SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

Director D. GUSTI

ANUL V Nr. 1-6

INSTITUTUL DE ŞTIINŢE SOCIALE AL ROMANIEI

C U P R I N S U L

STUDII

CERCETĂRI

DOCUMENTE

MIŞCAREA IDEILOR

CRONICI

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

DIRECTOR D. GUSTI

ANUL V (1943) NR. 1—6

LEGILE UNITĂŢILOR SOCIALE*)

Motto: «Le présent est gros
de l'avenir et chargé du passé».
(Leibniz)

CUPRINSUL: 1. Problema Intregului, comună ştiinţei contemporane. — 2. Problema Intregului Social — 3. Doctrina Aristotelică. — 4. Intregul Social ca Unitate socială. — 5. Problematica «Legii». — 6. Termenul de Lege împrumutat din Ştiinţele Sociale — 7. Legile Unităţilor Sociale: Prima Lege a Cauzalităţii Sociologice — 8. A doua Lege a Paralelismului Sociologic. — 9. A treia Lege a Idealului Etic. — 10. A patra Lege a Dreptăţii Politice. — 11. Problema Determinismului şi a Libertăţii. — 12. Problema Hazardului. — 13. Fapt istoric şi fapt al trecutului. — 14. A priori social. — 15. Trei momente ale procesului de devenire a Realului social: trecut, prezent şi viitor, — patru ştiinţe: Istoria, Sociologia, Etica şi Politica, ce formează o singură ştiinţă socială. — 16. A cincea Lege a Circuitului între Realuri Sociale. — 17. Legile Unităţilor Sociale formează un Intreg — 18. Legile Unităţilor Sociale şi structura Statului. — 19. Legile Unităţilor Sociale şi organizarea viitoare între Naţiuni — 20. Legile Unităţilor Sociale creează un nou sentiment de vieaţă şi un nou optimism al Acţiunii bazate pe Adevăr şi Voinţa socială în proces de realizare.

1. Congresul internaţional de filosofie, care s'a întrunit cu prilejul Expoziţiei internaţionale, în 1937, în Paris, a discutat, ca o problemă importantă: Unificarea şi Unitatea Ştiinţelor şi Metodelor.

Desbaterile şi comunicările congresului în această privinţă au fost însă de o uimitoare insuficienţă.

Problema a rămas astfel deschisă şi gravă.

Căci situaţia ştiinţelor zilelor noastre ar putea să-şi ia drept motto faimoasele cuvinte ale lui Tertulian:

Credibile est, quia ineptum est,
Certum est, quia impossibile est,
Credo, quia absurdum.

Intr'adevăr, este greu să găsim un fir conducător şi să întrezărim care este criteriul Adevărului în haosul de astăzi al concepţiilor contradictorii asupra lumii, care sunt când relativiste şi fizical quantiste, ori mecanice şi electrodinamice, vitaliste şi holistice ş. a. m. d.; substratul lumii fiind când spirit ori materie, ori energie liberă de materie, când corpuscul ori undă, ori corpuscul şi undă; iar concepţia despre lume

*) Comunicare făcută în şedinţa publică a Academiei Române din 14 Mai 1943.

apărând când ca un sever determinism ori ca incertitudine şi simplă probabilitate, când ca aplicare a legii cauzalităţii ori ca înlăturare a ei, când ca metrism ori ca holism, când ca evoluţionism ori ca disoluţionism, ş. a. m. d.

Totuşi, observatorul atent al desvoltării ştiinţelor în ultimele decenii găseşte cu uşurinţă, cu tot pluralismul gândirii ştiinţifice contemporane, o problemă fundamentală, comună tuturor ştiinţelor, ce ar putea fi luată ca punct de plecare pentru unitatea lor.

Este problema întregului şi totalului, ca un foc central alimentat de toate ştiinţele şi de forţele spirituale ale timpului şi care la rândul lui luminează pe toate.

Problema aceasta, la început, în jurul anului 1900, s'a înfiripat mai întâi în cercuri mici, cu o rezonanţă foarte redusă, de matematicieni, fizicieni, biologi şi psihologi, ca teorie quantică a lui *Plank*, ca relativismul einsteinian, mecanică ondulatorie a lui *Louis de Broglie* şi *Schroedinger*, ca „Gestaltqualitäten" ale lui v. *Ehrenfels* ori ca holism biologic, pentru a lua în ultimul timp proporţia unui adevărat curent la modă şi a unei chemări ce răsună, din ce în ce mai tare, nu numai în lumea ştiinţifică, dar şi în vieaţa publică, dela discuţii în ziare, broşuri şi cărţi, până la organizaţii de state.

2. In comunicarea mea de astăzi doresc să vă informez, ca o completare necesară comunicărilor mele anterioare, în număr de 4, ce le-am făcut în faţa d-voastre, având ca subiect: „Problema Sociologiei" şi „Ştiinţa şi Pedagogia Naţiunii", despre rezultatele la care am ajuns asupra Intregului şi Totalului social, care a fost şi pentru mine, tot în jurul anului 1900, când făceam studiile mele de doctorat la Lipsca şi a rămas până astăzi o preocupare fundamentală.

Despre această comunicare, ca şi despre celelalte, pot spune: Mihi ipsi scripsi, fiind rezultatul unor experienţe ştiinţifice personale, pe teren, de câteva decenii şi care-mi este deosebit de scumpă.

3. Problema Intregului şi a Totalului nu este o descoperire a timpului nostru, căci ea, deşi, astăzi la ordinea zilei, este foarte veche, fiind actualizarea clasicei doctrine a lui *Aristoteles*. Pentru a fi în spiritul timpului, am putea spune că lozinca ştiinţei contemporane ar fi o „întoarcere la *Aristoteles*".

Nouă sunt în această problemă doar exagerările, degenerările şi oportunitatea aplicării lor la vieaţa politică.

Să ne reamintim în câteva cuvinte doctrina aristotelică, aşa cum se resfrânse şi în filosofia tomistică; ea are următoarele părţi esenţiale:

1. Mai întâi, faimoasa şi nepieritoarea formulare a Totului, înaintea părţilor (a Statului înaintea Individului), din cartea I capitol 2 al „Politicii": τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους.

O altă variantă tomistă proclamă prioritatea perfecţiunii Totului: Bonum commune est majus et divinius quam bonum unius.

2. Totul şi Părţile sunt noţiuni corelative, adică se condiţionează reciproc: Totum dicitur esse in partibus non est praeter partes, ori: Totum (dicitur) per relationem ad partes.

Dar nici părţile nu pot fi gândite fără Totul supraordonat:

Partes non habent proprium esse, sed sunt per esse totius.

3. In sfârşit în Metafizica sa (cartea V, cap. 23, 1023 b) *Aristoteles* formulează necesitatea integrităţii părţilor (care deci trebue să fie complete) şi necesitatea unităţii lor.

„Tot înseamnă ceva, căruia nu-i lipseşte niciuna din părţi, pe baza cărora este numit Tot, şi ceea ce cuprinde este una".

De aceea întregul este Unum perfectum, Unum ens indivisum.

In jurul acestor elemente ale Intregului, descoperite cu viziunea caracteristică geniului unic al lui *Aristoteles*, roiesc toate teoriile mai vechi şi mai nouă, din toate disciplinele ce alcătuesc ştiinţa contemporană.

4. In cursul cercetărilor făcute la teren, şi ca rezultat al acestor experienţe ştiinţifice, am întâlnit totdeauna diferite şi variate forme ale realităţii sociale, care, toate,

erau părţi ori întreguri, ce reprezentau o multiplicitate unificată şi pe care noi le-am numit unităţi sociale, un termen care şi-a dobândit o deosebită consacrare prin întrebuinţarea lui în formularea problemei centrale a Congresului al 14-lea internaţional de Sociologie din Bucureşti, care este tocmai „Unitatea socială" ilustrată prin sat şi oraş.

In decursul procesului de cunoaştere a realităţii sociale am putut constata apoi că unitatea socială pe lângă elementele aristotelice, mai cuprinde şi alte însuşiri esenţiale, specifice ei, şi care se desvălue în mod impresionant de clar în timpul cercetărilor pe teren.

Unitatea socială este un sfârşit devenit şi un început în devenire; un produs al trecutului şi al mediului şi un producător al viitorului; un sistem închis de valori sociale prezente şi un sistem deschis pentru valorile ce se vor crea; o existenţă fenomenală, o fotografie şi o existenţă în mişcare, un film, adică un scop, o ţintă, o valoare, ce transformă voinţa în acţiune.

La aceste constatări se mai adaugă una, foarte preţioasă, şi care dă naştere la consecinţe incalculabile, după cum vom vedea, anume că unităţile sociale mai mici sunt absorbite şi formează unităţi sociale din ce în ce mai mari, fără a-şi pierde totuşi specificitatea lor. Iar unitatea mai mare nu este o simplă cantitate, o mărime ori o sumă a unităţilor mai mici, ci este o unitate calitativ nouă, necuprinsă în unităţile componente şi cu o semnificaţie deosebită de acestea.

In unitatea socială, ce pare atât de modestă şi superficială, şi în realitate este atât de profundă şi bogată, ca satul românesc, există, bunăoară, atâtea şi atâtea unităţi sociale mai mici ca: neamul, familia, gospodăria, biserica, şcoala, primăria, cârciuma, vecinătatea, cooperativa, ceata de feciori, ceata de copii, ceata de fete, hora, şezătoarea, ş. a. m. d., care fac parte integrantă din întregul satului, deşi fiecare, ca parte, este un întreg de sine stătător.

Iată minunea pe care o prezintă Unitatea Socială, întrunind la un loc elemente şi aspecte, care par, îndeobşte, atât de opuse şi contradictorii.

5. Există o explicaţie a acestui fapt? Şi anume cum se poate dobândi această explicaţie? Răspunsul, am văzut prin ce mijloace metodologice în comunicările mele precedente, ni-l dau, cu toată evidenţa, cercetările monografice pe teren. In comunicarea de astăzi vom trage toate consecinţele logice ale acestor rezultate, formulând legile ce cârmuesc Unităţile Sociale.

Recunosc că această operaţie ar părea multor oameni de ştiinţă, ca foarte îndrăsneaţă şi ar putea produce chiar uimire în unele cercuri din câmpul ştiinţelor aşa zise exacte, de unde însă tocmai, odată cu noţiunea de Lege, şi exactitatea este înlăturată printr'o „incertitudine" ridicată la rang de supremă ştiinţificitate şi care-şi poate găsi expresia în răsturnarea faimoasei formule: natura non facit saltus, prin formula contrară: natura facit saltus.

Spectacolul ce ni-l oferă astăzi concepţia de Lege este intr'adevăr dezolant, căci nu asistăm la un haos de idei clare, cum a fost definit de Voltaire, ci la un haos de idei confuze.

Pentru unii oameni de ştiinţă puterea Legii este absolută, nelimitată şi nediscutabilă, aşa că o simplă încercare a analizei ei ar însemna o lipsă elementară de condescendenţă faţă de maiestatea unui idol.

In timp ce, pentru alţii, Lege înseamnă, cu un termen poetic, fum şi scrum, ori cu termeni şi mai plastici: o fantomă, un strigoiu stabilit în spaţiul universal, o apă sărată pentru însetaţii de adevăr, iar cu termenii ce provin din partea unor autorităţi ştiinţifice, o lege este o convenţie, o aproximaţie, o formulă şi abreviatură subiectivă, ce construeşte o lume nouă, dar nu explică pe cea ce există, o enigmă pusă în formule, un mister infinit, un fetişism, o metaforă, o etichetă.

Nu împărtăşim nici respectul superstiţios al unora pentru Legile eterne, dar nici conceptul Legii, ca o simplă mistificare ori categorie arbitrară, subiectivă, căci şi aici se poate spune: „ce superflu, chose très nécessaire".

Legea rămâne o problemă permanentă, ca o aspiraţie la o cunoaştere completă, integrală, care se indentifică cu fiinţa.

Poincaré, unul dintre cei care strălucesc printre revizioniştii noţiunii clasice de Lege, a formulat aceasta magistral într'una din maximele sale: La pensée n'est qu'un éclair au milieu d'une longue nuit; mais c'est cet éclair qui est Tout.

Legile sunt făcliile, ce ne luminează calea în întunerecul greu de pătruns al enigmelor, sunt ferestrele prin care ochiul cu mijlocul binoclului priveşte realitatea. Iar dacă realitatea rămâne neînţeleasă, fireşte, de vină sunt ochiul ori binoclul, dar nu realitatea.

Nu există Legi în sine, dictate naturii de intelect, după formula kantiană, ci numai Legi după formula veche: adequatio rei et intellectu.

Dacă *Wilhelm Wundt* a spus că în veacul al XVII-lea, Dumnezeu a stabilit legile naturii, în veacul al XVIII-lea, Natura însăşi şi în veacul al XIX-lea, Savantul, pentru ştiinţele sociale legislatorul realităţii sociale nu poate fi decât această realitate împreună cu cercetătorul ei.

In acest spirit am păşit, după o expresie cunoscută, din camera de aşteptare a Adevărului, în însuşi cabinetul de lucru al realităţii sociale.

6. Să încercăm deci a preciza în ce constă gândirea care împreună cu realitatea socială ne impune anumite formulări de Legi ale Unităţilor Sociale.

Se oferă astfel o experienţă, ce poate folosi şi ştiinţelor aşa zise exacte, care cel puţin din punctul de vedere al vechimii întrebuinţării noţiunii de Lege, nu-şi pot etala, ca de obiceiu, blazonul de nobleţă ştiinţifică faţă de ştiinţele sociale.

Noţiunea de Lege a fost luata în ştiinţa naturii din domeniul ştiinţelor sociale şi spirituale, ceea ce nu se ştie de toata lumea. Metoda de măsurare a psihofizicei a avut de model lucrarea, apărută în 1738, „Mensa sorte" de *Iacob Bernouilli;* însăşi noţiunea de Lege a fost luată din lucrarea lui *Süssmilch*, „Göttliche Ordnung"; formularea diviziunii muncii fiziologice s'a inspirat din opera lui *Adam Smith;* expresia cea mai simplă şi economică a faptelor, care formează Legea „Denkökonomik" a lui *Ernst Mach* a fost împrumutată prin analogie cu principiul formulat mai întâi de Economia Politică; şi, în sfârşit, pentru a încheia aceste câteva exemple, teoria selecţiunii a lui *Darwin* n'ar fi fost posibilă fără teoria economică şi socială a lui *Malthus*, după cum a declarat însuşi *Darwin*, că a scris „Essais-urile asupra modificării fiinţelor organice", baza întregii sale doctrine, sub influenţa lecturii operelor lui *Malthus*, ceea ce *Darwin* de altfel declară expres şi în opera sa capitală „Originea Speciilor".

7. Care sunt Legile Unităţii Sociale?

O unitate socială nu poate fi „causa sui ori ens a se", adică ea nu poartă în sine producerea existenţei ei.

O unitate socială, ori cât ar fi de mică, reprezintă un microcosm, o complexitate, care nu-i lipsită de o impresionantă compoziţie, fiindcă cuprinde o surprinzătoare bogaţie de probleme, la care nu se poate aplica maxima parafrazată după dictonul juridic, că „cercetarea cauzalităţii este interzisă".

Căci prima problemă ce se impune atenţiei cercetătorului pe teren este tocmai această cauzalitate a Unităţii, „le pourquoi du pourquoi", care formează Legea producerii ei. După natura însăşi a unităţii sociale, noţiunea de cauză dobândeşte un sens diferit de cel obişnuit, căci se formează o nouă noţiune de eficienţă, de putere de producţie, cu alte cuvinte, se plămădeşte o nouă concepţie a cauzalităţii.

O analiză minuţioasă a unităţii sociale ne indică două condiţii indispensabile ale existenţei ei: aşa zisul „mediu" şi apoi imboldul de socializare a lui, care este voinţa socială.

Fiecare din aceste condiţii sunt, la rândul lor, mari complexe şi mari unităţi, pentrucă amândouă la un loc să ne dea unitatea socială ce le cuprinde.

Astfel, în adevărata gândire sociologică, noţiunea mediului dobândeşte un nou cuprins şi de aceea este numit de noi cadre.

Prin cadre se înţeleg la un loc, strâns unite, patru elemente ; de obiceiu se crede că numai unul din ele ar ţinea locul celorlalte şi deci al tuturor cadrelor.

Aceste patru elemente formeaza două categorii precise : 1) o categorie naturală, permanentă, compusă din două elemente : întâi din cadrul cosmic, în înţelesul sintetic al cuvintelor : fizic, geografic, organic, natural şi apoi cadrul biologic, în înţelesul sintetic al tuturor problemelor : populaţioniste, demografice, rasiste şi de darwinism social (ereditate, selecţie, adaptate la mediu) ; 2) pe lângă categoria naturală, o categorie socială alcătuită din cadrul istoric şi cel psihic.

A doua condiţie a existenţei sociale, „voinţa socială", în noua accepţie a cuvântului, nu este un instinct orb, nici un principiu alogic, ci un sistem de energii, ca forme categoriale ale conştiinţei de sine. Omul nu trebue considerat în sine, ci pentru sine, fiindcă el ia cunoştinţă de el însuşi şi de lumea înconjurătoare, naturala şi socială.

Analiza voinţei sociale cuprinde adevărata antropologie socială, adică analiza omului ; voinţa socială fiind ideea centrală, capabilă de a integra toate elementele pozitive ale doctrinelor diverse asupra omului. Omul a fost şi a rămas totdeauna o fiinţă enigmatică, ceea ce a provocat interesul meu, încă dela începutul carierei de cercetător, în anii 1900—1904 şi ceea ce de abia, în ultimul timp, la sfârşit de carieră ştiinţifică, a facut obiectul preocupărilor speciale, pentru a da numai două pilde, ale marilor sociologi contemporani : *L. v. Wiese*, în lucrarea sa „Homo sum" şi a mult regretatului *W. Sombart*, în scrierea sa „Vom Menschen"

Fără îndoială că una dintre marile lacune ale Sociologiei este desconsiderarea omului în studiul Societăţii. Fie că omul este considerat ca Homo-Sapiens, ca Homo-Sentiens, ca Homo-Agens, ca Homo-Faber, ori ca Homo Civitate Senior, ca Homo Homini Lupus ori ca Homo Homini Amicus, adevărata lui înţelegere se dobândeşte numai prin analiza constituţiei voinţei sociale, în cele două categorii isvorîte din activitatea conştiinţei de sine şi anume : 1) dintr'o categorie afectivă, alcătuită din sentimentele : iubirea de sine, simpatia şi religiozitatea şi 2) dintr'o categorie raţională, alcătuită din acele trei raporturi posibile dintre mijloace şi scopuri : *a)* lipsa de conştiinţă a scopurilor şi mijloacelor ; *b)* conştiinţa numai a mijloacelor, fără aceea a scopurilor şi *c)* conştiinţa scopurilor şi conştiinţa mijloacelor.

Aceste două condiţii : unitatea cadrelor şi unitatea voinţei sociale, formează împreună cauza unităţii sociale. Aşa dar nici numai cadrele şi nici numai voinţa nu pot forma, fiecare în parte, cauzalitatea socială, ci numai ele împreună.

Este cea mai impozantă unitate, pe care o poate înregistra Ştiinţa : colaborarea Omului şi a Societăţii cu forţele Cosmosului natural şi ale Cosmosului istoric.

Dintre aceste două condiţii : voinţă şi cadre, voinţa socială prin constituţia ei intimă, este condiţia principală, causa causans, pentrucă ea declanşează cauzalitatea socială.

Voinţa socială, determinată de condiţiile cadrului, urmăreşte realizări de valori nouă, pune scopuri nouă, postulează norme şi creează alte cadre nouă,- peste şi deasupra cadrelor existente, ce au determinat-o.

Dacă cadrele formează putinţa, voinţa socială formează puterea socială.

Aci stă caracteristica nouă a cauzalităţii sociale : în societate se cunoaşte cauzal şi se voieşte teleologic. Căci într'adevăr reprezentarea scopului realizat, intră ca un moment în lanţul cauzal, iar scopul anticipat, de realizat în viitor, devine motiv cauzal pentru o realizare efectivă. Cu alte cuvinte, în acest fel, un efect produs de cauze, devine cauză. Se întâmplă adică acest fenomen, ce ar părea un exemplu tipic de cerc viţios şi care constitue totuşi un fapt social elementar, anume că în vieaţa socială acelaşi fenomen, bunăoară scopul anticipat şi cel realizat poate fi cauză şi efect.

8. După ce, în foarte scurte cuvinte, s'a văzut cum se produce Unitatea Socială, se pune a doua mare întrebare : ce este, în definitiv, ea, astfel produsă şi cum se

comportă în lăuntrul ei categoriile ce o compun. Aceste categorii nu pot fi inventate de vreun spirit filosofic, oricât de ingenios ar fi el, ci sunt descoperite direct din sânul realităţii sociale de cercetătorul atent şi conştiincios al ei.

Ele sunt categorii spirituale şi economice, categoriile constitutive ale Unităţii Sociale şi categorii juridice şi politice, categoriile ei regulative.

Aceste categorii şi elemente categoriale constitue împreună o ordine funcţională în sânul Unităţii Sociale, formând, mai mult decât o simplă şi rece corelaţie ori interdependenţă, o solidaritate iniţială şi vie între ele. Atât categoriile spirituale şi economice între ele, ca şi categoriile juridice şi politice între ele, pe de o parte, apoi grupurile de categorii constitutive şi regulative, între ele, pe de altă parte, depun o activitate de unificare a lor, în funcţie intimă de sistemul social al Unităţii din care fac parte.

In unitatea socială categoriile ei componente se leagă între ele trăind în, prin şi pentru Totul, ce le dă vieaţă şi sens.

De aceea adevăratul Real este Intregul social, categoriile lui componente, economice şi spirituale, juridice şi politice fiind simple abstracţii, neavând adecă fiinţă decât, toate împreună, în funcţie de Intreg.

Aceasta este Legea paralelismului social.

9. Omul este cetăţeanul a două lumi sociale, al unei lumi reale, existenţiale, în care se încadrează, cauzal şi funcţional, prin unităţi sociale şi al unei lumi suprareale, valorificate, de scopuri şi valori, adecă al unei lumi, nu cum este ea, ci cum ar trebui să fie. Omul participă astfel la realul prezent, dar şi la realizarea unui nou real. De aceea cunoştinţa este mai mult decât o recepţie şi o copie pasivă a realităţii, ea este un act de vieaţă, o aspiraţie de a ieşi din real şi a trece frontierele realului vechiu, pentru a clădi din nou real. Cunoştinţa este proiectivă, o penetrare a subiectului în obiect şi în acelaşi timp activă, o formare nouă a obiectelor. Cunoştinţa are adică un caracter de cucerire, nu numai deschizând vederi nouă asupra existenţei, ci indicând crearea unei existenţe nouă.

A cunoaşte existenţa înseamnă a asigura direcţia ei de vieaţă, a o ilumina, regenera şi îmbogăţi. O unitate socială nu înseamnă deci numai o simplă existenţă, ci o ascensiune, o înnobilare, o depăşire, o perfecţie, un act de creaţie, un proces de salvare şi de emancipare.

Se pune acum întrebarea, care a frământat şi chinue încă atâtea spirite superioare: dacă lumea realului social este cârmuită de legea cauzalităţii şi a paralelismului, lumea realizării acestui real, lumea valorilor şi scopurilor, să fie oare lăsată pradă celei mai arbitrare şi grave anarhii, neputându-se introduce nicio ordine, fiecare om şi fiecare unitate socială urmărind, în mod suveran, după placul lor, scopuri personale, infinit de deosebite, contrarii şi contradictorii?

Nu se pot stabili oare, şi în domeniul acesta atât de variat şi variabil al realizării scopurilor şi valorilor, după cum s'a întâmplat în domeniul realului, Legi, adică raporturi constante, necesare, cauzale ori funcţionale, de valabilitate universală?

Şi, totuşi, problema este clară. Am văzut că omul trăieşte mai mult în viitor decât în prezent, căci prin fiecare act al său se anticipează prin reprezentarea unui scop o înfăptuire, adică realizarea scopului în viitor, care poate fi săvârşită la o dată cât mai apropiată ori cât mai îndepărtată, după natura scopului şi a mijloacelor întrebuinţate.

De aceea se vorbeşte de o lungime a voinţei, ca lungimea unei cauzalităţi finale, adică a lanţului cauzal de mijloace pentru producerea, mai apropiată ori mai îndepărtată, a scopului.

Există oare un scop final, un scop diriguitor al tuturor scopurilor şi către care trebue să năzuiască, pretutindeni şi totdeauna, fiecare din scopurile sociale posibile?

Acest scop suprem, menit a dirigui viitorul, punând o ordine desăvârşită în procesul de realizare a realului, stabilind la fiecare pas raporturi constante şi necesare

între scopurile principale şi raporturi cauzale şi funcţionale între scopurile secundare, care sunt mijloacele, este Idealul. Idealul are astfel caracterul unei Legi a viitorului, căci el fiind unicul scop final al vieţii este şi unica regulă a ei. Există deci o necesitate a viitorului.

Cum se poate construi Idealul şi care este el? Iată problema capitală a unei ştiinţe, nu îndeajuns de cunoscută în adevărata ei fiinţă şi menire, care este Etica.

Aici ne mărginim a enunţa, ceea ce am făcut-o altădată cu demonstraţiile necesare, că Idealul etic nu se poate despărţi de Realul social, ci îl desăvârşeşte, ca o încoronare a lui, formând o treaptă maximală de perfecţiune a voinţei sociale, în toate elementele ei componente, ca personalitate socială, şi o treaptă maximală de perfecţiune a realităţii sociale, prin creaţiunile culturale, dobândite prin activitatea personalităţii sociale.

10. In procesul de realizare, pe lângă greutatea formulării scopului suprem, care este Legea Idealului, tot atât de grea este găsirea şi întrebuinţarea celor mai potrivite mijloace, adică a scopurilor secundare, necesare împlinirii scopului principal.

Ştiinţa, ce se consacră cercetării acestor mijloace-scopuri, ce urmăresc producerea cauzală a unităţilor sociale şi sunt în funcţie permanentă de Idealul etic, este Politica; o ştiinţă, care după cum vedem, şi în deosebire de accepţiunea greşită, comodă şi curentă a noţiunii, este una dintre cele mai dificile de construit, având o fundamentare sociologică şi o normativă etică.

Ştiinţa Politică, pe temeiul unităţilor sociale tipice, reuşeşte să introducă, la rândul ei, ca şi Etica, o rânduială cauzală şi funcţională de sistematizare a nespus de numeroaselor şi variatelor mijloace-scopuri, grupate în jurul unui scop central, ce este Naţiunea. Incă din 1744 *Herder* a scris că „Fiecare Naţiune are centrul fericirii în sânul ei, ca orice bilă punctul ei de gravitate". Naţiunea este unitatea socială tip; ea se poate satisface pe ea însăşi.

Utilizând o experienţă universală se consideră ca necesare raporturile stabilite între scopurile individuale şi sociale din lăuntrul Naţiunii şi scopurile umanitare dinafara ei.

S'a constatat şi se poate verifica oricând experimental, că scopurile unităţilor sociale formează, cauzal şi funcţional, o unitate indestructibilă şi că deci scopul individual nu trebue să contrazică scopul social, scopul social pe cel naţional, şi cel naţional, scopul umanitar. Şi nici invers.

Trebue să existe deci pentru o bună organizare şi funcţionare a unităţilor sociale o desăvârşită armonie între aceste patru scopuri.

Aceasta este necesitatea politică.

Legea armoniei necesare acestor mijloace şi scopuri este ceea ce se numeşte Dreptatea, Legea politică.

La Legea Cauzalităţii şi a Paralelismului ce reprezintă explicarea necesităţii realului social, se adaugă acum Legea Idealului şi a Dreptăţii, explicarea necesităţii normative şi cârmuitoare a realizării de realuri nouă.

11. Legile Realului şi ale Realizării rezolvă şi pun într'o lumină adevărată importante şi vechi probleme, ce formează încă şi astăzi mărul discordiei între cei mai iluştri specialişti. Iată, începem cu ceea ce *Leibniz* a numit „la grande question", adică faimoasa problemă a determinismului şi a indeterminismului.

Din analiza cauzalităţii sociologice am văzut că nu poate fi vorba în câmpul necesităţii sociale de un determinism mecanic, de o dogmă fatalistă ori predestinată.

Căci orice act social conţine întotdeauna un element de libertate, erupţia unei forţe voluntare, care depăşeşte situaţia dată, şi devine forţă motrice a creaţiei, în toată gama ei de manifestare, dela cea mai inferioară până la cea mai superioară treaptă.

Suntem liberi în sensul că participăm la ritmul vieţii, la mişcarea creatoare necontenită, că suntem stăpâni a construi aparate şi unelte de muncă, având o ordonanţă

ce ne este proprie. Suntem liberi, pentrucă nu ne mărginim a cunoaşte lumea, ci de a crea alta nouă. Această libertate de multe ori se plăteşte scump şi crud, pentrucă este conciderată ca un îndrăsneţ sacrilegiu de violare a ordinei stabilite. Este destinul tragic al omului Prometeu, care pentru faptul ne mai auzit de a-şi fi însuşit focul, a fost aruncat de Jupiter pe o stâncă a Caucazului, unde vuiturul feroce venea fără a obosi pentru a-i sfâşia inima.

Dacă libertatea, sub formă de creaţie, inovaţie, invenţie, descoperire, este o condiţie a experienţei vieţii umane, nu înseamă că este liberă de cauzalitate, căci ea este liberă de a produce şi a alege mijloace şi scopuri, dar numai în cadrul determinat.

Acţiunea oamenilor mari face Istoria, sună un vechiu şi, după unii, învechit adagiu; se uită însă că şi Istoria face pe oamenii mari.

Căci forţa creatoare în devenire permanentă îşi găseşte resortul ei imediat şi necesar atât în voinţa socială, cât şi în condiţiile cadrelor, despre care am vorbit, şi care reprezintă materia ce o limitează prin rezistenţa ei şi o alimentează prin suportul şi imboldul ce îi oferă.

12. Acest adevăr se uită. Dimpotrivă se crede, că dacă o epocă socială nu este un timp îngheţat, ci, cum se spune, „imaginea mobilă a imobilei eternităţi", dacă ea nu este închisă, ci continuu deschisă Noului, unui Nou alcătuit dintr'o frenezie de creaţii, atunci aceasta ar implica renunţarea la orice încercare de explicare cauzală şi deci la abdicarea de a gândi, reducând mersul vieţii sociale la întâmplări fără cauze.

In acest fel în loc de continuitate avem discontinuitate; în loc de constanţă, distanţă; în loc de teleologie, disteleologie.

Istoria n'ar fi decât o înlănţuire de hazarduri; ea devine astfel o ştiinţă divinatorie, o construcţie mitologică, un repertoriu de cauze ascunse, derivate din actele divinităţii.

Fireşte, în acest fel s'a simplificat baza logică a istoriografiei, explicaţia istorică reducându-se la misteriosul Hazard. Regele Hazard, conducătorul lumii, titanul ce sfărâmă inelul de oţel al cauzalităţii, este de fapt o acoperire a ignoranţei de a explica lucrurile.

Să ne înţelegem însă, hazardul este bazat pe această ignoranţă de acum a cauzelor, însa nu de totdeauna. Intrebuinţând o celebră formulă, suntem îndrituiţi a spune: „Ignoramus", nimic însă nu justifică a proclama: „Ignorabimus". Încă *Democrit* a afirmat că „nimic nu se întâmplă la întâmplare, ci totul decurge dintr'un motiv şi din necesitate". Intr'adevăr încă din vremuri atât de îndepărtate ştim că omul merge catre Logos şi Ethos şi nu către Fatum.

13. Ştiinţele istorice au parvenit în cursul veacului al XIX-lea, numit veacul istoriei, să ajungă la o mare perfecţie în tehnica cercetărilor, adică în abilitatea exploatării celor mai diferite surse ale trecutului prin alcătuirea unor uriaşe colecţii de documente, o operă de sigur necesară, dar numai premergătoare şi pregătitoare şi care nici pe departe nu este destul ştiinţa istoriei.

Sombart şi-a arătat surprinderea, că profesorii îşi intitulează catedrele de istorie şi nu de ştiinţe istorice. Reflecţia lui *Sombart* a fost la locul ei, căci nu poate fi o catedră de obiectul unei ştiinţe, ci de ştiinţa acestui obiect.

Imi amintesc totdeauna cu emoţie de sbuciumul titanic al lui *Karl Lamprecht*, în anii tot din preajma anului 1900, la care am luat parte vie şi eu în Lipsca, ca elev şi admirator al său, de a da Istoriei un caracter ştiinţific, în a sa „Kulturgeschichte", şi de voiciunea polemicei neobişnuite din partea istoricilor din Berlin dusă cu o vehemenţă neuzitată în cercurile universitare germane, în jurul ultimelor trei volume, apărute atunci, din impozanta sa „Deutsche Geschichte".

Insăşi noţiunea de fapt istoric nu este destul de clară, căci nu toate faptele trecutului îmbracă noţiunea istoricului.

Caracterul obiectiv al fenomenului istoric, adică diferenţa specifică între fapte istorice şi simple fapte ale trecutului, este socialul.

Evenimentul istoric este un element social, chiar dacă este exprimat printr'un singur individ, căci peutru a fi istoric el trebue să se răspândească într'un cerc din ce în ce mai larg de indivizi, şi să-şi asume astfel un caracter de conştiinţă colectivă, sub aspectele: de limbă, obiceiu, tradiţie, instituţii. Evenimentul istoric nu rămâne deci o piesă în muzeul întâmplărilor, ci este simţit de conştiinţa istorică, care se modifică în cursul continuei deveniri a faptelor.

De sigur că această concepţie va provoca contrazicere, în special din partea acelor istorici şi filosofi, cari sunt convinşi că în procesul istoric este imposibil a înlănţui faptele, totdeauna individuale şi unice, în ordine cauzală, cum sunt *Windelband* şi *Rickert,* şi adepţii numeroşi ai lor, ori, cel mult pot fi înlanţuite într'o ordine cauzală dela individual la individual, cum sună formula seriilor a ilustrului nostru fost coleg *A. D. Xenopol.*

Există o seamă de termeni tehnici, în limba uzuală, ca şi în acea a tehnicienilor filosofiei, cari, fiind accesibile tuturor, prezintă primejdia unor mari confuzii. Aşa sunt termenii de: general şi universal, de individual şi singular, ca şi cum aceşti termeni ar echivala doi prin doi, sau s'ar opune doi la doi.

S'a oscilat astfel dela o pretinsă ştiinţă a generalului ori universalului, ştiinţele Naturii ori Sociale, la o pretinsă ştiinţa a individualului şi singularului, ştiinţele Istorice ori de Cultură, ca ştiinţe rivale ori inimice ce se opun unele împotriva altora.

Când de fapt nu există, pentru a vorbi riguros, nicio ştiinţă reală a generalului şi nicio ştiinţă adevărată a individualului, ci numai o ştiinţă a concretului, unde se întâlnesc individualul cu generalul. Acest concret înseamnă deodata şi unitate expresivă şi distinctă şi multiplicitate efectivă şi sintetică. Pentrucă concretul este şi social şi individual în acelaşi timp.

Am văzut în schiţa noastră de antropologie socială că Societatea este o proiecţie spontană, multiplă şi continuă a indivizilor, consideraţi în activitatea lor, motivată social.

14. Potenţialul indivizilor şi al societăţii are o rădăcină unică în natura omului, după cum s'a văzut prin analiza voinţei sociale.

Se poate vorbi deci de un Apriori social.

Nu există nici indivizi înafară de societate şi nici societate fără indivizi. Există însă un Social înafară de orice experienţă.

Individul participă la vieaţa sa, dar nu ar putea exista şi nici nu s'ar putea desvolta înafara societăţii.

Aceasta se numeşte concret, unitate socială concretă. In concretul social se uneşte individualul şi generalul, ca şi individul şi societatea.

Acest concret social se realizează însă în timp, el este un proces, creatorul propriei sale experienţe, o succesiune de experienţe în trecut şi o orientare a lor către viitor.

15. Un întreg total, o unitate socială concretă în timp, ce au deci rădăcini în trecut, se raportă, prin manifestările lor existenţiale, nu numai la prezentul de acum, ci întotdeauna şi în acelaşi timp, şi la viitor.

Nu există pentru realitatea concretă numai Aici şi Acum, ci şi Ieri şi Mâine, adică desfăşurarea ei în timp, care cuprinde într'o unitate: prezentul, trecutul şi viitorul.

O epocă nu se încheie cu termenele calendarului.

Procesul de devenire a realităţii sociale concrete are trei momente de desfăşurare inerente ei: se proiectează în viitor, tinde a deveni prezent şi se pierde în trecut.

Plecând dela prezent, adică dela realitatea ce formează experienţa curentă, căutăm în trecut explicarea formării şi desvoltării ei şi încercăm a fixa pentru viitor elementul ideal, cum ar trebui să fie.

Trecutul este momentul cauzalităţii, viitorul este momentul finalităţii şi prezentul, ca existenţă reală concretă, este de fapt o succesiune continuă de prezenturi.

Aceste trei momente, inseparabile în procesul necontenit al realităţii sociale con-

crete, ne dau conştiinţa realităţii proprii, a cauzalităţii care ne face să existăm şi a finalităţii care ne face să activăm.

Astfel se înnoadă Trecutul şi Prezentul în Viitor.

Realitatea socială concretă se află în toate aceste trei momente ale procesului social.

De aceea orice realitate socială concretă este istorie, şi orice istorie este realitatea socială concretă.

Sociologia, Istoria, Etica şi Politica sunt feluri deosebite de a sezisa aceeaşi realitate socială concretă, sub forma unui proces de devenire.

In această nouă concepţie, Istoria este o sociologie regresivă, Sociologia o istorie progresivă, Etica şi Politica o Istorie şi o Sociologie în curs de realizare.

Principiul unificator al realităţii sociale concrete este şi al ştiinţelor ce se ocupă cu studiul ei.

Sociologia, Istoria, Etica şi Politica formează astfel un întreg necesar şi indestructibil ideologic, o singură ştiinţă-socială corespunzătoare întregului real social concret.

Istoria se face şi se reface necontenit, materialul ei este elaborat şi reconstituit fără încetare şi veşnic confruntat din nou cu realitatea existentă, obiect de cercetare a Sociologiei şi a finalităţii ideale, formulată de Etică şi înfăptuită de Politică, pentru a regăsi realitatea intimă şi veşnic aceeaşi a procesului ei.

Prezentul apare ca o prelungire a trecutului, dar şi ca un salt în viitor.

Cu intuiţia lui genială, *Wolfgang Goethe*, cel mai mare înţelept al tuturor timpurilor, a scris, spre bătrâneţea lui plină de vigoare tinerească, aceste profunde versuri:

Dann ist Vergangenheit beständig,
Das Künftige vorauslebendig,
Der Augenblick ist Ewigkeit.

16. Dacă fiecare unitate socială formează obiectul de cercetare a ştiinţelor istorice, sociologice, etice şi politice, procesul social, oricât s'ar prezenta prin mişcări de opoziţii, este continuu, şi nu discontinuu.

Aşa zisa mişcare în spirală înseamnă numai aparent o discontinuitate: on recule pour mieux sauter.

La capătul sicriului lui *Leibniz* elevul său *Eckardt* a pus să se imprime acele două cuvinte, ce rezumă întreaga filosofie a istoriei leibniziane: Inclinata resurget.

Această continuitate se întăreşte prin sentimentul de încredere, prin credinţa în fidelitatea lumii, care reiese din constanţa obiectivizării, stratificării şi structurizării creaţiilor în realităţi, ce urmează regulat una alteia, astfel că în devenirea realităţii nu întâlnim distanţe, ci numai constanţe.

Iar această devenire este teleologică, şi nu disteleologică, adică ea este calificată şi valorificată prin tendinţa necesară şi permanentă spre realizarea idealului etic, realizare ce se face prin cauzalitatea mijloacelor politice, cârmuite de Legea dreptăţii.

In acest fel legile realului social: Legea Cauzalităţii şi a Paralelismului, ca şi legile realizării sociale: Legea Idealului şi a Dreptăţii, se întregesc într'o unitate cuprinzătoare prin Legea Circuitului între realuri şi valori, a cincea lege a unităţilor sociale.

17. Legile unităţilor sociale formează astfel un întreg. Mediul cosmic, biologic, istoric şi psihic, la un loc, există ca o indisolubilă unitate; voinţa socială, în constituţia ei afectivă şi raţională, la rândul ei, este o altă indestructibilă unitate.

Iar amândouă aceste unităţi dau naştere cauzal unităţii sociale propriu zise.

O unitate socială cuprinde, ca părţi indispensabile, inerente şi existent paralele, categorii constitutive: spirituale şi economice şi categorii regulative: juridice şi politice.

Unităţile sociale formează apoi împreună un sistem de vieaţă socială, în care unităţile mai mici sunt cuprinse în mod logic şi firesc de unităţi din ce în ce mai mari, ajungând astfel la unitatea sintetică a tuturor unităţilor, care este Naţiunea.

In sfârşit unităţile sociale sunt şi nu sunt, în sensul că în momentul când o uni-

fate este, ea cuprinde sâmburele devenirii unei unităţi, ce va fi şi, prin aceasta, a tost. Devenirea unităţilor sociale este călăuzită de valoarea supremă etică, Idealul, care se realizează prin mijloace politice drepte.

Nimeni nu poate să tăgăduiască carecterul de impozantă monumentalitate arhitectonică a acestui întreg şi nici imensa greutate de cercetare, ca şi greutatea de transformare a lui, prin cunoaştere aprofundată integrală şi prin acţiune însufleţită integrală.

Aceste consideraţii impun obligaţii serioase şi responsabilităţi grave tuturor acelor ce au ambiţia să cunoască Naţiunea română în unitatea ei fundamentală şi să o conducă către rosturile ei fireşti şi măreţe.

Nec momentum sine linea, se citeşte pe vechile cadrane solare. Nicio cunoaştere ori o acţiune a unităţilor sociale nu se poate sustrage legilor lor. Iar nerespectarea lor alcătueşte domeniul favorit al greşelilor teoretice, al iluziilor sfărâmate şi al exagerărilor tragice, de care din nefericire este bogat timpul în care trăim.

In lumina acestor legi este nevoie de o temeinică revizuire, ceea ce voiu face cu altă ocazie, şi se recomandă cea mai mare prudenţă în întrebuinţarea termenilor de: perioade şi tipuri de evoluţie, de tendinţă, progres, prognoză, previzie, profeţie, utopie, de care este invadată ştiinţa socială contemporană.

Imi amintesc, pentru a da un exemplu, de o propunere făcută pe vremuri de *Maurice Charny* pentru crearea unei catedre de utopie, ca reacţie împotriva învăţământului istoriei, ce n'ar fi, după el, decât „arta birocratică de a crea precedente".

Profesorii de istorie ar trebui cel puţin dublaţi, crede *Maurice Charny*, dacă nu chiar înlocuiţi, cu profesori de utopie ori de profeţie, ce situează utopia în viitor. Aceşti profesori, stărue *Maurice Charny*, în loc de a plimba elevii în necropole şi a-i face să descifreze sub praful pietrelor de mormânt inscripţii grave ale morţilor pentru morţi, îi va învăţa să viseze. Căci a şti a visa, echivalează cu puterea de a-şi crea un univers personal sau cel puţin un refugiu inviolabil.

Iată o propunere fantezistă din înţelegerea complet greşită a acestei triologii: trecut, prezent şi viitor.

18. Reorganizarea ştiinţei unităţilor sociale, prin fundamentele spirituale, ce le dă, indică liniile de directivă pentru reoganizarea Societăţii şi ne apără de primejdia soluţiilor artificiale, arbitrare şi greşite.

Un exemplu instructiv şi elocvent ni-l oferă lupta, ce se dă în jurul nouei structuri a Statului.

Atomismului potitic, mecanic, libertar, corespunzător atomismului ştiinţific, sociologic, de preamărire exclusivă a individului, i s'a opus un colectivism mecanic, centralist, tot atât de exagerat, în care se preamăreşte exclusiv colectivitatea, cu eliminarea indivizilor.

Mecanismul individualist şi cel centralist au sărbătorit, şi în unele părţi ale lumii, sub diferite forme, sărbătoresc încă adevărate orgii.

Adevărata structură a Statului nu poate fi însă nici numai individualistă ori numai centralistă, ci potrivită Legilor unităţilor sociale.

De aceea într'o unitate socială nu există întrebarea cine are o valoare exclusivă, individul ori societatea, peutrucă individul este încadrat organic în întregul social, aşa că o unitate socială este o pluralitate vie, iar pluralitatea de indivizi este o unitate vie. Unitas multiplex. Fiecare unitate are vieaţa ei proprie, şi este cuprinsă în vieaţa superioară tuturor unităţilor, care este Naţiunea.

In acest fel Statul, ca o categorie regulativă şi organizatoare a Naţiunii, sub forma Statului naţional, trebue să creeze o ordine conformă unităţilor sociale, ce alcătuesc Naţiunea.

Un exemplu fericit în această direcţie din vieaţa publică contemporană ni-l oferă constituţia portugheză, aprobată prin plebiscitul naţional din 19 Martie 1934. Constituţia portugheză prevede adaptarea organizaţiei politice şi sociale la realitatea naţională

portugheză, la tradiţia şi la trebuinţele ei sociale. O constituţie pentru a fi durabilă şi a funcţiona normal şi eficace, trebue să fie conformă cu geniul, caracterul şi experienţa vieţii naţionale.

O altă însuşire a constituţiei portugheze constă în recunoasterea adevărului, că vieaţa socială este o imensă înlănţuire de drepturi şi datorii ale indivizilor şi ale tuturor unităţilor sociale cuprinse în Naţiune.

Persoana ori Unitatea socială sunt fiinţe autonome în Societate şi Naţiune. Libertatea nu are nimic comun cu anarhia. Adevărata libertate este o voinţă a persoanei ori a unităţii sociale supuse voluntar intereselor superioare ale Naţiunii. De aceea problema fundamentală a organizaţiei sociale este a asigura cât mai bine posibil echilibrul stabil între tendinţele individuale şi cele sociale, prin fluxul şi refluxul acestor două forţe: autoritatea şi libertatea. Scopul ordinei constituţionale portugheze este tocmai menţinerea şi perfecţionarea acestui echilibru.

19. Dar legile unităţilor sociale ne dau soluţii tot atât de clare şi în ce priveşte organizarea politică viitoare a lumii, pe baze federative, cum am arătat în lucrarea mea „Statele Unite ale Europei". Un program de acţiune valorează în măsura în care se realizează. In materie de experienţe federative întâlnim o pildă, nespus de edificatoare, în vechea organizaţie şi bogata practică constituţională a Elveţiei.

Principiul politic al echilibrului puterilor, care în mod necesar nu poate fi stabil şi se schimbă după constelaţia împrejurărilor istorice, ca şi principiul egemoniei centraliste a uneia ori mai multor puteri, tot atât de nestabil, după modelul „pax romana", sunt etape de transiţie ale afirmării principiului federalist, potrivit căruia fiecare naţiune îşi are garantata sub forma unei constituţii internaţionale autonomia vieţii ei proprii şi totuşi toate naţiunile la un loc formează cu consimţimântul lor o unitate superioară, pentru o colaborare luminată în soluţionarea problemelor internaţionale.

20 Legile unităţilor sociale ne dau un nou sentiment de vieaţă, o nouă bucurie a credinţei în viitor, un nou optimism robust al acţiunii creatoare şi constructive de vieaţă nouă, un optimism ce înlătură pesimismul, care priveşte numai defectele şi viciile prezentului şi doreşte anularea viitorului.

Este vorba de un optimism întemeiat pe Adevăr şi pe Voinţa de Ideal şi Dreptate, care sunt mai tari în unirea oamenilor, de tot ce-i separă, oricât împrejurările de faţă ar părea că vorbesc o altă limbă.

Un optimism ce chiamă puterile regeneratoare la o acţiune, ce nu este decât Voinţa şi Adevărul înfrăţiţi în proces de realizare; un optimism care ocupă un plan superior în circuitul etern al valorilor realizate; o credinţă înviorătoare în veşnicia unităţilor sociale, admirabil exprimată în cuvintele poetului:

Ce-i născut întreg, moartea nu-l sfarmă.

DIMITRIE GUSTI

SAT ŞI ORAŞ*)

Trebuie să încep cu două constatări cari privesc pe colegul şi amicul mieu d-l Gusti.

Dumnealui, sociolog cu adevărat modern, a crezut că trebuie să se adreseze şi la cele cîteva cunoştinţe pe care le poate avea în acest domeniu, ca şi în altele, un istoric. Ei bine, după cum nici o serie de conferinţe nu se poate alcătui fără să se strecoare şi câte un diletant, iarăşi nu se poate alcătui nici un fel de conferinţe fără să se strecoare şi cîte un istoric. Pentru partea a doua, mulţumesc colegului şi amicului mieu d-l Gusti. Şi, al doilea, dumnealui a avut bunul gust de a alege pentru conferinţa mea Dumineca Tomei, adecă a lui Toma necredinciosul.

Istoricii sunt obişnuiţi să fie necredincioşi în ce priveşte ideile generale, idei foarte strălucitoare care se pot arunca şi visuri foarte frumoase care se pot înjgheba. Aşa oricine porneşte dela studii istorice sau cunoaşte viaţa este absolut necredincios faţă de ideia că s'ar putea crea un oraş din nou printr'un consorţiu american. Evident consorţiul acesta american ar da în acelaş timp şi monumentele istorice ale oraşului viitor. El ar crea, alături de alei, străzi, pieţi, clădiri oficiale şi neoficiale, şi elementele acelea de trecut fără de care un oraş este lipsit cu desăvîrşire de orice adevărat sens. Astfel consorţiul american ar trebui neapărat să întemeieze şi monumente din secolul al XIV-a şi biserici, fireşte dela sfârşitul evului mediu, şi alte lucruri pe care Americanul nu le are acasă la dînsul. De oare ce însă un American nu poate să creeze o nouă capitală, un nou oraş, un nou port decît în condiţiuni cu desăvîrşire americane, care în America merg, dar la noi, ţară tradiţională nu merg de loc, absolut de loc, şi eu sunt un necredincios ca Toma, serbătorit probabil pentru necredinţă astăzi. Sunt necredincios ca Toma, în ce priveşte problema oraşelor, cum de altminteri veţi vedea în desvoltarea conferinţei că, sunt necredincios şi în alte privinţe.

Eu nu cred că oraşele noastre se pot modernisa în sensul obişnuit, ci cred că este cea mai mare nenorocire ca un oraş romînesc să se moderniseze aşa cum înţeleg foarte mulţi, cari ştiu numai ceia ce au văzut în ţările pe care le-au vizitat în Apus sau ce găsesc în cărţile pe cari le citesc, dar cari n'au nicio idee despre ţara lor şi despre ce se cuprinde întrînsa. Frumuseţa şi farmecul oraşelor noastre este că nu se pot şi nu trebuie să se moderniseze, adecă să se banalizeze, în acel sens ca, dela un capăt al suburbiilor şi pînă la Piaţa Teatrului tot oraşul să aibă exact acelaşi caracter.

---

*) Conferinţă ţinută de Nicolae Iorga, la Institutul Social Român, în ciclul „Sat şi Oraş" la 2 Mai (Dumineca Tomei) 1927. Se publică aici pentru întâia oară cu textul după stenograma luată de H. Stahl şi cu modificările făcute de autor.

Dacă oraşele din Apus au unul şi acelaşi caracter, acest caracter este ieşit dintr'o desvoltare istorică ce este un lucru de acolo, format prin decursul secolelor, prin munca solidară a oamenilor de acolo. Şi fiecare loc de pe lume trebuie să fie potrivit cu ce a fost înainte, fiecare generaţiune de oameni trebuie să continue, iar nu să strice fără a putea pune la loc opera pe care au făcut-o aceea cari au stat înaintea lor. Acesta este marele şi nerăsturnabilul adevăr şi în materie de oraşe ca şi în materie de alte domenii, a căror soartă ne preocupă în momentul de faţă.

Intr'un cuvânt, prefer să fiu necredincios alături de Toma, dar sa avem oraşe vii, decît să fiu alături de cine vroiţi d-v. şi să avem oraşe frumoase, dar moarte. Lucrul esenţial pentru un oraş este să fie viu, să fie frumos, să fie original, interesant.

După aceste explicaţii, daţi-mi voie să intru în însăşi expunerea subiectului, cerînd iertare dacă, pe alocuri, cărările, cam cotite, ale studiilor istorice nu vor corespunde dorinţei de marea alee dreaptă şi luminoasă care domneşte de obiceiu într'o epocă preocupată de abstracţii, cum este epoca noastră.

Suntem cu toţii săteni, chiar aceia, foarte mulţi, cari nu purtăm haina de sătean, aşa de frumoasă şi care îşi are locul atîta vreme cît omul face rostul săteanului. Evident că, pe cît de urît i-ar sta unui sătean, care s'ar îmbrăca în momentul cînd ară, cu redingota şi cu oribila pălărie tare care i-ar putea servi la multe usagii, şi pe care sexul masculin începe să o poarte, pe atît este de ciudat un om om care nici nu ară, nici nu sapă, nici nu culege şi care poartă costumul ţărănesc, bun, în locul de unde a pornit, dar mult mai puţin bun la locul unde a ajuns.

Da, noi suntem cu toţii săteni, chiar dacă purtăm lingeria noastră în felul în care o poartă totalitatea masculină din această sală.

Suntem, ca origine, ca spirit, ca gust, săteni. Baza ţării noastre, ca şi a ţărilor vecine, a tuturor ţărilor din Peninsula Balcanică, a unei bune părţi din partea occidentală a Rusiei, a unei părţi tot aşa de întinse din Ungaria estică, este satul. Nu trebuie să ne înşelăm în această privinţă. Avem toate calităţile şi toate defectele satului. Putem să ne îmbrăcăm cum vom vroi, şi de sigur trebuie să ne îmbrăcăm altfel odată ce am trecut dintr'un mediu în altul, cu toate acestea, felul nostru de a simţi, de a cugeta, de a ne orîndui, este sătesc. Sunt civilisaţii organizate pe oraşe, cum sunt şi civilisaţii organizate pe sate, şi în aceasta nu este nici o ruşine. Oraşul nu este o formă superioară a satului, este numai o altă formă de a trăi a oamenilor, Dacă oamenii stau mai mult la un loc, mai strînşi, dacă-şi pot acorda anumite petreceri care nu se întîlnesc la sate — şi dacă s'ar practica acolo, acei ce le-ar practica, ar fi ridicoli — nu urmează cîtuşi de puţin că oraşul este superior satului.

Nu ştiu ce sentiment aveţi Dv. dar eu, de câte ori am condus un prieten al mieu străin afară din Bucureşti, răsufla. Imi aduc aminte de întrebarea, fără intenţie rea, pe care mi-o punea un bizantinolog, acum trei ani, cînd a văzut Dîmboviţa. A întrebat: ce este acest şanţ? I-am dat explicaţiunea pe care i-am putut-o da, dar evident că Dîmboviţa este un şanţ. Aceiaşi impresie rea o avea străinul pe care-l conduceam la Cameră. Evident că drumul care duce la Cameră ar putea fi ceva mai larg. Nu văd de ce nu s'ar prelungi aleia pînă la grădina Mitropoliei de o parte şi pînă la casele care închid perspectiva de cealaltă parte din stînga, iar grădina ar avea un gard de 6 metri înălţime. Nu văd motivul pentruce se păstrează arhaicele şi preistoricele coloane, de pe vremea lui Cuza, de pe care încep să cadă deocamdată vulturii, în aşteptare să cadă şi boii, cari cad mai greu.

De cîte ori însă ieşiam din oraş cu un călător străin şi ajungeam la ţară, trecînd mahalalele, vedeam că ochii visitatorului priviau cu totul altfel această ţară decît înainte. Cu toate mijloacele mele de a încunjura şi de a acoperi, totuşi oamenii cu experienţă îşi dădeau sama de anumite realităţi.

Nu, nu este inferior satul oraşului; nici în principiu şi nici în alcătuirea sa.

Trebuie să spun că numele de *sat* nu vine dela cei mai vechi săteni din aceste părţi, cari nu sunt Romanii. Peste populaţia primitivă a acestei ţări — populaţie care

nu era de loc lipsită de ideile pe care noi le numim civilizaţie — s'a aşternut alta, aceasta de infiltrare, de colonisare, de răpede prefacere trecătoare: populaţia romană. Noi, numele satului nu-l avem dela strămoşii aşa — numiţi barbari, dela Iliro-Traci— Iliri pentru partea Adriatică, Traci (Daci şi Geţi) pentru regiunile noastre, — ci numele îl avem dela Romani. Satul nu este de origine romană, dar numele da.

S'au propus două etimologii pentru cuvîntul „sat" — o spun în treacăt — una care l-ar aduce de la „satum", sămânătură. Foneticeşte poate să iasă. Cealaltă etimologie, este ceva mai grea de admis la prima vedere, dar are pentru dînsa argumente foarte puternice: „fosatum", „loc încunjurat cu un şanţ". In cutare text vechiu românesc, găsim cuvîntul sat cu această semnificare, şi de asemenea, îl găsim în albanesă care cuprinde un număr atît de mare de cuvinte de origine latină, căci Albanezii sunt pe jumătate latini, dacă nu de origine, cel puţin de influenţă şi civilisaţie.

In aparenţă, între *tîrg, oraş* şi *cetate* este o deosebire, dar se va vedea că la început această deosebire nu exista şi că „târg" se putea zice şi unui oraş şi nimic nu împiedeca, dacă avea şi un zid, cetate. Numai tîrziu s'a făcut o deosebire între oraş şi tîrg: oraşul, care are caracterul general de desvoltare istorică, târgul, de creaţiune moldovenească, pe vremea lui Mihai Sturdza, un oraş cu străini.

La început oraşul sau cetatea, tîrgul cum vreţi să-i spuneţi, ni-a venit de-odată, gata făcut; el nu este satul cel vechiu. De lucrul acesta trebuie să se convingă fiecare ca să înţeleagă de ce oraşul nu dăinueşte dela început. El ni vine din două părţi. Relativ frumos de la o bucată de vreme, chiar impunător, el este de importaţie; l-am primit, l-am adoptat. Nu se poate zice că strămoşii s'au mîndrit cu dînsul, pentru că ştiau că nu e al lor. Intre acest oraş şi între mediul în care s'a aşezat oraşul a fost o oarecare opoziţie.

Şi poate servi de învăţătură tuturor reformatorilor de azi şi de mîne, tuturor fabricanţilor de constituţii făcute pentru alte locuri, tuturor acelora cari vin la guvern cu buzunarele pline de proiecte de legi, care se votează dar nu se aplică, căci biata naţiune trăieşte din obiceiurile ei mult mai bine decît din toate legile; traduce mai bine o lege bună în obiceiu, iar pe cele rele le lasă frumuşel de-o parte dar poate fi învăţătură următorul lucru: nu poţi să introduci într'un mediu ceva cu totul deosebit de acest mediu şi care nu e în stare să îl transforme; nu poţi să introduci ceva neorganic, desarmonic; sau, dacă îl introduci, nu este pentru acel la care se introduce, ci pentru acel care l-a introdus.

Oraşe de exploatare şi de stăpînire, strămoşii noştri au avut din vremea cea mai veche. Au avut pe malul Mării Negre oraşe greceşti foarte frumoase, cu mult înaintea Romanilor şi cu mult superioare oraşelor romane. Un foarte distins şi harnic arheolog, care acum în urmă a reunit o parte din studiile sale, Pîrvan a făcut săpături foarte importante la Histria; nu se pot asămăna cetăţile din Dobrogea cu Sarmisagetuza; se văd acolo lucrări de marmoră, urme ale unei civilisaţii foarte înaintate, lucru care datează dintr'o antichitate depărtată şi s'a format încet: încet şi de aceia şi trainic.

Există pe tot acest mal al Mării Negre foarte importante fundaţiuni greceşti, unele dela Dorieni şi altele dela Ionieni, în legătură cu desvoltarea comerţului în Marea Neagră, acolo unde sunt astăzi Constanţa — Tomis, Mangalia — Callatis, fără să mai vorbim de oraşele, odinioară foarte înfloritoare, în continuarea spre Sud a acestei coaste a Mării Negre, din partea Dobrogii pe care am anexat-o la 1913 şi care era toată sămănată cu oraşe greceşti prospere. Insă între Geto-Scitul din interior şi între Grecul de pe coastă nu erau decît legături de negoţ. Getul venia la oraş întocmai cum ţeranul din Ardeal venia şi vine şi pînă acum la oraş, care, în ce priveşte comerţul, este superior satului. Cînd Ovidiu a fost în părţile acestea, el fixează foarte neted deosebirile între barbarul, care venia la oraş în căruţa lui cu boi, vorbind altă limbă, cîntînd alt cîntec, gîndind şi simţind cu totul altfel şi între Grecii aceştia foarte înaintaţi. E aceeaşi deosebire care există şi astăzi între Englesul din Gibraltar şi populaţia

din Andalusia. Englezul, un om deprins cu tot confortul vieţii, ceteşte cărţile cele mai noi, primeşte ultimele reviste apărute la Londra, pe cînd Andalusul trăieşte şi astăzi în cea mai mare parte ca acum cîteva secole în urmă.

Tot aşa a existat un timp cînd tovărăşii s'au creat între oraşele greceşti de pe coasta de Nord a Mării Negre şi Sciţii din interior: Sciţii veniau în oraşele greceşti şi oraşele găeceşti cumpărau grîul şi lîna Sciţilor din interior. Se alcătuia un comerţ, de sigur folositor Scitului, dar mai ales Grecului. Ca rezultat de civilisaţie a ieşit numai un lucru, aşa numita arta scito—elenică, care multă vreme a fost socotită gotică. Am crezut şi noi că tesaurul dela Pietroasa, din causa unei inscripţiuni gotice, represintă desvoltarea unei arte germanice, gotice; pecînd dela prima vedere se impune că ne aflăm în faţa unui stil scito—elenic. Ornamentele, motive din Orientul departat, nu sînt potrivite concepţiei artistice a Grecilor.

Am avut acest rînd de oraşe, şi ele, o bucată de vreme, au trăit bine, dar, imediat ce s'au schimbat împrejurările, au dispărut.

In Evul Mediu în portulane—hărţi care nu coprind decît însemnarea localităţilor unde se poate opri corăbierul fără a menţiona interiorul — putem vedea oraşe însemnate. Atunci ele jucau un rol foarte mic, pentru că negoţul cel mare italian nu se mai făcea atunci pe coasta Mării Negre, ci la Dunărea-de-jos, la Licostomo — Chilia sau, mai departe, la Moncastro — Cetatea Albă. Mai tîrziu din causa caracterului nenatural al acestor aşezări de pe coastă, din cauză că ele nu erau susţinute de oamenii din interior, ele înseşi nefiind un produs al solului, îndată ce vitalitatea centrelor de unde au plecat a dispărut, a oraşelor greceşti şi vitalitatea comerţului italian scăzând, şi aceste oraşe şi-au pierdut absolut tot rostul. Biata populaţie din aceste oraşe depe coastă a trecut prin nenumărate schimbări; rămîind creştină, şi-a pierdut limba, iar astăzi, urmaşii bogaţilor locuitori din Istria, Tomis, Callatis se chiamă Găgăuţi. Fără îndoială, aceştia nu sunt Cumani şi nici Bulgari, cum au voit unii să afirme, ci urmaşii vechilor locuitori de pe coastele pontice.

După aceasta a venit altă colonisare, tot gata făcută, colonisarea romană.

Oraşele romane s'au creat în două locuri cu caracter deosebit. Intîiu acolo unde sunt şi astăzi oameni de ai noştri, pe cari i-am văzut şi acum cîtăva vreme, dela un capăt al Serbiei la altul. Oriunde este un oraş mai important ei se află acolo şi ocupă locurile cele mai importante din bazar. La Scoplie sînt 300 cari stăpînesc tot târgul. Primarul însuşi vorbeşte şi acum romîneşte. Aici a fost o colonisare naturală, căci un ţerm al Adriaticei hotăreşte pe celalt: pe tot ţărmul de Răsărit al Mării s'au creat oraşe corespunzînd celor de pe coasta apuseană al aceleiaşi mări. Un paralelism între cele două ţermuri, pe care nu-l poate schimba decît trecător istoria; şi apoi este tendinţa de a egala viaţa de pe cele două maluri, oricare ar fi regimul politic. Oraşele acestea trăiesc şi pînă azi. Au venit Slavii peste dînsele şi li-au schimbat caracterul naţional. S'a interpus apoi dominaţiunea Veneţiei, care a dispărut şi ea, şi acuma Iugoslavia este pe această coastă. Dar oraşele şi-au păstrat caracterul cel vechiu, pentru că aici nu este o colonisare artificială. Si, cînd ia cineva această admirabilă coastă — cum au luat-o, de curînd cîţiva Romîni cari au participat la congresul de bizantologie din Belgrad, — dela Fiume pînă la Cattaro şi în Albania, pretutindeni vede şi astăzi, oricare ar fi limba, în atîrnare de Statul dominant, vede forma oraşului roman. Şi, cît vor fi oameni din aceste părţi, ei vor păstra, fără îndoială, această tradiţiune indelebilă a romanităţii colonizatoare pe cale naturală.

Altfel a fost în părţile noastre. Colonisarea romană s'a făcut la noi în mai multe feluri. Intâiu pe malul Dunării, în anumite puncte, de exemplu, la Drobetis, lîngă Severin, înainte de Traian. Barbarii veniau de obiceiu pe malul celalt, nordic, ocupat de multă vreme. Acolo era un „emporium“, adecă un oraş de graniţă (cf în Spania localitatea Ampurias, care reproduce termenul vechiu, greco-roman de emporium). Într'un anume moment s'a făcut la capătul de pod—prin urmare pe malul stîng al Dunării,— unele aşezări romane. Aceste aşezări puteau să se întindă pînă la gurile Dunării, dar

n'a fost casul. Tot aşa o influenţă romană s'a exercitat asupra oraşelor greceşti, care cît au trăit, ş'au păstrat pline de viaţă cu caracterul lor originar.

In afară de aceasta, Romanii, aşezându-se în aceste regiuni dacice, au avut nevoie de un drum militar, care era în acelaşi timp şi un drum de comerţ. Astfel, pe linia care străbate o parte din Ardeal, acolo unde e Clujul, Turda, peste multe văi, pînă în Maramureş. Ar fi inutil să enumăr aceste oraşe: Napoca, Potaissa, etc.

Şi natural, unde fusese capitala Dacilor, Sarmisagetuza, s'a întemeiat Ulpia Traiană.

Care era rostul acestor oraşe? Erau centre militare, popasuri pentru negustori, reşedinţile unei diviziuni administrative. Nu numai că satul dacic trăia alături, dar el trăia în înseşi aceste oraşe. S'au făcut săpături la Sarmisagetuza, în publicaţiunea recentă a lui Pîrvan, Dacia, se pot vedea rezultatele. Săpăturile n'au adus nici pedeparte resultatele care se aşteptau: pentru a săpa toată Sarmisagetuza, oamenii spun că ar trebui să distrugă patru-cinci sate, atât de mult se întinde oraşul supt pămînt. Niciodată n'a fost un oraş adevărat, ci o colecţie de sate dacice. In jurul teatrului, pretoriului, a oficiilor, ceva corespunzător cu ce au fost şi sînt în cea mai mare parte oraşele noastre. Aş putea face o comparaţie impie între Sarmisagetuza şi Vălenii de Munte.

Ce este Vălenii de Munte? O stradă de negustori cu câteva case de boieri sau cari se cred boieri. In afară de acestea, cinci sate, fiecare cu bisericile lor. La fel a a fost de altfel şi chiar cu Bucureştii.

Prin urmare, cînd a dispărut administraţia şi a perit centrul administrativ, cînd a plecat legiunea, a dispărut şi necesitatea oraşului care găzduia garnisoana, iar, cînd comerţul a devenit mai slab, s'au mulţumit negustorii şi cu popasuri rurale. Indată ce puterea de din afară a plecat, ceia ce crease ea s'a stins.

Acum, după epoca aceasta de colonisare romană, după încercarea aceasta de a înrădăcina oraşe, a venit a treia încercare de colonisare din afară.

E colonisarea occidentală. Nu vorbesc de aceia foarte recentă, făcută, în timp de o sută şi ceva de ani, în Bucovina, unde anumite sate, anumite trecători — cum au fost Cernăuţii — au fost prefăcute deodată în oraşe, prin colonisări de tot felu de elemente străine, creştine şi necreştine. Aceste oraşe duc, în momentul de faţă, o viaţă foarte amară. Sînt făcute în legătură cu Viena şi cu politica austriacă, deci cum legătura cu Viena a dispărut şi cum principiile politice austriace nu se aplică, aceste oraşe se zbat de moarte. Trec dela fasa — n'aş zice productivă ci dela aceia în care era măcar o vitalitate reală, la fasa pur parasitară. Nu mă gândesc deci la ce s'a întîmplat mai târziu în Bucovina, unde a fost o copiare administrativă a celorlalte provincii ale monarhiei. Beamterul venia cu amintirile lui, cu regulamentele lui şi le transpunea pe pămîntul acesta moldovenesc al Bucovinei: din câteva sate de odinioară ş'au făcut o mulţime de oraşe fără rost.

N'o să vorbesc de ceia ce s'a întîmplat în Basarabia, unde Ruşii au creat, alături de mahalalele moldoveneşti din Chişinău, un oraş după sistemul lor: „plecăm de aici şi trebuie să ajungem dincolo, iar tot ce ne stă în cale tăiem". Odată veniau Cazaci călări cari aveau atîrnate la şea vase cu păcură, şi, de câte ori ajungeau la o casă de desfiinţat, o însemnau cu negru; casele se dărîmau şi se făcea o aleie mare. Iată ce înseamnă un lucru de importaţie, care nu transformă şi neinteresant; interesul e tot în străzile strîmbe cu case care nu se asamănă.

N'o să vorbesc de oraşele fără locuitori şi fără case din Sudul Basarabiei, cu o stradă enormă, pe care o trasau, fără a se gîndi dacă se va clădi la dreapta şi la stînga ei, sau dacă se va aşeza acolo numărul de locuitori trebuitori.

Nu e foarte simpatic să vezi nici un oraş aglomerat cum este Bucureştiul, aglomerat pentru că sunt aici o mulţime de indezirabili, cari, dacă ar fi o administraţie cum trebuie ar pleca toţi în două săptămîni căci ei sunt aceia cari, în mare parte, întreţin luxul ce ne desonorează. Dar un oraş aglomerat este totuşi un oraş viu, pe

cînd un oraş creat spre a fi locuit şi nu poate, evident că este unul din cele mai deplorabile lucruri trezind mai multă compătimire pentru o ideie prea mare, executată cu prost gust.

Nu va fi vorba de Bucovina, nici de Basarabia, ci de Ardeal.

La un moment dat, regii Ungariei, aveau nevoie de locuitori mulţi, cari să dea venituri importante vistieriei lor. N'a fost vorba de o tendinţă naţională, cum ni închipuim prea uşor; aşa ceva nu întra pe vremea aceia în mintea nimănui. Regele Ungariei vroia bani; ţăranul, risipit ici şi colo nu-i avea. Să aibă oameni dela cari să poată strînge bani, acesta a fost scopul colonisărilor în Ardeal.

O mare greşală şi foarte răspîndită este aceia de a crede că Saşii au venit ca orăşeni. Nu, au venit ca săteni, dar dintr'o lume unde satul este un fel de oraş. Satul nostru înseamnă casa, grădina, livada, apoi începe altă livadă, altă grădină, altă casă. Cine vrea să-şi vadă vecinul sau vecina, o vede; cine nu, nu. Sau une ori îi vede sau nu-i vede, după cum este şi vecinul ori vecina. In Apus e altfel. In Apus casele sunt lipite împreună, ocupând mult mai puţin loc decît la noi. Lucru foarte curios, s'ar crede că, dacă locuinţele sunt unele lîngă altele, oamenii se cunosc mai bine. Nu e absolut falş. Cine a locuit în Apus — şi eu stau cîte două, trei luni pe an acolo, adus de îndatoririle uneia din funcţiunile mele, — ştie foarte bine că un locuitor al unei case nu cunoaşte, nu numai pe cei din casa vecină, dar nici măcar pe cel din rîndul de de-asupra lui. Locatarii se ignorează şi se închid ca într'o cetate. Aşa încît este greşită părerea că noi ar trebui să transformăm satul pentru a ajunge la o formă superioară de solidaritate omenească. Nu este adevărat. Solidaritatea omenească nu vine din zid, ci din suflet; dacă ai sufletul solidar, poţi avea legături şi la sat, iar, dacă nu, nu le vei avea nici în aglomeraţiile cele mai strînse.

Au venit, prin urmare, Saşii ca nişte săteni, din locul unde satul este strîns şi unde trecerea la forma de oraş apusean se poate face în oricare moment. Pentru a face aşezările, au cerut privilegii.

Ca să se facă oraşe, trebuia să fie însă şi un drum de comerţ. Era unul între Bizanţ şi Orient, la Sud, şi între Germania, cu Flandra, Boemia, Silesia, la Nord. Cînd este un drum de comerţ, nu trebuie mare sforţare pentru ca satul să se prefacă în oraş. De oare ce satele aveau principiul oraşelor în ele, trecerea la oraş a fost imediată. Şi, fiindcă pentru oraşe trecerea a fost naturală, ele au resistat şi după ce drumul de comerţ a dispărut sau şi-a pierdut însemnătatea.

Am tipărit pe vremuri socotelile oraşelor săseşti. Din ele se vede foarte bine creşterea şi scăderea lor. In secolul al XVI-lea sunt foarte bogate socoteli; cele din al XVII-lea încep să fie neglijate; în al XVIII-lea nu mai au nicio importanţă şi nici nu le mai tipăreşte cineva. A venit apoi regimul austriac şi el a stricat autonomia săsească şi, odată cu autonomia, s'a dus şi această manifestare a autonomiei care este bogăţia şi varietatea cheltuielilor, cum şi grija de a le însemna.

Dar, pentru că erau creaţiuni naturale, oraşele săseşti au rămas.

S'a vorbit în presă, şi acum în urmă la Cameră, de un anume termen, pînă la care noi vom romanisa oraşele din Ardeal, oraşele săseşti, tîrgurile secueşti şi oraşele care, cum este casul Clujului, au fost transformate în centre mai mult administrative ungureşti.

Marea greşală pe care am făcut-o cînd am intrat în Ardeal, a fost când am voit să transformăm de sus, ceia ce s'a format încet de jos, cu alţi oameni, în loc de a fi făcut din Blaj, din Făgăraş, din Răşinari, din Sălişte, din Săcele, unde eram noi, centre nouă de viaţă romînească.

Se mai adaugă şi altceva în ce priveşte colonisarea Ardealului; aici nu e vorba numai de Saşi. Au fost şi aşezări ungureşti, de la început şi Ungurii au reluat drumurile romane pentru ca pe locurile vechilor oraşe de pe vremuri să se alcătuiască,

încet încet, centrele lor orăşeneşti, cu locuitori cari n'au nici situaţiunea, nici solidaritatea, nici sentimentul cetăţenesc al elementelor săseşti, admirabile supt acest raport. Pe de altă parte, tot în Ardeal, regii Ungariei au căutat, natural, să facă şi centre militare pentru apărarea graniţei răsăritene. Aşa încît o parte a oraşelor din Ardeal se datoresc unor necesităţi militare. Anume, s'au întemeiat două cordoane de oraşe, în primul cordon, cel dinaintea Ardealului sînt: Oradea Mare, Satul Mare, Aradul şi Timişoara. După ce Ungurii au întrat în Ardeal, ei au căutat să facă un al doilea cordon, de apărare în potriva Pecenegilor şi altor barbari răsăriteni de lîngă Carpaţi. In felul acesta stăpânirea ungurească a ajuns să creeze un alt grup de oraşe, pe cele din Secuime: Miercurea Ciuc, Sf. Gheorghe, Odorheiul, Tîrgul Secuiesc şi în regiunea săsească Bistriţa, iar în Maramureş Hustul, Sighetul şi Cîmpulungul. Dar, cînd Saşii au fost aşezaţi, ei au luat-o pe ape; aşa pe Tîrnave, unde s'a format un alt grup de oraşe: Dicio Sîn Martin, Sighişoara, Tîrgul Murăşului. In sfîrşit acolo unde erau ocnele de exploatat sarea — foarte importantă pe vremea aceia, foarte căutată, căci nu se găsea pretutindeni, — în locurile acelea ca: Dejul, Ocna Sibiului, s'au întemeiat alte centre.

După ce am terminat cu explicarea acestor colonisări, să venim la ce am făcut noi, în epoca naturală, normală, organică, apoi în epoca în care nu mai avem simţ pentru natural şi organic şi după aceia la ilusiile şi greşelile noastre din momentul de faţă.

In epoca de creaţiune proprie a noastră, ce am făcut?

S'o luăm tot pe regiuni.

Am refăcut capetele de pod romane, de odinioară, şi atunci avem un şir întreg de oraşe înşirate pe malul stîng al Dunării. Avem în felul acesta: Orşova — Ruşova, cum i se zicea odinioară, — Severinul, — care n'are nimic aface cu Sever, ci cu Sfîntul Severin al Bisericii catolice, — Calafatul, Turnul — care se chema Nicopoia Mică, opusă celei de dincolo de Dunăre. Căci noi am păstrat numirea veche de Nicopolis, prefăcând-o în Nicopoie — Giurgiul — care nu are nimic a face cu Genovesii, ci aminteşte pe Gheorghe, Giurgiu forma naturală fonetică (i s'ar fi putut zice şi Giurgeşti). Genovesii niciodată n'au înaintat pe Dunăre în jos. Apoi Olteniţa, al cării nume este de sigur în legătură cu un vechiu nume tracic de rîu; Brăila care vine de la un strămoş Brăilă, Galaţi, Ismailul, — căruia noi îi ziceam Smil, — Ismail fiind o vorbă turcească stricată (v. şi apa Smilei, în altă parte) —, Chilia, Cetatea Albă şi pe dreapta Dunării: Tulcea, Sulina.

Astfel o parte din creaţiunile noastre fireşti sînt sprijinite pe vaduri şi sate de pescari. Lucruri făcute de noi, acestea ţin.

Un al doilea grup de oraşe a fost întemeiat din causa trecătorilor în Ardeal şi dincoace. În Ardeal am întemeiat astfel de oraşe de pasuri, de exemplu la Sălişte — i se zice sat; cu toate acestea este oraş şi prin întinderea lui, şi prin sentimentul strîns de solidaritate şi prin tendinţele intelectuale ale locuitorilor; n'au vrut Saşii să i se zică oraş, dar este oraş, — Săliştea, Răşinarii, Săcelele toate acestea sunt formaţiuni ale noastre de pasuri la Nordul Carpaţilor.

Şi am putea să cităm acel admirabil orăşel curat, menţinut de Romîni, părăsit de Statul romîn, care e Făgăraşul, şi în care nu trebuie să strămutăm capitala, ci mai degrabă ceva din spiritul gospodăresc al Făgăraşului în mahalalele Bucureştilor.

La Sudul Carpaţilor, dela un capăt la altul avem o altă linie de oraşe făcute de noi: Tîrgul Jiului, Rîmnicul Vîlcii, Curtea de Argeş, Cîmpulungul, Vălenii de Munte, Trotuşul, Piatra — căreia i se zicea Piatra lui Crăciun, şi „Piatra" însemnează stîncă, adecă Stînca lui Crăciun.

Alături de linia dunăreană şi de linia trecătorilor, este o alta, pe care aş numi-o a oraşelor patriarhale.

Şi atunci, ca şi astăzi, s'a simţit nevoia de a se întemeia tîrguri.

Numele de tîrg este de o origine slavă. De cînd datează? Cred că nu se poate explica numele mare de localităţi cu nume slavone în Ardeal, numele mare de rîuri cu nume slavone pretutindeni, prin trecerea Slavilor în secolul al VI-lea. Aici a fost o conlocuire mai veche. Ce ştim noi cine erau colaboratorii Dacilor! Este extrem de probabil că Sarmaţii de odinioară cuprindeau elemente slave, şi aceasta ar putea explica vechea dăinuire a numelor slave, de la Slavii cari n'au fost înghiţiţi dela 600 înainte, ci în momentul cînd s'a plămădit chiar baza barbară a poporului nostru. Aşi crede că şi necesitatea tîrgului ca şi numele sînt mult mai vechi decît epoca din evul mediu cînd am suferit o influenţă venită dela Slavii cari treceau pe aici ca să se aşeze pe malul drept.

Avem, prin urmare, o linie de sate prefăcute în oraşe: Piteştii, Tîrgoviştea, Ploieştii, Buzăul, Mizilul, Bacăul, Romanul, Fălticenii, Rădăuţii.

Afară de aceasta avem oraşele şesului. Şesul însuşi are nevoie de anume puncte de schimb pe lîngă schimbul podgoreanului şi omul de şes are nevoie de schimb. E prea larg şesul ca să n'aibă nevoie de un tîrg la mijloc. Aici, s'a întemeiat: Craiova — care n'are nimic a face cu „Imperiul romîno-bulgar" al lui Ioniţă şi cu toate năzbîtiile care trec din carte în carte şi împuiază cu idei falşe mentalitatea oamenilor, făcându-i ambiţioşi pe nimic, înloc de a-i face modeşti pe ceva. Slatina, Caracalul, Bucureştii, Slobozia şi mergem pînă la Piua Petrei, în legătură cu Vadul Dunării, către Dobrogea.

Pe lîngă acestea sunt oraşele drumului de comerţ. Nu oraşele fac un drum, ci drumul face un oraş, în special în Moldova, mult mai comercială decît Muntenia. Acolo în Moldova s'au creat două drumuri de comerţ, unul: Cernăuţi, Hotin, Dorohoiu, — cari nu înseamnă decît popas de drum —; Botoşani, Iaşi, Chişinău, Vasluiu, Bîrlad, Tecuci. Mizilul muntean — de la *menzil* —, e popas al poştei. Dedesupt oraşul în podgrad, în subcetate: Romanul, Chilia, Cetatea Albă.

Cu aceste trei linii de apărare, Moldova era o ţară cu lacăt şi care de aceia a putut să apere atîtea secole şi celelalte ţinuturi romîneşti şi toată creştinătatea răsăriteană şi restul Europei, graţie sistemului de clădiri de cetăţi ale lui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare.

In afară de aceasta, s'ar mai putea găsi ca origine a oraşelor la noi hramurile sfinţilor la cari se vine în anumite momente din an. De sigur că Tîrgul Neamţului a fost întemeiat în legătură cu hramul mănăstirii.

Pe lîngă aceasta, Moldova a fost, în deosebire de Muntenia, o ţară militară, cu cetăţi. La Munteni cetăţi n'au fost; căci ce a fost palanda lui Sinan dela Radu-Vodă; nişte împletituri de vergele bătute cu lut! Pe cînd în Moldova erau cetăţi de piatră, cu doi pîrcălabi în frunte. Avem mai multe linii de cetăţi; linia Siretiului defensivă, cu cetatea Roman în legătură cu un afluent al Siretiului. O altă linie este a Prutului, cu Ştefăneştii, Tuţoza, Fălciul şi Cahulul. Pe lîngă acestea linia Nistrului, cu: Orheiul, Hotinul, Soroca, Tighinea, Cetatea Albă.

Afară de acestea sunt oraşele la vadurile de odinioară. O parte din Moldoveni s'au chemat Brodnici; cuvîntul „brod" înseamnă vad.

Un întreg şir de localităţi mai noi sunt în legătură cu minele: mine bănăţene de pildă Reşiţa, care ar trebui să se citească Reciţa cu foste saline ca Slatinele Slănicurile, cu puţurile de petrol, ca la Doftana, Buştenari, Moreni, Moineşti şi aşa mai departe.

Şi, pe lângă acestea toate—şi aici nu mai e vorba de origină, ci de caracterul oraşelor — sînt sate prefăcute în oraş. In anume casuri un singur sat a dat un oraş. Astfel Piteştii, satul lui Pitul; Ploieştii satul lui Ploe, Bucureştii, satul lui Bucur—nu al ciobanului legendar, ci al unui moş sătean, iar biserica Bucur este biserica cimitirului Radu Vodă; nu e nimic altdecât gropniţa călugărilor de acolo. Folticenii satul lui Foltea, lui Folticiu (acela care mănîncă mult).

Altele nu sînt compuse numai dintr'un sat ci din mai multe sau chiar dintr'o

vale întreagă: Cîmpulungul Bucovinei, Cîmpulungul Maramureşului, Cîmpulungul Munteniei. Şînt atîtea sate vechi cîte biserici şi oamenii păstrează obiceiul de a merge la biserica lor, iar străzile poartă numele satelor de odinioară. De pildă la Vălenii de Munte eu sunt vecin cu Berivoeştii: în faţa tipografiei mele este strada Berivoeşti, adecă a fostului sat Berivoiu, şi aşa şi alte străzi poartă numele vechilor sate, reunite prin linia tîrgului. Ici colo pică şi vre un boier.

Toate aceste forme de aglomeraţiune, toate aceste tîrguri şi oraşe le-am moştenit.

Cuvîntul *ţîrg* l-am lămurit. Cuvîntul *oraş* vine de la Unguri, dar nu direct ci prin Şlavi, la cari a trecut sub forma „város", de la „vár" cetate. Ungurii n'au inventat lucrul: „vár" este *burgul* carolingian, cetatea lui Carol cel Mare şi a urmaşilor lui, pe cari Ungurii i-au imitat. Cum sînt atîtea oraşe germane terminate în „burg" (Marienburg, etc.) sînt şi oraşe ungureşti terminate în „vár".

„Cetate" este termenul vechiu latin, pe care-l întrebuinţăm însă mai rar, afară de casul cînd ne adresăm „cetăţenilor", şi atunci nu li zicem „orăşeni", sau „tîrgoveţi", ci „cetăţeni": Cetăţeni ai Capitalei, Cetăţeni Rîmniceni Şăraţi, etc.

Ce am făcut în secolul al XIX-a?

Intîiu, Regulamentul organic a creat un alt regim al oraşelor.

Regulamentul Organic nu merită să fie înfierat cum se face de obiceiu. Nu l-au făcut Ruşii; ei l-au primit doar, l-au schimbat puţin, l-au pecetluit, dar l-au făcut boieri de ai noştrii, un Conachi, un Ştirbei. Este una din cele mai bine alcătuite legi ce s'au făcut vre-odată pe pămîntul romînesc, indiferent de tendinţa pe care o urmăria. Desigur că boierii aceştia, francisaţi în mare parte, occidentalizaţi, n'aveau cunoştiinţă de istoria Romînilor, care nu se preda şi nici nu se scria pe atunci; ei trăiau ori în ideile de la Constantinopole ori în ideile din Apus.

Ce înţelegem prin idei din Constantinopol?

Să nu credem că ar fi o fabricaţie musulmană, turcească, Turcii n'au creat, ei au păstrat. Constantinopolul turcesc este cel bizantin, şi a zice „bizantin" înseamnă a zice „roman". Turcii au schimbat numai religia, alfabetul şi limba dominantă. Încolo, esenţa a rămas cea bizantină.

Ce este însă un oraş bizantin? Unul care se sprijină pe un text scris de lege. Nu este un oraş de datini. Şi este o deosebire mare între oraşele noastre, aşa cum sînt alcătuite, dintr'un sat sau mai multe, din oamenii unei văi, şi cele romane sau bizantino-turceşti Deosebirea este că la noi viaţa este tradiţională, nescrisă. Oraşele noastre se cîrmuesc de jos, prin şoltuzi, pîrgari, oameni buni şi bătrîni. Avem atîtea acte ale vechilor noastre oraşe fără să fie un text de privilegiu scris Erau şi catastişele tîrgului dar n'aveau mare importanţă Nici Domnul nu dădea privilegii, nici oamenii nu le cereau de la Domn. Noi avem legea în noi, şi de aceia n'o cătăm în afară. Şîntem oameni capabili de autoguvernare, de *self government*, cum spun Englezii; l-am avut în moravurile noastre. Guvernările mai mult sau mai puţin ni sunt indiferente: se ţine ţara prin ea însăşi. Stăm pe picioarele noastre şi nici n'avem nevoie să ţinem discursuri şi să votăm legi.

Da, aveam o tradiţie. Peste tradiţie au venit Fanarioţii. Ei au făcut mult bine, dar şi acest rău: că au prefăcut o societate plină de iniţiativă într'o societate paralitică. Ideia Statului, de la care pleacă totul şi care se amestecă în toate, a venit întâiu, nu dela Paris, ci dela Constantinopolul Turcilor. Atunci a început fiecare tîrg să capete cîte un act scris. Resultatul a fost că pentru Botoşani s'au dat privilegii foarte bune. Oraşul a fost multă vreme quasi-autonom, cîrmuit de represintanţii negustorilor. Mă mîndresc că tatăl bunicului meu a fost eforul negustorilor pămînteni. Avea un şfert din pecete care era împărţită în patru şi trebuiau reunite cele patru şferturi pentru ca să aibă putere intreagă. Era şfertul al boierilor, al negustorilor armeni, al negustorilor indigeni şi al Evreilor Dar au fost alte casuri cînd, cercetîndu-se de unde vine oraşul, vatra tîrgului, Domnii au zis: dacă nu este privilegiu, tîrgul nu mai este

al oraşului' ci al Domniei. Din această causă au luat vetrele oraşelor, şi au luat une ori şi oraşe întregi, de le-au dat unor anumiţi membri din familia domnitoare şi chiar la femei.

După aceia a venit regimul Regulamentului Organic care a introdus protecţionismul de Stat, care şi acela, nesprijinit de tradiţie, aceiaşi la origine, înţelege să creeze din nou, să supravegheze la fiecare moment, să transforme realitatea care-i stă înnainte. Este ideia Statului vrednic de idolatrie, şi nu a Statului cum se încearcă în Italia, care să inspire şi să dea viaţă naţională a statului pasiv care ţine pe loc şi împiedecă.

Atunci, Domnii şi-au atribuit dreptul de a crea ei oraşe. Moldova e plină astăzi de tîrguri, nenaturale, de cîrciumari pe cari i-a creat epoca lui Mihai Sturdza. Sturdza a fost cel mai inteligent Moldovean din vremea lui, dar el a vîndut unor anume boieri, cari aveau sate, dreptul de a întemeia un tîrg şi ei înşii vindeau Galiţienilor dreptul de a se aşeza. Am tipărit multe acte de acestea, absolut asemănătoare unele cu altele. S'a creat astfel în cea mai mare parte nenorocirea economică şi morală a unei mari părţi din ţărănimea moldovenească, cea mai admirabilă ţărănime luptătoare pe care am avut-o vreodată.

După aceia a venit legislaţia, a distrus satul ca să creeze comuna, Satul este o realitate, iar comuna o închipuire, ceva scris pe hîrtie Reforma mare este să cauţi ce este viu şi să-l ajuţi a trăi, iar nu să încerci prin tot felul de pase mincinoase, fără magie, să creezi unde nu este sămînţa însăşi a vieţii. Atunci, în epoca nouă, foarte recentă, de la Constituţie încoace, am uitat satul ca să ne gîndim la comună, în loc să ne gîndim la problema oraşului care rămîne întreagă, neatinsă şi nu numai în proivinciile noi. Dacă ar fi fost resolvită, aci am fi ştiut ce să facem în ţerile alipite dar, pentru că n'a fost resolvită aici ne oprim cu un semn de întrebare înnaintea problemede dincolo pe care nu ştim de unde s'o apucăm.

Şi dacă mă întrebaţi, la sfârşitul conferinţei, ce trebuie făcut pe drumul pe care-l arătam, a recunoaşterei realităţilor cari sînt posibile răspund: Nu cu forme, ci cu realităţi se face o societate. Să ni dăm seama din ce sînt compuse oraşele romîneşti de pretutindeni: strada negustorilor, castelele, să zicem, ale boierilor şi mahalalele sătenilor. Trei lucruri deosebite la care trebuesc trei sisteme deosebite. Invie pe negustor, scapă-l de toate legăturile nenaturale, nu-l măcina în piuliţa politicei stupide; lasă-l să înţeleagă interesele lui şi apoi dă în sama blocului negustoresc oraşul. Păstrează primăriile, cîte-or fi, dar dă putinţă negustorilor să colaboreze. Invaţă-l pe boier să nu se ducă în străinătate, fie şi cu valuta proastă pe care o avem, lăsînd casa goală, cu obloanele închise, cum sînt astăzi: ţine-l în casa lui ori dacă nu-l poţi ţinea ca gospodar în casa lui, fă să fie locuite casele de oameni în stare să gospodărească cum nu poate el. Învie cartierul boeresc, unde de zece ani nu s'a mai clădit o singură casă frumoasă, pe drumul la Sosea afară de două-trei case, una mai ciudată decît cealaltă, în stil Versailles din veacul al XVIII-lea azi în „stil florentin". In ce priveşte mahalalele, nu le trata ca anexa unui centru, ci ca nişte celule vii, fiecare avându-şi rostul în jurul acelui centru al bisericii care nu este numai bisericesc şi care poate fi şi un centru de caritate, de iubire de oameni, de lumină în loc de a lăsa tot felul de aventurieri să-şi clădească imense palate de speculă în jurul bisericilor strivite, strînse de toate părţile de vecini cari în cea mare parte n'au, n'aş zice iubire credincioasă, fiindcă nu aparţin neamului nostru, dar pietatea omului cult pentru orice formă religioasă. In loc ca aceste centre naturale să fie asfixiate, înnăbuşite, pîngărite în chipul cel mai sălbatec de toate scursorile materiale şi morale, strînge satul în jurul bisericii, prefă mahalaua într'un organism viu care a fost şi atunci şi de acolo va veni atunci viaţa care trebuie pentru ca să romanisăm centrul.

N. IORGA.

IPOTEZA SOCIOLOGICA GREŞITA A „EROULUI EPONIM, FUNDATOR DE SATE".

In repetate rânduri, am avut prilejul să afirm că teoria potrivit căreia satele noastre, în special cele răzăşeşti, sunt născute prin activitatea unui „fundator" al lor, este falsă.

Această teorie se bucură totuşi de o mare răspândire, atât printre istorici, economişti, jurişti şi sociologi cât şi în opinia noastră publică. La prima aparenţă ea pare a fi complet justificată, sprijinită fiind de o serie de circumstanţe, printre care enumerăm următoarele:

a) documentele istorice par a o confirma.

b) părerea cercetătorilor este întru totul asemănătoare părerii pe care o au sătenii înşişi despre origina satelor lor.

c) organizarea juridică a satelor „genealogice" se întemeiază de asemeni pe teoria eroului eponim.

d) toponimia onomastică poate să fie explicată uşor prin aceiaşi teorie.

e) ea corespunde şi cu anume concepţii sociologice foarte răspândite pe vremuri.

Cu toate acestea, continuăm a susţine că această teorie este falsă.

Ridicăm împotriva ei următoarele obiecţii:

a) în primul rând, este vorba de o simplă ipoteză, care nu a fost şi nici nu va putea fi vreodată dovedită prin documente.

b) această ipoteză nu este construită logic.

c) ea nu dă seama de toate faptele cunoscute.

d) ea este în contrazicere cu unele fapte cunoscute.

e) în sfârşit ea este stearpă, deoarece presupune ca fiind lamurite, definitiv şi simplu, o serie de probleme care sunt dimpotrivă, abea deschise şi extrem de complicate.

Ne propunem, în paginile care urmează, să expunem mai întâi această teorie şi, în urmă să o supunem unei critici amănunţite.

I. EXPUNEREA TEORIEI EROULUI EPONIM, FUNDATOR DE SATE

Cercetătorii problemei vechii noastre structuri sociale nu au căzut, până acuma cel puţin, de acord asupra tutulor problemelor. Sunt încă rămase în controversă până şi câteva atât de importante cât este de pildă aceea de a se şti dacă anume clase sociale au existat sau nu la noi în ţară.

Cu toate acestea, o quasi unanimitate poate fi întâlnită cu privire la problema genezii satului nostru.

Şi anume: cercetătorii noştri par a fi cu toţii de acord că satul românesc se naşte în felul următor: un om oarecare ia în stăpânire, fie printr'un act de primă posesie, fie prin efectul unei donaţii făcute de către Domnie, un anume „hotar". Pe acest hotar el se instalează cu familia sa. Această familie, cu vremea sporeşte şi dă naştere unui sat, care deseori îi poartă numele. Cu alte cuvinte, un fundator de sate, creează o familie şi familia, crescând, creează un sat.

Forma de stăpânire genealogică, deseori întâlnită în satele noastre, se explică şi ea prin efectul moştenirii exercitate în sânul acelei familii.

Adoptând acest fel de a vedea, simplificăm şi o altă problemă: aceea a claselor noastre sociale, căci singura problemă ce rămâne a se clarifica este de a şti care este calitatea acestui cel dintâi fundator: dacă va fi un ţăran liber, satele ce se vor naşte din el vor fi sate de ţărani liberi; dacă dimpotrivă, va fi un boier, satele ce se vor naşte din el, vor fi sate de boieri. Situaţia juridică a populaţiilor acestor sate, în sistemul de clase al vechii Românii, ar atârna, aşadar, exclusiv de calitatea „fundatorului" lor.

Nu ne interesează deocamdată acest aspect al problemei şi nici nu vom insista asupra faptului că soluţiile înfăţişate sunt, aci, în controversă. Vom rămâne doar la constatarea acordului care există asupra afirmaţiei că satele noastre au o origină propriu zis- familială.

In textele pe care le vom înfăţişa în capitolul de faţă, rugăm aşadar pe cititor să nu desprindă decât acele informaţii care sunt în legătură cu *această* teorie, a eroului eponim, rămânând ca altă dată să revenim asupra celeilalte laturi a problemei, în legatură cu structura noastră socială.

Incepem cu teoria lui Nicolae Iorga, cea mai pregnant expusă din toate. După concepţia acestui istoric, pământul întreg al ţării, „larga câmpie românească" fiind liberă oricărei aproprieţiuni individuale, fundatorul de sat este şi el un ţăran liber, lucrând „în pustie".

„Ceiace izbeşte mai întâi în dreptul de proprietate la toţi românii, nu este o reminiscenţă a stăpânirii în comun, ci simţul unei solidarităţi rurale, derivând din descendenţa comună a tutulor locuitorilor satului, din existenţa unui sau a mai multor creatori ai pământului în pustiu: lăzuitori şi strămoşi în acelaş timp, acei numiţi „bătrâni" (veterani) sau „moşi" 1).

---

1) *N. Iorga: Anciens documents de droit roumain.* Vol. I, pag. 3.

Acest simţ al solidarităţii rurale de neam şi această origină istorică a satelor româneşti, constituie de altfel dupa părerea aceluiaşi autor, elementul deosebitor dintre satele româneşti şi toate celelalte sate de caracter primitiv.

„Aceste întocmiri, numai când le privim pe deasupra şi în treacăt, au o asemănare cu zadruga şi cu mirul. O deosebire fundamentală domneşte însă între întocmirile româneşti care, precum arată cuvintele întrebuinţate, ajung până în perioada dinainte de slavi, şi între cele sârbeşti şi ruseşti. Acolo, se poate reduce totul la „democraţia primitivă" la viaţa sub cârmuirea tatălui de familie; pe când aici, raporturile vin numai din dreptul de proprietate veşnic şi exclusiv al strămoşului. *(N. Iorga. Istoria poporului românesc,* traducere românească. Vol. I, pag. 272).

„Satele noastre se numesc după strămoşul care le-a întemeiat şi toţi cari locuiesc înlăuntru, sânt rude. Când zicem „satul Negreşti", aceasta înseamnează că toţi se coboară din moşul Negrea, iar, daca sunt straini, apoi aceia nu pot să fie decât elemente adoptate prin căsătorie. De aci „tata socru", „mama soacra", fiindcă în adevăr aceştia devin tatăl şi mama celui adoptat prin căsătorie, intrat în comunitatea aceasta a moşiei, care „moşie" înseamnă şi descendenţa de la moş şi înseamnă şi stăpânirea de pământ în devălmăşie, la început fiecare lucrând atât cât putea lucra şi culegând atâta cât îi trebuia"... „noi n'am avut deplin zadruga, etc.". *(N. Iorga: Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria.* Vol. I, pag. 25).

Mecanismul de naştere al unui asemenea sat, ne este arătat astfel:

„Fiecare din aceşti locuitori aveau drept la pământ, ceace erea firesc, pentru că pământul fusese, pentru a spune astfel, creat de strămoşul comun, care se aşezase în mijlocul pădurii sau într'o regiune mlăştinoasă, secase apele şi mai ales lăzuise pământul, ca să-l transforme în pământ arabil. De fapt, el, strămoşul, era proprietar. Creaţiunea sa agrară devenea astfel o formaţie politică, autonomă sub multe raporturi, dăinuind definitiv cristalizată, în faţa altor formaţiuni analoage, datorite altor strămoşi. Părea să fie viu şi împărţea pământul comun între descendenţii săi, după necesităţile fiecărui şef, cap de familie şi alor săi; principiul contrariu fiind, aşa după cum am arătat, de o creaţiune mai mult recentă, fiecare dintre copiii şi nepoţii sai neavând decât dreptul care le revenea după gradul lor de descendenţă. Aveau deci drept să cultive ceiace le revenea, pe baza arborelui genealogic şi acest sistem s'a păstrat încă în comunităţile de moştenitori, căci acesta este sensul cuvântului românesc „moşneni" — coproprietarii moşiii, ai moştenirii bătrâneşti — şi cari aveau până în ultima vreme când au fost lăsate să decadă *complect spre folosul unor aventurieri străini şi unor exploatatori băştinaşi, proprietatea munţilor locuiţi mai din vechime"* 2).

Teoria aceasta a luat, la Nicolae Iorga, o foarte mare amploare si a dus la creearea unei terminologii speciale: satele moşneneşti ar fi după părerea lui Iorga „sate genealogice" propriu zise, adică sate crescute biologic dintr'un singur autor, cu un sistem de proprietate pe cote părţi hereditare, având acelaşi autor-juridic comun.

Afirmaţiile de detaliu care arată cum un anume sat sau oraş este creeaţia unui asemenea erou eponim, sunt foarte numeroase la Iorga.

Alţi cercetători, deşi pornesc de la ideea că fundatorul de sate este un boier iar nu un ţăran liber, adoptă aceeaşi teorie a eroului eponim, pe care însă o formuleaza mai puţin clar decât Iorga.

In primul rând trebuie citat Constantin Giurăscu, ca unul care a avut o deosebit de mare influenţă. Este drept că acest autor nu expune sistematic teoria eroului eponim, în nici una din lucrările sale. Dar, cu toate acestea, ea există, ca o presupoziţie sociologică, la baza tutulor construcţiilor sale. El ne arată de pildă, ca boierii sunt „proprietari în devălmăşie pe părţi de ocină din diferite sate". *„Ei formează cete ai căror membri sunt grupaţi laolaltă prin originea comună a drepturilor lor de stăpânire asupra moşiei"*.

Sau, încă mai clar: *„megiaşii dintr'un hotar aparţin mai totdeauna aceluiaş neam sau unor neamuri înrudite". „Armonia dintre dânşii are la bază sentimentul comunităţii de sânge"*.

In desvoltarea teoriei sale, Giurăscu afirmă că din această devălmăşie întemeiată pe comunitatea de sânge, s'au desprins la un moment dat boierii cei mari, adica stăpânitorii unor proprietăţi autonome, scăpate din devălmaşie prin „alegerea părţilor" lor, restul boierilor ramaşi în indiviziune trăind în sate de „moşneni" 3).

Giurăscu, prin amploarea viziunii şi noutatea argumentaţiei sale, merită sa fie analizat cu mult mai pe larg. Am folosit aci, doar câteva fragmente din gândirea sa, mai mult ca punte de trecere spre alţi autori, care având o atitudine asemanată cu a sa, expun teoria eroului eponim cu mai multă claritate.

Astfel d-l I. C. Filitti, reluând teza lui Giurăscu, o expune astfel: *„Nu a existat în trecutul nostru decât un singur drept de proprietate, acel în indivizie al familiilor simple, scoborîtoare dintr'un strămoş comun. A ieşit din indivizie cine a putut şi ieşirea din indivizie, din proprietatea moşnenească sau răzăşească, spre a creia o proprietate hotărnicită, boierească, a fost totdeauna posibilă in drept. Cei defavorizaţi de împrejurări au rămas în indivizie pe vechiul lor hotar şi s'au înmulţit pe el, de-alungul generaţiilor"* 4).

---

2) Traducere din *N. Iorga: Développement de la question rurale en Roumanie*: Iaşi, 1917.

3) *C. Giurăscu: Despre boieri.*

4) *I. C. Filitti: Proprietatea solului în Principatele Române.* Prefaţă, pag. XI.

D-l George Fotino, adoptând de asemenea o teză asemuitoare, afirmă: *„Cea mai veche clasă de proprietari de pământ au fost moşnenii şi răzeşii... coborîtori ai unui moş care făcuse cândva luminiş în pădure şi desţelenise pământul, punând stăpânire pe un hotar întreg"*. Şi mai departe: *„Nu a existat în trecutul nostru decât un singur drept de proprietate, a celor în devălmăşie, dreptul coborîtorilor din acelaş moş"* 5).

O teză asemănator formulată, exprimase mai de mult G. Panu: *„Răzeşii sunt fii, nepoţi şi strănepoţi de mari proprietari, dacă voiţi, boieri, care au avut meritul şi taria, în cursul veacurilor, ca să-şi păstreze partea lor de moştenire împreună cu comoştenitorii lor, formând sate acolo unde a fost odată un boier stăpânind o vastă moşie"* 6).

Schema genealogică rămâne aceeaşi până şi la Radu Rosetti, care totuşi porneşte de la o poziţie care s'ar părea că îi va interzice adoptarea acestei teorii. Anume, Radu Rosetti afirma ca satele româneşti, dintru începutul lor, au fost sate în care conlocuiau boierii cu ţaranii, boierii fiind knezii propriilor lor săteni. Aşadar, la origina satelor româneşti nu exista un fundator, deoarece sătenii nu pot fi socotiţi descendenţii kneazului fundator. Cu toate acestea, în ciuda oricărei logici, Radu Rosetti explică satele de moşneni tot pe calea eroului eponim. Şi anume, el presupune că kneazul respectiv alungă din satul său pe sătenii lui, şi rămâne astfel singur. Odată rămas singur, schema eroului eponim funcţionează normal: kneazul are familie, familia creşte şi satul se naşte. In speţă se naşte satul de răzeşi.

„Moşnenii... ca şi răzeşii din Moldova... se trag dintr'un singur strămoş... care singur stapânea locul şi judeca pe sătenii supuşi lui". „Ei se trag dintr'un moş comun, sau din doi, trei sau mai mulţi fraţi sau veri, cari la început stăpâneau satul întreg. **Excepţie la această regulă nu există.** (sublinierea atât de categorică şi atât de greşita de altfel, este a lui Rosetti)" 7).

Impotriva lui Radu Rosetti se ridică, printre alţii, glasul lui A. D. Xenopol, care ne spune:

„Luăm aminte însă că denumirea satului după boerul, knezul, judele sau chiar ţăranul înalţat din rânduri, nu înseamnă că locuitorii lui se trăgeau din stirpea lui, cu alte cuvinte nu arata că avem de a face cu nişte oameni ce-şi trăgeau numele din acel al unui întemeietor al său. Locuitorii satului nu trebuie numaidecât să fie rudeniile sau coborîtorii fruntaşului care dăduse satului numele său. Nici Albotenii nu se ţineau prin înrudire cu boierul Albotă, nici Buciumenii cu Bucium, nici Sendreştii cu Sendrea". Şi, adaogă Xenopol în notă: *„Observaţia noastră răstoarnă din rădăcină părerea lui R. Rosetti că toate satele răzăseşti s'ar trage din câte un boier".*

Cu alte cuvinte, Xenopol neaga valoarea biologica a eroului eponim. Dar el primeşte în schimb existenţa fundatorului, cu sens de creator social al satului.

„Orişice aşezare omenească trebuie să aibă un început, trebuie să fi fost întemeiata de cineva. Trebuie să fi fost un om care să fi pus întâi toporul la curăţitul unei paduri sau hârleţul la săpatul gropilor în care se înfipseră bârnele unei case. Acel om, care la început alcătuia el singur şi cu familia lui, locuitorii satului, îi dădu numele" 8).

In sfârşit aceeaşi teorie a fundatorului de sat poate fi întâlnită în alte variante şi la alţi autori. Dam câteva citate diverse:

„Intemeietorul satului a fost desigur în timpuri străvechi un ţăran inimos şi harnic cu numele Drag sau Drăguş care s'a aşezat în mijlocul câmpului, între munte şi râul cel mare din Ţara Oltului. Cu familia lui, din ce în ce mai numeroasă şi ra-

---

5) *George Fotino: Ce este vechiul drept românesc.* „Analele Facultăţii de Drept din Bucureşti", anul I, nr. 1, pag. 174.

6) *G. Panu: Cercetari asupra stării ţaranilor în veacurile trecute.* Vol. I, partea I-a, pag. 141.

7) *Radu Rosetti: Pamântul, stapânii şi satenii.* Pag. 31.

8) *A. D. Xenopol: Istoria Românilor din Dacia Traiană.* Ed. II-a, vol. III, pag. 194 şi 197.

mificată, a început să scormonească pamântul, să lăzuiască pădurile, să întindă pășunile pentru turmele tot mai bogate ale obștei ce s'a înjghebat în jurul moșiei strămoșului Drăguș, de la începutul de multe sute de ani ai satului" 9).

„Satele de moșneni sau răzăși, formați din coproprietari, descendenți dintr'un strămoș comun" 10).

„Cetele de moșneni cuprind pe toți coborîtorii unui căpitan oarecare căruia i s'a dat de vre-un Domn, o moșie pe care o stăpânesc indiviz urmașii săi" 11).

„Moșnenii și răzășii își au origina lor din un bătrân care a fost proprietar și a cărui urmași n'au împărțit nici înstrăinat pământul" 12).

„Moșnenii ca și răzășii sunt urmașii unui moș comun; moș fiind autorul primitiv al unui sat. Copiii unui moș care aveau drept egal de moștenire și părți din dreptul de stăpânire într'un sat, ereau numiți bătrâni" 13).

„Ceata de răzăși fiind o colectivitate de persoane coborîtoare dintr'un moș comun..." 14).

După cum se vede, această părere despre originea satelor noastre este împartășită de către istorici, juriști, oameni politici, deopotrivă.

Seria citatelor ar putea de altfel să fie mult sporită. Nu socotim însa ca ar fi de folos.

Un argument deseori invocat în sprijinul acestui fel de a vedea, este cel al toponimiei onomastice. In adevăr multe sate românești au nume care deriva din nume de oameni. N. Iorga a putut de aceea afirma ca *„Dicționarul geografic al României va prezinta cea mai mare parte din nume în legătură cu „moșul" care a colonizat satul și a organizat familia: sate care se termină în „ești" și „eni*" 15).

Mai ales satele coborîtoare din același stramoș *„poartă numele stramoșului cu finala -ești. Iar în alte părți, cei din nou așezați, se leagă cu finala -eni, cu satul de origină sau cu aspectul locului*" 16).

Pe baza acestei păreri, N. Iorga a folosit deseori acest argument toponimic pentru a ghici originea satului. Astfel, ca pilda a acestui fel de a vedea, dam doua cazuri:

„Odinioară un sat de păstori și plugari, al moșului Bucur, de unde vine moșia lui și coborîtorii lui, Bucureștii, localitatea însași nefiind decât moșia Bucureștilor, a oamenilor coborîtori din acest moș care este Bucur" 17), dupa cum și *„Ploeștii... înainte de Mihai Viteazul, care l-a făcut târg, nu era decât un sat, al urmașilor lui Ploie*" 18).

Tot astfel G. Ionescu Gion, în a sa „Istoria Bucurescilor" afirma ca a existat *„un Bucur, boier puternic sau umil păstor, care a avut întinse sau restrânse proprietăți pe malurile Dâmboviței". „După numele acestui păstor sau boer, s'au numit Bucurescii, după cum un mare boier Botaș a numit Botoșanii; un Mogoș, satul Mogoșesci; un Crețul, satul Crețulesci; un Baldovin, satul Baldovinești; un Cândea, satul Cândești; un Filip, satul Filipesci și un Cristea satul Cristesci*".

După cum se vede, Gion ezită doar asupra identificării acestui moș Bucur. Nu

9) *Ștefan Meteș: Cadrul Istoric al satului Drăguș.*

10) *C. C. Giurăscu: Istoria Românilor.* Vol. IV, partea II-a, pag. 461.

11) *Th. Rosetti,* în desbaterile parlamentare la art. 151 procedura civila.

12) *Chebapci: Procedura civilă.* Vol. I, pag. 334-336. Cf. și pag. 325.

13) *G. Nedici și C. Zotta: Tratat de drept silvic român,* pag. 81.

14) Tribunalul Falciu cu nr. 39/1899. *Apud.* Ciorapciu. Enciclopedia juridică, vol. II, pag. 753.

15) *N. Iorga: Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria.* Partea I-a, pag. 26.

16 *N. Iorga: Istoria Românilor.* Vol. II, pag. 150 (dealtfel întreg capitolul este deosebit de interesant).

17) *N. Iorga: Istoria Bucureștilor,* pag. 8.

18) *N. Iorga: Drumuri și orașe din România.* Ed. II-a, pag. 74.

ştie dacă era un „Duce al Daciei australe" numit Hilarius pe latineşte, cum credea A. Treboniu Laurian (Coup d'oeil sur l'histoire des roumains, 1846) sau era un fiu al lui Laiot Vodă, cum credea Cesar Boliac (in Précis sur l'histoire des roumains) sau era un armean Buckor cum afirmase Stanislas Bellanger (La Kéroutsa, Paris 1846, II, pag. 37). In schimb este absolut sigur că *„un Bucur a fundat Bucureştii. Iată tot ce se ştie"* 19).

Procedeul acesta de ghicire a originii localităţilor, se transformă dealtfel într'un adevărat „tour de main", un meşteşug de descifrare a toponimiei onomastice. Iată de pilda o listă extrasă din volumul I din Documentele Moldoveneşti ale lui N. Costachescu: 20)

Ciorsăceuţii: numele îi vine de la „moşul" întemeietor de sat.

Vladimirăuţii: numele îi vine de la un Vladimir.

Bucureşti: numele îi vine de la strămoşul Bucur.

Marăşeşti: de la moşul, întemeietor Mareş.

Serbeştii: de la Serb.

Brătila: numele îi vine de la întemeietorul Brat.

Tăban şi Tăbăneştii: de la Tăban.

Popeştii: acest popă este întemeietorul satului Popeşti.

Bereştii: Actul din 1400 dă un „sat al lui Berea". Berea, întemeietorul satului donat, e necunoscut altfel.

Timişeşti: de la Timiş (observăm însă că satul e tătărăsc. Nota noastră).

Scorţeşti: numele îi vine de la un străvechiu Scorţea sau Scoarţă.

Pănceşti: de la Pancu.

Lencuşeni: de la Lencuş.

Dragomireşti: de la un Dragomir.

Proceştii: îşi are numele de la „moşul" Proca.

Sperleştii: numele îi vine de la un Sperlea.

Ungurenii: de la un Ungureanu.

Negrileştii: îşi avea numele de la „moşul" Negrilă.

Neagul: de la Neagăş.

Coman: de la Coman.

Delean: de la Delea.

Stănişoreşti: numele îi vine poate de la un Stănişor.

Mitiucăuţi: de la Mitco.

Plotoneşti: boierul Plotun e poate întemeietorul tutulor satelor Plotuneşti.

După cum se vede, e vorba de un gest devenit aproape automat şi care tocmai din această pricină îşi pierde valoarea.

Nu numai istoricii folosesc această metodă filologică. Iată câteva citate şi dintr'un *geograf:* 21)

Blănoiu: derivat din numele de persoană Blanea.

Brezoiu: din numele de persoană Breazu, nu din slav: brez-mesteacăn cum afirmă de obiceiu filologii. Sufixul -oiu este un sufix în onomastica românească, la fel cu -escu. Cârstoii: urmaşii lui Cârstea.

Oromeşti: probabil urmaşii lui Oromu, — nume ciudat.

Robeştii: Obştea moşnenilor robeşti are în stăpânire, între alţii şi un munte Robu. La originea ambelor stă, desigur, numele moşului întemeietor al satului şi posesor al muntelui.

Surdoiu: singularizare din Surdoii, urmaşii unuia Surdu.

---

19) *G. Ionescu Gion: Istoria Bucurescilor,* pag. 19-20.

20) *N. Costăchescu: Documente moldoveneşti* Vol. I, pag. 9, 10, 12, 21, 25, 36, 43, 55, 59, 63, 64, 68, 79, 80, 90, etc.

21) *Ion Conea: Ţara Loviştei.* Cap. VI.

Titeştii: are în posesiune muntele Titescu. Aşadar numele unui moş Titu e la origina amândurora.

Fără îndoială că în dosul acestor afirmaţii, se ascunde un adevăr, pe care noi nu îl negăm, şi anume faptul că multe sate româneşti au o toponimie onomastică. Negăm însă explicaţia acestei toponimii prin existenţa unui erou eponim. In realitate avem de aface cu numiri ale unor grupuri umane, deci cu o onomastică propriu zisă de natură colectivă, iar nu cu numiri de localităţi, adică cu o toponimie propriu zisă. Numele este aşa dar al grupului de oameni, al cetei care alcătueşte satul, iar numai ulterior al locului pe care se afla aşezat grupul. Care este origina acestor nume colective, mecanismul de formare şi circumstanţele care le provoacă, este însă altă întrebare. Explicarea prin „moş" nu explică de fapt nimic, căci nu explică cum şi în ce împrejurări un grup social ajunge a purta numele unui erou eponim. In această privinţă vor trebui de aci înainte făcute studii: fenomenul de care vorbim nu este general românesc, ci are anume arii de răspândire în care el se manifestă cu predilecţie. D-l Ion Donat a scris în această privinţă, pagini excepţional de clare, cu care suntem de perfect acord şi la care trimetem 22).

Oprim aci înşirarea citatelor. Şi cât am arătat până acum, este, cred, suficient pentru a dovedi că teoria eroului eponim este în adevăr quasi unanim acceptată. Desigur, o aflăm înfăţişată în felurite chipuri: de la teorii coherente, exprimate clar, la teorii latente, existând doar ca presupoziţie sociologică şi până la naivul joc al „calamburului filologic" de genul Bucur-Bucureşti.

Dar, în mod constant, acelaşi fond revine: afirmaţia că satul e opera unui singur individ, cu familia sa, dublată de cele mai multe ori şi de afirmaţia că populaţia satului este ea însăşi opera biologică a aceluiaşi fundator.

b) *Baza legendară a teoriei eroului eponim.* Subliniem faptul că această teorie a eroului eponim reprezintă o elaborare cultă,mai mult sau mai puţin savantă, a unei legende populare.

Intr'adevăr sătenii dau deseori această explicaţie, gata făcută, acelor cercetători cari îi întreabă despre origina satului lor. Deseori ei afirmă a se trage dintr'unul sau mai mulţi fundatori.

Este vorba de o temă legendară populară, care ar merita să fie cândva studiată ca atare, atât în variantele ei cât şi in răspândirea ei teritorială, în opoziţie cu tema creerii satului-slobozie prin activitatea unui boier sau a unei mânăstiri.

Această legendă afirmă uneori că „bătrânul" fundator de sat e un tânăr care fuge cu nevastă-sa, de lume, gonit fiind de Turci sau nu; alteori, e un haiduc care se ascunde din calea poterelor, sau un oştean retras din luptă, miluit sau nu de domnie; alteori e un sătean aflat în pribegie din alte locuri sau un cioban colindător cu oile.

Odată instalat, el „bate parul" în semn de luare în stăpânire, sau trage hotarele, îşi face bordeiu şi familia lui începe a creşte.

Până la apariţia unui studiu pe care îl am în pregătire cu privire la această temă sociologică populară, iată câteva texte culese de diverşi cercetători:

„Turcii năvălesc şi măcelăresc pe toţi locuitorii. Un băiat şi o fată văzând din marginea pădurii cele petrecute, o iau la fugă. Un turc îi zăreşte şi se ia după ei. Intr'un pisc, însă se rupe chinga calului şi turcul cade jos. Acel pisc se zice „Piscu cu şeaua". A mai gonit turcul, dar în zadar. Văzând că nu-i poate prinde, s'a aşezat să se odihnească; locul acela se numeşte „Colnicul Turcului". Din acel băiat şi fată se trag locuitorii satelor Schela şi Horezu" 23).

---

22) *Ion Donat: Revelaţii toponimice cu privire la istoria românilor,* care sunt foarte judicioase comentarii la memoriul postum al lui N. Iorga, cu acelaşi titlu, memoriu de o extraordinară clar viziune a acestui neasemuit istoric.

23) *Al. Stefulescu: Gorjul istoric şi pitoresc,* pag. 2.

„Bârzeştii ce-şi trag numele de la nişte ciobani din Ţara Bârsei cari s'au stabilit aci mai întâi cu oile".

„Mihăeştii, care, după tradiţie, îşi trage numele de la Mihai Şoimul" 24).

„Satul Ploeşti, se trăgea, cum arată numele, dintr'un strămoş pe care îl chema Ploaie, cel dintâi moşnean, care placând locul, bătuse parul şi-şi făcuse casă de adăpost singuratec în pădure. Copiilor şi nepoţilor lui, care se înmulţiseră dintr'însul, făcându-şi case lângă a lui, le zicea lumea Ploeşti, cum se zice Soreşti copiilor dintr'un părinte pe care îl chema Soare" 25).

„Câmpul lui Neag a fost un loc străin, o pustietate. Şi aicea a venit un om cu numele Neagu şi apoi pentru aia se cheamă Câmpul lui Neag. Am auzit că a fost haiduc şi a venit nu se ştie de unde. A fost pui de hoţ întâi".

„Se povesteşte din bătrâni că aici au fost 5 oameni şi apoi de acolo s'a înmulţit până la o mie. Se mustrează că ar fi venit de peste munte, de la Jina, poate să fie de atunci 200 de ani".

„Numele satului se trage de la unul Radu. Om bătrân ca şi mine. El a miruit pământul. Auzeam şi eu vorbe că a venit de la Jii. El a făcut trei ficiori şi s'a împărţit pe ei: unul la Cărpiniş, altul la Radoşi şi altul la Aninişi. Poate să fie trei sute de ani de atunci".

„Au venit aici trei fraţi: doi oameni, Ion şi Iordache şi o fată Maria, Cândeştii. Au venit de la Dâmboviţă. Fraţii ăştia au avut şi un frate Mihu şi a fost hoţ vestit. Stăpânirea a pus potera pe fraţii ăluia ca să-l arate pe Mihu, că ei ştie de el. Şi ei a luat pe soru-sa şi a fugit aici şi a găsit moşia pustie şi a făcut bordee".

„Am auzit că a fost unul Bucur, cioban burlac. El a făcut o târlă de oi în mijlocul câmpului. Şi după aia, după ce a târlit acolo, a făcut o bisericuţă şi împrejurul ei s'a prăsit unul şi altul şi din el se trage Bucureştiul".

„Numele satului se trage din Cândea, care a venit împreună cu fraţii lui Voinea şi Gheorghe. Cândea a ocolit o zi cu măgarul hotarul cândesc. Voinea a ocolit şi el, iar o zi, hotarul voinesc. Nu ştiu de unde ori fi venit. Locul cândeştilor e cam adâncat. Când a venit Cândea, a împărţit pe moşi dealurile" 26).

„Glăvăneşti, jud. Tecuci. Tradiţia locală spune că satul şi-a luat numele de la primul locuitor, numit Glăvan, fiul lui Frumuşel".

„Chiojdul din Bâsca, jud. Buzău. Comuna e formată din cătunele Bâsca, Bogrieni, Căţiaşul, Chiojdul, Plescioara, Poeniţele de Sus şi de Jos. Circulă următoarea tradiţie printre locuitori: în timpul de demult s'a stabilit aci un tătar cu doi fii ai sai cuprinzând o mare întindere de pământ, pe care a împărţit-o în urmă între dânsul şi feciorii săi. In locul unde a rămas tatăl, s'a fondat comuna Bătrâna. Unde s'a stabilit feciorul mai mare, s'a fondat Stari Chiojdul (Chiojdul Mare) iar feciorul cel mic a fondat comuna Chiojdul Mic sau Chiojdul din Bâsca".

„Satul Cudalbi, jud. Covurlui. Versiunea cea mai răspândită arată că numirea acestui sat ar veni de la un oarecare Manolache Cudalb, oştean în timpul lui Ştefan cel Mare căruia i s'ar fi hărăzit pentru vitejia lui, loc de sălăşluire şi de hrană în această parte a ţării".

„Cuibul, sat din comuna Cornetul, Parhova, se crede a fi înfiinţat cam pe la anul 1690 când primii trei fundatori, fugiţi de frica Turcilor, cum spune tradiţia, s'ar fi stabilit prin pădurile seculare din aceste locuri".

„Satul Deleni, jud. Fălciu, după povestirea bătrânilor se zice că ei se trag din

---

24) *C. Rădulescu Codin: Muscelul nostru,* pag. 31 şi 36.

25) *Gh. Zagoriţ: Târguri şi oraşe între Buzău, Târgovişte şi Bucureşti,* pag. 27.

26) *Candrea şi Densuşianu, Speranţa: Graiul nostru.* Citatele sunt traduceri literare din textele publicate aci.

trei văduve şi anume Mala, Malina şi Măruşca, ale căror bărbaţi muriseră într'un război de al lui Ştefan cel Mare" 27).

„Zice că s'o găsit un drăguţ şi c'o drăguţă şi o înplântat amândoi un par, să rămâie satu şi să-l cheme Drăguş, că ici o fost drăguţi amândoi" 28).

Ceiace face însă ca aceste legende să fie uneori deosebit de interesante este faptul că ele au de gând să lămurească şi altceva decât origina satului şi anume ele sunt *legende etiologice juridice.*

Intr'adevăr, satele folosesc de multe ori un sistem de devalmăşie pe cote parţi proporţionale genealogice, potrivit căruia grupul social al satului e împarţit în subgrupe mari, purtând numele de „bătrâni", fiecare bătrân la rândul lui fiind subîmpărţit în alte subgrupe, toate determinate cu ajutorul unei spiţe generale de neam, valabilă pentru întreg satul 29).

Legenda descălecătorului care fundează satul, foloseşte în acelaşi timp, drept început pentru spiţa respectiva de neam, adică pentru unealta juridică reglementatoare a devălmăşiei proporţionale.

Este, fără îndoială, un fenomen social tulburător, care ridică mari şi grele probleme, care nu pot fi socotite cu nici-un chip limpezite prin explicaţia simpla pe care ne-o oferă legenda populară.

II. CRITICA TEORIEI EROULUI EPONIM.

a) *Este vorba de o ipoteză ce nu poate fi dovedită „documentar".*

Documentele istorice nu ne permit să facem observaţii directe decât numai asupra opiniilor exprimate în ele. Materialul de informaţie al istoriei este aşa dar, exclusiv cel al *opiniilor,* adică al gândurilor omeneşti exprimate în cuvinte şi înregistrate în scris. Evident, fac excepţie arheologia şi preistoria a căror sursă de informaţie este observaţia directă a unor obiecte.

Trecerea de la observaţia directă a unor opinii, la reconstituirea, adică la observaţia indirectă, a unui fapt, este cât se poate de grea. Intreaga metodologie istorică s'a construit, în bună parte, ca o elaborare de metode critice care să îngădue această trecere.

Ceea ce rămâne însă interzis pentru totdeauna metodei istorice pure, adică exegezei stricte documentare, este trecerea dela observarea directă a unei opinii la observarea indirectă a unor structuri şi procese sociale.

Fenomenele de morfologie sociala nu sunt fapte concrete. Cei care participă la ele, nu îşi dau seama, critic, de complexul în care se aflä. Ca să înţelegi care e structura socială a unui anume grup social, este zadarnic să te mărgineşti a cerceta opiniile oamenilor, care îşi duc vieaţa lor sociala fără conştiinţa teoretică a participarii la ea, ci trebuie să apuci calea analizei ştiinţifice potrivit regulelor sociologiei, atât de anevoioase.

Mai mult decât atâta, când este vorba nu numai să constatăm o structură sociala ci să o şi explicăm genetic, adică să-i găsim condiţiile care au dus la naşterea ei şi să stabilim însăşi mecanismul ei de formare, operaţiunea este încă mai grea. Sociologia pretinde strângerea prealabila a unei serii întregi de informaţii: studiul tutulor cadrelor şi a tutulor manifestarilor respectivului grup social este absolut necesar.

---

27) Extrase din Dicţionarul Geografic al României.

28) Fişă. *Ştefania Golopenţia, campania monografică 1929.* Informatoarea Sofia Sitea, analf. de 46 de ani, născută în Viştea, adaugă urmatorul detaliu: când a venit ca în Draguş, la mânie, spunea: „blestemat să fie ăl de o batut par în Drăguş". La care i se răspundea: „taci, c'o fost un drăguţ şi c'o drăguţă".

29) *Nerej, un village d'une région archaïque. H. H. Stahl.* Cap. introductiv.

Afirmăm deci, că greşeşte cu desăvârşire acela care caută explicarea genetică a unui fenomen, în opiniile participanţilor la acel fenomen. Oamenii îşi fac desigur o „părere” despre fenomenul la care participă. Dar acea părere, este întotdeauna eronată. Funcţiunea ei sociala nu este înţelegerea teoretică, ci putinţa de participare efectivă. Oamenii îşi cunosc *motivele* psihologice care i-au îndemnat pe ei sa aiba anume atitudine. Dar motivele psihologice individuale nu sunt „cauzele” propriu zise ale fenomenului social. Dimpotriva, aceste motivări fac parte din fenomenul social. Departe de a ne putea explica ceva, ele trebuesc abea să fie explicate. Acelaşi lucru se întâmplă cu explicarile quasi teoretice pe care le accepta o masă umană pentru a da seama de o stare socială. Avem de aface şi de data aceasta, cu creeaţiuni colective, cu legende etiologice propriu zise, care nu explică nimic, ci fac parte din fenomenul ce trebuie explicat.

De aceea ni se pare cu totul curios faptul că atâţia cercetători ştiinţifici au putut să accepte teoria eroului eponim care nu este altceva decât consemnarea în scris, de către oamenii veacurilor trecute, a unor legende etiologice care astăzi încă pot fi constatate în satele noastre, jucându-şi încă rolul lor social.

Explicaţia o găsim, fără îndoială, în prestigiul cu totul deosebit de care s'a bucurat la un moment dat, istoricismul pur, adica punerea în lucrare a „prejudecăţii adevărului istoric documentar”. Există un miraj al documentului autentic, peste care au trecut veacurile şi care, prin însuşi acest fapt, conţine „adevărul istoric”. Dar este oare destul ca o opinie publică, la un anume moment, să-şi apropie o legendă etiologică oarecare, şi s'o consemneze în acte scrise, pentru ca această legendă să-şi schimbe caracterul şi să devie o explicaţie ştiinţifică propriu zisă? Dacă un ţăran de azi îţi spune opinia sa despre felul cum s'a născut satul, dacă satul întreg de astăzi îl confirmă, critica atentă a informaţiilor obligă pe orice cercetător să bage de seamă că acest testimoniu este dubios prin însuşi faptul că este unanim recunoscut, ceea ce arată clar că e vorba de o legenda etiologică. Dar dacă aceeaşi opinie publică a recunoscut unanim aceeaşi legendă, veacuri de-arândul, şi dacă o găsim la un moment dat exprimată, cu semnăturile autentice necesare, într'un document din veacul al 14-lea, aceasta pare multora suficient pentru a socoti, că lucrurile s'au schimbat esenţial şi că de data aceasta „documentul” a vorbit şi ne-a arătat, nu numai care era opinia publică din acea vreme, ci şi care este „adevărul istoric”.

Este astfel netăgăduit că numeroase documente constituind adevărate dosare, pledoarii juridice ale unei anume teze interesate — şi mai ales Radu Rosetti îşi face o plăcere din a le enumera — afirmă răspicat că satul cutare se trage din bătrânul cutare. Rând pe rând, alte documente, ale generaţiilor succesive confirmă acest punct de vedere şi fiecare în parte leagă pe oamenii contemporani lor, de „funia” bătrânului originar. Mai mult decât atât: aceşti oameni îşi împart averile potrivit acestei „funii” adică acestui arbore genealogic, cu alte cuvinte, iau în serios legenda lor etiologică pe care o folosesc ca normă juridică practică.

Atâta nu este însă de ajuns pentru a trage concluzia că, în adevăr, legenda etiologică acceptată de opinia redactorilor actelor este adevărata şi că satul s'a născut dintr'un erou eponim.

Pentru ca faptele pe care se sprijină această teorie să poată fi într'adevăr dovedite documentar, ar trebui să avem ceva mai mult decât ne pot da documentele. Şi anume, ne-ar trebui:

1) Dovada faptului că un om izolat, se instalează cu de la sine putere sau este instalat de către o autoritate socială oarecare, cu drept de proprietate individuală şi absolută, asupra unui anumit teren.

2) Dovada faptului că acest „autor” are o anume familie, enumerată persoană de persoană.

3) Un act de fundare care să ne arate regulele juridice precise în baza cărora se face instalarea.

4) Dovada lipsei altor persoane străine, pe teritoriul luat în proprietate, în momentul luării în proprietate.

5) Registre de stare civilă, de morţi, naşteri şi căsătorii, care sa ne permita să stabilim, pe bază de spiţe de neam elaborate ştiinţific, creşterea naturala a populaţiei.

6) Registrele unui birou de populaţie, ţinute la zi, care să ne permită sa urmărim creşterea reală a populaţiei, prin emigrări şi imigrari.

7) Recensăminte periodice care să ne permita sa verificam mişcarea populaţiei.

8) Un cadastru care să ne permită urmărirea, generaţie de generaţie a mersului proprietăţii.

Fără de toate aceste dovezi, nu vom putea accepta ca dovedite „istoric", faptele principale pe care se sprijină teoria eroului eponim, adică creşterea biologica a satului, exclusiv din familia străbunului fundator şi devălmăşia pe cote parţi genealogice, derivând din dreptul originar de proprietate individuală.

Este însă de la sine înţeles că aceste dovezi nu se vor putea aduce niciodata. In cel mai bun caz, actele ne vor duce la stabilirea unor anume fapte care ne vor permite să bănuim ceea ce s'a întâmplat, să socotim deci ca foarte probabile anume stări şi fapte. Dar odată intraţi în domeniul probabilului şi al bănuirii, tehnica de lucru nu mai este aceea a istoriei pure, care nu trebue să depaşească cu o iota litera documentului, ci este aceea a sociologiei, care îşi îngăduie, cu multă prudenţa şi de aceea cu multă modestie, să ghicească trecutul cu ajutorul cunoştinţelor pe care le are despre ceea ce deobiceiu se întâmplă în societaţile umane.

Deci, oricâte documente s'ar acumula, toate concurând la întarirea tezei eroului eponim, vom fi în drept a le refuza dacă ele ne vor fi prezentate cu pretenţia de a se întemeia pe ele „adevărul istoric" absolut, în faţa căruia orişice fel de controverse trebue să înceteze. Suntem şi ramânem în domeniul banuelii, deci al ipotezelor.

Dar să presupunem că am avea toate documentele de care vorbim şi am şti, documentar şi istoric, că într'adevăr la începutul unui sat nu a fost decât un singur locuitor al satului şi că din familia lui şi exclusiv din familia lui, se trag locuitorii de azi ai satului: încă aceasta nu ar fi de ajuns pentru a ne sili sa acceptam *teoria* eroului eponim. Am şti în adevăr *cum* s'au desfăşurat faptele în satul respectiv, dar nu am şti încă *de ce* s'au desfăşurat aşa şi nu altfel.

Ca atare, teoria eroului eponim, întrucât se înfăţişează ca o teorie explicatoare a genezei satelor noastre, nu este şi nu poate fi decât o simplă ipoteza de lucru.

Să vedem dacă această ipoteza este justificata, prin logica sa interna şi prin fecunditatea ei.

b) *Teoria este insuficientă din punctul de vedere al logicei sale interne.*

In primul rând trebuie să spunem că nu putem avea decât îndoeli faţa de această ipoteză, deoarece ea intră în cadrul aşa numitelor „explicaţii prin robinsonada" care nu pot fi acceptate într'o sociologie ştiinţifică.

Ce însemneaza o demonstraţie prin robinsonadă? Când vrei să demonstrezi un anumit lucru, presupui existenţa unui singur om, a carui purtare o analizezi. Procedeul este greşit pentrucă presupunerea unui singur om izolat constituie o eroare sociologică. Nicăeri şi nici când, sociologia nu întâlneşte un asemenea „om", creeator de vieaţă socială. Dimpotrivă, întotdeauna şi peste tot, oricât de departe ne-am duce pe scara timpului sau în dimensiuni spaţiale, fenomenul de bază de care ne vom izbi este acela al unui *grup social.* Acest grup social este pentru noi, nu un fenomen ce trebuie dovedit, ci dimpotrivă un fenomen, pe care, cel puţin până la proba conrarie, suntem în drept a-l socoti originar şi a-l admite la baza oricarei explicaţii a fenomenelor sociale. Ca atare, de la început, orice încercare de a explica naştere satului românesc, printr'un Robinson lăzuitor în pădure, sau un Robinson boierit într'un loc pustiu, ni se pare extrem de improbabilă.

Dar să trecem peste această aprehensiune a noastra şi să încercăm a analiza ipoteza aceasta, în forma în care ea se afla elaborata. Sa presupunem ca, în mod excepţional. vom gasi la origina satelor noastre, fundatori izolaţi. Să presupunem că am avea şi explicaţia acestui ciudat fenomen al omului izolat, ca fenomen social generalizat. acceptând ca în anume împrejurari economice, juridice şi de organizare sociala, oamenii. cu anumita psihologie, doreau sa se izoleze şi să ia în stăpânire o vasta întindere de teren absolut goala. Nu ştim încă ce l-ar fi putut face pe fundator să dorească acest pamânt gol, nu ştim ce l-ar fi putut face să dorească izolarea sa de semeni şi nici nu ne dam seama în ce consista atunci organizarea seciala şi de stat a ţarii în acea vreme. Dar, cum am spus, că admitem această absurditate. Ne vom izbi însa îndata de alte greutăţi. Teoria afirmă că fundatorul are o familie, care, pentruca este o familie, traeşte în comun şi creşte mereu până la a funda un sat. Populaţia acestui sat continua a trai laolaltă, tot pentru că este o familie şi stapâneşte laolalta teritoriul pentrucă descinde dintr'un autor comun.

Descendenţa este deci invocată ca un factor cauzal al fenomenului sătesc. Dar aceasta descendenţa biologica este un fenomen general uman. Fiecare din noi avem sute şi mii de rude, şi extrem de mulţi „autori comuni”. Deci toată omenirea ar trebui, în buna logica, sa traiasca în formele sociale ale satului românesc. La o cauză comuna. trebue să corespundă efecte comune. La cauza „descendentă”, permanentă şi invariabila pentru întreaga speţă umană, ar trebui sa urmeze „satul genealogic” ca forma unica de convieţuire. In realitate oamenii trăesc în forme sociale variate, nicaeri şi nici unde, nerepetându-se până la identitate o formă de vieaţă socială.

Dar poate că această descendenţă nu este un fenomen pur biologic, ci este un fenomen social. Aceasta schimbă înfăţişarea problemei. Satul genealogic s'ar naşte deci nu pentruca fundatorul are copii, ci pentrucă fundatorul traeşte laolaltă cu copiii lui în anumite forme de vieaţă familiala. In acest caz, nu fenomenul biologic, ci fenomenul social al sistemului de relaţii sociale ale acestei familii ar urma să explice formarea satului genealogic.

Sa urmarim ipoteza şi sub acest aspect al ei. Să vedem cum este închipuită, în teoriile aratate, aceasta familie a fundatorului. Evident. nici de această dată nu poate fi vorba de o cunoaştere documentară certa. Niciun document nu ne arată lămurit care este sistemul de relaţii sociale existând în această familie. Ipoteza afirmă doar că fundatorul se declară, sau este declarat, drept un „proprietar” individual şi absolut pe o bucata de pamânt, adica pe teritoriul, pe care se va forma ulterior satul. Dar de-ocamdata, el este singur cu familia lui. Loc are destul. Totuşi el simte necesitatea de a se socoti „proprietar”. Iata o afirmaţie gratuită. Nicăeri şi nici o singură data, actele nu ne spun acest lucru. Ele ne vorbesc, în cazul când există, adică în cazul când e vorba de o donaţie sau întarire domnească, de „stăpânire”, de sate care urmeaza sa fie „ale lui” cutare, sau folosesc alte formule, vagi prin excelenţă şi cari doar prin abuz pot fi talmacite ca dovada unui drept individual de proprietate, cu jus utendi, fruendi et abutendi, cum pretinde dreptul roman în epoca sa clasică.

Dar sa admitem ca fundatorul este un astfel de proprietar. Să admitem deci că proprietatea individuala în stil roman este un drept natural sau divin şi că ea trebuie acceptata ca ceva de la sine înţeles, pentru orice formă de vieaţa socială, din preistorie până în veacul al 20-lea.

Proprietatea aceasta trece însă, la moartea lui „de cuius” ca să vorbim tot în stil juridic roman, în stapânirea urmaşilor. Potrivit caror reguli însă? Să acceptam şi de data aceasta teoria regulelor de moştenire romane. ca fiind şi ele de drept natural? Ipoteza în cauză s'ar parea că acceptă această soluţie: copiii lui de cuius, fiindca sunt copiii lui, moştenesc în părţi egale. Regretam că nu ni se spune dacă moştenesc numai copiii barbaţi, sau şi fetele. De fapt s'ar părea că filiaţiunea agnatica, tot în bun stil roman, este avută în vedere.

Aci intervine un punct de certă confuzie: această moştenire nu duce la fărămi-

ţarea proprietaţii originare, ci dimpotriva duce la formarea unui sat devalmaş. Dupa cum ei moştenesc în părţi egale pentru ca sunt copii, pentru acelaşi motiv ei nu fac uz de dreptul lor de moştenire în cote parţi proporţionale, ci continua a trai nedivizaţi, în familie. Cu o generaţie în urma, necesitate de proprietate absoluta individuală era aşa de mare încât fundatorul satului se socotea proprietar. Imediat dupa el însa, urmaşii lui renunţă la proprietatea individuala şi traesc în devalmaşie. mulţumindu-se cu o calculare abstracta şi absolut inutila a cotei lor de moştenire. Peste càteva generaţii, familiile sporesc. Şi pentruca sunt totuşi o familie. pentruca îi leagă „simţamântul unei solidaritaţi de sânge", continua a trai în devalmaşie şi continuă a calcula abstract şi inutil părţile de moştenire ce le-ar fi revenit daca dela început ar fi ieşit, generaţie de generaţie. din indiviziunea succesorala.

Aşa dar, tatal cu soţia, copiii şi nepoţii lui, traind laolalta, în aceeaşi gospodarie, sub acelaşi acoperământ şi „mâncând dintr'o aceiaşi pita", constituie o familie devalmaşă. Iar satul — şi insistam ca e vorba de un sat, iar nu de o „familie mare de stil zadrugal" — continuă a trai tot în devălmăşie pentru ca este... o familie!

Cuvântul „familie" serveşte aci pentru o frauda logica: el omologheaza doua realitaţi sociale total diferite şi trece, abuziv, un argument de la un caz la altul.

Nu ne putem deci explica felul în care proprietarul absolut iniţial poate da naştere unei „familii" atât de mari şi atât de devalmaşe. O singura soluţie ar fi cu putinţa: forma noastră de vieaţa socială familială ţaraneasca a fost. dupa cum este şi astăzi încă, profund devălmaşa. Fundatorul acesta este pur şi simplu şeful unei familii devălmaşe. Iar forma de vieaţa sociala a satului nostru, a fost şi este înca în bună parte, deasemenea profund devalmaşă. Dar sa nu anticipam.

Să revenim asupra faptului ca membrii acestei familii şi acestui sat. în ciuda faptului că trăesc în devălmaşie, calculeaza dreptul lor abstract de moştenire. timp de multe generaţii. la şir, astfel încât autorul „pare a fi viu" şi a distribui fiecaruia dupa dreptul ce îi revine conform spiţei de neam.

In realitate el nu distribue însa nimic, ci numai „pare", caci oamenii traesc în devălmăşie.

După câte se ştie însă, oamenii nu se încarca cu operaţiuni mentale. atât de complicate şi de subtile cum sunt cele ale socotelilor de descendenţa pe un sat întreg, dacă aceste operaţiuni nu le sunt de un efectiv folos.

La ce foloseşte însă aceasta socotire abstractă genealogica pentru membrii unei familii şi unui sat care nu au de gând sa iasa din devalmaşie? Şi cari atunci când ies din devălmaşie, prin acest fapt însuşi, sparg satul? Mai mult decât atâta: aşa cum afirmă Giurascu şi adepţii lui, sparg însaşi structura sociala în care traisera pâna atunci. scindând clasa lor socială originară. în doua: de o parte boierii propriu zişi cari au ieşit din devalmaşie şi de alta razaşii, ramaşi în devalmaşie? Este fara îndoiala, o argumentaţie care presupune din nou, ceea ce numesc francezii „une psychologie invraisemblable".

In altă parte va trebui să fie cautata soluţia.

c) *Ipoteza ne duce la o teorie a aşezărilor umane inadmisibila.*

Pentru cel care urmareşte trupurile de moşie pe o harta, apare clar ca ţara întreaga este brăzdată de hotare juridice, despărţitoare ale satelor, care nu sunt opera hazardului şi a iniţiativelor individuale, ci aparţin unor tipuri precise. Unele regiuni, în special cele răzăşeşti genealogice, au o forma geometrica regulata. Satul are un teritoriu de formă patrulateră alungita, şi face parte dintr'un complex de „moşii insurarite", de egală lungime. Alte regiuni sunt împarţite în hotare care nu constituesc laolalta desene geometrice, aşa numitele complexe de moşii „rotunde". Aceste hotare de sate sunt străvechi. Nenumarate dovezi vin în sprijinul acestei afirmaţii. dovezi pe care le vom expune pe larg în studiul pe care îl pregatim asupra „structurilor teritoriale româneşti".

Aşa dar eroii eponimi, pe cari i-am presupus până acum lucrând izolat, nu numai ca au luat pamânt „în pustie", arogându-şi sau primind un teritoriu care depaşea cu mult necesitaţilor lor practice, dar ei au trebuit să îşi constitue simultan, trupul lor de moşie, ţinând seama de hotarele satelor vecine, ca şi când, aceşti diverşi eroi eponimi ar fi fost contemporani, s'ar fi înţeles între ei şi ar fi procedat la o vasta operaţiune de agrimensură.

Din nou trebue să semnalăm faptul că oamenii nu se încarcă cu munci grele, decât daca acestea sunt strict necesare. Ce i-a silit pe aceşti eroi eponimi să-şi croiasca, în bună înţelegere, complexe de moşii insurărite?

Cum putem accepta ca la un moment dat, ţara să fi fost populată doar de către eroii eponimi ai satelor, iar aceştia să se răspândească pe teritoriul ţării, la mari intervale unii de alţii, potrivit unei tehnici agrimensurale extrem de complicate şi de savante?

Nu e mai firesc să credem că hotarele satelor au fost trasate nu de nişte ipotetici eroi eponimi, ci de satele ele înşile, ajunse la saturaţie demografică şi la o desvoltare sociala deosebit de mare, confederate fiind în organizaţii quasi-statale? Numai în asemenea condiţii se poate explica cum operaţia de agrimensură pe vaste teritorii a fost nu numai necesara ci şi posibilă.

d) *Teoria nu ne permite a fixa epoca fundării satelor.*

Dacă luăm drept bune afirmaţiile legendelor populare cu privire la naşterea satelor, dacă încercam să fixăm, în timp, pe moşul fundator al satului, constatăm că spiţa de neam ce ni se propune se ridica la cel mult 10 generaţii. Memoria grupurilor sociale este extrem de scurtă: zece generaţii, aceasta înseamnă cel mult 300 de ani. După părerea acestor legende, ţara românească ar fi început să se populeze cu satele respective abea pe la 1600.

Amintirile documentare, desigur, vor trece câtva dincolo de această limită. Dar nici ele nu vor ajunge la o dată acceptabilă. Radu Rosetti ne afirmă că a „cercetat actele a mai bine de o sută de moşii răzăşeşti din toate părţile Moldovei: din toate rezultă că fiecare obştie răzăşească atât cele care mai există astăzi cât şi cele care şi-au vândut moşiile în veacurile trecute, se trage dintr'un moş care, când trăia, avea judecia asupra întregului hotar ce îl vedem mai pe urmă stăpânit de obştie" (op. cit. pag. 169). Dar dacă încercăm, din actele pe care le prezintă, să deducem epoca în care aceşti „fundatori" traiau, vom ajunge la vremuri foarte apropiate de noi. Cea mai mare parte din presupuşii fundatori sunt din veacurile 18, 17 şi 16, câţiva numai putând fi socotiţi a trai pe vremea lui Alexandru cel Bun. Şi este firesc să fie aşa: actele noastre scrise sunt toate posterioare descălecării. Ele nu ne indică, nici într'un singur caz, „fundatori" de sate care sa fi existat înainte de descălecări. Dimpotriva, ceea ce arată aceste acte, în mod constant, este existenţa unor sate străvechi, atât de bine constituite încât hotarele lor nici nu se mai arată pe unde merg, ci se face doar apel la memoria şi cunoştinţele contemporanilor, spunându-se „iar hotarul acelui sat sa fie pe unde a fost de nepomenit veac".

Aceasta înseamna însa, dacă credem în descendenţa dintr'un singur strămoş, că actele ne vor sili sa afirmam că ţările româneşti au fost creeate după descălecare. Teza ce nu poate fi primită fiind în flagrantă contrazicere cu tot ceea ce ştim despre ţarile noastre în timpul formării celor dintâi organizaţii de stat.

Este drept că pentru a ieşi din încurcatură, Radu Rosetti nu afirmă că nu *toate* satele au aceasta origină, ci numai satele răzăşeşti. Dar despre această latura a problemei vom vorbi în alt studiu.

Lasând deoparte documentele care ne obligă să rămânem cu eroii fundatori de sate în cercul atât de strâmt al epocii de la care ne-au rămas documente, să luăm în considerare putinţa ca aceste sate să fi fost creeate cu mult înainte de descălecare, tot de către nişte „fundatori".

Aceasta deplaseaza numai problema. Ţara romànească ar fi fost populata de catre eroii eponimi, nu la descălecare ci cu mult înainte. Când însa? Sa ne ridicam până în epoca năvălirilor barbare? Pâna în vremea Romanilor? Sau poate până la Daci şi dincolo de ei? Ar fi să intram în plină fantezie. Pe de altă parte, cu cât îndepartam epoca de trăire a acestor eroi fundatori, cu atât mai mult complicam problema, caci presupunem că descendenţii lor au operat calculele mintale de care vorbeam, timp de încă mai multe veacuri. Să nu uitam că dovezile de existenţă ale unei folosiri a spiţelor de neam nu ne permit să datăm acest fenomen decât abea din secolul al 16-lea. Până în acea epocă nu ne apar „alegerile de parţi", „ieşirile din indiviziziune" şi deci actele nu ne pomenesc de niciun fel de aplicare a spiţelor de neam în ceea ce priveşte stăpânirea satelor. Ca atare, dacă ne este greu a crede că populaţiile săteşti îşi vor fi ţinut minte spiţa de neam timp de mai mult de zece generaţii, cu atât mai greu va fi să admitem că au făcut această operaţie inutila, timp de milenii.

e) *Teoria nu explică existenţa satelor devălmaşe absolute.*

După cum am văzut, teoria eroului eponim se potriveşte de minune cu situaţia satelor care cunosc o devălmăşie proporţională genealogică, aşa numitele sate „umblătoare pe bătrâni". Dar nu toate satele aparţin acestui tip. Cercetările de teren au arătat, în mod cu totul concludent, că masse mari de ţărani traesc în sate care au la bază o devălmăşie absolută.

Cum explică teoreticienii eroului eponim acest fenomen? Mai întâi încercând sa afirme despre aceşti ţărani că ei formează o problemă „excepţionala", cum spune d-l I. C. Filitti, sau dimpotrivă că aceşti săteni nu sunt „vechi". Astfel Radu Rosetti, nu integrează în schema sa pe moşnenii dragoslăveni şi rucareni pe motiv că aceştia nu ar fi „vechi". Dar, vechi sau noi, normali sau excepţionali, aceste sate pe bază de devălmăşie absolută există. Nu numai atât, ele exista ca fenomen de massa şi ca atare ar fi fost necesar ca teoria eroului eponim să-i cuprindă, dacă aceasta teorie doreşte să fie o schemă general valabila pentru explicarea genezii satelor româneşti.

O ipoteză ingenioasă pentru a scăpa din încurcătura este aceea a d-lui Aurel Sava. Pentru acest autor nu există niciun fel de îndoiala că toate satele Vrancei sunt opera biologică şi socială a unor „bătrâni". Cum se poate atunci explica faptul ca niciunul din satele vrâncene nu foloseşte şi nu cunoaşte spiţa de neam? Adaog, din parte-mi şi faptul că niciunul din sătenii Vrancei nu cunosc nici măcar înţelesul tehnic al cuvântului „bătrân". D-l Sava crede că explicaţia este urmatoarea: aceste sate şi-au cunoscut cândva bătrânii şi genealogiile, dar cum satele sunt foarte vechi, *ele au uitat-o între timp,* trecând la o devălmăşie absolută.

Ba mai mult decât atâta, devălmăşia absolută este un semn al vechimei satelor: satele recente îşi cunosc genealogia, şi practică deci devalmaşia proporţionala hereditară. Satele vechi au uitat această genealogie, şi practică devalmaşia absoluta 30 .

In această nouă înfăţişare a teoriei eroului eponim, găsim agravate defectele de care aminteam. Ţinerea minte a spiţei, de către sat poate fi socotită numai în două feluri: ori este utilă sătenilor, ca bază pentru o stapânire genealogica, adica pentru un anume sistem juridic şi economic, — şi în cazul acesta ajungem la afirmaţia că fenomenele juridice şi economice apar şi dispar în legatura cu un fenomen de memorie socială, fiind în funcţie de ţinerea de minte sau de uitarea oamenilor, ceea ce nu poate fi admis; sau dinpotrivă, memorarea spiţei nu are niciun fel de consecinţa practică, şi atunci se pune întrebarea pentru ce satele ţin totuşi minte, uneori, aceasta spiţă?

Avem aci faţă în faţă, două feluri de probleme: de o parte o organizare economică şi juridică, aceea a stăpânirii numite „locureşti" de tip vrâncean care e nege-

30) *Aurel Sava: Documente putnene.* Vol. I, Prefaţa, pag. XXI.

nealogica şi de alta parte o stapânire „pe sumă de stânjani" care este genealogică.

Ni se pare cu totul hazardata afirmaţia ca principiul cauzal al manifestarilor economice şi juridice este factorul mental al memoriei. Dimpotriva, ne vedem aplecaţi mult mai mult a crede ca memoria sociala trebuie să fie explicată prin condiţiile sociale în care traesc oamenii.

In tot cazul, problema depaşeşte cu mult orizontul restrâns pe care ni-l deschide în faţă teoria eroului eponim.

f) *Nelamuriri cu privire la familia creeatoare de vieaţă socială.*

Incercarea de a stabili o relaţie cauzala între rudenie şi organizare socială, nu apare numai în literatura noastră, ci ea a fost, pe vremuri, comună tutulor cercetătorilor societaţilor primitive.

In imensa literatura a sociologiei familiei, am putea deci găsi nenumărate teorii care ar putea fi folosite în sprijinul tezei eroului eponim.

Este de aceea necesar să arătam, macar în linii foarte sumare, că toată gândirea sociologica despre problema relaţiilor ce pot exista între fenomenele biologice ale descendenţei şi cele ale organizării sociale, a suferit o schimbare, astfel încât şi din acest punct de vedere, teoria eroului eponim ne apare astăzi ca fiind de mult depăşită,

Pentru a putea urmari cu folos problema aceasta, sub aspectul ei strict sociologic, este necesar sa desprindem de la început două elemente analitice care ne vor servi drept jaloane de orientare în drumul nostru.

Anume, trebuie să deosebim, în aşa numita problemă a familiei, două ordine de fenomene:

a) De o parte un fenomen biologic, al înrudirii de sânge, al descendenţei care este un fapt natural, comun oamenilor şi animalelor. Din relaţia sexuală a două fiinţe de sex complimentar se nasc alte fiinţe vii care la rândul lor, prin relaţii sexuale, duc mai departe vieaţa biologică a speţei. Aceste fiinţe sunt legate între ele printr'o legatura biologica de natură a-i face să participe la aceeaşi massă ereditara. Ştiinţa care se ocupa cu acest fenomen nu este sociologia, ci biologia.

b) De alta parte este fenomenul social al convieţuirii unor oameni în relaţii conjugale precum şi laolaltă cu alţi membri ai aceleiaşi unităţi sociale numită „familie". Studiul acestei unitaţi sociale aparţine domeniului propriu al sociologiei.

Intre fenomenul biologic al descendenţii şi cel social al familiei nu poate exista o relaţie de natură cauzala, caci fenomenul biologic fiind unic şi permanent, ar urma ca şi efectul ei presupus, adică familia să fie o formă de vieaţă socială fără de istorie şi unanim raspândita la toate fiinţele vieţuitoare de pe glob.

In realitate, fenomenul social este însă infinit divers şi variabil.

Totuşi o relaţie între aceste două ordine de fenomene trebuie să existe. Dar aceasta relaţie trebuie să fie cu mult mai complexă decât lasă sa o presupuie teoria familiei naturale, ca fenomen derivat direct din biologic, pe care se întemeiază şi teza eroului eponim.

Deosebirea, atât de simplă în fond, între biologic şi social, nu a fost însă făcuta de catre cei dintâi cercetatori ai problemei. Astfel Lewis Morgan, întemeietorul cercetarilor directe asupra formelor de familie primitivă, studiind vieaţa Irokezilor, a stabilit o distincţie între „înrudirea efectiva de sânge" şi fenomenul spiritual al unor „sisteme de rudenie", ceea ce este desigur just, în fond, dar a dat naştere unor confuzii grave ulterioare. Morgan a afirmat astfel că, o bună bucată de vreme, cele doua ordine de fenomene se acoperă perfect. Dar desvoltarea lor nu merge pari pasu; ci relaţiile efective de rudenie se schimbă în decursul timpului, un decalaj ivindu-se între ele şi fenomenele paralele al sistemelor de rudenie. Acest fapt ar permite cercetatorului să reconstituiască relaţiile efective de rudenie biologică de mult disparute, prin studiul supravieţuirilor lor în sistemele de rudenie.

Astfel Morgan întâlneşte o societate în care massa mare a oamenilor era struc-

turată în trei mari grupe de vârstă: aşa numita societate pe generaţii. Sistemul de rudenie practicat, consista în socotirea tutulor persoanelor din generaţia întâia, bătrână, drept părinţi ai celor din generaţia doua, matura, şi drept bunici ai celor din generaţia a treia, a celor tineri. Un om din generaţia treia, spunea „tata şi mama" tutulor bărbaţilor şi tutulor femeilor din generaţia doua; şi „bunic şi bunica" tutulor celor din generaţia întâia. De aci Morgan trage urmatoarea concluzie: din moment ce există acest sistem de rudenie, au trebuit sa existe cândva şi relaţiile de rudenie biologică efectivă corespunzătoare. A trebuit deci sa existe cândva o organizare în care grupul întreg al barbaţilor dintr'o generaţie traia efectiv în casatorie colectivă cu femeile din aceeaşi generaţie: aşa numita forma a casatoriei colective pe generaţie.

Cum a apărut şi cum a dispărut această formă de casatorie? Morgan elaborează o teorie materialistă biologică parţială, de caracter pronunţat darwinist social. Omenirea trebuie sa fi trăit într'o „promiscuitate absoluta". Dar la un moment dat, printr'o „mutaţie fericita", un grup social a prohibit incestul în linie directa, adica între ascendenţi şi descendenţi. Copii născuţi din acest grup social, au fost biologic mai sănătoşi decât copiii grupurilor care continuau sa trăiasca în promiscuitate absolută. Aşa dar, în lupta pentru vieaţă dintre grupele sociale, au învins cei care prohibiseră într'o anume masură, incestul. Forma căsătoriei pe generaţie a ramas singura în vieaţă, printr'o selecţiune naturală, adică prin supravieţuirea grupelor sociale care o practicau.

Evoluţia a continuat. Printr'o nouă „mutaţie fericita" se prohiba incestul şi între fraţii şi surorile născute din aceeaşi mamă. Se naşte familia aşa numita punalua. Operează din nou lupta pentru vieaţa, selecţia naturală şi aşa mai departe, până când. prin prohibirea în etape succesive a incestului, se ajunge la familia de azi.

Această teorie, atât de stranie, a avut un deosebit succes şi a fost larg raspândită, mai ales datorită faptului că şcoala marxista a adoptat-o. Engels, în baza unor însemnări rămase de la Marx, a afirmat că legea fundamentala a materialismului istoric, care este determinarea societăţii umane prin procesul de producţie al celor necesare traiului, este înlocuită, pentru epocile primitive, prin fenomenul „producţiei a însăşi oamenilor".

Credinţa în această teorie a mers aşa de departe, încât apariţia unor lucrari care voiau să arate că şi pentru epoca primitivă este valoroasa legea fundamentala din doctrina materialismului istoric, a ridicat violente protestari şi printre marxiştii oficiali. Astfel împotriva lui Karl Grosse, cu a sa „Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft", care voia să arate că familia evoluiaza în paralel cu baza sa economică, s'a ridicat Roza Luxemburg care l-a acuzat de a fi „mai catolic decât Papa", adică mai marxist decât marxiştii 31).

Engels în cartea sa de extrem de mare raspândire „Originea familiei, proprietaţii şi a statului" a legat de teoria lui Morgan şi o a doua teză cu privire la formele primitive ale proprietăţii. După credinţa lui, aceste forme primitive de proprietate colectivă se explică prin forma colectivă de vieaţă a familiei. Din moment ce avem o familie mare comunistă, este firesc, afirmă el, sa avem şi o proprietate mare co-

31) *Roza Luxemburg: Einführung in die Nationaloekonomie.* Totuşi şcoala marxista nu a ramas la acest punct de vedere. Este destul să cităm, din bogata bibliografie a acestei şcoli, urmatoarele lucrări de căpetenie în care problema familiei este lamurita pe baze cu totul noi: *H. Cunow: Die Verwandschaftsorganisationen der Australnegern; Les bases économiques du matriarcat* în Le Devenir social, anul 4), *Zur Urgeschichte der Ehe und Familie* (în Neue Zeit 1912, nr. 14), precum şi monumentala *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte,* în 4 volume.

De asemeni *K. Kautsky,* în a sa *Materialistische Geschichtsauffassung,* în 2 volume.

O poziţie încă mai netedă o are *H. Eildermann: Urkomunismus und Urreligion* care crede ca până şi afirmaţiile lui Cunow, pentru a fi înţelese, trebuesc „traduse" în limbaj economic.

lectiva. Ceea ce credea el ca este un fenomen biologic al rudeniei de sânge, ar atrage aşa dar după sine şi fenomenul economic-juridic al comunismului primitiv.

Oricât s'ar parea paradoxal, poziţia aceasta a fost primita, măcar că sub forme atenuate şi uneori cu o schimbare totală de înţeles politic, de un foarte mare numar de cercetatori aparţinând taberei duşmane socialismului. Fustel de Coulanges de pilda, a scris o carte ajunsă clasică, „La cité antique" pentru a dovedi că proprietatea primitiva nu exista. Dar argumentarea lui este de pur stil Engels. Pentru el, faptul ca familia romana este aşa cum este, e dovada de temeiu a existenţii proprietaţii private. Macar ca această familie cuprindea în sânul ei şi în acelaşi atelier economic, nu numai soţia şi copiii, ci şi clienţii şi robii, proprietatea bunurilor folosite în comun de toţi aceştia, era totuşi o proprietate absolută individuală pentru ca şeful acestui vast organism social care era familia romană, era un Pater familias autocrat. Deci, şi după parerea lui, de felul cum este organizată familia, atârnă şi organizarea proprietaţii.

Impotriva afirmaţiei ca familia este un fenomen care se explică de sine, sau este cel mult determinată de fenomene naturale biologice, s'au ridicat însă nenumaraţi alţi gânditori.

In primul rând s'a negat însăşi faptele pe care se baza argumentarea: După Abrikossof sau Westermarck însăşi sistemele de rudenie invocate de Morgan nu sunt altceva decât efectul unei politeţi convenţionale, care ne face şi astăzi să spunem „frate" sau „sora" unor persoane faţă de care vrem să arătăm respect sau simpatie, fara ca din acest fapt să se poată trage vreo concluzie.

De asemeni, şcoala lui Pater Schmidt, din jurul revistei Anthropos, a negat cu înverşunare existenţa unor relaţii conjugale altele decât cele actuale, faptele invocate de cercetatorii adepţi ai felului de a vedea al lui Morgan, înscriindu-se în istoria prostituţiei iar nu în aceea a familiei propriu zise.

In ce ne priveşte, trebuie să remarcăm că toate aceste argumentări ale lui Morgan şi ale lui Engels se întemeiază pe o confuzie esenţială. Afirmaţia ca „modul de producere al oamenilor" este un fenomen biologic, e cu totul greşită. Fenomenul biologic este permanent acelaşi şi trebuie distins de fenomenul regulamentării sociale a relaţiilor sexuale.

In casătoria pe grupe afirmată de Morgan, oricât de mare ar fi libertatea de însoţire a perechilor, fenomenul biologic al concepţiei rămâne acelaşi ca şi în cea mai stricta familie monogamică, indiferent de faptul că oamenii cunosc sau nu, mecanismul biologic pus în funcţiune: tot un singur tată şi o singură mamă sunt părinţii noului nascut.

Regulamentarea căsatoriilor este însă un fenomen social. Cine cu cine se poate însoţi, când şi în ce forme, este o preocupare de organizare socială care poate avea efecte biologice, dar care nu poate fi cauzat de biologie. Legea „mutaţiilor biologice" fericite sau nefericite, în sens darwinist, valabile pentru domeniul biologic, este cu totul fals invocată în această chestiune a organizării sociale a relaţiilor conjugale care nu are nimic de a face cu biologia. Modul de producere a oamenilor nu este aşa dar câtuşi de puţin un fenomen biologic, ci este un fenomen social şi anume fenomenul social al organizării familiei.

Sunt cât se poate de interesante concluziile la care ajung cercetătorii recenţi ai problemei. In mentalitatea noastră modernă, noi ne închipuim că familia este în primul rând o reglementare a relaţiilor conjugale dintre doi oameni şi noi ştim ca, din aceste relaţii conjugale nasc copii. Ni se pare deci firesc să credem că familia şi sistemele de rudenie se întemeiază pe această idee a descendenţii. Dar cercetarile lui Malinovsky ne arata dimpotrivăcă anume sălbateci nu cred că există o relaţie între legăturile conjugale şi naşterea copiilor. Femeile nasc copii, aşa cum face marul mere, când le-a venit vârsta. Relaţia conjugală de o parte, iar de alta sistemele de rudenie, au deci o reglementare a lor, extrem de complicată în care se amestecă

consideraţii mistice, economice şi chiar politice, de organizare de stat. Familia este aşa dar o organizaţie socială care se naşte şi creşte cu mult dincolo de fenomenul biologic al relaţiilor conjugale şi al procreerii copiilor 32).

Şcoala lui Durkheim merge atât de departe pe aceasta cale încât ajunge la o negare complectă a oricărei origini biologice a familiei primitive.

Ceea ce numim „familie" este de fapt o organizare socială de vastă proporţie, cuprinzând în formele sale tribale şi clanale, masse mari de populaţie care nu au drept cheag descendenţa.

Familia, după Durkheim nu este deci o grupare „naturală", biologică, ci o „grupare socială", produsă de multiple cauze sociale. Societatea nu poate fi aşa dar recunoscută ca născându-se dintr'o pereche, prin descendenţă. Ci dimpotrivă, „familia" primitivă este o organizare socială vastă *„grup foarte mare şi întemeiat pe alte legături decât cele ale consanguinităţii, grup care nu e altceva decât clanul el însuşi"*.

Din această organizare politică, se desprinde abea, ulterior şi cu greu, familia propriu zisă, printr'un lung proces social de „contracţiune". *„In această organizaţie clanală, deseori de bază totemică, ideea de înrudire de sânge este cu totul secundară, aşa că este foarte natural ca sistemul de rudenie să exprime cu totul altceva decât relaţii genealogice"*.

„In tipurile sale esenţiale: familia totemică, uterină sau masculină, familie agnatică indiviză, familie patriarhală sau paternă, familia se prezintă ca un grup care se adună fie în jurul unui personaj fabulos, fie în jurul unui patrimoniu, fie a unei personalităţi considerabile, adică întotdeauna în jurul unei puteri superioare indivizilor".

Departe ca acest grup să fie determinat de fenomenul descendenţii biologice, dimpotrivă *„rudenia variază după felul în care e organizată familia"* 33).

Foarte clar apare acest lucru în organizaţiile totemice. Aci, prin faptul ca descendenţa invocată de participanţii la societatea totemică este întemeiata pe existenţa presupusă a unui personaj legendar fabulos, se poate vedea mai clar ca nu e vorba de o descendenţă biologică propriu zisă. Totemul, adică eroul eponim poate fi un animal sau un obiect sau un duh. Este lesne de văzut ca atunci când un asemenea erou eponim este invocat, e vorba de altceva decât de o descendenţa efectiva 34).

Fără îndoială, sociologia durkheimiană este, şi de aceasta dată, credincioasa cu principiile sale, conform cărora nu se poate ajunge la explicarea fenomenului social al rudeniei decât tot prin cunoaşterea cauzalităţii sale sociale. Socialul nu se poate explica prin biologic.

Totuşi o obiecţie i se poate aduce şi anume că ea greşeşte printr'o greşeala paralel inversă celei a lui Morgan. Acesta afirma că biologicul este cauza unica a formelor de vieaţa familială, Durkheim dimpotrivă ca nicio legatură nu poate fi gasita între familie şi biologic.

Dar de data aceasta, cuvântul „familie" are doua sensuri care trebuesc neaparat

---

32) *B. Malinowschi: Moeurs et coutumes des mélanésiens.* Cf. incercarea lui de a „pune capat mitului comunismului de rudenie". Cf. şi *La vie sexuelle des peuples primitifs.*

Vezi încercarile de sinteză a problemei în *Robert Lowie: Manuel d'anthropologie culturelle* şi *A. M. Hocart: Les progrès de l'homme,* mai ales în critica pe care o face lui Morgan şi altor asemenea teorii „care au încercat să explice sistemul clasificator pe temeiul aceleiaşi supoziţii eronate, anume că sistemul are drept scop sa exprime relaţii de consanguinitate".

Expunerea în româneşte a teoriei lui Morgan poate fi gasita în *Sofia Nadejde: Evoluţia familiei* (revista Literatură şi Ştiinţă nr. 2, pag. 133) şi *C. Dobrogeanu Gherea: Concepţia materialista a istoriei.*

33) Vezi un bun rezumat al problemei in *Georges Davy: Sociologues d'hier et d'aujourdhui,* 1931.

34) Cf. *A. van Gennep: L'état actuel du problème totémique.* 1920.

distinse. Ştiinţa e datoare a gasi un termen pentru fiecare fenomen deosebit, iar nu a strânge sub acelaşi termen realitaţi disparate.

Este netagaduit ca exista grupuri familiale propriu zise, adică unităţi sociale a caror caracteristica este aceea a consanguinitaţii: familia se deosebeşte de alte unitaţi sociale prin faptul ca este singura care asigura procreearea şi creşterea copiilor. Orişice alt fenomen social care nu e caracterizat prin aceasta funcţie socială nu are dreptul de a purta numele de familie. Astfel tribul şi clanul, precum de asemenea şi satul nostru genealogic, nu sunt un fenomen familial. Cu toate acestea, ele împrumută forma de organizare a familiei. Urmează deci să le numim fenomene sociale de forme familiale, sau fenomene sociale parafamiliale sau pseudofamiliale.

In satul romănesc avem deci de distins, din conceptul vag al „familiei" o serie de probleme şi de noţiuni:

a Mai întâi ideea de familie propriuzisa, adică de grup restrâns de rude, asigurând procreearea şi creşterea copiilor. Această familie este organizată pe temeiul unei vieţi economice, „gospodaria" şi a unei vieţi spirituale în care „conştiinţa de rudenie" are un deosebit rol.

b In al doilea rând, o vieaţa socială sătească, al carui temeiu este folosirea devalmaşe a unui trup de moşie comun.

c In al treilea rând, o conştiinţa de rudenie a satului întreg, adică o „rudenie de ceata" propriu zisa, fenomen parafamilial prin excelenţă.

d) In al patrulea rând, aplicarea acestei conştiinţe de rudenie de ceată la regulamentarea juridica a vieţii sateşti devălmaşe.

Subliniem faptul ca nu vom regăsi toate aceste caracteristici în toate satele romăneşti, ci numai în cele genealogice, adică folosind devălmăşia pe cote părţi proporţionale genealogice. In majoritatea satelor, nu vom găsi însă nici „rudenia de ceată" şi mai ales nu vom regasi aplicarea ei la folosirea devălmăşiei pe cote părţi proporţionale.

Problema care ni se pune este deci aceea de a vedea şi a cerceta pentru ce regulele de vieaţa, sistemele juridice elaborate în sânul grupului restrâns familial, care exista în toate satele româneşti, a putut capăta uneori o întrebuinţare parafamilială în legatura cu un alt sistem economic şi juridic, acela al devalmaşiei săteşti pe cote parţi proporţionale.

Avem doua cai de urmat: sa cercetăm dacă nu cumva în însăşi vieaţa de familie a satelor de tipul al doilea, nu s'a petrecut vre-o schimbare faţa de satele de tipul întâi, graţie careea „conştiinţa de rudenie" din sânul familiei a putut căpăta o virulenţa atât de mare încât sa sparga cercul strâmt al familiei şi să invadeze, ca normă de drept obligatorie, întreg satul.

Lucrul nu mi se pare probabil, pentrucă până acuma nicio deosebire nu a putut fi semnalata între vieaţa de familie a unor sate faţă de celelalte. Şi mai ales, teoretic ni se pare cu totul improbabil sa se poata dovedi că un fenomen de conştiinţa sociala sa aiba rolul de factor determinator al vieţii sociale.

A doua cale este aceea de a vedea dacă vieaţa socială a satelor de felul doi nu este alta decât a celor de felul întâi. Daca de pilda ar fi dovedit că trecerea de la devalmaşie absoluta la devalmaşia pe cote parţi proporţionale a fost făcută sub înrâurirea unor serii de factori variaţi, demografici, tehnici, economici şi de relaţii sociale interne şi externe, atunci va fi lesne de înţeles cum această nouă devălmăşie nascuta avea nevoie de o regulamentare juridică şi deci a putut accepta, regulele gata facute ale vieţii familiale. Naşterea formelor parafamiliale ale satului genealogic, ar capata astfel o explicare.

Am cautat. cu alt prilej sa aducem câteva dovezi în sprijinul acestui fel de a vedea. Putem adaoga, de pe acuma, ca între timp, noi studii facute mai ales asupra satelor clacaşeşti, m'au dus la convingerea ca la aceasta schema de naştere a de-

vălmăşiei pe cote părţi proporţionale, mai sunt de adaogat şi altele. Deocamdata cred în existenţa unei „duble origini a fenomenului umblarii pe batrâni".

Dar nu este locul să întârziem asupra acestei chestiuni. In studiul de faţa nu am vrut să facem altceva decât să aratam ca teoria eroului eponim este uneori simplista şi absolut nesatisfăcatoare. Am vrut să aratam ca ea trebuie sa fie pusa la îndoiala, astfel că atenţia cercetatorilor sa se îndrepte de aci înainte spre miezul problemei. care este cercetarea condiţiilor de ivire a acelui moment critic în care regulele de vieaţă familială se extind asupra grupului social întreg, adica mecanismul trecerii de la fenomenul familial la cel parafamilial.

Odată gasite condiţiile care fac necesar ca satul sa se organizeze în forme parafamiliale, nu va mai fi pentru noi o mirare sa aflam ca satul în acest moment îşi poate fauri o spiţă de neam fantezistă sau cârpita din fragmentele ravaşite ale tradiţiilor familiale razleţe. Şi mai mult decât atât: nu ne va putea apare ca ceva de la sine înţeles faptul că uneori, — ceea ce nu negam — aceasta spiţa de neam a satului corespunde şi unui fond real biologic. Pentrucă în acel moment, vom fi înţeles ceea ce este temeiul însuşi al cercetarilor de sociologie româneasca: satul nostru românesc este o unitate sociala atât de extraordinar de complexa, încât deocamdata el rămâne pentru noi o enigmă.

H. H. STAHL.

ASPECTELE SPIRITUALE ALE CIVILIZATIEI ȚARANEȘTI

I. „ȚĂRILE“ CA UNITĂȚI DE VIEAȚĂ LOCALĂ ÎN CIVILIZAȚIA ȚĂRĂNEASCĂ.

Istoria legăturilor poporului român cu pământul său și, în deosebi, fixarea și creșterea elementului uman pe aceste plaiuri, n'au fost în trecut și nu sunt încă nici astăzi uniforme și nici întâmplătoare. Infinita varietate a peisagiului, nevoile muncii și ale vieții, au determinat la începuturi alegerea unor regiuni preferate, a unor locuri priveligiate, provocând aglomerarea poporului român în anumite „*regiuni naturale*“, pe văile râurilor, în depresiunile marginale sau intracarpatice, pe plaiurile munților... In cetățile naturale carpatice, poporul român a găsit — în nenumăratele lui clipe de răstriște — adăpost contra vremurilor și apărarea contra oamenilor...

Cine a străbătut pământul românesc și a izbutit să-și deprindă privirea cu varietatea formelor de teren, a reușit să deosebească, în configurația de amănunt a acestuia, anumite regiuni bine individualizate, uneori un fel de coveți imense care „se lărgesc în adevăratele basinuri vaste chiar în mijlocul părților celor mai masive carpatice“, ca unități naturale bine caracterizate. Acestea au jucat un rol important în istoria poporului român, căci aci s'au născut și au crescut cele dintâi și cele mai importante așezări românești.

Unitatea lor geografică și geologică, adică relieful, structura și compoziția pământului, starea hidrografică și aspectul vegetativ deosebit, au influențat vieața omului, contribuind la accentuarea și structurarea unor specifice forme de așezări omenești originare, determinând aceeași economie rurală, întărind caracterele etnice regionale și trezind conștiința unei lumi aparte, ca o „țară“ sau un „ținut“ cu manifestări spirituale și organizații politico-sociale spontane, deosebite.

Numeroase sunt în cuprinsul României, aceste unități geografice și etnice distincte, care trăesc încă vii în conștiința socială locală : Țara Bârsei, Țara Oltului, Țara Vrancei, Țara Moților, Țara Crișurilor, Țara Maramureșului, Țara Câmpulungului Moldovenesc și a celui Muntenesc sau Ținutul Vasluiului, al Bârladului, etc., unde, de cele mai multe ori, regiunea și râul poartă acelaș nume.

Cu aceleași caracteristice individualizante se prezintă de ex. basinul sedimentar Titești-Brezoiu, care izolează 40 de sate în mijlocul masei cristaline car-

patice nelocuite, în „Țara Loviștei" [1]) sau cetatea naturală perfectă care se întinde de la Subcetate — prin Sarmisegetuza — la Porțile de Fier, în „Țara Hațegului", pe care n'o poți străbate fără să te copleșească emoția profundă a duhului strămoșilor noștri Daci, cari au știut s'o aleagă între toate, cu o rară înțelepciune, ca pe cea mai potrivită așezare *pentru inima statului lor.*

Cu aceleași însușiri se prezintă în sfârșit, golful cel mai nordic al românismului, care se întinde dela Orașul Nou la Moișeni, în „Țara Oașului", regiune pitorească atât ca înfățișare geografică cât și ca vieață socială omenească, cu trăsături care o arată ca pe una dintre cele mai deosebite și mai ciudate „țări" răspândite pe întregul teritoriu românesc. Pe lângă unitatea geografică precis conturată, ca o insulă întinsă între înălțimile împădurite care o străjuesc de jur împrejur, „Țara Oașului" cuprinde elemente cosmice identice care hotărăsc structura vieții economice a întregei regiuni, trăsături etnice deosebite, cu tipuri umane asemănătoare, în același port și cu manifestări psihice și sociale identice de la un sat la altul. Ea are deci o vieață regională distinctă, ceea ce face ca, după neamul și satul propriu, fiecare „oașan" să simtă legătura sa imediată, directă și vie cu pământul părinților săi, și să țină cu tot sufletul său la această a doua realitate socială regională, care este „țara" lui, „Țara Oașului".

Săteanul din întreaga regiune înțelege „oașenia" și o cultivă ca pe un stil de vieață proprie, pe care o prețuește în chip deosebit, cântând-o în „horile" cu care își întovărășește cadența dansului:

— „De m'ar ține cu ovăz
Oașenia nu o lăs!
De m'ar ține cu săcară
Oașenia-i a mea țară!"...

Aceeași conștiință de *legătură cu lumea sub forma concretă a legăturilor ime diate cu satul natal și cu regiunea,* se manifestă peste întregul cuprins al României

Diviziunile teritoriale regionale naturale, în care au născut cele dintâi și cele mai dense nuclee de populație românească, ca unități deosebite de vieață socială, în care „una nu seamănă cu alta în privința tipurilor, a portului ori a dialectului" [2]), au făcut pe Români să trăiască în autonomia unor „Țări" sau „Rumânii" autohtone, izvorite din calitățile pământului și din țesătura împrejurărilor istorice proprii neamului nostru. Acestea au fost organizări de străveche vieață românească, care au păstrat încă până astăzi urmele vii ale celei mai vechi și mai curate vieți patriarhale, cu destul de puternice diferențieri regionale.

In realitatea străveche a „Țărilor Românești" s'au adâncit rădăcinile vieții noastre autentice, s'au menținut neîntrerupte legăturile cu trecutul neamului nostru, s'au acumulat roadele muncii și simțirii generațiilor anterioare...

In aceste „țări" s'au păstrat: tehnica și uneltele de muncă, portul, tradițiile, obiceiurile și credințele locale, în ele se găsesc încă și astăzi cele mai autentice și mai variate înfățișări ale bogatei noastre civilizații țărănești. Acolo s'au exprimat în realizări diferite și originale, năzuințele românești cele mai esențiale... Și acolo trebuiesc ele cercetate.

„Țările", ca regiuni naturale distincte, vor prezenta prin înfățișările lor deosebite, unele diferențieri sensibile în aspectele originare ale civilizației noastre țărănești, și tot ele vor fi cele dintâi temeiuri în etapele desvoltării conștiinței naționale, care, dela comunitatea socială regională, sa va lărgi până la ideea apartenenței tuturor la țara cea mare a Românilor de pretutindeni, unde stăruie din

1) Vezi I. Conea — *„Țara Loviștei"...*
2) I. Simionescu *„Țara Oașului"*.

timpuri imemoriale, ilustrate tocmai prin micile diferenţieri regionale, caracteristicile unui singur neam autochton: identitatea de sânge, de limbă, de port, de aşezări gospodăreşti, de credinţe şi deprinderi, de muncă şi de năzuinţe... Graniţele naturale ale ţării româneşti, sunt acolo unde stăruie laolaltă toate aceste însuşiri proprii neamului nostru.

II. URMELE MATERIALE ALE SPIRITUALITĂŢII ŢĂRĂNEŞTI

a) Munca săteanului — şi deci, civilizaţia materială ca produs necesar şi ca instrument al acestei munci — în strânsă legătură cu variatele calităţi ale pământului pe care s'a născut poporul român şi cu firea acestuia, este expresiunea imediată şi urmarea firească a raporturilor dintre natura în mijlocul căreia a crescut acest popor şi forţa lui creatoare. Pământul a oferit oamenilor multe şi variate bogăţii, dar şi unele lipsuri. Prin valorificarea calităţilor pământului sub acţiunea creatoare omenească s'a realizat, dealungul veacurilor, civilizaţia populară românească.

Pentru noi, civilizaţia ţărănească — produs şi urmă a muncii româneşti pe pământul care ne-a fost lăsat moştenire din străbuni — este constituită din totalitatea obiectelor materiale: adăpost, unelte de muncă, port, găteala şi amenajarea locuinţei, etc., pe care vieaţa românească istorică le-a putut crea până astăzi.

Este vorba, aşa dar, de o civilizaţie ieşită în chip spontan din munca Românilor — şi prin aceasta tocmai, de o civilizaţie originală şi autochtonă.

b) Civilizaţia românească nu este însă numai „decorul material" al vieţii săteşti care a produs-o, ci şi oglinda unei anumite structuri specifice şi a unui întreg şi original stil de vieaţă socială, după care s'a organizat în trecut şi se manifestă încă şi astăzi, vieaţa poporului nostru.

Purtând urma technicei simple şi a uneltelor elementare născocite de sătean în scopul de a-şi uşura munca, ea mărturiseşte puterea lui de invenţiune, arată cât de pătrunzătoare i-a fost mintea şi cât de ascuţită inteligenţa sa practică, cât de mare a fost îndemânarea mâinilor sale, de subtil gustul şi simţul său pentru artă...

Din ea deducem care i-a fost felul de vieaţă şi care năzuinţe şi gânduri i-au condus energia, în nevoia de a-şi făuri — exclusiv cu mâinile sale — toate obiectele şi uneltele de care s'a simţit lipsită vieaţa sa de toate zilele şi sub toate formele.

c) Anumite aspecte şi calităţi ale pământului, un ritm deosebit şi o specială organizare a muncii şi, cu deosebire, o închegare arhaică a vieţii săteşti, cu structurări şi deprinderi care determină, cu necesitate imperioasă, unele manifestări sociale, cu obiceiuri şi datini tradiţionale riguros respectate — au făcut ca vieaţa satelor să se desfăşoare ca o străduinţă milenară de a păstra şi însuma câştigurile forţelor creatoare anonime, fie în manifestările vieţii sufleteşti, religioase şi morale, sau în încercările de a deslega tainele din lumea înconjurătoare, fie în formele de organizare ale vieţii săteşti, în port sau în obiceiuri, fie în născocirea uneltelor şi în technica muncii manuale. Toate aceste acumulări se înlănţuie într'o închegare unitară, ca într'un tot indestructibil şi constituiesc astăzi o mare şi prea puţin cunoscută bogăţie naţională. Dela ea ar fi trebuit să pornească eforturile creatoare de cultură, ale fiilor aleşi ai acestui neam...

In vieaţa satelor toate înfăţişările şi însuşirile pământului, toate nevoile vieţii zilnice omeneşti şi toate aspectele muncii lui, cu toate obiectele şi uneltele materiale menite să înlesnească această muncă şi să acopere aceste nevoi, toate credinţele şi deprinderile din bătrâni, toate misterele lumii înconjurătoare şi tot ce simte, înţelege şi ştie omul despre ele, tot ce gândeşte sau făptuieşte el în vieaţa aceasta şi în cea de dincolo — tot atât de reală pentru el — toate se împletesc laolaltă într'o atmosferă spirituală originală, şi într'o structură socială caracteristică.

De aceea interpătrunderea formelor civilizaţiei materiale cu structurările vieţii spirituale şi determinarea lor reciprocă, într'un complex unitar şi o trăsătură specifică, permanentă, a vieţii sociale săteşti — rămâne un câmp de cercetare rodnic şi o continuă preocupare pentru noi.

Multe manifestări spirituale săteşti nu pot fi cercetate şi descrise, înţelese şi explicate, decât pornind dela ilustrarea lor concretă prin obiectele materiale care intră, cu rol activ, în desfăşurarea acestor manifestări. De cele mai multe ori ele sunt singurele puncte de plecare, pentru necesităţile cercetării ştiinţifice care urmăreşte lămurirea vieţii sociale săteşti, dându ne putinţa obiectivă şi raţională de a descoperi şi adânci aspecte nebănuite ale acestei vieţi.

Iată un exemplu luat la întâmplare dela Dioşti-Romanaţi, unde un obiect material vine să participe la vieaţa oamenilor şi să simbolizeze anumite relaţii dintre ei.

Plosca cu vin este aşezată jos, în mijlocul casei, de către rudele tânărului venit la peţit. Discuţiile, serioase, sau—mai adesea—în simboluri şi glume, poartă de cele mai multe ori foarte pe departe, asupra proiectului de căsătorie, şi a „târgului" care premerge săvârşirii actului.

Fata ascultă discuţiile din camera vecină, apoi este chemată şi dacă proiectul îi este pe plac, vine fără vorbe, ridică plosca din mijlocul casei, închină şi bea ea mai întâi, după care o trece musafirilor prezenţi. Inţelegerea devine prin aceasta contract cu valoare de lege.

Faptul dovedeşte în primul rând libertatea — destul de mare — care se lasă tinerei fete să-şi adauge hotărîrea personală şi propriul său imbold la închegarea vieţii sale de familie.

El ilustrează, în al doilea rând, rolul simbolic îndeplinit de un obiect material în acest moment important din vieaţa omului. Plosca indică scopul vizitei, chiar dacă discuţiile nu-l amintesc, şi tot ea trebuie să servească gestului de încheiere a înţelegerii. Aducerea şi aşezarea „ploştii" în mijlocul casei gospodarului, înseamnă cerere în căsătorie, ridicarea ei de către fata din casă, pecetluieşte primirea propunerilor şi determină structura viitoarei familii.

Un alt exemplu din acelaş sat ilustrează în chip cu totul plastic legătura strânsă între spiritualitatea satului în diferitele ei faze, referitor la cultul morţilor şi obiectele materiale menite să simbolizeze şi să exprime acest cult. Se observă în cimitirul dela Dioşti patru categorii de semne distincte cari marchează locul înhumării.

a) Stâlp din lemn: b) stâlp şi cruce din lemn: c) cruce din piatră sau marmoră: d) cavou.

„Fiecare are un stâlp pus în ziua înmormântării". „Se pune un stâlp făcut din lemn de stejar şi se scrie pe el I. H. când îl bagă în pământ...". „Dafinul (salcâmul) e contra Mântuitorului căci are spini. Nu se arde lemn de salcâm la colaci, la ţest, la înmormântare". Este exclusă folosirea lemnului de salcâm ai cărui spini ar reaminti cununa care a însângerat fruntea Mântuitorului.

„Crucea se cumpără şi se pune la şease săptămâni, la jumătate de an, sau chiar la un an întreg".

— „Acum cincizeci, şeasezeci de ani, la o sută, unu punea cruce. Care n'a putut, nu pune cruce! *Se întâmplă şi rămâne numai stâlpu', care n'are putere!*." [3])

In momentul înhumării, se pune dar, pentru fiecare, *stâlpul* cioplit în lemn de stejar şi confecţionat de către rudele celui decedat. El este semnul originar, anterior chiar creştinismului. Acelaşi *stâlp* a fost mai târziu încrestat prin tăieturi în părţile laterale, într'o foarte vagă formă de cruce. Veacuri de-a-rândul, stâlpul a fost semnul comun, unic, şi nelipsit dela căpătâiul tuturora...

---

3) Preot Nic. Deliu — Dioşti-Romanaţi.

De 50-60 ani încoace, o tot mai numeroasă parte dintre gospodari au cumpărat din târg şi au întrodus un al doilea semn—*Crucea*—adăugată alături de stâlpul originar, la şease săptămâni, la jumătate de an sau chiar la un an, cu prilejul oficierii slujbelor prescrise de canoanele creştine, pentru decedat. Un al doilea exemplar din aceeaşi cruce se aşează, în amintirea aceleaşi persoane, lângă fântână. Crucea este o troiţă originală, specifică regiunii. Lucrată în lemn de stejar în diferite sate de pădure din nordul regiunii ca de ex. în satul Pietriş, unde locuitorii se pricep la asemenea lucrări pe cari le execută cu artă, crucea a coborît apoi prin târguri spre şes şi s'a generalizat. Două manifestări de artă plastică au conlucrat pentru realizarea acestui obiect. In contururi schiţate în sculptură pe scândură din lemn de stejar şi în pete de coloare, arta populară reprezintă scene şi imagini biblice săpate cu dalta şi colorate, uneori prea vii, dar întotdeauna exprimate cu farmecul specific al artei populare.

Crucea a venit să se adauge stâlpului originar, ca o podoabă şi o lucrare de artă, menită să satisfacă mai mult grija şi cultul arătat înaintaşilor.

Deci un motiv estetic şi unul pur religios — crucea fiind cel mai important simbol al creştinismului — au determinat această introducere.

„Cei fără putere", adică cei mai săraci dintre gospodari, — o mică minoritate la Dioşti — nu mai pot face acest adaos, rămânând ca întregul oficiu să-l îndeplinească mai departe stâlpul strămoşilor.

Neamurile bogate au introdus însă, în locul celor două semne din lemn — şi cu deosebire pentru intelectualii decedaţi—*crucea funerară din piatră de marmoră, sau au construit cavoul...* Ei au ilustrat astfel pătrunderea civilizaţiei urbane care vine să înlocuiască elementele unei vechi tradiţii, ceea ce se va remarca şi pentru alte aspecte ale vieţii sociale din acest sat: pentru construirea locuinţelor, în care se amestecă în chip cu totul hibrid, 30 de genuri arhitectonice distincte, pentru găteala interioarelor sau pentru portul oamenilor, pentru obiceiuri, pentru graiu şi pentru toată mentalitatea satului.

Astfel dacă am reprezenta grafic statistica structurii economice a gospodăriilor, cu uşurinţă am putea observa că această curbă repetă exact profilul graficului care şi-ar propune să arăte valoarea materială a acestor semne simbolice din cimitir.

Cu alte cuvinte starea economică a gospodarilor, nivelul lor cultural şi legătura oamenilor cu oraşul, se oglindesc în această simplă reprezentare simbolică a spiritualităţii creştine, exprimată în crucile din cimitir... Câteva obiecte materiale ilustrează astfel toată legătura indistructibilă a diferitelor aspecte din vieaţa socială sătească, înlesnind observatorului cunoaşterea raţională a acestei vieţi.

Astfel legătura de ordin spiritual între vieaţa omului şi aşezarea lui gospodărească are, în mentalitatea satului, o motivaţie complexă şi multiple înfăţişări. Nu există obiect într'o gospodărie sătească de care să nu se lege o întreagă lume de necesităţi practice, raţionale, ca şi de gânduri, idei, sentimente, credinţe, care să determine existenţa, locul, valoarea specială şi rolul său precis în cadrul general al gospodăriei, al muncii şi în genere, al vieţii omeneşti care o alcătueşte.

Incercarea de a determina precis acest loc, de a cerceta toate raporturile dintre fiecare obiect şi vieaţa omului care l-a creat şi ale cărei nevoi le satisface, adică de a explica toate împrejurările din vieaţa individuală şi cea colectivă în care obiectul apare cu o funcţiune precisă, va lămuri, credem, o serie întreagă dintre aspectele vieţii sociale săteşti. O asemenea cercetare, sub acest unghiu de vedere, nu s'a făcut încă la noi, cu toate că ea este o cale sigură pentru descoperirea unor nebănuite aspecte ale vieţii spirituale şi cu deosebire pentru lămurirea trăsăturilor de complex unitar, caracteristice structurii vieţii sociale săteşti.

Adeseori chiar, fără perspectiva semnificaţiei spirituale pe care obiectul poate s'o aibă, existenţa lui ar rămâne pentru noi cu desăvârşire neînţeleasă.

Dacă sub grinda casei din Moişeni (Satu-Mare) atârnă 17 „oluri" din pământ ars, elegant stilizate şi frumos colorate, şi nu 7, nu este o simplă întâmplare. Este evident că aceste obiecte au o întrebuinţare raţională în nevoile gospodăriei, ca şi un rol deosebit în găteala interiorului, însă nu acestea sunt rolurile lor cele mai importante. Unul, şi poate cel mai esenţial între aceste roluri, rămâne ascuns cercetătorului care-şi mărgineşte informaţiile la simpla imagine vizuală a celor ce i se prezintă înaintea ochilor. In săptămâna Paştilor numărul acestor „oluri" este egal cu numărul finilor gospodarului în casa căruia ne aflăm şi care le primeşte, în dar, dela aceştia, a treia zi de Paşti.

Deci în acest interval de timp, simpla cifră statistică a „olurilor" sau urcioarelor din grindă, este revelatorie pentru relaţiile de năşie dintre gospodarii satului. *Numărătoarea unor obiecte materiale este astfel un indiciu sigur pentru înţelegerea anumitor relaţii spirituale.* Aceleaşi „oluri" apar apoi, în număr precis predeterminat, după regulele stricte ale datinelor imemorabile, cu funcţiuni magico-religioase definite, în ceremoniile dela naştere, botez, nuntă şi înmormântare...

Numai sub această perspectivă a semnificaţiei spirituale, sumedenie de obiecte materiale capătă înţelegere şi sens în gospodăria ţărănească. Numai aşa existenţa cununiilor de sâmziene pe acoperişurile din „Ţara Oaşului", sau ramurilor de spini în uşa grajdurilor din „Ţara Oltului", pot fi explicate prin funcţiunea magică, proteguitoare, ce li se atribue. Pe aceeaşi cale va putea fi cercetat şi explicat rostul capătului de lumânare de 1 cm. lungime, învelit în frunza de mentă şi păstrat cu sfinţenie, după înmormântare, în crăpătura grinzii casei din Drăguş (Făgăraş). Capătul din „strajă", sau din „lumina sufletului", păstrează cu sine forţa magică prin care norocul la porci al decedatului rămâne înlăuntrul gospodăriei sale, pentru ca descendenţii adăpostiţi în aceeaşi casă să poată beneficia de el. Gospodăriile săteşti sunt pline de nenumărate asemenea ciudate exemple...

III. GOSPODARIA CA EXPRESIE A CIVILIZAŢIEI ŢĂRĂNEŞTI-(MOIŞENI)

Civilizaţia sătească se concretizează, luând forme materiale, într'o *gospodărie* Structura gospodăriei, rezultând dintr'un strâns raport de determinare reciprocă între elementele cadrului cosmic — ale mediului geografic pe de o parte — nevoile şi forţele creatoare ale omului, pe de altă parte, cea mai sumară cercetare a unei aşezări omeneşti, ca atare, trebue să pună în lumină cele două feţe ale acestei realizări umane, adică înfăţişarea sa fizică şi cea spirituală cu îmbinarea lor permanentă.

a) Vom mărgini această descriere la indicarea sumară a câtorva aspecte dintr'o singură aşezare omenească, luând ca exemplu gospodăria lui Moiş Văsâi a lui Ion Cobuţ din Moişeni (jud. Satu Mare), adusă de noi în Muzeul Statului Românesc, din ciudata „ţară" de pădure a Oaşului, una dintre cele mai interesante unităţi de vieaţă locală, care a păstrat în această insulă de şasesprezece comune, înconjurate de dealuri împădurite, la marginile nordice ale românismului, trăsăturile specifice şi caracteristice ale caracterului nostru etnic, închegat într'o structură de vieaţă socială regională rămasă acolo nealterată, dincolo de toate influenţele exterioare, conştiente sau inconştiente.

b) Gospodăria aceasta, ca oricare aşezare omenească în genere, păstrează în structura şi în forma sa, în împărţirea curţii, în construcţie, în dispoziţia şi găteala interiorului, pe de o parte urmele determinante ale mediului geografic şi ocupaţiei locuitorilor, pe de altă parte, dovada concepţiilor şi obiceiurilor după care vieaţa acestor oameni se desfăşoară.

c) Este un exemplar dintr'un sat de tip intermediar între tipul resfirat din regiunea dealurilor şi cel împrăştiat din regiunea munţilor. Unele case sunt aşe-

zate de-a lungul uliţelor strâmte, altele împrăştiate printre livezile de pomi, micile loturi agricole sau fâneţele întinse, peste cărări întortochiate, care duc la gospodăria situată în mijlocul proprietăţii căreia îi aparţine, ca o unitate economică aparte... Un sat cu multe cărări şi fără drumuri...

d) Moişenii au luat naştere într'o veche poiană de pădure de stejar. Sub acest raport întreagă gospodăria este un rar exemplar, un adevărat obiect de muzeu. Pătrunzi în ocolul pătrat, înconjurat cu gard de nuele împletite frumos, în mănunchiuri de câte trei care închide, pe cele patru laturi, casa şi acareturile, prin deosebit de originala şi masiva poartă oaşenească. Un trunchiu de stejar, în dimensiuni extraordinare, sculptat, se roteşte cu uşurinţă, făcându-şi singur echilibru, în jurul axului vertical, masiv, al stâlpului. „Vraniţa cu boc" se roteşte, ca o pârghie orizontală, în jurul „puricelui", putând fi pusă cu uşurinţă în mişcare şi de copii.

e) Casa („târnaţ", „cămară", „tindă", „sobă", sau cameră de locuit), de peste 150 ani vechime, pe temelia înaltă din „piatra de mal" — piată naturală —, este în întregime construită din blăni masive de stejar, încrestate şi încheiate la capete în „căţei". Dimensiunile acestora sunt fără pereche. Toţi pereţii cuprind doar 25 bucăţi, variind în greutate dela 500 la 1000 kgr. — La dreapta uşii de intrare întreg peretele este format numai din 2 bucăţi. Toată casa a fost cioplită cu toporul în trunchiuri de stejar secular. Acoperişul înalt, în pantă repede, pe patru feţe înclinate, două trapeze şi două triunghiuri egale, două câte două, acoperit cu şindrilă, „draniţă", de fag. Geamurile mici, lumină insuficientă.

Acelaşi material, în aceleaşi dimensiuni, aceeaşi grijă pentru durabilitatea maximă, aceeaşi frumoasă linie arhitectonică, aceeaşi nevoie estetică manifestată în tăietura şi sculptura pe lemn, revin la cămară, la grajd, la coteţul de porci. In toate se arată îndemânarea arhitectonică şi gustul bărbătesc pentru artă.

f) Pretutindeni „împchistriturile"—tăieturile de proporţii mari, dar frumoase,— la poartă, la uşi, la ferestre—, constituesc podoaba cu care sculptura populară îmbogăţeşte gospodăria prin jocul de umbre şi lumini al formelor sale geometrice. Iată, spre exemplu, grajdul mic şi întunecos, lipsit de ferestre şi lumină, nepotrivit deci în deajuns, scopului pentru care a fost creat,—adăpost comod şi igienic animalelor din gospodărie—, este nelipsit de această podoabă. Frumuseţea sculpturii uşorilor — „şeşilor" — dela uşa din 1863, este remarcabilă.

Aproape nu există obiect în gospodărie, dela furcă, greblă, coadă de sapă, până la coarnele plugului şi jugul boilor, dela „sălăriţă" şi coada de lingură, la cuiere, „podişoare", crucea de pe mormânt şi cea din răscruce, care să nu poarte urma vizibilă a acestei manifestări de artă plastică. Săteanul găseşte întotdeauna un colţ şi un prilej pentru ea...

g) In interior, pe jos, pământ. Cămara rece şi întunecoasă, depozit de alimente şi unelte: tindă cu războiul de ţesut, „sobă" sau cameră de locuit —, unde bucatele se pregătesc pe tăpşanul — vatră lată şi joasă — din faţa cuptorului, situată în colţul peretelui despărţitor, deasupra căruia se ridică un coş prismatic. „Ştiolul" conduce fumul prin tindă către podul deschis. El este susţinut pe un prag din „piatră de mal" — piatră naturală sculptată —, un unghiu drept format dintr'o singură bucată masivă, ca două piramide dreptunghiulare unite laolaltă. „Pragul", sau gura cuptorului, este făcut din trei piese de piatră naturală sculptată.

Casa este deci o mică deviaţie dela tipul specific al casei vechi româneşti, care era compusă din două încăperi, unde cuptorul a venit să se adauge vetrei libere, originare.

h) Bogăţia deosebită a gătelei interioare o formează cele câteva obiecte caracteristice de mobilier, ţesăturile, icoanele, ceramica, toate într'o atmosferă specifică, absolut originală.

Lădoiul, în care se păstrează îmbrăcămintea şi în care naşa închide câteva secunde, imediat după întoarcerea dela botez, pruncul nou născut, introdus une-

ori prin fereastră, supus unui rit al cărui forţă magică este menită să-l apere de „ciumă", adică de moarte.

Masa, în lemn de paltin masiv şi *laiţa* dintr'o singură bucată, croită după dimensiunile şi orientarea specială a casei respective, pe care gospodarii dorm şi care, în ceremonia nunţii, satisface cinstea deosebită acordată personagiilor principale, de a-şi întovărăşi veselia exuberantă a dansului cu ritmul loviturilor de pinteni, după cadenţa ciocăniturilor muzicale, în lemnul sonor de paltin... Nuntaşii principali dansează „roata", vechiul dans voinicesc local, pe laiţă...

i) In grindă şi pe „*cuierele*" sculptate în tot lungul pereţilor din faţă, printre „*şterguril*e" colorate, „*talgerile*", „*olurile*" şi „*chichineaule*" în lut smălţuit, în forme, desemne şi colori care dovedesc un simţ artistic deosebit, constituesc laolaltă unul dintre principalele obiecte ale gătelei interioare. Pe lângă utilizarea practică şi rolul lor estetic, ele au funcţiuni speciale magico-religioase, în diferite momente din vieaţa sătenilor. In cuiere patru blide „se întoarnă în patru cornuri ale casei cu faţa către perete" pentru ca prin forţa magică declanşată „să îndeparte boala de către" gospodarii în suferinţă. „Olurile" se dau în dar la naştere, la botez, la nuntă sau se trec peste „*copârşeu*" la înmormântare. Ele se duc de fini (cu colaci), în dar, naşilor, a doua şi a treia zi de Paşti, când poţi descoperi câţi fini are un gospodar, după numărul „olurilor", sau urcioarelor atârnate în grinda sa. Acestea îţi dau putinţa să descoperi relaţiile de năşie, adică înrudiri spirituale, pe calea statisticei urcioarelor...

j) Costumul original şi pitoresc, în întregime lucrat de gospodină din cânepă, bumbac şi lână,-identic în elementele componente dela copii până la bătrâni, prezintă diferenţe în complicaţia şi coloritul motivelor. Pe fondul alb, motivele în colori sobre la bătrâni, unde predomină cele închise şi negrul, viu colorate în roşu, galben, albastru, la tineri.

La bărbaţi, vara „*gaci*" (pantaloni) de cânepă, foarte largi, ca poalele femeilor, fustanele, cu „*roituri*" şi „*ciucuri*" împletiţi cu „*igliţa*", curea lată dantelată, cu înflorituri, cămaşă scurtă cu mânecă largă, închisă la gât cu şnur colorat, „*cosală*", bogată la umăr; „*clop*" (pălărie), opinci sau ciobote ferecate cu ţinte şi pinteni din aramă, „*straiţă*". Iarna, „*gubă*" scurtă de lână miţoasă pe umeri, „*cioareci*" strâmţi, „*cuşmă*" rotundă cu fundul lat peste părul retezat la spate... Oameni din „Ţara Scamarilor"...

La femei „*zaghii*" largi şi cămăşi „*înbrăduite*" la umeri şi la gât cu „*cosală*" în „pumnişori", în colori vii. „*Gubă*" miţoasă, albă la tinere, neagră la bătrâne, la gât „*sgardă*" şi „*fodră*" lată din mărgele mărunte, în colorile curcubeului...

In aceleaşi elemente componente, cu o croială şi un stil propriu, identic pentru toată regiunea, costumul prezintă şi multe diferenţieri în piesele alcătuitoare, în culori şi motive, după sate, după starea economică şi matrimonială a gospodarilor, după vârstă, sex, împrejurările sociale şi starea sufletească personală în care se poartă.

Căsătoria, reuniunile de veselie (hora, nunta, cumetria), sărbătoarea, ziua de lucru, doliul, rugăciunea, postul, etc., sunt indicate prin variaţiile costumului cari respectă anumite canoane tradiţionale într'un limbj original, îndeplind astfel o deosebit de importantă şi complexă funcţiune socială, spirituală şi morală.

k) In costum şi ţesăturile interiorului se arată ingeniozitatea şi gustul estetic femeesc. Cele 12 „*lepedeaua*" sau cearceafuri în cânepă, cu „*perţi*" de bumbac, frumos colorate, care împodobesc „*ruda*", acoperind în întregime peretele din fundul casei, cele 10 „*şterguri*" mari şi 20 mici din cânepă şi bumbac, cu bogate cusături în care roşul aprins — ca firea oaşănească — predomină, amestecându-se armonic cu roşul şi albastrul potolit al numeroaselor icoane zugrăvite pe sticlă, dau o atmosferă de interior bogat şi cald primitor... Ţesăturile constituesc zestrea de nuntă a fetei sau darurile de înmormântare ale gospodarilor. „Ştergurile" se leagă în coarnele boilor la procesiune şi de toarta „*olurilor*" pe „*copârşeu*" (sicriu).

l) „*Straița*" este obiectul mândriei oașenești bărbătești. Tinerilor, ea le vorbește in graiul dragostei. După mici diferențe în detaliile de forme sau colori, ea poate servi drept indicațiune referitoare la satul, vârsta, starea socială și economică a celui care-o poartă și la identificarea individuală a proprietarului. Din cele peste 100.000 exemplare, din toată regiunea, nu există două modele identice, cu toate că lucrate cu aceeași tehnică și materiale asemănătoare.

„*Măsoaia păștii*" la înviere și „*desaga*", nouă în fiecare an la „*Sâmbra oilor*" — ritul care se desfășoară în câmp, într'un cadru sărbătoresc deosebit de viu — sunt prilejuri de stimulare deosebită între gospodine, care pun toată râvna să se întreacă în arta cusăturilor, ca bogăție de material și colori, cât și ca inventivitate de motive. Aceste sărbători mari, dela care nimeni nu lipsește, sunt prilej de expoziție pentru întreg satul. Atunci opinia publică are o singură preocupare: să descopere care au fost mai frumos lucrate. Se manifestă, mai ales în ultima vreme, o preocupare extraordinară pentru utilizarea colorilor, combinate în unele exemplare, cu o desăvâștită armonie.

m) Concepția magică despre vieață se regăsește în obiectele care deservesc această concepție. Printre ghemele de lână și cânepă, osânza și piciorul de porc afumate, atârnă în podele, cununa de sâmziene, cojile de ouă „*împchistrite*", ramura de in și busuioc, bucata de pască... fiecare adunate într'o atmosferă magică și religioasă, având de îndeplinit funcțiuni precise în tehnica acțiunilor care fac apel atât la proprietățile fizico-chimice ale acestor elemente, cât și la forțele ființelor spirituale, mitice sau divine, adeseori stăpâne pe soarta omului.„ *Lemnul întors*" de exemplu, un fenomen anormal și rar în lumea vegetală, — adică lemnul în care o ramură se reîntoarce peste 10-20 cm. ca o toartă naturală, în trunchiul din care a pornit — păstrat cu grije, ca pe un obiect extrem de prețios, este utilizat la muls oile, caprele, vacile, al căror lapte a fost luat de strigoaie, cu siguranța că se provoacă redobândirea lui.

n) Spiritul creștin este pus în evidență prin marea bogăție de icoane „*feștite*" pe sticlă care împodobesc interiorul și prin repetarea susținută a semnului simbolic al crucii. Crucea veghează la răscruce, asupra acoperișurilor, pe casă, cămară, grajd, etc. și asupra tuturor intrărilor, dela ușa casei și grajdului, până la gura și pragul cuptorului. Pretutindeni — pe lemnul lingurarului, smalțul talgerilor și olurilor, formele țesăturilor, etc. — semnul crucii este prezent, fiind destinat să împiedice apropierea duhurilor necurate. „Crucea e sabia satanei, taie pe satan acarcând"... (orișicând).

o) Oricare dintre aspectele ei le-am lua în considerare: arhitectură, material de construcție, aranjament interior, costum, motive de cusături, sculptură pe lemn, etc., în această gospodărie, toate vădesc o reciprocă corespondență și o năzuință centripetă către o structură specifică, unitară și originală. Masivitatea și impunătoarele dimensiuni ale blănurilor din perete, spintecate cu toporul în trunchiurile stejarilor de peste 300 ani vechime, își au corespondentul în croiala largă a costumului, de o foarte ingenioasă și elegantă simplicitate, în sculptura primitivă, în cusătura grea și colorile vii ale țesăturilor... Tehnică și artă de o structură și o frumusețe primară, dar perfect conturată, ca și firea acestei populații... Ciudata muzică primitivă oașenească, pe o singură gamă, cu „*țâpurituri*" și „*chiuituri*" uneori stridente, stă în perfectă armonie cu mediul său natural, în această originală așezare omenească...

IV. GOSPODĂRIA IN VIEAȚA PSIHICĂ SĂTEASCĂ

a) Gospodăria ca așezare omenească și ca expresie a eforturilor de muncă pe care vieața omului o depune într'un anumit mediu natural este, la rândul său, solidară cu această vieață, participând la toate bucuriile ca și la toate lipsurile sau

durerile oamenilor cari se adăpostesc în ea. Soarta omului este în multiple chipuri legată de adăpostul sub care a văzut lumina zilei. Părinţii săi au grijă să-i însemneze întotdeauna naşterea acolo printr'un semn oarecare.

— *„Fără când fă femeia on cocon (copil), atunci pune un cui de potcoavă c'un ciup roşu... La tot coconu bate un cuiu, la mijlocu' pragului, unde calcă cu picioru'!"* [4])

Momentul naşterii este astfel însemnat în pragul casei care rămâne să mărturisească mereu câte fiinţe au apărut sub acelaşi acoperiş.

Existenţa aceloraşi fiinţe este apoi asigurată prin rituri magice menite să asocieze şi protecţiunea locuinţei asupra noilor născuţi. Timp de 6 săptămâni femeia poartă la iie trei boabe de tămâie, trei de piper şi trei de sare, pentru ca după trecerea la biserică, să le îngroape sub pragul casei:

— „Uite aicea su'podine, faci o ţâr de gaură cu vârfu' cuţâtului şi când le scoţi de icea şi le'ngropchi la pragu' uşii, apoi atuncea zici: *„Când oi mai scoate eu boanele de aici, atunci să-mi pchierd ţâţa!"* [5])

Ingropate astfel sub prag, aceste elemente magice, menite să asigure hrana noului născut, îşi exercită mereu forţa misterioasă de îndepărtarea puterilor mitice, care ar putea seca izvorul laptelui cu care mama îşi poate creşte pruncul. Fără aceste precauţiuni, existenţa lui ar fi primejduită. Această existenţă rămâne veşnic dependentă de forţele magice şi religioase protegiuitoare, fiind permanent legată de casa sub pragul căreia se adăpostesc o parte dintre elementele menite să îndepărteze forţele răufăcătoare.

b) Când locuinţa este clădită cu munca şi puterea braţelor gospodarului, constituind, în genere, fapta constructivă cea mai de seamă din existenţa sa, preţuirea acestei fapte este pentru el, o manifestare normală. In genere, ca oameni, suntem puternic legaţi sufleteşte de rezultatele propriilor noastre înfăptuiri.

Pentru sătean însă casa, gospodăria şi pământul se confundă cu întreg sensul existenţei sale. Când a contribuit la înjghiebarea gospodăriei sale cu preţul unor eforturi şi privaţiuni considerabile, a legat de ea amintirea tuturor necazurilor peste care a trecut. Aceasta rămâne pentru el însuşi şi pentru alţi, ca singura dovadă concretă a umilei sale vrednicii şi a propiilor sale forţe creiatoare.

Pentru ca vieaţa să-i fie ferită de necazuri într'o nouă locuinţă, la voinţa şi puterile personale de înfăptuire, omul asociază întotdeauna forţe supranaturale. Când îşi croieşte şi clădeşte acest adăpost el săvârşeşte o întreagă serie de rituri şi ceremonii prin care invocă puteri spirituale destinate să-i ferească locuinţa de apropierea duhurilor răufăcătoare, de sărăcie şi de neînţelegeri, întrucât chiar firea şi manifestările omului sunt, în mentalitatea sa, sub imperiul voinţelor acestora. In acest scop el pune:

„Argint, tămâie şi sare... în toate patru cornuri ale căşii... Gios la padiment, când se'ncepe a se zidi se pune într'o ulcică.. Cum nu se poate lega de argint, aşa să nu se lege sărăcia de casă, tot aşa cum fuge dracu de tămâie tot aşa să fugă sărăcia dela casă, cum îndulceşte sarea mâncarea, aşa să îndulcească Dumnezeu, vieaţa. Cât îi de curat auru', atâta de curată să-i fie locuinţa... *Spune rugăciunile şi face câte trei mătănii la fiecare ulcică!"*... [6])

Ştiind aceste elemente zidite în cele patru colţuri sub temelia casei sale, omul capătă linişte şi siguranţa necesară vieţii zilnice. Conformându-se întru totul regulelor lăsate lui moştenire din strămoşi, el se consideră pus la adăpost şi ferit de multe necazuri. Asupra lui veghiează puteri mitice şi divinitatea însăşi, punând în siguranţă existenţa sa.

---

4) Zaharia Griguţă, 47 ani — Cuhea-Maramureş
5) Rafira Fogoroş (Hira Cuţii Tucului), Drăguş-Făgăraş.
6) Buftea Dumitru — Cuhea-Maramureş.

c) Cu deosebire în vieaţa morală din sat găsim împletindu-se laolaltă soarta omului şi existenţa gospodăriei sale. In manifestările vieţii morale, în diferite chipuri, omul apare mai adânc legat de această gospodărie. In general bucuriile şi necazurile îi sunt înfăţişate de elementele gospodăriei care progresează şi prosperează prin hărniciea şi forţa lui creatoare, sau sufăr efectele deficienţelor sale morale.

Dacă vreo neplăcere deosebită se abate asupra lui, izvorîtă din răutatea oamenilor, dacă lipsa morală a unui semen îi cauzează o pagubă importantă, dacă un răufăcător oarecare fură ceva din avutul său, omul simte ca tovarăş la necazurile sale şi la gesturile menite să identifice făptuitorul, întreaga sa gospodărie — obiecte materiale ca şi vieţuitoare — toate fiind, prin voinţa sa, mobilizate într'un singur scop:

— *«Apoi când îi fură dela casă, apoi atunci se desbracă şi nu ştiu ce fă! Un bou, un cal, ori bani, ori oi, ori pune foc.. ori dacă fură... Atunci agiună 9 Marţi, cu pchelea goală şi despletită — femeia cea mai bătrână — acolo după cuptoriu şi pă draniţe uscate dipă coperişu' căşăi,., Nu mâncă, nu bè, nu vorbeşte cu nime!*

„Şi găinile le bagă toate în cuptoriu s'agiune şi ele. Şi vitele în grajd, marhăile, încă agiună 9 Marţi... Incuie tot, nu lasă pe nime, nici la fântână nu lasă să ieie apă nici pe vecini, ca să nu vină să ieie nimeni niciun fel dela casă, c'apoi nu-i în samă, nu-i bună, făcătura aceea. De Luni sara le 'nchide pe marhăile (vitele) şi găinile şi porcii. Ii închide şi nu le dă nici apă, nici mâncare, nici copiilor. Numai la copiii mici le dau vecinii de mâncare. Spune înainte: „ia mâni la noi acasă nu se mâncă! Tu să dai la copilu' nost' ceva de mâncare!.. *Toate cele le răstoarnă cu gura în gios şi cămeşile le întoarce pe dos, tăte hainele!... Şi clopotu' îl trage la mezu' nopţii omu păgubaş, numai de trei ori, într'o doagă. Tare, s'aude în tot satu'. Nu ştie nime' cine l-o tras!"*.

„Apoi la 9 Marţi, ori îl despăgubè, ori moare omu' care o furat! Ii dă prin cineva (lucrul furat). Iară dacă-i cal ori marhă, o năpoastă. *Apoi dacă nu dă până'n 9 zâle, se'nbolnăveşte şi moare, gată!... Tot moartea dint'aceea i-o stat"...* [7])

Cu alte cuvinte om şi vietate, casă şi obiecte materiale, vieţuitoare şi lucruri neînsufleţite, toate într'o desăvârşită tovărăşie şi ciudată sau chiar stranie însufleţire magică, sunt determinate de om să contribue la aceeaşi năzuinţă.

Solidarizarea întregei gospodării la săvârşirea aceluiaşi act magic destinat să readucă acolo obiectul sau fiinţa răpită, silnica participare a tuturor vieţuitoarelor la îndelungatul post negru pe care omul şi-l impune sieşi, ca şi tuturor fiinţelor din lăuntrul gospodăriei sale, îngrădirea riguroasă a tuturor putinţelor şi excluderea atentă a tuturor motivelor, care ar fi cauzat sau înlesnit o îndepărtare, chiar temporară şi provizorie, a celui mai neînsemnat obiect din această gospodărie, toate aceste manifestări procură cel mai straniu exemplu şi ilustrează în chip impresionant, până unde poate să meargă, pe unele planuri de mentalitate sătească, legătura între om şi propria lui aşezare gospodărească.

d) In cadrul mentalităţii magice şi religioase, faptele morale au consecinţe imediate asupra gospodăriei. In această înţelegere greşalele şi păcatele îndeosebi, au, pentru aceasta, consecinţe nefaste. *Pe gospodărie apasă toate păcatele, din generaţie în generaţie, până ce pustiirea şi buruienele năpădesc bătătura şi pragul casei......*

Cine va putea descrie emoţia profundă, mistico-religioasă, pe care săteanul o resimte când trece prin faţa gospodăriei pustiită din cauza nevredniciei şi a păcatului?!

— „Că nu-i vorbă că ş'atuncea-i destul de trist când îi heiu pustiu, când creşte urzica în pragu' căşii! Să zic di-o pildă dintr'un cârd de fraţi şi la urmă să

7) Nepotoaie — Cuhea-Maramureş

se vadă heiu pustiu! Mie la inima mea, fereşte mă Doamne, să nu văz aşa, da nu mi-ar hi hazná!

— „Mă, dintr'un cârd de fraţi iote că pe curtea asta nu s'o ales nimica, de râmă porcii! Cum o fost la Aureliu, din jos de noi!"...[8])

— *„Române păcatu zice că pe curte, pe copiii lui! Se trage dela părinţi păcat vechiu! Cade pe ăl de pe curte!"* [9])

Neamul întreg, cu deosebire prin descendenţii rămaşi în gospodăria străbună, este astfel condamnat să dea socoteala, în eternitate, de faptele necugetate ale înaintaşilor — fiind primejduit şi ameninţat el însuşi cu totală dispariţie.

Vrednicia morală şi pietatea unui membru oarecare dintre urmaşi, pot constitui un prilej de mântuire şi salvare personală individuală, dar nu reuşesc să ridice niciodată apăsarea greutăţii păcatului care rămâne ca o veşnică ameninţare asupra gospodăriei respective, subminând fără încetare vieaţa celor ce se adăpostesc în ea.

Acolo nici munca nu dă roade: „To'munceşti în zadar şi n'agoniseşti!" Acolo boala, viţiile şi sărăcia împărăţesc până la distrugerea neamului angajat întreg în această înlănţuire ereditară a păcatelor... O cărare spre mântuire rămâne totuşi:

— „Dumnezeu pe ăla-l scapă, dacă se roagă şi cinsteşte pe Dumnezeu şi pe oameni... Pe ăla-l scapă, până ce vine altu' de săvârşeşte păcatu' la toţi"! [10])

Este dar o fatalitate inexorabilă, prestabilită prin legea morală divină, ca cineva să ispăşească cu prisosinţă, prin necazurile şi suferinţele sale din această lume, orice greşală săvârşită de înaintaşii săi.

e) Această puternică legătură psihică se vădeşte mai cu deosebire în ultimele clipe ale vieţii omului, în chip deosebit influenţate de dorul de casă şi de gospodăria proprie.

— „Eu nici nu pociu muri până nu mă duce acasă!

— „Uite o murit după ce-o venit la casa ei. O murit minteni.

— „Apoi ea a dorit să vie că uite ce dragă de casă... la hodina ei, unde-o ostenit, să moară!... Zice: „Stai să văd şura!" [11])

Astfel vieaţa zilnică, munca sub toate aspectele, şi chiar ultimele clipe ale vieţii omului, sunt determinate de această strânsă şi indestructibilă legătură.

In aceste momente şi la această revedere de ultimă clipă, *toată gospodăria, ca o fiinţă însufleţită şi conştientă, îşi vădeşte participarea efectivă la vieaţa omului printr'o serie întreagă de manifestări concludente...*

Bocetele invoacă această împărtăşire în durere, ca pe o datorie normală şi elementară a obiectelor neînsufleţite:

— „Da plângi casă, da plângi masă
Că şi mama că vă lasă,
Şi plângeţi şi voi păreţi
Că de mama rămâneţi"...

— „Da plângeţi şi cheotori
V'o făcut cu asudori;
Rămâi casă şi odor
De-a me' maică hi-va dor!..." [12])

Gospodăria se arată astfel asemeni unei fiinţe vii cu manifestări de solicitudine faţă de om. Ea vine spre el să-l îmbrăţişeze nu numai într'un cadru material în care trăesc munca, amintirea şi spiritul permanent al strămoşilor, dar şi într'un ansamblu complex şi tainic de sentimente, emoţii şi norme morale tradiţionale.

---

8) Dumitru Sofonea — Drăguş-Făgăraş.
9) Dumitru Jurcovan — Drăguş-Făgăraş.
10) Dumitru Sofonea — Drăguş-Făgăraş.
11) Despre Maria Găbrean — Drăguş-Făgăraş. (In preziua morţii 'a cerut să fie adusă dela fiica ei, din acelaşi sat, în gospodăria proprie).
12) Moiş Florea-Moişeni — Satu-Mare.

Gospodăria şi vieaţa omenească ţărănească sunt două existenţe înlăunţuite laolaltă într'o legătură cu fire multiple şi cu influenţe reciproce, permanente. Opera mâinilor înaintaşilor săi şi a propriei sale râvne, gospodăria este la rândul său cadrul material şi moral totdeodată, care îndrumează într'un anumit sens, nu numai munca, ci întreaga vieaţă a fiecăiui gnspodar.

Impletindu-şi astfel existenţa în această influenţă permanentă, omul şi aşezarea sa gospodărească, apar, în această ipostază, într'o puternică legătură sufletească, izvorîtă din sentimente de iubire şi solidaritate reciprocă. In afara acestui cadru şi dincolo de această înlănţuire înlăuntrul unei aşezări tradiţionale, vieaţa omului rămâne lipsită de rost şi de înţeles. Inlăuntrul gospodăriei ea se întregeşte în cadrul unei munci ale cărei norme sunt predeterminate de însuşirile naturale ale mediului în care s'a născut, de gradul perfecţiunii tehnice a uneltelor pe care le-a moştenit, le-a născocit sau le-a adoptat, de puterea fizică de care dispune şi de năzuinţele sufleteşti şi concepţiile care îndrumează toată existenţa sa. *Pământul, unelta, puterea fizică, manifestările spirituale şi stările psihice omeneşti, se înlănţuie aci într'un tot indestructibil, care singur este dătător de seamă pentru organizarea întreagă a acestei vieţi.*

V. INSUŞIRILE GENERALE ALE CIVILIZAŢIEI ŢĂRĂNEŞTI

Procesul creeaţiunii originale şi al transmiterii directe şi continui a tuturor elementelor civilizaţiei săteşti autohtone dela o generaţie la alta, determină prin el însuşi trăsăturile caracteristice generale ale acestei civilizaţii, adică *varietatea infinită a formelor sale, unitatea generală bine definită a structurii sale şi necontenita sa prefacere şi perfecţionare technică şi estetică*, toate aceste însuşiri decurgând în chip natural din faptul elementar că această civilizaţie este în întregime — obiect de obiect şi sub toate aspectele—produsul puterii inventive şi al muncii manuale săteşti.

In continuă frământare şi prefacere, civilizaţie sătească, ca şi vieaţa spirituală de almintrelea, este expresia unei lente dar neobosite năzuinţe creatoare, de îmbogăţire şi diferenţiere. La condiţionările mediului cosmic şi vieaţa istorică locală se adaogă diferenţierile spirituale şi morale, explicând uimitoarea varietate de forme nouă, unele impunătoare, altele mai fine, unele aspre, altele elegant stilizate. Trecând din gospodărie în gospodărie, din sat în sat şi din regiune în regiune, cercetătorul va urmări asemănări şi deosebiri care vor constitui laolaltă imaginea generală a bogatei civilizaţii ţărăneşti de pretutindeni.

a) Se vor remarca mai întâi obiectele şi aspectele caracteristice, specifice fiecărei gospodării ca tip unic reprezentativ pentru vieaţa socială locală şi regională, adică acele elemente care, deşi constituesc structura individuală şi absolut originală a fiecărei gospodării săteşti, păstrează totuşi liniile structurii unitare a civilizaţiei regionale.

Unele gospodării sunt expresia vieţii pastorale cu obiectele şi uneltele caracteristice (Traişteni-Prahova), altele grăesc despre vieaţa pur agricolă (Ruşeţu-Brăila), pe când în cele din baltă aflăm obiectele de pescuit (Pecineaga-Caliacra). Nimic nu pune mai mult în evidenţă influenţele diferenţiale ale medului natural decât materialul utilizat în construirea acestor gospodării. Lemnul masiv în regiunile de pădure, chirpicii din pământ în regiunile de câmpie, stuful şi papura pe malul apelor sau în balta Dunării. Linia arhitehtonică este determinată de materialul pe care omul îl are la îndemână. Dela dimensiunile impunătoare, în forme geometrice perfecte, ale casei spaţioase din Şanţ-Năsăud — o aşezare care înlesneşte respiraţia liberă şi odihneşte, într'un spaţiu larg, omul înalt şi voinic din „graniţă", pe măsura bradului folosit în construcţii, la cochetăria elegantă a „culei"

de stejar din Curtişoara-Gorj, în care se adăposteşte gorjanul scund şi vioiu, lemnul permite meşterului sătean, exprimarea gustului său estetic în croiala arhitectonică precum şi în podoaba sculpturii... Pe chirpicii din lut sau pe mortarul zidului, se imprimă formele în relief sau colorile în alb, albastru şi roşu, în care săteanul îşi exprimă gustul pentru ornamentaţia în reliefuri şi decoraţia în culori, adeseori cu motive inspirate de flora şi fauna locală.

Dacă cineva urmăreşte inventivitatea tehnică în născocirea încuietorilor din lemn de exemplu (Moişeni, Sălcuia, Nerej), sau compară construcţia vetrelor, cuptoarelor, coşurilor, dispoziţia focului şi drumul fumului dela o casă la alta în regiuni diferite (Sanţ, Ruşeţu, Gorban) *constatată aceeaşi accentuată polimorfie* care se adânceşte încă în găteala şi dispoziţia interioarelor (Drăguş, Goicea Mare, Stoicani) sau în croiala, motivele şi coloritul costumelor.

Câtă distanţă este de pildă dela „*guba*" miţoasă şi scurtă prinsă cu şnur pe spatele oşanului din Moişeni, a cărei croială este de o simplitate şi eleganţă uimitoare — la „*ţundra*" albă, cu cline, a moţului din Sălciua, sau la „*sarica Olteanului*" din „Tara Făgăraşului", dela cusătura grea, care constitue „*cosala*" cămăşii femeieşti din Moişeni, la bogăţia luxoasă a cusăturilor din fire de aur şi la fineţea măiestrită a motivelor „*opregelor*" din Sârbova Banatului! Pentru a intui această infinită diferenţă dela un sat la altul, care rezultă din unicitatea absolută a fiecărui obiect, să se compare de exemplu cântarul tăiat grosolan în lemn la Moişeni, cu eleganţa liniei şi precizia celui din Sanţ, sau să se pună alăturea cupa şi solniţa pentru sarea de bucătărie, scupltată cu atâta artă în lemnul şi scoarţa de paltin la Fundul Moldovei, faţă de „*curcubata*" scobită la Pecineaga şi aservită aceluiaşi scop. Aceeaşi diferenţă sub raport estetic. Ici frumuseţea primară, nestilizată, brutala tăietură de secure în lemnul de stejar masiv (poarta, târnaţul, fereastra din Moişeni), dincolo broderia fină, încrustătura cizelată cu vârful briceagului, de o eleganţă extremă, pe furca de tors din Tilişca-Sibiului. Această diferenţiere merge adâncindu-se dela o gospodărie la alta înlăuntrul aceluiaşi sat, dela un sat la altul în cuprinsul aceleaşi regiuni şi dela o regiune la alta pe întinderea ţării întregi, constituind infinita polimorfie a tuturor obiectelor materiale, rezultând din unicitatea lor absolută, care exclude identitatea înfăţişării mai multor exemplare, asigurând tocmai prin această mare varietate, originalitatea civilizaţiei ţărăneşti.

Acestor diferenţe din lumea formelor materiale, le corespund diferenţe spirituale şi morale tot atât de apreciabile.

b) Cu toate aceste variaţiuni şi deosebiri provocate de cauze cosmice, istorico-sociale şi psihice diferite, toate elementele se topesc *într'o structură unitară* din care se poate desprinde un alt caracter esenţial al întregii noastre civilizaţii ţărăneşti, *ale cărei prefaceri neîncetate păstrează cea mai închegată unitate stilistică.*

Dela un colţ de ţară la altul descoperi obiecte cu utilizare identică, cu înfăţişare generală asemănătoare şi adeseori cu aceeaşi denumire, elemente comune care revin dela o gospodărie la alta, ca însuşiri reprezentative pentru o întreagă şi originală civilizaţie sătească.

Porţile din Gorjul Olteniei şi cele din Fereştii şi Vadul Maramureşului, par făcute de o singură şi aceeaşi mână. Aceeaşi croială masivă în stejar, aceleaşi proporţii, aceeaşi îmbinare echilibrată a stâlpilor, tot aceleaşi motive sculpturale— fără să meargă cu toate acestea la identitatea absolută.

Tot aşa aceeaşi cheie de lemn la Sălciua şi la Pecineaga, aceeaşi cergă de lână în Caliacra ca şi în Maramureş, aceeaşi ciucuri legaţi în romburi cu arniciu colorat la şervetele din Chiojdul Buzăului şi Caluiapa-Neamţ, identici cu „dronţii ştergurilor" din Moişeni. Acelaşi busuioc sub grinda casei din Moişeni sau cea din Borlova, cu rol identic.....

Pretutindeni obiecte cu întrebuinţare magico-religioasă printre cele de întrebuinţare pur raţională. La Stoicani lopata de pâine şi mătura de după uşă, sunt

aruncate din prag afară ca să formeze în cădere, o cruce, menită să potolească vijelia la vremuri de primejdie. Omul săvârşeşte acelaşi act în Maramureş:

— „Stâlpari de salcă încă se pune în cruciş cu lopata şi cociorba... Ca să stee ploaia scoate, cociorba şi lopata şi la tocmè în cruciş... „Doamne, răschiră Doamne, şogrinda şi greutatea pe munţi pustii pă unde nu se face roadă"! [13])

Acelaşi simţ arhitehtonic, aceeaşi ingeniozitate tehnică, acelaşi spirit creştin, al cărui simbol — crucea — apare pretutindeni. Pe smalţul talgerilor, pe covoare, pe podişor (dulăpior) sau în vârful casei din Jeud, Maramureş; pe „*păpuşele*" din caş, ofrande pentru biserică, în care s'au imprimat motive de sculptură religioasă cu imagini biblice, la Trăisteni în Prahova, pe cuierul metalic terminat în întreită cruce, amintind Sfânta Treime, la Pecineaga. Pretutindeni, concepţia şi evlavia creştină au imprimat pecetea lor în toată înfăţişarea fizică a acestei civilizaţii...

In general deci civilizaţia noastră sătească se caracterizează printr'o structură cu totul unitară şi precis conturată, care rezultă dintr'o infinită varietate de obiecte individuale deosebite, alcătuind cu toate acestea laolaltă, o accentuată unitate în varietate. Aceste obiecte constituesc rezultatul muncii şi priceperii elementare tehnice a sătenilor, al spiritului lor inventiv şi al simţului artistic popular tradiţional, ilustrând totdeodată numeroase aspecte ale spiritualităţii ţărăneşti.

c) Elementele componente ale civilizaţiei ţărăneşti să trec ca moştenire, dela o generaţie la alta. Prin această trecere civilizaţia sătească implică o permanentă colaborare din generaţie în generaţie, înlesnind desvoltarea unora dintre trăsăturile fundamentale ale spiritului popular şi cu deosebire *o tranşantă atitudine conservatoare îmbinată, totdeodată, cu o deosebită preţuire a spiritului inventiv şi a dibăciei manuale, ca puteri prin care sătenii izbutesc să perfecţioneze sau să depăşească aceea ce au dobândit din trecut. Aceste două atitudini sunt, în sufletul lor, armonios echilibrate.* Stricta respectare a datinelor şi orânduirilor strămoşeşti este o condiţie inexorabilă pentru normala desfăşurare a vieţii săteşti. Cel ce s'ar abate dela normele prestabilite riscă o turburare dăunătoare în această desfăşurare în ritm şi ciclu închis. Tot asemenea obiectele materiale, încadrate organic în această vieaţă, întregesc şi întăresc legătura poporului cu generaţiile anterioare. Obiectul făurit de gospodar sau de înaintaşii săi, păstrează cu sine o întreagă lume de amintiri şi înţelesuri peste care nu se poate trece cu uşurinţă. Adeseori colecţionarul întâmpină greutăţi insurmontabile.

Spiritul conservator se arată deopotrivă de activ şi de puternic pe plan spiritual ca şi în domeniul civilizaţiei materiale.

— „Aşa ni-i legea, aşa ni cunoaştem din bătrâni. Eu çi cunosc din părinţii mei, să stee acolo, pân' ce-oi muri! Nu le ducă nimeni de cătă olaltă!" [14])

Când organe administrative sau măsuri de stat impun lucrări cari ating această atitudine conservatoare, durerea cuprinde sufletele oamenilor:

— „Eu aştept ca să mor aicea, tot în casă la mine!

Ies până colo şi parcă mă prinde jalea să mă scoată din casa pe care am muncit-o eu!",

Pentru a înlesni această deslegare, nici ofertele şi tentaţiile cu una mai bună, nu sunt eficace:

— „Tot nu mgni-i îndemână!".

Intenţia celor cari vin să turbure ritmul natural şi normal al vieţii sociale locale, în ciuda lucrului început deja şi împotriva tuturor aparenţelor, nu are, după localnici, sanşe să fie dusă la capăt şi, în orice caz, gospodarii prezenţi nu vor putea ajunge într'o asemenea dureroasă împrejurare:

---

13) Zaharia Griguţă — 47 ani,
Mareş Grigore Naşcu — 38 ani. — Cuhea-Maramureş.

14) Moiş Ion — 70 ani — Moişeni, Satu Mare.

— „N'ajungem noi până atunci, c'avem mulţi ani după cap!...
Când o hi v'odată, cine ştie ce boală ne-o păli!?...[15])

O forţă supra-naturală chiar, ar putea interveni să le înlăture neşansa de a trăi asemenea momente de întristare.

d) După cum calităţile de omenie şi vrednicie, de bunătate şi moralitate ireproşabilă sunt apreciate în chip deosebit în vieaţa satelor, tot asemenea, în această muncă medestă de creeaţiune continuă — cu toate că manifestată sub vălul anonimatului — cel care reuşeşte să se remarce printr'o mai ingeninasă inventiune spirituală sau o mai accentuată abilitate şi îndemânare manuală, este — în sat — obiectul unei consideraţiuni deosebite.

Perfecţiunea caracterului moral ca şi forţa creeatoare în muncă şi artă, fac ca să nască în mentalitatea satului ideea îndreptăţirii unei vieţi fără sfârşit de care ar trebui să se bucure oamenii înzestraţi cu asemenea calităţi:

— „Păcatu-i să putrezeşti
După cât de bună eşti"...

— „Lăsa-ţi mânurile-acasă
Că-i păcat să putrezească"... [16])

Cu alte cuvinte tăria şi bunătatea caracterului uman ca şi hărnicia şi îndemânarea sa manuală, calităţi din care izvorăsc faptele creatoare în vieaţa socială în genere, apreciate în esenţa lor intrinsecă, sunt considerate ca singurele însuşiri care justifică temeiul existenţei umane şi îndreptăţesc sensul năzuinţelor sale către *eternitate*. O asemenea idee şi o atare consideraţie şi manifestare, măresc încă durerea despărţirii din urmă, punând în evidenţă totdeodată adânca preţuire a acestor alese şi rare însuşiri omeneşti. În asemenea manifestări satul se arată a fi conştient de funcţiunile creatoare pe care le îndeplineşte.

e) În toate manifestările civilizaţiei ţărăneşti, nevoia de înfrumuseţare rămâne ca o preocupare constantă... În serviciul imediat şi direct al vieţii din care răsare, această civilizaţie dovedeşte un continuu efort de a îmbina utilul cu frumosul într'o armonie deplină, printr'o repetată şi susţinută năzuinţă de artă... *Arta este aci o funcţiune directă a vieţii.*

În general fiecare obiect păstrează—cel puţin într'un mic detaliu de formă sau coloare — urma năzuinţelor, a spiritului artistic, a ambiţiei, dacă nu chiar a orgoliului individual. Fiecare obiect apare într'un proces creator complex, care exclude cu desăvârşire imitarea fidelă şi identitatea în repetiţie... Sătenii împrumută dela un sat la altul „modele" şi „forme" pe care le servesc ca puncte de plecare în lucrările lor, dar nu le imită identic niciodată... Sub nenumărata varietate de forme, fiecare sat păstrează însă linii şi culori preferate, care, cu toate că nu se repetă în obiecte identice, constituesc totuşi elemente distinctive şi originale, dela un sat la altul.

Dar asupra sensului acestor manifestări de artă ţărănească, trebue să amintim faptul că nu există o preocupare pentru frumosul în sine ca esenţă estetică pură, exprimată într'o operă de artă unică. Arta este, în vieaţa satului, o manifestare generală şi difuză, înglobată în întregul ansamblu al vieţii sociale, ca un element indispensabil dintr'un tot complex de manifestări simultane. Nu există o năzuinţă şi o faptă creatoare urmărind exprimarea frumuseţii pure în lucrări concrete de artă, ci întotdeauna preocupări şi fapte multiple care urmăresc producerea unor obiecte cu funcţiuni diferite, cerute de nevoile imediate ale vieţii individuale şi colective.

Rare sunt în vieaţa satului obiectele al căror scop esenţial ar fi numai func-

15) Anica Ion Zaiţ, 53 ani, Cârnu-Podişeni, Jud. Neamţ (Valea Bistriţei), 4 Decemvrie 1943
16) Baltă Floarea — a lui Moiş Gh. a Muşteţii — Moişeni — Satu-Mare.

ţiunea estetică pură, cum ar putea fi considerate, de exemplu, puţinele elemente de găteală şi de podoabă...

In general săteanul făureşte cu mâinile sale proprii obiectele care răspund necesităţilor imperioase şi imediate ale vieţii sale zilnice, adică obiecte cu rost practic utilitar şi multiple întrebuinţări raţionale sau de altă natură, asupra cărora el aplică dorinţa sa de înfrumuseţare, făcând din multe dintre acestea, obiecte de artă reală...

Urmează de aci că acţiunea creatoare susţinută de un elementar, dar accentuat gust artistic, ca preocupare constantă şi unanimă în vieaţa satului, aplicându-se deopotrivă asupra tuturor genurilor de obiecte materiale aflătoare într'o gospodărie ţărănească, nu este exclusiv un privilegiu al câtorva talente, ci o năzuinţă generală şi perpetuă, aşa precum unanimă este colaborarea sătenilor în creaţiunile pur spirituale: cântec, basm, strigături, bocete, proverbe, etc.

Prin această participare generală la acelaşi unic proces creator se asigură colaborarea forţelor reale, înzestrate cu talente deosebite, şi deci realizarea unor obiecte care să satisfacă întru totul şi deodată, cerinţele vieţii practice ca şi canoanele artei adevărate.

Vieaţa tradiţională a satelor cunoaşte o atmosferă socială proprie pentru stimularea, manifestarea spontană şi selecţionarea normală a talentelor.

Deşi închegat, ca unitate socială, într'o structură tradiţională care ar putea trezi ideia falşă a închistării în forme-ancestrale-imuabile, satul apreciază talentele şi înclină spre forţele individuale ale imaginaţiei creatoare care provoacă transformări în formele tradiţionale ale civilizaţiei locale.

În evoluţia normală şi autonomă a vieţei sociale săteşti, tradiţia, care aduce întreaga zestre de realizări colective, istorice, atât materiale cât şi spirituale şi inovaţia, care stă mai ales sub imperiul forţei creatoare şi al talentului individual, se împletesc laolaltă într'un echilibru armonios, din care rezultă o tendinţă lentă, dar evidentă, spre perfecţiune,

Este o perfecţionare care se realizează în limitele viziunii şi tendinţelor colective ale vieţei sociale locale. Aceasta dictează canoanele şi normele unei evoluţii corespunzătoare idealurilor sale proprii. *Vieaţa satului este conservatoare şi progresistă în aceeaşi măsură.*

De cele mai multe ori însă şi cu deosebire în ultima vreme, *„evoluţia normală şi autonomă"*, caracterizată prin acest armonios echilibru între tendinţele conservatoare şi cele progresiste, este tot mai mult turburată de intervenţia unor forţe exterioare, lipsite de întemeierea raţională şi obiectivă a cunoaşterii legilor sociale, specifice vieţii ţărăneşti tradiţionale.

f) Civilizaţia ţărănească presupune o îmbinare armonioasă între forţele creatoare ale sufletului individual şi aspiraţiile unei vieţi sociale care se desfăşoară într'o comuniune spirituală caracteristică. Această civilizaţie este în întregime realizată prin participarea obştească a tuturor indivizilor şi a tuturor generaţiilor succesive.

Manifestările colective constituesc cadrul permanent în care se desfăşoară acţiunea individuală. Ele provoacă, stimulează şi întreţin forţa creatoare personală, exercitând totdeodată o forţă coercitivă asupra voinţelor cari ar nesocoti obligaţia de a se comporta conform regulelor prestabilite. Toate reuniunile sociale, foarte frecvente în vieaţa tradiţională a satului, la naştere, la botez, la horă, la nuntă, la biserică, la sâmbra oilor, la muncă, la sărbătorile de peste an, la târg şi la alte împrejurări sociale, implică încadrarea fiecăruia în anumite norme de comportare, de îmbrăcăminte, etc..

Opinia publică dirijează, prin judecata ei severă, manifestările, individuale şi cele colective după regule sociale tradiţionale. Fata care, la Drăguş, n'ar izbuti să se prezinte cu toate elementele costumului reglementar prevăzut pentru solemnitatea deosebită a iniţierii în dansul public, a doua zi de Crăciun, ar risca să

fie exclusă dela această solemnitate şi să se facă de ruşine în faţa satului, ea şi întreaga ei familie.

Dar cadrul social cu reuniunile lui colective, imprimă nu numai atmosfera specifică a acestei civilizaţii şi totalitatea elementelor ei componente, ci provoacă, susţine, stimulează şi întreţine forţa individuală care le realizează.

Pentru a putea lucra cu mâinile lor tot ceeace îmbracă întreaga familie, tot ceace constitue găteala interioară a casei, toată zestrea fetei şi a feciorului la căsătorie, tot inventarul de lucruri necesare după datina străbună la înmormântare, fetele şi femeile din Ţara Oltului ca şi cele din alte regiuni, se adună în fiecare seară în şezători de lucru, cari încep îndată după strânsul recoltei şi durează până la reînceperea muncii pe ogor. Şase luni din an, seară de seară, cu excepţia ajunului de sărbătoare, care pentru Duminică, se compensează cu lucrul care se face Vineri noaptea dela ora 2 până Sâmbătă dimineaţa, toate fetele şi femeile din Drăguş, tinere şi bătrâne fără excepţie, sunt adunate în grupe de câte 15–25 persoane la cele douăsprezece gazde permanente din sat, două pentru fete şi zece pentru „*borese*". Şezătoarea este un cadru şi o unitate socială complexă, cu scopuri, manifestări şi funcţiuni multiple; economice, spirituale, morale, estetice, psihice, sociale, etc., cari răspund unor variate necesităţi imperioase ale vieţii umane locale.

Am amintit-o însă pentru ambianţa de comuniune sufletească în care se desfăşoară şi care are drept consecinţă imediată amplificarea forţelor fizice şi psihice individuale. De aceea participarea absolut unanimă a femeilor, chiar împotriva unora dintre adversităţile tot unei manifeste ale bărbaţilor, este literă de lege. Stimulate de atmosfera generală, în care lucrul este susţinut prin cântec, basm, proverb, snoavă, ghicitoare, comentarea evenimentelor sociale şi a întâmplărilor personale, femeile îşi prelungesc munca cu 5–6 ore din noapte, ceace ar fi mai greu şi adeseori chiar imposibil în casa proprie, unde lipsesc amintirile stimulente şi „patul e mai aproape", cum declară una dintre ele.

Aceaş ambianţă socială mai are şi o altă consecinţă importantă: ea determină opoziţia femeilor faţă de unealta tehnică perfecţionată. Torcătoarea, cu care ar fi realizat într'o oră de lucru cât în zece cu furca milenară, am găsit-o aruncată în pod:

— „Dacă ne-am duce trii cu torcătoarea în şezătoare ne mai putem înţelege ?".

Răspunsul subliniază rostul social complex al acestor reuniuni, cari nu au numai un simplu scop practic.

g) Cea mai importantă caracteristică generală a civilizaţiei ţărăneşti stă în complexitatea semnificaţiei şi funcţiunilor sale, în care se remarcă o împletire permanentă şi o interpătrundere indestructibilă între cele două aspecte ale acestei realităţi sociale: materială şi spirituală, ea fiind deodată şi în aceaş măsură, imaginea mediului natural înconjurător, a puterii creatoare individuale şi colective şi a multiplelor structurări spirituale tradiţionale, în care s'a închegat viaţa milenară a acestor unităţi sociale, cari sunt satele româneşti.

Civilizaţia ţărănească are un sens complex şi îndeplineşte deodată diferite funcţiuni: *economice*, practice, raţionale, fiind temeiul existenţei materiale a vieţii umane; *spirituale*, servind acţiunilor religioase, magice şi morale; *estetice*, întreţinând spiritul inventiv şi gustul pentru artă; *sociale şi naţionale*, stimulând manifestările colective în comuniune socială, determinând legătura cu pământul natal şi cu regiunea, adâncind coeziunea socială şi solidaritetea generaţiilor prezente şi întărind lanţul legăturilor puternice cu generaţiile trecute.

Pentru a ilustra această complexă funcţiune socială, spirituală şi morală, a civilizaţiei ţărăneşti, pe care cercetătorul o poate urmări peste tot cuprinsul pământului românesc, dăm un exemplu de curând însemnat sub poalele Ceahlăului şi privind costumul tradiţional:

La Cârnu-Podişeni gospodina are „*catrinţă de post cu poale albe*"...

„Nu pui fir, nu pui flori! *Culori mai întunecate!* Altele pui la sarbători... După căsătorie feciorul nu mai poartă cămaşe cu flori!

Se fac tăte după inimă şi după cum te afli!" [17])

Gama întreagă a sentimentelor omeneşti şi toate aspectele, evenimentele şi împrejurările vieţii sociale, au un corespondent distinctiv şi caracteristic în elementele componente, în formele şi motivele ornamentale ale costumului, în nuanţele culorilor lui.

Toate seriile de obiecte materiale din gospodăriile ţărăneşti îndeplinesc funcţiuni sociale, spirituale şi morale, cari stau în natura lor însăşi, tot atât cât şi rosturile lor practice.

GH. FOCŞA

---

17) Anica Ion Zaiţ, 53 ani, Cârnu-Podişeni, Jud. Neamţ (Valea Bistriţei), 4 Decemvrie, 1943.

Fig. 1. — Casa lui Moiş Vătăi a lui Ion Cobuţ din Muzeul Satului. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 2. — Sub pomii înfloriţi. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 3. — Tineri însurăței. — Moișeni-Țara Oașului.

Fig. 4. — Găteala capului cu podoabă de flori. — Certeze-Ţara Oaşului.

Fig. 5. — Coadele împodobite cu florile câmpului. — Certeze-Țara_Oașului.

Fig. 6. — Găteala capului mireasă. — Părul ca o plasă migălos și măestrit lucrată. — Moișeni-Țara Oașului.

Fig. 7. — Cu „Coconul" în braţe. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 8. — Tip de femeie. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 9. — Tânăr gospodar. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 10. — Mare Ion al Pârsei gospodar, fruntaş. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 11. — Bătrân cu „guba" pe umeri. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 12. — Chemare la adunare obştească prin „tulnic" de cireş. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig 13. — Joc la nuntă. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 14. — Spectatori la nuntă. Fotografie făcută de dl. Philip E. Mosely, prof. la Universitatea. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 15. — Prohodul de înmormântare. Olurile şi colacii pe „Copârşeni".—Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 16. — Oile cu clopot și colaci la gât se trec peste „copârșen" și se dau de pomană. — Moișeni-Țara Oașului.

Fig. 17. — In pacea eternă. Sub crucile sculptate cu artă. — Moişeni-Satu Mare.

PROCESUL EDUCATIV ÎN SATUL ŞANŢ DIN JUDEŢUL NĂSĂUD

1. — In studiul de faţă vom încerca să dăm ceva mai mult de cât prezentarea unei şcoli primare de sat, cu rezultatele pe care legile şi regulamentele oficiale le cer dela o astfel de instituţie. Vom căuta din contră să urmărim, aşa cum se desfăşoară într'un sat, procesul educativ, în sensul cel larg şi social al cuvântului. Astfel dè studii nu s'au făcut de loc la noi, deşi ele sunt extrem de necesare şi pentru ştiinţa pedagogiei şi pentru practica ei. Este adevărat că asemenea studii nu sunt nici uşoare şi de acest lucru ne-am dat seama şi noi, în încercarea ce-am făcut aci. Dar socotim că începutul trebue totuşi făcut. Se poate învăţa, la urma urmei, şi din greşeli—dacă vor fi—nu numai din ceeace se realizează efectiv ca bun.

Satul de care ne ocupăm este satul Şanţ — altă dată Rodna Nouă — din ţinutul Năsăudului. Geograficeşte el se găseşte aşezat într'o regiune muntoasă. Aşezarea aceasta determină felul de viaţă al locuitorilor, — o viaţă aspră de contact direct cu greutăţi puse în cale de natură, în primul rând.

De altfel, locul pe care stau astăzi aşezaţi Şănţenii nici nu are o vechime prea mare de aşezări omeneşti. Satul este un sat de graniţă, înfiinţat abia în 1773, la numai zece ani după înfiinţarea graniţei însăşi de către stăpânirea austriacă. El s'a desprins ca o „roire" din Rodna, — care pentru acest motiv s'a numit Rodna Veche, el luând numele de Rodna Nouă. Şanţ i s'a spus mult mai târziu.

In 1851, după cum se ştie, s'a desfiinţat regimul militar, cu pronunţat caracter comunitar, al graniţei. Dela această dată, viaţa satului Şanţ intră într'o nouă fază.

Am putea împarţi evoluţia satului Şanţ în trei faze mai importante: a) faza grănicerească (1773-1851), închisă, comunitară şi militară, când populaţia creşte rapid, numai cu excedentul firesc local; b) faza de imigrare post grănicerească (1851-1900 aproximativ), când populaţia creşte repede şi prin imigrările pe care condiţii economice favorabile le provoacă, odată cu ridicarea opreliştei, existente anterior; c) faza de emigrare post-grănicerească, care se prelungeşte până azi, când s'a ajuns la un fel de saturaţie demografică şi de aceea încep emigrările.

In 1800, Şanţul are numai 170 de locuitori. Numărul lor se ridică în 1850 la 451, iar în 1900 la 1831. După această dată creşterea se face într'un ritm mai scăzut. In 1935 avem 2352 locuitori şi o pronunţată tendinţă spre emigrare. Este probabil, aşa dar — după cum se remarcă într'un studiu demografic asupra satului — că numărul de 2000 de locuitori constitue limita populaţiei, ce poate găsi condiţii favorabile de viaţă, în situaţia actuala economică a satului 1).

Acest lucru iese şi din compoziţia actuală a satului. Distribuţia pe vârste a populaţiei din Şanţ, precum şi mişcarea comparativă a populaţiei din acest sat, faţă de judeţ, ţinut şi ţara întreagă duc la această concluzie 2).

0 — 20 ani	. .	39,5%
21 — 40	„ . .	34,8%
41 — 60	„ . .	17%
60 +	„ . .	8,7|

	Şanţ	Năsăud	Transilvania	Muntenia şi Moldova	România
Natalitate	31,7%	30,4%	30,4%	42,2%	36,3%
Mortalitate	17,4%	19,0%	19,1‰	22,2%	21,1%

1. Roman Cresin. Monografia comunei Şanţ. (Sociologie Românească Nr. 5 din 1936).
2. Ibidem.

Cifrele arată o vigoare biologică deosebită a elementului uman, dar şi pornirea spre o înfrânare a desvoltării vieţii. Cauza nu poate să fie aşa dar de natură biologică. Ea stă în condiţiile economice tot mai grele. Un semn, în acest sens, îl formează tendinţa spre emigrare, precum şi numărul mai mare al femeilor de cât al bărbaţilor (1178 faţă cu 1153); alt semn este practicarea avortului pe o scară destul de ridicată. Faptul acesta, denumit în sat „secretul" satului, nu este, în realitate de loc un secret. Despre el săteanul Nestor Cotul spune: „Secretul din comuna Şanţ, care se porneşte şi se lăţeşte zilnic din cauza lipsiţilor de pământ, s'a născut că mai multe familii au încetat de a-şi mări familia de câte un copil. Aşa avem peste 20-30 familii numai cu un copil. Sunt familii care au câte doi şi care n'au de loc. Am urmărit cauza şi am întrebat: cum de aveţi numai un copil? Mi-au răspuns: nouă ne este d'ajuns, căci să avem mai mulţi şi să-i vedem necăjiţi, mai bine să nu-i avem" 3).

Toate acestea concordă şi cu evoluţia vieţii economice din satul Şanţ. In 1851 erau în Şanţ 109 familii, având fiecare în medie câte 15 jugăre. In 1896 sunt 400 de gospodării şi, cu toate că suprafaţa proprietăţii totale se măreşte, revine fiecăreea numai câte 7,7 jugăre. In 1937 situaţia este şi mai rea. Sunt acum în comună 730 de familii, stăpânind câte 4,8 jugăre fiecare 4). Această stare a adus şi un lucru bun: sforţările locuitorilor de a folosi fiecare petec de pământ, muncindu-l cu tot mai mare grije şi, după puteri, şi cu mai multă ştiinţă. Dar sforţări şi mai mari se cer.

Trei mari îndeletniciri au Şânţenii: cultura plantelor, creşterea vitelor, tăiatul şi căratul lemnelor din pădure. Şi aci, ca în multe sate, exploatările ţărăneşti n'au însă prea pronunţat caracter comercial. Nu se munceşte atât pentru câştig, cât pentru îndestulare; cheltuelile făcute cu exploatarea nu reprezintă de cât 35,46%, faţă cu 64,54% cât reprezintă cheltuelile făcute cu menajul şi întreţinerea familiei. Imporportant este apoi faptul că îndeletnicirile principale, agricultura şi creşterea vitelor, satisfac nevoi casnice, pe câtă vreme, pentru a avea bani de cheltueală, gospodarul — aici se zice „economul" — recurge la vânzare de vite sau la muncă lăturalnică 5).

Acestea sunt temeiurile de viaţă ale Şenţenilor. Pe ele este aşezată viaţa lor sufletească. Un fapt fundamental în viaţa sufletească a satului Şanţ este acela că el a debutat în existenţa sa ca sat de graniţă. Faptul acesta a imprimat colectivităţii săteşti o anumită disciplină şi fiecărui şenţean o dârzenie de caracter remarcabilă. Buna stare relativă a locuitorilor, faţă cu ţăranii din împrejurimi, ajută şi ea la întărirea acestei trăsături de caracter. Stăpânirea ţinea şi ea la acest lucru şi-i dădea sprijinul său. Acestei stări de lucruri i se datoreşte mentalitatea de un nivel mai ridicat a satului. Satul Şanţ are printre locuitorii lui cel puţin o duzină de ţărani curaţi, cu care paţi discuta probleme de ordin general, de la înălţimea la care o poţi face cu intelectualii obişnuiţi ai satelor. Satul are, de pildă, în mijlocul lui, figura de patriarh a lui George Olaru, care are bibliotecă personală de 516 volume, în afară de manualele didactice, — toate cetite şi răscetite, şi ţinute într'o ordine perfectă. Este adevărat că George Olaru este o excepţie. El are şi câteva clase secundare, iar în viaţa satului a ocupat diferite demnităţi, între care mai ales pe acelea de delegat şi de „casar". Dar chiar ca excepţie, Gheorghe Olaru este o excepţie a satului lui.

Restul satului nu este ca George Olaru, dar este, în orice caz de-asupra mediei satelor româneşti, din acest punct de vedere. Cincizeci şi doi de locuitori, luaţi la întâmplare, s'au prezentat, în această privinţă, astfel: din totalul lor — toţi ştiutori de carte — numai trei spun că nu cetesc nimic. Dintre ei, apoi, 20 au şi cărţi personale, iar ceilalţi cetesc de împrumut.

Comparând cărţile posedate cu cele cetite, vedem o mare asemănare în distribuţia lor, dar şi unele deosebiri. Ţăranul ţine în biblioteca lui ceeace socoteşte că îi este de permanentă trebuinţă. Astfel el poate să aibă — donată sau cumpărată — o carte, pe care, după ce a cetit-o, o aruncă sau o rupe. „De care n'am lipsă nu ţiu", zice locuitorul Iacob Pomohaci.

3. Nistor Cotul Despre «secretul» din com. Şanţ. („Sociologia Românească" Nr. 7-9 din 1938).
4. Iosif Jivan Evoluţia proprietăţilor din com. Şanţ. (Sociologie Românească Nr. 7-9 din 1937)
5. D. Ţiculescu. Câteva date despre exploataţiile agricole din Şanţ. (Sociologie Românească. Nr. 10 din 1936).

Felul cărţilor posedate sau cetite de 52 de locuitori din Şanţ	Cărţi posedate		Cărţi cetite	
	Nr.	%	Nr.	%
Literatură religioasă . . .	46	24,8	59	25,2
Literatură cultă, laică . . .	33	17,7	69	29,4
Literatură populară, laică . .	30	16,1	42	17,9
Conţinut variat	26	13,9	12	5,1
Calendare	25	13,5	15	6,4
Ştiinţă de popularizare . .	13	7,0	21	8,9
Istorie	6	3,2	7	2,9
Despre graniţă	4	2,2	4	1,7
Legi	2	1,1	2	0,8
Higienă	1	0,5	4	1,7
TOTAL	186	100,0	235	100,0

Şi nu numai sătenii fac aşa. Aşa se explică marele procent de cărţi religioase, pe care sătenii le ţin în casa lor. „Scriptura, — cu aceea m'am ocupat mai mult, zice Iacob Domide, fruntaş şanţean, în vârstă de 49 ani. Când (omul) o are în casă, e ca şi cum are notarul legea lui. Nu trebue să spună popa ce sa fac". Este în mărturisirea acestui creştin greco-catolic şi o nuanţă de protestantism, firească în acest colţ de nord al Ardealului.

In repartiţia cărţilor cetite găsim mai mult influenţa momentului şi a diferitelor întâmplări exterioare: creearea unei biblioteci săteşti, propaganda cărturarilor, treecerea unui colportor de carţi prin sat sau o modă pur sătească. Sunt de remarcat aci procentele mari aratate pentru literatura culta, pentru ştiinţă şi pentru higienă. Ele denotă un spirit progresist remarcabil. Deocamdata spiritul de înnoire îşi face cumpăna cu cel de conservare, dar e de presupus că ideea de progres se va încetaţeni tot mai mult.

Cetim evoluţia lentă a spiritului şenţean în această direcţie şi în alte manifestări ale satului. O pilda vie, între altele, o ofera construirea caselor. Găsim în Şanţ două tipuri fundamentale de locuinţe omeneşti, pe care le-am putea numi tipul vechi şi tipul nou. Tipul nou este o formă de evoluţie a celui vechi, prin deslipirea anexelor, de corpul locuit de oameni. Evoluţia s'a făcut deci după indicaţiile stilului existent şi în cadrul specificului regiunii. Impresia aceasta este întărită şi de tipurile de tranziţie, care însumează un numar destul de important de locuinţe 6). In general, 95.2% din locuinţe se încadreaza în aceste tipuri, în care stă spiritul conservator al satului, cu tendinţele de transformare pe linia lui proprie. Un procent de 4,8% însă, de un tip cu totul nedeterminat, manifesta şi tendinţe de neconformare sau de înnoire mai radicala. Conformismul este deci destul de puternic în Şanţ; dar breşa în el e făcuta.

Sufletul şănţean acesta este: satul ca sat este închegat şi conformist, dar este destul de deschis şi spre lucruri noui. Cei ce vin de se aşează în el i se asimileaza destul de repede, aşa cum s'a întâmplat cu cei câţiva Italieni, Saşi sau Unguri şi cum, în mare masura, s'a întâmplat şi cu cele câteva familii ţigăneşti; dar sunt şi excepţii. Exista în Şanţ doi „americani", — şenţeni care au trăit în America: Timoftei Filipoi şi Vasile Martin. Primul, dupa întoarcerea în sat, i s'a integrat complet din nou; cel de al doilea a ramas cu sufletul pentru viaţa din America, pentru maşina şi pentru sport 7).

Am putea caracteriza, în general, Şanţul şi viaţa lui sociala ca fiind poate în ajunul unei crize. Din punct de vedere demografic şi economic el se gaseşte la o limita. Dincolo de aceasta nu se poate trece, cu actuala sa structura sociala şi culturala. Perzistenţa în aceasta stare poate sa duca sau la emigrari în massa sau la mizerie şi decadenţa. Ieşirea din impas n'o poa-

6. I. Petrescu-Burloiu. Tipurile de casă din Şanţ. (S. R. Nr. 7-9, 1938).
7. Vezi: Aurel Boia. Integrarea Ţiganilor din Şanţ. (S. R. Nr. 7-9, 1938); Philip E. Mosely. Lumea psihologică a unui amarican din Şanţ. (S. R. Nr. 7-9, 1936).

te aduce de cât o schimbare deosebită în viaţa şi structura lui. Se înţelege că nu stă numai în puterea satului Şanţ să faca acest lucru, — dar în necesitaţile unui sat putem surprinde multe din nevoile satului în genere sau cel puţin a satului românesc. Una din laturile importante ale transformării necesare, în acest sens, este schimbarea de ordin cultural, care e menită să dea satului o altă mentalitate, cu alte orizonturi. Şcoala şi educaţia îşi au aci rostul lor preţios. Prin ele se pot învinge, cel puţin, o parte din dificultăţile care alcătuesc criza despre care am pomenit.

Prin educaţie nu trebue să înţelegem însă numai acţiunea obişnuita a şcolii, ci întregul proces de formare a omului. Funcţia educativă nu aşteaptă organizarea şcolii pentru a se manifesta. Şcoala este numai una din formele eì de manifestare. In sat, şi înainte şi după apariţia şcolii, au existat şi există încă şi alte instituţii educative tradiţionale. Acestea, cu voia sau fară voia noastră, au o mare influenţă asupra a ceeace am putea numi pedagogie cultă.

Trei laturi trebuesc luate în considerare, când ne ocupăm de educaţie în sensul arătat aci: latura biologică, latura economică şi cea culturală în sensul restrâns al cuvântului, — sanătatea, gospodăria şi viaţa spirituală.

Cum se prezintă ele în Şanţul Năsăudului?

Educaţia tradiţională a satului Şanţ

2. — Formarea omului în concepţia populară începe, cum e şi firesc, cu grija pentru creşterea trupească. Observaţia empirică şi credinţele, pe care omul simplu şi le face despre viaţă, determină prictica pedagogiei tradiţionale şi aci.

Vom începe cu naşterea. In satul Şunţ, ca pretutindeni aproape la ţară, lumea crede în ursitoare, care determină dela naştere destinul omului.

„Despre ursitoare se spune din bătrâni că, în ceasul când se naşte copilul, stă la fereastră şi urzeşte viitorul. Omul din casă nu poate nimic... Noi cele mai tinere nu credem. Azi a picrit această credinţa. Ca apoi numai Dumnezeu poate să sorocească ursita omului".

Cornelia Ilieşi, informatoarea noastră, în sufletul careia, dupa cum vedem credinţe mai noi, se luptă cu altele mai vechi, nu este totuşi mai puţin superstiţioasă.

„La noi, zice ea, e aşa că, dacă s'a sculat din pat după naştere, mama să nu meargă prima la foc, că atunci băetul cela are val cu focul şi poate să i se tragă mai târziu rău din el. Dacă mere la cofa cu apa are să aiba val, — se poate şi îneca. Prima dată când te scoli e bine să mergi la masă. Şi dacă ai fată, să iei ceva de lucru; dacă ai fecior iei după a lui lucru: cartea, or scrii ceva. Ca de astea să aibă noroc în viaţă".

Toate îngrijirile, pe care mama le dă copilului, pornesc, şi ele, din acelaşi fond de credinţe vii încă în popor.

„Pentru copii până la şase săptămâni, dacă o femee intră în casă şi e cu rândurile (menstruaţiile n. r.) şi n'o spus, or doară ţi-e ruşine s'o întrebi. îi bine să legi o canură roşie de lână şi cu o bucata de fus părăsit la uşe, la ţâţâni; iar pe prag o potcoavă dela cismă. Şi le baţi. Şi când le baţi, le baţi cu gândul cela că cum s'o părăsit fusul, aşa să se parăsească şi dela copil, să nu se lege rânduelile dela femee şi să facă roşi. Şi aşa copilul scapă. Nu capătă roşi". (Informatoare Cornelia Ilieşi).

Alteori, după cum am mai văzut deja, o credinţă religioasă este pusă în locul uneia magice. Aci se vede influenţa bisericii, care, mai ales în trecut, a dus luptă câncenă cu magia. Un obiceiu, între altele, arată bine această mentalitate: este obiceiul răscumpărării copiilor, după botez. Prin botez, spune aci credinţa populară, copilul nu mai este al părinţilor, ci al naşilor. De aceea trebue răscumpărat.

„Copilul trebue răscumpărat că altfel nu e al mamei, — e al nănaşei. Şi dacă se întâmplă de moare nerăscumpărat, nu se roagă pentru mamă, se roagă pentru nanaşe. Ca să-l răscumperi, duci doi colaci mari, un ştergar frumos sau altceva, o cupă de vinars. O sama mai duc şi plăcinte, — cei bogaţi. Nanaşii încă mai fac o ţâră de masă ca să pitreaca. Şi dacă mere la nănaşe, pune colacii pe masă şi spune: sa fie cu voe bună, cu aiasta vreau sa răscumpăr copilul". (Inf. C. I.).

In alte cazuri, credinţele religioase sau cele magice se împletesc cu măsuri ieşite din observarea lucrurilor. Măsurile privitoare la hrana şi băutura copilului sunt în această categorie.

„La început dam copilului ţâţă. Dacă mama e lăptoasa, îi dă şi pâna la doi ani. Eu n'am dat atât: numai un an şi trei luni până la un an jumate. Când se înţarcă i se dă numai lapte, apoi şi de'ştelante mâncari. La început copiii se lasă cu greu. Da' se 'nvaţă. Sunt unele femei necăjite care se duc la lucru. Lasă acasa pe câte un copil mai marişor. Aista îi dă să mănânce şi ce nu-i bine. Sau vine mama de la câmp cu ţâţa stătută. Atunci vine că baetul se îmbolnaveşte. Da' femeile ştiu să

mulgă ţâţă pe o cârpă. Credinţa noastră este că atunci când mulge ţâţă, femeea să stea pe un fier rece. Altfel se pierde ţâţa. Da' femeile din grabă dau şi aşa ţâţă şi atunci copilul capătă boală de pântece: mere afară numai verde. Credinţa noastră este ca, dacă un copil suge mai mult timp, e mai greu la cap. Da' cu toate astea femeile noastre, ca să nu cada însărcinate, dau şi câte doi ani ţâţă. Far' până la un an e bine să dai ţâţă. Ca şi mărhaile: dacă viţelul mănâncă iarbă înainte de vreme, capătă burtă mare şi nu e bine". (C. I.).

Inţărcatul copilului e un eveniment şi pentru el şi pentru mamă.

„Femeea îşi pune în gând să înţarce copilul, să zicem azi dimineaţă. Şi de cum a pus în gând să facă, nu-i iertat să-i mai deie. Apoi se face strigoi. Omul care o căpătat ţâţa aşa, când o fost mic, geoache (deoache n. r.) la tot ce se uită, că e om ca e marha. Are ochi rău. Inţărcatul se face în tot felul, după cum poţi ieşi la creanga verde, adică la bine. Care are putere cumpără înţărcătoare dela potică. Aceea e amară şi se pune pe ţâţă. Şi băiatul când o prinde în gură e amara. Apoi îi mai facem şi aşa din gură, ca să se scârbească. Altele ung ţâţa cu miere şi presară piper ca să pişte la limba. O seamă o ung cu funingine. Atunci trebue să stai tot în picioare pe lângă copii, că atunci nu-i nimic bun la ei. Nice afara, nice în casă. Nu se simt bine. Ii fierbânta. Destui la 2-3 săptămâni capata fierbinţeală. Atunci le dăm apă cu ţucăr şi cu lămâe. Se înfierbântă şi femeile de ţâţa care o stat. Da' ele o mai mulg. O seamă se ung cu ai pe spate, în forma de cruce, ca să se întoarne". (C. I.).

După ce copilul a fost înţărcat, trebue deprins treptat să mănânce, ceeace nu-i treabă prea uşoară.

„Până la 4-5 ani, luam pe copil în poală la masă. Il hrănim cu lingura cu care mănâncă şi mama din blidul ei. Se mai şi mestecă în gură, mai ales la început. Dacă sunt mai mari, le dai şi-şi mestecă ei. Peste zi mai cer câte o bucată de pâine şi sburda la joaca. Masa cata să fie tot gata pentru ei. Că toată ziua mănâncă. Eu nu i-am oprit dela mâncare, că nu mănâncă mai mult de cât le trebue. Da' numa sub pază. Altfel mai mult pradă. Trebue să fii tot dascăl lângă ei, până-s mari. Altfel o seamă apucă şi cu mâna stângă şi se învaţă aşa. Le arăţi cum să apuce şi cum să facă toate cele". (C. I.).

Copilul trebue învăţat apoi şi să bea.

„Până-s micuţi sug ţâţă, nu le dăm copiilor apă. Apa nu poate să le facă bine. Mai târziu le dam. Da' iarna nu le dăm să sugă ghiaţă şi nici vara apă prea rece. Vin nu le dam la copii. Incă ginars (rachiu dulce n. r.) le mai dăm. Tare se bat ei pentru el. Le dau din femei să mai doarma. Da' nu e bine să le dai mult, că se îmbată. Le dă o seama şi cu linguriţa. Da' nu e regula, far' numai când ai în casa. Uneori se da ginars şi pentru diaree. Da' tare puţin". (C. I.).

O altă grije: baia copilului şi deprinderea cu curăţenia.

„De cum se nasc, copiilor li se face scalda de două ori pe zi, până la jumatate an. Dupa aceea şi numai odată. Scalda se face pentru curăţenie şi pentrucă doarme copilul liniştit. Se simte uşor, gândeşti că s'o dus ceva greutate de pe el. Scalda se face cu apă. Până-s micuţi, punem şi burueni: romaniţă, mărar, muguri de arini. Mararul şi mugurii de arini sunt buni ca să se ducă „cel perit" (broboane roşii n. r.). La cap spalam cu sapun. Numai grijim sa nu mearga la oci. Se spala aşa sa nu faca aschii, — un fel de scoarţa de mătreaţă. Şi untul de oi este bun: îl ungi pe copil dupa ce l-ai scos din scaldă. Care nu-i grijesc, paţesc bugate cu ei: scoarţa le strânge capul şi-i doare. Şi din durere de cap prinde să le cure şi ocii. Şi-i tot slab şi de oci şi de ureci. Când e să-l scalzi, copilul e luat din râze (scutece n. r.) pe mâna stânga şi cu dreapta îl uzi puţin pe spate şi pe cap. Apoi îl rastorni cu faţa în sus. Ii ţii mâinile şi-i pui apa. Apa o încerci de-i calda cu mâna şi mai mult cu cotul, ca acolo o simţi mai bine. Dupa ce l-ai spalat, îl scoţi afara. Dacă e cu grumazul scurt, îl iei de cap, de la urechi, şi-l scuturi o leaca. Aşa se lungeşte la gât şi nu mai are înnecaciune. Nu fluera în gât când doarme. Când s'a gatat, îl înfaşem. Apoi îl apasăm cu degetul pe buza de sus şi cu doua degete dela radacina nasului spre vârf, sa se aşeze nasul frumos. Zicem ptiu!... şi-i facem cruce pe cept. Mai târziu nu mai facem scalda aşa de des: odata pe zi, apoi la două zile sau odată pe săptămâna. Când încep sa mearga mai mult vara îi speli, că se murdaresc. Eu le-am făcut în toata saptamâna odata, până o fost de 3-4 ani. Şi omul mare e bine să se scalde aşa, da' pela noi e greu. Când sunt de 4-5 ani se spală ei. Apoi se duc de se scalda şi la râu. Da' tot le mai facem iarna, batar la o luna. — In fiece dimineaţă, copilul trebue să se spele pe faţă. După aceea se şterge cu un ştergar şi apoi la rugaciune. Fiecare copil face singur. Cei mai micuţi fac cu cei mai mari, iar de nu, cu părinţii". (C. I.).

O adevărata problemă pentru mame este udul copiilor.

„Până la doi-trei ani e greu. Ar trebui sa se priceapa ei, sa se scoale. Şi asta atârna dela mame. D'aci n'ar mai fi iertat sa se ude. Şi eu am paţit-o odata şi n'am ştiut ce să fac. S'a vindecat copilul singur. Spun femeile că e buna funie dela om spânzurat sau, de nu, şi funie de gasit, cu noduri. Se arde, se face cenuşe, se fierbe în apă şi faci aşa un fel de tei (ceai) şi se dă câteva picaturi de mai multe ori. Se mai pune şi pită uitata în cuptior, ca se usca tare. O fărâmi şi o pui în ceva supa sau lapte. Şi când o fărâmi zici:

Cum s'o uitat pâinea 'n cuptior,
Așa sa se uite (cutare) de a mai uda în pat.

Daca-i înveți se deda. Far' dacă-i boala n'ai cum". (C. I.).

Sa vedem acum îmbrăcamintea copiilor și modul cum ei sunt deprinși să o poarte. E și aceasta o mare grije.

„Cât sunt micuți, copiii se înfașă. Se înfașe de cum se nasc, pâna la un an. Mânuțele le lași afara dela șase saptamâni, să se mai dedee. Chicioarele le înfeși mai bine: să nu dea din chicioare că se trezesc din somn. Se înfașe copilul să fie drept, că și așa mulți sunt cu chicioarele strâmbe. De la o luna îi lasam și desfașați câte un ceas. Se mai joaca. La botez unii îi duc în feși cumparate și înveliți în camașa tatei, ca sa fie barbatoși. Până prinzi a-i lasa mâinile afară nu-i dai camașe. Ciorapi li se da cam de când încep sa fie lăsați desfașați. In cap li se pune naframă, care se lasă pe sub braț și se leagă. Când s'au mai marit, li se da ca cum e portul nostru. La copii nu se face ceva care nu e la oamenii mari; numai că mai mic și mai subțire, ca sa nu-i roadă. La copil atâta-i deosebirea: nadrăguții se fac fara fund, până la 4-5 ani, până-i el în stare să se poarte. Ei se mai murdaresc. D'apoi noi îi mai amagim ca să nu le mai dam, daca se murdăresc". (C. I.).

In ce privește locuința, copiii la țară n'au camera separată. Cât sunt mici dorm într'o copae, iar copiii celor mai înstăriți, într'un leagan rudimentar. Mai târziu dorm toți cum pot, în paturi comune sau pe unde apucă.

„Noi, zice Cornelia Iliești, avem șase căși (camere n. r.): două căși mari, doua tinzi și două camari. Iarna stam toți laolaltă — opt și cu o sluga în casa cea mare. Când dă căldura ne mai rarim".

Dar grija cea mare a părinților și în special a mamei este ferirea copiilor de boale și, în caz de îmbolnavire, vindecarea lor. Mamele sunt nevoite să cunoască, adesea destul de bine, o mulțime de boale și tot atâtea leacuri.

„Mai grea boala pentru copii e tot boala de pântece. Care-s micuți sunt opriți dela țâță. Li se da ceai cu țucar și durezi așa o zi doua. Care-s mai mari, le dai tot ceai. Dacă e mai rau, te duci la doftor. Femeile se mai duc și pe la moașe. Moașa îi unge cu unt și cu făină de malai cald, sus la buric. Mai dam și cu spirt de vinars. In el punem ou crud și se pune la buric. Alte ori copilul răcește, capata gutunar. Atunci faci spirtul în două, în trei sau în patru, dupa cum e etatea și îl freci pe tot trupul repede, ca să se înfierbânte. La urmă îl pui în pat și-i dai un ceai fierbinte. Eu am învățat și dela doftor și dela femei batrâne. Una dela alta. Le învațam și dela mame, — le vedem tot mereu și facem și noi. Câte odată copiii mai capata și fapt sau blânda. Se ia din vânt sau că-i lua o cameșe de pe rudă (prăjină n. r.) de-afară și n'ai ținut-o un pic în casă. Poți s'o îmbraci și mintenași, da' atunci s'o scuturi de trei ori de-asupra focului și sa zici: ie-ți focule focul! Dacă o ajuns de are fapt, prima prabalucște femeea cu aghiasmă și da tot în jos. In sus nu-i iertat. Și iar spui: ie-ți focule focul! Apoi și cu sacul cu care duci la moară dai, tot de trei și de nouă ori. Femeile mai fac și cu șorțul pe care-l poartă și cu traista, în care dau cailor ováz și cu gunoae dela porci, de unde dorm ei. Le înnozi și faci nouă și cu fiecare dai în jos și zici: ie-ți focule focul! Și le svârli în foc. Șorțul și traista și tăte cele se svârle în pod, ca să se duca faptul. Dacă la caz nu se ascunde faptul, merem la moară și aducem într'un vas apa de pe roata morii, dimineața tare, până nu răsare soarele. E bine sa nu te vază morariul. S'o furi. Si de unde o iei pui puțină pită cu sare. E bine să fie morariul căsatorit de prima dată. Cu aceea apă te duci la baba și-ți descântă și te spală. Apoi apa aceea o țipi pe apa". (C. I.).

O boală obișnuită copiilor la țară sunt petele roșii pe obraz. In Șanț sunt numite scurt „roși". Cauza?

„Până la șase săptămâni noi zicem așa: să nu intre o femee în casa dacă are rândurile. Sau daca intră, să spue și să atinga copilul cu poalele cămeșii și sa spună: eu sunt hâdă, copilul să fie frumos. Femeile de regulă spun. Da's a dracului multe și nu spun. Atunci copilul capătă, ca la jumatate de an roși. Și astea pot sa-i rămână pe viața. Destui și mor din ele. Fac femeile, da' nu prea se vindecă. Uneori e mai ușor. Numai atunci nu-i din rândurile femeilor. E din focurile bărbaților. Ca pleaca cu țigarea aprinsă din casă și nu e bine așa. Unele femei se duc la faur în trei zile și-i atinge faurul cu focul și-i vindecă. Da' asta numai când e din focul barbaților". (C. I.).

O altă boală populară, care, în fond, acopere alte boale necunoscute poporului, este deochiul.

„Pentru geoci ca să ferești copilul, cumperi dela burcași (negustori ambulanți n. r.) un fel de os ce se numește geoc. Mai poți sa cumperi cruciulițe mici sau un ban de argint. Care n'are putere înșira niște mărgeluțe și se pun toate astea la mâna. Sunt bune pentru geoci. La feciori și la fete mai mari se face altfel. Ici un vas cu care dai mâncare la porc, c'acela-i spurcat. Și d'acolo iei apă sau ceva hâlbe (laturi n. r.) și stropești pe om și tot zici:

Când s'a geocea vasul porcului,
Atunci să se geoace și (cutare)".

In sfârșit, o mare problemă pentru mame este somnul copiilor. Ele știu că un somn sbu-

ciumat şi plânsetul sunt semnele rele pentru sănătate.

„Copiii pot sa plânga şi din rautate, din beteşug. Când sunt mici la ţâţa şi se cânta noaptea sau plâng, te temi. Poate se apropie ceva sa-i fure somnul. Atunci e bine sa aprinzi un pic de tămâe. Daca plânge, poate l-o sagetat cu ceas rau. Atunci probaluieşte cu tamâe sfinţită. Afumi râzele, leaganul, tot jur împrejur, şi copilul. Dupa aceea rupi din râze câte o bucata, le aprinzi, deschizi fereastra şi stai aplecata spre rasarit, cu râzele afara. Apoi ţii ochii la un copac, care-a fi mai mare şi spui:

O, vâlfa padurii, cu am un fecior;
Tu ai o fata (sau întors), —
Hai sa ne cuscrim laolaltă.
Tu să dai somn la feciorul meu,
Sa doarma sa se hodineasca;
Fata ta să sbiere şi să chioteasca.

Şi spui aşa de nouă ori şi râzele sa tot arză. Dupa ce ai terminat, râzele le laşi peste fereastră. Şi cu somnul e aşa. Când copilul tresare în somn, se întâmpla uneori de e rau. Poate să şi moara. Se zice atunci că-l săgeata moartea, chiar daca nu moare. Când copilul râde prin somn, credinţa bătrânească e că i se arata îngerul sau îi arata îngerul ceva frumos şi el e bucuros". (C. I.).

— Materialul înfăţişat aci, privind creşterea şi sănătatea copilului, aşa cum sunt ele practicate în satul Şanţ, ilustrează concepţia educativă sanitară a acestui sat, chiar şi pentru vârste mai înaintate. Vedem mai întâiu că în acest sat, ca, de altfel, în atâtea altele, viaţa omului este privită ca împlinirea unei ursite. Negreşit, ideea este concepută destul de elastic, dacă ne gândim că ea îngăduc omului intervenţia lui. E, am putea spune, prescrierea unei vieţi, în anumite condiţiuni. Omul, după ea, îşi are un loc al lui, dar are şi putinţa să colaboreze la faurirea propriului lui destin. De aci răsare o consecinţa: omul trebue să fie veghetor ca toate condiţiile unei împliniri juste a destinului să se faca. Orice destin este, se pare, mai mult sau mai puţin bun. Numai neglijenţa omului, în împlinirea unor datorii, în parte fireşti, în parte magice, duc la deranjarea liniilor lui ideale.

Ori cât de mistic ar fi conceput acest destin, el nu este total deosebit de ideea determinismului natural, preconizat de ştiinţa moderna. Numai modul de a fi explicate diferă. Poporul concepe această idee tot ca o înlanţuire de cauze şi efecte, dar, în lanţul acestora, cauzele de natură mistică se împletesc cu cele de natura religioasă şi cu cele naturale. Este icoana mentalitaţii însaşi a satului. Deosebirea dela sat la sat stă numai în proporţia fiecăruia din aceste elemente. Poate că va trebui imaginată odata o metodă care sa masoare mai cu precizie aceste proporţii.

La data când a fost cules materialul de mai sus (1935), Cornelia Ilieşi, informatoarea noastra, era o femee de 42 de ani, cu ştiinţa de carte, casătorită a doua oara. Ea face parte dintr'o familie fruntaşe a satului Şanţ; deci a avut în viaţă ocazii destule de a lua contact şi cu altfel de lume de cât aceea a satului tradiţional. Totuşi, în afara de oarecare umbra de îndoială, ea este adânc înradacinata în mentalitatea şi tradiţiile satului, pe care le şi practică.

Şi este explicabil sa fie aşa. Mintea ei, destul de deschisă teoretic spre orice învaţatura, nu poate fi deschisă de cât spre realitaţile care sunt: satul Şanţ şi viaţa lui. Satul, el însuşi, nu este nici el deschis, în totalitatea lui, decât tot spre sat (alte sate), în primul rând, numai în al doilea rând spre viaţa culturala modernă, deţinută de alte categorii sociale. In acest mediu trăesc educatorii parinţii, în el şi prin el cresc copii, moştenind aceeaşi concepţie despre sănătate. Nu vom putea schimba mare lucru, în aceasta concepţie educativa, câta vreme satul nu va fi eliberat sufleteşte spre o altă mentalitate.

Şi încă o observaţie: rolul aproape exclusiv al mamei în educaţia sanitara tradiţionala a satului, mai cu seama în primii ani ai copilariei. Dacă expresia „cei şapte ani de acasa" are vr'un sens, — în această direcţie îl are în primul rând. Mama e medicul-pedagog al familiei, iar femeea, în genere, medicul satului. Meseria aceasta o învaţă satencele una dela alta şi, când pot, şi dela medicii calificaţi. Medicina culta n'a patruns prea mult în sat şi aceasta, dupa cum vom vedea, nu întotdeauna din vina satului.

3. — A doua latură importanta a educaţiei, în viaţa satului, este educaţia gospodareasca. Deosebim doua faze mai de seama, în procesul de iniţiere al ţăranului la viaţa practica a parinţilor sai: faza educaţiei gospodareşti indirecte (faza jocurilor) şi faza iniţierii directe.

Cea dintâiu e faza copilariei. Rostul acestei faze pare să fie destul de bine înţeles de sateni chiar.

„Copiii cât îs mici îi vezi ca le place a juca. De regula le atârnam de grinzi o sfoara şi de ea ceva care suna. Ei dau cu mâna şi se bucura.

Dacă-s ceva mai mărişori se joacă şi singuri. Işi fac staule sau colibe, acolo pun ceva fasole sau surcele şi zic că-s oi sau marhai. *Fiecare trage de ce-i e breasla*". (C. I.).

In aceasta din urmă propoziţiune este arătat tot rostul educativ al jocului, pe care mama pare sa-l înţeleagă mai bine de cât tatal. Şi femeile sunt şi conştiente de aceasta înţelegere deosebită a lor.

„Care copil e mai mic îţi place par'că mai mult, ca tot faci madărele (jucării n. r.) cu el. Tata e altfel. El nu are aşa timp cu copiii. Sunt unii, dar puţini. Lor mai mult le plac copiii când sunt mari de-i ajută". (C. I.).

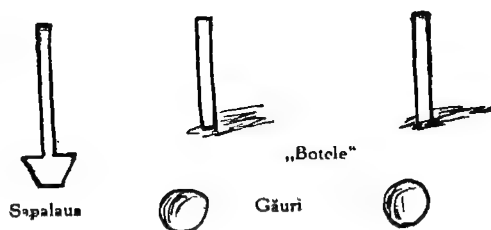
Jocurile copiilor au avut o sumă de interpretari şi teorii. Una dintre ele, teoria lui Stanley Hall, le socoteşte ca repetând prescurtat evoluţia culturala a omenirii. Dacă e să admitem, cât de cât, ca valabila această teorie, atunci aşa trebue să explicăm şi unele jocuri ale copiilor din Şanţ, ca de pildă „de-a săgeţile". In ocupaţiile locuitorilor din Şanţ nu mai exista vânătoarea cu arcul, aşa că jocul poate fi socotit, în adevăr, ca rămăşiţa unei ocupaţii de mult părăsite, dar nu uitată. Copiii, cel puţin, n'au uitat-o.

Cele mai multe jocuri şi jucării se referă însa la ocupaţiile actuale ale locuitorilor. La fete, şi aci ca pretutindeni, găsim jocul păpuşei, la baieţi jucării şi jocuri în legătură cu ocupaţiile barbateşti. Alte ori fetele şi băieţii se joacă împreună. Câteva exemple, din jocurile cele mai des întâlnite în Şanţ o vor dovedi.

De-a oile. „Il joacă copiii mici de 4-5 ani, până la 8-9 ani. Fac un gard cu crengi subţiri şi cu portiţa. Ii fac şi strungă şi colibă pentru păcurariu. Asta e târla. Copiii iau apoi cucuruz de molid: câţiva din ei sunt câini şi ceilalţi berbeci şi miei. Copiii le duc la pascut, le baga pe strungă, se fac ca le mulg. Apoi se culcă, pentrucă e noapte, se scoala şi iar pleaca la păşiune. Ca şi păcurariul cu oile lui". (Inf. Simion Câmpan, 13 ani, 6 clase primare).

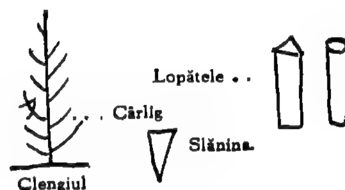
De-a lupul cu mielul. „E pentru ăi mai mari până la 15 ani. Aci batăr să fim 5-6. Unu' e păcurariu, 2-3 lupi, 3-4 câini. Ţipăm de pe noi haine, curele, palarii, pieptare şi le împrăştiem ca şi niște oi. Pacurariul se aşează în mijlocul lor, cu câinii şi se face ca doarme. Lupii atunci încearcă să fure oi. Câinii bat la lupi şi toţi aleargă. Şi jucăm aşa până lupii fură toate oile. Atunci se strică jocul". (S. C.).

De-a untu 'n gaură. „Ne strângem doi, da' se poate şi mai mulţi. Şi facem două gauri în pământ, ca două calimari. Fiecare are câte o sapalauă ca de o juma' de metru, din lemn şi la vârf lata şi ascuţită. La zece paşi punem câte o botă

bâta, ciomag n. r.), înfipta în pământ. Apoi dam pe rând fiecare cu o altă botă. Care loveşte ia unt din gaura celuilalt. Iau adică nisip şi-l pun lângă gaura mea. Ne jucăm aşa până facem pământ destul. Apoi astupăm găurile cu untul luat. Şi a cui gaură nu se umple e trântit cu fundul în gaura lui". (S. C.).

De-a slănina. „Luăm un clengi de mesteacăn şi-i taem cepurile să rămâna cam de un deget şi mai scurt. Clengiul se înfige în pământ. Joacă 3-4 copii

şi fiecare are câte un cârlig. Se mai ia un lemn ca de o palmă de lung şi gros ca degetul, care se ascute la un cap şi se bagă în pamânt. Asta e slănina. Mai luăm un lemn ca degetul de gros şi despicam în două, pe lung. La astea zicem lopăţele. Jucăm aşa. Frecăm lopăţelele şi le dam drumul jos. Dacă amândouă cad cu tăetura în sus, ridic cârligul meu cu două clengiuri în sus; dacă una cade în jos şi alta în sus, ridic cu un clengi; dacă amândouă cad în jos, nu ridic nimic. Dacă amândoua lopăţelele cad în cruci, cu tăetura în sus, ridic cu patru; dacă e în cruci cu tăetura în jos, cobor cu patru. Cine ajunge mai întâiu sus a câştigat şi iese din joc. Se joacă până rămâne unu'. El trebue să scoată cu dinţii slănina din pământ". (S. C.).

In afară de aceste jocuri, cu sens gospodăresc şi practic, mai sunt, de sigur şi altele — numeroase — în satul Şanţ. Dar cele mai frecvent jucate sunt ele, cele care au mai multe referinţe la viaţa locală. Uneori, cum e cazul cu ultimul sau chiar penultimul joc, avem a face cu jocuri care se găsesc şi în alte părţi, cu alte denumiri însă. Viaţa locală le-a îm-

prumutat, în cazurile date, ceva din elementele ei. Ici un băţ se numeşte slănină, colo puţin nisip ţine loc de unt etc. Pe această cale copiii din Şanţ sunt înlănţuiţi cu jocurile lor, în preocupări care sunt aceleaşi cu acelea ale părinţilor lor. Ei îşi creează o lume de preocupări gratuite, în care se frământă gândurile colectivităţii. Am văzut că ocupaţia principală a Şenţenilor este creşterea vitelor. Simbolica ocupaţie ludică a copiilor are aceeaşi direcţie.

Găsim însă, se înţelege, şi jocuri cu alte teme. Dar acestea sunt mai puţine în Şanţ sau mai puţin jucate, ceea ce înseamnă acelaşi lucru. Astfel, într'o zi, am surprins trei copii jucându-se „de-a bolta" (prăvălia n. r.).

„De-a bolta" se joacă aşa. Cei trei copii au adunat beţişoare, boabe şi pietricele, pe care le-au făcut grămejoare într'un pătrat, însemnat pe pământ cu vârful unui beţişor. Aceea era „bolta". Partenie Octavian Grapa, de trei ani, este „domnu", adică negustorul; Viorica, sora lui, de doi ani, este „doamna". Ei vând. Silvia Motrescu, de trei ani şi ea, verişoara lor, este cumpărătoarea: dă bani, adică pietricele şi i se vând lucruri. Jocul se poartă cu multă seriozitate. Când îi fac atenţi că acelea nu-s lucruri adevarate şi nu sunt bani, râd şi ei. Ştiu bine că e aşa.

Aci e cazul să punem o problemă. S'a vorbit adesea de lumea copiilor ca de o lume aparte. Lucrul acesta nu se poate contesta, dar trebue înţeles cum trebue, fără teoretizări romantice. Lumea copiilor este alta nu atât din cauza psihologiei copilului, care ar fi cu totul şi esenţial deosebită de a adultului. Din contră, psihologia aceasta este determinată, ca de prezenţa a două lumi care stau faţă în faţă. Dacă n'ar fi cu puţine puteri, copilul ar fi pus de părinţii lui la treabă adevărată. Iar el ar face-o. Pentru că nu se găseşte în această situaţie, el îşi canalizează energia într'o activitate gratuită. Odată acest gen de ocupaţii creiat, încurajat şi de părinţi, el îşi capătă o structură proprie, cu legi proprii de evoluţie, instituţionalizându-se. Nu e de mirare apoi că jocurile intră în tradiţie şi unele dintre ele supravieţuesc instituţiilor adulte pe care le-au imitat. Deşi acestea din urmă vor fi veşnic sursa lor. Intre jocurile tradiţionaliste şi tendinţa vieţii reale adulte, de a-şi impune preocupările ei lumii jocurilor, se dă o luptă. Este educativ desigur, cu adevărat, jocul care, fără a se pierde dela o generaţie la alta, păstrează totuşi contactul viu cu realitatea, dându-se după ea. Jocurile străvechi, fără nici o legătură cu realitatea, nu pot ocupa locul întâiu ca frecvenţă. N'ar fi nici firesc şi nici bine, ori cât de interesante ar fi ele, din alte puncte de vedere.

— La ţară însă părinţii nu lasă multă vreme pe copii să-şi cheltuiască energia în surogate de activitate practică. Din lumea jocurilor, copilul ţăranului este smuls de timpuriu şi dat muncii, efortului util, — mai întâiu muncii de învăţătură, apoi muncii propriu zise. Cu aceasta intrăm în faza iniţierii directe a educaţiei gospodăreşti.

Metoda este, în adevăr, foarte directa. De cum pot să facă o treaba, copiii mici sunt mai cruţaţi, ceeace nu se întâmplă cu familiile mai sărmane.

„Fata curăţa ca dela 7-8 ani. De la zece face cum se cade. Mâncare face dela doisprezece. Numa' tot le mai cruţam pe bietele fete cât sunt mici. — Baieţii mai alearga pe afară. Fac ce e mai uşor pentru partea bărbatească, din ce prind dela tata". (C. I.).

In deprinderea vieţii de muncă a părinţilor, copiii sunt introduşi treptat. Muncile la care sunt folosiţi sunt cele ale regiunii şi anume, cele mai uşoare.

„De când sunt mici, copiii învaţa cunoaşterea lucrurilor de pe lângă casă. La primul copil învaţa mama. Da' d'aci încolo mai învaţa şi unul dela dela altul. Mai cu seamă băieţii. Ăşti mici se tot dau pe lângă ăi mari. Dacă ăi mari învaţă dela şcoala, ei caută să prindă dela ei. Se joacă uneori şi de-a 'nvăţatul copii. Apoi se mai şi ceartă câte odata, că vine vremea de aplică învăţatorul pedepse. Da' numai cât se împacă. La ei nu ţine mult. Copilele imitează ce văd la mame. Vede pe mama torcând, face şi ea; vede pe mama la sucală, încearcă şi ea. Când nu poate mai şi strica. Când îs mai mărişoare le pun chiar mamele. Tot aşa şi baieţii, — imitează lucrul tatalui. Tata nu se ocupă de ei, cum se îmbracă şi altele. Asta face şi mama. Da' când îs mari îi mai ia pe lângă el: întâiu din distracţie, apoi mai şi din lipsă. Ocupaţiile oamenilor noştri sunt creşterea de vite, paduritul şi mai puţin agricultura. Copiii sunt folosiţi cam din anii când merg la şcoală, mai ales la vite. Depinde de construcţia corporală a copilului cât de tineri sau cât de bătrâni sunt a se da la diferite lucrări. La început păzesc vite: şi vite mari cornute şi mai mici. In munte trimetem pe cei mai marişori de 10-12 ani. La munca câmpului încep şi mai de mici: ca dela 10 ani, — da' numa' la munci mai uşoare. Mână boii pe brazdă, aduc apă, strâng lemne pentru foc. Plugul nu-l ţin ei, până la 15 ani. Tot atunci încep să înveţe a cosi. La lucru cu grebla sau furca, sau la căpăluit (praşit n. r.), se începe ca dela 13-14 ani. La căpaluit chiar sunt mai mult

femei şi copii. Barbaţii se ocupă de regula cu păduritul". Inf. Gheorghe Olaru, 71 ani, 2 clase gimnaziale).

Dupa cum vedem, ocupaţiile principale — padudraritul, paşunatul în munţi şi cositul — sunt socotite şi cele mai grele. Plugaria — afara de arat — este lasată femeilor şi copiilor.

Importante pentru educaţia gospodarească, în deosebi, sunt doua probleme: rolul tot mai accentuat al tatalui, precum şi împletirea tot mai accentuată a educaţiei tradiţionale cu cea şcolară.

„Copiii învaţa şi dela parinţi, dar multe învaţă şi dela şcoala. Parinţii care ştiu carte îi mai controleaza daca facutu-şi-au lecţiile. Cata să vada mai ales daca au învaţat socotelile. Cu economia (gospodaria n. r. şi cu tarifa cubica a lemnelor, — apoi lucrurile astea mai mult dela parinţii lor de cât dela şcoala. Când îi vorba de masurat suprafeţele, la şcoala învaţa în masura metrica, acasa ei lucra în jugare, ca şi azi sunt carţile funduare aşa. De multe ori copiii se pricep amu mai bine ca părinţii lor". (G. O.).

Impletirea şcolaritaţii cu educaţia tradiţionala se face mai întâiu prin jocurile care se fac la şcoala şi se răspândesc apoi şi la copiii ce nu vin la şcoala. In genere însă jocurile învaţate la şcoala sunt fară mare aderenţa cu viaţa locala şi de aceea întâmpină şi oarecare rezistenţa. Cât despre învăţatura propriu zisă şi directă, nici aceasta nu trece prea uşor dincolo de pragul şcolii, după cum vedem. In ori ce caz influenţa şcolii, în educaţia economică, la ţara, e mai eficace de cât pe latura sanitară.

O alta caracteristica a educaţiei tradiţionale gospodareşti este ocazionalitatea ei. Copilul învaţa din exemple, nesistematic, la întâmplare. Ea este de asemenea globală şi nediferenţiată, copilul trebuind să înveţe, aproape fără specializare, toate meseriile vieţii de ţăran. De la aceasta fac excepţie ,la ţara, numai cei câţiva meşteşugari ai satului, care capătă o educaţie profesionala deosebită, după o cu totul altă metoda. Compararea acesteia cu metoda pur ţărancasca este, de altfel, lucru uşor de făcut şi instructiv.

„Eu, zice un rotar din sat, am învăţat meseria la Sekei Rudolf, în Bistriţa. Acum el e mort. Aveam 15 ani, când m'am angajat ca ucenic, cu contract pe trei ani, cu hainele şi rufele mele de pat, şi plata taxei catre casa cercuala de asigurari. Când m'am angajat întâiu faceam zavoazde pene n. r.) şi învârteam la strung. Ca nu poţi sa pui pe ucenic deodata la lucru, pe care nu l-a mai vazut. Mai aduceam apa, catam de vaca, — ca pâna înveţi trebue sa faci şi d'astea. De trei ori pe saptamâna mergeam la şcoala de ucenici. Era în 1920. La şcoala desemnam mult. De dormit, dormeam acasa la patron. Eram cinci şi toţi dormeam în atelier, unde aveam paturi, pe care ziua le desfaceam. Dimineaţa mâncam zama de secarea (chimen n. r. cu pită, — uneori şi cafea cu lapte. De prânz mâncam la masa cu dânsul. Porţia lui era, de buna seama, mai mare, dar nu mânca altceva. Seara la fel. Maistorul nostru era cam beţiv de felul lui. Câte odata nu bea luni întregi, dar când apuca ţinea câte şase-şapte saptamâni, pâna-l scuturau frigurile. Atunci cu noi se purta bine, ne povestea multe din tinereţe. Dar cu nevasta n'o ducea bine atunci. Se certau. O mai şi alunga. Da' a fost maistor bun, Dumnezeu sa-l ierte. Prima data când ne punea la lucru ne spunea: uite ai să faci aşa şi aşa. Ne şi arăta, ne şi spunea. Când mai greşeam ne mai lua de urechi. Ca la noi daca iei numai o ţâra de lemn cu barda de unde n'o trebuit, apoi s'o stricat lemnul. La şase luni făceam spiţe şi obede. După un an lucram la coşuri de trasuri, dupa doi lucram ca şi maistorul. Apoi lucram şi mai tare ca dânsul. La început am fost ucinic proaspat; al doilea şi-al treilea, batrân. Daca venea unul proaspat, era scapat cel vechi de vacă şi de apa şi de foc. Când maistorul nu era în atelier, cei mai batrâni aveau dreptul să comande şi să împarta lucrul. Dupa trei ani am capatat carte de lucrător. O mers maistorul la prefectura. Dar eu am mai stat la el v'o cinci luni. Apoi am mers în Fundul Bârgaului, la un maistor rus, unde am stat şase luni. De acolo am venit aici la batrânul Iosif. Aici am stat un an şi am plecat în armata. In 1929 am luat brevet de patron". (Inf. Leonte Gavrila 30 ani, casatorit, şase clase primare, rotar).

Viaţa de familie, strânsa, apropie întrucâtva ucenicia meseriaşilor de învăţatura care se dă în familia plugărească; încolo deosebirea e evidenta. Meşteşugul se învaţă mult mai sistematic, după anumite reguli stabilite. Meşterul învăţător este conştient de rolul sau. Pe lânga aceasta treaba se face cu îndeplinirea unor forme legale, în prealabil. Se face un contract, în care se arată taxa legală care se plateşte, iar ucenicul îşi cumpără hainele. Pentru munca de ucenicie nu numai că nu i se plateşte nimic. dar sunt cazuri când tot el mai dă. E pus apoi să facă o serie de lucrari pentru patron şi casa lui, intrate în tradiţie. Pentru meseriile mai bune, mai cu seamă la oraşe, părinţii trebue să aibă oarecare stare pentru a putea susţine ucenicia copiilor, — iar în toate cazurile trebue să fie în situaţia de a se putea lipsi de munca lor.

Ca metoda de învaţatură, ucenicia nu mai este un învaţământ ocazional. Câteva principii sunt respectate cu sfinţenie aci: trecerea dela

lucrarile simple şi uşoare, la cele complexe şi mai grele; aratarea modului cum trebue lucrat, cu intenţia de explicare; precum şi procedeul analitico-sintetic. Lucrarile se descompun în lucrari mai simple şi se învaţă fiecare separat. După aceea lucrul întreg se reconstitue.

Tânarul învăţăcel trece în sfârşit prin câteva trepte, până să ajungă el însuşi meşteşugar întreg: e mai întâiu ucenic proaspat, apoi ucenic batrân, calfă, lucrător, maestru. Nu lipseşte nici trecerea, pentru desăvârşire, pe la mai mulţi maeştri, după ce a ieşit lucrător, ceva asemănător vestitului „tours de France”, din apus. E o adevărată şcoala, cristalizată într'o instituţie, care depăşeşte cu mult modul cum se exercită funcţia educaţiei profesionale în viaţa ţărănească.

Ocupaţiile ţărăneşti n'au în genere o instituţie educativă comparabilă uceniciei meşteşugăreşti. Funcţia educativă gospodarească este numai vag concretizata în persoana tatalui, caci în fond ea este exercitată la întâmplare de toată familia şi chiar de tot satul.

In ţari mai avansate există un început de diferenţiere a funcţiei educative gospodăreşti, la ţară. Pentru învaţatura, ţăranii din aceste ţari merg la ţărani cu rosturi gospodăreşti mai întinse sau la mari proprietari şi lucrează o vreme lai ei ca ucenici-argaţi. Alte ori ţaranii mai înstăriţi merg chiar la şcoli de agricultură, cum e cazul cu ţaranii din Danemarka, Finlanda sau Ceho-Slovacia, — prin aceasta sarind peste ucenicia propriu zisă la o instituţie educativă superioara şi acesteia.

Se pare că ocupaţiile ţărăneşti, ca de altfel viaţa ţărăneasca în genere, sunt sortite unei evoluţii proprii şi din punct de vedere educativ. In mod *normal* ar trebui să se treaca dela învaţatura empirica şi difuză sau ocazionala, de tip ţărănesc, la ucenicia propriu zisa şi apoi la şcoala. Se pare că ritmul presant al evoluţiei sociale va face ca învaţatura ţaraneasca, în multe parţi, sa sară la tipul şcoală direct.

In ce priveşte educaţia gospodarească în Şanţ, ea este departe de a fi în această situaţie. Ea s'a bucurat totuşi şi de unele împrejurari care i-au fost de un ajutor deosebit, în comparaţie cu alte sate. Cea mai de seama dintre aceste împrejurari este faptul că satul Şanţ a fost un sat supus regimului de graniţă în fosta monarhie Austro-Ungară. In acest regim, munca ţaraneasca a fost supusa unei discipline şi supravegheri deosebite. Locuitorilor li se dadeau îndrumari gospodareşti cu mare grije, iar faptul ca se gasea la rascruce de ţari, facea ca satul sa mai prinda câte ceva şi din alte parţi. Pe lângă aceasta, se pare ca aci locuitorii se bucurau mai mult de rodul muncii lor de cât în alte părţi. Astfel Şanţenii au putut sa devina buni gospodari şi buni dascali ai copiilor lor. Graniţa a fost o şcoala severa pentru ei, dar o şcoala. Pacat numai ca în perioada graniţei ocupaţia lor aproape exclusivă era creşterea vitelor. Plugaria s'a desvoltat mai mult dupa aceea. De aceea, poate, între altele, şi sunt ei mai meşteri crescatori de vite, de cât buni lucrători ai pământului.

4. — Educaţia sanitară şi cea gospodareasca sunt întregite de educaţia spirituala. Pentru cele două dintâiu, am vazut ca, în viaţa satului, familia are un mare rost. Rostul familiei este destul de mare şi pe aceasta din urma latură.

Satul Şanţ avea, în 1936 un numar de 494 familii şi anume:

Concubinaje	8	adică	1,6%
Familii netipice cazuri speciale	16	„	3,2%
Familii tipice fara copii	56	„	11,3%
Familii tipice cu copii	367	„	74,3%
Fam. cu copii plecaţi sau casat.	47	„	9,6%

După cum vedem, procentul familiilor netipice, acelea prin urmare care n'ar putea sa dea o educaţie în spirit tipic, tradiţional este foarte restrâns. Să nu uitam apoi ca la ţara concubinajele n'au semnificaţia morala pe care le-o da morala filistina mic burgheza. Este destul de însemnat în schimb procentul familiilor fară copii 11.3%), ceea ce se explica de sigur prin fenomenul de saturaţie demografica de care am vorbit. Acest fapt nu se poate sa nu aiba repercursiuni şi din punct de vedere educativ. Trebue sa mai notam apoi ca familia şanţeana nu prea are un aspect patriarhal. Din cele 494 familii numai 34 6,9%) au la un loc bunicii, parinţii şi copii, ceea ce, se înţelege, nu poate fi o garanţie prea mare pentru o educaţie excesiv tradiţionalista 8).

„La noi când şi mai traese bunicii, nu prea stau la un loc cu copiii şi nepoţii lor. Daca pa-

8. Datele după Roman Cresin. Rev. Sociologie Românească. Nr. 7–9 din 1936.

rinţii au 4-5 copii, cei căsătoriţi vor să se despartă, ca sa înaintcze. D'aia rar de se mai gasesc bunicii şi nepoţii lor la un loc. Altcum mai traesc şi singuri. Nu doar că nu s'ar înţelege, dar valurile îi mai împiedecă sa se ocupe de părinţii lor". (G.O.).

Din punct de vedere sufletesc, educaţia spirituală a familiei sateşti este dominata de religie. In majoritatea satelor aceasta influenţă este împletită cu multe elemente mistice, extrareligioase, în altele ea este mai pură, pe linia religiei oficiale. Cazul acesta din urmă pare să fie într'o oarecare măsură şi cazul satului Şanţ.

„Copiii noştri, de cum încep a vorbi, în prima linie învaţă rugaciunile. De regula dela mame. Ii amageşte ba cu o ţâra de zahar, ba cu lapte dulce. Ii învaţă sa-şi facă cruce ca de la patru ani. Dimincaţa, când se scoală copilul cere mâncare. — Da, puiul mamei, d'apoi întâiu să zici rugăciunea... Şi zice „Doamne din somn ma trezesc". O ştie jumatate din copiii satului. Stă scrisă şi în catehism. Dupa mâncare copilul e mai dispus. Atunci spune rugaciunea de mulţumită. Seara înca este o rugăciune: „Când merg să mă odihnesc". Cel dintâi copil învaţa dela mama. Apoi mai învaţă şi unii dela alţii. Preotul nostru a fost tare scrupulos în treaba asta. De regula se ducea prin căşi. Nici nu ştiai de unde a rasarit şi se interesa de cum se cresc copiii şi tineretul". (G. O.).

La începutul creştinismului şi multă vreme după aceea, între sat şi biserică a fost luptă. Satul şi-a aparat vechile lui credinţe bătrâneşti, biserica a luptat pentru răspândirea evangheliei. Lupta aceasta s'a soldat cu multe compromisuri şi de o parte şi de alta. Familia a fost aceea care a pastrat credinţele vechiului sat. In cazul satului Şanţ, lupta aceasta a fost dusă cu destulă vigoare şi în timpul din urmă, în numele religiei oficiale a satului — confesiunea greco-catolica — de energicul preot Pamfil Grapini, azi în vârstă de 81 de ani.

„In alte părţi, zice el, parohul satului nu bagă toate în seamă. D'aia sunt trecute multe credinţe pagâne dela fraţii noştri Romani. Aici eu i-am deprins sa nu ţie de cât ce este în carte. La noi, de pildă, nu se umblă cu Lazărul" (P. G.).

Credinţa religioasă este destul de puternică în Şanţ. Se vede acest lucru, după frecvenţa la biserică în zi de sărbătoare. Cum e şi de aşteptat de altfel vârstele mai înaintate sunt mai bisericoase, dar şi tinerii sunt destul de numeroşi, faţă de frecvenţa din alte sate. Dam ca pildă frecvenţa la biserică din cursul lunii Iulie 1935.

VÂRSTA	Nr. celor ce au frecventat biserica	Distribuţia procentuală	Distribuţia procentuală a întregei populaţie
Dela 0 — 20 ani	. . . 106	. . . 25,2%	. . . 39,5%
Dela 21 — 40 ani	. . . 159	. . . 37,9%	. . . 38,8%
Dela 41 — 60 ani	. . . 101	. . . 24,0%	. . . 17,0%
Peste 60 de ani	. . . 54	. . . 12,9%	. . . 8,7%

Pentru educaţia religioasă a Şenţenilor, exista în acest sat, cum există şi în alte sate din regiune, diferite societaţi religioase, în cadrul dispoziţiilor generale diecezene. Astfel, pentru barbaţi, există „Reuniunea Sf. Anton", iar pentru femei „Societatea Sf. Maria", supranumita şi cununa anului. Prima are 72 de membrii, cea de a doua 49. Membrii acestor societăţi se obligă a duce o viaţa moral religioasă exemplară şi a promova interesele creştineşti locale, stând în ajutorul bisericii. Societatea Sf. Maria e cu deosebire vie.

Taria unei biserici se vede şi din situaţia ei faţa de alte confesiuni, cu care ar veni în atingere. In Şanţ, în afara de greco-catolici, mai sunt: 4 greco-orientali, 3 romano-catolici şi câţiva mozaici. Trei dintre ortodocşi sunt veniţi ca servitori din alte sate, iar unul a trecut la ortodoxie ca student teolog. Romano-catolicii sunt germani veniţi şi ei din altă parte. Cât despre mozaici aceştia sunt negustori Evrei, cum se găsesc prin multe sate din nordul Ardealului. Interesant este însă faptul că dintre aceştia o femeie Raluca Reiter Schmil a trecut la creştinism, prin căsătoria cu un ţăran român, Cosma Jugan. Azi (1936) este femee de 90 de ani, se numeşte Palagia şi a avut cu Cosma Jugan doi copii. „S'a făcut creştină, zice preotul Grapini, de dragul lui Cosma, că era fecior tare mândru. Dar şi ea încă era tare frumoasă".

„Când m'am născut, zice însă Palagia, întâiu am fost jidancă. M'am botezat că aşa mi-a fost drag. Şedeam la lucru cu fete de Român şi m'am dedat. Intr'aceea cred c'am fost făcută pe lume ca să mă botez". Şi Palagia mai spune: „Şi rugăciunile şi tăte cele le-am învăţat cu tineretul înainte de botez". — Despre religiozitatea şi stăruinţa ei în creştinism satul nu are de cât cuvinte de laudă. „Mai credincioasă ca ea apoi, în religia noastră, alta n'a fost", zice preotul Grapini. Iar săteanul Maxim Mosil zice şi el: „Cum venea ea la biserică nici o Româncă nu venea. Se împărtăşea de 2-3 ori pe an, şi era frumoasă şi umbla numai cu haine româneşti îmbrăcată.".

Cazul Palagiei Cosma Jugan este interesant pentru că arată satul Şanţ ca având această putere de asimilare religioasă. In genere poporul evreu, cu o mentalitate urbană evoluată, nu se asimilează. Când lucrul acesta se întâmplă, este o dovadă că nivelul asimilanţilor nu e prea scăzut. Acest nivel, împreună cu volumul demografic pot fi cauze determinante suficiente.

In cazul de faţă mai poate fi încă luat în considerare şi alt lucru: spiritul destul de tolerant al Şânţenilor, care dă putinţa apropierii. E ceeace mărturisesc evreii înşişi.

„Eu, spune unul dintre ei, am făcut şcoala în sat, la bătrânul Cotu. A fost învăţător bun şi respectat. La şcoală nu făcea nici o deosebire între noi şi Români. In sat şi la biserică mai agita el pe Români contra noastră, însă lumea nu-l asculta. Mulţi dintre Români veneau după aceea şi ne spuneau. Ca noi ne ajutăm între noi; şi noi pe Români şi Românii pe noi. Cosma Cotul, directorul de acum, încă agita. Intr'o vreme zicea că el e Hitler şi o să dea pe toţi jidovii afară din ţară. Primarul s'a luat şi el după el. Cu Leonte Gavrilă, şeful la Goga, n'am avut nici un baiu. Cu şeful cuziştilor, iar, sunt destul de prieten. Eu ştiu româneşte mai bine de cât nemţeşte şi chiar de cât jidoveşte şi sunt sergent în armata". (Leib Goldstein, 27 ani, clasele primare, negustor).

Despre Evrei, preotul Grapini spune însă: „Noi am vrea pe jidovi să-i ştergem de pe faţa pământului. Dară ei îs umiliţi. Se poartă bine ca să le intre Românii în prăvălie".

După cum vedem, în Şanţ, ca în multe părţi la sate, antisemitismul este o treabă mai mult de intelectuali, identificaţi cu interesele burgheziei naţionale. S'ar părea că satul are, din contră, mai mult tendinţe de asimilare, când poate, — de chemare la normele lui de viaţă —, nu de excludere. Sau poate, pentru sat, Evreul e în primul rând negustorul, burghezul, altă stare socială şi, pentru el, între burghezul evreu şi cel român nu este deosebirea pe care aceştia o fac între ei.

Toleranţa religioasă a sătenilor nu înseamna însă lipsă de religiozitate. Poate să însemne, cel mult, în cazul de faţă, ca Şenţenii nu vad nici un pericol pentru credinţa lor în toleranţa ce o arată faţă de alte religii şi confesiuni. Biserica, de asemenea, are mare influenţa asupra sătenilor, deşi între ei şi preot pot fi uneori frecături. Şi acesta e cazul cu preotul din Şanţ, pe care unii dintre săteni îl găsesc prea bătrân. „Noi, zice unul, nu zicem că nu e bun, dar e bătrân amu. E de lipsă unul cu mâna de fier, cum a fost şi el când era mai tânar". Alţii îndrăsnesc chiar acuzaţii mai grave. „Mai religioşi o fost oamenii mai înainte, zice altul. Credinţa-i răcita mult, d'a mai mult din partea preotului de cât din a poporului. Că daca-l chemi la o slujbă îi trebue doua-trei saptamâni. Nu mere. Că n'are plată, că-i batrân, — nu ştiu".

După toate marturiile, preotul Pamfil Grapini a fost un om energic şi autoritar. Astazi (1936) are 81 de ani şi se luptă aprig să-şi păstreze stăpânirea spirituală de alta dată. Iată, ce spunea, de pilda, în predica pe care a ţinut-o în ziua de 22 Septembrie 1935: „Casa Tatalui meu e casă de rugaciuni şi n'oi permite să fie loc de şezatoare... Or am drept de poruncit, or atunci vă las pe voi. Când gasesc pe treptele bisericii capete de ţigari, am dreptul sa fiu mâhnit în sufletul meu. Eu nu dojenesc pentru mine, fară tot pentru voi. Predica e o dojana mântuitoare pentru suflet... O spus cineva ca or aduce alt popă. Apoi daca e aşa, dragilor mei, sunteţi liberi dela mine. Dar acum sunt eu şi n'am să las, pân'oiu pune mânile pe piept. După acelea faceţi ce vreţi. Atunci puteţi spune: bine că l-o luat dracu pe popa cela".

Rolul pe care tatal îl are în fiecare familie primitiva, unde e şef religios, este confiscat în satul creştin de preot. In sat el este „parinte" şi „tata" prin excelenţă. Intre părinte şi fiii sai sufleteşti pot interveni neînţelegeri, dar fiecare rămâne mai departe cu rolul lui.

— Dar ori cât de mare ar fi rolul preotului şi al bisericii în sat, ele nu-s singurele realităţi care conteaza în viaţa spirituală şi educativă a satului. In cuprinsul vieţii săteşti mai sunt şi alte realităţi sociale, unele chiar mult mai vechi şi care, din punct de vedere educativ,

au rol cu atât mai mare, cu cât el se exercita neobservat aproape. Intre acestea, cele mai de seama sunt diferitele însoţiri de copii şi tineret şi, pentru adulţi, şezatoarea.

Cetele de copii sunt, fara îndoiala, unul dintre cele mai interesante fenomene social-pedagogice, care însa a fost atât de puţin studiat ca atare.

Dupa terminologia şcoalei sociologice dela Bucureşti, cetele de copii sunt grupari: n'au o structura de sine statatoare şi permanenta, ci una cu scop în afară şi întâmplatoare, ocazionala. Copiii se întovărăşesc pentru colindă, pentru joc, pentru pazitul vitelor sau chiar pentru furt. Cetele pentru colinda sau cele pentru joc au o mai mare importanţa, pentrucă ele impun întovaraşirilor, pentru scopul urmarit momentan, o anumita structură. Numărul şi distribuţia membrilor din cete sunt determinate de acest scop. Celelalte, deşi şi ele importante, nu prezinta o structura tot aşa de interesanta pentru studiu.

„Noi când ne ducem cârlanii la pascut, zice un copil cu care am mai vorbit, ne întovaraşim câte doi sau trei şi din două trei turme facem una mai mare. Eu ma întovaraşesc cu Gavrila Sas. Imi place cu el, pentrucă păzeşte bine cârlanii. Nu-i bate. Nu-i furios. Noi mergem înapoia cârlanilor şi ne jucam. Atuncea vin şi alţii, dela alte tovărăşii, şi cu toţii ne jucam. Când ne adunam nu e nici unul mai mare. Toţi una. Numai numaram şi cine cade". (Simion Câmpan).

Daca ceata de copii nu e aproape de loc structurata, în schimb însa jocurile sunt. Şi ori de câte ori o ceata schimba de joc, tot de atâtea ori se absoarbe în structura acestuia.

Am vazut, în capitolul precedent, jocuri cu sens pentru educaţia gospodareasca. In afară de acestea, mai sunt altele cu alta semnificaţie, — jocuri cu referinţe la viaţa sociala şi cetaţeneasca şi educative tocmai din acest punct de vedere. Dam aci doua exemple.

De-a tâlharii cu jandarii. „Ne jucam mai mulţi baieţi. Numai acasa, nu la imaşi. Ne strângem seara dupa ce venim cu vitele. Şi ne 'mparţim în doua. La unii le zicem tâlhari şi la unii jandari. Şi fiecare şi-alege câte un cap. La capul jandarilor îi zicem şef, la capul tâlharilor dupa cum o fost pe vremuri: Nicoliţa. Nicoliţa a fost înainte de răsboi un tâlhar pe Rotunda. La tâlharii ceilalţi le zicem tabara lui Nicoliţa. Tâlharii fug, s'ascund şi jandarii dupa ei, îi cauta. Ii tot cată până-i prind pe toţi. Atunci dau cu cureau pe spate la tâlhari. Dupa aceea schimbam jocul. Care o fost jandari se fac tâlhari şi ailalţi jandari" (S. C.).

De-a rasboiul cu sageţile. „Aicea alegem doi comandanţi. Apoi se aleg şi taberele, — ca fiecare se duce unde-i place de comandant. Se trage apoi cu un leu şi unul e Român şi altul e Turc sau Tatar. Se bat apoi cu sageţile cu arc. Ne luptam aşa până spune o tabara ca e batuta. Ne batem şi cu pietre puse într'o bota cu crapatura. Da' acu s'a mai pierdut jocul asta". (S. C.).

Gasim, după cum vedem, în fiecare din jocurile acestea autentice, atmosferă de legendă locala, cu urme chiar din istoria naţională, care cu siguranţă, au o eficacitate educativă mult mai mare, din punct de vedere cetăţenesc, decât cele câteva ore pe care copiii le au, cu acelaş scop, în programele şcolare.

Acestea sunt cetele de copii şi jocurile copiilor. Cu cetele de tineri mai în vârstă — cetele de feciori cum se spune în partea locului — lucrurile stau altfel. Cetele de feciori sunt mai structurate, mai instituţionalizate. In schimb activitatea lor e mai primitoare de înnoiri. Actualitatea, ocazionalul chiar şi viaţa locală îşi fac loc aci.

Cea mai de seamă ceată de feciori din Şanţ, este ceata „berei".

Ce este berea? „La noi e un obiceiu. Se strâng doi-trei până 'n patru feciori, care-s mai deştepţi — anul trecut eu, Onisim Grapini şi Iosif Sângeorsan, toţi ca de 25 ani. Noi am băgat patru muzicanţi. Le-am dat o arvuna de 300 lei şi a ramas sa le mai dam o mie pe opt seri. In ziua de Craciun ne-am adunat la casa „berei", la Maftei Sângeorsan. Am cumparat 3 kg. de ginars, le-am fiert, şi le-am pus la masa. Erau adunaţi 22 de feciori şi la toţi le-am dat. Şi i-am întrebat: învoiţi îs sa le fim noi bjirai? S'a aprobat. Tot în seara ceea am luat „aroane" (a platit fiecare jumatate din cât s'a înscris sa dea). Unul din noi, Onisim Grapini, a numit feciori cari să umble câte doi sa cheme fetele la bere, sa le ceara la parinţi. E aşa: intră în casa şi zic buna seara. Se aşează pe scaune, iau pălariile din cap, apoi amândoi deodata: Bade Ioane şi lele Ioana (cum îi numele), se roagă ceea bereni şi ne rugam şi noi, faceţi bine şi ne lăsaţi fata la bere. De nu va fi cu greu să veniţi şi Dumneavoastra. Parintele fetei, dacă vrea să facă o glumă, spune: cu placere, da nu vrea să vie. Ma noi spunem: ia şi d-ta o joardă şi dă dupa ea, c'atunci o vini. Da buna seara şi pleacă. Asta e funcţia unui bjirau. Acum vine al doilea. Acela am fost eu. Eu am trimes muzicanţii la părinţii fetelor sa le dea sa manânce. Alegi cele mai văzute fete din sat şi de toata seara altele. Al treilea bjirau are funcţie: aranjeaza lampile, pune naft, curaţă salile şi sta în aşteptare. Il mai ajuta şi gazda căşii. — Seara se joaca întâiu dansul „de-a mâna", apoi „de-a 'nvârtitul", alunelul, — apoi vine sârba. Se

mai şi mestecă jocurile. Intre jocuri se mai strâng câte 5-6 feciori şi cumpara ginars şi da şi la fete. Cu fetele mai vin şi parinţii şi fraţii însuraţi şi privesc. La dans se şi striga. La bere sunt altele strigaturi, la nuntă altele. La jumatea berei se plateşte la muzicanţi jumate şi la urma restul. Pe la Anul Nou, berenii se strâng toţi la casa berii. Bjiraii iau plugul şi berenii sbici de fuior. Intâi descânta la casa berei şi descântecul e aşa: pune plugul pe fereastră — că e mic, de lemn, şi plugul şi boii şi calul şi om şi teleguţa. Tate-s facute de mine. Eu om purtat plugul şi Onisim Grapini o descântat. El o strigat la feciorii care-s afara cu sgârbacele:

Vă tocmiţi şi bine staţi,
Boii bine sa mânaţi?

Şi ei zic:

Ne tocmim şi bine stam,
Boii bine sa mânam.

Şi iar bjiraul:

Mâine anul se 'nnoeşte,
Pluguşorul se porneşte...

Şi tot aşa mai departe. Onisim Grapini o ştie toata. Apoi pornim. Merem întâiu la parintele, apoi la notar, apoi la dascal, apoi la ţarani, la cei fruntaşi. Catre ziua împarţim banii şi facem petrecere. Am uitat să spun ca, înainte de bere, toţi bjiraii dela toate berele — că mai sunt şi altele — merem la primarie să facem concesiune de joc între primar, gazda berii şi bjirai. Iscaleşte şi pretorul şi jandarmaria. In cela an când o murit Duca om mers la Bistriţa pentru iscalit. Merem şi la parintele. A doua zi de Crăciun, după biserica, bjiraile, câte unul de fiecare bere — mare, mijlocie şi mică — dau parintelui lista pentru toţi feciorii din bere: câţi îs de fiecare. Preotul ne binecuvântă şi ne da drumul. Ca mai este şi bere mijlocie şi bere mica. Berea mijlocie o fac feciorii ca dela 20 la 23 ani; cea mica feciorii sub 20 de ani. Ca nu încap toţi într'un loc. Eu daca vreau sa ma duc la berea mijlocie sau mica, am voe. Cei mici n'au voe nici la mijlocie nici la mare. Fetele — e aşa: sub 15 ani la mică, dela 15 la 18 ani la mijlocie, peste 18 la mare. Mai 'nainte nu ştiu bine că cum o fost. Bere mica nu era. Nu-i lăsa ai mari şi popa. Da' amu o mai îmbatrânit popa ăst' al nost'. — Altă data berea se facea altcum, da' eu n'am apucat. Fara cunosc berea dela Magura. Acolo nu e ca la noi şi ţine trei seri". (Savir Scripeţ, 25 ani, patru clase primare).

Lămuriri asupra berii am luat şi dela preotul Pamfil Grapini, în sepcial asupra denumirii de „bere".

„Mai 'nainte vreme, feciorii dela 18 ani se adunau la un econom. Şi fiindcă mai mult nu le placea vinarsul ca sa petreacă în câşlegi, ei aduceau boabe de orz, le puneau într'un butoiu mare, turnau apă şi tinerii pe rând mergeau toată ziua, învârtea şi mestecea orzul în apa aceea. Apa capata un gust amar. Aceea apă o streceurau în vase curate, o pastrau şi, începând de a doua zi de Naşterea Domnului petreceau. Şi fiindca bautura avea gust şi miros de bere, o dat numele de „bere" şi la petrecerea întreaga. Merem la bere, mai! Facem bere, mai! Pentru conducerea petrecerii, tineretul îşi alegea un conducator, caruia-i ziceau primar sau birau. El avea doi aghiotanţi. Ei erau raspunzatori pentru pacea şi ordinea faţa de primărie, de priot şi de parinţi. Intâiu se judecau între ei, apoi ajungeau la noi. Care se simţea nedreptaţit, fata care era dispreţuita sau ofensata, veneau la priot sau la primarie şi se jeluia. Cu ocazia aistor conveniri, de regula, era invitata toata „diliginţa" satului şi parinţii. Copiii nu erau admişi. Obiceiul se ţine şi acuma, dar numai iarna, — şi s'a mai schimbat. Vara, dupa vecernie, îşi fac între ei înţelegere şi joaca pâna la apus de soare. Dar nu la cârciuma. Priotul mai controleaza care o fost la sf. biserica şi-i mai opreşte. Acu mai nu se mai alege birau. E unul mai batrân care conduce". (Pr. Pamfil Grapini).

După cum vedem, „berea" e de fapt instituţia cea mai de seama din viaţa tineretului din partea locului, cu mare influenţa educativa. Şi este în adevar o instituţie: funcţia de berean, ca şi funcţiile de conducere, sunt în adevar funcţiuni, nu-s legate de anumite persoane. Funcţia sa educativa este şi ea evidenta. Petrecând, tineretul se iniţiaza de fapt la viaţa spirituala a satului, — mai ales la cea cetaţenească. Organizaţia berei seamana, în orice caz, cu organizaţia cetaţenească a satului, — cu a satului din trecutul imediat însa. In adevar, conducatorii ei se numesc birai, deşi astazi (1936 acestea sunt denumiri care n'au corespondent în sat. Pe unele din aspectele ei instituţia are înca un aer de primitivitate şi mai pronunţat. Aşa e de pilda în alegerea birailor. Ei nu sunt aleşi, ci se propun ei înşişi şi cer doar consimţimântul alegatorilor feciori.

In ceeace priveşte activitatea desfaşurata — ceeace am putea numi programul berei — nimic prea precizat. Obiceiurile cu caracter mistic practicate cu prilejul ei sunt fixate cu precizie destul de mare; dansurile sunt şi ele tradiţionalele dansuri locale, în cea mai mare parte; dar o ordine a desfaşurarii lor nu este strictă. In plus, multe lucruri noi se introduc cu destulă uşurinţă. Chiar în organizare, dela o generaţie la alta, se introduc reforme.

Conducerea spirituala suprema a berei, în sat, pare s'o aiba înca preotul. Adiministraţia comunei vegheaza numai sa nu se contravina la vr'o masura luata de autoritaţile superioare. Incolo, spiritual, ea ajută mai mult pe preot. Cât despre şcoală şi învăţător, dupa cum se vede din descrierea „bjiraului" Savir Scripeţ,

ei sunt, pare-se, cu totul absenţi din treaba asta.

Dacă „berea" este a tineretului, şezătoarea e a satului, — în orice caz în mare măsură a satului întreg.

Şezatoarea nu-i o instituţie cu structură precisă. Singurul caracter instituţional al ei este, am putea spune, permanenţa ei ca idee. Altfel e o grupare ocazională, cu mari posibilităţi de adaptare la împrejurari. Aşa e şi în Şanţ,

„La şezătoare se mai întâlnesc feciorii cu fetele. Da vin şi alţii. Fetele se adună în de ele; feciorii umbla şi de la o şezătoare la alta. Stă mai mult unde place la fiecare". (Savir Scripeţ).

„Când eram eu tânăr, şezătorile erau par'că mai dese, dar şi mai sever supravegheate. Se aduna mult tineret, dar nici odată singur. Vorbesc de fete, — tinerii erau slobozi. Pe atunci preotul le frecventa foarte des şi pe neaşteptate. Unde nu te aşteptai era. Mai venea şi învăţătorul dar el n'avea atâta autoritate. La şezători preotul nu ţinea cuvântari. Sta doar de vorbă cu lumea, da un sfat sau se informa. De multe ori sărbătoarea la biserica, el vorbea apoi de ceeace auzea că se întâmplă pe la şezători şi nu cruţa. In şezători se spuneau poveşti, glume, ghicitori. Uneori se şi cetea. Circulau prin şezători: Libertatea dela Orăştie, Românul dela Arad, Tribuna şi Gazeta Transilvaniei, precum şi cărţi. Şezătorile erau şi ele un fel de şcoală de naţionalism. Acum nu ştiu cum vor mai fi şezătorile în Şanţ, dar par'că s'a mai schimbat ceva". (Dr. Frederic Popu, fiu al satului).

La şezătorile organizate de echipa monografică, silindu-se să respecte cât mai mult specificul locului, s'a putut vedea că şezătorile sunt încă vii în obiceiul satului Şanţ. S'a încercat aci şi o sistematizare a lor, cu un mai pronunţat rost didactic. Subiectele aduse de locuitori în discuţie au fost păşunatul şi pădurea, cele mai actuale în sat. Acelaşi lucru se discută probabil mai mult şi în şezătorile obişnuite.

Din informaţiile culese mai iese însă un lucru. Şezătorile mai mari — cele de toamnă de pilda, dela culesul păpuşoiului — adună la un loc toate vârstele. Cele de iarnă, când se adună femeile şi fetele cu lucrul, sunt mai puţin populate şi tineretul se adună oarecum separat. Şi atunci, se înţelege că şi atmosfera şezătorilor diferă. In orice caz între rostul şezatorilor şi acela al cetelor de copii şi de tineret este o deosebire: acestea din urmă sunt exclusiv ale tinerilor, pe câtă vreme şezătoarea e a tuturor vârstelor. Ea face, am putea zice, legătura între vârste, în domeniul vieţii spirituale, ceeace e foarte important din punct de vedere educativ.

5. — Să aruncăm acum o privire generală asupra caracterelor mai însemnate ale educaţiei tradiţionale, aşa cum se desprind ele din înfăţişarea acestui proces în Şanţ.

Ceeace domină, după cum am văzut, în concepţia Şenţeanului, este încrederea sa în puterea educaţiei. Pentru el omul este împlinirea unui destin, — un destin bun în general, pentru toată lumea. Implinirea lui depinde însă de păstrarea unor reguli, care trebuesc cunoscute. Omul se împlineşte decă le cunoaşte şi le respectă; ratează dacă le ignorează. Intre concepţia aceasta şi unele teorii culte (Rousseau) nu este nici o deosebire aproape. Deosebirea stă numai în mijloacele pe care le are săteanul la îndemână pentru fructificarea ideii pe teren practic. El vine aci cu practici empirice şi magice, pe câtă vreme omul cult cu învăţăturile ştiinţei moderne. Ceeace trebue reţinut însă este robustul optimism educativ al Şănţenilor, ceeace e o garanţie pentru ieşirea din criza de creştere, prin care pare că trece acum satul lor.

In ce priveşte mentalitatea mistico-empirică a satului Şanţ, — şi aci sunt de făcut unele distincţiuni. Ea nu este chiar atât de închisă. Bărbaţii mai mult, femeile mai puţin schiţează tendinţe de ieşire din ea. O uşoară umbră de îndoială faţă de practicile magice pregăteşte decăderea acestora la ragnul de superstiţii. S'ar părea chiar că numai lipsa altor deprindrei îngădue perzistenţa celor vechi, căci locul nu poate rămâne gol. Altfel fructul este destul de copt.

Deosebirea dintre femee şi bărbat, din acest punct de vedere, are repercursiuni însemnate pentru educaţie. Tot ce se leagă de îndatoririle educative ale femei — cum e în mare măsură educaţia sanitară, — se face în spirit mai tradiţionalist şi mai primitiv; tot ce ţine de datoriile educative ale tatălui — în primul rând educaţia gospodărească — se face cu o înţelegere mai raţională a lucrurilor. Bărbaţii au o atitudine mai liberă, chiar faţă de autoritatea supremă a satului, — preotul. Consecinţa logică pe care trebue s'o tragă de aci şcoala este evidentă. Ea trebue să aibă o atenţie deosebită pentru formarea mentalităţii feminine, cu atât mai mult, cu cât de acest lucru sunt legate viaţa şi educaţia micilor săteni în primii ani de existenţă, care sunt, după cum se ştie,

atât de periclitaţi

O caracteristică a educaţiei tradiţionale a satului sunt apoi metodele educative întrebuinţate. Ele au un caracter nediferenţiat şi nesistematic. Invăţătura în sat nu se face specializat şi metodic, ci global şi ocazional. Copiii învaţă trăind pe lângă părinţii lor tot ce ştiu şi ei — toată meseria vieţii de ţăran din localitate —, observând şi făcând ca ei. In această privinţă ucenicia pe care o face meseriaşul — chiar la ţară — este o formă avansată de învăţătură.

In unele sate — la popoare mai înaintate — găsim un început de ucenicie diferenţiată chiar la ţară. La noi, aproape de loc. Dar ceea ce găsim uneori la noi — ceeace am găsit în Şanţ — este tendinţa de a păşi peste ucenicia propriu zisă la şcoală. Evoluţia firească a metodelor educative, dela integralismul empiric şi ocazionalism, la ucenicia specializată şi apoi la şcoală, pare să nu se facă la fel ca pentru meserii, în trecut. Aici este tendinţa să se sară direct dela prima la ultima treaptă evolutivă. Faptul nu poate fi fără consecinţe. In educaţia profesională a meşteşugarilor, ucenecia este o instituţie intrată în tradiţie, cu structura, viaţa şi legile ei. Aceasta face că şcoala — şcoala de meserii sau profesională — apare meseriaşilor ca ceva străin. Mai multă încredere inspiră aşa zisele şcoli de ucenici, care sunt o fuziune a uceniciei cu şcoala. Şi o împăcare.

Şcoala necesară pregătirii ţăranului, pentru complexul ocupaţiilor lui, are o altă situaţie. Ea trebue altoită direct pe şcoala nediferenţiată a familiei şi a celorlalte instituţii populare de educaţie. De aci o sumă de greutăţi, de sigur, — dar altele.

Instituţiile de educaţie ale satului nu au aşa de evidentă funcţiunea educativă, cum o găsim fie la ucenicie, fie la şcoală. Şi biserica şi familia şi cetele de copii, şi cetele de tineri, şi şezătoarea — ca să nu le pomenim de cât pe acestea — au şi alte rosturi în viaţa socială, uneori tot aşa de importante ca şi cel educativ. De aceea, poate, cea mai mare greutate pentru ţăran este să se obişnuiască a concepe o instituţie, care să nu aibă altă funcţiune, de cât pe aceea a învăţăturii.

Aproape toate instituţiile educative săteşti au apărut chiar în sat. Numai biserica a apărut în afară. Ea s'a impus satului împotriva străvechiului cult familial şi a aşa ziselor credinţe păgâneşti. Religia creştină a venit în sat, la început, ca duşmană a păgânismului, care era satul însuşi. Astăzi ea este încadrata în viaţa satului şi este o forţă educativa încă vie.

Familia sătească, şi ea, este o instituţie destul de închegata. Tipul de familie cel mai răspândit în Şanţ este, am vazut, cel al familiei conjugale simple. De cum se căsătoresc, tinerii doresc să se despartă de parinţi. Aceasta este, probabil, în legatură şi cu saturaţia demografică a satului. Fiecare tovărăşie conjugală vrea s'o ia cât mai de vreme. Dacă ramân în gospodăria veche li se pare că-şi pierd timpul, muncind pentru alţii: pentru fraţi sau chiar pentru părinţi, care lasa apoi moştenire averea muncită de ei şi altora. Familia aceasta, interesanta şi nu prea respectuoasă faţă de bătrâni, este proprie unei vieţi care lasă tradiţiile să moară. Nu putem spune ca este cazul întocmai pentru familia şanţeană, dar condiţiile creiate duc în această direcţie.

Căci tradiţiile mai au şi alte forţe de susţinere. Ele se transformă complet numai odata cu transformarea totului. Educativ familia, din faza celei din Şanţ, nu mai are condiţiile unui sat în ascensiune, dar nu are încă nici lămurite condiţii noui de viaţă. S'ar putea ca o astfel de familie, dacă nu găseşte multa vreme putinţa ieşirii din criză, să facă drum întors spre forme degenerate, cu dezastroase efecte educative, din toate punctele de vedere: şi sanitar şi gospodăresc şi spiritual. Aci şi şcoala va trebui să aibă un cuvânt de spus, dar cheea stă într'un complex de alte condiţii.

Alături de familie un rol educativ de seamă, în sat, am văzut că-l au cetele de copii şi tineret, precum şi şezătoarea. Acestea sunt dincolo de cadrul restrâns al familiei. Ele au funcţiuni, care trebue să fi fost mult mai importante în trecut, fără să le fi pierdut complet nici azi. Atmosfera de legendă sau basm, care le însoţeşte adesea, rămăşiţe de magie şi primitivism patriarhal, mărturisesc de vechimea şi importanţa lor în vremurile apuse. Perzistenţa lor în sat este temelia misticismului din viaţa sătească.

Şcoala încearcă sa vină cu influenţa ei aci, dar destul de nepriceput. De fapt, problema rămâne să fie lamurită de-abia de acum încolo. Deocamdată singura influenţă dirijată asupra lor a avut-o, până acum numai biserica. Lucrul acesta este foarte vadit în Şanţ. Aci biserica a exercitat un control dintre cele mai severe, în ultima jumatate de veac, asupra în-

tregei vieţi spirituale şi educative a satului. Ea a supraveghcat în primul rând familia, dar s'a amestecat şi în viaţa instituţiilor populare cu totul particulare, cum sunt cetele de tineri şi şezatorile. Ea a cautat să faca, prin ele, atât educaţie religioasa, în spirit tradiţional, cât şi educaţie naţionala. Astazi încă, biserica este o forţa vie în sat, deşi cu o autoritate ceva mai scazuta. Diminuarea acestei autorităţi ţine de multe cauze, dar şi de slabirea forţelor celui ce o încarneaza: batrânul preot Pamfil Grapini.

Fiindca agenţii unei funcţiuni atârnă greu în modul cum aceasta se va manifesta. Ei nu creeaza funcţiunea, dar îi pot da viaţă sau o pot suspenda parţial.

Agenţii funcţiunii educative sunt: părinţii, şefii fireşti, ocazionali sau permanenţi, ai cetelor şi şezatorilor, şi preotul.

Mama, dintre parinţi, are rolul educativ cel mai de seamă. Sateanca mamă este, în genere, mai superstiţioasa de cât barbatul, fiind legată de cercul mai strâns al familiei. In vremuri patriarhale rolul ei educativ era mai mic. Bărbatul era mult mai important prin faptul că deţinea şi puterea religioasă, al cărei şef era. Azi rolul femeii e covârşitor. Ea se îngrijeşte, cu exclusivitate aproape, din primii ani ai copilariei, atât de trupul cât şi de sufletul copiilor.

Tatal are un rol educativ mai mic azi şi intra în acţiune, în viaţa copilului mult mai târziu pentru a-i face educaţia gospodarească. In general, barbaţii călătoresc mai mult şi din aceasta învaţa mai mult. Ocupaţiile lor, militaria şi faptul că ei merg la şcoală în procent mai ridicat, îi face mai primitori pentru lucruri noi, mai puţin legaţi de superstiţii, pe care le şi numesc adesea „credinţe femeieşti”. De aceea se şi observă că progresul la ţară este mai descatuşat pe linia pe care barbatul are un rol educativ: adică pe plan practic.

Şefii ocazionali sau permanenţi, ai cetelor de copii, de tineret şi ai şezătorilor îşi au şi ei partea lor în procesul educativ al satului. Ei sunt, în fond cei ce conduc o lume, de care sunt legaţi, prin toate fibrele fiinţei lor. Educaţia oficiala nu le da nici o consideraţie deosebita, dar acest lucru e cu atât mai periculos, pentruca ei continua sa fie ceeace sunt, pe linii nesupravegheate, pline de pericole de tot felul. Biserica a înţeles mai mult acest lucru şi a nazuit sa le canalizeze manifestarile pe drumul său.

Preotul, în adevăr, a fost autoritatea educativa suprema în satul tradiţional, — şi în Şanţ în mod deosebit. Prin mame el a controlat educaţia tradiţională familială, corectându-i pe cât a putut fondul de superstiţii necreştine; prin amestecul său în funcţionarea cetelor de feciori şi a şezatorilor el a controlat şi restul vieţii spirituale a satului, cu rost educativ. Singurul domeniu unde el a avut o influenţă mai mica a fost acela al activităţii gospodăreşti. Aci agentul educativ cel mai însemnat a ramas tot tatăl. Acestuia încearcă să se substitue, pentru acelaşi rost, şcoala, — dar, până acum, cu rezultate destul de slabe încă.

Educaţia cultă a satului Şanţ. Şcoala.

6. — Şcoala este cea mai nouă instituţie educativă a satului. Propriu zis, aşa cum este ea astăzi, nici nu este a satului, ci a Statului, în sat. In alte ţări ea este intrată ceva mai mult în tradiţia satului. La noi această tradiţie este de făurit.

Spre deosebire de celelalte instituţii educative, despre care am vorbit în studiul nostru. şcoala are un caracter net diferenţiat şi modern. Funcţia ei educativă este evidentă. Fără aceeastă funcţie şcoala n'ar putea exista. Ceeace nu este cazul cu nici una din instituţiile educative cu caracter popular, — nici cu familia, nici cu cetele de copii şi tineret, nici cu şezătoarea, nici cu biserica. In structura acestora aspectul educativ este implicat, dar nu e nici prea evident şi nici, întotdeauna, cel mai însemnat. S'ar putea chiar concepe, fiecare dintre ele, şi fără rosturi de acest fel.

Noutatea relativă a şcolii în sat este un lucru care se vede repede, mai ales în satele noastre, chiar şi după semne exterioare. Stilul clădirilor şcolare, în primul rând, este vorbitor. Dar noutatea aceasta se vede mai ales în atitudinea pe care sătenii o au faţă de şcoală şi rosturile ei. Şi este extrem de preţios ca acest lucru să fie cunoscut, pentrucă greutăţile pot fi înlăturate atunci mai cu succes.

Atitudinea sătenilor faţă de şcoală se poate masura şi cu metode precise, — cu testul de atitudine . E o metodă care ne poate da formula matematică, expresia cantitativă a problemei. Pentru satul de care ne ocupăm, satul Şanţ, n'am avut posibilitatea să aplicăm această me-

todă. Ne-am mulțumit cu metoda anchetelor, sub formă de convorbiri cu sătenii. Pe această cale se obțin rezultate mai puțin precise, dar nu fără valoare. Metoda anchetelor este chiar necesară, ca o completare a metodei testelor. Ea poate să aducă un aport de adâncime și culoare locală. pe care testul numai cu greu îl poate da.

Din convorbirile noastre cu sătenii din Șanț, am cules destule mărturii care să ne dea o idee despre modul cum privesc ei școala. Vom da câteva dintre ele.

„Mi-am dat băietul la școală ca să învețe carte, sa-i folosească pentru când o fi mare". (Nicolae Ioan, mijlociu ca avere și cu știință de carte. Intr'un mod asemănător se pronunța și alții: Leontin Pop, Macidon Grapini și Octavian Filipoiu, — aceștia oameni saraci). Alții par și mai convinși: „Eu îmi dau copilul la carte, ca sa învețe, să-i folosească în viața. Că azi nu se mai poate fără carte". (Andrei Nacu . Sau: „Dacă învață copilul, pentru el învață. Eu îl dau la școala sa fie spre folosul lui". (Macidon Domide). Alte raspunsuri i-au forme aforistice, ceeace e un semn să ele sunt oarecum cristalizate în subconștient, semnul intrării în tradiție. „Omul fără carte e prost. Eu mi-am dat copiii la școală — și fata și băiatul — ca să nu fie proști". (Iosif Ilicșu). „Cartea e ca o călauză. Cine știe ceti află mai multe și vede mai bine că pe ce lume-i. Am dat copilul la școală pentru a avea în viață o calauza". Pantelimon Olariu). „La orice om cartea prinde bine în viață. Eu am dat la școala și fata și baiatul tocmai pentru aceea: să le prinda bine". (Onisim Sângiorsan).

Ca și în multe alte părți din România, Șănțenii păstrează ideea ca școala e făcută mai mult pentru băeți. Ideea contrarie își face totuși drum, tot mai mult.

„Eu am dat copila la școală să învețe carte. Cartea e de folos și pentru fete". (Precup Filipoiu). „Eu am dat și fetele la școală, că și ele trebue sa știe carte; le e și lor de folos să știe". (Pavel Patrașcanu).

Din câteva convorbiri, date mai pe larg, ne vom putea însă da seama mai bine de complexitatea gândurilor unui șănțean privitor la școală și știința de carte.

„Pe copii, zice Dănilă Câmpan, i-am dat la școală ca sa se deștepte. Cine are carte, are parte. M'am lasat de ale mele și i-am dat. E deosebire mare între cel ce învață și cel ce nu învața. Poți sa-l mâi ori unde. Chiar lucrator dacă e știe ce face. Apoi cine învață e mai supus. Știe de ascultare, știe de Dumnezeu, învață rugăciunile, știe că e un stăpân în cer. Când o mai și ramas dela școala, o rămas că n'o avut încalțari, ori ceva cumva. Numai Simion mergea oricum. Nu se lasa. Așa i-a fost de drag. Apoi tot mereu l-am luat și eu la întrebare. Lui Simion i-a placut sa mearga la miliție. L-am dus și la muzica, — numai e tare slabuț. Acum urmeaza la fabrica și aduce bani. Nu suntem în stare să ținem copiii la școala. Da' și meseria e buna, numai s'o învețe. Și daca nu trece la meserie, vrem ca dascalui să-i învețe de-ale economici. Și sa fie și el om. Dupa a mea parere, invațatura multa la învațător nu face atât cât purtarea buna. Ce folos că o hodorogi la vorbe multe, daca nu se știe purta. Cu purtarea buna poți ocoli lumea. Și mai e ceva. Ar trebui să ne lase copiii o luna mai târziu toamna și o luna mai de vreme primavara, ca altfel trebue să pui om mare dupa vite. Eu pe cel mic îl mai trimet cu cârlanii". (Danila Câmpan, 49 ani, 6 clase primare).

„Școala, spune alt șănțean, a fi de folos să fie cât de multa. Eu am avut un băiat: o facut cinci clase aci și doua la liceu. Nu l-am putut duce mai departe. Acum îl folosesc la economie. L-am dus la liceu când n'aveam femee, ca nu puteam sa-i am grije. Carte, fetele sa aiba câtă le trebue. N'au să se duca sa conducă țara. Da' cuminți și învațate în școala trebue sa fie și fetele și feciorii. Și eu zic așa: să aiba copilul și carte, da' praxa e înainte de toate cele. Și din economie (gospodarie *n. r.*) și din comerț și din meserie să învețe. Copilul sa mearga la școala ca să se facă om la loc, să știe că pe ce lume se afla. Când și nu merg copiii la școala, sunt mai multe motive: alții fie ca nu-i de atâta lipsa sa-l dee la școala, alții din sărăcie sau din depărtare. Eu de-aș avea putință și acum l-aș mai da. Numai dascalul sa-și faca și el al lui. Dascalul, când eram eu la școala, nu-i era iertat să fie absent. Se ocupa cum trebue. Era mereu cu noi. Azi mult îngaduite tare sunt absențele, — nu știu de ce. Un dascal eu îl consider lumina sa lumineze tineretul. Sa faca toate câte plac și lui Dumnezeu. Sa nu-l vada lumea bat sau că nu se duce la biserică. Cum vrea sa fie copilul așa să fie și el. Dascălul Grigore Româneși, când eram eu la școala, o suduit de Dumnezeu. Sunt patruzeci de ani și n'am uitat nici acum. Nu trebuea sa faca asta. Școala noastra din Șanț nu-i destul de încapatoare. Ar trebui alta. Și apoi cred ca ar mai trebui o școala. Partea cea mai departata și mai grea este Cârtibav". (Simion Filipoiu, 53 ani, 6 clase primare și trei ani cursuri de repetiție, mijlociu ca avere).

Și o altă convorbire, deopotrivă de interesanta.

„Eu am două băiete: una trece în clasa a cincia și alta mere amu întâiu. Mai am unul care o făcut un an la școala normală, și-o venit de-o urmat din nou în sat. Mi-am dat copiii să învețe carte și alte lucruri, că eu n'am timp. La fete nu le lipsește atâta învațatura. Partea bărbatească trebue sa învețe, ca se lovește mai mult de viață. — După a mea parere bine ar fi să se ocupe școala întâiu de religie. Capăta așa copilul un fel de omenie. Știe sa asculte. Apoi e bine sa învețe și economie. Da 'ntâiu omenie. Da' și daca n'o are de-acasa, nu face nici dascalul nimic. Toate de câte va sa se pălească în viață îi poți arata la școală. Școala cum e acum nu-mi place ca nu se ocupă de tot. Nu învața baieții tot ce învațam noi. Și noi învațam

în limba străina, ce ştiu eu? Şi-am fost mai mijlociu şi tate le-am învaţat. De-s tate ca la noi, apoi îmi pare bugat de rau. Cel puţin sa ştiu ca e numai la noi aşa. Copiii mai şi lipsesc dela şcoala. Uneori nu-i dau la şcoala ca ma strânge o lipsa. Ma doare de şcoala, dar ma doare mai mult de economia mea. Ca trebue musai sa-i dau dupa marhai uneori. Eu sunt om cu cuprins mare şi nu pot sa fac tot singur. Da' şi la şcoala copilul să nu mearga de geaba. Să fie dascalul dascal. Sa fie şi popular, ca traeşte cu noi. Să facă bine sa ma asculte, că nu-i fiu de general. Aceea-i una. Apoi sa ştie sa înveţe. Sa aibă el mai întâiu în cap omenia şi s'o pilduiasca şi pentru copii. Sa fie pilda cu casa lui. Ca daca dascalul îşi ţipa femeea pot s'o ţip şi eu. Or de bautură, — nu pot să ma duc cu sa-i spun ce sa facă. — Eu vad că şcoala nu produce. Or ca nu sta de copil, or ca nu ştie ce să-i înveţe. N'aud baieţii ca să înveţe ceva. E atâta tot odihnit. Eu când umblam la şcoala stam ca pe foc. — Şcoala noastra din Şanţ nu-i cum ar trebui. Edificiul nu-i bun de fel. Trebue prăvălit până în fundament. N'au toţi copiii unde sta. Pe urmă trebue ca toţi învaţatorii sa aiba fartir, sa nu cerşeasca. Şi apoi şi gradina. Aia-i gradina? De-acolo n'au a învaţa copiii nimic. Ceapa lor nu e cum era a mea de-o saptamâna. — Şcoala a avut şi cooperativa, da' amu nu ştiu. Ştii ce 'nseamna cooperativa în şcoala? E un fel de altoi să facă şi ei mai târziu. E o deprindere. Invaţă să conducă, să controloze, sa nu mai fure casarul sau preşedintele. Toate sa treacă în inima lui. Ce-ar mai trebui şcolii? Sa aibă creştere de vite, vaca, gaini, — sa arate cum se îngrijesc. Să aibă stupi şi gradina pomala. Da' numai sa aibă cine să arate. Sa arate şi cum iese cu munca bună şi cu munca rea. Să faci doua darabe şi sa vadă copiii că e mai bine sa lucre aşa. Da sa pun şi rau ca sa vada. Aceea numai chinuesc pamântul, — nu ştiu ce să faca cu el. Pe Cârţibav cred ca ar trebui şcoala noua". Ioachim Domide, 49 ani, 6 clase şi trei de repetiţie, om cu avere multa).

Ceea ce e de remarcat din capul locului, în aceste converbiri este varietatea subiectelor abordate de sateni. Nu există problema şcolara, care sa nu fie atinsă într'un fel, iar părerile exprimate sunt de cel mai mare interes şi pentru noi.

O prima concluzie, de tras din tot, este în legătura cu valoarea pe care Şanţenii o acordă şcolii. Pentru ei e clar că şcoala este folositoare. Altfel nu şi-ar da copiii la şcoala. Şcoala trebue sa vie în ajutor acolo unde parinţii n'au timp sau n'au pricepere. Tocmai de aceea ea-i mai de preţ pentru baieţi. Fetele pot căpăta învaţătura, de care au nevoe, în familie. Băiatul trebue să ştie însă lucruri pe care nu le poate învaţa dela părinţi.

Ce trebue să înveţe copiii la şcoală? Părerea exprimată aci ne surprinde oarecum. Toţi sătenii spun: la şcoală copiii trebue să înveţe carte, — carte în primul rând. Când copiii sunt prea mult purtaţi prin grădini şi ateliere satenii sunt nedumeriţi. Li se pare că elevii sunt sustraşi atunci dela însaşi esenţa ocupaţiilor şcolareşti. Nu doară că ei ar da o importanţă greşită carţii. Din contră. Pantelimon Olariu spune: „cartea-i o călăuză. Cine ştie ceti aflâ multe şi vede mai bine că pe ce lume-i". Şi acesta e adevărul. Aceasta înseamna însă şi altceva. Ţăranul vede că în atelierele şi grădinile şcolilor primare copiii nu învaţă mult prea mult faţă de ceea ce ştie el. Uneori nici atât. Din contră, învăţătura scrisului, cetitului şi socotitului ajută unora dintre ei să evadeze din sat sau cel puţin dela ocupaţiile ţărăneşti.

Ce trebue să înveţe copilul cu ajutorul cărţii? Cel dintâi lucru pe care-l recomandă sătenii chestionaţi este religia, — adică întărirea tocmai a spiritului dominant deja în sat. „Capătă aşa copilul un fel de omenic. Ştie sa asculte". Intâiu deci educaţie morală în spirit religios. „Apoi e bine să înveţe şi economic, da' mai întâiu omenie". In fond, aci iese în evidenţă trăsătura sufletească de temelie a ţăranului: practicismul în înţelesul larg al cuvântului, — practic din punct de vedere psihic (înclinare moralalizatoare, omenic, supunere); practic pe planul preocupărilor de viaţă (formarea deprinderilor gospodăreşti).

Idealul acesta de educaţie, aşa cum îl desprind ţaranii, în rostul pe care ei îl atribue şcolii, nu se acoperă cu acela pe care programele oficiale îl acorda acesteia. Programele oficiale pun în centru educaţia naţională, sătenii pun pe cea religioasă; cartea e văzută cu alţi ochi de programele oficiale, şi cu alţi ochi de sateni; cât despre practicismul din şcolile noastre, ţaranul n'are nici o încredere deosebită în modul cum este înţeles şi aplicat el astazi.

— Şi totuşi şcoala, în satul Şanţ, pare mult mai înradacinată în spiritul sătenilor ca în alte părţi. Acest lucru se poate observa şi din modul cum cel puţin o parte dintre locuitori o discuta, — ceeace înseamnă că-i preocupă, — precum şi după frecvenţa şcolară care, dacă nu-i ideală, e în orice caz mai bună ca în alte sate. Se datoreşte aceasta şi faptului că şcoala are în Şanţ un trecut, care explică aceastâ relativă împământenire a ei în viaţa satului.

Şcoala din Şanţ datează, după spusele locuitorilor — în special ale bătrânului dascăl pen-

sionar Mihail Cotu — încă din anul 1820. Date certe de funcţionarea ei avem însă din 1827. I se zicea atunci, pe vremea graniţei, „gemeinde Schule” şi era sub supravegherea administraţiei militare şi sub cea spirituală a bisericii. Din punct de vedere material ea se susţinea din „lada satului”, — adică de către comună. Aceasta dădea: localul, cheltuelile cu întreţinerea localului, plata învăţătorului şi cărţile şcolare. Deci tot sau aproape. Când sumele pe care le putea da ea nu erau suficiente se instituea un „arunc” (dare). pe cap de locuitor. Cei ce puteau plăti se achitau de această datorie în bani, ceilalţi prestau muncă specială, pentru „fondul scolastic”.

Incepând din anul 1836, prin stăruinţa vicarului Ion Marian, s'a făcut o coordonare şi reglementare în întrebuinţarea acestor fonduri, pentru toată graniţa. S'a hotărît atunci ca fiecare comună să rezerve un fond pentru şcoală si anume: comunele mari 4000 de florini, cele mijlocii 2500 şi cele mici 2000. Şanţul — sau, cum i se zicea atunci, Rodna Nouă — făcea parte din această din urmă categorie. Fondurile acestea se administrau, la început, de fiecare comună în parte. Mai târziu ele s'au adunat la un loc şi s'au dat în grija unui consiliu districtual. Administraţia aceasta a continuat şi după desfiinţarea graniţei, în 1851. Numai în 1868 s'a instituit un regim nou. Incepând cu acest an, în urma legii Eötös, şcolile „săteşti” — cum începuse să li se zică — îşi schimbă titulatura, devenind şcoli „confesionale”. Biserica îşi afirmă acum o autoritate şi mai mare asupra lor. — In adevăr, după această dată, şcoala începe să fie condusă de un senat şcolar, ales de popor pe trei ani. In fruntea senatului stă însă preotul şi tot el este de drept şi de fapt directorul şcoalei. Senatul avea să se ocupe de găsirea mijloacelor materiale de susţinere a şcoalei, precum şi de angajarea corpului didactic. Preotul, ca director, avea în plus şi efectiv în mână atât instrucţia cât şi educaţia copiilor 9).

Curând după instituirea acestei noui organizări, Ungurii deslănţue o serie de măsuri de maghiarizare tot mai aspre. Astfel, în 1878, introduc ca obligatorie limba maghiară între obiectele de învăţământ. In 1893 se măresc salariile învăţătorilor şi se pun obligaţii şcolilor confesionale să plătească pe învaţatorii lor la fel. Pe lângă acestea, Ungurii pun o sumă de alte obligaţii, a căror neîndeplinire ducea la închiderea şcoalei. In felul acesta locul putea să rămână liber pentru o şcoala de stat 10). Presiunea devine şi mai mare din 1907, odată cu legea Appony. Prin aceasta se extind drepturile limbei maghiare, iar învaţătorii şcoalelor confesionale sunt asimilaţi cu funcţionarii statului. Despre aceste timpuri, batrânul dascăl Mihai Cotu spune: „Luând Statul maghiar şcoalele confesionale sub control mai sever, inspectorii şcolari de atunci făceau inspecţii cu o severitate de nedescris. La o inspecţie nu-i convenea cum vine lumina în şcoala, la alta nu erau cărţile corespunzătoare, alte ori nu răspundea învăţătorul; iar cu progresul în şcoală nu erau mulţumiţi niciodată. Făceau obiecţiuni şi ameninţări mereu cu închiderea şcoalei şi destituirea învăţătorilor, — numai ca să poata statifica şcoala. Senatul nostru a ştiut înfrunta toate acestea şi a susţine caracterul greco-catolic al şcoalei”.

Ascultând pe bătrânul Cotu, gândul ne poartă, fără să vrem, la Herdelea din romanul „Ion” al lui Rebreanu. De altfel Rebreanu este de fel tot din partea locului, dela Maieru.

Cu toate greutăţile prin care a trecut, şcoala din Şanţ a putut să le înfrunte, să le supravieţuiască şi să-şi facă datoria pe linia impusa de condiţiile sociale ale satului. A început modest şi n'a avut niciodată prea multe mijloace de susţinere, dar cu eforturi şi chibzuinţă, a putut să iasă din nevoi.

Dela 1827 la 1855, şcoala a funcţionat cu o singură sală de clasă. Pe atunci se învaţa numai scrisul, cetitul, calculul şi religiunea. Din 1855 s'au adăugat alte clase, până au ajuns patru. In 1884 s'au adaugat clasele a cincea şi a şasea; iar după unire, a intrat sub regimul şcoalelor din România. De Stat, şcoala a devenit însă numai din 1923.

Până la unire, au funcţionat în total în Şanţ 22 de învăţători, unii mai mult, alţii mai puţin. Invăţătorii din primii ani de existenţă a şcolii nu aveau vreo calificaţie deosebită. Erau

---

9. Panfiliu Grapini. Monografia comunei Radna Nouă Bistriţa 1903 p. 123–127.

10. Gr. Tăbăcaru şi Moscu. Istoria ped. rom. Bacău 1929. Vezi şi S. R. Farmac. Învăţământul normal din România, Buc. 1927. Dr. O Ghibu. Viaţa şi organizaţia şcolară şi bisericească din Transilvania şi Ungaria 1915.

cantorii bisericii locale. Primul învăţător cu pregatire specială este Cosma Cotu, numit în 1855. El a funcţionat cu mici întreruperi până în 1884, lăsând reputaţia unui bun învăţător şi a unui luptător pentru ai lui. După ieşirea la pensie a fost primar al comunei. In plus el a pus oarecum bazele unei dinastii învăţătoreşti în comună. căci fiul lui, Mihail Cotu, a fost şi el aci învaţător şi apoi director, timp de 33 de ani, iar nepotul lui, fiul lui Mihai, pe nume tot Cosma, este acum (1935) învăţător şi director al şcoalei.

Dintre ceilalţi învăţători, pe care i-a avut şcoala, au mai rămas în amintirea locuitorilor: Ioan Boroş preţuit ca priceput pomicultor, Alexandru Pop şi mai ales Dariu Pop, dibaci organizatori şi conducători de coruri bisericeşti.

In anul 1890 se institue în localitate şi şcoala de repetiţie. Cursurile acestea ţineau, după cum se ştie, trei ani şi aveau loc Sâmbăta şi sarbatorile. De aceea i se mai şi zicea şcoala de Dumineca. Se făceau aci lecţii de completare a cunoştinţelor, precum- şi cursuri pentru analfabeţi. Ele erau făcute tot de învăţătorii şcoalei, pentru care muncă nu primeau nici un salariu în plus. Cursurile de repetiţie s'au ţinut regulat până în 1914.

Acest scurt istoric, al şcoalei din Şanţ, scoate în evidenţă şi explică tot odată unele caractere ale sale. Este de reţinut mai întâi legătura permanentă care a existat, dela început, între sat şi şcoală directă şi prin intermediul bisericii. Organizarea confesională a şcolii, concretizată în senatul şcolar, dă acesteia o temelie populară solidă. Felul cum acest senat se străduia să asigure şcolii sprijinul material necesar, — oglindind în aşa numitele „preliminarii de venite şi speze" — precum şi felul cum se ţineau şedinţele senatului, consemnate în „Protocolul preste şedinţele senatului bisericesc şi scolastice", sunt mărturie vie. Astfel, în şedinţa dela 21 Martie 1886, se discuta hotărîrea comitetului suprem dela Bistriţa, de a deschide şcoala la 1 Septembrie şi a o închide la 31 Maiu. Senatul „decide cu unanimitate a prejudeca dispoziţiunile superioare, cum că conform uzului şi împrejurărilor între care trăim aci, s'a practicat strictu a se ţine cursulu de opt luni cu stricteţe, dar cu începutulu Noembrie şi până la finea Iunie". — Alte ori senatul se ocupă şi cu probleme mai speciale de educaţie. Citam din protocolul dela 5 Iunie 1902: „După deschiderea şedinţei se comunică prin preşedinte că e timpul de a se lua seama de progresul şcolarilor repetitori şi trebue a se statori ziua, car în legătură cu aceasta de a se statori întregei tinerimi ca să se poarte cuviincios, să cerce sf. biserică, să cânte regulat şi să arate o purtare morală socială demnă". Şi protocolul conchide: „Cel ce ar neglija, ori ar fi remetent, ori ar avea o purtare socială nedemnă, se va dojeni aspru şi se va lipsi de a fi permis a intra în sânul celor demni".

Senatul se face, după cum vedem, instrumentul educativ al obştei, destul de înţelegător pentru lucrurile noi care i se cer înfăptuite prin şcoală, dar opunându-le acestora adesea spiritul tradiţional şi nevoile locale. Este un lucru care deosebeşte senatul şcolar de atunci, de comitetele şcolare de azi.

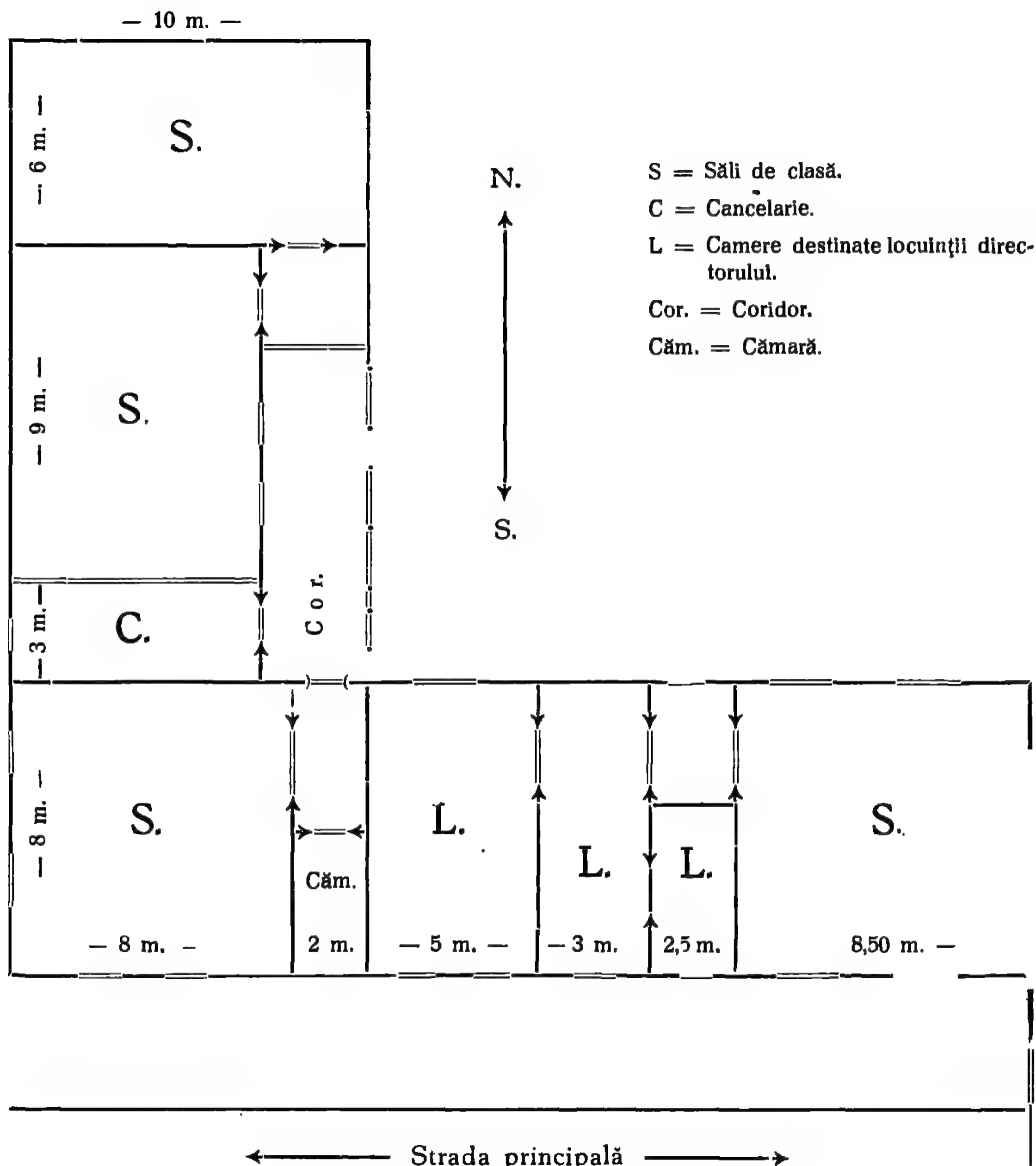
Un alt caracter demn de reţinut, al acestei şcoale, este spiritul ei combativ, născut din situaţia sa faţă de Statul maghiar. Această situaţie îi creea stări de spirit sau, şi mai bine, o anumită temperatură spirituală, în care se lucra cu entuziasm. Faţă de şcoala de Stat, ea se prezenta, de sigur, cu mai puţin lustru; dar ea are avantajul, faţă de şcoala oficială, de a fi silită să fie veşnic trează. Infăşurând — ascunzând am putea spune — ideea rezistenţii naţionale, în prapurii confesionali, în strânsă legătură şi cu nevoile satului, şcoala aceasta avea şi oarecare aer de nediferenţiat şi prea rustic, dar tocmai acest lucru îi îngăduia să se apropie mai mult de sat.

7. — După ce am văzut care este atitudinea Şănţenilor faţă de şcoală şi cum se explică şi istoriceşte această atitudine, putem să ne ocupăm şi de şcoală în ea însăşi. Trebue negreşit să ne amintim în prealabil de mediul în care se găseşte ea şi de mediul educativ al satului. Lucrul acesta l-am făcut deja la începutul studiului nostru, precum şi partea aceea a lui, în care am studiat pedagogia tradiţională a satului.

Vom începe cu mijloacele de care are nevoe şcoala, — orice şcoală, — pentru a putea exista şi funcţiona. Ele sunt de două feluri: mijloace materiale şi mijloace omeneşti, spirituale, — ambele deopotrivă de indispensabile.

Mijloacele materiale nu constituesc şcoala, dar creează condiţii de bună funcţionare şi chiar de existenţă pur şi simplu. Sătenii, ei înşişi, îşi dau seama de aceasta, deşi ei reduc totul, în această privinţă, la local şi combustibil.

LOCALUL ŞCOALEI DIN SATUL ŞANŢ, JUD. NASĂUD

Sub regimul unguresc, de aceasta se ocupă senatul bisericesc şi scolastic. Pentru a ne putea mai bine da seama de modul cum se achita acesta de datoriile sale, dăm aci un extras din „protocoalele preste şedinţele senatului bisericesc şi scolastic", pentru o perioadă de peste treizeci de ani.

Anul	Fond şcolar	Arunc. şcolar	Din absenţă	Ajutor comunal	Ajutor de Stat	Din chirii	Diverse	Total venite	Total spese
1885	—	—	—	265,62	—	—	283.95	648,57	648,57
1890	414,62	102,07	15.—	260,—	—	—	—	791,98	791,98
1895	478,45	249,—	10.—	200,—	—	38,—	—	975,45	975,45
1900	1353,—	168,89	40.—	1600,—	—	60,—	—	3217,89	3217,89
1905	1476,—	600,—	60.—	1600,—	—	—	—	3736,—	3736,—
1910	1548,-	2000,-	50.—	—	1900,—	—	590,—	6088,—	6088,—
1915	1633,23	500,—	10.–	2000,—	3300,—	15,—	217,88	7676,11	7676,—
1918	1744,—	1147,20	10.—	2000,—	–	—	217,–	5118,20	5118,20

Aceste cifre, scoase din „preliminariile de venite şi spese" ale senatului, se remarcă, după câte se poate observa, prin câteva „venite" cu sens care trece dincolo de cel simplu material. Este în primul rând aşa zisul „arunc şcolar". El este destul de mare, ridicându-se în unii ani până la o treime din venitul total al şcoalei. Dacă la acesta mai adăogăm şi ajutorul comunal şi veniturile „diverse", procentul veniturilor, pe care senatul le strânge cu autoritatea sa, creşte încă mai mult. Căci nu trebue să confundăm ajutorul comunal cu ceeace comuna dă în mod obişnuit din veniturile ei şi care formează „fondul scolastic". Acesta formează abia 37,5% din totalul sumelor din tabloul nostru.

Ajutorul Statului intervine în 1909-10. El este destul de important, ridicându-se în unii ani la aproape jumătate din suma totală a veniturilor. Se înţelege că acest ajutor al Statului atragea după el obligaţii în plus, faţă de cel ce dădea banii.

Totuşi, cele mai însemnate nevoi şi le-a împlinit senatul tocmai în epoca de lipsă a ajutorului din partea Statului. Atunci a fost ridicată clădirea actuală, cu cea mai mare parte din încăperile ei. Chiar mai târziu, continuarea clădirii nu s'ar fi putut face fără participarea din plin a satului, sub conducerea senatului scolastic. — Clădirea şcolară a fost ridicată în 1888, — partea dinspre şosea. Celelalte două săli de clase şi coridorul, perpendiculare pe primul corp al clădirei, au fost ridicate în 1912. Temelia este de piatră, iar restul este din lemn. „In 1888, spune Mihai Cotu, au făcut oamenii cu puterile lor. In 1912 piatra şi lemnele le-au prestat poporul. Restul s'a făcut din fondul şcoalei. S'au cumpărat: geamurile, ferestrele, uşile, acoperişul de tinichea şi tot ce n'aveau oamenii. Dar tot ei le-au cărat. De toate s'a îngrijit senatul".

După unire locul senatului l-a luat comitetul şcolar, cu atribuţii numai de administrarea părţii materiale şi în fond condus de directorul şcoalei. — Un factor nou intervine încă acum: criteriile politice ale alegerii comitetului, ceea ce înseamnă intervenţii mai mari din afara satului, în viaţa sa. La aceste alegeri se pun acum liste cu semnele partidelor politice (+ — O) şi se aleg liste întregi, nu persoane.

Sub această nouă formă de administrare, era natural ca să se schimbe ceva şi în fondul lucrurilor. Dovada o avem în extrasele din bugetele comitetului, pe care le dăm aci.

	Prevederi bugetare			Incasări			Cheltueli	Excedent
	Ordinare	Extra-ordinare	Total	Ordinare	Extra-ordinare	Total		
1926	83.536.16	12.900.—	96.436.16	70 025.12	8 720 —	78.745.12	71.806.–	6 939.—
1927	43.373.—	22,803.—	66.176.—	43 373.—	22 803.—	66.176.—	30.367.—	35.809.—
1928	87.823.—	2.000.—	89.823.—	87.823.—	1.900.—	87.723 —	87.703.—	20 —
1929	80.775.—	2.400.	83 175.—	80.775.–	1.450.—	82.225.—	82.205.—	20 —
1930	161.237.—	2.000.—	163.237.—	25.542.—	12.812.—	38.354.—	38.354 —	—
1931	150.107.—	2.000 —	152,107.—	52 100 —	—	52.100.—	52.080.—	20.—
1932	123.275.—	—	123.275.—	8 410.	500.—	8 910 —	8 800.—	110.—
1935 36	37.480.—	6.100.—	43.580.—	19 313 —	4 708.—	24 021.—	24.021.—	—

Suntem departe de bugetele senatului scolastic de altădată. Veniturile extraordinare ale comitetului şcolar de acum, reprezintă abia 11,7% din totalul veniturilor, faţă de 37,5% dinainte. Şi încă, până în 1926, ele se menţin ceva mai ridicate. Lucrul acesta ţine, credem noi, de structura însăşi a comitetului şcolar. In primii ani de după unire, în virtutea unei inerţii explicabile, el lucrează în parte tot ca vechiul senat. Acum se ocupă activ nu numai de latura materială, ci şi de cea culturală a şcolii: se interesează de serbările şcolare (Procesul verbal Nr. 7 din 1924), încuviinţează şi ajută alcătuirea unui teatru popular, cu studenţii din sat (Proc. verb. Nr. 8 din 1924), se discută chiar legea învăţământului primar din 1924 (acelaşi Proc. verb.), se ajută copiii cu cărţi (Pr. verb. Nr. 2 din 1925) şi tot în 1925 se ia în discuţie înfiinţarea în localitate a unui Cămin Cultural.

După 1926-27 comitetul şcolar din Şanţ se preocupă tot mai puţin de astfel de lucruri şi, ceea ce e de observat, este că tocmai acum, odată cu restrângerea preocupărilor lui la latura materială, suferă tocmai latura materială, şi ea. Comitetul, izolat oarecum de sat, se mulţumeşte să-şi încaseze subvenţia obişnuită, fără a se mai strădui să strângă şi el ceva pe de-asupra.

Cum să ne explicăm această schimbare, adusă de organizaţia Comitetului Şcolar şi mai ales de intrarea acestuia în spiritul legii care-i da fiinţă? In parte cauza am arătat-o deja: caracterul politic pe care-l ia constituirea comitetului şcolar. Prin aceasta el nu mai este o instituţie a satului, ci, în orice caz şi a Statului, depinzând de politica generală a acestuia. Caracterul acesta se întăreşte şi mai mult prin împrejurarea că, din 1923 şcoala din Şanţ se etatizează. Etatizarea şcolii nu e un rău în orice împrejurare, dar în cea de faţă ea a însemnat o înstrăinare a şcolii de sufletul satului. Lucrul îl credem cu atât mai adevărat, cu cât fenomenul este de înregistrat chiar din era maghiară, odată cu etatizarea parţială a şcolii. Odată cu anul 1911, de pildă, „aruncul" pus pe locuitori şi consimţit de ei, scade în mod vertiginos.

Cu vremea lucrurile se mai agravează încă. In ultimul timp, comitetul şcolar simte ceeace nu pricepuse din litera legii: simte că, propriu zis, el n'are nici un rol adevărat în conducerea şcolii, nici chiar din punct de vedere material. Banii comitetului nu se cheltuesc după indicaţiile lui. In cel mai bun caz se lucrează după instrucţiuni încorsetate venite dela comitetul judeţean, prefectură sau chiar dela Minister. Or, de când lumea, cine dă bani, vrea să controleze întrebuinţarea lor. Când săteanul simte că nu mai poate controla şi chiar dispune, îşi închide punga.

Adevărul, exprimat de noi aci, se mai verifică şi altfel, pe toată ţara. Acolo unde Statul n'a putut să facă totul pentru şcolile săteşti, el, în genere, n'a recurs la comitetele şcolare. A trebuit să găsească altceva, care să atragă contribuţia satului. Pentru aceasta au luat naştere aşa zisele „comitetele de construcţie", de pildă, deosebite de comitetele şcolare.

In ce priveşte satul Şanţ, însă, mai este şi o cauză de ordin mai local. Prin înlocuirea senatului bisericesc şi scolastic, prin comitetul şcolar şi prin instituirea unei direcţii laice a şcolii, preotul a fost izolat şi biserica n'a mai dat concursul ei şcolii, ca altă dată. In unele privinţe chiar a împiedecat opera comitetului. Ceva mai mult, senatul bisericesc şi scolastic nici nu s'a lăsat să dispară decât în aparenţă. In fond, sub o altă formă, el a existat întotdeauna, după cum reiese din înseşi protocoalele bisericii.

In adevăr, după unire şi mai ales după înfiinţarea comitetelor şcolare, şcoala a cerut să i se dea în primire, ceea ce urma să constitue patrimoniul său, defalcat din patrimoniul indiviz al senatului bisericesc şi scolastic. Senatul a dat în primire localul, mobilierul şi curtea şcolii, însă numai în folosire nu în posesie deplină şi cu obligaţia de a le întreţine şi de a plăti taxele de asigurare. Ceva mai mult, din vechiul „fond bisericesc şi scolastic" a rămas în administarea bisericii şi un „fond scolastic" special, depus la două bănci. In 1929 ambele sume s'au adunat la o singură bancă, ridicându-se la 26.334 lei. Până în 1932, fondul acesta n'a fost întrebuinţat în nici un fel. In 1932 s'au cumpărat 105 catehisme, 12 biblii mici şi 2 calendare, care s'au dat şcolarilor. Valoarea acestor cărţi a fost de 2144 lei. In 1934, prin legea conversiunii, fondul a suferit o pierdere de 20.074 lei, la care s'a mai adăogat o pierdere de 1023,31 lei, valoarea unor împrumuturi de stat ungureşti. In 1936, fondul cu dobinzile acumulate reprezintă 21502 lei şi e rămas tot în administrarea bisericii.

Toate acestea dovedesc şubrezenia poziţiei

pe care se află comitetul şcolar local, organul de susţinere materială a şcolii. In alte părţi ale Ardealului poate că lucrurile vor fi evoluat altfel, dând putinţa şcolii să aibă condiţii mai independente şi mai sigure de existenţă. In orice caz, satul a fost antrenat din ce în ce mai puţin, în ultima vreme, la opera de susţinere a şcolii sale, ceeace înseamnă cel puţin un motiv de îngrijorare pentru el. Mai sunt apoi de tras, poate, şi alte concluzii, de ordin mai general, depăşind simplul interes local.

— Dupa ce am văzut forţa materială a şcolii din Şanţ — temelia ei economică — sa vedem şi pe cea spirituală. Ea constă din atmosfera culturala a satului, despre care am vorbit în altă parte a studiului de faţă, precum şi din corpul didactic al ei. Aci vom vorbi numai despre acest din urmă element, cu atât mai mult cu cât acesta aparţine mai mult şcolii, propriu zise. El este elementul viu, care concretizeaza şi da glas programei şi intenţiilor educative ale şcolii oficiale.

In anul 1934-35, anul dinaintea cercetării noastre, au funcţionat în Şanţ patru învăţători: Cosma Cotu, Octavia Cotu (născută Pioraş), Aurel Baltărețu şi Lucreţia Filipoiu. In 1935-36, în locul d-nei Octavia Cotu a funcţionat ca detaşat Alexe Vâsieşu.

Vorbitoare, într'un fel, pentru forţa morală pe care o prezintă corpul didactic din acest sat, este situaţia morală a familiei de dascăli, Cotu. Trei generaţii de învăţatori sunt întrupaţi în bunicul, tatal şi fiul, care pe rând au servit şcoala din localitate.

Primul este Cosma Cotu, despre care am mai vorbit. Activitatea lui se plasează în epoca de lupte dârze a inteligenţii ardelene, pentru pastrarea fiinţei româneşti a satelor din Ardeal. Şi calitaţile personale, dar de sigur şi împrejurarile au ridicat pe Cosma Cotu la înălţimea timpului său. El s'a format în vâltoarea luptelor, care au culminat prin vestitul Memorandum din 1892. Temperamentul lui de luptător, precum şi uşurinţa exprimării, l-au ajutat şi ele în acest sens.

„Tatal meu a fost urmarit de Unguri tare mult. A fost mare român. Pe vremea aceea nu era limba maghiara în şcoala. Se cântau cântece naţionale şi se invaţau istoria şi limba româna. Cu memorandul înca o umblat mult. El se purta ţăraneşte, fie ca era domn. Mai purta câte odată vesta şi caputâ, — da încolo cu camaşe, cu pieptar şi şerpar. Ii placea foarte mult să umble şi cu opinci. Mi se pare că se ducea şi la comitet cu opinci. Dintre învaţatorii de pe atunci era prieten cu Silvestru Mureşan. La alegerile de deputaţi ei erau întotdeauna urmariţi, pentrucă au fost mari naţionalişti". (Mihail Cotu).

Mihai, fiul lui Cosma, deşi cu pregătire şcolară — vechea preparandie — bună, n'a mai fost ca tatăl său, după propria lui mărturisire. Era şi el altă fire, erau şi alte vremi.

„In era maghiară, pe vremea mea, nu era iertat sa cântăm cântece naţionale româneşti. Cine o facea era dus cine ştie unde. Mai în tinereţile mele mai cântam şi eu; d'apoi am luat frică, pentruca simplamente te da afară din post. Dacă mai şi cântam, ne tot uitam pe la fereşti sa nu ne auda sau să nu treaca inspectorul. Băieţii mai cântau pe acasă. Când mă uit în urma, progresul e mai mare azi, pentrucă studiul se face numai într'o limbă. Sub era maghiara facem şi eu ce puteam. Pentru că eram beteag, dela o vreme, am cautat să lucrez sa intru în voe la toţi, ca şi o fata mare. Dar toate s'au schimbat. Dupa rasboiu apoi cine a fost mai mândru şi mai lotru ca mine că învaţam pe copii numai limba română". (M. C.).

Trebue să recunoaştem lui Mihai Cotu circumstanţe atenuante. El a trăit epoca de zel maghearizator a Statului Unguresc. Starea de lucruri de atunci a născut acest tip de învăţător, multiplicat în multe exemplare în Ardeal şi care a fost fixat de Liviu Rebreanu în Herdelea al său.

Cosma Cotu formează a treia generaţie în familia dăscălească de care ne ocupăm. El are opt clase de preparandie şi-şi începe activitatea în 1922. Familia lui e mândră cu situaţia lui în sat, dar satul — elevi şi săteni — nu sunt întru totul de aceeaşi părere. O elevă din clasa a III-a poate să spună despre el: „D-l Director Cosma e rău. Bate pe băeţii furtunatici"; iar un sătean spune de asemenea: „Pe Cosma Cotu, dascălul nost', nu dă lumea mai nimic, fie că-i domn. Că domnul, după ce se face de minune şi nu ţine la cinste, nici lumii nu-i cade bine". I se reproşează şi lucruri în legătură cu meseria lui de învăţător, dar şi altele de ordin moral şi familiar, incompatibile cu situaţia lui de educator al satului. La toate aceste cusururi un tânăr intelectual îi mai adaugă un altul: „Nu e omul care trebue în Şanţ. Aci oamenii judecă pe învăţător. Ei vor activitate culturală, vor şezători, vor cor. Cosma nu-i satisface. Ar face dacă e împins dela spate. — Şi mai are un păcat: în politică o fost

întotdeauna cu guvernul şi caută să lucreze pe cei pe care are necaz". Preotul, în sfârşit, îi găseşte în plus încă un cusur: „Eu, zice el, am fost ani mulţi şi paroh şi prezident al senatului eclesiastic şi director de şcoală. Că aşa era legea veche. Dar nu mi-a zis nimeni pe atunci „Domnule Director". Acum însă, cei care sunt, tot Domnule Director le place să le zică".

Cosma Cotu îşi dă şi el seama de sentimentele pe care i le poartă o parte a satului, dar pare să se fi obişnuit cu aceasta. Cât despre preot, la rândul lui îi poartă aceleaşi sentimente. „Preotul, zice el, era pe vremuri şi director al şcolii. Acum şcoala e condusă de comitetul şcolar, pentru partea materială. Dar preotul tot se consideră în drept să se folosească de grădina şcoalei şi paşte vitele în ea. Noi ne gândim că e om bătrân şi nu vrem să ne mai stricăm pentru asta. Dar n'o să mai meargă mult aşa.

Dintre ceilalţi învăţători, Octavia Cotu, născută Pioraş, este privită cu multă stimă, — o stimă care înseamnă însă şi oarecare distanţă sufletească. Deşi e de fel din sat, unde funcţionează ca învăţătoare din 1924, şi deşi e căsătorită cu un localnic (Sabin Cotu), şi ea şi soţul păstrează relaţii corecte cu satul şi relaţii mai apropiate numai cu burghezia satului. Ca pregătire are opt clase normale de tip ardelean.

Lucreţia Filipoiu este de fel tot din comună. Ca învăţătoare aci este din 1927. Despre ea, în sat, se vorbeşte mai mult şi nu întotdeauna bine. Sătenii sunt împărţiţi în opiniile lor, dar intelectualii satului, în genere n'o văd cu ochi buni. Unul dintre ei spune răspicat: „Lucreţia Filipoiu n'are purtări bune şi nu se cade pentru o învăţătoare să aibă astfel de purtări. Şi ceeace este mai rău este că Lucreţia Filipoiu nu este învăţătoarea care ne trebue. Ce-o fi făcând ea în clasă nu ştiu, dar în viaţa satului, pentru cultura lui, nu face nimic. E o simplă funcţionară".

Totuşi copiii dela şcoală o iubesc pe Lucreţia Filipoiu, — ceeace ar fi o indicaţie de „ce-o fi făcând ea în clasă". „Domnişoara Filipoiu încă e bună", îmi spune elevele ei din clasa a II-a, în marea lor majoritate. In această privinţă e interesant să ascultăm şi pe Lucreţia Filipoiu, despre ea şi despre alţii. „Eu sunt o fată săracă, zice ea. Mama a murit, iar tata s'a recăsătorit. Trăesc acum cu un frate mai mic şi cu o soră. Ei sunt ţărani. Pentru aceasta poate sunt duşmănită de d-l Director şi de ceilalţi domni din sat. Ei toţi sunt de neam. Când am venit transferată întâiu aici, ei mi-au spus: cum a venit aşa va pleca. Mă acuză că n'am purtări bune. Dar oricine vine la noi e bănuit aşa şi sunt bănuită şi eu. Dar vezi că eu n'am avut nici un copil, pe câtă vreme alţii au avut copii, cu altă femeie decât cu nevasta lor. Vă spun drept că nu mai pot să rabd".

Ceilalţi doi învăţători cari au servit în ultimul timp în Şanţ nu sunt din localitate şi sunt amândoi tineri. Ei sunt Aurel Băltăreţu şi Alexe Văsieşu. Au ca pregătire şcoala normală de tip nou. In general ei sunt bine văzuţi de către Şănţeni. Iată o opinie despre ei:

„Invăţătorii *mai vechi din Şanţ* îi cunoaşteţi d-v. Cei doi mai noi sunt foarte buni. D-l Văsieşu e un adevăarat pedagog. Copiii îl iubesc atât de mult, încât fug de acasă ca să meargă la şcoală. El face şi străjerie şi cu asta i-a atras mai mult. — Şi d-l Baltăreţu e bun. El face şi cooperaţie. Cu asta face bine satului, dar de şcoală nu se ocupă cât Văsieşu. Amândoi sunt respectaţi mult în sat, pentrucă se poartă bine".

Despre Băltăreţu mai putem adăuga şi această opinie a elevilor, pentru a se vedea că nu era mai puţin iubit de cătrei ei.

„Noi am învăţat cu d-l Băltăreţu. E om tare bun. Nu ne bătea de loc. Ne-a părut rău, când am auzit că n'o să mai vină la noi. Da' o vinit. Când a terminat şcoala anul trecut şi a plecat la Rodna l-am petrecut cu toţii pe drum şi am dat mâna cu el".

După cum vedem, cea mai bună opinie o au Şănţenii despre aceşti doi învăţători, care nu sunt de fel din satul lor. S'ar putea crede că aceasta e o întâmplare şi că s'ar fi putut să fie şi astfel. Fără a fi cu totul categorici, noi credem însă că nu e numai întâmplarea care a creiat această situaţie. Din toate aceste mărturii, care au în bună măsură aerul unor bârfeli de provinciali, se pot scoate şi unele concluzii de ordin mai general, cu consecinţe pedagogice destul de însemnate. De altfel ele şi sunt în parte brâfeli, — adică opinii interesate —, ceea ce înseamnă că, pornind pe pista acestor interese, putem da de cauze care pot fi considerate cu un ochi mai obiectiv, ştiinţific. Vom încerca această operaţie de desprindere din păienjenişul unor opinii aşa de încărcate cu patimă personală.

a) La prima vedere, ceea ce fixează pe un învaţător în structura morală a satului, sunt calităţile lui personale. Lucrul acesta este, evident, just în mare măsură, dar nu total. Dacă suntem atenţi la ceea ce se colportează, pe drept sau pe nedrept, despre un învăţător, din reţeaua de nedescurcat a intrigilor, ies la iveală trei cauze care pot fi determinante: persoana celui despre care se colportează, interesul personal al celui ce colportează şi interesul mai puţin personal al categoriilor sociale din care fac parte atât cel ce exprimă o opinie, cât şi cel despre care se exprimă. Sunt interese care fac ca toate calităţile cuiva să nu fie văzute sau luate în seamă. („Ce-o fi făcând ea în clasă nu ştiu, dar...") şi din contră să fie văzute defectele, care servesc ca suport unei opinii, comună unei pături a satului. Trebue ca un învăţător să fie în afara de linia conflictelor fireşti ale satului pentru a fi scutit cu totul de astfel de critici. Aceasta este una din cauzele pentru care învăţătorii care nu-s de fel din localitate, atâta vreme cât nu sunt încă înrădăcinaţi în localitate, se pot bucura de o opinie excelentă din partea locuitorilor, şi mai ales a chiaburimii satului.

b) In orice sat, opiniile cele mai cu autoritate sunt acelea ale fruntaşilor .Aceştia se pot detesta reciproc, dar, în faţa cuiva, din afara cercului lor, ei iau de obiceiu atitudine comună. Pentru ei aşa zisele „neamuri proaste" sunt proaste în afara oricărei discuţii, aprioric. Faptul că, dintr'un astfel de neam, cineva poate să ajungă învăţător, nu-l absolvă de cât cu mare greutate şi uneori de loc, de pecetia ce i-a fost pusă pe frunte. Lucreţia Filipoiu pare să fie în această situaţie. Ea însăşi simte că nu mai poate suporta şi că, o altă situaţie morală ea n'ar putea avea de cât undeva unde origina ei mai modestă să nu-i fie cunoscută.

c) Poziţia morală a unui învăţător, în sat, mai este determinată şi de timpul când s'a format ca atare şi care i-a fixat un fel de a fi social. In acest sens calităţile lui pot fi puse în evidenţă sau din contră estompate de spiritul şi atmosfera vremii. Şi tot aşa şi defectele.

In această lumină putem judeca, de pildă, pe învăţatorul Cosma Cotu, într'un fel, — pe Băltăreţu şi Văsieşu altfel 11). Cosma Cotu este învăţătorul generaţiei de imediat de după răsboiu. Atunci, după împlinirea idealului naţional, societatea românească, sub raportul şcolar ca sub atâtea alte raporturi, şi-a proectat amestecat, drept idealuri, o sumă de visuri eterate, care, mai apoi, s'au anulat pe rând unele pe altele. Efectele acestei stări de lucruri s'au simţit până în cel mai umil sat şi învăţătorii au căutat să se identifice, după împrejurări, cu ele. Unii dintre ei au perzistat, cu toate riscurile, în prima atitudine adoptabilă; alţii le-au adoptat şi le-au abandonat pe rând pe toate. Astfel unii au riscat să devină mai mult sau mai puţin anacronici, în ochii satului, iar alţii drept uşuratici. Riscul acesta din urmă l-a încercat Cosma, deşi în trecutul lui noi am găsit şi stăruinţa de a se face util satului, în tovărăşia culturală a altor tineri din sat, de pe vremuri, ca şi a satului însuşi.

Invăţătorii mai tineri, Băltăreţu şi Vâsieşu se găsesc din contra într'o situaţie cu totul favorabilă. Ei sunt în actual şi în prima lor atitudine. Ei s'au identificat — mai ales Văsieşu — cu tendinţele de moment ale satului şi Statului. De aceea speranţele sau poate numai capriciile de moment ale satului sunt concretizate în ei. Viitorul poate să le ceară şi lor eforturi pentru a-şi menaja o opinie favorabilă din partea celor din jur.

d) In sfârşit şi o concluzie cu caracter mai local. Este o situaţie isvorîtă din tensiunea dintre vechea conducere a şcolii din sat, — religioasă — şi cea nouă, independentă de biserică. Câtă vreme, după răsboiu, şcoala a fost condusă de bătrânul Mihai Cotu, acesta s'a păstrat într'o poziţie de compremis, faţă de vechiul lui director, preotul. După pensionarea lui (1931), direcţia luând-o fiul său, se manifestă în conducerea şcolii un aer mai pronunţat de opoziţie faţă de biserică. In această luptă, satul pare să fie, deocamdată, mai mult de partea bisericii, ceea ce se soldează cu o diminuare a prestigiului şcolii şi explică, în parte, şi dificultăţile de ordin moral pe care le întâmpină noul director. Din această luptă, învăţătorii cei noi, — mai ales Băltăreţu, care e din Vechiul Regat — nu prea înţeleg mare lucru.

Astfel forţele morale ale şcolii — ca şi cele

11) De altfel, personal, despre Cosma Cotu noi avem o părere, care nu este aceea pe care o au despre el consătenii lui citaţi. Pe lângă aecasta, atitudinea din ultimul timp a lui îl aşează într'o lumină cu totul favorabilă din punct de vedere patriotic.

materiale — se găsesc în anul 1935-36 într'o adevărată carenţă. Din punct de vedere moral, de altfel, lucrul acesta se mai vede şi altfel. Până la unire au funcţionat în Şanţ, după cum am văzut, 22 de învăţători, şcoala având între 1827-1885 un post, între 1885-1902 două, iar dela această dată trei. — După unire ea se reface cu un post în 1919-20; între 1920-22 cu două posturi; 1923-25 cu trei, iar dela 1925 are patru. Din 1919 până în 1935 însă funcţionează nu mai puţin de 16 învăţători. Dintre aceştia numai cei de fel din localitate funcţionează mai mult: Mihai Cotu 12 ani (plus 21 înainte de unire), Cosma Cotu 12 ani, Octavia Cotu (Pioraş) 10, Lucreţia Filipoiu 5. Doi dintre ceilalţi funcţionează câte 3 ani, unul doi, iar ceilalţi câte un an sau mai puţin. Pe deoparte, deci, satul nu poate fixa pe învăţătorii veniţi de aiurea, pe de alta, pe cei din sat îi consumă moralmente sau îi izolează de preocupările lui vitale. Starea aceasta este, de sigur, în legătură cu situaţia geografică a satului, dar şi cu criza prin care trecem şi de care am mai vorbit. Este aici însă un cerc vicios. Mijloacele morale, ca şi cele materiale ale satului, sunt o consecinţă a stării generale a satului, dar pentru ca satul să iasă din această stare generală, care nu-i excelentă, e nevoe de alte mijloace morale şi materiale.

8. — Inainte de a ne gândi la remedii să vedem însă şcoala însăşi, — organizarea, structura şi activitatea ei în sat.

Inainte de răsboiu, şcoala din Şanţ a fost organizată după legile maghiare, treptat. Din 1884 are şase clase, iar din 1890 şi şcoala de repetiţie. — După unire ea a adoptat repede regimul şcolar românesc. In 1918-19 şcoala funcţionează numai cu patru clase; în 1920-21 cu cinci, în 1921-23 cu şase — după vechiul sistem maghiar, pentru ca după 1923 să se revină la cinci clase după sistemul românesc. Odată cu noua lege de arganizare a învăţământului primar, din 1924, şi programa din 1925, tot Ardealul adoptă regimul cel nou. Astfel în anii 1926-27 şi 1927-28 şcoala din Şanţ îşi adaugă şi ea clasele a VI-a şi a VII-a.

Oscilarea aceasta, în adaptarea şcolii la noile condiţii create de unire, a fost generală, pentru tot Ardealul. Ea poate fi însă înţeleasă altfel, în semnificaţia ei mai adâncă, dacă se analizează procesul în desfăşurarea lui locală.

Ceeace a rămas în mintea sătenilor, din spiritul de altădată al şcolii, sunt: educaţia religioasă, pusă sub autoritatea directă a bisericii, stricteţe în desfăşurarea programului, disciplina severă, de care părinţii par a fi fost mulţumiţi, şi putinţa pentru sat de a controla rezultatele şcolii, cu ocazia examenelor publice de fine de an. Câteva mărturii, în această privinţă, ne vor putea lămuri asupra acestor lucruri.

„Şcoala cum e acum nouă nu ne place. Nu se ocupă de tot. Nu învaţă băieţii tot ce învăţam noi în limbă străină. Şi apoi, altă data şcoala era mai strictă şi mai aproape de biserica. Ar fi bine daca ar fi şi azi aşa". (Ioachim Domide).

„Şcoala pe vremea mea era tare strictă, — şi învăţătorul. Oamenii vedeau ce face el. Era frumos şi la examene, că vedeam şi noi". (Gherasim Popârţag).

„Era bine pe vremuri, când examenele de finea anului erau publice. Veneau părinţii şi vedeau că ce au învăţat copiii lor. Dascalul se simţea şi el îndemnat. Amu nimeni nu ştie; că se fac examenele în zi de lucru, pe neştiute. Poporul e tare nemulţumit de aista treabă". (George Olaru).

După unire, prin scoaterea şcolii de sub tutela bisericii, învăţătorul şi şcoala capătă preocupări mai proprii. Rezultatul a fost o pedagogizare mai accentuată a şcolii. In centrul preocupărilor şcolare este şcoala însăşi cu metodele ei şi nevoile ei profesionale. Metodele de predare în învăţământ, individualizarea învăţământului, practicizarea lui, precum şi mijloacele de disciplină şcolară şi de educaţie morală şi naţională sunt probleme care frământă minţile învăţătorilor, — pe ale celor din Ardeal puţin mai altfel de cât pe ale regăţenilor.

Şcoala de după primul răsboiu mondial, în adevăr, atât în Ardeal, cât şi în Vechiul Regat, de altfel, s'a văzut oarecum, dintr'odată, fără idealurile care stătuseră în centrul muncii educative. In Vechiul Regat, ideea educativă dominantă fusese ideea de întregire naţionala. In Ardeal, mai acoperit, aceeaşi idee, învăluită în confesionalism, tindea la întărirea rezistenţii naţionale, împotriva operii de desnaţionalizare a Statului maghiar. Acum aceste idei nu mai aveau aceeaşi rezonanţă. Intr'un fel ele apăreau chiar fără conţinut. Din această cauză, până să-şi poată fixa un nou centru, şcoala a bâjbâit un moment. Ar fi putut porni pe linia unei adânciri a culturii populare; dar n'a făcut-o sau a făcut în prea slabă măsură şi cu măsuri de suprafaţă. S'a încercat traducerea şi adaptarea idealului vechi la noile stări de

lucruri întregirea naţională, pe plan sufletesc. Stradania depusă în acest sens a întâmpinat însă dificultaţi de alt ordin şi, într'o mare măsură era şi inutilă.

Toate aceste împrejurări au favorizat o coborîre treptată a interesului dăscălesc, dela probleme de ordin general, la probleme mai marunte de tehnica pedagogica. Pe primul plan apare tot mai mult preocuparea de metode, în locul preocupării pentru scop. Lucrul acesta nu este în sine un rău, când scopul este bine precizat; dar în cazul de faţă el nu era şi de aceea ea apare destul de nefireasca.

Pentru Ardeal, este drept, preocuparea de metoda este mai puţin nefirească. Preocuparea de metoda aci fusese mai puţin independentă şi îndrumata altfel. De aceea tendinţa de pedagogizare a şcolii se manifestă aci prin străduinţe depuse pentru deprinderea predării lecţiilor dupa metoda herbartiană, aşa cum era înţeleasă în Vechiul Regat. Strădania aceasta o gasim şi în Şanţ, unde bătrânul Mihail Cotu pare să-i acorde o atenţie şi un interes aproape tineresc. El organizează cu acest scop lecţii de proba şi lecţii model cu învăţătorii şcoalei, precum şi discuţii critice, pe care le consemneaza apoi în procese verbale anumite. — Dar entuziasmul scade dela un timp şi în Şanţ, dupa cum scade şi în Ardeal. El rămâne pentru toata ţara un obiceiu practicat de formă, fara caldură, numai la cercurile culturale.

Problema individualizării învăţământului a stârnit mai mult interesul învăţătorilor, deşi ea n'a fost niciodată abordată cum trebue. Individualizarea învaţământului, prin utilizarea fişelor individuale psiho-pedagogice, ale elevilor, a fost la noi, mai întâiu o preocupare pentru cercurile universitare şi în publicistica de specialitate. Discuţia, pentru popularizare şi aplicare, a trecut apoi în revistele învaţătoreşti şi la cercurile culturale, pentruca, după 1930 abia sa se încerce şi trecerea la faptă. — In Ardeal, centrul de unde pleacă toate indemnurile şi toate îndrumările, este institutul de psihologie dela Cluj. Aci se fac şi fişele individuale care s'au aplicat mai mult în această parte a ţării.

In Şanţ ideea fişelor individuale trebue să fi ajuns vag odată cu punerea ei de către oficialitate. Poate că ajunsese ceva pe la urechile învaţatorilor de aci şi din revistele învăţatoreşti sau poate de pe la congresele profesionale. In fapt însă fişele se introduc în şcoala de aci abia în 1935-36, — adică atunci când lucrul s'a făcut cu oarecare presiune oficială. Care a fost eficacitatea lor se poate vedea din părerile pe care învăţătorii le au despre ele

„Anul acesta am vrut să aplicăm fişele individuale de la Cluj, dar n'am făcut mare lucru". (Lucreţia Filipoiu).

„Am avut pentru completare anul acesta fişele individuale ale laboratorului de pedologie şi pedagogie experimentală dela Cluj. Cred că sunt cam complicate. Abia am început să le completăm. Anul acesta e vorba să avem un catalog sau matricolă cu date psihologice mai puţine. Cred că e mai bine aşa". (Aurel Băltăreţu).

Şcoala nu s'a resimţit de loc de preocupările acestea, nici în Şanţ, după cum ele n'au dat nici un rezultat mai apreciabil nici în restul ţării. Cât despre locuitorii din Şanţ, ei nici n'au avut habar de ele. De altfel ele şi au venit la ţară într'o vreme când punctul de vedere individualist în pedagogie era depăşit; şi într'un mediu, ca mediul rural, nediferenţiat sufleteşte.

Dacă metodele de predare şi individualizarea învăţământului sunt probleme care interesează mai mult pe membrii corpului didactic, problema practicizării învăţămânutlui este o problemă de interes mai general. Pe lângă aceasta, ea este legată mai mult de idealul sau scopul educaţiei, încât e firesc să vedem pe săteni interesându-se de ea.

Practicizarea învăţământului a fost, în fond, un gând destul de vechi al şcolii, dar nu întotdeauna la fel conceput. Inainte de unire, stăruinţa cea mai lăudabilă în Şanţ, în acest sens, a fost depusă pentru cultivarea pomilor roditori. S'au străduit în această direcţie mai cu seamă învăţătorii Ion Boroş şi Mihai Cotu, iar satul a folosit destul de mult de pe urma activităţii lor. După unire, ideea învăţământului practic a avut un caracter mai scolastic. S'a pornit de la concepţia idealistă că activitatea practică în şcoală trebue să urmărească un scop strict educativ şi nu profesional şi pe această cale s'au impus şcolii o sumă de lucrări fără legătură cu viaţa reală. Şcoala din Şanţ a căpătat astfel un atelier cu două tejghele, două fierăstrae şi alte instrumente, dar ceeace se lucrează în atelier, — destul de puţin şi destul prost — nu este apreciat de sat. Lucrările executate aci, sătenii le socotesc jucării fără valoare. Un oarecare interes, din punct de vedere al educaţiei practice, a stârnit lucrul în

grădina şcolară, condus de învăţătorul Baltăreţu, precum şi încercarea lui de a încadra această muncă, organizată cu elevii claselor a VI-a şi a VII-a, în cooperativă şcolara.

O altă problemă pedagogică, pe care şi-a pus-o şi şcoala din Şanţ, a fost aceea a disciplinii şcolare. Să vedem în ce mod s'a pus ea aci, mai ales în ultimul timp.

„Disciplina în şcoala noastră se menţine şi cu metode vechi: la palmă şi în genunchi. Dar nu pe boabe ca alta data şi nu batae rea. Mai încercăm apoi uneori şi metode mai blânde. Odata cu am vrut sa aplic ceva nou. Cineva furase un creion. Atunci am luat o bucată de hârtie, am taiat-o în mai multe părţi egale şi am împarţit-o la toata clasa, spunând: Sa păstraţi hârtia până mâine. Celui care e hoţul îi va creşte hârtia şi nu va mai fi cât celelalte. A doua zi am găsit trei copii cu hârtiile micşorate de ei, de frică să nu le crească. Am găsit că hoţul e dintre ei şi anume o fată. Cred că şi ceilalţi doi mai furaseră câte ceva, altă dată. Hoţului i-am aplicat o pedeapsa, dar a venit mama ei şi mi-a cerut socoteală; iar d-l Director mi-a spus că n'am făcut bine că am pedepsit-o, că poate nu era vinovată". (L. F.).

Experienţa făcută de Lucreţia Filipoiu este adese ori citată în literatura pedagogică. Faptul că ea a aplicat-o, arată, din partea sa interes pentru astfel de lucruri; după cum semnificativă este şi atitudinea directorului.

In şcoala din Şanţ s'a mai aplicat, de altfel, şi sistemul conducerii autonome a claselor. Şi aci, de asemenea, nu toţi învăţatorii s'au arătat deopotrivă de înţelegători. Cei mai înţelegători s'au arătat a fi cei mai tineri:

„Anul acesta am aplicat la şcoală conducerea autonomă a clasei, sau conducerea de sine. Am facut lucrul acesta toţi învăţătorii, dar nu toţi la fel. Poate mai sistematic au aplicat-o d-nii Baltareţu şi Văsieşu. D-l Vasieşu a facut-o în legatura cu strajeria. Şeful pâlcului era şi şeful clasei. Şeful era ales de elevi, dar propunea şi învaţatorul. Aşa am făcut eu. Nu-i vorbă că şi elevii cam cautau sa ghiceasca pe învaţător. La mine ei au ales mai întâi ca şef al clasei pe cel ce învaţa mai bine. Dar acesta era moale şi am cerut eu să-l schimbe. Era altul mai energic. Au ales şi un ajutor, iar clasa toata şi cu mine eram judecători. Despre conducerea autonomă eu am făcut anul acesta şi o lucrare pentru cercul cultural. Am folosit pentru aceasta cartea d-lui Radu Petre" (L. F.).

Aurelian Baltăreţu şi Alexe Văsieşu au procedat, în adevăr, deosebit. Fiecare însa altfel.

„Eu, zice Baltăreţu, am aplicat conducerea autonomă la clasele mele, a III-a şi a patra. Comitetul de conducere era făcut din cinci copii: trei din clasa a patra şi doi din clasa a treia. Intre cei din clasa a patra era şi o fata. Comitetul era ales. Repartizarea atribuţiilor: un preşedinte, un secretar, doi membrii şi un judecator. Am stabilit cu ei lege de modul cum se vor pedepsi abaterile. Daca cineva avea o plângere de facut, înainta o petiţie şi aceasta se judeca Sâmbata. Intr'un timp se înmulţiseră procesele şi am început sa judecam şi Joi. Conducerea astfel organizata şi-a dat roade. Elevii aveau mai multa frica de şefii lor, de cât de pedepsele date de noi. Erau baieţi foarte turbulenţi, care s'au facut cuminţi. Le era ciuda rau când li se dadea pedeapsa privarii dela joc, — ca ceilalţi nu se mai bagau atunci cu ei".

Alexe Văsieşu n'a aplicat propriu zis sistemul democratic, pe care-l vedem aplicat de Băltareţu, ci unul combinat cu sistemul strajeresc. Noutatea lui, precum şi putinţa de a-l putea arata şi satului, în ce avea el spectaculos, au impresionat mult. Pentru disciplina şi frecvenţa şcolară el a dat de asemenea roade care au fost apreciate. „Cu un ţignal copiii sunt adunaţi la şcoală, cum nu puteam face cu toate îndemnurile sau ameninţările cu amenda".

Cosma Cotu nu are mare încredere în niciunul dintre aceste sisteme. Se pare chiar ca nici nu a aplicat în mod serios vreunul dintre ele.

Este interesant însă sa ştim ce crede satul şi ce cred copiii despre aceste încercari de disciplină şcolara. In ce priveşte satul, el n'a putut remarca de cât strajeria. Despre celelalte sisteme nu prea ştiu ce să spuna. Din încercările lui Baltareţu ei au reţinut mai mult cooperativa, cu care confundă şi cealalta organizaţie, — nu fară oarecare dreptate. Elevii însa au mai multe de spus, aratând prin aceasta ca faptul i-a interesat.

„Anul asta, spune unul dintre ei, d-l învaţator Baltareţu a facut la şcoala consiliu, ca să ne conducem singuri noi. In consiliu era un preşedinte şi un secretar. Mai era şi un judecator. E bine cu consiliu. Daca te bate un copil îl dai în judecată. Pe judecatorul nostru îl chema Valentin Nicolae şi judeca bine. Acum se facea mare linişte în clasa. Când nu era consiliu Valentin era şeful clasei. Atunci el ne scria şi ne da pe mâna lu' Domnu". (Luci Macidon, cl. IV).

„Mai la sfârşitul ânului, zice altul, s'a făcut şi la noi comisie, cu preşedinte, judecator, consilieri şi secretar. Sâmbata era judecata. Secretarul îi scria şi-i înainta. Eu am fost secretar. Când şi careva din consiliu facea ceva rau, ne ţipa afară. Judecatorul da în palma. Aşa s'a hotarît cu d-l Director Cosma. La unii le placea cu *comisie*, la alţii nu. Când nu era comisie mai te uita Domnu'. Da' cu comisie era şi larma. Baieţii strigau: cine

eşti tu sa-mi poruncești mie? Cu Domnul era altfel. El ne mai amagea cu bataia. Mai ascultam, mai nu şi el ne mai şi uita. Când nu era D-l în clasa şi nu era comisie, ne jucam în clasa şi unul pândea la uşe, sa nu ne gasească aşa cu galagie. Daca vreunul vrea sa fie el mai mare şi sa ne bată, săream noi pe el şi n'avea ce face". Liviu Sas, cl. VII-a).

Din aceste câteva marturisiri putem sa ne dam seama nu numai de atitudinea copiilor din diferite clase, faţa de reformele disciplinare ale dascalilor lor, dar putem patrunde puţin şi în viaţa colectivul şcolar, care are mult mai multa importanţa educativa de cât munca după program. Ar fi fost şi mai important dacă am fi putut face sociograme ale claselor şi ale şcoalei, dupa un plan bine stabilit. Dar lucrul acesta nu se poate face de cât cu şcoala în plina funcţiune, într'un timp mai îndelungat şi antrenând la lucru pe toţi învăţătorii.

Din tot ce am spus însă despre organizarea şi structura şcolii din Şanţ, se pot desprinde totuşi ceva din caracteristicile colectivului şcolar de care vorbim. Pentru că ceeace am căutat a fost tocmai acest lucru, nu şcoala oficiala, şcoala din programe sau chiar aceea din registrele de procese verbale ale organelor de control şcolar. Aceasta e mai puţin interesanta, pentru punctul de vedere din care se cade să privim noi lucrurile.

Este adevarat că şcoala dintr'un sat nu poate fi privită independent de concepţia despre şcoala a Statului, căci ea este a Statului, chiar în sat. In orice caz satul are puţina iniţiativă în munca şcolara a şcolii sale. Dar şcoala unui Stat este aceeaşi pretutindeni. Cel puţin aşa e în ţara noastră. Iar dacă voim să vorbim neapărat de o şcoala anumită, dintr'un sat anumit, atunci nu putem sa arătăm de cât ceea ce avem deosebitor în organizarea ei, modul particular cum se aplică aici legea şi programa, probleme care agita viaţa şcolii, felul deosebit cum ele se pun aci. Numai aşa vom isbuti să conturam şcoala aceasta cu ceea ce are ea dacă nu original, cel puţin viu, al ei. Este ceea ce am încercat şi ceea ce poate sa folosească şi pentru concluzii de ordin mai general.

Judecând şcoala din satul Şanţ, nu static numai, ci şi în devenirea ei istorică, desprindem, în adevar, câteva lucruri, care o caracterizeaza şi sunt de un destul de mare interes.

In primul rând, între şcoala dinainte de unire şi cea de după unire e mare deosebire. Şcoala dinainte de unire punea accentul pe scop, pe ideal; şcoala de dupa unire pune accentul pe probleme de ordin mai secundar şi mai ales pe probleme de ordin metodologic. Parerea noastra este ca acest lucru este o caracteristică a şcolii din toată ţara, dar cu aspecte deosebite pentru Ardeal şi deosebite pentru restul ţarii. Nu se poate nega o oarecare canalizare a energiilor şcolare spre anumite ţeluri în ultimul timp; dar, pe deoparte ele nu sunt, toate, nici destul de clarificate. nici chiar atât de noi, deci pentru nevoi şi timpuri noi. Unele dintre aceste tendinţe înseamna întoarceri la vechi idealuri de educaţie naţionala într'o formă cu totul neactuală. Este o formă care dictează o normă uniformizatoare, căreia satul trebue să i se conformeze, fără să-şi poată spune şi cuvântul său. Pe această linie se înscrie în bună măsură şi educaţia străjerească.

In influenţa, pe care ideile noi pedagogice au marcat-o asupra şcolii din Şanţ, găsim unele lucruri inutile, altele în contradicţie cu viaţa satului. Individualizarea învaţământului şi fişele individuale sunt fără aplicare în şcoala sătească, pentru forma lor complicată şi în contradicţie cu spiritul neindividualist al şcolii săteşti şi al satului. Ele sunt în contradicţie apoi şi cu alte influenţe dirijate spre sat, cum e de pilda străjeria. Cu totul încurcate apar apoi şi experienţele ce se fac în şcoala satului în ce priveşte sistemele de disciplină şcolară. După îndrumarea oficialităţii chiar se experimentează şi ideea democratică a conducerii autonome a clasei şi străjeria, care nu e democratică, — alături de practicile vechi, pe care oficialitatea le ştie şi le tolerează.

Din toate aceste puncte de vedere studiul satului Şanţ este ilustrativ pentru majoritatea satelor româneşti, în epoca în care trăim. Trebuc însă văzută şi analizată pe viu această realitate, pentru ca să ne dăm seama de ea.

Ce face satul în faţa acestei realitaţi educative, creată de şcoala oficială? Şcoala confesională de altădată avea mai multe puncte de contact cu satul şi cu procesul educativ tradiţional al lui. Şcoala de azi are, din contră mult mai puţină legătură cu ele. Are, evident, un avantaj faţă de şcoala confesională mai veche: strădania ei de a fi mai în spiritul vremii. Chiar idealul pe care şi-l caută — dar pe care nu şi l-a precizat încă — are un aer mai puţin primitiv ,— mai modern. Toate aceste începuturi de orientare bună nu sunt însă

operante, dacă trec pe lângă sat sau nu sunt coordonate în măsurile practice prin care vor să se realizeze.

De altfel ineficacitatea şcolii acesteia, cu toată zestrea trecutului, destul de buna, se vede în rezultatele ei, care nu înregistreaza progresele ce ne-am aştepta să le dea.

9. — Materia primă a şcolii primare este copilul, iar rezultatele şcolii se măsoară cantitativ şi calitativ, după putinţa de prefacere a copilului în element cât mai util societăţii, după cerinţele minime ale culturii moderne şi nevoile locului unde va trăi copilul. Pentru a ne da seama de aceasta, câteva date, în legătură cu copilul, ca elev, sunt în deosebi vorbitoare. Acestea sunt: recensământul copiilor în vârstă de şcoală, înscrierea — adecă putinţa şcolii de a cuprinde şi reţine un număr mai mare sau mai mic de elevi —, frecvenţa şcolară şi promovarea.

Recensământul şcolar, pe care-l avem la îndemâna tabelele I şi II, alaturate) ne arată distribuţia copiilor în 1935, dupa vârsta, naţionalitate, desvoltarea fizica şi intelectuala. Este de remarcat ca, faţa de populaţia satului, socotită la 2331 suflete, cei 422 de copii, cu vârsta între 5-16 ani, vârsta şcolii, reprezinta 18,1%. Procentul respectiv al judeţului Nasaud este de 14.9%, iar pe toata ţara de 20%, — ceeace e destul de favorabil pentru Şanţ. O altă remarca e de făcut cu privire la elevii înscrişi în primele patru clase primare, cu vârsta peste 12 ani. Ei reprezinta un procent de peste 10%. In mod normal aceştia ar tretrebui sa fie în cursul superior primar. Daca nu sunt, înseamna că este ceva defectuos în mecanismul şcolii. — Acelaşi lucru putem spune şi despre elevii sub 12 ani 20 deci, aproximativ 9%), care nu sunt înscrişi de loc în şcoala primara. Ei sunt înglobaţi în numarul celor ce trebue să urmeze şcoala de adulţi, ceeace este şi mai anormal.

TABELUL I

Recensământul elevilor pe anul 1935, după vârstă şi naţionalitate

CIRCUMSCRIPŢIA	DUPĂ VÂRSTĂ									DUPĂ NAŢIONALITATE					
	5 — 7			7 — 16 ani			16 — 18			Români			Străini		
	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T
Şanţ-Năsăud	47	32	79	175	178	343	12	18	30	233	218	451	1	—	1

TABELUL II

Recensământul după desvoltarea fizică şi intelectuală a elevilor.

5 — 7 ani pentru grădina de copii			Dela 7 la 16 ani, înscrişi												Intre 10-12 ani cari nu sunt în înv. pr.									Debili şi întârziaţi mintali			Total general		
			In primele 4 clase									In ultimele 3 clase			Urmează o şcoală secund.			S'a retras din şc sec. fără a o term.			La cursul de adulţi								
			In clasa I p-tru prima dată			In cl. I-IV până la 12 ani			In cl. I-IV peste 12 ani																				
B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T
47	32	79	27	30	57	73	71	144	14	19 9	23	46	40	86	5	2	7	—	1	1	19	31	50	3	2	5	234 51,8%	218 48,2%	452 100

Mai interesante de cât recensământul sunt listele de înscriere în şcoală, pentrucă ele scot în relief capacitatea educativa a şcolii. In tabloul III aratam acest lucru. Avem aci dis-

tribuţia copiilor înscrişi, în raport cu numarul copiilor din fiecare familie care are copii de şcoala şi cu averea lor.

TABELUL III

Familii cu copii de şcoală	Familii bogate: Nr. familiilor Nr.	%	Nr. copiilor: care au urmat Nr.	%	n'au urmat Nr.	%	Total Nr.	%	Familii mijlocaşe: Nr. familiilor Nr.	%	Nr copiilor: Care au urmat Nr.	%	a'au urmat Nr.	%	Total Nr.	%
Cu 1 copil	10	67	8	80	2	20	10	10(	53	60.9	39	72.[illegible]	15	27.8	54	100
Cu 2 copii	3	20	4	67	2	33	6	100	27	31	39	69.6	17	30.4	56	100
Cu 3 copii	2	13	4	67	2	33	6	100	5	5,8	9	60	6	40	15	100
Cu 4 copii	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2,3	6	75	2	25	8	100
TOTAL	15	100	16	72.7	6	23.3	22	100	87	100	93	69 9	40	30.1	139	100

Familii cu copii de şcoală	Familii sărace: Nr. familiilor Nr.	%	Nr. copiilor: care au urmat Nr.	%	n'au urmat Nr.	%	Total Nr.	%	Familii foarte sărace: Nr familiilor Nr.	%	Nr. copiilor: care au urmat Nr.	%	n'au urmat Nr.	%	Total Nr.	%	Totalul copiilor Nr.	%
Cu 1 copil	44	60.3	26	59.1	18	40.9	44	100	8	50	5	6[illegible].3	3	37.7	8	100	116	39 6
Cu 2 copii	22	0.1	32	69.6	14	30.4	46	100	8	50	10	55.5	8	44 5	18	100	126	43
Cu 3 copii	6	18,2	11	61.1	7	38.9	18	100	—	—	—	—	—	—	—	—	39	13.3
Cu 4 copii	1	1,4	3	75	1	25	4	100	—	—	—	—	—	—	—	—	12	4.1
TOTAL	73	200	72	64.3	40	35.7	112	100	16	100	15	57 6	11	4 .4	26	100	293	100

Nici o familie nu are mai mult de patru copii la şcoală. Cele mai numeroase sunt cele cu un copil de şcoală (115, adică 60%), şi procentul merge descrescând la familiile cu doi copii (60, adică 31,4%), cu trei copii (13, adica 6,7%, şi cu patru (3, adică 1.9%). In ce priveşte copiii pe care-i găsim în aceste patru grupe, cei mai numeroşi se găsesc în grupa familiilor cu doi copii (43%), apoi cu un copil (39,6%), cu trei (13,3%) şi cei mai puţini în grupa familiilor cu un copil (4,1%).

Dacă luăm familiile după avere, găsim că familiile bogate dau cel mai mare procent în grupa cu un copil şi procentul merge descrescând la familiile mijlocaşe, sărace şi foarte sărace. Situaţia este aproape inversă dacă luăm în considerare familiile cu doi copii şi chiar cu trei copii. Cât despre familiile cu patru copii, ei sunt ca avere numai din grupa celor mijlocii şi sărace. Familiile bogate aplică, după cum se pare, mai cu hotărîre metoda restrângerii naşterilor — „secretul", cum spun Şănţenii — tocmai pentru a-şi conserva buna stare şi rangul categoriei lor sociale. Mijlocaşii şi saracii par să se gândească mai puţin la aceasta.

Sa vedem cum se prezintă lucrurile în putinţele parinţilor de a-şi da copiii la şcoală. Observam, în primul rând, că familiile bogate cu un copil, dau cel mai mare procent de copii ce urmează la şcoală. Procentul merge apoi descrescând spre familiile mijlocaşe, sărace şi foarte sărace.

Cauzele care determină pe părinţi să-şi trimeată sau să-şi oprească pe copii dela şcoală sunt cunoscute destul de just, în sat. Citām mai întâiu din părerile corpului didactic local.

„O cauză a nefrecvenţii e sărăcia. Noi avem aci un om, George Căilan. Are şase clase şi a învăţat foarte bine. Spune poveşti frumoase. Are însă cinci copii şi-i om sărac. Copiii sunt în sfânta cămaşe şi-s desculţi. E vai de capul lor. Cum mai poate el să-şi dea copiii la şcoala. Eu zic că ar fi bine să se ajute cei săraci; cărţile să le poată avea şcolarii mai mulţi ani. Acuma-s prea multe ediţii şi se schimbă la tot anul. Bine ar fi apoi ca aici la noi să se mai facă o şcoală pe Cârţibav. Copiii care vin de acolo sunt prea departe. Dar să se dea şi amenzi cu toata stricteţea pentru cine n'are bunăvoinţă". (Mihail Cotu).

„La noi în Şanţ e şi sărăcia o cauză că nu-şi dau oamenii copiii la şcoală, dar mai sunt şi unii care nu înţeleg. Numai cu amenda strictă i-ai putea speria pe ăştia. Mai e apoi şi după loc. La noi e aşa, că nu putem începe lecţii de cât prin 15 Octombrie. In Septembrie mulţi locuitori nici n'au terminat cu facutul fânului. La 15 Septembrie vitele abia coboara din munţi". (Cosma Cotu).

„Sunt unii parinţi, care, deşi sunt bogaţi tot nu-şi trimit copiii regulat la şcoală, — sau de loc. Ii opresc de-i folosesc la munca în câmp". (L. F.).

Uneori, în prima şi ultima lună a anului, frecvenţa e de-a dreptul dezastroasă, după cum o confirmă chiar mărturiile oficiale. Un proces verbal de inspecţii din 19 Septembrie 1929 constată acest lucru. Organul de control arată că, în adunarea poporală din 15 Septembrie, locuitorii i-au declarat „că până după cărat, circa două săptămâni, sub nici o împrejurare

nu trimet copii la şcoală". Şi procesul verbal mai adaogă; „de prezent nici n'am aflat elev mic în clasă". Vina este aruncată pe organele poliţieneşti, precum şi pe demagogia partidelor politice.

Interesante sunt şi explicaţiile date de săteni şi care, se înţelege, nu-s toate de aceeaşi natură. Săteanul Mihai Cicşa, om cu stare, în în vârstă de 49 ani, fost primar, vorbeşte, în adevăr, ca un om care a avut răspunderi în această privinţă. După părerea lui, sătenii nu-şi dau copiii la şcoală din următoarele motive: nu înţeleg rostul şcolii; au nevoe de copii la muncă; unii din sărăcie; uneori şi din cauza vremii rele. Ca şi directorul şcolii, el este de părere că ar trebui să se dea amenzi aspre şi să se execute prompt.

Alţi săteni se mulţumesc să înşire nevoile lor particulare, dar totalizate, cele mai multe se reduc la două: sărăcia sau nevoia păzirii vitelor. Ilustrativă din acest punct de vedere este următoarea întâmplare. In ziua de 21 Septembrie 1935, copila Octavia Nistor n'a venit la şcoală. Am fost personal acasă la părinţii ei să constat cauza, — cum am fost şi pentru alte cazuri. Aci am găsit-o cu o surioară şi un frate mai mic. Când a auzit că pe sora lor vrem s'o luăm la şcoală, băiatul s'a agăţat disperat de aceasta şi a început să plângă. N'a vrut cu nici un chip să se deslipească de ea. Scenă interesantă şi emoţionantă: trei copii între doi şi opt ani, părinţii la munca, iar Octavia, de opt ani, stapână şi veghetoare peste casă şi peste fraţii ei mai mici! — Pe drum întâlnim o altă fetiţa. O cheamă Octavia Şneahă şi are tot opt ani. „Eu, spune ea, n'am fost în ăst an la şcoală. M'a ţinut mama acasă că avem un copil. Amu e de doi ani jumate, da' atunci era numai de un an. Eu rămâneam să văd de el acasă, că mama este săracă şi mere la holdă. Ist an oiu mere la şcoală, da' de Luni. Amu mai avem treabă".

In consideraţiile pe care le facem asupra frecvenţii şcolare, este necesar să facem o distincţie: sunt ceea ce am putea numi absenţe totale, — lipsa pe tot anul a elevilor dela şcoală —, şi absenţe parţiale, — absenţele motivate sau nu, pe care le fac elevii care urmează totuşi cursurile. Până aci ne-am ocupat numai de prima categorie, ceea ce ne poate duce, se înţelege, la unele concluzii. Problema frecvenţii este însă întreagă numai dacă se ia în considerare şi sub cel de al doilea aspect. Acest lucru îl putem urmări în tabelele alaturate (IV şi V). Ele ne dau absenţele elevilor în raport cu averea parinţilor, cu depărtarea de şcoală şi cu anotimpul, motive desluşite de noi din convorbirile cu corpul didactic şi sătenii. Câteva observaţii sunt de reţinut din ele.

TABELUL IV.

Părinţii elevilor grupaţi după avere	Absenţele copiilor în raport cu averea părinţilor						Depărtarea de şcoală	Absenţele copiilor în raport cu depărtarea de şcoală					
	Numărul şi proc părinţilor		Absenţele elevilor					Numărul şi proc. părinţilor		Absenţele elevilor			
			Parţiale		Totale					Parţiale		Totale	
	Nr.	%	Nr	%	Nr.	%		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Bogaţi	15	7.8	623	6.3	1098	6.4	0 — 500 m.	67	35.2	1960	19.8	2013	13 4
Mijlocaşi	87	45.5	4296	43.5	7137	42.2	500 — 1000 m	52	27.2	3614	36.5	3477	23.2
Săraci	7[illegible]	38 2	4042	40.2	7320	43.3	1000 — 1500 m.	45	23.3	3843	38.8	7869	52.4
Foarte săraci	16	8.	941	9 4	1648	8.1	1500 + m.	27	14 3	485	4.9	1647	11 0
	161	100.—	9902	100 —	16.902	100.—		191	100.—	9902	100.—	15.006	100.—

TABELUL V.

	Absenţe toamna				Absenţe iarna				Absenţe primăvara şi vara				
	Sept.	Oct.	Nov	Medie	Dec.	Ian.	Febr.	Medie	Mart.	Apr	Mai	Iunie	Medie
Frecvenţă indeală	2525	5510	4680	4238	2742	3315	4875	3644	4875	2145	4680	1565	3316
Absenţe (zile)	1349	1918	911	1399	207	417	1009	544	851	530	1492	218	773
Procentul abs.	53.4	34 8	19.4	39 8	7 5	12 6	20.7	14.8	17 5	24.7	31.8	13.9	23,3

a) Cel dintâiu lucru de reţinut este, ceea ce am mai vazut deja, — corelaţia dintre averea parinţilor şi absenţe. Vedem astfel că lipsesc mai mult copiii ai căror părinţi sunt mai săraci. Totuşi, copiii ai căror părinţi sunt arataţi ca foarte săraci sunt mai puţin absenţi total, adica tot anul. Cauza poate să fie, de sigur, faptul ca pe aceştia părinţii n'au pentru ce să-i pastreze acasă. Aceasta dovedeşte că motivul economic, care determină absenţele elevilor este dublu: şi sărăcia şi lipsa de braţe pentru munca. Acestea pot să meargă uneori împreună, alte ori nu.

b) O corelaţie vădită există şi între absenţele elevilor şi departarea de şcoală. Copiii mai departaţi de şcoală lipsesc mai mult. Şi aci este de constatat însă un lucru curios, — cel puţin pentru Şanţ: copiii cu departarea cea mai mare de şcoală (peste 1500 m.) vin totuşi mai regulat la şcoala. Dacă ţinem seama de faptul că, în genere, la periferie locuesc copiii cei mai săraci, se confirmă încă odată observaţia noastră de mai sus: sunt aceeaşi copii foarte saraci care, odată daţi la şcoală, n'au pentru ce să mai fie reţinuţi în unele zile acasă. In plus sătenii mai săraci poartă şi teamă mai mare de stăpânire şi de amenzile şcolare, pe care nu le pot plăti.

c) Corelaţia cea mai strânsă există însă între absenţele elevilor şi desfăşurarea anotimpurilor. Din datele înfăţişate se vede însă că nu vremea rea este aci atât cauza adevărată, cât altceva. Procentul cel mai scăzut de absenţe se înregistrează tocmai iarna, — şi încă în lunile cu vremea cea mai aspră. Copiii lipsesc din contra mai mult toamna — mai ales la început, — precum şi către sfârşitul anului. Absenţele de primăvara sunt cam în media anuala a absenţelor (23,3%, faţă de 24,2% media generală anuala). E deci clar că nu e vorba de anotimpul ca atare, ci de motive economice, — aceleaşi motive economice de care am vorbit: saracia şi nevoia de braţe la muncă. Acest din urma motiv este determinant atât pentru sătenii mai avuţi, cât şi pentru cei fără avere.

— Distincţia dintre absenţele parţiale şi absenţele totale, pe care am făcut-o mai sus, are o importanţă specială pentru şcoală şi din alt punct de vedere, de cât cel arătat. Ea este în legătură cu rezultatele muncii şcolare. Absenţele parţiale nu împiedecă, în general, promovarea elevilor, cele totale da. In 1935-36, de pilda, au fost înscrişi 293 copii. Dintre aceştia au avut o frecvenţă parţială, dând dreptul la promovare, 196 elevi (66,9%); 97 (33,1%) au lipsit total de la şcoală, ei nefiind luaţi în discuţie deci pentru promovare.

Confruntarea frecvenţei promovabile, cu promovarea, pe o perioadă mai mare de timp, poate să fie lămuritoare pentru bunul sau răul mers al şcolii şi mai mult. Acest lucru poate fi urmărit în cifrele pe care le conţine tabelul VI. Să notăm câteva observaţii scoase din ele.

TABELUL VI.

ANUL	Nr. claselor	Inscrişi	Frecvenţi		Promovaţi		
			Nr.	% faţă cu înscrişi	Nr.	% faţă cu înscrişi	% faţă cu frecvenţi
1904 — 5	6	221	180	81.8	166	75.4	92.2
1905 — 6	6	212	192	90.6	159	75.0	82.8
1906 — 7	6	207	179	86.4	141	61.1	78.7
1907 — 8	6	205	176	85.9	151	73.2	85.7
1908 — 9	6	181	168	92.7	123	67.9	73.2
1909 — 10	6	241	190	78.8	151	62.7	79.4
1910 — 11	6	244	210	86.1	127	52.1	60,5
1911 — 12	6	222	197	88.7	156	70.3	79 2
1912 — 13	6	201	177	88.1	121	60.2	68.4
1913 — 14	6	244	196	80.3	171	70.1	87.2
1914 — 15	3	187	57	30.5	33	17.6	57.9
1915 — 16	5	265	107	40.3	89	33.6	84.1
1916 — 17	—	Şcoala n'a funcţionat					
1917 — 18	4	261	162	62.7	156	57.9	96.2
1918 — 19	4	157	97	61.8	74	47.1	76.2
1919 — 20	4	163	84	51.6	81	49.7	98.7
1920 — 21	5	201	136	67.7	125	62.2	91.9
1921 — 22	6	222	198	89.2	140	63.1	70.7
1922 — 23	6	215	163	75.8	129	60.0	79.1
1923 — 24	5	232	171	73.7	119	51.3	69.5
1924 — 25	5	183	146	80.4	97	53.0	66.4
1925 — 26	5	236	215	91.1	73	30.9	33.9
1926 — 27	6	166	162	97.6	81	48.7	50.0
1927 — 28	7	187	177	94.6	94	50.3	53.1
1928 — 35		Lipsesc datele					
1935 — 36	7	293	196	66.9	162	55 3	82 6

a) Cel dintâiu lucru care iese în evidenţă, priveşte însăşi structura şcolii în evoluţia ei. Până în 1909, când şcoala din Şanţ este întru totul confesională, gasim cea mai regulată frecvenţă, iar promovările, şi ele, ating cel mai mare şi mai regulat procent. După această dată, odată cu începuturile etatizării, încep să scadă atât frecvenţa cât şi procentul promovărilor. Procentele cele mai scăzute sunt atinse în tim-

pul răsboiului. Explicaţia acestei situaţii poate să stea în presupunerea că regimul confesional ţinea şcoala mai aproape de sat. Satul simţea mai mult că şcoala este a lui, ca şi învăţătorul.

b) După răsboiu, frecvenţa se reface treptat. Incepând cu anul 1925, ea devine chiar foarte bună. Numai în anii de depresiune economică ea va fi scăzut din nou. Presupunem aceasta după faptul că în 1935 ea nu este încă refăcută complet.

In anii de după 1924, un fenomen curios este încă de înregistrat: modul cum se fac promovările. Faţă de numărul elevilor înscrişi, promovarea se menţine la un procent deosebit de scăzut şi tot aşa şi faţă de numărul elevilor care vin la şcoală. Aceasta se explică în parte prin numărul mare de repetenţi din clasa I-a, dar şi prin mentalitatea care pare să prindă teren şi aci, în rândurile corpului didactic, după care şcoala primară ar fi o şcoală de selecţie, aşa cum e şcoala secundara teoretică, de tip burghez. Această orientare greşită nu este străină, probabil, nici de tendinţele de tehnicizare pedagogică a şcolii. Fiind mai severi la promovare, învăţătorilor li se pare că dau mai multă autoritate instituţiei pe care o slujesc.

Aici avem un caz tipic de neînţelegere a rostului şcoalei primare. In această privinţa, corpul didactic primar ia un rău exemplu dela corpul didactic şi şcoala secundară. El socoteşte că şcoala populară e numai anticamera — tot selectivă — a învăţământului secundar, ceea ce strică mult învăţamântului popular.

Rostul şcolii primare este mult mai bine văzut de săteni, — şi corpul didactic primar de părerea lor este bine să ţină seama mai mult. Chiar atunci când nu-şi da copilul la şcoală, săteanul nu încetează de a simţi foloasele cărţii. El ştie doar, ca toţi aceia care l-au exploatat ştiu carte. Când nu-şi da copilul la şcoală, cauza sta mai de grabă în faptul că între interesul său personal şi acela al copilului el este silit sa opteze pentru al sau, în detrimentul copilului. Pe lânga aceasta, în acel moment, interesul lui este imediat, deci mai viu şi mai presant, pe câta vreme acela al copilului lui este îndepartat şi mai puţin presant pentru el. Şcoala promite un folos viitor, dar el simte paguba lui imediata şi personala. De aceea uneori el se decide pentru aceasta din urmă.

Ceea ce trebue apoi sa aiba în vedere corpul didactic primar, este ca de modul cum va isbuti el să realizeze o buna promovare, depinde şi încurajarea frecvenţii şi acest lucru este esenţial. Amenda nu este un remediu aşa de bun pentru îndreptarea proastei frecvenţe, cum cred mulţi dintre învaţatori. Din contra, amenda loveşte mai greu pe cel sarac, agravându-i prin aceasta saracia şi dându-i şi mai multe motive de absentare. Ajutorarea copiilor saraci cu îmbrăcaminte, carţi şi hrana, mijloace mai bune de locomoţie, când e cazul, precum şi potrivirea şcolii cu nevoile de munca ale regiunii, — acestea sunt masuri care reies din analiza făcuta faptelor. Când învaţatorul vine şi cu munca sa serioasa, precum şi cu o larga înţelegere a rostului şcolii, — aratata şi în modul cum promoveaza pe elevi la învaţatură —, şcoala este şi mai mult înţeleasa şi căutată de ţăran.

— Şcoala din Şanţ e încă departe de a ajunge să răspundă acestor condiţii. Ca este aşa, se poate judeca dupa starea analfabetismului din localitate, socotit pentru toţi locuitorii cari au depaşit vârsta de 16 ani tabelul VII).

TABELUL VII.

VÂRSTA	Bărbaţi				Femei				Bărbaţi + Femei			
	Ştiu carte		Nu ştiu		Stiu carte		Nu ştiu		Ştiu carte		Nu ştiu	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
16 — 20 ani	40	83	8	17	48	87	7	13	88	85	15	15
21 — 30 „	96	55	78	45	112	70	48	30	208	65	126	35
31 — 40 „	136	83	27	17	127	73	46	27	263	78	73	22
Peste 40 „	122	81	30	19	198	72	77	28	320	75	107	25
Total	394	74	143	26	485	73	178	27	879	74.3	321	26.7

Situaţia înfăţişată în acest tablou diferă de aceea data de Institutul Central de statistica, în 1930, care arata, pentru Şanţ un procent de 68,1% ştiutori de carte. Diferenţa poate sa vina şi din ameliorarea procentului ştiutorilor de carte, între timp, — fapt care ar reieşi şi din tabelul dat de noi. Ea poate sa provina însa şi din alte motive. Datele noastre sunt luate după „foile de familie" întocmite de echipa monografică şi, în acestea, un numar de 42 de persoane n'au indicaţia daca ştiu sau nu carte. E mai mult ca sigur că majoritatea acestora sunt analfabeţi.

Ori cât de mult ar influenţa însă cele 42 persoane amintite, procentele adevărate de ştiutori şi neştiutori de carte, structura însaşi a raporturilor dintre ei, pe sexe şi clase de vârstă, nu poate să se schimbe esenţial. Or aşa cum ni se înfăţişeaza ea învederează unele lucruri, care vin iaraşi să confirme motive serioase de nemulţumire pentru modul cum se desfaşoara procesul educativ, prin şcoală, în satul Şanţ. Să observăm în primul rând situaţia pentru locuitorii cu vârstă între 21-30 ani. Ei prezintă cel mai mare procent de analfabeţi. Dacă socotim bine, aceştia reprezintă rezultatele muncii şcolare în prima decadă dupa unire. Singurul lucru care poate să risipească nemulţumirea este că, după aceleaşi cifre, contingentele mai noi de absolvenţi ai şcolii arată a se mari. Tinerii între 16-20 ani prezintă un procent de numai 15% analfabeţi, ceeace ar îndreptaţi o speranţă de îndreptare.

10. — Rezultatele şcolii primare se măsoară, în adevăr, după numărul ştiutorilor de carte pe care-i găsim în localitatea unde ea funcţionează. Dar procesul educativ cult nu se margineşte la atât. Chiar şcoala primară se strădueşte să dea mai mult. Pe lângă aceasta şcoala primară este insuficientă, pentrucă se adreseaza numai unei părţi din vârsta educabila a omului. Pentru a se întregi efectele acesteia, au luat naştere activităţi ajutătoare sau de adâncire a procesului educativ cult în masele populare. Acestea sunt: aşa zisa activitate extraşcolară şi activitatea culturală propriu zisă, independentă de şcoala primară.

Activitatea extraşcolară este activitatea culturala dusă de şcoală, în afară de acţiunea ei proprie, adresată copiilor. In Şanţ această activitate s'a dus, după cum era şi firesc, într'un mod asemănator cu aceea din restul Ardealului, cu specificul dictat de mijloacele pe care satul le avea la îndemână şi în conformitate cu nevoile şi spiritul său.

Inainte de unire, în Ardeal, activitatea extraşcolara era dirijată de Astra, care lucra mână în mână cu organele bisericeşti şi şcolare, confesionale. In Şanţ nu găsim, în această epocă, un despărţământ Astra, dar influenţa Astrei se resimte, de sigur, şi aci. Munca pentru cultivarea satului adult se duce însă tot prin senatul bisericesc şi scolastic. De aceea, şi aci, acţiunea era dominată de biserică şi preot.

„Altă dată şi şcoala şi biserica şi primăria mergeau laolaltă şi popa era ascultat. Şi nu era atâta vrajbă. Azi primarii îşi fac de cap. N'ascultă de comună, că îi susţin oamenii politici. De nu-i vrem noi, ei vin în comisie interimară. Iar dascălul nu-i ascultat nici batăr cât popa". (George Olaru).

Activitatea extraşcolară nu este prea organizată. Ea se reduce la serbări şcolare, la sfaturile preotului şi învăţătorului şi la acţiunea dusă tot de aceştia, nesimţit în sat şi mai cu seamă prin şezători. O accentuare pe latura educaţiei economice, aşa cum se face în acest timp în Vechiul Regat, aici nu găsim. Totuşi şcoala de repetiţie, care se adresa unui tineret mai copt, împlineşte în mare măsură această nevoe. Aici se fac şi cursuri mai desvoltate, în special de pomicultură. Bătrânul Mihai Cotu se mândreşte chiar cu acest lucru. Trebue să adăugăm apoi la aceasta şi vechiul obiceiu grănicerese, de a se aduna lumea la primărie, sărbătoarea după ieşirea din biserică, pentru a primi dispoziţiile stăpânirii, dar şi a se sfătui şi a primi sfaturi şi de altă natură de cât administrativă. Obiceiul acesta se păstrează şi astăzi şi n'ar strica dacă ar fi folosit mai mult în acest sens, — desigur cu prudenţă.

Inainte de unire găsim însă în Şanţ — şi cu siguranţă că nu numai aci — şi încercări de activitate culturală cu oarecare autonomie. O astfel de încercare este „Reuniunea de cânt şi cetire", înfiinţată în 1907 de către învăţătorul Dariu Pop. Dariu Pop a fost un bun învăţător şi Şănţenii au păstrat despre el o amintire foarte frumoasă. Mai târziu el a plecat din comună şi, cu vremea, a ajuns revizor şcolar. „Reuniunea" înfiinţată de el a ţinut doi ani şi a răscolit puţin satul. Activitatea ei a fost însă mai mult corală, de cât de cetire. S'a organizat un bun cor, bisiricesc şi nebise-

ricesc, pentru serbări care se făceau de regulă Sâmbătă seara.

După răsboiu şi unire, activitatea culturala ia un ritm deosebit şi ea se manifesta printr'o tendinţă mută de a ieşi de sub autoritatea prea excesivă a bisericii. Este de altfel un fenomen care se remarcă şi în alte domenii. Conducerea comunei, ea însăşi, îşi gaseşte o alta tutelă în partidele politice; iar viaţa economică caută şi ea să se organizeze separat. Opresiunea împotriva naţiunii române, care ţinea în loc un firesc proces de diferenţiere, acum nu mai există. Tutela din trecut a bisericii a avut, dupa cum am văzut, unele efecte culturale bune; ea nu era însă, prin aceasta, mai puţin daunatoare, pentru evoluţia liberă şi firească a spiritului satului.

Activitatea culturală de după răsboiu se remarcă, între altele şi printr'o atenţie mai mare acordata laturii economice. Lucrul acesta este şi natural, de altfel, în acest timp. pentrucă şi viaţa economica româneasca din Ardeal are acum putinţa să se manifeste liber şi să se organizeze în instituţii proprii.

In regiunea de care ne ocupam, viaţa economică începe repede în puterea unei societaţi comerciale „Regna", înfiinţata în 1922, pentru exploatarea padurilor grănicereşti. In 1935, Regna se transformă în societate cooperativa, dar, după cât se pare, în dosul unei firme cooperative, ea camuflează interese restrânse, în dauna obştei grănicereşti. Şănţenii toţi afirmă acest lucru.

O alta instituţie economică, înfiinţată dupa rasboiu, tot în 1922, este cooperativa de consum „Inaul". S'a făcut fară participarea la conducere a intelectualilor, numai cu concursul, prin 1928, al lui Mihai Cotu, care e numit casier. Deşi alcătuită numai din ţărani — ţărani fruntaşi — spiritul, care a domnit la conducerea cooperativei, a fost tot cel comercial. Şi nepriceperea, adică nepregătirea, lipsa de educaţie economică şi lipsa experienţei.

„In Şanţ, cooperativa de consum cea veche, Inaul, a avut multe rale. Intâiu o fost vânzatorul, al doilea o fost neştiinţa consiliului în treburi de astea. O fost oameni cinstiţi, dar fără pricepere". (Dumitru Cotu, şapte clase primare, om cu stare, — în 1930 a facut şi un curs de cooperaţie).

Viaţa economică organizata mai aproape de nevoile economice ale satului este, se înţelege, cooperaţia. Dar vedem că satul nu e pregătit pentru aceasta. Cei ce se încumeta sa-l servească în aceasta direcţie, o fac sau cu intenţii necooperatiste sau nu ştiu ce e cooperaţia. In alte parţi, în Vechiul Regat de pilda, învaţatorii au ajutat mult începuturile cooperaţiei. In Şanţ, învaţatorul Mihail Cotu sta multa vreme departe de ea. Abia în 1928 primeşte el sa fie casier şi nici nu se leaga sufleteşte de ea.

„A stat puţin, zice unul dintre foştii conducatori ai cooperativei; a încasat şi 500 de lei pe luna, pâna o învaţat cum merge negustoria. Apoi o facut bolta lui, pe numele lui feciorului-sau".

In anul acesta 1936), a luat Caminul Cultural iniţiativa înfiinţarii unei noui cooperative, — şi anume a unei cooperative forestiere. Faţă de aceasta nouă încercare, fruntaşii satului, în special intelectualii, se arata sceptici.

„Eu, spune unul dintre aceştia, cred ca noua cooperativă forestiera, ce se încearcă a se întemeea acum în Şanţ, cu greu se va porni din loc. Mai întâiu îi va pune piedici cooperativa Regna, din Valea Mare, care este tot forestiera. Nici aceasta nu ajuta cu prea mult pe locuitori, dar e mai puternica". (Sabin Cotu, 32 ani, licenţiat, funcţionar).

Ţăranii par a avea mai multa încredere; dar, din convorbirile pe care le poţi avea cu ei, încrederea le este susţinuta mai mult de dorinţa de a găsi un mijloc de ajutor în această direcţie, precum şi de sprijinul dat acum de echipa monografică, sprijin pe care ei conteaza şi în viitor. Aci vedem şi principala cauza a neisbutirii cooperativei în Şanţ, precum şi banuiala ca nici pe viitor nu va fi uşor de gasit drumul isbavitor. Principala cauza stă în condiţiile de ordin structural ale satului şi acestea trebuesc cunoscute şi, daca e posibil, sa fie schimbate. In afara de acestea însă, şi decurgând din ele în mare masura, o cauza este lipsa de conştiinţa economica a satului, o conştiinţa care să fie întemeiata pe interesele sale obşteşti. In aceasta direcţie nu s'a facut aproape nimic până acum în Şanţ, deşi viaţa economica, pe care o vedem încropindu-se, ar cere-o.

Mult mai vie a fost activitatea educativa destinata adulţilor, în Şanţ, pe latura pur culturala sau spirituală. Aci se vede, mai ales, lămurit, tendinţa de ieşire de sub tutela bisericii, de care am vorbit. In aceasta acţiune, şcoala nu ia parte direct, dar încurajează ten-

dinţele care merg în acest sens, chiar din primii ani de după războiu.

Tendinţele, la care ne referim, se concretizează dela început în acţiunea culturală a tineretului din sat. Din iniţiativa acestuia ia naştere, în 1924, o societate menită să-i strânga la un loc pe toţi tinerii intelectuali şănţeni, în vederea unui scop cultural comun, — „Societatea studenţilor români din Rodna Nouă". Sub numele de student se ascund aci nu numai studenţii universitari sau ai altor şcoli superioare, ci şi toţi elevii şcolilor secundare, după obiceiul cunoscut în deobşte în Ardeal. Societatea este independentă de senatul bisericesc, ceea ce nu scapă preotului. De acea şi încearcă el, ca o contra-măsură, să înfiinţeze un ateneu popular, numit în sat „Ateneul popular Pamfil Grapini". Activitatea acestuia se confundă însă cu aceea a bisericii, nedeosebindu-se prin nimic de ea.

Societatea studenţilor români din Rodna este altceva. Ea are, mai întâiu, un caracter pur tineresc, iar drept ţintă a urmărit, şi în mare masură a realizat, un program cultural destul de interesant: a organizat o bibliotecă, a ţinut şedinţe literare şi culturale şi a pus la cale serbări de pură petrecere, destinate burgheziei şi intelectualilor din sat, cu deosebire. Se simte în programul acestei societăţi influenţa lucrurilor pe care tinerii săi membri le văzuseră la oraş şi pe care vroiau să le realizeze şi la ei acasă, aidoma. O spun chiar ei.

„La început, spune căpetenia tinerilor din acea vreme, ţineam şedinţe. Şedinţele erau după tipul celor dela licee, desemnându-se critici pentru fiecare punct de program executat. Acestea nu erau însa pe deplin înţelese de public. Ele făceau impresia unei certe între membri, împrejurare care a determinat societatea să nu le mai facă de cât în şedinţe intime". (Sabin Cotu).

Primul comitet al societăţii are ca preşedinte pe Sabin Cotu, student în drept şi absolvent al academiei comerciale. In 1926 acest comitete se schimbă, prin plecarea lui Sabin Cotu din comună. Preşedinte este ales acum Traian Pioraş, absolvent al şcolii de notari publici. In 1931 se petrece o nouă schimbare. Aceasta este mai importantă, pentrucă adânceşte şi precizează ţelurile societăţii, reorganizând-o pe baze statutare. La conducere revine acum Sabin Cotu, cu pretenţii de om mai cu multă experienţă şi cu un orizont care ar vrea să depăşească pe cel din 1924.

Este foarte interesant să cunoaştem ideile cu care vine el acum, ajutat şi de cei din jurul lui. Ele sunt conturate, în cea mai mare parte, în statutele societăţii, care poartă acum numele de „Societatea culturală Zorile". După aceste statute, scopul societăţii este „de a răspândi cultura şi cunoştinţele adunate în şcoală, în sânul poporului dela sate, prin organizări de şedinţe culturale publice, reprezentaţii teatrale, corale etc., cu caracter cultural, igienic, naţional sportiv etc." Şi se adaugă: „In sânul societăţii nu se va face nici un fel de propagandă politică sau de altă natură, de cât exclusiv culturală" (art. 1). In art. 2, 3 şi 4 se arată cine poate fi membru al societăţii. Se stabileşte că pot fi trei feluri de membri: a) membri ordinari, care se recrutează dintre intelectuali din localitate, studenţi şi elevi de şcoli secundare; b) membri extraordinari, care se recrutează dintre sătenii ştiutori de carte sau dintre elevii cursului primar superior; c) membri de onoare „aceia cari s'au distins cu ceva, contribuind la înflorirea societăţii". In comitetul de conducere se aleg numai membri ordinari (art. 14). — Tot aşa de interesantă este metoda de lucru. Societatea lucrează mai ales în „şedinţe plenare", care sunt, după concepţia statutului, de două feluri: şedinţe publice şi şedinţe restrânse. La şedinţele publice poate să ia parte oricine. In timpul lor nu se fac discuţii critice, cu privire la program sau problemele puse de el. La şedinţele restrânse pot participa numai membrii ordinari şi de onoare. In aceste şedinţe se discută programe, se face critica şedinţelor publice ţinute şi se ţin conferinţe de un nivel mai ridicat, cu „recenzenţi" şi discuţii în contradictoriu. (art. 35). Societatea are în vedere patru ramuri de activitate, pentru care lucru este împărţită în patru secţiuni: artistico-literară, sportivă, secţia elevilor primari şi „congregaţia Mariană". Aceasta din urmă are scop religios şi e condusă de femei. Să vedem aici şi un semn al tendinţei de împăcare cu biserica? Poate că e mai mult ceva din tendinţa tineretului vremii, fără legătură cu viaţa locală.

Sub această formă nouă societatea Zorile îşi reia activitatea, care lâncezise un timp. Ceea ce iese în relief din statutele ei este o pronunţată tendinţă de izolare a tineretului intelectual al satului, într'un fel de elită a lui. Aşa lucrează ea până în 1934. Activitatea depusă în acest timp pare să fi fost destul de vie, dar, ceea ce

pare să fi interesat mai mult pe membrii săi ordinari, sunt serbările de pură petrecere între fruntaşii satelor. Sunt pomenite în special două: „balul plăcintelor", în legătură cu o veche datină locală şi o „mare petrecere câmpenească". Prima serbare a avut loc în ziua de 12 Martie, cealaltă la 21 August 1932.

In aceşti trei ani de activitate, membrii societăţii încep, se pare, să-şi dea seama că nu mai sunt de tot tineri, iar fruntaşii satului încep şi ei să judece activitatea lor. Poate că-şi mai dau seama puţin intelectualii satului de distanţa ce se creiază între ei şi sat. In societatea Zorile, satul este pur decor. Nici chiar aceia dintre săteni, care sunt admişi ca membri extraordinari, n'au vr'un rol în societate. Pe lângă aceasta, tineretul intelectual al satului simte nevoia să cunoască modul cum se lucrează şi în alte părţi, de către societăţi culturale cu programe şi trecut cunoscut. Toate acestea, alimentate pare-se şi de oare care ambiţii personale sau neînţelegeri, tind să disloce societatea Zorile, pentru a pune altceva în loc.

Lucrul devine fapt în 1934. Atunci ia naştere (18 Martie), din iniţiativa a doi tineri învăţători, Anton Mosil şi Petru Pop, un „cerc cultural Astra". La 9 Septembrie ia însă fiinţă şi un Cămin Cultural, cu numele de „Vicarul Grigore Moisil". Astfel avem acum, într'un singur sat, trei societăţi culturale. Această situaţie cerea un arbitru, pentru a restabili unitatea culturală a satului şi de ea profită biserica şi bătrânii satului. In adevăr, în ziua de 14 Septembrie 1934, cercul cultural Astra, societatea Zorile şi Căminul Cultural consimt să fuzioneze într'o singură organizaţie, — şi anume aceea a Căminului Cultural. In fruntea organizaţiei este ales ca preşedinte preotul Pamfil Grapini, iar ca vice preşedinte Mihail Cotu şi George Olaru, toţi oameni bătrâni şi de formaţie spirituală veche. Alături de intelectuali, în sfatul de conducere, stau acum un număr aproape egal de săteni; iar, dintre tinerii care au jucat un rol mai important în societăţile tinereşti de până acum, numai Anton Moisil are un rol mai important, fiind ales secretar al Căminului Cultural.

Prin înfiinţarea Căminului Cultural şi recunoaşterea lui ca singură instituţie de acest fel în sat, satul îşi regăseşte unitatea lui culturală, dar, după cum am văzut, aceasta coincide şi cu o revenire la spiritul vieţii culturale dinainte de unire. Spiritul acesta este reprezentat prin preot şi bătrânii satului. Pentru tineret, evenimentul acesta înseamnă şi o capitulare şi o cuminţire. Faptul n'ar fi fost posibil însă şi fără o consimţire şi compromisuri avansate de către bătrânii satului. Chiar preotul nu se mai simte aşa de stăpân pe sine ca altă dată.

In realitate, noi socotim că lucrurile au o faţă mult mai adâncă. Sub pretenţiile de dominare ale unei categorii sociale a satului sau unei grupări oarecare, se ascund conflicte pline de semnificaţie socială. In satul, care s'a eliberat de pericolul stăpânirii străine, diferitele interese s'au liberat şi ele şi, fiecare, a crezut că se poate desvolta separat şi în voe. Tineretul pare să-şi dea acum seama, tot mai mult că această izolare îi slăbeşte poziţia în sat şi de aceea face apel la unirea tuturor forţelor intelectuale şi mici burgheze din sat. El simte apoi că, în fapt, autoritatea bătrânilor, pe care au acceptat-o nu va fi şi efectivă. In mod fatal energia lor va fi solicitată, — ceea ce va însemna conducere de fapt.

Din punct de vedere educativ acum avem, în adevăr, o situaţie cu total nouă. Forţele educative publice, sunt concretizate în trei instituţii: biserica, şcoala şi Căminul Cultural. Biserica reprezintă trecutul mai îndepărtat; şcoala reprezintă idealul educativ al Statului; Căminul Cultural încearcă să înmănuncheze satul tot pentru o acţiune culturală în care tradiţia să se împletească armonios cu tendinţele culturii moderne. Aşa cum s'a realizat el în satul Şanţ, el înseamnă deocamdată şi un compromis între biserică şi şcoală, cu o întărire momentană a autorităţii bisericii. Ţinta lui nemărturisită este însă mult mai mare: el vrea să patroneze toată munca de ridicare a satului, controlând şi subordonând într'un fel, atât şcoala cât şi biserica. Este o ţintă a cărei înfăptuiri pot fi salvatoare pentru sat, cu o condiţie: ca în conducerea sa şi în ţelurile sale, Căminul Cultural să îmbrăţişeze interesele culturale ale satului adevărat, nu interese parţiale sau străine de el.

Concluzii.

11. — Concluziile pe care le vom nota aci privesc în primul rând satul Şanţ, dar ele privesc deopotrivă toate satele care se găsesc în condiţii asemănătoare sau aproape. In întregime nici un sat nu se aseamănă cu altul. Parţial însă satele prezintă asemănări mai mari

sau mai mici, datorită cărora ele pot fi grupate în tipuri. Asemanarile sunt judecate mai ales după modul cum se prezintă viaţa satului, manifestarile lui. Ceea ce determina însa manifestarile şi deci şi asemănările, sunt condiţiile ce stau la temelia lor.

Satul Şanţ, după cum am văzut, nu poate fi complet înţeles, dacă nu-i cunoaştem fazele de desvoltare prin care a trecut. Ele sunt trei: o faza de creştere izolată, rapida, o faza de creştere, când creşterea se realizează şi prin imigrari şi o ultimă fază de saturaţie demografică, însemnată printr'un început de emigrări.

Primele două faze sunt epoci de relativ belşug şi de avânt din toate punctele de vedere. Mediul şi condiţiile sociale speciale creiate de regimul grăniceresc au prilejuit această stare de înflorire. Rezultatele date, pe plan uman, de aceasta stare par a se fi întipărit în tipul şanţean, care este de o vigoare deosebită, în comparaţie cu sătenii din alte părţi, — un tip viguros şi biologic şi psihic. Şănţeanul este un om dârz. Viaţa pe care a dus-o a fost o viaţă aspră, de luptă continuă, dar el a avut cu ce-i face faţa. Munca, în această vreme, îi era răsplatită. Putem spune că acestor împrejurări datoreşte Şănţeanul fondul său de optimism, abia clatinat puţin în timpul din urmă.

Faza din urmă este faza de saturaţie demografica. Satul Şanţ, aşa cum se înfăţişează el azi, cu câte resurse naturale are la dispoziţie şi cu puterile lui de a le exploata şi pune în valoare, pare a nu putea hrăni un număr de locuitori care să treacă peste cel actual. Trebuesc mărite sau resursele naturale sau puterile omeneşti. Faptul acesta începe a determina o stare de spirit, care nu e încă pesimism, dar creşte drum în acest sens.

Acestea par să fie constantele vieţii sociale în Şanţ şi ele se resimt în toate planurile sale de existenţa şi activitate, deci şi în planul educativ. In acest plan sunt însă de luat în considerare două aspecte ale funcţiunii educative: aspectul tradiţional şi cel cult, — amândouă deopotrivă de importante. De obiceiu pedagogii iau în considerare numai pe cel din urma, ceea ce le îngustează orizontul înţelegerii. Altcori, daca se ocupă şi de cel dintâiu, o fac pentru a-l aşeza ca normă pentru orice pedagogie, ceea ce este iarăşi greşit. O înţelegere justa cere separarea aspectelor şi raportarea lor la realitaţile sociale care le comandă.

Pedagogia tradiţională a unui sat este suma tuturor mijloacelor pe care satul le utilizeaza pentru ridicarea tuturor membrilor sai de-asupra propriilor lor făpturi biologice, făcând din ei oameni şi săteni, cu pecetia satului lor. Ea este difuză, în mare măsură, iar metodele ei poartă marca ocazionalului; cu toate acestea, funcţiunea ce îndeplineşte este aceeaşi ca şi a pedagogiei culte, iar problemele ce le ridică sunt şi ele, în general aceleaşi.

Una din problemele de căpetenie ale ori cărei pedagogii este aceea a educabilitaţii. Increderea sau neîncrederea în puterea educaţiei au făcut obiectul unor studii dintre cele mai interesante şi au dat naştere la polemici aprinse. Privită în perspectivă socială ea apare însă mult mai uşor de deslegat. Oamenii, luaţi izolat, pot să ia o atitudine sau alta; în grup ei se supun însă unor comandamente care-i depaşesc, ei cred sau nu cred în puterea educaţiei, după resursele de credinţă pe care viaţa din jur le-a turnat-o în suflet.

Şănţeanul, de pildă, este în genere optimist în această privinţă. Pentru el omul e bun dela natură, ca pentru cei mai optimişti dintre pedagogi. El crede că fiecare om are o ursitoare, a cărei împlinire este posibilă, dacă omul ştie ce trebue să facă pentru aceasta. Mijloacele la care el face apel, în acest scop, sunt de natură variată: şi mistică şi religioasă, în parte şi ştiinţifice; dar, pe sufletul său încrezător ele se colorează toate după starea sa sufletească. Vorbeşte în el, în această privinţă, acea rezerva biologica despre care am vorbit şi care îşi are rădăcini în viaţa trecută a satului.

Stâlpii educaţiei tradiţionale, în sat, sunt famalia şi biserica. Familia este încă temelie pentru educaţia sanitară şi gospodărească, biserica este temelie educaţiei spirituale.

Familia şănţeană este destul de închegată, pentru a-şi putea împlini cu succes rolul. Ea dă însă şi semne de stânjeniri în desvoltarea sa. Pe lângă un oarecare procent de familii netipice, desorganizate, un alt procent de familii cu copii tot mai puţini sau de familii fară bunici, ne arată că suntem de fapt, departe, în acest sat, de familia patriarhală din alte părţi. Educaţia pe care o face această familie se resimte de acest lucru.

Dintre părinţi ,mama este aceea care a rămas cu o mentalitate mai primitivă, înclinată mai mult spre misticism şi superstiţii. Rolul ei, foarte însemnat pentru educaţia sanitară, se re-

simte de acest lucru. Mama are de asemenea un rol destul de important în educaţia gospodărească, în primul rând pentru fete; iar şi pentru băieţi şi pentru fete prin faptul că ea este aceea care stăpâneşte viaţa primei copilarii când, prin ajutorul jocurilor, copiii capata o iniţiere indirectă şi în viaţa gospodărească a părinţilor. Intre structura sufletească a sătencii şi între atmosfera de basm şi ireal a jocurilor acestea, este o mare înrudire.

Tata, ţăranul, este dimpotrivă o minte mai deschisă. Ocupaţiile lui în afară de cercul familiei, călătoriile mai dese, serviciul militar, — toate acestea fac ca proporţia de misticism din sufletul lui să fie mai împuţinată de cât în acela al sătencei. Rolul educativ al tatălui, în epoca patriarhală şi în familiile mai apropiate de spiritul acelei epoci, era mult mai întins. Astăzi el este expropriat de o parte din acest rost. O parte din el a trecut pe seama femeii, prin lipsa tot mai frecventă a tatălui din sânul ei, alta i-a fost treptat confiscata de preot şi de viaţa obştească a satului. Funcţia educativă a tatălui se exercită azi, în familia ţărănească. pentru o vârstă mai înaintată şi anume atunci când poate începe educaţia gospodărească, învăţarea meseriei de ţăran. Invăţarea se face ocazional, văzând şi făcând, de îndată ce copilul poate să săvârşească o muncă.

In adevăr, ceea ce deosebeşte învăţătura profesională ţărănească, de aceea a meseriaşilor, este că aceasta este concretizată într'o instituţie şi metode proprii (ucenicia propriu zisă), pe câtă vreme nimic de acest fel nu găsim la ţăran. Ceva mai mult, după cât se pare, evoluţia normală dela învăţătura empirică ţărănească, la ucenicia meşteşugărească şi apoi la şcoală, pare să fie destinată a nu se petrece în viaţa ţărănească. Ţăranul trece, când trece, direct, dela învăţătura empirică la şcoală. Aceasta e o problemă care ar merita să mai fie studiată.

Educaţia spirituală (intelectuală şi morală) a satului a avut de timpuriu o instituţie mai specializată, în afară de cercul familiei: biserica. Prin ea s'a făcut mai ales educaţie moral religioasă. Multă vreme biserica s'a arătat ostilă practicilor magice. De când însă ea însăşi este atacată de către spiritul raţionalist ştiinţific, această ostilitate a mai dispărut. Totuşi, în satul Şanţ, biserica se arată a fi încă pornită împotriva superstiţiilor de tot felul, pe care le consideră, — şi pe drept cuvânt —, ramăşiţe ale păgânismului. Acest lucru este oarecum şi în spiritul bisericii greco-catolice, mai aproape de raţionalismul catolic, dar e datorit şi faptului ca preotul satului, cu o lunga viaţă pastorală aci, concepe astfel lucrurile.

Influenţa morală a bisericii a fost şi este în Şanţ — şi din aceasta cauza particulara — foarte mare. Preotul a controlat aci multa vreme şi cu stricteţe educaţia în familii şi educaţia publică. El s'a introdus de asemenea insistent şi în activitatea cetelor de tineri, care au avut şi au, şi ele, o destul de mare importanţa educativă. In această acţiune biserica a fost ajutată şi de împrejurarea că, în jurul ei, în Ardeal se concentraseră toate forţele rezistenţii naţionale.

Este de notat totuşi faptul ca aceasta destul de severă educaţie moral religioasa n'a facut din Şanţeni nişte fanatici şi intoleranţi religioşi. Intoleranta din contra e mai mult mica burghezie şi intelectualitatea satească, în frunte cu preotul, deşi credinţa multora dintre intelectuali. cel puţin, este mult mai slaba. Ţaranul e mai de grabă pentru asimilare, de cât pentru excludere din comunitatea religioasa. Ceea ce dovedeşte ca intoleranţa religioasa are mai mult suporturi de altă natură. Aceasta mai dovedeşte încă şi faptul că influenţa educativa nu este cu totul eficace de cât daca întâlneşte condiţii complect favorabile. Procesul educativ tradiţional asculta întru totul de aceasta lege. Aşa se explică, dupa cum am vazut, între altele şi optimismul educativ al locuitorilor din Şanţ.

Toleranţa şanţenilor se mai explica însa şi altfel. Oricât de nediferenţiat este procesul educativ tradiţional, în genere, pentruca aşa este mentalitatea satului, oarecari tendinţe de diferenţiere ,mai ales aci, tot gasim. Familia, după cum am văzut, nu mai e de mult suficienta, chiar educaţiei tradiţionale. Obştea satului şi biserica i-au luat din rostul acesta. Pe lângă aceasta nu numai barbatul, dar chiar şi femeea nu mai sunt aşa de ataşaţi mentalităţii mistico-magice. Multe superstiţii subsistă în popor numai pentruca alte credinţe, mai în conformitate cu spiritul vremii, nu le-au solicitat în mod serios locul. Astfel, fără a putea spune că procesul e prea maturizat, satul Şanţ are creiate suficiente condiţii pentru o noua viaţa. Criza de creştere, prin care trece, îi predispune şi ea atenţia, de asemenea, spre reforme de tot

felul. Toate acestea par a deschide îndeajuns drum liber și spre o alta forma de educație. de cât cea tradiționala. Acesta ar fi drumul deschis spre școala și pedagogia culta.

— Pedagogia culta se deosibește, în adevar, esențial de cea tradiționala și ea nu poate exista firesc de cât acolo unde are condiții normale de a fi. Funcția educativa apare sub forma ei desavârșita numai în societațile mai diferențiate. Atunci ea este diferențiata și concretizata în instituții anume: școlile de diferite feluri și grade.

In general, școala de până acum a satului a fost școala primară. Ramânerea satului la acest tip rudimentar și elementar este, de sigur, în legatura și cu cauze de ordin politic; dar ea este și un semn al structurii sociale înapoiate a satului. Școlile de grad superior cer anumite categorii de elevi, pe care satul de azi nu le ofera cu claritate. Ceva mai mult: nici chiar școala primara nu este pretutindeni bine înradacinata în sat. In multe parți satenii nu-i vad îndeajuns rostul, așa cum se înfațișează el în programele date din birouri.

In ce privește pe locuitorii din Șanț, ei nu se gasesc chiar în aceasta situație. Mai mult înca: ei vad nu numai rostul școlii primare, dar și unele din defectele școlii lor primare. Pentru ei școala trebue să dea carte, atâta câtă poate folosi, mai ales barbatului; și mai trebue sa dea „omenie". Termenul s'ar parea cam vag, dar satenii se grabesc sa arate ca ei înțeleg prin aceasta credința, rușine de oameni și ascultare de cei mai mari și mai înțelepți. Este un ideal de educație pe care l-a cultivat în forma religioasă biserica și pe care tot biserica l-a întiparit pe tot ce a facut școala primara, în era confesionala de alta dată. Se vorbește uneori de practicismul țaranului. Și acesta este un fel de practicism, — pe latura spirituală. Este chiar foarte probabil că în trecut, când educația gospodarească era socotită de competența exclusivă a familiei și pedagogiei tradiționale, acesta era singurul folos pe care țăranul îl avea dela școală.

Despre școala aceasta mai veche, batrânii șanțeni au amintiri frumoase. Ei au trait vremurile când această școală era vie și combativa, — patrunsa de spiritul rezistenții naționale. Perioada aceasta a corespuns apoi și cu o perioada de ascensiune a satului și de aceea, tot ce era motiv de mulțumire atunci, ei atribue și școlii. Amintirea necazurilor și luptelor cu stapânirea, la care participa și aceasta, nu fac de cât sa-i mărească aureola de glorie în care ei o vad.

Prin comparație cu vremea de atunci, Șanțenii — tot cei mai vârstnici în primul rând — se arată sceptici față de școala de azi. Motivele mărturisite, ale acestui scepticism, sunt de ordin personal și particular, de cele mai multe ori; dar totalizându-le și privindu-le în ceea ce pot avea ei constant, ne convingem că ele au rădăcină mai adâncă. Sunt dificultațile generale prin care trece azi satul, care răbufnesc și se descarca așa cum se întâmplă și care aruncă umbră de îndoială pe tot.

Este interesant de notat că această stare de spirit se manifestă și se accentuează în Șanț, odată cu etatizarea școlii, începută sub o formă sub regimul maghiar și desavârșită astfel după unire. Etatizarea în sine nu este, de sigur, un rau. Ea poate să fie însă unul atunci când Statul este străin de interesele satului, când deci, prin etatizare, școala se înstrăinează de acesta. Or acesta este cazul nu numai cu școala din Șanț sau din Ardeal în genere, ci cu școala de stat modernă, dela noi și din multe țări, unde ea este croită pe interese orășenești și burgheze.

Poziția socială a unei școli, într'un sat, se simte nu numai în atitudinea satenilor față de ea, ci în toată ființa ei: în modul cum îi poate fi aplicat programul, în organizarea sa gospodarească, precum și în situația materială și morală a corpului didactic în viața satului.

Programa școlii primare— ca să începem cu ea — este una, așa cum se prezinta ea în intențiile oficiale și alta cum e vazută în raport cu putințele de aplicare ale fiecărui sat. De multe ori intențiile oficiale sunt rastalmăcite până la desfigurare, tocmai pentru a le da o interpretare locală. Când nu se face așa, școala rămâne ceva pe din afară. Și școala noastră a rămas în mare măsura pe din afara satului. Ceva mai mult, școala noastră primară nu prea și-a avut bine lămurite și mai ales adecvate, nici liniile mari și generale. De aceea, țelurile pe care ea și le-a propus nici n'au prea avut ceva în literatura pedagogica. Pe primul plan al preocuparilor au stat, în orice caz, probleme secundare de metoda și tehnică, nu batălii ideologice pe teme programatice. Metoda și tehnica pedagogica își au și ele, se înțelege, importanța lor, — niciodată însă înaintea pro-

gramului. Satul apreciază foarte just, în aceastã privinţă şi lucrul s'a putut vedea chiar în satul Şanţ, unde locuitorii nu arată niciun interes faţă de frământările metodologice ale şcolii şi unde chiar corpul didactic nu le-a acordat decât puţină atenţie. Metoda şi tehnica sunt instrumente, iar instrumentele au o utilizare serioasă numai când scopul este precizat şi serios.

Organizarea gospodărească a şcolii se resimte şi mai vizibil de poziţia socială a şcolii într'un sat. Mijloacele materiale, menite să susţină activitatea şcolară, nu vin la întâmplare spre cei care au nevoe de ele; ele vin de acolo unde există interesul ca şcoala să existe într'o anumită formă. Când şcoala e a satului, satul dă bani; când nu, dă numai în silă sau de loc. Şcoala confesională veche, cu senatul ei bisericesc şi scolastic, era mult mai a satului şi faptul acesta a influenţat tot timpul, în mod favorabil, latura materială a şcolii. Satul contribuia, proporţional, mult mai mult de cât a făcut-o mai târziu, când şcoala s'a etatizat. Aceasta nu poate să constitue, după părerea noastră, o pledoarie pentru revenirea şcolii sub tutela bisericii, căci şcoala trebue să rămână cu rostul ei, care să nu-i fie trecut pe plan secundar de instituţia tutelară. Pentru sat însă etatizarea e bună numai dacă Statul îi slujeşte interesele, — ale satului în general şi ale fiecărui sat în parte. Când acest lucru se realizează, satul se arată, uneori, foarte darnic. E dispus atunci să susţină material nu numai cheltuelile de întreţinere ale şcolii, ci chiar şi corpul didactic.

Astăzi însă, după cum se ştie, corpul didactic e plătit de Stat. Pentru siguranţa lui, lucrul acesta este socotit un bine; pentru legăturile lui cu restul este însă un mare motiv de independenţă adesea rău interpretată. Dacă s'ar găsi mijlocul ca o parte cel puţin din salariu să se plătească prin sat, prin comitetul lui şcolar (nu prin primărie sau percepţie), — chiar dacă subvenţia ar veni tot dela Stat, poate că s'ar realiza ceva şi în această direcţie.

Dar dacă învăţătorii nu sunt plătiţi de sat aceasta nu înseamnă că satul nu se simte în drept să-i judece. Din contra. De obiceiu învăţătorii sunt judecaţi după meritele lor personale şi după pregătire. Pregătirea corespunde cu gândurile pe care Statul le pune în ei. Este însă şi un alt punct de vedere din care învăţătorii pot fi judecaţi şi din care sunt de fapt judecaţi: acela al încadrării lor în viaţa satului. Sub acest unghi de vedere ei sunt apreciaţi după raporturile obiective în care stă şcoala cu satul, cu biserica sau cu Statul; iar, dacă ei sunt de fel chiar din localitate, nu li se uită uşor pătura socială din care au ieşit. Satul este, azi mai ales, o reţea de interese contradictorii care explică şi reţeaua încurcată de intrigi, care frământă pătura sa conducătoare. In ce priveşte satul Şanţ, lucrul acesta e vizibil în tendinţa pe care o arată el în a consemna autoritatea morală a învăţătorilor localnici, precum şi în neputinţa de a-i fixa pe cei veniţi din afară. O atitudine mai binevoitoare abia dacă se observă în timpul din urmă. Aceasta ar putea însemna că s'a schimbat ceva şi structural.

Căci, în adevăr, de structura socială a satului depinde şcoala mult mai mult, de cât ne putem da seama la o privire superficială. Acest lucru putem să-l intuim dacă vom căuta să pătrundem, mai analitic, resorturile înseşi ale mecanismului şcolar în funcţionarea lui. Recensământul şcolar, înscrierea elevilor, frecvenţa şi promovarea lor sunt probleme ai căror termeni sunt întotdeauna modificaţi dela loc la loc. Aci mediul îşi spune cuvântul lui puternic. Stări economice nefavorabile — sărăcia şi necesitatea braţelor de muncă mai ales — împiedecă mult şcoala primară în rostul ei, care este de a putea cuprinde pe toţi copiii în vârsta de şcoală. In primul deceniu de după unire, şcoala din Şanţ a suferit mult din aceste motive. Ele, alături de celelalte cauze, arătate mai înainte, au făcut, de sigur, ca procentul ştiutorilor de carte să fie acum mai scăzut de cât în epoca anterioară, ca şi aceea de după ea. Ele, după împrejurări, pot să amplifice sau să diminueze, să grăbească sau să încetenească însuşi procesul educativ, în desfăşurarea lui, sub diferitele lui înfăţişeri.

Una dintre aceste *înfăţişări* — care depăşeşte cadrul şcolii — este aceea a ridicării satului, luat în întregul lui. Inainte de războiu, latura aceasta — numită pentru anumite motive activitate extraşcolară — a fost destul de slabă în Şanţ. Mai ales educaţia economică, asupra căreia se insista atât de mult în Vechiul Regat, aici a fost aproape cu totul neglijată. Se pare însă că aici nici sătenii nu-i simţeau prea mult lipsa. Aşa cum se gospodăreau ei vedeau de sigur că, dacă uneori nu se ajun-

geau, aceasta nu se datora faptului ca n'ar fi avut suficiente cunoştinţe economice.

După unire situaţia începe să se schimbe. Incepuse chiar mai înainte. Sunt semne ca sătenii ei înşişi simt nevoia unor noi orientari acum, în toate. Atât pe latura economica, altă data neglijata, cât şi pe cea spirituala, se nasc în aceasta epoca societaţi, care încearca sa înfaptuiasca şi sa orienteze practic pe Şanţeni pentru nevoile cele noi. Satul propriu zis — chiaburii mai ales — se încearcă mai mult pe latura economica înfaptuirea cooperativei); patura lui burgheza şi intelectuala — mai ales cei mai tineri — staruc mai cu deosebire pe latura spirituala. Cum era şi firesc, ambele acţiuni se împotmolesc până la urma, căci nici una nu putea să meargă izolată complet şi singura.

In ultima vreme s'a ajuns la ideea unirii tuturor forţelor satului. Ideea s'a precizat odata cu înfiinţarea Caminului Cultural, dar tendinţa se manifestase ceva mai înainte. Formula împacarii da impresia întoarcerii satului la spirit şi oameni vechi. Aceasta comuniţenie de moment pare chiar sa readuca procesul educativ cult — şcoala şi restul — sub tutela unor forţe de care ele s'au silit, timp de un dececiu sa se libereze.

Noi socotim că aceasta nu poate să fie decât o perioada de tranziţie, trecătoare. Criza prin care a trecut şi trece procesul educativ cult în Şanţ este reflexul crizei prin care a trecut şi trece satul. A fost pe deoparte o criza naturală de creştere, dar a fost şi una de adaptare la condiţiile noi de după unire. Datele obiective — cele statistice în primul rând — par să arate că perioada aceasta ar fi pe lichidare. O nouă perioadă de ascensiune şi progres ar fi să înceapă şi aceasta nu se poate împaca, în nici un caz, cu formula revenirii la ceea ce a fost. Pedagogia cultă se distinge prin diferenţiere şi specializare. Ea se manifestă din ce în ce mai mult în aceasta direcţie. Lucrul acesta cere însa autonomia funcţiunii educative în orice forma s'ar manifesta ea.

Educaţia nu poate totul — după cum s'a spus, — dar poate mult. Dacă satul va încerca mai ales paralel şi o transformare în structura lui sociala. activitatea autonomă şi staruitoare a şcolii, alaturi de una dusă în aceleaşi condiţiuni de o instituţie culturala cum e Caminul, îndrumarea procesului educativ cult al satului pe linia progresului, va fi asigurat. Daca nu vor putea fi creiate cel puţin premisele unei acţiuni viitoare în acest sens.

STANCIU STOIAN

ASPECTE DIN SPIRITUALITATEA ROMÂNILOR TRANSNISTRIENI

— CREDINŢE ŞI OBICEIURI —

INTRODUCERE

Românii din Transnistria încep să ne fie din din ce în ce mai cunoscuţi şi în acelaşi timp mai aproape de suflet. Suferinţele îndurate în ultimele doua decenii din cauza comunizarii Rusiei au atras privirile noastre şi ale Europei întregi, cu tot mai multa staruinţa dincolo de Nistru. Totuşi până de curând nu s'a putut face mult pentru ei, nici în ceea ce priveşte cunoaşterea lor, nici mai ales pentru îmbunătaţirea situaţiei nefericite în care se gaseau. Abia desrobirea din anul 1941 a deschis o perspectivă mai larga pentru cunoaşterea şi ajutorarea acestei farâme din sufletul românesc resfirată dela Nistru până în inima Rusiei.

Fireşte, aveam şi până acum câteva cunoştinţe despre Românii transnistrieni, dela începutul modest, dar important, al flokloristului Th. Burada de acum 60 de ani şi până la studiile şi articolele publicate astăzi în periodicele închinate exclusiv Transnistriei: „Moldova Nouă" şi „Transnistria", ai căror colaboratori sunt în primul rând intelectualii transnistrieni în frunte cu d. N. P. Smochină.

In special Istoria Moldovenilor de dincolo

de Nistru a preocupat şi preocupă încă atenţia cercetătorilor cu o vădită precadere. Desigur, e important să se ştie când şi în ce împrejurări s'au răsfirat Românii la răsărit de Nistru şi care au fost manifestările şi destinul lor istoric. S'ar putea ca documente indiscutabile, găsite în vreo arhivă sau vreo cronică inedita, să stabilească o cronologie precisă referitoare la istoria Transnistriei. Dar cu aceasta n'am rezolvat decât o mică parte din cunoaşterea Moldovenilor de peste Nistru. Cine au fost şi cine sunt ei astăzi nu se găseşte scris în nicio cronică, dar se poate ceti fără multă greutate din vieaţa şi sufletul lor. Cunoaşterea Moldovenilor de peste Nistru e în primul rând o problemă de teren, de cercetări intense în satele moldoveneşti din Transnistria şi atunci se vor deslega multe enigme, chiar dacă chestiunea originelor nu s'ar lămuri prea mult. Sperăm că vor veni vremuri prielnice şi pentru aceasta. Deocamdată am fost bucuroşi că ni s'a oferit prilejul să facem şi numai o simpla excursie pentru a prinde câteva aspecte din satul transnistrian.

Observaţiile de faţă au fost prilejuite de o scurtă anchetă făcută peste Nistru în cursul lunei Ianuarie 1942 în cadrul unei echipe de cercetători invitată de d-l Profesor Gh. Alexianu, Guvernatorul Civil al Transnistriei. Echipa s'a compus din d-nii: T. Herseni, N. Al. Rădulescu, I. Făcăoaru, D. Şandru, L. Rusu, I. Danciu şi subsemnatul.

Scopul anchetei a fost de a lua un prim contact cu realităţile transnistriene şi de a urmări cunoaşterea reală a satului românesc de dincolo de Nistru în aspectele sale esenţiale, atât din punctul de vedere al cadrelor de vieaţă, cât mai ales din punctul de vedere al manifestărilor. Au fost anchetate trei sate din diferite puncte ale Transnistriei: Speia din judeţul Tiraspol, Vasilcău din judeţul Dubăsari şi Handrabura din judeţul Ananiev, culegându-se material sporadic şi din alte localităţi.

In ceea ce priveşte aspectele spiritualităţii transnistriene cercetate de noi, le socotim interesante prin ele însele, încât ne-am silit sa înlăturăm pe cât a fost cu putinţă comentariile noastre, faptele vorbind dela sine.

Ceea ce te surprinde când treci în stânga Nistrului şi intri într'un sat moldovenesc este identitatea lui cu cele din Basarabia, Moldova sau chiar din Transilvania. Rămâi mirat că te întâmpină oameni cu aceleaşi vorbe, dar mai ales cu acelaşi suflet, cu aceeaşi ospitalitate şi bunăvoinţa, ca în satele din preajma Carpaţilor. Firul discuţiei se leagă atât de uşor, încât după câteva clipe nimeni şi nimic nu te-ar putea convinge că te afli în alta lume, decât în aceea în care a pulsat de veacuri sângele şi destinul românesc.

*

Românitatea Transnistriei se poate descifra şi din aspectul exterior al satelor, al gospodariilor, din estetica şi aranjamentul lor, cât mai ales din studiul manifestărilor spirituale.

Satele româneşti cercetate sunt de tipul îngrămădit, dar fără ca gospodariile să fie înghesuite una în alta, ci fiecare gospodarie păstrează o notă de independenţa, fiind întotdeauna înconjurată de un „ocol" mare, sau chiar de o grădină împrejmuită cu zid. (Sovieticii, pentru a mai reteza din acest individualism, au luat măsura ca zidurile curţii să nu depăşească jumătate m. înalţime). Speia, primul sat cercetat, e aşezata pe o pantă uşor înclinata spre Nistru dar accidentată, încât „satul" e format din gospodării care îşi caută loc pe coasta, neţinând seama de vre-o uliţă a satului. Uliţe sunt peste tot şi dacă nu sunt, se fac când cineva circulă mai des într'o direcţie. Vasilcăul din jud. Dubăsari, e aşezat de-a-lungul unei văi având şi case risipite pe coasta sau chiar în „matcă" (luncă). La fel şi Handrabura din jud. Ananiev.

Ocupaţiile locuitorilor sunt agricultura şi pomăritul, mai ales în apropierea Nistrului. Există însă pronunţate urme ale unui păstorit foarte desvoltat odinioara. „Mocanii" din Basarabia sau chiar din Transilvania se găsesc destul de mulţi. U.R.S.S. a distrus însă şi păstoritul ca şi economia casnică, încât gospodariile au început a se ruina în ultimul timp. Colhozul, gospodăria colectiva, a luat locul celei individuale.

Casa Moldovenilor de peste Nistru e alcătuită de cele mai multe ori din trei încăperi: tinda, casa mare şi cea de locuit. In camera de locuit e de remarcat prezenţa cuptorului mare pe care se doarme şi care e înflorit cu tot felul de desene, în special motive florale. Casa mare e împodobita cu scoarţe, chilimuri şi „păretare". Arta textilă a început însa sa dispară din cauza desorganizării vieţii econo-

mice casnice. Icoanele și crucea de asemenea nu lipsesc din nicio casa și n'au lipsit în general nici sub Ruși. Se mai constata o mare dragoste pentru „flori", pentru plantele ornamentale, care împodobesc „coarda", ferestrele și icoanele.

Dar elementul cel mai simpatic și cel mai plin de surprize au fost pentru noi, **oamenii**. Ei își spun „Moldoveni" și într'adevar nu se desmint. Graiul lor e mult mai apropiat de cel basarabean, la fel și obiceiurile și chiar fizicul. Intâlnești firește și trăsături care îți întorc privirea spre Rasărit. In general Transnistrienii au un temperament mult mai molatec decât Moldovenii de dincoace de Nistru. Exista și sate amestecate cu Ucrainieni. Convețuirea însă e dintre cele mai ideale. Aproape nu-și dau seama, uneori nici nu sunt lămuriți daca sunt Moldoveni sau Ucrainieni, singură datina, „zaconul" le mai ține oarecum socoteală, căci nici limba nu-i interesează, toți fiind bilingvi perfecți. Ei știu numai că țin „zaconul" ucrainean, sau pe moldovenește „și atunci Moldoveni sântem". Aceasta chiar și în cazul căsătoriilor mixte, foarte frecvente în satele amestecate.

Traind în Transnistria alături de Români și Ucrainieni, Germani, precum și alte neamuri în număr mai mic, se naște întrebarea, dacă s'a putut păstra în aceste condiții o spiritualitate specific românească. Trecând peste dificultățile pe care ni le pune noțiunea de „specific" putem răspunde afirmativ, prezentând câteva din aspectele principale ale spiritualității Românilor din Transnistria.

Cât **graiu** și **suflet** românesc păstrează Moldovenii de peste Nistru se poate deduce fără comentarii din materialul pe care îl prezentăm. In ceea ce privește limba, greutățile de înțelegere cu informatorii n'au fost cu nimic mai mari, de cum ar fi fost în oricare sat din România. Chiar și ei au remarcat dela început ca ne înțelegem perfect, doar „unele vorbe îs schimbate" și în al doilea rând limba „moldovenească" din Transnistria îi mai „lată", a noastra e mai repede. In general însă caracterul „limbii moldovenești" e mult mai arhaic decât al celei dela noi. Pare a fi în gradul de arhaism în care era limba sec. XVI în Transilvania, cu care are foarte multe asemănări. Rotacismul este destul de frecvent. Aceeași strânsă legătură cu Românii de dincoace de Nistru o prezintă și literatura populară și obiceiurile Moldovenilor de peste Nistru.

Balada e mai puțin răspândită, dar urme din miorița, din cântecul ciobanului care și-a pierdut turma și balade haiducești se pot întâlni din când în când.

Cântecele sunt numeroase, Transnistrienii fiind foarte buni cântăreți. Coruri și instrumente muzicale (chitări, cobză, mandolină) întâlnești mai în fiecare casă. E de remarcat că se cântă și cântece rusești, uneori se spune că sunt „mai frumoase". Soldații noștri au dus prin cucerirea Transnistriei și cântece din „țară", din nefericire, de proastă calitate. De multe ori aveam impresia când ni se cântau cântece dela „moscali" (soldații noștri) că sunt într'o mahala a unui oraș. (Soldații noștri au adus și ei cântece transnistriene care au „prins" și la noi. Ex. „Șapte mere într'o basma").

Colindele sunt bogate și vechi. In unele se vorbește despre Ștefan cel Mare. Cea mai răspândită e „Colinda lui Adam".

Există și **Plugușoare** în care se amintesc localități din Moldova: Hârlău, Balți, Orhei. Melodiile cântecelor rituale religioase (colinde, cântece de stea) prezintă de asemenea un arhaism pronunțat.

Basmul este extrem de bine reprezentat. S'ar putea culege sute de basme, unele cunoscute și la noi. Cele mai multe dovedesc o fantezie foarte bogată și o influență a basmului ucrainean.

Arta populară se resimte și ea de influența celei ucrainene, mai ales în arhitectura casei și ornamentația cuptorului. Casa transnistriană este în exterior o operă de teatru. Curățenia lor, culorile, de obiceiu albastru deschis, în care sunt vopsite, îți dau impresia că sunt ireale, sau că sunt pictate pe un fundal de scenă. Există și sculpturi în lemn la pridvor, strașini sau acoperiș, reprezentând de obiceiu un cap de cal sau o pasăre. Arta textilă mai veche manifestă prin anumite discreții, nuanțe de culori și motive, o strânsă legătură cu cea dela Românii din dreapta Nistrului.

*

Am amintit că pentru Transnistrieni criteriul de etnicitate nu este nici limba, nici sângele, ci tradiția, datina, „zaconul". Aci deci trebuie să căutam mai sigur specificitatea spiritualității transnistriene. Datina e mult mai organic legată de ființa cuiva chiar decât limba. Limba se poate învăța printr'un efort individual, pen-

tru datină trebue concursul înaintașilor; tradiția nu se învață, în tradiție „crești". La fel și sângele. Cu el te naști, dar poate sa te tradeze prin moșteniri atavice, tradiția nu săvârșește trădări.

Există însă și aci o mică excepție. Unele obiceiuri sunt de natură generală, cu o circulație mai largă decât grupurile etnice (etniile). Aceste obiceiuri vor putea fi găsite la două popoare învecinate, chiar și atunci când nu s'ar putea vorbi de o influență reciprocă pronunțată. Ceea ce am urmărit noi în satul transnistrian a fost în primul rând legătura tradiției din Transnistria cu cea dela noi, interesându-ne mai puțin formele speciale pe care le ia această tradiție peste Nistru. De aceea cercetarea noastră s'a mulțumit mai mult „să constate" datinele, decât să le cerceteze amănunțit. Aceasta și din cauza timpului scurt, pe care l-am avut la dispoziție, abia trei-patru zile pentru un sat.

I. OBICEIURI ŞI CREDINȚE DE SARBATORI

1. Sărbătorile de iarnă.

Crăciunul. Pregătirile pentru sărbătorile Crăciunului se fac cu mult înainte 1). Taiatul porcului la Ignat, învațarea colinzilor și tocmirea muzicanților pentru „gioc" sunt cele mai importante. Cu ajunul Crăciunului încep propriu zis sărbătorile. Atunci se pregătesc mâncările pentru Crăciun și se coc colacii, caci în ziua de Crăciun nici mâncare nu trebue să se facă. In unele părți copiii încep chiar colindatul sub forma numită „cu ajunul", o simplă urare de sărbători pentru care sunt răsplătiți cu daruri 2).

Colindatul propriu zis se face în ziua de Crăciun dupa ce ies oamenii dela biserica, uneori chiar înainte Handrabura. Și anume copiii colinda în timpul zilei, iar flacaii și oamenii mai în vârstă, seara. Fetele și nevestele nu colinda, cel mult dacă iau parte la cântare când sunt „colindate" de cetele de flacăi.

Copiii încep a colinda dela vârsta de 5-6 ani. In acest caz ei nu umbla decât pe la câteva case, de obiceiu pe la neamuri și pe la vecini și în loc de colinzi spun numai câteva cuvinte:

colindeț, colindeț
toți mălădeți 3),
numai eu nu-s de nica,
dă-mi moșule o capică 4).

Copiii mai mărișori de opt-zece ani, colinda în cete de 4-6 inși, de când ies oamenii dela biserică și până seara. In Vasilcau copiii se duc la fereastra gospodarului și striga: „Moșna 5) sa colindam?" și häzeainul 6) raspunde: „Moșna, moșna!". După ce termina de colindat, gospodarul le dă câte o pereche de colaci, numiți de obiceiu „lucuni", sau mere, nuci, pere, iar în casă, care îi cheamă, îi cinstesc cu bucate și vin. Ei închină, mulțumesc și pleaca. Darurile primite le păstrează fiecare pentru dânsul.

După ce înserează, a „amurgit" bine, încep să colinde flacăii și chiar oamenii însurați, aceștia din urma mai mult pe la rude. Flacaii umbla în cete de câte 5-6 până la 10 inși. Ei încep să colinde dintr'un capat al satului, până „mântue" tot satul. Și flacaii încep colinda tot la fereastră și numai daca sunt în-

---

1) *Informatori* pentru sărbătoriri: Pavel Darie, 34 ani, Toader Bădescu, 60 ani și Iacob Coronean 64 ani, (Speia); Vasile Berin, 64 ani, (Vasilcău); Parfentie Vasile, 170 ani. Tănase Gheorghiță, 62 ani (Handrabura); Nichita Colțea, 29 ani (Subsân).

Bibliografie pentru sărbătorile la Români: *S. Fl. Marian, Sărbătorile la Români*, vol. I-II București, 1898, 1899, 1901; *T Pamfile, Sărbătorile la Români*, I-III, București, 1910, 1914; *T. Papahagi, Din Folklorul romanic și cel latin*, București, 1927; *I. A. Candrea, Iarba Fiarelor*, Buc. 1928. Pentru asemănări apropiate cu folklorul basarabean, vezi: *P V. Ștefănucă, Folklor din județul Lăpușna, în Anuarul arhivei de Folklor*, II, 1933, p. 89-180; *idem, Cercetări folklorice în valea* Nistrului *de jos*, ibid. vol. IV. 1937 p. 31-227, iar pentru materialul publicat în rusește: *Idem, Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folklor privitoare la Românii din Basarabia și popoarele conlocuitoare publicate în rusește, ibid.* vol. III, 1935, p. 177-188. Pentru obiceiurile din Transnistria vezi bibliografia dată de *N. P. Smochină*: *Din Literatura populară a Românilor de peste Nistru. În Anuarul Arhivei de Folklor*, V, 1939, p. 7.

2) Cf. *Diomid Strungaru, Datinile de Crăciun la Românii dintre* Prut și Bug, în rev. *Transnistria* Buc an. I Nr. 32 Dec. 22, 1941, p. 2.

3) „Îs brava".

4) ban rusesc.

5) e voie?

6) gospodarul, gazda.

vitaţi intră în casă la gospodari. La fereastră se cânta de obicei versurile urmatoare:

Graşe murgu graşe
Şi 'n făşele late
Şi coama îmbujorată
Şi coadă înfiorata.
Drag Domnului de-a nostru 7).

sau:

Sculaţi, sculaţi, oameni buni,
Că vin oaspeţi buni,
Oaspeţi buni colindători.
Noi umblăm şi colindam
Şi pe Dumnezeu purtăm,
Dumnezeu mititel şi înfăşeţel,
Faşă dalbă de matase
Şi cu scutic de uşunic,
Cu chichie de-alămâie,
Şe mai este 'n cea chichie
Chiatră albă destrămată
De plateşte lumea toată
Şi pe noi şi pe voi 8).

In timp ce flăcăii cântă la fereastră, „hăzeainul" iese afară şi le dă câte o pereche de colaci. Alţii îi cheamă în casă şi îi cinstesc cu vin sau cu rachiu. Colacii pe care îi strâng din tot satul, dela 2-300 de perechi (Speia) îi „grămădesc" într'o casă închiriată şi îi vând apoi creştinilor, de obiceiu oamenilor mai săraci, să-i mănânce. Banii câştigaţi astfel îi dăruesc bisericii pentru a se cumpăra lumânări, icoane, „steaguri" (prapori), candelabre, sau popii straie ş. a. Acest obiceiu de a se da banii câştigaţi din colindat bisericii se găseşte şi în Basarabia, aci însă se întrebuinţează uneori şi pentru alte fapte creştineşti, cum ar fi de pildă facerea unei fântâni 9).

Cât priveşte temele din colinzi, ele sunt aceleaşi pe care le întâlnim şi în alte provincii româneşti, prezentând o mare asemănare cu cele din Moldova şi Transilvania 10).

Tot în ziua de Crăciun flăcăii umblă cu steaua şi cu „luceafărul" 11). In Speia „steaua" este combinata cu „Irozii", în Subsân cu „capra", iar în Handrabura cu unele elemente ale „Vifleimului". In această din urmă comună merg cu steaua şi oameni mai în vârstă până la 40-50 de ani. „Se grămădesc" 3-4 oameni, iau steaua din biserică şi încep dintr'un capăt de sat şi merg toată partea. Alţii merg pe altă parte. Da, dacă au oamenii dragoste şi vrea nărodul, trece şi de cea parte. Se colindă după ce au eşit oamenii dela biserică. Din biserică aleg un om mai mare care conduce. Steaua o duc cu rândul. Steaua e făcută din lemn, înăuntru are o iconiţă şi arde o lumânare. Colindătorii se bagă în casă la gospodar, iau căciulile din cap şi pun steaua pe masă în faţa icoanei din colţul dinspre răsărit al casei şi încep a colinda. Din toată casa se dă o pereche de colaci, mai dă făină, ce poate omul. Se adună la o casă şi când termină vând colacii la oamenii mai săraci, iar banii îi dau la biserică să se cumpere ce trebue". Cu steaua merg şi copii nu numai flăcăi. Mai de mult pe „vremea lui Nicolae" (Ţarul) se umbla cu steaua şi în Vasilcău, dar numai flăcăii, copiii nu. Colindau de obiceiu pe ruseşte.

In Speia umblă cu steaua numai copiii, câte 4-5. Am amintit însă că aici „steaua" este combinată cu „irozii". „Se îmbracă cu cuşmă de hârtie albăstrie, cu buzdugane mândrite (frumoase). Cu buzduganul bătea în pământ (ritmul). Colindele le începeau în ogradă şi cântau până în casă". De obiceiu cântau „Christos se naşte". In casă probabil începea teatrul religios. Informatorul nu-şi aduce aminte decât următoarea discuţie: „Ce fel de crai mare eşti? — Dar tu?". Iar la sfârşit se cânta „Bucură-te sfântă cruce", una din cele mai răspândite colinzi.

In Subsân merg cu steaua 6-7 flăcăi. Unul din ei duce steaua şi altul se face capră. „Se îmbracă cu un cojoc pe dos, din mânecă îi gâtul caprei şi-i face capul de capră. Când intră în casă şi colindează el bate din buze, cleampăe din buze. Le dă toţi părale şi colac".

A doua şi a treia zi de Crăciun flăcăii fac „gioc", „înănesc" (tocmesc) muzicanţi pe 7 zile (pentru sărbătorile Crăciunului, Dumineci, Anul

---

7) Vasilcău.
8) Handrabura.
9) *Cf. P. V. Ştefănucă, Anuarul Arhivei de folklor*, IV p. 63.
10) *Cf. P. V. Ştefănucă*, op. cit. p. 58, 108-121, Idem voi. II p. 93, 127-129. *T. Burada, O călătorie în satele moldoveneşti din Cherson*, Iaşi, 1893, p. 26-32, *N. P. Smochină, Din Literatura populară a Românilor de peste Nistru, Anuarul A. F., V* p. 31-35. In privinţa temelor de colinzi vezi şi *D Strungaru* op. cit. p. 2.
11) *D. Strungaru*, op. cit. p. 2.

Nou şi Botează). Flăcăii au un „zborciu" (staroste) care adună paralele dela flăcăii care joacă (Vasilcău).

Anul Nou, — „Cu plugul". In ajun de Anul Nou, copiii dela 8-12 ani umblă cu „plugul". Vin la fereastră şi strigă:

Plugul moşului cu 12 boi
La „iuri" prieni 12).
La coadă cudalghei,
Păziţi cu sămânţa
Că se usucă brăzdiţa.
Da păziţi cu colacul
Că fărâmă boii pragul 13).

sau:

Scoală, bade, nu durmi
Că nu-i vremea de durmit,
Da-i vremea de arat
La câmp curat 14).

La fiecare colindător i se dă un colăcel. Când vin mai mulţi colindători, li se dă şi covrigi. Copiii mai mititei nu pot învăţa tot pluguşorul şi când merg cu „plugul" în vecini sau la rude, spun numai două versuri:

Plugul moşului cu două vaci,
Scoate, babă, doi colaci.

Flăcăii şi chiar oamenii mai în vârstă umblă şi ei cu „hăitul" (pluguşorul) în seara anului nou. Când ajung la fereastră fac o urare:

Sara, sară dintr'aiasta sară,
Cine s'o aşteptat
Cu bucurie şi cu veselie
Ca aieşti hăitori
O avut să vă vie
Că ni-l aşteptaţi
Pe Sfântu Vasile să-l hăiască 15).

sau:

„Scoală, Sfântu Vasile,
Sculaţi, sculaţi, boeri mari".

Urmează apoi „pluguşorul". Unul din flăcăi „cetează" (recită), iar ceilalţi, „lăturaşii", mână boii şi strigă: „Hăi, hăi!" 16 . In Subsân se aleg dintre flăcăi doi mai mari numiţi „cămăraşi". Ceilalţi stau afară şi urează, iar cămăraşii intră prin case de iau darurile, colaci, parale, beau câte un pahar de vin şi ies. Ei intră în casă înainté de a începe urarea. Cine are dorinţă îi pofteşte în casă pe toţi şi-i ospătează.

In ziua de anul nou copiii, flăcăii şi fetele dela 10-12 ani umblă cu „sămânţa" sau cu „semănatul". Işi umplu buzunarele cu sămânţă de răsăriță (floarea soarelui), păpuşoi, grâu, de obiceiu le amestecă şi aruncă prin casă, sau peste vite, zicând: „Sănătate, an nou! Să crească grâiele, păpuşoaiele şi cânechile!" (Handrabura), sau:

Sănătatea Noului
Şi la anul cu sănătate.
Să trăiţi, să 'nfloriţi,
Ca merii, ca perii .
La mijlocu verii
Şi la mulţi ani cu sănătate 17).

Li se dă colaci şi covrigi. Când intră un om în casa cuiva zice: „Să trăiască ghitele, să şeadă ghiţălu la vacă, partea şi sănătatea, mirele la mireasă" 18).

Un alt obiceiu de anul nou este „capra" 19). Am văzut că în Subsân era combinată cu „steaua". In Vasilcău, capra se cunoaşte mai des sub numele rusesc de „coza" sau „cozaua". Capră se făceau flăcăii, dar de când au venit bolşevicii nu s'au mai făcut. „Flăcaii şi chiar oamenii mai bătrâni se făceau amarnic de urît. Când îl vedeai te spariai singur". Cu capra umblă 4-5 inşi. Unul purta „cozaua" (făcută din lemn), se îmbrăca într'un cojoc pe dos şi capra scotea capul în sus pe o mânecă a cojocului. In urma lui era un om mai mic, îi zice „malanca" 20), care îi „fumeea ca-

12) tărcaţi.
13) Speia, Subsân.
14) Subsân.
15) Vasilcău, vezi Anexa...
16) Cf. plugşor asemănător în T. Burada, op. cit. p. 22-26. Ştefănucă, Anuar, II p. 129. Vezi şi N. P. Smochină, Anul nou la Românii de peste Nistru, Ramuri an. XIX, 1925, Nr. I, p 26 30.
17) Subsân.
18) Subsân.
19) Cf. T. *Pamfile, Crăciunul*, Bucureşti, 1914, p. 162-196 şi Ştefănucă, Anuar, IV, p. 65.
20) In Basarabia se întrebuinţează termenul de „malancă" pentru designarea obiceiului în general, dar există şi cel de „capră". Ştefănucă (op. cit. p. 65) crede că malanca şi capra sunt două obiceiuri deosebite. In Basarabia (Tighina), „malanca" umblă pela casele oamenilor însoţită de lăutari, care îi cântă până moare. După aceea i se cântă o doină şi învie (se ridică de jos) şi începe să joace. Informator, d-l Dombrovski, student Facultatea de Drept, Bucureşti.

prii, era îmbrăcat în straie femeiești, era urîtă tare". Al treilea flăcău avea o „scală" (sucală), o „mașincă" și dădea cu mâna pe roată și atingea cu ea straiele la oamenii pe care îi întâlnea și atunci întindea mâna să-i dea ceva bani. Se dădea cam 30-40 căpici. Cel cu „mașinca" se numește „crôicic" (croitor). Alți trei erau cu ciocane, cu harapnic și trăznea cu el. Aceștia erau păzitorii lor. Ii păzeau să nu-i rupă copiii. Cu capra umblau pe drum, nu pe la case. Când erau curțile boierești, la ele se duceau că-i dăruiau cu „jertfe" (daruri). Umblau numai în ziua de Anul Nou, după ce ieșeau oamenii dela biserică, „mai mult nu". (Vasilcău).

Firește că toate aceste obiceiuri au dispărut în cea mai mare parte în timpul bolșevicilor. Mărturiile sunt precise în această privință: „De 12 ani noi n'am auzit colindă". „Când o fost bolșevicii de fel n'o fost cozaună". E interesant însă că Rușii au încercat totuși să introducă la anul nou un fel de „pom de Crăciun", numit pe rusește „iolcă". El se făcea dintr'un brad, de obiceiu din thuia orientalis, îmbodobit cu busuioc, funde de hârtie colorată, confettii, covrigi și alte obiecte. „Pomul se punea în școală la Anul Nou unde rămânea câteva zile și apoi se împărțeau obiectele la copii. „Iolcă" se făcea din „mândrețe". „Asta numa de când o venit bolșevicii, înainte nici nu auzeam de iolcă de-asta". (Vasilcău).

La „Botează" umblă popa cu „iordanu", în unele sate în ajun (Vasilcău), în altele în „ziua de Botează" (Handrabura), după ce termină sfințirea apei. Dacă nu termină în prima zi, continuă în zilele următoare. In unele sate în ajunul „Botezei" se umblă și cu „Chiraleisa" (Slobozia 21), Alinaia 22), așa după cum se umbla și în Moldova din timpul lui D. Cantemir 23).

Dintre credințele și datinile de Crăciun și Anul Nou ne-au fost comunicate următoarele: „La Crăciun se ia usturoi, tărâțe, fân și le ții în casă toate sărbătorile Crăciunului. Dacă îți fură cineva calul, iei din acest usturoi și ungi căpăstru. Iei apoi o vârtelniță, te sui cu ea pe casă și o învârtești. Cum se învârtește vârtelnița așa să se învârtească calu și să se întoarcă înapoi" (Vasilcău). „Când eram mic părinții făceau „ajun" (colac în formă de 8) din colacii dela Crăciun și-l dădeau la vite în ajun de Anul Nou. Din colacii care-i coceau la Anul Nou dădeau în ajunul Botezei și cel dela ajunul Botezei îl țineau și-l dădeau la Sfântul Gheorghe ca mană pentru vite" 24).

In seara de Anul Nou fetele își fac vrăji pentru a vedea cu cine se mărită. Se pun sub o farfurie: parale, un buchet de flori, cenușă și pâine. Fata închide ochii și ridică unul din obiecte. Viitorul soț va fi, în ordinea de mai sus: bogat, frumos, prost sau plugar. Un alt procedeu: pun într'o strachină cu apă două capici (monete rusești) și dacă le poate ridica cu gura se mărită cu grabă (Speia). Se face de asemenea și calendarul de ceapă. In general credințele și datinele legate de aceste sărbători sunt destul de numeroase, deși noi n'am avut timpul necesar de a le studia 25).

Probabil că unele credințe întâlnite în alte regiuni românești să lipsească din Transnistria, deși faptul că nu ne-au fost comunicate nu indică numaidecât inexistența lor. Astfel ni s'a răspuns că în noaptea de Anul Nou nu se ține lampa aprinsă și nu există credința că se deschide cerul, deși se crede că în această noapte vitele vorbesc cu Dumnezeu (Speia). De asemenea nu se obișnuește ca fetele să ia din busuiocul cu care botează popa, când umblă cu Iordanul.

Dintre sărhătorile de iarnă multe din cele cunoscute în alte ținuturi românești au fost cu totul uitate în Transnistria. Astfel nu se cunosc sărbătorile: Sf. Haralambie, Sâmpetru de iarnă, Cercovii de iarnă, Trei Ierarhi, Filipii de iarnă și Dragobetele. Motivarea Românilor este că ei serbează „numai când le spune preotul în biserică". Schimbarea calendarului, lipsa preoților în timpul bolșevicilor au contribuit în mare parte la uitarea sărbătorilor mai mărunte. Se cunosc totuși: Stretenia (2 Februarie), Sântoaderul, Baba „Hodochia", Patruzeci de sfinți, Sf. Alexie (17 Martie) și Blagoveșteniile.

La Sântoader, ca și în alte părți, fetele își

21) Cf. *P. V. Ștefănucă*, op. cit. IV, 65.
22) Cf. *V. Netea, Transnistria* (Cunoștințe folositoare. Seria C. 122, 1941, p. 16.
23) Cf. *Descrierea Moldovei* (ed. G. Pascu) p. 243.
24) Speia, vezi și Ștefănucă, *Anuar* IV p. 70.
25) Vezi o seamă de astfel de practici în N. P. Smochină op. cit. p. 30-32, V. Netea, op. cit. p. 15 și Ștefănucă op. cit. p. 66.

spală părul şi se trag de el ca să le crească, zicând:

Sântoadere, Sântoadere,
Crească „gâţile" 26) fetelor
Ca şi coada iepelor 27).

La **Patruzeci de sfinţi** „toată pasărea duce la cuibul ei 40 de paie, de beţe. Aşa ziceau bătrânii. Oamenii bat cu toiagurile în pământ să se încălzească pământul. Dacă bat cu toiagurile se încălzeşte pământul" 28). (Vasilcău). In această zi creştinii fac patruzeci de colaci în formă de opt, numiţi „sfinţi", îi ung cu miere şi îi duc la biserică unde se împart oamenilor de „sufletul morţilor şi de sănătatea viilor" (Handrabura). In alte părţi „sfinţii" se pun într'o strachină, împreună cu fasole, „răsunoi" şi se dau de pomană la un „măhălean" (Subsân).

Sfântul Alexie „făcătorul de minuni pe apă" se serbează mai ales de către pescari şi de oamenii care umblă pe apă. La Sfântul Alexie se începe primăvara (Speia).

La **Blagoştenie** „nu se face focul în casă, că-i ca în ziua de Paşti. Bătrânii zic că Blagoşteniile îi mai mare ca Paştile. Atunci se mănâncă peşte" (Speia).

2. Sărbătorile de primăvară.

Dintre sărbătorile legate de ciclul **Paştilor** se serbează „Niezul păreţilor" dela mijlocul postului mare. „Zi primejdioasă. Toată ziua nu lucrăm. Atunci se numără şi ouăle de Paşti" (Vasilcău).

Sărbătorile Paştilor încep însă propriu zis cu **Floriile**. Sâmbăta înainte de Florii oamenii se duc şi aduc la biserică „mâţişori" de salcie, şi le aştern în jurul bisericii. Se face un fel de procesiune. Preotul înconjură biserica şi sfinţeşte sălciile, după aceea sălciile sunt duse în biserică şi puse grămadă lângă altar. Acolo rămân până a doua zi. După ce se termină vecernia norodul se duce acasă. Duminecă dimineaţa se duce popa la biserică, bat clopotele (erau clopote, acum nici clopote nu sunt), face utrenia şi „peutcii" (cântăreţii) cântă. După ce termina serviciul popa da câte un mâţişor şi miruia pe tot omul. Le da şi „pristenie" (cuminecătură). Mâţişorii îi duc acasă şi îi răsădesc de obiceiu lângă fântână sau unde este loc, în grădină sau înaintea casei. Alţii îi pun la „coardă" şi îi ţin pentru durere de cap. Se spală cu leşie de salcie pe cap 29). Dacă îl răsădeşte, când creşte mare, la Florii, duce din el mâţişori (Vasilcău). La Subsân se aduc pe lângă mâţişori de salcie sau de plop şi toporaşi din pădure, îi sfinţesc la biserică şi îi pun în streaşina casei.

Miercuri înainte de Paşti nu se lucrează decât până la amiază (Handrabura).

La **Joi Mari**, în săptămâna patimilor, „tot hăzeainu făcea foc din gunoi, când se făcea ziuă. Se aprindea focul prin gunoaie să se încălzească morţii. Da o venit un popă şi ne-o spus zaconu că nu-i moşna" (Handrabura). Se crede că dacă Joi dimineaţa cerul este acoperit cu nori atunci se face „pâinea", dacă-i senin nu se face nimic. Pâinea se face încotro sunt norii (Vasilcău). Tot Joi se „boiesc" ouăle, sau le „crăstâm" (crească = boială). Se vopsesc: roşii, galbene, albastre, verzi, pentru neamurile mai apropiate le „crestesc", le face cruce, stele şi altele. (Subsân). Pentru facerea diferitelor modele se servesc de ceară.

Joi seara „se duceau făclii de acasă şi le aprindeau la biserică. Ingenunchiem de 12 ori şi bătem mătănii. Veneam cu făcliile aprinse până acasă (erau dela Dumnezeu aprinse) şi cu ea aprinsă făceam cruce pe „coardă". Făcliile le ţineam de pacoste, de nevoie, la zile mari. Le aprindeam cu tămâie" (Vasilcău).

In Vinerea Mare, numită şi Vinerea seacă, se aprind la biserică făcliile cele mari şi se face procesiune în jurul bisericii. Oamenii nu mănâncă nimic în acea zi. (Vasilcău). Cei din Subsân când merg la biserică cumpără două lumânări, una o pun în sfeşnic sau policandru şi una o ţin aprinsă în mână până se „mântuie" slujba.

Se crede că dacă plouă în ziua de Vinerea Mare, nu mai plouă toată vara (Vasilcău).

---

26) Chicele.
27) Vasilcău. Sau: Sfinte Toadere,
Sfinte Toadere,
Cât codiţa iepei
Să crească codiţa fetii. (Handrabura).
28) Obiceiul de a ocoli casa cu foc nu este cunoscut.
29) Din mâţişorii sfinţiţi nu se dă şi la vite. (Vasilcău).

Pentru slujba Invierii oamenii se duc la biserică de Sâmbătă seara, cu pască de acasă. Pasca, un fel de cozonac, şi-o face fiecare acasă, din făină, lapte, ouă, şofran, „straşide", scorţişoară, cuişoare, smochine. In afară de pască, mai duc purcel, miel şi alte alimente. Norodul se roagă până la miezul nopţii când vine popa şi începe slujba Invierii. Se fac trei procesiuni în jurul bisericii. Norodul stă în picioare şi pasca se pune pe un ştergar la picioare. Popa trece, o tămâiază şi o sfinţeşte. Rugăciunea se mântuie în zori. După ce se termină slujba, oamenii pleacă acasă. Cei de acasă nu mănâncă nimic până nu vine hăzeainul cu pasca sfinţită. Mai de mult cei care rămâneau acasă în ziua de Paşti se spălau cu ou bălan (alb), cu bani de argint şi cu ou roşu (Speia).

In ziua de Paşti copiii de 7-10 ani umblă câte doi-trei pe la casele vecinilor sau neamurilor şi zic: „Hristos a înviat!" Gospodarii răspund: „Adevărat o înviat!" şi le dau ouă şi daruri. Obiceiul se mai numeşte şi „de-a ouăle" 30).

In ziua de Paşti flăcăii trag clopotele toată ziua (se schimbă cu rândul). Fetele nu trag („omu-i curat, muierea nu-i curată, ea face copii"). Flăcăii fac jocuri numai a doua zi de Paşti. In ziua de Paşti, nu făceam joc, nu era moşna, îi păcat, noi ţânem strâns zaconul". „In ziua de Paşti de asemenea nu se doarme, că se ia somnul mieilor şi dormi toată vara". (Vasilcău).

A doua zi de Paşti flăcăii şi fetele fac joc la care se duc şi oamenii însuraţi. Tot în această zi, după ce ies dela biserică, se adună 5-6 flăcăi şi umblă peste tot satul, spunând: Hristos a înviat! — iar oamenii le dau câte o pereche de colaci pe cari îi vând, iar banii primiţi îi dau la biserică să cumpere cele de trebuinţă. (Vasilcău).

După Paşti se ţin **9 Joi** pentru ca să nu bată piatra.

După Paşti se culeg buruienile de leac: busuioc, visdogi, mărul lupului şi altele (Handrabura).

Sângiorzul e sărbătoarea cea mai importantă dintre cele de primăvară. „Sf. Gheorghe a fost cel mai mare biruitor". Sărbătoarea e specific păstorească şi e împreunată cu o mulţime de credinţe şi practici magice în legătură cu creşterea vitelor. In această zi să „năniesc" văcarii şi ciobanii, iar mai demult popa sfinţea sămănăturile (Handrabura) şi se culegeau florile de leac. Pentru ca să fie sănătoşi tot timpul anului, oamenii se spălau în dimineaţa de Sângeorz cu apă de rouă. Roua se crede că e bună şi pentru durere de ochi. Se crede chiar că ea poate da puteri magice. „Am auzit că în noaptea de Sf. Gheorghe sunt muieri şi oameni cari se desbracă până în ziuă în chelea goală şi se scaldă în rouă. Ştie el ceva, lua puterea la vaci" (Speia).

Cele mai multe credinţe şi practici magice sunt în legătură cu mana vacilor 31). Iată câteva din ele: „In noaptea aceea se luptă strigoii să ia laptele dela vaci. Pentru a-i împiedica, la Paşti oamenii sfinţesc mac şi înspre Sf. Gheorghe samănă mac împrejurul grajdului, spunând: „Până a strânge tot macu să nu poată intra strigoaia la vaci în grajd". Pentru aceasta se mai pune în noaptea de Sf. Gheorghe un spine la uşa grajdului" (Speia).

„In noaptea de Sf. Gheorghe se lua mana vacilor. Am auzit că se duc cu un „săculteţ" (traistă). Mergea în jurul cirezii şi o fost şi caii acolo şi când o dus căpestrele acasă cură laptele din căpestre" (Speia).

Tot în această noapte se adună buruienile vacilor, se dă la vaci cu „ajun" (colac dela Crăciun sau Bobotează)". Buruieni: „hăişor" (aişor), „polobocel" (potbeal) 32) ş. a. Când dădeau „polobocel" la vacă ziceau:

Poloboc, boc,
Să vie untul la loc.

„Sânt femei cari umblă noaptea şi iau laptele dela vaci, numite strigoaice. Ele se aruncă (prefac) şi mâţă şi câne. Dacă le întâlnesc oamenii şi le bat, a doua zi muierile acelea erau ca bătute, ucise. Sânt strigoi şi strigoaice cari umblă în noaptea de Sf. Gheorghe călare pe limbă de meliţă şi stuh. Ei se strâng la răscruci" (Vasilcău).

Strigoaicele iau mana vacilor. Când mor dau seama. In casă se ţine apă sfinţită. Se pune

---

30) Cf. Ştefănucă. *Anuar* IV p. 69.

31) Pentru ca să nu-i poată lua mana, când fată mai intâiu o vacă se tocmeşte. Faci o borticica în corn şi pui: mac, piper negru sfinţit, tămâie şi pască. (Vasilcău).

32) Rostopască nu se dă la vaci, ea îi bună pt. norod, pt. pântece. (Vasilcău).

borona (grapă de fier) la uşa grajdului să nu intre strigoaia (Handrabura).

„Sânt muieri de iau mana dela vaci. Umblă dimineaţa până la ziuă cu o traistă. Sânt de o aduc (mana) înapoi. Dacă nu ştie ea, plăteşte la alta" (Subsân).

Sărbătorile legate de Paşti, Ispasul şi Rusaliile sau Dumineca Mare sunt de asemenea împreunate cu diferite obiceiuri.

Despre Ispas se spune că este al doilea Paşti 33). Atunci se coace din nou pască şi se roşesc ouă (Handrabura). La Ispas se pune leuştean în borş că „aniroasă el bine" (Subsân).

Inainte de Rusalii, Vineri sau Joi, se pune la grajdurile vacilor şi la case pelin, să nu te muşte purecii. Iar în Sâmbăta Rusaliilor se pune la fiecare poartă câte un frunzar (arminden) din stejar, vişin, nuc, ulm, frasin, acăţ înflorit, dar mai ales din tei, că-i mai frumos şi „mai bun decât tot lemnul", îi bun de leac 34).

Frunzare se duc şi la biserică şi se pun prin ungher şi pe la iconostas, iar pe jos se pune iarbă verde. Frunzarele se ţin la casă până Luni în a doua săptămână după Rusalii, când se iau şi se dau pe Nistru, sau le udă cu apă la fântână ca să fie anu „slotos", adică cu umezeală. Cu ocazia aceasta se face un fel de serbare în grădinile de pe malul Nistrului, se dau şi ulcioare şi „stăcane" (pahare) de pomană la oameni (Speia). Această serbare se numeşte la Vasilcău „pe pajişte" sau la „iarbă verde" 35). Lucrurile se petrec la fel. „La o săptămână după Dumineca Mare (dar Luni) strângem frunzarii şi-i ducem la fântână şi-i udăm să ne dea Dumnezeu mană pe pământ, să se facă chită. Frunzarii şed lângă fântână până putrezesc. Frunzarii dela case îi strângem până răsare soarele. După ce se udă se dă de pomană: doi colaci, strachini, ulcioare şi apă. Se dau la un copil, la un om bătrân, de sufletul celor morţi şi de sănătatea viilor". (Vasilcău). In Subsân frunzarii sunt duşi Luni după Dumineca Mare la fântână şi sunt udaţi trei Dumineci de-a-rândul. Acolo rămân până singure se fărâmă şi dacă sunt din tei, se iau câteva crăngi şi se aruncă în pod de leac.

3. Sărbătorile de vară şi toamnă.

La Sânziiene se pun prin casă orice flori. Se pun şi „sânziiene" pe la păretare, pe la ferestre, pe acoperământ, se pune iarbă verde. „Aşa-i ghine" (Subsân). In această zi se stropesc unii pe alţii sau stropesc fetele cu apă din fântână. Aceasta se face pe la amiază. Uneori când e secetă mare, ori pe cine ai întâlni la fântână în ziua de Sânziene, fată ori babă, torni pe ea apă cu căldarea (Handrabura). La Sânziene se făcea „jertfă" (daruri la biserică) cu vişine sau cireşe, fiind întâiele poame (Speia). Un alt obiceiu dela Sânziiene este cel întâlnit în Târnauca, unde plugarii „aruncă prin ierburi şi holde mere şi pere sfinţite cu aghiasmă, ca să fie spicul greu ca para" 36).

„La Sânchetru, îi jumătatea anului. Atunci începe vara şi începem să strângem chita".

Sfântul Ilie se serbează că-i rău de trăsnet. La Sfântul Ilie se duc de asemenea poame la biserică. „Până atunci nu se mănâncă nicio poamă. Până nu le sfinţea nici din grădina lui nu gusta. Singur dacă mâncam din grădina mea, gândeam că-i otrăvit" (Speia).

Pantilimonul, sau „Pintilie călătorul". Atunci se mântuie vara. Se ţine cu post pentru furtuni, uragane. „Odată o fost o furtună mare, ploaie cu chiatră şi foc. Oamenii lucrau până atunci la Pintilie, de atunci, nu" (Vasilcau).

La Macovei se sfinţesc florile câmpului şi fântânile satului. Oamenii duceau flori la biserică: mac, vizdogi, busuioc, mărar (de lautoare la cap), pelin, pelinul calului, poala Sfintei Mării, rostopască, ţigăncuşi, răsărita (pentru dinţi), băşicări (spini de iarbă) şi o cruce sau cunună („vinoc") de grău. (Vasilcău). Macoveiul e „cap de post" şi se sfinţesc de către preoţi fântânile satului. Se începea dela fântâna cea mai departe până le termina pe toate. La fân-

---

33) La fel scrie Smochină despre Dumineca Mare că „se serbează cu aceiaşi evlavie ca şi Paştele", în Calendarul Ligei Culturale, Bucureşti, 1924, p 44.

34) Tot tei se aduce şi în Bucovina, unde se crede că Dumineca Mare păzeşte câmpurile de piatră. Cf. T. *Pamfile, Sărbătorile de vară la Români*. Bucureşti, 1910, p. 12-17.

35) Tot „la iarbă verde" se numeşte şi în Basarabia. Cf. *Ştefănucă, Anuar*, IV. p. 73.

36) *V. Netea*, op. cit. p. 16.

tâna se aduceau pentru sfinţire tot felul de flori (Speia) 37).

La 6 August sunt **Probaşniile** sau **Obrejenia.** Atunci se sfinţesc merele, poama (strugurii), harbugii şi fagurii. Poamele se duc la biserică, se pun jos pe iarbă şi popa le „tămâiază" şi le sfinţeşte. După aceea se aduc acasă şi se dau din ele la sărmani „de sufletul morţilor şi sănatatea viilor" (Handrabura). Până nu se sfinţesc poamele îi păcat să mănânci din ele. „Adam o văzut că pomu îi mândru şi o mâncat din pom şi atunci şi-o văzut goliciunea. Şi de atunci mărul nu se mănâncă până nu-l sfinţeşte. Ii spurcat. Atunci se face curat" (Vasilcău). Această restricţie priveşte mai ales pe cei care au morţi în familie şi numai pe cei cari au trecut de 7 ani, căci până la această vârstă poţi să mănânci (Handrabura). Credinţa circulă şi în Bucovina.

La **Ziua Crucii** „se mântue şerchii de umblat, ei se bagă în pământ. Numai şerpele care muşcă vreun om nu-l primeşte pământul 38). Umblă pe pământ până înghiaţă, sau îl omoară omul. Iacă, cocostârcul când se duce la vărat dela noi leapădă câte unul pe aici să se prăpădească. Da de ce-l leapădă, Dumnezeu ştie". (Vasilcău). La Ziua Crucii se culege şi busuiocul pentru leac.

Fireşte că se ţin şi sărbătorile: **Adormirea Maicii Domnului,** hramul bisericii din Vasilcău, **Tăierea,** când nu se mănâncă de fruct şi chiar sărbători mai mici: **Foca, Ulita** şi altele precum şi **Sfânta Paraschiva, Simedru,** când „se dă seama oilor", **Arhanghelii, Sf. Nicolae, Varvara** şi altele.

*

Ce soartă au avut însă în timpul bolşevicilor sărbătorile şi datinile legate de ele? In acest timp ele erau oprite cu străşnicie. Sărbatorile şi Duminicile se ţineau numai pe ascuns, uneori chiar cu ferestrele camuflate. De obiceiu la sărbătorile mari, (Crăciun, Paşti, etc.), se făcea un control sever să nu lipsească nimeni dela muncă. Dar dacă rugăciunile şi semnul crucii se puteau face şi pe ascuns, datinile, ritualul, au trebuit să dispară în timpul sovieticilor. De aceea cei mai mulţi mărturisesc că de ani întregi n'au mai auzit colinde, sau n'au mai văzut capră la Anul Nou. Dispărând datinele, au fost uitate la rândul lor şi ordinea sărbătorilor şi chiar numele. Ni s'a întâmplat adesea să întâlnim informatori cari nu mai erau în stare să fixeze timpul unei sărbători, sau să îi confunde numele cu al alteia. Doar câte un bătrân evlavios mai îndrăsnea să indice celor tineri rânduielile tradiţiei. O astfel de pildă a fost moş Vasile Bogatul din Sucleia, de lângă Tiraspol, care la întrebarea dacă şi-au mai putut păstra credinţa strămoşească în timpul sovietelor, a răspuns: „Ne-o ţineam. Cu greutate, cu chin, da n'am lăpădat-o. Eu arătam sărbătorile la oameni, că uitaseră sărmanii de atâtea necazuri. Inmormântările se făceau fără rugăciuni. Pe mine mă chemau la cetit, la psaltiri şi eu mă duceam bucuros. Da, nu chiar totdeauna, pentrucă Ruşii aflaseră că ţin la Dumnezeu şi mă pândeau" 39).

Acum însă se bucură cu toţii de revenirea „zaconului". „Ne pare ghine, că-s bătrână şi acum pot merge la biserică, ţinem şi Dumineca. Până acum cum ne-o cântat aşa am jucat" (Vasilcău). Acum cei mai tineri întreabă pe cei mai bătrâni cum era mai demult „zaconul" şi-l învaţă şi ei. „Sânt părinţi, bătrâni, care ne spun cum o fost înainte şi ne luăm cum a fost înainte de bolşevici" (Vasilcău).

Acelaşi lucru s'a petrecut şi cu obiceiurile dela naştere, nuntă şi înmormântare. Orice ritual era interzis. Totul se făcea pe ascuns, dacă era posibil şi cât mai simplificat. Oficial nici nu exista botez, nuntă şi înmormântare, ci numai registre de stare civilă! Ceea ce am cules priveşte mai mult epoca dinaintea revoluţiei, din vremea lui „Niculae" (Ţarul).

II. CREDINŢE ŞI OBICEIURI IN LEGATURĂ CU VIEAŢA OMULUI

1. Naşterea şi botezul.

Femeia însărcinată 40) „groasă", „grea", trebue să respecte anumite interdicţii în interesul fiinţei ce se plămădeşte în straturile ei. Să nu

37) „Multe gospodine şi câteodată unii gospodari se păzesc să mănânce mere, pere, sau perje până la această zi, în această zi însă pot mânca, deoarece cerul este deschis" (El. Voronca) Apud *T. Pamfile, Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului,* Bucureşti, 1914, p. 8.

38) In judeţul Putna se crede că pământul se închide nu numai pentru vietăţi dar chiar şi pentru ierburi. Cf. *T. Pamfile,* op. cit. p. 52.

39) *Un păstrător de slovă românească: Moş Vasile Bogatul din Sucleia, Rev. Transnistria* An. I Nr. 6. (1 Sept. 1941) p. 1.

40) *Informatori:* Vasile Berin. 60 ani (Vasilcău) şi Nichita Colţea, 29 ani, (Subsân). Material com-

dea cu piciorul în mâță sau în câine, că face copilul cu păr pe față. Să nu vadă „pojar" (incendiu) că face copilul pojar. Să nu fure prune sau alte poame, că face copilul cu pete pe față. Unele interdicții privesc numai anumite timpuri. Să nu taie nimic la zile mari, că taie urechea, sau buzele copilului 41) (Vasilcău). Să nu se uite la cine-i urît tare, sau să nu privească la un animal când moare, când se taie un porc sau o oaie (când animalul cască gura, scoate limba, face ochii mari), că face copilul așa. Dacă îi poftă de ceva, să mănânce că altfel prăpădește copilul (Subsân).

Copilul care se naște la zi mare îi tâlhar, curvar și becisnic.

Pentru a naște mai ușor i se dă femeii să bêa apă de pe o „lăcată" descuiată sau i se despletește părul (Vasilcău).

După ce a născut, mama execută anumite ocupații cu care dorește să se îndeletnicească noul născut: ciopleşte un lemn pentru a fi un bun lemnar, sau bate cu ciocanul când dorește să fie fierar ș. a. Aceste acțiuni cu valoare magică țin locul obiectelor ce se pun în leagăn în restul pământului românesc, pentru determinarea calităților celui care se naște.

Urmează apoi prima scaldă a copilului, care se face de obiceiu cu apă rece, să fie voinic, călit la frig (Vasilcău). In prima scaldă (mai târziu și în leagăn) se pune busuioc, trandafir și cuțit „să nu se lichească duhul cel rău de el", „să nu-l schimbe duhul rău" (Vasilcău). Buricul îl taie moașa, o femeie mai pricepută din sat, și-l îngroapă într'un colț al casei, ca să nu-l calce cu picioarele (Subsân). Sau îl ascunde într'o ladă și îl dă copilului când împlinește trei ani să-l deslege, că atunci îi mare meșter (Vasilcău). Copilul care se naște cu „cămașă" pe cap îi cu noroc. Această cămașă se strânge pe o rădăcină de busuioc și e bună de leac 42).

E important de remarcat faptul că nu se știe nimic despre „ursitori", nici măcar din auzite. Cu toate că, după cum am văzut, la naștere se cunosc o mulțime de determinări magice ale vieții noului născut. Aceste determinări au rămas însă numai pe planul acțiunilor magice fără a ajunge la personificări mitologice.

Botezul 43) se face la 7-8 zile. Copilul este dus la biserică de „cumetri". Numărul lor e de obiceiu de trei, două femei și un bărbat, dar poate ajunge până la șase. Când vin cu copilul dela botez îl țin pe brațe, pe „mânuri", și unul din cumetri face pe coardă (meștergrindă) o cruce cu lumânările dela botez care se aduc aprinse dela biserică 44). După aceea copilul este dat mamei sale. (Subsân).

Numele de botez se pune întotdeauna după Sfântul din ziua în care s'a născut copilul. In cazul când acest nume nu e destul de potrivit sau de frumos se pune și un al doilea, dar numai pentru uzul familiei, în registrele de stare civilă fiind trecut numai primul.

„Lăuza" fiind considerată ca „spurcată", nu are voie 40 de zile să iasă din casă, să treacă drumul, sau să meargă la fântână. Se crede că atunci „arde pământul sub ea". După 40 de zile popa îi face „molivă" și-i „face drum" (Vasilcău).

In timpul Rușilor, copiii n'au mai putut fi botezați, fiindcă nu era preot. Oamenii mai înstăriți străbăteau distanțe de sute de kilometri pentru a-și boteza copiii la Odesa. După cucerirea Transnistriei s'au produs adevărate procesiuni de botez. Erau sate, în primele zile de misionarism, în care se botezau zilnic zeci de copii, unii din ei fiind de mai mulți ani.

2. Logodna, cununia și nunta.

La obiceiurile de nuntă ale Transnistrienilor se observă o tradiție bogată împreunată cu o variație dela sat la sat. Se poate spune că din toate obiceiurile rituale transnistriene, nunta este cea mai bogată în manifestări. Totuși, în liniile sale generale, ea este aceeași peste tot. Noi vom schița numai momentele

---

parativ a se vedea în *S. Fl. Marian, Nascerea la Români*, București, 1892 și *P. V. Ștefănucă, Anuarul Arhivei de folklor*, vol. II, p. 94-97 și IV. p 78-81.

41) Cf. *Ștefănucă, Anuar* IV. p. 78.

42) Cf. *Ștefănucă, Ibidem*, p. 79 „Ii bun pentru fetele care nu se pot mărita".

43) In Basarabia și în alte părți se cunoaște un obiceiu „rodina", la trei zile dela naștere, când lăhuza se scaldă și cere iertare femeilor care asistă. Se face și un mic ospăț. Cf. *P. V. Ștefănucă, Anuar* II. p. 94-95 și IV. p. 79-80, precum și Marian, op. cit. p. 135-141.

44) Cf. și *Ștefănucă, Anuar* II. p. 96.

principale, aşa cum ne-au fost relatate de informatori 45).

Pentru aducerea miresei există mai multe procedee, ce se folosesc după împrejurări: furatul fetii, fuga pe cuptor, căderea pe cuptor şi logoditul.

Furatul fetii. Dacă doi tineri se plac, iar parinţii fetii se opun unei căsătorii, atunci flăcaul vine şi fură fata. Se pare că acest obiceiu era mult mai general altădată. „La noi prostul dacă i dragă fata, se duce şi o fură" (Vasilcau) 46). Uneori fata simulează o împotrivire faţă de flăcău, alteori „fata aleargă înainte". Furatul se face cu ajutorul prietenilor sau chiar cu al părinţilor flăcăului. Tinerii află din vreme părerea părinţilor fetii şi dacă aceştia se împotrivesc, fata zice: „Hai şi mă fură". Flăcăul vine cu căruţa însoţit de prieteni sau de părinţi şi ia fata cu dânsul dela horă sau dela casa ei. In cazul din urmă tinerii se înţeleg ca după ce înserează, flăcăul să ciocănească în fereastră şi fata iese afară. Părinţii fetii abia după un timp oarecare îşi dau seama că fata le-a fost furată şi se duc să o caute în aceeaşi seară sau a doua zi la flacaul pe care îl bănuesc. Când părinţii fetii intră în casa flăcăului, tinerii cad în genunchi înaintea lor şi zic: „Mă rog şi mă iartă!" Părinţii daca vreau îi iartă dacă nu, se mai ceartă. Dar fata nu vrea să meargă acasă. „Sânt şi părinţi care strică ferestrele mirelui". (Handrabura).

In Subsân flăcăul care vrea să-şi aducă mireasă îşi caută un „staroste", un om mai bătrân dintre neamuri şi merge cu el la fată. In cazul când ştie că părinţii fetii se împotrivesc, recurge la furatul fetii. Prezenţa „starostelui" are în acest caz rolul de girant moral, pentru ca flăcăul să nu „amăgiască" fata. Se duc apoi toţi trei la casa mirelui şi fac o mieă cinste şi de atunci tinerii „se numără mire şi mireasă". A treia zi se duc mirii şi starostele la „iertăciune", să ceară iertare dela părinţii fetii. Ei nu zic nimic când intră în casă, ci se duc drept la părinţi, care şed unul lângă altul pe laviţă şi zic: „Vă rog să ne iertaţi!" Dacă li-i voia, ei răspund: „Dumnezeu să vă ierte!" Şi mirii „pupă mâinile" părinţilor. Dacă nu le place de mire îi mai ceartă, îi mai trage de chică, iar dacă nu li-i voia, iau fata şi pe mire îl alungă. E de remarcat faptul că în nopţile următoare furatului, mireasa nu doarme cu mirele („dacă n'are cu el nimic"), ci îşi cheamă o fată, o prietenă, cu care doarme (Subsân), sau doarme chiar cu soacrăsa (Vasilcău).

Fuga pe cuptor. După cum am văzut, furatul fetii se face din iniţiativa flăcăului, cu asentimentul fetii şi în contra voinţei părinţilor fetii. Se poate întâmpla ca fata să nu mai aştepte să fie furată, ci să fugă ea la flăcău. Acest procedeu se numeşte „fuga pe cuptor" 47). La fuga pe cuptor recurg mai ales fetele însărcinate, care nu mai au altceva de făcut 48). Fata în cazul acesta intră în casa flăcăului şi atingând cu mâna cuptorul cel mare, se adresează părinţilor: „Iertaţi, părinţi!" Se poate întâmpla uneori ca fuga pe cuptor să se facă împotriva voinţei nu numai a părinţilor flăcăului, dar chiar şi a flăcăului care a sedus-o. Fata îşi impune voinţa ei în baza unui drept obişnuelnic, ce decurge din faptul de a fi fost sedusă. Flăcăul, fireşte, trebue să se supună, căci el nu are dreptul să alunge din casă pe aceea pe care a sedus-o. Despre o astfel de mireasă se zice că i-a „căzut pe cuptor" 49).

Furatul fetii şi fuga pe cuptor se fac mai mult în împrejurări anormale, altfel se face „logodnă" (peţire), „că-i mai bine". Mai ales

---

45) *Informatori*: Timoftei Tătar 56 ani, Catia Straton, 58 ani (Speia) V. Berin 60 ani (Vasilcău), Ileana Robul 78 ani (Handrabura), Nichita Colţea 29 ani (Subsân). *Bibliografie*: *S. Fl. Marian, Nunta la Români*, Bucureşti, 1890. *Elena Sevastos, Nunta la Români*, Bucureşti, 1889. *P. V. Ştefănucă, Anuarul Arhivei de folklor* vol. II. p. 97-104 şi vol. IV p. 81-88.

46) Cf. *Marian*, op. cit. p. 150-160, *Ştefănucă, Anuar* IV. p. 82, *N. P. Smochină* în rev. *Transnistria* I. Nr. 4, 17 August 1941, care relatează că „furtul fetii s'a întrebuinţat până la dictatura comunistă", în realitate el este curent şi astăzi.

47) Obiceiul se întâlneşte şi la Ucrainieni şi Bulgari şi a format obiectul unui studiu interesant al lui *P Caraman*: *Une ancienne coutume de mariage. Etude d'ethnographie du Sud-Est européen.* Lud Slowianski, Krakau, tom. II (1931) p. B. 27—B. 55.

48) Cf. *Ştefănucă, Anuar* II. p. 97, IV. p. 82.

49) P. Caraman se întreabă (op. cit. p. B 54) pe drept cuvânt, ce motive contribue la păstrarea acestui obiceiu şi răspunde că „societatea în care pierderea fecioriei e socotită ca o crimă sau un mare păcat, poate garanta cu atât mai mult existenţa şi continuitatea obiceiului". Se citează pravila lui V. Lupu după care seducătorul trebue condamnat la moarte.

oamenii fruntaşi consideră lucru ruşinos să le „fugă fata pe cuptor", sau să vină la flăcău mireasă „pe cuptor" 50).

Logodna. Pentru logodit, mirele îşi alege dintre neamuri sau vecini un „staroste" şi se duc amândoi la mireasă. De obiceiu în casă intră numai starostele şi vorbeşte cu părinţii fetii. El se poate adresa direct: „Iacă am venit dela cutare, vreţi să-l faceţi mire, iacă cine-i el, cum îl cheamă, moşna să vie?" (Handrabura). Dar de cele mai multe ori starostele se exprimă metaforic, spunând că urmăreşte o „vulpe sau căprioară" 51). Sau: „Am auzit că aveţi o ghiţică, ori o mânzată de vândut". Şi ei atunci se pricep de ce-o venit. Dacă li-i cu voia, spun că le-o dă, dacă nu, zic: „N'o vând!" Dacă li-i voia, cheamă şi pe mire în casă. Il întreabă pe mire: „Ţi-i dragă dânsa?" — „Ni dragă". Şi o întreabă şi pe ea: „Ţi-i drag el?" — Ni drag". Şi atunci se logodesc". (Subsân).

In Vasilcău intră şi flăcăul în casă. Starostele întreabă pe părinţii fetii: „Iacătă, am venit, că am auzit că ai o fată şi am vrea s'o logodim". Şi dacă părintele vrea s'o logodească, s'o mărite, zice: „Se poate. Iacă, să luăm pe aeşti tineri şi să-i trimitem în altă casă să vorbească. Şi dacă se plac, hai să se iee unul cu altul". Ei dacă s'or plăcut, vin din cea casă şi spun că: „Iacă ne-am plăcut din vorbă". Şi atunci stau la masă. Se pune mirele în capul mesii şi starostele lângă dânsul. Şi mireasa ia un tulpan (basma) şi-l pune pe un talger. Da mirele scoate parale. Şi atunci zic părinţii fetii 52): „No, jupâneasă mireasă, şe ţî dragă, paralele o tulpanu?" Şi atunci dacă i drag mirele, ia paralele, dacă nu, ia tulpanu. Dacă o luat paralele, ia o sticlă de vin şi toarnă în două pahare, ciocnesc unul cu altul şi închină. Apoi dau şi starostelui şi părinţilor. După aceea se pun la vorbă. Şi-l întreabă pe mire ce „pocolmie" (neam) de oameni îi el. Şi mirele spune. Pun şi zi de nuntă. Şi după asta s'o mântuit. Inhamă caii şi se duc acasă" (Vasilcău).

In Subsân, la logodit se pune în farfuria de pe masă şi grâu prin care se amestecă inelele tinerilor. După logodnă tinerii se duc la primărie, primarul le dă „mìtrecă", să vadă dacă nu-s din acelaşi „butuc". Cu scrisoarea dela primar se duc la popa să-i cunune 53).

In Handrabura, când starostele aduce mirelui un răspuns afirmativ, mirele se duce la viitorii socri pentru logodit cu doi colaci împletiţi în şase, cu pâne şi sare şi le dă părinţilor: „Poftim la chită şi la sare". Alteori, tot în această comună, părinţii mirelui, după câteva zile dela logodit, se duc la părinţii miresei cu colac, iar mireasa le dă o ştergură şi se duc apoi la popa să-l tocmească la nuntă.

Răspunsul. După câteva zile, sau chiar după o săptămână, socrii mari chiamă la ei pe socrii mici la „răspuns", să „bee răspunsu" şi să fixeze ziua de nuntă 54). „Ş'o venit mirele călare la o săptămână şi-i pofteşte pe socrii la răspuns. Ei vin odată cu el, dar nu trag la părinţii flăcăului, ci la o gazdă sau la staroste. Mirele vine acasă şi spune părinţilor că a venit cu socrii. Socrii mari gătesc mesele. Il cheamă pe staroste şi-i dau o păreche de colaci şi o sticlă de vin. Se duce starostele după socru mic şi-l pofteşte la socru ist mare. Şi atunci vine aici cu starostele, cu mirele, cu socru mic şi dau mâna. Şi grămădeşte socru mare neamurile lui, soră, frate şi chiar un vecin bun la răspuns. Şi pun pe socrii mici în capu mesii şi iau un păhar cu vin şi închină, şi al doilea păhar şi închină.

Şi după ce o băut două pahare, se pun la târguială. Intreabă socru aist mic pe socru aiest mare: „Ce-i răspunzi (dai) feceru(lui) tău dacă-l însori?" Da el îi zice: „Iacă, cuscre, eu îi dau o păreche de cai, căruţă, îi dau loc (dacă are)". Şi socrul cel mic răspunde dacă-i place. La răspuns socru mare pune tulpanul luat dela logodnă şi socru mic paralele. Dacă socrului mic îi convine răspunsul, ia tulpanul. Apoi întreabă socrul mare pe socru mic: „Cuscre, tu ce-i dai fetii?" El răspunde: „Apăi, iacă, cuscre, eu îi dau fetii mele o vacă, oare zece oi, o păreche de ghiţăi". Şi de-amu cuscru cel mare, dacă i-o plăcut ce-i dă fetii,

---

50) Cf. şi P. *Ştefănucă, Anuar* IV, p. 82.

51) Cf. şi *D Cantemir, Descrierea Moldovei*, capitolul 18-lea, în care ni se dau amănunte interesante asupra munţilor din Moldova dela începutul secolului al 18-lea.

52) La Handrabura întreabă „stărăstoaica" miresei, de obiceiu o vecină (o chiamă din vecini: „Du-te şi chiamă pe lele-ta, că avem mire").

53) „Strigări" la biserică sau afişări la primărie nu se fac.

54) Vezi şi *P. V. Ştefănucă, Anuar*, II, p. 98 şi IV, p. 83.

îi spune: „Iacă, cuscre mic, ce-ţi place amu, paralele o tulpanu? Poftim şi ie!” Şi dacă i-o placut mirele, el o luat paralele. Dacă nu i-o plăcut mirele, atunci ia tulpanul. Şi dacă o luat tulpanu, să scoală din capu mesii, mulţumeşte, înhamă caii şi să duce acasă. Să chiama că s'o stricat nunta lor. Dacă i-o plăcut mirele, o luat paralele, stau la masă şi încep a bea, „beau mireasa”. Tot atunci pun nanaşi. După ce o băut, s'or sculat şi câţi or fost chemaţi la cuscru ăl mare încep a pofti. Atunci nănaşu pofteşte pe cuscri (mari şi mici) la dânsul acasă şi „hulesc” (chefuesc). Apoi îi pofteşte altul, până să mântue tot norodul care o fost la răspuns. Răspunsul începe sara şi ţine până la ziuă. Şi a doua zi socrii se duc acasă după ce au pus zî de nuntă” (Vasilcău).

La răspuns nu asistă nici mirele, nici mireasa (afară de cazul când mirele e un văduv). Mirele se duce dimineaţa la mireasă şi stă de vorbă cu ea. Da el să duce cu dânsa în târg, la oraş, şi-i cumpără păpuci buni, rochie bună. Da ea îi cumpără lui de cămeşe, îi face cămeşe. Ei vin acasă şi se gătesc de nuntă (Vasilcău).

Nunta se fixează la două, trei săptămâni după răspuns, după cum se pot pregăti. De obiceiu nunţile se fac în câşlegi,—„în tot anul nu se fac atâtea nunţi ca atunci” (Handrabura) — sau toamna, când sunt bucate şi vin.

Chematul. Când soseşte ziua de nuntă, mirele trebue să aibă tocmiţi muzicanţi (dobă, scripcă, vioară, hărmonie) şi să-şi aleagă un „vornic” (un flăcău cu cal bun). „Starostele se duce cu muzicanţii după vornic şi-l adue pâr la casa mirelui. Şi-l ia în casă şi-i dă să bee. Şi-i spune părinţii mirelui: „Iacă, tu, jupâne vornice, noi ţi-om spune ţie să pofteşti să ne asculţi, să ne chemi pe cine om zîce noi. (Parinţii îi spun câte părechi de oameni şi pe cine să cheme la nuntă). El ascultă pe cine să cheme. Vornicul se scoală din capu mesii, mulţămeşte părinţilor şi să sue pe cal şi pleacă. Vornicul merge călare însoţit de „codaşu” (un băeţel mai mic, aşa să numără). Socru mare îi dă vornicului o sticlă de vin în mână şi atunci el se duce drept la nănaş şi-l pofteşte: „Iacă, s'o rugat părinţii de casă şi noi ne rugăm, poftim pâr la Vasâle şi-i daţi o mână de ajutor”. Da nănaşu mulţămeşte: „Spasiva!” Şi să duce vornicu pe la toţi care vrea să-i cheme. Pe neamuri îi chiamă din casă, pe străini îi pofteşte de afară. Merge la fereastră şi strigă:

— Gazdă, Moldoveni de ţară,
poftim mă rog, pâr afară!

Şi dacă iese gazda, toarnă un păhar de vin şi cinsteşte dintâi el şi după aceea dă la fumeia sau la omu care iese. Atunci îşi ia vornicu cuşma din cap şi zice:

„S'o rugat jupânu mire
(Oare jupâneasa mireasa,
şi părinţii (care mai are)
dela mic până la mare
şi cu fete şi ficiori
să le daţi mână de ajutori.

Şi ei mulţămesc. Şi-i întreabă: „Iţi veni, o nu-ţi veni?” Şi ei spun care cum au de gând.

Chematul se face Sâmbătă seara (Vasilcău) şi în tot timpul chematului muzica cântă la mire. După ce s'o mântuit chematul, vornicul vine la casa mirelui şi-i dă sticla. Şi-i spune că „eu te-am ascultat ce mi-ai răspuns (poruncit) d-ta mie”. Şi după asta se aşează mirele şi cu nănaşii la masă şi cu norodul chemat. Şi încep a drege băutura; îi pofteşte: „Poftiţi şi uspătaţi” (Vasilcău).

In Handrabura astăzi, atât mirele cât şi mireasa îşi chiamă fiecare oaspeţii, de obiceiu duminecă dimineaţa înainte de cununie. Mirele îşi ia muzicanţii lui, mireasa pe ai ei, şi pornesc fiecare prin sat, pe jos sau cu sania, ori căruţa, să-şi cheme oaspeţii. Acest obiceiu se practică şi în Basarabia 55).

Mai demult însă şi în Handrabura erau câte doi „conăcari”, care se duceau călare şi chemau, unul pentru mire, altul pentru mireasă. Ei strigau la fereastră:

Moldoveni din ţară,
poftiţi vă rog pân afară.
(Inchinau din ploscă)
S'o rugat părinţii mirelui
(sau ai miresei)
şi jupânul mire
să poftiţi să faceţi cale
şi cărare
pân la coliba dumisale 56).

---

55) Cf. *Ştefănucă*, *Anuar*, IV, p. 84.
56) Aceşti „chemători" călări impreună cu imaginile din „poftirea la nuntă" (Moldovenii din

Sâmbătă seara se adună fiecare la mireasă sau la mire, care unde a fost chemat.

In Subsân chematul se face dumineca dimineaţa de către mire şi vornicei, mergând fiecare separat.

Darurile. Altădată erau trei zile de cununie: miercurea, vinerea şi dumineca (Speia). De obiceiu însă cele mai multe nunţi se făceau dumineca. Nunta începea propriu zis sâmbăta, când mirele trimetea miresei darurile 57). Pentru aceasta mirele îşi adună acasă oamenii lui şi pe nănaşi şi-i trimete la mireasă cu daruri.

In Handrabura darurile sunt duse de vornic, staroste şi neamurile mirelui. Când ajungeau la mireasă găsiau uşa încuiată. Vornicelul strigă dela uşe:

Daţi-ne drumu, oameni buni,
că noi suntem oameni drumeţi
că afară plouă şi ninge
şi bune strae ea strică.

După ce improvizează mai multe discuţii spirituale, li se dă drumul înăuntru. Vornicelul duce miresii darurile puse pe un colac mare numit „coraghie", prezentându-le printr'o oraţie specială numită tot „coraghie":

Poftim, jupâneasă mireasă,
şi ţine dar dela jupânu mire!
(Când mireasa vrea să-l ia:)
Hei, jupâneasă mireasă,
nu te grăbi cu luatu
cum te-ai grăbit cu măritatu.
Te mărişi după un putregai
lenios şi putregăios,
el de câte ori se scula,
cioara în car era;
pân să 'ncălţa
soarele se 'nălţa;
dela masă pân la prag
aţele la dânsul se trag.
Mă-sa pân să scula de pe cuptioriu
lua un sucitoriu,
de pe vatră l-o dat cu lopata,
s'o dus în tindă după uşe
şi bătea brânză într'un cap de ţăpuşe;
ţăpuşa să frânge,
da el să punea în cap şi plânge.
Da măsa o luat o osândă (?)
şi l-o dat şi din tindă.
De bogat ce era avea o şubuleaţă
şi era într'însa de-o rublă aţa;
dela soare era bortă mare,
dela lună era numai bună;
s'o dus la popa în gunoi
şi urlă ca un dihănoi.
De bogat ce era
avea şapte locuri de stoguri,
pe un vârf de scai
avea o groapă de mălai.
Vă poftesc, jupâneasă mireasă,
că aici este câte o coarnă uscată
şi-i mai da la cele guri căscate 58).

După ce a luat darurile, mireasa îi pune pe oaspeţi în capul mesii şi-i cinsteşte. Mireasa trimite şi ea mirelui daruri: un căpătâiu (perină) şi lâicere (Vasilcău). Nuntaşii apoi se împrăştie până dumineca dimineaţa.

In Subsân mirele se duce personal la mireasă sâmbătă seara, împreună cu flăcăi, nanaşi, vornicei şi „drusce" (fete legate cu basmăluţe la mână). Acolo îi aşteaptă socrii mici, mireasa, vornicei şi drusce. Vorniceii mirelui întreabă: „Bucuroşi de oaspeţi?" — „Bucuroşi!" Unul din vornicei îi dă miresei o „cofta" (bluză) şi mireasa îi dă mirelui o cămaşă. Se aşează apoi la masă şi mănâncă. După aceea o scot pe mireasă şi o aşează cu zestrea într'un căruţ tras de cai şi o duc la mire. Acolo se începe nunta, joacă flăcăii cu fetele până la jumătate noaptea, apoi se duc fiecare pe acasă. Mireasa rămâne la mire şi se culcă cu o druşcă. Acelaşi obiceiu este şi în Speia.

Cununia. Cununia se face de obiceiu dumineca după ce se termină slujba la biserică. In Vasilcău mirele se duce duminecă dimineaţa şi ia pe nănaşi şi împreună se duc la mireasa şi-o iau la biserică. „Intrând în biserică pupa icoanele, bat mătanii şi şed şi ascultă cum ceteşte preotu, cum cântă „peutcii" (cântareţii). După ce s'au mântuit toate „oghiceiurile" bisericeşti, stau la cununie. Şi dacă stau la cununie, nănaşii stau din urmă şi le ţîn „cununia" (cununile). Preotul îl întreabă pe dânsul şi pe dânsa dacă se „liubesc". Dacă nu se „liubesc", atunci nu să cunună.

ţară, cale şi cărare, până la coliba dum sale) indică o străveche origine păstorească a Românilor transnistrieni. In Carpaţii meridionali chematul „călare" — descris mai întâi de Em. de Martonne — se practică şi astăzi pe înălţimile munţilor.

57) Cf. şi *S. Fl. Marian, Nunta la Români,* 1890, p. 238.

58) Vezi oraţii asemănătoare *P. V. Ştefănucă, Anuar,* II. p. 130-133 şi IV. p. 121-123.

Dacă i-o cununat, vin acasă. Mireasa se duce acasa la dânsa, el acasa la dânsul. Oamenii mirelui merg la el, ai miresii la ea. Ospătează şi joacă fiecare.

In Subsân, mirele, ajutat de vornicei, pofteşte duminecă dimineaţa neamurile la el şi pornesc cu toţii la biserică (mireasa este adusă de sâmbătă seara). In biserică se răsleţesc, fiecare merge unde-i locul, numai mirii şi nănăşii stau la un loc. Fata stă la stânga lui, nanaşul la dreapta lui şi nănaşa la stânga ei. După ce se cunună, nănaşii stau la spate. Cununia se face după ce se termină slujba. Oamenii care se interesează rămân acolo. După ce-i cunună vin acasă, iau masa şi apoi joacă până sara. Sara să mântuie nunta, fieştecare se duce acasă".

In legătură cu mersul la cununie sunt cunoscute urmatoarele credinţe: „Când merg la cununie mirele şi mireasa trebue să meargă ţinându-se de mână". „Când mergi la cununie nu trebue să laşi pe nime să treacă printre tine (printre miri), că atunci mori" (Subsân).

Aducerea miresei. In satele în care mireasa nu se aduce sâmbătă seara, se aduce duminecă seara. In ambele cazuri duminecă după masă, începând de pe la orele 3-4, oaspeţii se adună şi „hulesc", fie separat la mire şi mireasă, fie numai la mire, în cazul din urmă. Aducerea miresei duminecă seara se face în Vasilcău în modul următor: „După ce au jucat toată ziua până seara, se duce mirele cu oamenii lui şi cu muzicanţii după mireasă. Iau două, trei căruţe şi să duc. Când ajung la mireasă, muzicanţii mirelui se „mănâncă cu cântările" cu ai miresii. Socrul cel mic pofteşte toată nunta în casă. Şi mirele ia mireasa de mână şi merg la prag afară şi se opresc („Hoara" este afară, în faţa casei). Mirele stă cu mireasa în prag şi nu intră în casă până nu vine socru mic şi-l pofteşte. Socru mic le iese înainte cu pâne, o icoană (Maica Precista mai de grabă la fete, la ficiori Isus Hristos sau sfântu Nicolae) şi un păhar de vin. Ei nu beau, ci numa moae buza şi-l aruncă peste cap şi udă pe nuntaşi. „Să le şie traiu frumos".

Şi după aceea pun pe nuntaşii mirelui în capul mesii şi uspetează. Şi atunci îi leagă cu tulpan, cu şterguri, întâi pe nănaşi în cruce peste umeri. Apoi leagă şi pe ceilalţi care sunt neamuri. După ce o uspătat, pune pe talger o ştergură să se şteargă pe mâni nănaşul. Şi atunci nănaşul pune acolo trei carboave. Şi apoi ies din casă, îi dă zestre (o ladă cu haine), încarcă în căruţă şi se duc acasă. Socrii mici cu oamenii şi cu muzicanţii lor rămân aici (Vasilcău).

In Handrabura, înainte de a pleca dela casa părinţilor, mirele şi mireasa se aşează în genunchi în faţa icoanelor şi se roagă de părinţi să-i ierte. In acest timp un vornicel spune „iertăciunea" 59). In „iertăciune" se povesteşte cum Dumnezeu a făcut cerul şi pământul, dar a văzut că „tare rău îi şede fără duh de om". Atunci a făcut pe Adam şi i-a dat de tovarăşă pe Eva 60).

Dacă au ajuns acasă, flăcăii joacă zestrea. Apoi mirele şi cu mireasa intră în casă şi părintele iasă în prag cu o icoană, cu pită şi cu vin. Ei pupă icoana şi pita. Le dă un păhar de vin, da ei nu-l beau, îl aruncă peste cap, peste nuntaşi. Părintele mirelui întreabă pe mireasă: „Draga tatii, cu ce-ai venit la noi?" Da ea-i răspunde: „Cu chită şi cu sare şi cu ficioru dumitale" 61). Şi atunci ei le pupă mâna părinţilor. Şi-i ie părintele de mână şi-i pofteşte în casă. Dacă o venit în casă, se aşează la masă. Se apucă de cinstit (Vasilcău).

In Handrabura, după ce-au venit la mire, mirele şi mireasa se duc amândoi după socrii mici.

Masa mare. Adunaţi cu toţii la mire, pe la orele 10-11 seara sau chiar pe la miezul nopţii, se începe masa mare 62). Mirele şi mireasa se aşează în capul mesii, în dreptul icoanelor. Cineva din ai casei dă cu păharul. Toarnă vin în două „stăcane" (păhare) şi închină starostele cu nănaşul: „Să hie traiu curat tinerilor". Şi atunci nănaşul dă daruri: „Iacă, eu dau şinilor, le dăruesc la casă nouă o sută de ruble". Dărueşte după aceea socru mare: pâine, sare şi parale. Şi continuă cu ceilalţi. După ce s'a terminat cinstea, nănaşul numără paralele

---

59) Cf. *T. Burada*, op. cit. p. 35-36. *N P. Smochină*, op. cit. An. V p. 36-38, iar pentru Basarabia, *P V, Ştefănucă*, op. cit. An. II p. 101, 133-135, An IV. p. 86, 125-129.

60) Vezi cele spuse la Problema cosmolog că: „Facerea omului".

61) Cf. şi *P. V. Ştefănucă*, *Anuar* IV. p. 86.

62) *Ştefănucă*, vol. II. p. 102, vol. IV. p. 87, In Speia atunci se face şi legarea neamurilor cu prosoape.

și spune câți bani s'au adunat. Atunci îi poftește pe muzicanți și le dă câte o pereche de colaci și un stăcan de vin. Cu aceasta nunta la mire s'a terminat (Vasilcău).

In Subsân se cinstește în afara de bani și vite. Pun o bucățică de pâine și-i „juruește": „Poftim și dela mine o ghiţică, o oița, purcei", etc. După ce s'au terminat darurile, nănașul ia o băsmaluță, leagă băsmăluța cu darurile și o dă finului. Finul îi pupă mâna. Dupa ce s'a făcut cinstea, nănașa și cu alte femei îi duc pe miri la culcare în altă casă, la alt gospodar („măhălencă, mai departe o leacă") și ele se întorc și cinstesc în casă toată noaptea Subsân). De obiceiu însă după plecarea mirilor nunta continuă la nănaș și rude, invitând fiecare pe rând până luni dimineața, iar în alte vremi două, trei zile.

Colacul. Luni dimineața, din spre ziuă. se duce nănașa cu două, trei femei mai tinere la miri și aduce cămașa miresii. Dacă mireasa a fost cinstită, „mintioasă", se învelește camașa cu petică roșie, în cazul contrar cu albă (Subsân). In alte părți femeile se leagă cu basma roșie sau albă (Speia). Acasă la mire, socru și cu soacra mare chiamă pe nănași și pe neamuri la „colac" (Vasilcău), sau „ostropaț" (Subsân) 63). Oaspeții aduc daruri: talgere, nanașa aduce o gaină și nănașu un cocoș.

In Vasilcău se ia un băț legat cu o panglică roșie, dacă a fost curată, și albă, dacă n'a fost „mintioasă", pe care se pune camașa. Atunci să joacă cămașa. Dela socru mare se duc cu „prădanca", să-l mai lege pe nunul mare cu ștergurі, îl leagă cuscrul cel mic. Cu această ocazie se taie un colac într'un talger, se pune zahăr și apă și ia fiecare câte o bucățică de colac, să „le fie viața dulce". Se duc apoi la socrul mic, apoi iar la cel mare și de aci norodul se duce acasă.

In Handrabura se trimit luni dimineața doi oameni la parinții miresii legați cu ștergare roșii (semn că-i bine) și stau acolo până vine mirele și mireasa după socrii mici și-i duc la mire acasă să-i ospăteze. Mirii duc socrilor mici un colac, ei merg însoțiți de neamuri, chiuind, cântând și jucând.

Astazi nu se ține prea mult seama daca mireasa a fost sau nu „mintioasa". Mai demult însa și chiar și astazi la Ucraineni, „îi mai ciudata. Dacă nu-i curata mireasa, când vine socru mic, se suie cineva în pod și toarna pe el laturi (Vasilcău), sau i se arunca soacrei un ham în gât" 64 . De sigur ca aceste procedee sunt mult mai convenabile decât cele practicate de Moldovenii de acum doua veacuri, pe care le descrie Cantemir 65 .

Dela colac sau „ostropaț", pe la „ochindie" (vecernie), lumea se împraștie pe la case sau continua să „hulească" (cinstesc și beau) la nanași, staroste și neamuri. Mai demult „cumpaniile" de nuntă țineau câte o săptamâna întreagă.

In timpul comuniștilor, ritualul, atât de bogat al nunții era cu desavârșire interzis. Nunta se reducea la înregistrarea cununiei la ofițerul starii civile, care era primarul. De aceea această nuntă era numita „nunta sovietschi". Ca ritual, această nunta sovietică se reducea la legarea mirilor și a nănașilor cu o panglică roșie.

3. Moartea și înmormântarea.

Dintre semnele care prevestesc moartea într'o familie, sunt cunoscute în Transnistria 66) cântecul de cucuvea și urlatul cânelui. Vulturii când vin în sat, vin a boală (Vasilcau).

Dacă cineva zace mult și nu moare, sunt chemați nouă copii să faca fiecare nouă mătanii 67), sau scalda pe bolnav în „scalda mortului" (se păstreaza puțină scaldă dela alt mort), că atunci „se alege" (Subsân).

Dacă cineva moare fără luminare, atunci n'are lumină pe cealaltă lume. Chiar și la bolșevici se punea lumină. De asemenea se pune foarte multă grijă ca bolnavul sa nu moara ne „grijit" (împartășit).

Pe mort îl țin în casă trei zile. Pe copii mai puțin, o zi, până termina pregatirile. Mortul este spalat de catre o muiere străină, chiar și daca e bărbat. Uneori se întâmplă sa-l spele și careva dintre neamuri. (Subsân).

63) Cf. *El. Sevastos, Nunta la Români*, p. 316.

64) Cf. *Ștefănucă, Anuar* II. p 104, IV. 88 și *El. Sevastos*, op. cit. p. 314-315.

65) *D. Cantemir*, op. cit. capitolul XVIII.

66) *Informatori*: Pavel Darie, 34 ani (Speia), Vasile Berin, 60 ani (Vasilcău), și Nichita Colțea, 29 ani (Subsân) Cf. și *Marian, Inmormântarea la Români*, București, 1892, și *P. V Ștefănucă*, op. cit. *Anuar* II. p. 104-107 și IV. p. 88-91

67) Cf. *Ștefănucă, Anuar* II. p 104.

Clopotul se trage numai în ziua când a murit şi când îl duce la groapa (Speia).

Cât timp e ţinut mortul în casă sufletul în chip de „hulub" sta deasupra uşii, sau mai umbla câteva zile prin casa (Speia), până îl duc îngerii la „vămi" 12 vami) şi de acolo la „poarta Raiului" (Subsân. Cât sta mortul în casa nu se stinge lumina Vasilcau) 68.

Groapa mortului poate fi lăsată şi singură, numai sa pune în cruce peste ea sapa şi hârleţul Speia). La înmormântare se aruncă în groapa câţiva bani (Subsân) 69).

In timpul bolşevicilor nu se mai trageau clopotele la înmormântare, oamenii care aveau bani „naniau" muzicanţi să cânte un marş funebru, daca nu, „îl duceau ca pe un câne" 70). La înmormântare femeile se bocesc 71).

Dupa ce mortul a fost îngropat, se ţine pe masa trei zile o lumânare aprinsă, un „stăcan" pahar) cu apă şi pâine. Acestea în baza credinţei ca după înmormântare sufletul mortului vine sa bea apa şi să manânce şi pe întuneric nu vede 72).

Trei zile dupa înmormântare membrii familiei tamâiaza în fiecare dimineaţa mormântul. Se duce o farfurie de jaratic şi tămâie şi o lumânare de ceara. Tamâiază de trei ori în jurul mormântului şi boceşte (Speia). Când se întoarce acasa dă colac, plăcintă şi un păhar de vin la saraci 73).

Se crede că mortul nou străjueşte pe ceilalţi, îi strajer până moare altul (Speia).

Pentru a se face uşurare sufletului, să i se ierte păcatele, trebue ca rudele să facă pomeni, parastase sau „panahida". Pomenile se fac la 3, 9 şi 40 de zile dupa înmormântare, sau la diferite sarbători, de peste an. Se crede chiar ca sufletul nu poate sbura la cer până la 40 de zile, când se ridică cu ajutorul aburilor şi al fumului de tămâie 74).

„Panahida" sau praznic se face „mai pe scurt, fara canon", la trei şi nouă zile. Iar „praznic" cu vase la 40 de zile. Se mai face uneori şi la un an. Pentru „panahida" de patruzeci de zile se pregatesc colaci, colivă, mâncare şi bautură. Se face un colac mare rotund şi patru mai mici în formă de cruce, numiţi „cristeţi" şi se pun într'un ciur (sită). In colac se împlânta un „pom" împodobit cu fructe. In ciur se mai pun „lucuni" (pătrăţele din aluat cu zahar), mere, nuci şi bomboane. In general „panahidă" se face acasă, în Subsân se face însă la biserică. Aici se mai pune în „pom" un „hulub" făcut din pâine, ca să fie „uşor ca un hulub pe haia lume". Pe masa astfel împodobita cu „ciur" şi cu colivă, se mai pun diferite mâncări: sărmanie, tocană de porc sau vită, placintě, vin, etc. Acestea toate pentru ca morţii să „se înduleească pe lumea cealaltă".

La „panahidă" participă în afară de membrii familiei şi de preot, „dascălul" (diacul), rudele şi vecinii. In tot timpul oamenii ţin în mână lumânări aprinse învelite în nişte şervete numite „tătuşei" 75). In timpul rugăciunii şi oamenii, dar mai ales femeile fac „închinăciuni", stau în „genunchi" şi sărută pământul: „aduc smerenie sfântului până la pământ" (Speia). Când se cântă „Cu drepţii odihneşte, Doamne, pe robii Tăi" se ridică în sus ciurul şi se balansează, iar oamenii se prind cu mâinile unii de alţii. Prin ridicarea ciurului cu pomul şi a aburilor şi fumului de tămâie, se crede că se ridică şi sufletul răposatului la cer.

După ce se termină rugăciunile parastasului, se pune o masă comună pentru pomenirea sufletului răposatului, din care mănâncă mai mult preotul şi dascălul, iar ceilalţi numai gustă. Aceştia din urmă mănâncă din nou şi pe îndelete după plecarea preotului. După ce au terminat şi cu masa, oaspeţii încep a se împrăştia. La despărţire femeile se sărută pe gură, dau mâna, iar cele mai tinere sărută şi mâna celor mai în vârstă (Speia).

Grija faţă de sufletul morţilor se manifestă şi periodic de câteva ori în cursul anului. Astfel în sâmbăta morţilor, înainte de săptămâna

68) La oamenii mari se face şi priveghiu. Cf. *Ştefănucă*, *Anuar* II. p. 106, IV. p. 89.

69) Cf. *Ştefănucă*, *Anuar* II. p. 107.

70) Muzica de coarde la înmormântare e probabil destul de veche. In Basarabia a fost studiată la 1883. Cf *Ştefănucă*, *Anuar* III. p. 186.

71) Cf. *T. Burada*, op. cit. p. 19, *Ştefănucă*, *Anuar* II. p. 136-137, IV. p. 132-133.

72) In Basarabia se crede că „In cele trei nopţi, după înmormântare, pământul îl întreabă pe suflet de unde este. Sufletul, dacă-i lumină la casa din care o plecat, zice:" Dela casa unde se vede lumină Dacă-i întuneric, sufletul se luptă cu pământul". *P. V. Ştefănucă*, *Anuar* II. p. 107.

73) Cf. *Ştefănucă*, ibid. II. p. 107, IV. p. 91.

74) Cf. şi *Ştefănucă*, *Anuar* II. p. 107, IV. p. 91.

75) In Basarabia numai preotul la prohod are „tătuşii". Vezi, *Ştefănucă*, *Anuar* IV p. 90.

albă, se duce la mormânt: tămâie, colac. vin. apă, iar cei cu jalea tamâiază mormântul. Dacă întâlnesc pe cineva în drum, îi dau pomană (Handrabura). Am văzut apoi că la **joi mari** se aprindea foc în curte pentru ca să se încălzească morţii. iar la **„iarbă verde"**, **Probajnii** şi **Sfântul Nicolae** se dă pomană de „sufletul morţilor". Chiar şi anumite interdicţii ca de pildă, de a nu mânca mere până la Probajnii, sunt tot în legătură cu morţii familiei.

CONCEPŢIA DESPRE LUME ŞI VIEAŢĂ

1. Problema cosmologică.

Analizând folklorul ce se referă la problema cosmologică, în special la facerea lumii, constatăm că miezul credinţelor e format din fondul biblic 76). Pe acest fond originar şi dogmatic, în care spontaneitatea creatoare este considerată erezie, înfloresc după posibilităţile de imaginaţie ale fiecarui popor, plăsmuirile mitice populare, dând naştere unei cosmologii populare. Cu timpul însă nici acest liber exerciţiu al imaginaţiei nu satisface pe deplin sufletul omenesc. Există spirite care nu se împacă nici cu caracterul dogmatic al genezii biblice, dar nu se complac nici în plăsmuirile spontane ale imaginaţiei populare. Explicaţia ştiinţifică îşi face astfel loc chiar în cadrul mentalităţii săteşti. Materialul pe care îl prezentăm evidenţiază din plin cele trei atitudini amintite faţă de problema cosmologică: dogmatică-teologica, mitologică-poetică şi ştiinţific-pozitivistă.

A. **Povestea biblică a genezii.** „La început o fost Dumnezeu şi îngerii (serafimii şi herovimii), oamenii s'or sfinţit după aceea.

A fost deodată întuneric şi apa era la un loc cu pământul, nu era creştere de loc. A dat Dumnezeu sa facă pământ şi a despărţit pământul de apă. A făcut pământul şi stelele şi lumina şi a dat pamântului să creasca crescături şi jivine. Şi după ce-a împodobit Dumnezeu pământul cu toate celea, a făcut şi pe om după asemănarea lui Dumnezeu. Omul aşela ca să nu-i fie urît i-a dat fumeie. I-a dat trai far de moarte în veacul veacului.

Dumnezeu le-a oprit doi copaci, ca daca or mânca, or muri. S'a ivit duh necurat în forma de şarpe şi le-a spus ca daca mâncaţi, voi ştiţi şi de bine şi de rau. Iacata Eva a luat din poame şi a dat şi barbatului sa mânce. Şi când ei or mâncat, or început sa-şi vada trupurile şi a sa ascunde, a le fi ruşine. Au început a-şi face haine din frunza de copac şi a să ascunde unul de altul. Când Dumnezeu a venit, a început sa strige: „Unde eşti, Adame?" — „Aici, da eu îs gol, mi-a dat Eva să mânc, am greşit! Dacă ei au greşit. Dumnezeu a trimis pe Arhanghelul Mihail şi i-a alungat din Raiu. Ei plângând, Dumnezeu le-a dat sa lucreze şi acum îţi avea de toate nacazurile şi boale şi moarte.

Apoi ei traind pe lume, le-a dat Dumnezeu pe Cain şi Avel. Cain era cu plugaria, Avel la oi. Cain l-a ucis pe frate-sau. A dat Dumnezeu lui Adam pe al treilea fiu, pe Sif 77 .

B. **Plăsmuirea populară.** a) **Facerea lumii.** Legenda care circula în Transnistria referitoare la facerea lumii, s'ar putea rezuma în urmatoarele cuvinte. La început a fost numai apă. Dumnezeu şi Diavolul, Binele şi Raul. Ei erau obosiţi amândoi tot plutind peste ape şi voiau să facă o bucăţică de pamânt sa se odihneasca. De atunci au prins a se „înschiti" unul pe altul. Apa era toată un „ochean". Diavolul credea că venind cu pământul din fundul marii va face el, iar Dumnezeu să se duca sa-şi aducă. Dumnezeu conducea toate lucrurile, diavolul se amesteca, dar avea puţină putere. Iata două din versiunile culese 78 .

„A fost odată numa apa, Diavol şi Dumnezeu. A zis Dumnezeu la Diavol: „Dute şi adu o bucaţică de pamânt din fundul marii sa facem un pat sa ne hodinim, că nu avea hodina. Diavolul când a adus, a gândit ca l-oi svârli eu şi-oi face pentru mine. Şi Dumnezeu sa-şi aduca. Şi ştiindu-i Dumnezeu gândul, a svârlit şi nu s'a facut nica. S'a dus de-a doilea. A

76) Cf. şi *O. Papadima, O viziune românească asupra lumii. Gând Ramânesc,* Cluj, an. II. (1936) p. 253. Vezi şi studiul cu acelaşi nume apărut in colecţia „Convorbiri Literare". Pentru problema viziunii folklorului romănesc vezi şi *Lucian Blaga, Spaţiul mioritic,* Bucureşti 1936, şi *V. Băncilă, Lucian Blaga, energie românească,* Cluj, 1938.

77) Speia, Ion Ciobotar, 59 ani.

78) Cf. *El. Voronca, Datinele şi credinţele poporului român,* Cernăuţi, 1903, p 5; *T. Pamfile, Povestea lumii de demult,* Bucureşti, 1913, p. 10-20; *Gh. F. Ceauşanu. Superstiţiile poporului român,* Bucureşti 1914, p. 5-7; *I A. Candrea, Iarba Fiarelor,* Buc. 1928, p. 59-67 ; N. *Cartojan, Cărţile populare în literatura românească,* I. 1929, p. 35-42.

adus şi n'a făcut nică. Şi atunci diavolul a crezut că el nu poate face nică înaintea lui Dumnezeu. Da a triia oară când a adus, el a zis: „Zi, Doamne, să să facă". Dumnezeu blagostovind, s'a făcut o bucăţică de pământ unde se hodine amândoi.

Dumnezeu s'a culcat pe braţele Diavolului. Diavolul gândind rău, l-a luat în braţă şi-a vrut să-l svârle în apă, să rămâie numa el. Da pământul s'a făcut atâta cât a alergat Diavolul cu Dumnezeu în braţe. Deşteptându-se Dumnezeu, l-a întrebat: ce-ai vrut să faci? El a răspuns, pricepând că nu poate să facă, că a vrut să vadă cumu-i de greu" 79).

A doua versiune: „Dintâiaş dată când s'a început pământul, lumea, n'a fost pământ de fel, numa una apă şi umbla Dumnezeu milostivnicul cu Diavolul, ca şi când era fraţi. Şi-au umblat ei pe apă şi să pune la vorbă cum să facem noi să facem puţin pământ să ne hodinim. Şi zice Dumnezeu Diavolului: „Tu poţi să ajungi pământ, eşi şi te slobozi în apă şi zî: „Ieu pământ în duhul lui". Şi el, diavolul, s'a slobozit în apă şi n'a zis în „duhul lui", ci a zîs „în duhul meu". Şi când a eşit deasupra, nu-i în unghii nimic, unghiile curate. Dumnezeu o zîs: „Ai făcut greşială; slobozî-te a doua oară". El s'a slobozît şi a zîs tot într'a lui duh. Şi Dumnezeu l-a trimes a treia oară şi a înhipt unghiile şi a zis „într'a lui, într'a meu" şi a eşit afară. A rămas pământ numai puţin. Dumnezeu a cotat sub unghii şi a făcut pământ ca o turtă. Şi aşterne turta pe apă. Dumnezeu a zîs: „Tare-s trudit, mai hodinim o leacă". Da Diavolul, el cu gândul lui şi hârş cu Dumnezeu în braţe la răsăritul soarelui şi pământul era departe, de nu se vedea marginile. (Tot aşa la toate punctele cardinale). Şi-l pune jos şi zîce: „Cât pământ am făcut!" Dumnezeu s'a trezit şi a pus pe Diavol în fundul pământului să ţie în schinare pământul" 80).

b) **Facerea omului.** Al doilea motiv de creaţie mitologică în legătură cu geneza biblică este facerea lui Adam şi a Evei. Motivul este îmbrăcat de cele mai multe ori în forma oraţiei de nuntă numită „iertăciune" [illegible] tăb[illegible] în tot cuprinsul neamului românesc [illegible]

In această oraţie, după v[illegible]nile din Transnistria, se spune că Dumnezeu a împodobit „ceriul cu lună, cu soare şi cu stele mărunţele, iar pământul cu văi adânci, cu ape dulci, cu câmpii înfrunziţi" 82). Dumnezeu a stat şi a gândit că mândru-i ceriul şi pământul, dar tare rău îi şede fără duh de om.

Şi 'n Marea Neagră s'o plecat
şi nă[illegible] mâna dreaptă o luat
şi pe [illegible] Adam l-o întrupat.

Şi Dumnez[illegible] zis lui Adam:
Patruzeci şi unu de ani ai zăbăgit

şi nicio roadă n'ai rodit,
nicio floare n'ai înflorit.

Dumnezeu a stat deasupra lui Adam şi o „sălămuit" (gândit) din care parte a corpului să facă pe Eva. „Să iee din cap, zălăzueşte, din spate, scade". In cele din urmă se hotărăşte să ia din coasta stângă şi a întrupat pe mătuşa Eva:

Cu trupul de lut,
cu frumuseţile dela soare,
cu ochii de pe mare 83).

c) **Lungimea vieţii.** Tot în preajma genezii omului se situiază o altă legendă, în legătură cu lungimea vieţii.

„Dumnezeu a poftit toate juvinile să le dea vieaţă (lungimea vieţii) şi ele multe nu voia să ia atâta viaţă. Omul şedea şi el de o parte şi asculta. Şi el o fost poftit. Şi la fiecare juvină [Dumnezeu] zîcea: „No, iacă, tu trăieşti atâţia ani şi te hrăneşti cu cutare mâncare..." Dar juvinii ceia nu i se potrigea aşa viaţă îndelungată cu aşa mâncare proastă. Şi zîcea: „Doamne, mai scurtează din viaţă, că cu aşa mâncare proastă nu vreau să trăiesc atâta". Dar omul fiind lacom de traiu mult, zîcea: „Dă-le nie, Doamne". Omului îi dase să mânce bun, dar puţine zile. Era lacom de zile şi atunci mai cerea zile. (Omul ori cum ar trăi, la moarte nu gândeşte) 84).

79) Speia, Pavel Darie, 34 ani.
80) Vasilcău, Vasile Berin, 60 ani.
81) *T. Pamfile*, op. cit p. 43-51, *N. Cartojan*, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II. 1938, p. 39-40 şi p. 224-232, unde se dă şi bibliografia problemei.
82) Cf. *Smochină*, *Anuar* V. p. 36.
83) Handrabura.
84) Speia. Pavel Darie, 34 ani.

d) **Alungarea lui Adam din Raiu.** După greşeala de a fi mâncat din pomul oprit, Adam şi Eva au fost alungaţi din Raiu. Această temă formează fondul unei dintre cele mai frumoase şi mai răspândite colinzi din Transnistria, intitulată „Bucură-te, sfântă cruce" sau „Colinda lui Adam 85). In ea se exprimă regretul lui Adam de a părăsi Raiul. In unele variante este zugrăvită în versuri sugestive şi gravitatea păcatului comis de Adam. Nu numai Dumnezeu s'a supărat, dar:

Luna 'n sânge s'a schimbat,
soarele s'a întunecat,
apele s'or tulburat

Plângerea lui Adam, care a fost „lipsit" de Raiu, este un imn indirect adus frumuseţilor naturii, frumuseţi pe care omul trebue să le părăsească odată cu vieaţa. Raiul descris în în această colindă este Raiul pământesc ridicat la rangul unei privelişti paradisiace primare.

Raiule, grădină dulce,
cu din tine nu m'aş duce,
de vieaţa ta cea dulce,
de miroasma florilor,
de dulceaţa poamelor,
de cântarea păsărilor,
de şuerul şerchilor,
de goetul apelor 86),
de cursul isvoarelor,
de chicarea frunzelor 87).

e) **Petele din lună.** Una din variantele legendelor care se referă la petele din lună e pusă în legătură cu Cain şi Abel. Varianta se găseşte între alte popoare şi la Ucrainieni şi Români. După această legendă petele din lună ar fi Cain, care străpunge pe fratele său cu o furcă. De obiceiu însă în legendele româneşti nu se spune totdeauna că cei doi fraţi erau Cain şi Abel, ci numai că erau doi fraţi care se luau la ceartă şi unul a înjunghiat pe celălalt, iar Dumnezeu i-a pedepsit să stea în lună 88). In varianta culeasă în Transnistria, fratricidul se produce involuntar, accentuându-se elementul dramatic.

„Au trăit la Dumnezeu doi fraţi. Erau buni la Dumnezeu, n'au făcut rau nimaruia. Da la urmă ei s'au sfădit amândoi. Şi acel frate mai mic a prins a plânge şi s'a pornit pe deal şi a 'nsărat, s'a ascuns într'o câchiţă de fân şi s'a ascuns acolo. Da fratele cel mai mare s'a sculat, era lună, să aducă un car de fân. Şi trage la o câchiţa şi nu ştie ca-i fratele sau acolo. Şi a încărcat odată cu furca şi a pus în car. Da al doilea a înşipt furca în fratele şi scoate furca şi 'n loc de fân, fratele. Şi zîce: „Doamne, ce-am făcut, eu am înjunghiat pe fratele". Da Dumnezeu raspunde: „Daca ai făcut tu greşiala aiasta, eu vă blagoslovesc amândoi pe lună: Şiţi pe cer cât a şi luna!" Se vede cân îi bine o căpiţă de fân cu un om înşipt în altul" 89).

f) **Noe şi potopul.** Potopul este ultimul motiv din vechiul testament care se încadreaza în problema cosmologică. Alături de legenda biblică, imaginaţia populară a creat o serie de legende mai ales în legătură cu construirea corăbiei şi cu îmbarcarea vietaţilor. Dam doua din aceste legende. Intâia urmând în deaproape versiunea biblică, iar cealaltă constituind o temă cunoscută în repertoriul legendelor noastre cosmologice 90).

„Dumnezeu i-a poruncit să faca o corabie, că odată are să facă potop de apa. El a lucrat şapte ani. El a luat trei ficiori şi din jivine a luat câte şepte perechi din cele bune, iar din cele rele o pereche. (Se vede că el a luat şi din crescături, din toate roadele).

A trimes hulub să aducă ţărână dela dealu Făvor (dealul cel mai înalt din lume . A vazut din cotro a venit hulubul şi a îndreptat într'acolo corabia. Şi ajungând acolo, a adus jertfă lui Dumnezeu. Peste un an de zile s'a aşezat apele şi Noe a sadit vie. Şi el s'a desgolit, şi Ham a râs de el. Noe l-a blastamat să fie din copiii lui robi. A permis a sa lua unul cu altul"91).

A doua legenda: „Cân a facut Noe corabia, a zîs cătă toate „fipturile" sa intre acolo, sa închidă uşile. Dumnezeu a vrut să „nistojasca" (nimicească) Diavolul. Dar Diavolul s'a vârît în

---

85) Cf. *Smochină*, V. p. 32 şi 35; *Ştefănucă*, II. p. 128, IV. p. 109, *T. Pamfile*, op. cit. p. 80-95.
86) Speia, Terente Tătar, 45 ani.
87) *N. P Smochină*, *Anuarul Arhivei de Folklor*, V. p. 25, 32.
88) Cf. *I. A Candrea*, *Iarba Fiarelor*, Bucureşti, p. 70-71.
89) Handrabura, Matroana Platonov, 53 ani.
90) Cf. *T. Pamfile*, *Povestea lumii de demult*, Bucureşti, 1913, p. 134-135.
91) Speia, Ion Ciobotaru, 58 ani.

inima muerii lui Noe şi nu-i da pohtă a să sui în corabie până n'o zîs: „Sui, Satana!" Femeia lui Noe nu vrea să să suie, Noe nu ştia din ce pricină. Noe o poftea să să suie. El s'a mâniat şi a pomenit „Sui, Satana!" Atunci Diavolu a poftit şi el în corabie. Şi adică Dumnezeu n'o putut nimici pe Satana, nici prin potop" 92).

*

Dar cine a creat flora de legende cosmologice pe care o întâlnim în folklorul tuturor popoarelor? Ce-am putea răspunde la mult discutata problemă a „anonimatului şi colectivismului" creaţiilor populare? In această privinţă ne pare interesant răspunsul dat de unul din informatorii noştri referitor la întrebarea pe care i-am pus-o: cine a creat legendele?

„Iacă, eu trăesc în comuna Speia de 30 de ani şi nu pot spune că cutare poveste a făcut-o badea Ion. Eu aşa prăpui, că ăstea le-a făcut filosofii din bătrâni, când nu era condei şi hârtie. Dar erau oamenii cu învăţătură în partea lor. Dar n'au dat răspunsul destul. Nu puteau să răspundă altfel, că nu era găsită învăţătura. S'a găsit unul care ştia mai mult decât ceilalţi şi umbla pe lume ca un viteaz de-i deştepta pe ceilalţi" 93).

Creaţia mitologică este astfel încercarea de explicaţie, de a găsi adevărul, după posibilităţile de înţelegere ale oamenilor care nu erau încă „deşteptaţi". „Ei se luptau să găsească învăţătura (adevărul), dar nu puteau răspunde în alt fel, că nu erau destul de deşteptaţi". Acest spirit de „vitejie" al căutătorilor de adevăr, nu s'a mulţumit numai cu deşteptarea mulţimilor prin explicaţia mitologică, ci a mers mai departe, mânat de setea de cunoaştere, pentru a descoperi adevărul şi a-l prezenta mulţimilor sub forma teoriilor ştiinţifice. Acest spirit ştiinţific apare uneori în plină mentalitate ţărănească, subtilizând şi problematizând concepţia comună despre lume şi vieaţă prin întrebări şi soluţii ce surprind adesea prin adâncimea lor. Atitudinea ştiinţific pozitivistă îşi spune adesea şi ea cuvântul prin glasul vreunui ţărau filosof. Un astfel de exemplar nobil îl reprezintă Pavel Darie din Speia 94). Transcriem fără niciun comentariu textele culese dela dânsul referitoare la problema cosmologică în perspectiva pozitivistă amestecată ici-colo cu elemente mitologice.

C. **Atitudinea pozitivistă.** 1. „Inainte de creaţie era apă, dar înainte, nimica. Inainte de nimic a fost Dumnezeu. De unde-i Dumnezeu, nu pot să spui. Dumnezeu a fost, da nimic n'a fost în afară de Dumnezeu. Dar de unde a fost Dumnezeu, nu pot să spui. Dumnezeu a făcut apa şi pământul.

2. Dumnezeu, când a făcut cerul şi pământul, a făcut şi „crescături" şi „juvini" (plante şi animale).

3. Omul are trup şi suflet. Animalale au suflet, da nu se găseşte ca al omului, poartă suflare. Despre juvină n'am auzit povestindu-se că atunci când moare să rămână sufletul şi să dea seamă de ce-a făcut pe pământ.

4. **Juvină-om.** Juvina are patru picioare, sau aripi sburătoare şi n'are gură ca omul, să vorbească. E îmbrăcată cu haină veşnică, pe toată viaţa, da omul poartă felurite haine. Se deosebeşte cu chipul, nu este în chipul omului, este asemănătoare, dar tot nu este om. Nu se deosebeşte omul de juvină cu iubirea. Să luăm de pildă păsările. Păsările să înmulţăsc în osebite (speciale) timpuri, oamenii nu este întrerupere dacă ajunge la acei ani. Juvinele nu trăesc atâţia ani cât trăeşte omul. Omul este împăratul juvinilor. El are conştiinţa, are asemănarea chipului lui Dumnezeu. Dumnezeu este stăpânul lumii şi omul este stăpânul juvinilor. Juvina nu merge la răspundere (judecată) ca omul.

5. Crescături-juvine. Crescătura îi gie, are vieaţă. Şi juvina. Toate au vieaţă: crescăturile, juvinile şi omul. Crescătura se hrăneşte din pământ şi cè se alcătueşte în crescătură mănâncă juvina şi omul. Crescătură este vieaţa omului. Dacă n'ar fi crescături, n'ar fi nici om. Vieaţa sa atârnă dela crescături. Crescăturile mănâncă cu rădăcinile. Ea nu se hrăneşte prin gură, ci prin rădăcini. Crescătura ia din păpământ şi apă. Rădăcinile iau hrana şi o duc prin tulpină şi frunzele o hierb la soare şi o dau înapoi la crescătură. Ea se mişcă prin sămânţă, prin vânt şi om. Crescătura are şi suflet şi „răsuflă". După chipul ei şi ea răsuflă,

92) Speia, Pavel Darie, 34 ani.
93) Speia, Pavel Darie, 34 ani.
94) A învăţat singur să scrie şi să citească, iar la maturitate a făcut cursuri la o şcoală inferioară de agricultură.

după asemănarea ei. Şi juvina are minte, numai ce-i trebue ei, dar omul are minte de poartă mintea tuturora. Juvina nu-şi dă seama.

6. Pământul şi el este giu. Fierul şi pcheatra, elementele astea, au fost gii, acum sunt moarte. Când deschic chiatra, vedem că-i alcătuită din scoici şi astea au fost cândva gii. Cheatra nu se putea alcătui dacă nu era gie, nimic nu se poate alcătui, dacă nu este giu. Cum ar putea fi copac, dacă n'ar creşte. Tot ce este pe pământ, în pământ, în văzduh şi mare, se numeşte făptură. Tot ce există astăzi, ori că este giu, ori că este mort, a fost odată giu. Tot ce există este element. Iată o grindă (trunchiu de copac). Dacă am scos-o din rădăcini, am tăiat-o, elementele în ea au rămas cum au fost, dar sunt moarte.

7. **Viu şi mort.** Dacă luăm copacul. Dacă este mort, nu creşte şi putrezeşte. Dacă-i giu, creşte, dacă moare, putrezeşte. Copacul ia din pământ, din aer şi soare substanţe, elemente, şi creşte până îl taie cineva sau se uscă. Atunci substanţe nu se mai adună, încă careva pierd, să evaporează cum apa. Dacă copacul este ars, elementele se prefac în cenuşă, sau se evaporează. Elementele se prefac numai, nu se distrug de tot. Poate sunt şi de se distrug. Da „caliul", azotul, trec la rădăcina crescăturilor. Elementele circulă în curgerea, în înălţimea văzduhului şi adâncul pământului. Elementele nu se înmulţesc şi nici nu pier.

8. **Făptură şi materie.** Ele tot acele elemente au, dar nu tocmai aceleaşi. Omul răsuflă în aer şi-şi ia elementele din aer, planta tot din aer, dar ia ce-i trebue. [Circulaţia materiei — a elementelor — în univers nu lasă nicio urmă pe materie, după părerea lui Darie].

9. **Armonia cosmică.** Pământul îi un fel de făptură ca şi soarele, luna şi toate stelele. Dumnezeu a sădit toată făptura şi el a făcut să nu se ciocnească între ele. (La întrebarea dacă stelele şi planetele circulă tot în „lume", a răspuns: „N'am ajuns la aşa învăţat de filosofie"). Pământul şade în aer, îi aer mult în jurul planetelor şi de aceea pot sta.

10. **Sfârşenia lumii.** O trăi neamul nost 2000 de ani şi atunci va veni un potop de foc (aşa ne spunea un preot). Când a fost potopul, a eşit „brâul ciobanului". Dacă-i ploaie mare, atunci ăla opreşte ploaia. O să vie un împărat cu limbă mare, ascuţită pe ambele părţi, pe cal bălan. Antihrist este în toată vremea: Stalin, Lenin.

11. **Lumea de dincolo.** („Pe ceailaltă lume"). Acolo te duci acasă. Aici noi sântem pe „uspeţi" (oaspeţi). Eu aşa înţeleg. N'ar trebui sa dea de pomeana. Sufletul nu se duce nicairi. să duce în pământ. Acolo nu pot grai, cum sa te judece".

2. Problema morală.

In domeniul vieţii morale nu întâlnim întotdeauna în concepţia populara o exprimare clară şi explicită a principiilor directive. Vieaţa morală este în primul rând traita şi numai târziu s'a ajuns şi la reflectare asupra ei. Aceasta nu înseamnează, fireşte, că omul nu şi-ar da seamă, sau nu ar activa conform anumitor principii comune unui întreg grup social, ci aflarea acestor principii se poate face numai prin provocarea unei discuţii directe, intenţionate, asupra acestei probleme. De sigur ca şi din vieaţa de toate zilele, dar mai ales din studiul proverbelor, se pot scoate numeroase concluzii care servesc la conturarea unei concepţii în domeniul vieţii morale. Noi ne vom mulţumi aici cu câteva idei exprimate în discuţii de acelaşi informator din Speia, Pavel Daric. Ele sunt exprimate conform mentalităţii satului transnistrian, iar uneori sunt împrospatate prin contribuţiile personale ale lui Daric.

Se ştie că obiectul preocuparilor în ordine morală îl formează pentru societaţile mai puţin evoluate nu valorile pozitive, ci cele negative. Nu binele, adevărul şi frumosul, ci lipsa acestora, concretizata printr'o singura noţiune — **păcatul** — constitue tematica morală. Din acest motiv se poate vorbi de o morală negativă, care se mulţumeşte cu o severa persecutare a păcatului. Chiar şi atunci când cineva, din aceasta mentalitate, încearcă sa „filosofeze" asupra vieţii morale — cum face informatorul nostru uneori — consideraţiile lui se vor referi mai mult sau mai puţin tot la problema păcatului.

Iată câteva fragmente de discuţie. „Originea păcatului este dela Diavol. De ce a păcătuit Adam? Dacă nu păcatuia Adam, nu s'ar fi înmulţit lumea. De ce a lasat Dumnezeu raul? Dumnezeu putea face pe om şi fară păcat, da el i-a dat voia omului sa faca cum va voi. Dumnezeu poate face orice. Eu vreau ploaie, dumneata vrei soare, dumneaei vrea vânt. Da Dumnezeu nu face pe voia nimanui. Scaunul lui Dumnezeu se gaseşte în cer, dar

așternutul picioarelor pe pamânt. El vede peste tot".

„Lumea este păcat. Ce este pacatul, binele și raul? Este pacat ce n'a zis Dumnezeu sa faci. Dumnezeu nu te pedepsește dintr'odata".

„Ce e binele: când hranesc un sărac, încalzesc un degerat, urc pe cineva în căruță pe drum și nu iau plată".

Rău și păcat: „Dumitale îți fac rău și mie pacat".

Frumosul: „Dacă ești frumos și lumea cată prea tare la tine, tot îi păcat. Lumea asta este pentru mine numai un păcat, că eu sunt om cu greșeala într'însa și fac numai rău. O podoaba frumoasă nu este păcat, dar acel este pacat, daca cineva o poftește. Mândria de a avea o haina mai frumoasă, sau să câștige cinste în lumea asta, tot pacat este".

Scopul binelui este „să dobândești împarăția cerului". Pentru aceasta „trebue să iubești pe aproapele tău. Să nu ții pe nimc năpastă, sa nu zici: ni-a chica el la gani" (razbunare).

Rugăciunea poate să șteargă păcatul. „La noi era un popă și lucra și Dumineca. Oamenii ziceau: „Mai lasă-l, că popa știe a să ruga, dar noi nu".

Pacatul poate fi relativ: „Dacă omori pe omul care a omorît o sută de oameni, nu-i pacat".

Concepția solidarității păcatului, des întâlnita în culturile folklorice din sud-estul european, e amintită și de Darie. „Dacă cineva se spânzură, atunci se face secetă". Dar se întreaba în continuare: „Dacă fără știrea lui Dumnezeu nimic nu se face, atunci de ce să fie pacat că mă spânzur?"

Dela solidaritatea păcatului s'a ajuns ușor la credința că nu numai omul este răspunzător de faptele sale, ci și regnul vegetal și animal. In colinda amintită „Bucură-te, sfântă cruce", se vorbește de judecata florilor, care merg la jurământ:

Numai schicul grâului
și cu lemnul Domnului
șed în poarta Raiului
și-mi judecă florile,
unde li-s miroasmele? 95).

De asemenea am văzut în legătură cu sărbătorile o credință după care șarpele care a mușcat un om, a comis deci un păcat, nu mai este primit de pământ, ci este osândit la moarte.

Referitor la aceastǎ problemă, Darie răspunde, făcând abstracție de credințele de mai sus, că n'a auzit despre „juvini" (și plante) „să meargă la răspundere ca omul și să dea scama de ce-a făcut pe pământ".

*

Un alt aspect al problemei morale se poate studia din relațiile sociale dintre săteni, precum și din studiul vieții morale propriu zise. La Românii transnistrieni am putea vorbi de un pronunțat simț al individualității, care se poate deduce atât din respectul ce se dă fiecăruia, cât și dintr'o evidentă dorință de libertate. Astfel soții își spun întotdeauna unul altuia „dumneata", iar pronumele dela persoana a treia e întotdeauna „dumnealui" sau „dumneaei". Rar se întâmplă ca cineva să-i zică soției „mata" „de mândrie" (eufemism) și „tu" „de prostie". Numai copiilor li se adresează părinții cu „măi", iar când vrea să-l umilească, cu „mata". Neamurile, mai ales femeile, când se întâlnesc, se sărută pe gură și pe obraz, la cei mai în vârstă li se sărută și mâinile. Mai demult o fată nu trecea niciodată pe dinaintea unui bătrân. „Acum s'a mai stricat zaconul".

Dorința de independență se poate vedea din felul cum se pronunță asupra comunismului. „Inainte de bolșevici era bine, ce lucram, al nostru era" (Vasilcău). „Ce înseamnează om hospodar? Dacă mă întâlnesc cu dumneata pe uliță, dacă vreau, îți dau bună ziua, dacă nu, nu. Când ești la colhoz, atunci trebue să dai la fiecare" (Speia).

„Nouă de amu ne pare bine că nime nimic nu ne zice, că facem noi ce vrem" (Vasilcău). In timpul sovieticilor ei duceau însă o vieață cu orizont închis și apăsător: „Lucram la pământ și la chită și o duceam la stanție, dar nu știam pentru cine" (Vasilcău) .Credința însăși le era interzisă și nu se putea păstra decât pe „tăcute". „De atunci te temi a grăi și ai grăi și n'ai grăi" (Vasilcău). „Fiecare trăia ca frunza pe apă când o bate vânturile" (Speia). „Doamne, ce-am pătimit... Da odată i-a măturat Dumnezeu. Doamne, ferește să mai

95) Speia și Vasilcău, Cf. și bibl. cit. de noi la nota 1 și 10. Vezi comentarea acestui motiv în *Blaga, Spațiul mioritic,* 1936, p. 138 și *O. Papadima, O viziune românească asupra lumii,* 1941, p. 59.

vie iar ei" (Speia). „Să nu se întoarca Dracul! Spasiva, (mulţumim lui Dumnezeu) că ne-a scos la cârmuială" (Vasilcău). „N'om ajunge acele zile să scăpăm de colhoz" (Handrabura).

De problema morală se leagă şi vieaţa religioasă. In această privinţă se poate vorbi de un puternic sentiment religios, care i-a pus în conflict cu Sovietele. In cele mai multe sate, bisericile n'au putut fi scoase din funcţia religioasă decât în ultimii ani şi atunci numai prin „amăgitură". Li se luau oamenilor iscalituri sub alte pretexte şi la urmă li se spunea că au semnat declaraţia pentru desfiinţarea bisericii. Unde nu reuşiau prin acest sistem, puneau biruri mari pentru biserică, dar mai ales pe preot. Când oamenii se vedeau fără biserică sau fără preot, alergau luni întregi pe la Kiev, Tiraspol, Ananiev sau în alte părţi, pentru a li se da preot şi întotdeauna erau refuzaţi. Cu toate acestea credinţa nu şi-au parăsit-o şi dacă li era interzis ritualul religios, credeau pe tăcute şi îşi făceau cruce, păstrându-şi icoanele din casă chiar în timpul bolşevicilor.

Sentimentul religios se manifestă atât în zilele obişnuite, cât mai ales în cele de sărbătoare. Astfel nu se întâmplă niciodată ca un Român transnistrian să termine una din mesele zilei fără a se ridica în picioare cu faţa catre colţul cu icoană şi candelă şi închinându-se în faţa icoanei, făcând în acelaşi timp semnul crucii, spune: „Spasiva" (Mulţumesc lui Dumnezeu). In fiecare duminecă dimineaţa se aprinde candela dela icoana din spre răsărit. Bisericile sunt totdeauna pline de lume, dumineca şi în sărbători.

Sărbătorile încep din ajun, de când trage clopotul la biserică şi până luni dimineaţa. La sărbători mari de tot (Crăciun, Paşti), nici mâncare nu se făcea. Cât timp oamenii sunt în biserică nu mâncă nimeni, nici cei de acasă, nici cei dela biserică (Speia).

Zilele de post sunt miercurea şi vinerea, iar bătrânii ţâneau şi lunea. Se ţin de asemenea postul Crăciunului, al Paştilor, Sânchetrului, Sântămăriei şi al Crucii.

Cele spuse la capitolul despre sărbători, naştere, nuntă şi înmormântare, cât şi cele ce le adăugăm în capitolul urmator în legătură cu funcţia magică a sacrului concretizează alte aspecte ale sentimentului religios şi moral al Românilor transnistrieni.

3. Ştiinţă şi superstiţie.

Folklorul tuturor popoarelor conţine un bogat material ce se lasă greu catalogat şi asupra căruia aprecierile au fost dintre cele mai contradictorii. Materialul se refera la o reala, sau pretinsă experienţa umana milenara, în care empirismul pozitivist se amesteca cu superstiţii şi credinţe ce derutează, dacă nu scandalizeaza pe cei mai mulţi. E drept ca aceasta experienţă a fost adesea catalogata în medicina populară, superstiţii sau credinţe deşarte, magie, demonologie ş. a., dar între aceste categorii de fapte nu se va putea stabili niciodata o distincţie precisa. Cel mai autentic empirism se prezintă uneori într'o seducatoare haina magică şi cea mai absurda superstiţie se impune cu aparenţa unui adevar indiscutabil.

O bună parte din acest material a fost expus cu ocazia credinţelor şi obiceiurilor legate de sărbători sau de evenimente importante din vieaţa omului: naşterea, nunta şi înmormântarea. Aici adaugam numai pe cele care nu s'au încadrat în capitolele anterioare. Trebue să marturisim însa că ceea ce am cules în scurta noastră anchetă în Transnistria nu constitue decât o mică parte din ceea ce s'ar putea culege într'o cercetare mai amanunţita şi de lungă durată.

Medicină. Când tai viţa de vie primavara, iei sucul, mustul de viţă, într'o sticla, pentru durere de ochi.

Pentru taietură: undelemn, ciapa, tamâie, şi ceară curată. Le fierbe la un loc, le stoarce şi face alifie pentru „angrenare". Ceara trage angreneala şi cu ciapa, untdelemnul moaie şi tămâia curaţă sângele.

Pojarniţa cu rachiu pentru taieturi.

Pentru măsele „lăptuga" (laptele cânelui). Iei laptugă şi pui la masele.

Durere de ochi: piscaza piatra vânata, o cerne prin pânza curata, ia albuş tare ferbinte, presară peste el piatră vânată şi trage durerea din ochi.

Navalnic (are rădacina groasă ca pumnul. Rădăcina o usuci, o faci posmogi, o piscezi faina, o amesteci cu miere de albină şi o manânci pe nemâncate şi atunci dai afară „lenţa" (panglica).

De gălbinare se culeg „gălbinele" şi cu un medalion cu masca Domnului şi margele roşii, le fierbe într'un ciaun şi face scăldatoare. Il

scalda afară, la un copac şi dacă îi iarna, îi toarna pe mâini 96 .

Pentru buruienile de leac se precizează că trebuesc luate după Paşti, în apropiere de Rusalii sau la Ziua Crucii, căci atunci sunt mai cu leac (Handrabura).

In Vasilcău şi probabil şi în alte sate, s'au practicat şi procedee magice pentru alungarea ciumii. „Când a fost ciuma de gite mergea o parechc de fete cu boi cu un car cu două roate şi mergea şi lepada batiste sau inele pe drumuri. Şi cine lua basmaluţa. ceva, murea imediat. Şi când s'a bocit cu carul cele două fete, ciuma a trecut" 97).

Magie. Acţiunea magică se întâlneşte în cele mai variate momente ale vieţii: la naştere, pentru determinarea destinului noului născut şi ocrotirea lui de duhurile necurate, la nuntă sau înmormântare. O bună parte din practicile magice sunt legate de diferite sărbatori, cum e spalarea cu ou la Paşti sau cu rouă la Sf. Gheorghe. In noaptea de Sângiorz se fac însa cele mai multe vraji pentru luarea sau apararea manei vacilor. Toate acestea au fost aratate la locul cuvenit şi nu mai revenim asupra lor.

Un aspect interesant al magiei îl constituesc descântecele. Deşi n'am avut posibilitatea să le studiem mai amanunţit, ne-am putut da seama ca ele sunt destul de numeroase, cu toate că în timpul bolşevicilor descântatoarele erau arestate. In studiul său asupra literaturii populare la Românii de peste Nistru, N. P. Smochina publica opt descântece, dintre care şapte sunt de deochiu şi unul de dragoste. Noi am cules în totul patrusprezece descântece, între care primele opt dela o singură informatoare. Descântecele culese se referă la spăriat, muşcatura de şarpe, deochiu, samcă, cârtiţă, junghiu, tatarca, mana. bubă neagră, pocitură, strâns, beşica. Procedeele şi formulele întâlnite sunt identice cu cele obişnuite în descântecele româneşti (uneori şi la alte popoare, magia constituind un fond comun al omenirii). Astfel, în descântecul de deochiu se vorbeşte despre pasarea „cu un ochiu de apă şi unul de foc", pasărea albă, şerpoaică roşie, broască verde, sau, în alt descântec, de „amnin, amnin, Cosma de anin", de intervenţia Maicii Preciste sau invocarea stelelor în descântecul de dragoste 98).

Credinţe. „Când te duci undeva, dacă îţi ese „cu deşertu", nu-ţi merge ghine; cu plin îţi merge ghine. Tot aşa dacă întâlneşti iepuri, mâţă, câne, „mai bine te întoarce înapoi". (Subsân).

Când luna luceşte frumos seara îi a ger (Speia).

Când la sfinţitul soarelui se ridică sul roşu lângă soare, are să fie vânt, vara. Dar iarna, când se ridică sul la apus sau răsărit, îi a ger vrăşmaş.

Când se ridică sul ca o mătură, roşu pe cer (cometă). se arată a bătaie, a fugă, nevoe.

„Curcudăul" sau „brâul ciobanului" trage apa din mare şi din fântâni în văzduh, prin el se ridică apa.

Cerul e al nouălea munte dela noi. Erau bătrâni care ziceau că ce-i pe pământ este şi în cer. Aceia îi fata cea frumoasă, cornul plugului, stogurile, etc. Tot ce-i pe pământ, toate îs răsluite pe cer 99).

Tabu. Unele credinţe sunt formulate negativ, interzicându-se prin ele anumite acţiuni, care ar atrage consecinţe foarte grave prin corespondenţele de natură magică, ce se crede că există între lucruri şi acţiuni. Am văzut o serie pe care trebue să le respecte femeea gravidă.

Iată altele. Vineri şi sâmbătă nu se spală cămăşi. Dumineca şi sărbătoarea nu se mătură prin casă. Seara după asfinţitul soarelui nu se scoate gunoiul din casă. Să nu umbli la foc până nu te speli pe mână. Să nu tai cu cuţitul în curastă după ce-ai muls vaca. Miercuri şi vineri nu se coace pâine. Mai demult nu se torcea vinerea (Handrabura).

Căciula nu se pune pe masă, că te doare capul. Furca nu se pune pe masă. Să nu mănânci de pe cuţit, că te apucă junghiul. Joi spre vineri să nu torci, că te dor degetele. Ii păcat sa mănânci cu căciula în cap. Cămăşile când le speli nu se pun pe masă. Duminecă dimineaţa nu se taie găină. Să nu adaugi

96) Speia, Toader Bădescu, 60 ani.

97) Vasilcău, Vasile Berin, 60 ani.

98) Vezi textele din anexe. De asemenea *N, P. Smochină*, *Anuarul Archivei*, V. p. 48-51 Pentru comparaţie cu materialul din Basarabiă, *P. V. Ştefănucă*, *Anuarul*, II. p. 166-171 şi IV. p. 198, 209, precum şi *A. Gorovei*, *Descântecele Românilor*, Bucureşti, 1931, cu o bogată bibliografie asupra descântecelor noastre.

99) Vasilcău, Vasile Berin, 60 ani.

apă în vinul din păhar că atunci ai mai multe soţii. Nu se şueră în casă sau în ogradă, că vin şerpii în casă şi ogradă, etc. (Speia).

Demonologie. Un alt aspect al mentalităţii săteşti care completează concepţia despre lume şi vieaţă este demonologia. Ţăranul şi omul primitiv crede cu tărie că „lumea" în care trăeşte e populată de spirite, bune sau rele, cu care el intră în raporturi directe prin aşa numitele experienţe mistice, care constituesc însa o realitate de fiecare zi. Fiinţele pe care cercetătorii folklorului s'au grăbit să le numească mitologice, sunt întru totul „reale" în mentalitatea satului.

Demonologia populară s'a format tot pe baza concepţiei creştine sau mai de grabă în colaborare cu ea. Astfel dela credinţa că există „îngeri luminoşi", care stau în cer şi „îngeri întunecoşi" sau duhuri necurate, care îndeamnă la rău (Speia), la care se mai adaugă credinţa în existenţa sufletului după moarte, fantezia populară a putut crea nestingherită o întreagă mitologie.

Personajul demonic cel mai popular este de sigur **Diavolul.** El se poate preface în felurite animale. Când vrei să-l alungi de pe lângă casă, se stropeşte cu aghiasmă peste tot, se aprinde tămâie şi dai la popa să citească molitva (Speia).

Despre Diavol se crede că poartă şi furtunile. (Şolomonarii nu se cunosc!). „Furtunile (vârtejurile) le face duhul necurat. Ca să fugă duhul necurat oamenii ţin tămâie şi nafură" (Speia). Când oamenii sunt surprinşi de un „vârtej" pe câmp şi nu au tămâie la ei, se grăbesc să zică, pentru a nu da vârtejul peste ei: „Tămâie în călcâie, tămâie în călcâie" (idem). Uneori Diavolul sau „Bludu" se preface în fantome, care seduc călătorul în timpul viscolelor de iarnă, rătăcindu-l pe dealuri şi îngheţându-l prin nămeţi (Vasilcău).

Strigoii sunt de asemenea temuţi. „Strigoii îs oameni cu coadă, care au putere să se prefacă în om nevăzut". Alţii zic când nu plouă: „Este vreun strigoi cu casa descoperită şi leagă ploile, se pune împotriva ploilor" (Speia). „Strigoi e acela care nu să duce la Nistru să se scalde. Cei care se spânzură. La strigoi le mai zice şi „dumovoi". La fiecare casă este „dumovoi". „Urod" este la fiecare casă" (idem).

Pentru a nu se face strigoi, oamenii spânzuraţi trebue prohodiţi, „că atunci nu mai fac nimic". Iar corpul se îngroapă între hotare (la „migca") căci altfel ei umbla prin sat. „Pe unul l-a prins în ţintirim şi umbla prin sat. Spuneau cei batrâni ca-i duceau la „migeauă". Să iei mac sfinţit şi sa-l presari de-acasă până la groapa. El umbla până cânta cocoşii" 100).

Cu toate acestea întâlnirile cu strigoii sunt destul de frecvente. Iată o astfel de întâmplare: „Eu eram singura, noi caram cu doua căruţe znochii. Era aproape de miezu-nopţii. Lânga casa mea e ţintirim. Da era luna de ai şi scăpat un ac, îl găseai. Caii pasc în ţintirim. Ajungem noi (eram cu fratele) în ţintirim. Când s'a ridicat o momâie balaic, eu zic, „hai, Vasile", da el nimic. El (momâia s'a ridicat cât casa. Eu zic hai, el (fratele , nu. Ne-am uitat la el, ne-am tras înapoi şi s'a tras iar în mormânt. A doua zi se vedea o borta. El a fost strigoi" 101).

Cam la fel este vazut de flăcai şi copii, o altă fiinţă mitologică, „Miezul Nopţii". „Iese în felurit chip, în forma de pânza alba, de stâlp din ceriu până în pamânt, în forma de om mare minunat în alb îmbracat". Asta era frica flăcăilor, să nu dea peste ei Mezu-Nopţii) (Speia).

Copiii mai poartă frică de **Zmeu**, un „fel de vită sălbatică, un peşte în Nistru care prinde copilele" (Speia). De zmei se temeau şi fetele mari, căci veneau noaptea în şezatori sub formă de feciori frumoşi (dar cu copita de bou sau de cal) şi furau pe cele mai frumoase. („Da nu mă pricep cum trăia cu el daca era femee. Eu nu mă pricep" — Darie, Speia .

Se mai vorbeşte despre **vârcolaci** care „mănâncă luna când se întuneca" şi despre **vidma.** Numele de vidma se întrebuinţează astazi numai ca insulta adresată unei femei: „Daca te te mânii pe cineva, dacă-i parte femeiasca, zici: „Vidmă!" (Speia). Intr'un descântec pentru vaci se vorbeşte însa şi de „vidme" în înţelesul precis de strigoiu, aşa cum se întrebuinţează de către Ucraineni.

Funcţia magică a sacrului. In cursul expunerii materialului folkloric transnistrian am întâlnit de nenumarate ori întrebuinţarea diferitelor obiecte sfinţite, ce servesc la asigurarea

100) Vasilcău. Morţii consideraţi strigoi nu se desgroapă.
101) Vasilcău. Vasile Berin. 60 ani.

conservarii și prosperitații vieții fizice și morale a omului. Frecvența cu care se recurge la „sacru" în manifestarile spirituale ale Românilor transnistrieni ne face să dăm o deosebita semnificație faptului și să revenim asupra lui într'o perspectiva mai unitara.

Am putea risca dela început afirmația generala ca viața Românului transnistrian se desfașoara într'un câmp de inducție al „sacrului". Sau ca virtualitațile sacrului strabat ca niște linii de forța spațiul și timpul în care se desfașoara viața omeneasca. Dela naștere până la moarte omul recurge, în propriul sau interes, la proprietațile miraculoase ale sacrului. Mai mult chiar, orice obiect facut de mână omeneasca și chiar de mâna creatorului etern, nu poate fi întrebuințat, fară consecința ineficacitații sau a pacatului, mai înainte de a fi sfințit. Casa nouă, samânța, recolta, florile, câmpul, poamele, fântânile, toate se cer sfințite înainte de a fi întrebuințate.

Astfel, când se face o casa nouă, „faci o cruce de lemn și o pui în capul corzii (raștiului) afara și când e gata casa, o îngroapă în casa sub perete". Iar când sfințește casa, popa bate patru cuie de stejar sau de „osîcă" (un arbore cu frunza albă) în cei patru pereți ai casei. Pe aceste cuie pune câte o luminare aprinsa. Dupa ce termină slujba, face cruce pe perete și bate cuele în perete. „Is bune de ursît, sa șie bucuroasă casa, să șie curată casa" (Handrabura și Vasilcău).

Sfințenia casei se împrospătează prin păstrarea obiectelor sfințite: apa sfințită, tămâie, flori, lumânari, etc. „Ce este sfințit ajută la toate. Până acum n'am avut nimic sfințit (din cauza bolșevicilor), dar acum avem apă sfințita. Eu am aghiasmă de cincizeci de ani". „Pune apa proastă și sa împute, dar dacă-i sfințita, nu!" Se păstrează cu busuioc). Apa sfințita se întrebuințeaza și în descântecele de deochiu Handrabura), la sfințirea sămânței, fântânilor, etc.

Alaturi de apa sfințita se întrebuințează tămâia. Ea servește în deosebi la alungarea duhurilor rele din jurul casei sau al mormintelor, precum și la alungarea furtunilor purtate de Diavol.

Alte obiecte sfințite sunt „mâțîșorii" dela Florii, luminarile care ard în seara de Joi mari sau în Vinerea patimilor și care servesc pentru zilele de urgie, sau diferite obiecte sfințite la anumite praznice și întrebuințate la diferite vraji. Chiar și vrăjile se fac cu predilecție în anumite timpuri considerate drept sacre (noaptea de Anul Nou, de Sf. Gheorghe, etc.).

Motivul cu cel mai pronunțat profil magic din economia ideii sacrului îl constitue procedeul de împrospătare a energiei sfinte prin adăugarea de apă „proastă" la cea sfințită. Sau prin aducerea luminărilor aprinse, ce ard în seara de Joi mari (Vasilcău) sau la botez (Subsân) la biserică, până acasă și facerea unei cruci pe „coardă". Aceste luminări aprinse, ce pornesc dela biserică spre casele credincioșilor, sunt ca niște radiațiuni oculte, ce cuprind întregul spațiu aparținător bisericii respective. Interesant este de asemenea sădirea salciei sfințite, din care se duc mâțîșori în anii următori (Vasilcău).

Dar sacrul nu pătrunde numai lucrurile moarte, ci și ființele au nevoie de harul său. Dobitoacele ca și oamenii trebuesc împărtășite din această forță, fie prin simplă stropire cu apă sfințită, fie prin cuminecătură. Omul necuminecat e considerat ca un „câne sau ca o vită".

Până și regnul vegetal se pătrunde prin anumite rituri de puterea sacrului. Pământul, sămânța, florile și roadele trebuesc sfințite înainte de a îndeplini orânduelile firii. Natura întreagă, pământ, regnuri și ape, stă sub puterea „sacrului".

CONCLUZII

Trăiesc, după cum se știe, în Transnistria, în afară de Români și Ucraineni, Germani și alte neamuri pripășite, astăzi de mai puțină importanță. Totuși când intri într'un sat moldovenesc simți un duh partirular ce plutește peste el, destul de greu de exprimat în cuvinte, dar care emană din felul cum e aranjată o gospodărie, dar mai ales din convorbirile cu „Moldovenii". Există un sentiment inconștient, un magnetism al etnicului, care îți leagă mai repede firul vorbelor și al gândurilor cu acei care se trag din „copită moldovenească".

Iar dacă pătrunzi în vieața lor de toate zilele, constați din ce în ce tot mai multe deosebiri între Români și Ucrainieni, cu toate asemănările aparente. Acelaşi lucru se poate observa și când e vorba de arta populară. Cu toate că se resimte o ușoară influență ucrai-

niană, mai ales în decorarea „cuptorului", totuşi după o oarecare obişnuinţă am ajuns să ne dăm perfect de bine seama cărei „etnii" aparţinea artistul, care fireşte nu era decât gospodina casei. Iar când artistul era rezultatul unei căsătorii mixte, deduceam după stilul operii, dacă artistul a moştenit însuşirile sufleteşti ale tatălui sau ale mamei. Sângele se transmite adesea şi prin suflet.

Dar dacă aceste imponderabile spirituale sunt mai greu de identificat, Moldovenii înşişi îşi dau seama de valoarea spiritualităţii în deosebirea grupurilor etnice. Tradiţia, datina, constitue pentru ei criteriul de „etnicitate". Sângele se poate amesteca, limba se poate învăţa sau uita, dar „zaconul" nu poate fi decât sau „ucrainian" sau „moldovenesc". Tradiţia pare a se bucura de privilegiul unei „sfinţenii" deosebite, care nu se acordă nici limbii, nici sângelui.

*

Când şi cum au ajuns Românii în Transnistria e o problemă de istorie sau de etnografie care ne interesează mai puţin. Se pare totuşi că e vorba de străvechi expansiuni păstoreşti, a-istorice, de mocani ardeleni şi moldoveni, care fiind surprinşi de dispariţia condiţiilor favorabile păstoritului şi de începuturile agriculturii intense şi rentabile, s'au stabilit pe acele meleaguri, nu fără regretul şi melancolia spaţiilor natale. Un bătrân „mocan" din Zahareuca, jud. Dubăsari, ne spunea că ar vrea să meargă să-şi vadă satul, undeva în jurul Sibiului, şi apoi să se întoarcă iar în Transnistria, unde trăeşte de 60 de ani.

E important însă că aceşti Români au venit aci cu avutul lor material şi spiritual. Ei păstrează încă o civilizaţie cu vădite caractere ciobăneşti. Au avut până mai eri o industrie casnică desvoltată, pe care au împrumutat-o şi Ucrainienii. Termenii şi tehnica ţesutului este cea moldovenească, chiar şi la Ucrainieni. Românii n'au avut nevoie să împrumute nimic, ei au dat numai. Cât priveşte manifestările spirituale, s'a putut vedea din capitolele prezentate de noi, cât sunt de asemănătoare cu cele din alte provincii româneşti. Acest lucru îl vedea clar încă dela 1883 Th. Burada când, referindu-se la Moldovenii din Gubernia Chersonului, spunea: **„Credinţele, datinile şi năravuvurile lor, le-am găsit fără nicio deosebire de credinţa locuitorilor din Moldova"**. (op. cit., p. 18-19).

Datorita acestui avut material şi spiritual, Transnistrienii au putut să se păstreze „moldoveni", cu toată convieţuirea şi uneori amestecul de sânge şi de vorbe. Datorita acestei forţe nici timpul, nici istoria, n'au avut prea mare importanţă. Deşi izolaţi prin graniţe politice, ei nu s'au desnaţionalizat, căci au avut toate cele necesare unei îndelungate rezistenţe. Ochii sufletului lor au privit de sigur mereu spre „ţară" şi aşteptau să dispară iarăşi graniţa Nistrului. Căci nu trebue să uităm că aceasta durează abia dela 1918. Până aci pentru „mocani" nu erau graniţe politice. Din Poiana sau Săliştea Sibiului până în Crimeea şi Caucaz se întindea spaţiul ciobanesc fară de hotare.

După Unirea cea mare, Românii transnistrieni au fost surprinşi de o nouă fază a istoriei, de epoca naţionalitaţilor. Ei, care se depărtaseră prea tare, în sens spaţial, de „copita moldoveneasca", au rămas în afara graniţelor. De sigur, regretele au fost reciproce. Dar, toate ar fi fost cum ar fi fost, dacă n'ar fi existat comunism. Românii din Transnistria au fost cei mai refractari comunismului. Mulţi au fugit în ţară cu riscul vieţii. Cei care au ramas, s'au păstrat însă „Moldoveni", fiind mândri de originea lor: „Da noi, Moldoveni săntem". Am văzut că această „moldovenie" se bazează în primul rând pe tradiţia spirituala.

Prin situaţia periferica în care se află faţa de masa Românilor şi pentru dârzenia lor de conservare, Moldovenii de peste Nistru s'ar putea numi pe drept cuvânt contraforturile spirituale ale Românismului.

A N E X E

PLUGUŞOARE

I.

Sculaţi, sculaţi boeri mari,
ca nu-i vremea de dormit
da-i vremea de plugărit,
la câmp curat
dela mori înrotat,
unde o învoit
domnu bine de arat.
Aho, aho, copii şi fraţi,
staţi puţin şi nu mânaţi.

Ara, ara,
brazdă neagră răvarsa,

grâu roşu sămâna,
cu borona 1) borone,
cu grapa 2) grapuie,
din urmă grâu verde rasare,
da bădiţii bine-i păre.
S'o sculat marţi dimineaţa,
la luna, la săptămâna,
s'o dus la deal 3)
sa vadă grâu
de verde, de 'nflorit.
Cum o ajuns bădiţa la deal
grâu era copt, răscopt,
nant ca 'n streşină
des ca 'n părete,
la schic era ca vraghia,
la grăunte ca mazărea.
O frecat un schic
o luat un niertic 4),
cân o frecat două
o luat nouă.
Bădiţa s'o spăimatat
şi acasă o alergat.
— Bre, nevastă,
grâu nouă o să ne piară.
— Bre, bărbate, nici în samă nu băga,
dă herghelia 'n ocol
şi 'ncalecă un tertel 5)
cu dunga murgă pe schinare
şi du-te la târg la Orhei
şi cumpără nouă săcerele
cu mărunchi de floricele.

Da bădiţa n'o nimerit
la târg la Orhei,
da o nimerit la târg la Hârlau,
unde al ştiu şi eu
şi n'o găsit să cumpăre săcerele
da o cumpărat oale şi ulcioare
care nu-s lelii Marghioale trebuitoare.
Au venit bădiţa acasă
şi o început iar a se văicăra:
— Bre, nevastă, grâu nostru o să piară.
Da lelea Marghioala
iar pe bădiţa îl îndeamnă
să dee herghelia în ocol,
să 'ncalece un tertel
cu dunga pagă 6)
pe schinare
să plece iar la târg la Orhei
să cumpere nouă chile 7) de oţel
de unde să facă nouă săcerele
cu dinţii de găurele,
cu mărunchi de floricele.
Iară bădiţa la târg plecând
la Orhei nimerind
oţăl au găsit
şi 'napoi venind
o nimerit la Petrea ţăganu
auzind că bate bine cu ciocanu.
Unde i-au dat acele 9 chile de oţăl
să-i facă acele nouă săcerele
cu dinţii de găurele,
cu mărunchi de floricele.
Iară Petrea ţăganu
până le-o gătit
cu chila 8) găurile făce,
mărunchi de floricele împlete,
cu ciocanu ciocăne
şi badichii săcerile-i găte.

Iară bădiţa s'o sculat
marţi dimineaţa
şi-o luat vreo doi-trei şini 9)
şi vo câţiva oameni străini
şi-o băbuşoară bătrână
cu brâul de lână
cu şfichiu 10) de râzână 11)
că ştie rânduiala bine la pâne.

O luat bădiţa acele nouă săcerele
cu mărunchi de floricele,
cu dinţii de găurele,
s'o dus din capătul pământului
din jeliţa 12) vântului.

1) grapa de fier sau lemn (cu cuie).
2) grapă din spini.
3) câmp.
4) măsură de 8-10 kg.
5) cârlan.
6) bălan cu negru.
7) kilograme.
8) pila.
9) fini.
10) vârful biciului.
11) cauciuc.
12) bătaia.

Cân vântu abure
claca badii să 'ntăre,
când vântu înceta
claca badii să culca.
Da băbuşoara cu sfichiu de răzână
să scula.
O pus din mărunchiu în mărunchiu,
din mărunchi în znop,
din znop în copă 13),
din copă în harabă 14)
din harabă în claie 15)
din claie pe făţare 16).
O pus băditşa acele nouă iepe surete
cu mânz într'însăle
cu mânz cât dânsăle
cu picioarele a-l fărma
cu cozile a-l mătura
cu urechile a-l vântura
cu gurile băditşii în sac
i-a-l turna.

O încărcat băditşa nouă cară
în pogoară
şi-o pornit la moară,
dar morariu auzind
că vine băditşa cu atâtea
cară la moară,
o făcut, cioc, boc,
şi-o dat moara la loc,
o tăiat un cocoş
i-o turnat băditşii în coş
şi-o tăiat o găină
şi-o aşezat piatra pe fănină.
Şi 'nvârtindu-se moara
clanţa, blanţa,
pân joi dimineaţa
fănina băditşii era gata
şi rece cumu-i ghiaţa.
Şi pornindu-se băditşa acasă
cu aceleaşi cară în pogoară
auzind lelea Marghioala
umblă casă dela casă
după o sîtă deasă de mătasă
să facă un colac
pentru cei din casă;
umblă casă dela casă
după o sîtă rară de năgară
să facă un colac
şi pentru noi aieşti di-afară
îndulcit şi 'nzăhărit
ca pentru noi plugăraşi gătit!

Daţi-ne, moşule, câte-o capecuţă 17)
să ne cumpărăm câte-o mănteluţă;
daţi-ne, moşule, câte-un şenşor 18)
să ne cumpărăm câte-un boldişor
să 'mpungem boii 'n curişor
să meargă mai repegior
să nu mănem la aceste curţi
a doamnelor voastre
nante, minunate,
dar să ne ducem
la a noastre
cele acoperite cu posderie
şi 'ncreştite cu găinaţ de vraghie
unde 'ntrăm pe brânci 'ntr'însăle
şi eşim pe coate-afară.
Mânaţi, băieţi, hăi, hăi!
(lăturaşii strigă: Hăi, hăi!)

Speia (Tiraspol), Toader Bădescu, 60 ani

II. (Variantă).

Sfântu Vasile duminecă dimineaţa
ni s'o sculat
şi faşe dalbă ş'o spălat
şi la icoane s'o 'nchinat
şi 'ntr'un grajd de chiatră o intrat
şi ni-o scos un cal sur porumbac.
Şi'n chingi ni l-o închingat
şi'n şeli ni l-o 'nşelat
şi 'ntr'un frâu înfrânat,
în cap l-o aşezat
şi pe dalbă scară
ni-o călcat
şi la târg la Bălţi
ni s'o lăsat.

Când soarele răsare
el în Bălţi ni-ajunge
şi pe uliţă să primbla
şi feli de negoţ el îni căta.

13) claie.
14) car mare
15) stog.
16) arie pentru îmblătit cu cai.
17) ban.
18) bucată de capic.

Şi-ni cata şericele[19])
cu dinţii de găurele
ca muchea toporului
de subţirele.
Şi el că le-a gasit
şi pe cal s'o aruncat
şi-acasă că ni s'o 'nturnat.
Acasa ni-o venit
şi din gură ni-o grait:
— Tu fiule, dragule,
eu dela Balţi ni-am venit.
Şi ni s'o dus la luna,
la saptămâna,
sa-mi vada lanu de-i copt.
Da el îi mândru şi frumos.

El s'o dus acasă şi ni-o luat
hinii şi vecinii
şi ni i-o dus la lan
din capătul pomântului
şi i-o pus la clacă.
Ei la clacă s'o pornit
el din gură le-o grait:
— Hina şi vecină,
mai sus luaţi, mai jos taeţi,
şi mărunchi în mărunchi puneţi
şi snop în snop
şi clae în clae
şi'n hodoboaea[20]) cei mai mare.
S'o dus acasă şi ni-o şcos
noua iepe surieteci
cu cochitele de argint
ghine bătc la pământ.
Când din cochite scăpăra
Grâu streiera,
şi din nări strunuta
grâu să vântura.
Şi grâu ni-l căra în căruţă
şi ni-o încărcat nouă cară
în ponoară
sa şi le ducă la moară.
Şi-o stat şi ni-o gândit:
la a cui moară să ducă.
Sa ducă la moara lui Holova
n'au cioarăle ce mânca.
Da să ducă la moara lui Slănina
ca e ghine face la fănină.
Da moara pe ai coastă şede,
pe un chicior de găină.
Când la moară ni-ajunge
morăraşii, tâlhăraşii,
'tu-i maica şe-i mai are,
de-ispravnici ce era
o luat un ciocan
şi-o făcut cioc-boc,
şi-o dat moara la loc.
Şi-o tăiat o găină
şi-o dat moara la fănină,
şi-o tăiat un cocoş
şi-o turnat în coş.
Şi ni-o purces moara
treanţa, fleanţa,
când Joi dimineaţa
fănina în coş şede ca ghiaţa.
Da bădiţa de păreli de bine
ni-o strâns fănina în saci
şi ni-o pornit carăle acasă.

Da leliţa distolnică ce era
de părere de ghine
că bădiţa ni-o venit cu fănina
aleargă 'n cămară
să-mi aducă o sîtă rară
să cearnă coconaşilor de-afară.
Şi face, cioc-boc,
şi dă cu capu de un pop[21]).
Şi-o alergat a treia casă
şi-o adus o sîtă deasă de matasa
să cearnă coconaşilor prin casă.
Şi-o cernut un sac
şi-o făcut un colac.
O cernut doi saci
şi-o făcut doi colaci.
O cernut trei saci
şi-o făcut trei colaci,
al dela urmă cu zahăr înzărit,
cu niere îndulcit,
ca pentru aeşti hăitori gătit.

Daţi, daţi, că nu daţi să păgubiţi,
da daţi să dobildiţi,
c'avem să ne găsim
la mere, la pere,
la toamna cei bogată
şi pe noi câteodată.
Că v'am mai ura,
da ne temem c'om însecăra,
că subt această streşină lată,
ninunată,
şede baba Leanca

19) secerele.
20) copă, clae.
21) stâlp.

care o mâncat mana vacilor
şi puterea săracilor
şi mana câmpului
şi puterea voinicului
Mulţănim (N.) de aceşti colaci
mândri şi frumoşi,
ca faţa lui Hristos,
în palme şiţi 22)
în deşte împletiţi
şi cu zahăr zăriţi 23)
şi cu niere 'ndulciţi.
Am mai ura, am mai ura,
da ne temem c'om însăra.
Iii, s'araţi cu pluguşorul moşului
cu doisprezece boi,
aibă-ş parte Domnu de l-ei.
Că ei de când s'o ridicat
multă ţară o răvărsat
tot argint mărgărint
Şi voi fraţilor mulţăniţi.

Vasilcău (Dubăsari), Vasile Berin, 60 ani.

DESCANTECE

III. De spăriat.

Amin, amin,
soarele din sânin.
O purces baba Ileana
marţi dimineaţa
pe cale, pe cărare,
spărietu în drum
l-o ntâlnit pe Ion
în pământ l-o trântit,
faţa i-o îngălbenit,
ochii i-o împăiengenit.
Da el mare glas o slobozît,
la Maica Precesta s'o pornit.
Da ea o auzit.
Pe scări de-argint s'o scoborît,
prag de aur o călcat,
pe dânsul l-o 'ntrebat.
— Şe te văicărezi
ce te nişelezi? 24)
— De unde nu m'oi văicăra
de unde nu m'oi nişela.
M'am sculat marţi dimineaţa,
pe cale, pe cărare,
sparietu în drum m'o 'ntâlnit,
în pământ m'o trânit,
faţa ni-o îngălbenit.
— Nu te văicăra,
nu te nişela,
că la baba Ileana
îi alerga
şi cu mâna ţi l-a lua
şi cu mătura l-a mătura
şi cu saghia l-a suliţa,
peste marea neagră l-a arunca
unde chită nu se face
şi poamă nu se coace
şi cocoşii n'o cântat,
c'acolo-i masul lui,
acolo-i sălaşul lui.
Da Pavel să rămâie
Luminat şi curat
ca Maica Precesta
ce l-o dat.

Descântecul ce începe marţi dimineaţa şi se repetă marţi dimineaţa de 3 ori, la amiazi şi seara iar de câte trei ori. Se decântă apoi trei zile în şir după acelaşi procedeu.

Pentru descântat se întrebuinţează o cămaşă a bolnavului, în cazul când nu vine personal. Se descântă cu un cuţit legat cu lână roşie şi cu mătură părăsită. Face cruce cu cuţitul şi cu mătura pe spinarea bolnavului şi zice cuvintele de mai sus. Boala „spăriatului" poate să vie din multe: din vis, dintr'un strigăt venit pe neaşteptate, dintr'un foc mare, etc 25). E bine să te duci să-ţi descânte trei babe, dar să nu ştie una de alta.

Speia (Tiraspol), Ileana Darie, 84 ani

IV. De muşcătură de şerpe.

O purces şerpele pe cale,
pe cărare
s'o 'ntâlnit cu broasca 'n cale,
s'o apucat la mare rămăşag:
care-o sări pragu mai de grabă.

22) suciţi.
23) zăhăriţi.
24) năcăgeşti.
25) „Omu care dă peste nevoe, crede. Eu iată din ce cred: Vine câte o fumee să-i descânte de spăriet şi după ce descântă (baba Ileana), ea visează de ce s'o spăriet şi să luptă cu ele (în vis) şi dacă dovedeşte boala atunci îi spune bolnavului că să vindecă, dacă nu, îi spune in faţă că tu mori". (Pavel Darie, 34 ani).

Da broasca pragu o sărit,
da el pân' s'o descolătăcit
s'o 'nfocat
şi de ciudă o crepat.

Se descântă de trei ori. Cu nouă beţe de alun şi cu un cosor. Tai nouă bucăţi cu cosoru dintr'un băţ şi descânţi cu ele în „chişleac” (lapte acru) şi ungi muşcătura cu „chişleac”.

Speia (Tiraspol), idem

V. De deochiu.

Pasăre dalbă în ceriu o zburat
patru chicături de sânge
o chicat,
chiatra 'n patru s'o deschicat.
Aşa să chice ochiu din deochiu.
De-o hi de muere
să-i crepe ţâţele,
să-i cure laptele.
De-o hi de om,
să-i crepe coaiele
să-i cură sângele.

De trei ori. Stânge în apă nouă cărbuni. Se fricţionează fruntea cu mâna.

Speia (Tiraspol), idem

VI. De samcă.

„Ghineţ” 26) şe chisăzî?
Chisăzî nici grâu,
nici păsat de mălai,
da chisăz strânsu cu strânsoiu,
moara cu moroiu.
Samcă din oasă,
samcă din maţă,
samcă din toate încheieturile,
samcă din rânză,
samcă din cleştele 27) capului,
samcă din talpele chişoarelor.
Ion să rămâie luminat
şi curat ca Maica Precestă
ce l-o lăsat.

De trei ori în trei zile de marţi până joi. Pui o leacă de „sănişcă” (albăstreală) în lapte sau apă şi-i dai la copil să bea. Când descânţi dai pe spate cu un ac să fugă samca.

Speia (Tiraspol), idem.

VII. De cârtiţă.

Cârtiţă, pârtiţă,
cârtiţa am scăpat-o,
s'o uscat ca tearfa 28) 'n gard.

De 9 ori cu 9 stuhuri. Arzi stuhurile şi cenuşa o pui în smântână şi ungi buba la copil. Cârtiţa se face când o femee cu rânduri se duce la o naştere. Atunci copilul face bube.

Speia (Tiraspol), idem.

VIII. De junghiu.

Chei junghiu de-acolea
că nu-i locu tău acolea,
la mormânt,
acolo ţi masu,
acolo ţi sălaşu.
Da Gheorghe să rămâie
curat, luminat.

Se descântă, odată, de două ori. Il ungi pe bolnav cu untură.

Speia (Tiraspol), idem.

IX. De tătarcă.

Marţi dimineaţa
nouă fete de tătar
au luat nouă hârleţe tătăreşti
şi-o 'nşelat 29) nouă cai tătăreşti
cu nouă şeluri 30) tătăreşti
s'o dus la hindichi 31) tătăresc
şi-l făce,
îl ulicăie
„tărtăşica” 32) de-a dura se duce.

De trei ori, trei zile de rând, de marţi până joi. Cu acu în „tătărişcă” cu rachiu şi ungi bolnavul pe spate. De tătarcă te doare schinarea, îi „rosătură la oasă” (reumatism?).

Speia (Tiraspol), idem.

26) „Samca” ?
27) creştetul.
28) haina.
29) înşeuat.
30) şei.
31) şanţ.
32) bostan mic.

X. La vaci.

Marţi dimineaţa
stăpânu s'o mânecat,
s'o sânecat,
pe Bălaia la păscut o mânat
la un deal ascuţit
ca un vârv de cuţit,
unde roua nu-i scuturată
şi iarba nu-i călcată.
Bălaia o păscut, s'o săturat,
ungeru cât ciubăru,
ţâţăle ca braţele,
untu spornic ca sarea
galben ca şeara.

Da duşmanca de strîgare
la nijloc de cale
ungeru i-o deşertat,
păru i-o îndărăptat,
urechile i-o ciuntat
Da ea mare glas o slobozît
din şeri până 'n pământ.
Nime n'o văzut-o
numai Maica Precesta:
— Tu, Bălaie, ce te văicăreşti?
— De unde nu m'oi văicăra
şi nu m'oi nişela
că m'am pornit marţi dimineaţa
pe cale, pe cărare,
duşmanca de strîgare
m'o 'ntâlnit la nijloc de cale
ungeru ni-o deşertat
din mană ni-o luat.
— Nu te văicăra,
nu te nişela
că la Ileana îi alerga,
Ileana ţi l-o descânta
cu mâna ţi l-o lua,
cu mătura l-o mătura.

Să rămâie Bălaia
curată şi luminată.

Se descântă în trei zile în făină sau tărâţe, care se dau la vaci.

Speia (Tiraspol), idem.

XI. De bubă neagră.

Bubă neagră,
bubă bălaie,
bubă verde,
bubă galbenă.
S'o scoborît Maica Precista din ceriu
cu o cârge de aur s'o sprijinit
la Ion din gură ni-o grait.
— Ce plângi şi ce strâgi?
— Cum Maică Precesta sfânta Marie,
cum n'oi plânge,
cum n'oi strîga,
dacă iacă buba cea neagră
s'o iscat.
— Du-te la Dariţa că ea cu fum
ţi-o afuma,
cu cenuşe ţi-o sămâna
peste Marea Neagră ţi-o arunca.
Acolo să chice,
să răscheie
ca spuma de mare
ca roua de soare.

De trei ori, Marţi, Miercuri şi Joi (total nouă descânturi). Eu zaraz (imediat) am furat cuvintele dela o babă.

Handrabura (Ananiev), Dariţa Robul, 49 ani.

XII. De deochiu.

Pasăre albă pe sub cer o zburat
trei chicături de sânge pe chiatră o chicat.
Aşa şi deochiul să crepe la Ion în cap.

Călugăr, bulgăr,
ie dăsagii pe umăr.
Cânii or lătrat,
dăsagii or scăpat,
aşa şi deochiul o crepat.
Să cheie, să răscheie
ca spuma de mare
ca roua de soare.

De trei ori. Descânţi cu usturoi. Lingi şi stucheşti bolnavul pe frunte. Jidovilor şi ţiganilor să nu descânţi că nu-ţi ajută ţie. Le-am învăţat dela o bătrână, care ştia şi de dragoste, amăge fetele.

Handrabura (Ananiev), idem.

XIII. De pocitură.

Anin, anin,
Cosma pe anin,
descântecul dela mine
leacul dela Dumnezeu sfântul.

Sânt trei surori a soarelui

șed în poarta Raiului:
una cântă,
una descântă,
una suflă de deochiu.

Fugi deochiu
iute ca vântul,
avan ca gândul
că te-ajunge
duh de maică
cum te-ajunge
așa te 'mpunge.

Dacă te-o deochiat om
să-i crepe vinele,
să-i cure sângele
să se mire toată lumea de dânsul:
dacă te-o deochiat fumeie
să-i crepe țâțăle
să-i cură laptele
să-i rămâie pruncu;
dacă te-o deochiat fată
să-i crepe rânza,
să-i cadă cosîța
să se mire toată lumea de dânsa;
dacă te-o deochiat flăcău
să-i crepe calul
să-i rămâie șaua.

O purces pasăre albă
pe sub ceriu
cu un ochiu de apă
și unu de foc.
Cu cel de apă
dă într'acel de foc
și să stânge.

Așa să să stângă de deochiu
din ochi dela Straton.
Nelușica linge nelușeii,
da eu îl ling de deochiu
pe Straton.

Descânți o singură dată cu usturoiu. Când începi descântecul faci cruce și zîci: „Doamne, dă-i leac, dacă are zile!" Usturoiul descântat este chisat într'o strachină și amestecat cu apă neîncepută și sfințită. Din acest amestec bea de patru ori în cruce (din patru părți ale strachinii). Bea odată, să spală pe cap, subsuori și sub genunchi. Dacă bolnavul doarme, descânți cu un ac, îl înțepi cu acul. Când spune ultimele două versuri descântătoarea linge bolnavul pe frunte. Când descântă cu usturoiu, suflă peste el.

Handrabura (Ananiev), Ileana Robul, 78 ani.

XIV. De strâns.

O purces Vania de-acasă
gras și frumos
pe cale, pe cărare,
l-o 'ntunchinat strânsu mare
cu cojoc de lup îmbrăcat,
cu cușmă de ghibol în cap,
cu saghie de foc în brâu,
cu ghiciu de șerpe pe mân,
din dos l-o luat,
în sus l-o ridicat,
jos l-o trântit
fața i-o îngălbenit,
ochii i-o împăiengenit,
sângele l-o băut.
Nime 'n lume nu l-o văzut,
nici nu l-o auzit.
Maica Precesta din ceriu
l-o văzut și l-o auzit,
pe scară de aur s'o coborît
în cârge de argint s'o spriginit,
la dânsul din gură o grăit:
— Ce te-ai văerat,
ce te-ai nișelat?
— Maică Precestă,
cum nu m'oi văera,
cum nu m'oi nișela,
că eu de-acasă ni-am pornit
gras și frumos,
strânsu mare înainte ni-o eșit
cu cojoc de lup îmbrăcat
cu cușmă de ghibol în cap
cu ghiciu de șerpe pe mân,
din dos m'o luat,
în sus m'o ridicat,
fața ni-o îngălbenit,
sângele ni-o băut,
ochii ni-o împăengenit.
Da Maica Precestă zice:
— Nu te văera,
Nu te nișela,
du-te la Ileana curând,
cu mai de grabă te du la Ileana,
Ileana ți-a lua strânsu din cap
strânsu din schinare,
strânsu din chicioare,
strânsu din chiept,
strânsu din subchiept,

strânsu din mân,
strânsu din suta de osişoare,
din mia de închieturele,
din sfârcurile nasului,
din cheiturile obrazului,
ţi l-a lua
şi l-a încuţita
în neagra mare l-a arunca.
Acolo să cheie,
să răscheie
ca spuma de mare
ca roua de soare.

De trei ori în holercă (ţuică), apă sau pe cămaşa bolnavului. De strâns te doare chieptu de frig, rămâne grebenos. Aceleaşi cuvinte se spun şi în descântecul de „spăriet".

Handrabura (Ananiev), idem.

XV. De vaci.

M'am sânecat,
m'am mânecat,
sfântă sâmbătă dimineaţa
faţă dalbă ni-am spălat,
la sfintele icoane m'am închinat
la Dumnezeu m'am rugat
şi la Gălbeniţa ni-am eşit
şi pe Gălbeniţa am ţârcăit-o [33],
la câmp curat am pornit-o,
la câmp curat
de fată necălcat,
de rouă nescuturat.
Şi toată ziua o păscut,
mană a dobândit,
ugeraşu ca ciubăraşu,
ţâţăle ca cosîţăle;
la stăpâna o venit,
da stăpâna n'o ţârcăit-o
Vidimile [34] înainte i-o eşit
şi mana i-o luat,
ea ghiţălu n'o aplecat.
Vidimile cornişele i-o ciuntat,
codiţa i-o scurtat,
părul i-o îndărăptat,
cătăturile i-o strâmbat.
Maica Precestă din cer o văzut
şi-o auzit,
pe scară de aur s'o scoborît
în cârgi de-argint s'o spriginit:
— Gălbinuţă, ce te-ai mâhnit?
— De-a-âta m'am amărît,
că vidimile de veste ni-o dat
şi 'nainte ni-o eşit
mana ni-o luat
şi eu stăpâna n'am încumnecat [35])
şi ghiţălu n'am aplecat.
Da Maica Precesta o zis:
— Ie, stăpână, doniţa de brad
şi apărătorul de fag
şi o mână sub deal,
sub costişe
pe cărarea lui Adam
şi o du la fântâna lui Iordan.
Acolo-i apa iordănită
de Dumnezeu blagoslovită
şi-acolo este unt şi smântână.
Acolo apă-i surghi
mana la loc ţi-a veni,
ca argintu curat,
ca laptele străcurat,
ca soarele luminat.
De-acolo la ocol te-i porni
peste nică nu-i da
numa peste trăi izvoare îi da:
unu-i de lapte
unu-i de gin,
unu-i de venin.
Din izvorul cel de lapte
tu-i surghi,
mana la loc ţi-a veni,
oameni or mânca,
dintr'un izvor s'or sătura.
Din cel de gin or bea
şi s'or îmbăta.
Din cel de venin
or bea vidimile
şi străgile,
fermecătoarele,
chismătoarele,
nesuferitoarele
şi-or crăpa.

Aşa să crepe deochiu dintre ochi
dela Gălbeniţa
din unger, de sub unger,
şibă [36] la Gălbeniţa

33) muls-o.
34) vidmele.
35) nu i-am dat să mănânce.
86) să fie.

fructu mult ca marea,
spornic ca sarea,
dulce ca mierea,
galben ca ceara.

De trei ori în trei zile: sâmbata, marţia şi joia. Diminecaţa, când mulgi vaca. Se descânta în tarâţe sau fanina.

Handrabura (Ananiev), idem

XVI. De beşică.

Beşica alba,
beşica neagra,
beşica roşie,
beşica vânată,
beşica ghivizîie,
beşica prin deochiu,
beşica din cascare,
beşica din strigare,
beşica din ura cei mare,
beşică jidoveasca,
beşica ţîganească,
beşica moldovenească,
beşica rumânească,
beşica turcească,
beşica nemţeasca...
Chei şi raschei,
ca spuma de mare,
ca roua de soare
şi Vania sa ramâie
curat şi luminat
ca ma-sa ce l-o facut
ca Dumnezeu pe pamânt
ce l-o lasat.

Se descânta de trei ori deodata cu peticâ din cahala, o aprinzi şi faci în jurul capului.

Handrabura (Ananiev), idem

POVEŞTI

XVII. Deşteptarea oamenilor.

S'o gasît unul care ştia mai mult decât ceilalţi şi umbla pe lume ca un viteaz de-i deştepta pe ceilalţi. El o întâlnit un om care căra soarele în casa cu un „oboroc" (coş), îl pune în faţa soarelui şi-l ducea în casă. Când îl destupa, nu era lumina. Dând acel om peste dânsul, l-a întrebat ce face. El raspânzându-i ce face, acela l-o deşteptat: „Buna casa ţi-ai facut, da trebue să iei un topor să faci două fereşti". Tăind, s'o aflat lumină în casă.

Mergând el de acolo la altul, o găsit un om care facuse caruţa în casa, mai larga decât uşa. Neputând-o scoate afara, voia să taie pereţii, s'o scoată afară. Intrebându-l ce face şi spunându-i, l-o deşteptat. Să scoată afară câte o bucăţică şi s'o puie afara.

De acolo trecând în altă comună, o găsit un cismariu care o făcut o şiobotă, da o făcut numa una şi vârî amândoua picioarele şi era foarte cald, dar nu putea merge. Luându-se de vorba despre obiectul cela, l-o deşteptat. „Mai fă una la unu şi una la unu".

De aici trecând mai departe, o dat peste un vecin care trăgea vaca la iarbă sus pe şopron. Intrebându-l ce face, el o spus. „O trag la mâncare, da ea nu vrea să să suie". El l-o deşteptat. „De ce nu iei de acolo şi să-i dai la vacă".

Trecând mai departe, intrând într'o casă, o găsit doua mueri plângând. Plângea de aceea că copilul şede lângă sobă, da pe vatră şede o bucată de cute şi ele plângeau că dacă o pchica aia de acolo, le-o omorî copilul. Dar nu le da în cap să mute cutea sau copilul. Dumnealui le-o deşteptat. „Luaţi ori copilul de jos, sau cutea de pe soba şi nu s'a întâmpla asta întrebare care o puneţi".

Speia (Tiraspol), Pavel Darie, 34 ani.

XVIII. Dumnezeu şi deavolul.

Când o făcut Dumnezeu lumea, o scos pământ din apă. Da ghiavolului îi era ciudă. „Da scoate şi tu Afrânache". Da el cân scotea era unghile spalate. „Zî Doamne ajută, că-i scoate". Da el n'o vrut. Şi când o zis o scos şi-o facut pământ. Şi Dumnezeu s'o dus dela dânsul. Şi-o zîs: „Fă ce te-ajunge capul".

El o facut o casă şi n'o fost fereste. El ducea soarele cu ciubărul în casă. Dumnezeu zice: „Fa fereste!" Dumnezeu o facut ferestele din spre Sud. Deavolul o făcut fereasta de pe cuptor.

S'o dus iar Dumnezeu. El o făcut car. Când vine Dumnezeu: „No, ce-ai mai facut?" El i-o arătat. Dumnezeu zice: „Strică carul şi-l scoate afară". Deavolul crepa de ciudă.

S'o apucat şi-o făcut o ciubotă (în loc de două). Dumnezeu i-o spus să facă două. Deavolul o zis: „Mă ghiruie pe mine".

Dumnezeu o arat şi-o semănat ceapă. L-o întrebat Dumnezeu ce vrea, el o zis ce-i deasupra. Al doilea an o semănat grâu, deavolul

o vrut ce-i în pamânt. Şi l-a ghiruit.

Dumnezeu o facut un lup de lemn. Dumnezeu zîce: „Fugi, ca te-a mânca!" Şi Afrânache fuge în iaz. De atunci lupu mânca viţei, mici, da o luna mânca vânt.

Handrabura (Ananiev), Ileana Robul, 78 ani.

XIX. Munca cânepii.

Odată trîi fete o facut şezatoare într'o casa mai departe de sat. Şi or venit nişte flăcai straini (cu copite de bou). Ele or voit sa fugă, dar ei le-or prins şi or voit sa le manânce. (Ele s'or ascuns într'o cânepişte). Ele or zîs sa nu le mânce, ca le-o spune „munca cânepii".

„Ari de cânepă, boroneşti şi sameni, da Dumnezeu ploaie şi ea răsare şi creşte. Şi creşte la genunchi, mai sus de genunchi, mai sus de rostu omului. O culege care-i seacă şi care-i cu samânţă; culegem pe cea seaca, apoi pe cea cu sămânţa şi o batem şi luăm samânţa. Şi o culegem şi facem mânunchi şi o ducem la moitoare şi o scoatem şi-o uscam şi-o aducem acasa şi o batem prin bateni. O dau prin meliţa, apoi o dau prin ragila şi facem fiioare şi fioarele le scarmănam cu peria. Toarcem şi facem sculuri şi o dam prin raschitor, de pe raschitor o dam pe vârtelniţa. o urzim. o ţesem, facem pânza. Pânza o ghilim. o uscam şi-o facem balaie ca hârtia şi dam la croitor şi face camaşe, izmene... Atunci o cântat un cucoş dela niezu-nopţii şi ei s'or prapadit".

Vasilcău (Dubăsari), V. Berin, 60 ani.

XX. Povestea ciobanului.

Era un boer şi fumeia lui şi ave ei un baet. Baietul cela era de şaptesprezece ani şi tare îi erau lui dragi oile. Iaca el vrea sa şie la oi cioban. Da iaca el s'o dus într'o zi cu oile pe deal. Da din alt sat o venit alt cioban cu oile aproape de dânsul. O venit un leu la ciobanul celălalt şi o vrut sa-l mânce pe dânsul. Da ciobanul cela avea cura sfinţita şi cuţit sfinţit la dânsul. Şi leul vrea sa-l înghita pe ciobanu cela, da nu-l putea înghiţi de cura şi cuţit, ca erau sfinţite. Şi zice leul la baetul boerului: „Daca-i lua curaua şi cuţîtul te-oi darui cu un dar ce vrei tu". Da el o luat şi i-o desprins la acela cuţâtul şi curaua. Şi i-o zîs: „Dă-mi cârdul aist de oi, al ciobanului". Da leul o zîs: „Ia cârdul aist de oi şi ţi-oi mai da ce-oi vrea eu". Da ciobanul boerului o luat curaua şi cuţitul şi leul l-o înghiţit pe cioban. Şi i-o dat oile celea. Şi zîce: „Sui calare pe mine!" Da el s'o suit calare şi l-o dus printr'o padure deasa ca nu mai rasbate nime pe cele locuri. La mijlocul padurii erau urşi, luchi, ce vrei, etc., care voiau sa-l manânce. Da leul l-o umflat pe sus şi l-o dus departe. O ajuns la o borta. Şi zîce: „Ia intra încoace, acolo-s parinţii mei, — tata-so şi ma-sa lui — şi i-o zîs, ţi-or da parinţii nei o lada cu bani, chetri scumpe, da nu lua. Da este în cui un baţ, ca un mestecau de mamaliga), sa-l cei pe cela. Nici din casa sa nu eşi pâna nu ţi l-or da pe acela!"

Da ei n'o pre vrut sa-l dea, da dupa aceea l-o dat. El o luat baţul cela şi o eşit de acolo afara şi leul îl aştepta afara sa-l duca pe el. L-o luat călare şi l-o dus înapoi, unde o înghiţit omul cela şi l-o lapadat.

Da el s'o pornit acasa (oile pornisera mai înainte). El sîngur s'o pornit. S'o dus el aproape de casa boerului şi gândeşte: ce sa fac cu cu baţul cesta. Şi ie şi-l trânteşte în pamânt. Da baţul cela era sora leului. Şi daca l-o trântit, s'o facut o fata frumoasa şi o zîs: „Of!" Şi fata o zis baetului: „Te duci acasa şi la tata-to este un copil mititel, ni-l lua în braţe şi atunci îi uita de mine". Da el s'o dus la boer şi s'o jucat cu copilul cela şi-o uitat de dânsa. Da fata o gândit sa se faca o casa şi ca în casa. Traia acolo.

Da de-amu o chemau baeţii la şezatoare. Iaca o grait un baiet sa doarma cu dânsa. Da ea o zîs: „Moşna sa vie!" El s'o dus sa doarma cu dânsa. Şi de-amu o intrat în casa. Da uşa sa tot deschide. Da el toata noaptea o închis uşa şi n'o dormit cu dânsa. De-amu o cântat cocoşu de catra ziua şi s'o dus acasa. Al doilea sara o venit iara baeţii şi zice altu de durmit. Iar o venit un baet şi când sa doarma, o zîs ea: „Ia cociorva şi împinge cenuşa în cuptior!" Şi s'o lipit cociorva de mâni şi toata noaptea o împins la cenuşe şi n'o durmit. Dimineaţa s'o dus acasa. Da nu spune nimaruia. Tace. A trîia oara altu. „Moşna sa vie!" Da el s'o dus în casa. Facuse ea un ghiţal de lemn (îl gândise ea). El o intrat în casa. Da ea zice: „Ia ghiţalu asta şi-l du la vaca în poiata, sa nu şada în casa!" Da o luat ghiţalu şi l-o scos afara. S'o suit calare pe dânsul. Da el l-o umflat, l-o târait prin păduri şi i-o

rupt cameşa. Şi dimineaţa s'o dus acasă. Şi s'or dus ei acasă toţi trei şi-or spus fiecare cum o paţît.

Da baetul boerului s'o însurat cu o fată şi sa duce la biserică, mergea să se cunune. Şi fata adusa de ficior, sora leului) s'o facut glod înaintea lui, sa intre căruţa în el. Şi o intrat caruţa ceia în el. Da baetul boerului s'o scoborît din caruţa şi n'o putut-o scoate. Şi baeţii i-o spus ca la fata ceia este un ghiţal de lemn şi daca l-ar înhama l-ar scoate. Şi o adus ghiţalu cela şi l-o înhamat şi o umflat căruţa ceia şi o luat mireasa ceia şi o umflat-o şi-o dus-o prin padure.

Da baetul boerului şi-o adus aminte de fata ceia şi s'o dus şi-o luat-o şi s'o dus la biserică şi s'o cununat cu dânsa. Şi ni-o facut nuntă şi am fost şi eu acolo şi-am beut şi am mâncat. Şi ei traesc şi azi acasa.

Vasilcău (Dubăsari), Vania Cohanschi, 19 ani (Moldovean)

XXI. Cei doi gemeni.

O fost un om şi o fumeie şi avea o iapă şi omu avea un câne. Şi era fumeia a fata şi dulauca a fata şi iapa a fata. Şi o făcut şi fumeia doi copii, iapa doi mânzi, da dulauca doi ţânci. Şi era toţi nasdraveni. Şi trece o zî şi el era de un an şi ei o trăit zece zîle lânga parinţi. Copiii nasdraveni pe cine love omora. Şi băiatul al mare o zîs la cel mai mic ca el se duce în altă parte. O luat cel mai mare mânzul cel mai mare şi cânele cel mai mare. Baiatul cel mai mic mânzul cel mai mic şi cânele cel mai mic. Şi s'or pornit ei şi-or mers pa drum cât or fi mers şi când or ajuns la o cruce or hotarît să să despartă. D-ta te-i duce pe ast drum, o zîs celui mic, eu m'oi duce pe cel drum. Acel mai mare o zîs da daca-i muri, cum oi şti, şi dacă oi muri eu cum îi şti. Da cel mai mare avea un baţ de salcie în mâna. Şi zice eu oi înfibge băţul acesta în pamânt şi dacă îi veni la baţul acesta şi o şi baţul uscat, sa ştii că eu îs mort. Dacă oi veni eu şi a şi baţul uscat, tu îi şi mort.

S'o pornit acel mai mic şi o mars, o mărs şi o vazut o lumină şi s'o dus la acea lumină şi s'o cerut să mâie. Da acolo trae doi moşnegi, o babă şi un moşneag. Şi moşnegii ceia l-o luat pe dânsul de suflet. Da el dimineaţa s'o sculat şi-o dat sa se spele şi nu era apă. Da baba zice: „La noi apa îi la zmei, trebue sa-i dai suflet de om, copil sau ce-o hi, şi ţi-or da apă". Da el o zîs: „Nu-i nic!" O luat şi o eşit el afară şi şi-o făcut fântână şi-o suflat-o cu alama şi argint. Şi o luat patru bote şi şi-o dus dela zmei apă şi o turnat în fântână şi avea ei apă.

Şede el dinaintea casei şi vede că merge muzica mândră cântând. Da el o întrebat-o pe babă: „Mâcă (bunică), ce muzică aşa mândra merge?" Da ea o zis că boerul duce fata cea mai mică sa o dee pe apă la zmei. Şi numa narodul s'o întors înapoi dela fântână. Da el so suit calare şi-o luat cânele şi s'o dus la fântâna. Da fata ceia i-o zîs lui: „Dă-te, voinice, de icea în laturi, c'a veni zmău şi pe d-ta te-a mânca!" El o zîs; „Nu-i nică!" Na, caută în cap, că n'are cine îmi căta în cap". „Vin şi ţi-oi căta în cap". Da el i-o dat o sulă, zice să nu adorm, să mă trezeşti cu asta când îi vedea că vine zmeu. Da ea o început a-i căta în cap.

Da zmeu s'o pornit cu trei capete. Da ea o văzut zmeu şi îi era jele a-l îmboldi cu sula. Şi-o început ea a plânge şi o chicat o lacrimă ferbinte pe faţă şi s'o trezît. Zîce: „Of! Tare am adormit!" Da el o cătat la cal şi la câne şi o zis cânelui: „Cum îţi pare, l-oi ghirui?" Da cânele o zîs :„L-om ghirui! Da zmeu o venit şi o zîs: „Da-te, frate, în lături, sa-mi iau masa". Da el o zîs: „Masa nu se ia aşa, trebue muncă. veri munca!" Da nasdrăvanu i-o zis: „Da şi ne-om trânti". Da zmeu o zis: „Da!"

Şi o suflat faţare (arie) de alamă şi de aur şi-o prins la trântă. Şi când l-o trântit năsdrăvanul pe zmeu, o îngropat zmeul până la genunchi şi o luat cânele un cap şi l-o dus la un deal de cheatră şi o ridicat dealul cel de cheatră şi o svârlit capetele acolo.

Da fata o luat şi i-o dat lui verigă. Da el zice: „Du-te acasă!". Da ţiganul ni-o eşit înainte, şi zic, Vania ţiganu i-o eşit înainte şi zice „Eu te-am scos dela zmeu. Dacă nu-i zice că eu te-am scos, or eşi zmeii şi te-or mânca". Da ea o zîs că-oi zice. S'o dus acasă fata, da tata-so o întrebat-o: „Cine te-o scos dela zmău?" Da ea o zis: „Vania ţiganu". Da tată-so o zîs: „Când aş şti cine-i el, te-aş mărita după dânsul şi i-aş da toată bogaţia în jumătate". S'o dus tată-so şi l-o cotat pe dânsul şi o dat fata după dânsul.

Acum făcea nuntă şi umbla printre case şi chema (oamenii la nuntă). Da el o mers pe lângă ghidu (bâtiu, unchiu, bătrân) care l-o

luat de suflet. Da nasdrăvanu durnic cu mâna pe fereastă, da el o văzut și i-o spus tată-su-lui că nu țiganul o scos fata dela zmeu. Tata-so s'o dus după dânsul. Da el o venit. Da țiganul șede după masă și o zis țiganul năsdrăvanului: „Șii sănătos!" Da năsdravanul i-o zîs lui: „Ce ești tu aicea?" „Eu mă însor!" Da năsdrăvanul o zis „Da cum boeru dă fata după tine?" Da el zice „Eu am scos-o dela zmei". „Da cum tu ai scos-o?" „Am ucis zmau". „Da pă une ai dat zmau?" „Acolo, subt un deal de cheatra". Da el o zîs hai și ne arata unde-s ele. Și l-o dus pe țigan și s'o dus la dealul cel de cheatră și o zîs aicea ridica și privește. Nasdravanul o zîs ridica tu, să văd eu. Țiganul s'o prins și n'o putut ridica. Da năsdrăvanul l-o loghit cu sfârca (bobârnacu) și l-o ucis.

Da boerul l-o luat pe năsdravan și o dat fata după dânsul. Și i-o dat toată bogăția în jumătate. Și i-o dat o casă și zîce: Umblă în toate holovincile (cămările) da în una să nu umbli. Și fomeea s'o dus la biserică. Da el o zîs: ce hăseain eu șiu dacă peste tot locu să umblu, da acolo să nu mă duc. Da acolo era „voloșemni" (fermecătoare) și l-o apucat pe dânsul și i-o tras înăuntru (pe el, pe cal, pe câne). Și o început acolo înăuntru a spulbera frig. Da ei o început a frânge copaci și a face foc și se încălzeau. Da baba ceia o zis: „Voinice, primește-mă să mă încălzesc". Da el zice: „Vin". Dar ea zice: „Na aest șir de mătasa, aruncă-l pe tine, pe cal și pe câne: tu să nu ma bați, da calu să nu mă svârle, da cânele sa nu ma rupa". Da el zice: „Dă-o încoa!" Și-o luat și o aruncat pe dânsul, pe cal și pe câne și s'o facut trei scali (stânci) de cheatra.

Și atunci o venit fratele cel mai mic, s'o dus la crucea drumului, la bațul ce l-o înfipt ei, da el era uscat. Da el zice, fratele meu este mort, ma duc sa-l vad. S'o dus, da fumeea îl întreaba (ei samanau). Am fost la o hota (vânatoare), m'am mai ohotit.

Ea a doua zî s'o sculat și s'o dus iar la biserică și i-o dat cheile lui: „Na, peste tot locu umbla, da acolo sa nu umbli, tot în acea chilioara. Și ea s'o dus, da el o descuiat ușa și o întrat acolo. Și iara așa o început a ninge și a și frig. Da el o vazut scalile celi de cheatra și o zîs: Aștea-s frații nici și o început a face foc. Da baba ceia iara o venit la dânșii și o zis: „Primește-ma să ma încalzesc?" Da el zice: „Vin!" Da ea zice: „Na, un șir de mătasă, aruncă pe cal, pe câne și pe tine, tu să nu ma bați, cânele să nu ma rupă și calul să nu ma zvârle". Da el zice: „Da încoa". Da ea o întins mâna și-i dă lui matasa. Da el o prins-o de mâna și-o început a taie dintr'însa și zîce „îngie frații!" și o luat-o ei amândoi de mână, unul de o parte și o taiat dintr'însa cu bucățica până i-o scos de tot de-acolo. Atunci o taiat-o cu totul și o întrat în casa și-o stat amândoi în casă. Da fumeia nu-i cunoștea care-i barbatu ei. Da fratele cei mai mare zice: „Care ți-i bărbatul?" Da cânele zice: „Zi că aestalant". Da ea zice: „Aesta-i el". Și atunci ei o hulit (chefuit) și o închinat, da în gură nicio chicatura n'o chicat.

Handrabura (Ananiev), Pahon Strescu, 30 ani.

GH. PAVELESCU

SATE-CRÎNGURI DIN MUNȚII APUSENI

— OBSERVAȚII ASUPRA AȘEZĂRII LOR SOCIALE —

In primăvara anului 1942 Institutul Central de Statistică, de sub conducerea d-lui director general Dr. S. Manuilă, realiza prin Serviciul Exterior, organizat de d-l director H. H. Stahl, un program nou de statistică. A luat astfel ființa un nou organ: censorul statistic de plasa, cu o dubla funcțiune, de teren în primul rând — formând legătura permanenta și directa între centrul întregului mecanism statistic și materialul cercetat — și numai în al doilea rând de birou.

Acest cadru ne-a oferit posibilitatea cercetarilor la teren în satele din plasa Câmpeni, județul Cluj-Turda, dela data de 13 V. 1942 și până la 13 IV. 1943 (11 luni). Studiile începute astfel pe marginea atribuțiilor statistice, cereau însă o cercetare consacrată exclusiv acestor probleme. Ea s'a putut face datorita interesului pe care d-l Prof. D. Gusti, Președintele Institutului de Științe Sociale al României, l-a avut întotdeauna pentru cunoașterea satelor noastre. Cu sprijinul d-lui Prof. Dimitrie Gusti

cercetarile au fost continuate în vara anului 1943 16 VI.-15 VII).

Prezentarea de faţa este un fragment din studiul facut cu aceasta ocazie. Ea este mai de graba o prefaţa pentru cunoaşterea vieţii sociale a satelor-crînguri caracteristice Munţilor Apuseni.

Plasa Câmpeni este situata în extremitatea vestica a judeţului Cluj-Turda. Limitele ei naturale le marcheaza o linie aproape neîntrerupta de înalţimi, care culmineaza în vârfurile: Biharia Curcubata-Mare 1849 m. , Gaina 1488 m. , Calineasa 1432 m.) şi Balamireasa Sboru 1633 m. . Aceste înalţimi formeaza şi cumpana apelor între basinul Someşului în Nord şi al Crişurilor în Vest şi Sud. Regiunea muntoasa face parte din masivul Bihorului, ale carui înalţimi se continua spre Nord atingând culmi similare în Vladeasa 1838 m.), spre Nord-Est în Muntele-Mare 1827 m.), iar spre Sud în înalţimile Abrudului cu vârful Vulcan (1266 m. , care domina din departare toată regiunea. Masivul se termina spre Vest în depresiunea Beiuş-Vaşcău, spre Nord în depresiunea Calatei, iar spre Sud a Bradului.

Aceasta cetate naturala constituc basinul superior al vaii Arieşului, cu cele doua ramificari principale: Arieşul-Mare şi Arieşul-Mic, cu numeroşi afluenţi, ramificaţi printre nenumarate culmi tot atât de ramificate. Nivelul cel mai scazut al vailor se gaseşte la altitudinea de 550 m. la Bistra şi Câmpeni, iar la Arieşeni paraul Lapuşului atinge 900 m.

Relieful este prin excelenţa muntos, cu înalţimi care prin felul lor de înalte spinari rotunjite, dau mai mult impresia unui ţinut de dealuri înalte decât de munţi. Pretutindeni te surprinde relieful liniştit al înalţimilor, care prezinta o suprafaţa aproape uniforma, cunoscuta sub numele de „platforma Arieşului" sau a „Ţarii Moţilor" [1] .

Aceasta regiune puternic erodata de ape, prezinta trei niveluri importante pentru aşezarile omeneşti. Primul este la altitudine de 650-700 m., reprezentat mai mult prin umerii în forma de trepte ai vailor. Acest nivel este mai redus ca întindere datorită numeroşilor afluenţi ce coboara din munte, erodându-l puternic. Al doilea nivel, mult superior, este la 800-900 m., cu o întindere mai mare. Acest nivel, pastrat sub forma mai mult sau mai puţin plana, prezinta o deosebita importanţa pentru aşezarile omeneşti, care sunt rasfirate aproape pretutindeni pe această suprafaţa. Aceste doua niveluri dau dovada de o mare vechime a aşezarilor. Al treilea nivel este situat la înalţimea de 950-1100 m. Extensiunea lui este foarte mare şi de o egala importanţa pentru aşezarea vieţii umane. Vom vedea ca popularea acestui nivel, în mod stabil, este de data mai recenta.

Ceea ce intereseaza din aceste elemente geografice, pentru problemele vieţii sociale, sunt câteva condiţii determinante. In primul rând aspectul de platou al înalţimilor uşor ondulate, care contrastează în chip uimitor cu vaile adânci şi înguste, constituind în ansamblu vatra satelor. Şi în al doilea rând caracterul unitar al regiunii întregi, în care înalţimile însorite cheamă, iar vaile adânci nu sunt limite şi nici crestele nu sunt hotare, dar în care oriunde ai urca pe suprafaţa uşor ondulată, de pretutindeni vezi strajuind, ca un destin, culmile înalte ale Bihariei, alba ca zapada ce o acopere uneori tot timpul anului.

In acest spaţiu fizic, care reprezintă în total o suprafaţă de 134.189 jugăre 77.226 hectare), traieşte o populaţie de 41.016 locuitori (Rec. 1941) într'o uriaşa şi continua lupta cu cadrele date.

Din punct de vedere administrativ plasa Câmpeni este alcatuita astazi din 12 comune cu 39 de sate [2]). In realitate este vorba de 13 sate mari, care au format 13 comune până în 1943. [3]).

Ne gasim în faţa unor sate cu casele risipite, caracteristice în general regiunilor muntoase. Fiecare sat are gospodariile risipite pe întreaga suprafaţa a hotarului. Fig. 1 . Vatra satului se confunda deci cu aproape tot hotarul satului. Ceea ce da totuşi o nota cu totul particulara satelor de care ne ocupăm este prezentarea lor sub forma de grupuri rasleţe nu-

---

1) *Emm. de Martonne,* Excursions géographiques de l'Institut de Géographie de l'Université de Cluj en 1921. Première excursion. Le Massif du Bihor *Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj,* vol I, Bucureşti, 1924, Cultura Naţională, p. 79.

2) Mon. Of. Nr. 102 din 4 V. 1943.

3) Mon. Of. Nr. 73 din 26 III. 1942.

mite crînguri („cringuri"). Nu gospodarii izolate, ci crînguri izolate, risipite ca „stolurile" pe suprafaţa înalţimilor. (Fig. 2, 3, 4).

Tab. I Impărţirea Administrativă 4)

Nr. curent	Denumirea comunei	Denumirea satelor ce compun comuna (satul de reşedinţă este cel însemnat cu steluţă)
1	Albac	Albac*, Cioneşti, Costeşti.
2	Arada	Arada*, Giurgiuţ, Mătişeşti, Trifeşti.
3	Arieşeni	Arieşeni*, Cobleşu.
4	Avram-Iancu	Avram-Iancu*, Târsa, Vidrişoara.
5	Bistra	Bistra*, Băieşti (Dealu-Băleştilor), Dealu-Muntelui, Hudriceşti (Dealu-Hudriceştilor), Vârşi.
6	Câmpeni	Câmpeni*, Dealu-Capsii, Mihoieşti.
7	Certege	Certege.
8	Gârda-de-Sus	Gârda-de-Sus*, Iarba-Rea (Neagra-de-Sus), Ocoale.
9	Neagra	Neagra*, Morcăneşti, Petelei.
10	Ponorel	Ponorel, Lumineşti.
11	Săcătura	Săcătura*, Pojorâta.
12	Scărişoara	Scărişoara*, Faţa-Lăzeşti, Lăzeşti, Potionci, Sfoartea.
13	Vidra	Vidra*, Goieşti, Poieni.

Noi am identificat aceste crînguri, cu toponimia, structura şi poziţia lor topografica. In tabloul alaturat dăm 450 de crînguri prezentate în 128 de grupuri mari. Pentru aceste grupuri de crînguri dam un cod care ne va indica pe hartă poziţia şi structura 5). Trupurile de moşie ale satelor sunt cele aratate de hărţile cadastrale cu modificările ulterioare, trasate de noi după informaţiile locuitorilor 6. Acestea s'au facut la vechile comune: Albac, Scărişoara şi Neagra, din care au rezultat şase comune: Albac, Arada, Scarişoara, Gârda-de-Sus, Arieşeni şi Neagra.

In cadrul lucrarilor Institutului Central de Statistica, noi am prezentat numarul gospodariilor şi al locuitorilor fiecarui grup, şi uneori chiar şi al crîngurilor mici, atunci când se puneau unele probleme. Cu sprijinul d-lui director H. H. Stahl, care ne-a pus la dispoziţie borderoul listelor de gospodarii dela recensamântul 1941, am avut posibilitatea sa repartizam populaţia recensata, la grupurile de crînguri prealabil stabilite împreuna cu cei mai buni cunoscători ai satelor 7). Gruparea prezentată de noi constitue de altfel adevarate sectoare după care circula atât preoţii la Bobotează, cât şi organele de administraţie în executarea ordinelor.

Tab II. Lista „crîngurilor".

Nr. de ord. al grup. de crîng.	Nr. de cod al comunei	Nr. de cod al grup. de crînguri	Denumirea *) comunei	Denumirea *) crîngului
1	I	1	Câmpeni	Mihoieşti.
2	I	2	„	Boteşti. Cuprinde şi Coasta-Berbeceanului, Oneţeşti.
3	I	3	„	Motoreşti.
4	I	4	„	Sorliţa. Cuprinde şi Patiţeşti, Potinteşti.

4) Extras din Mon. Of. 73 | 942.

5) Confruntă Tabloul II cu harta (Fig. 1). Cifrele romane reprezintă codul comunei, iar cele arabe codul grupurilor de crînguri.

6) Deciziile oficiale nu se mai găsesc la Primăriile respective şi nici la Prefectura judeţului.

7) Informatori: I. Câmpeni: Miheţ Constantin, 59 ani, agent agricol; Oneţ Petre, 32 ani, învăţător localnic. II Certege: Pantea Iosif, 37 ani, primar; Motora Constantin, 58 ani, fost primar; Trifa Dumitru, 35 ani, învăţător localnic. III. Bistra: Balea Florian, 48 ani, înmanuator. IV. Săcătura: Bodea Dumitru, 33 ani, impiegat, localnic; Potinteu Nicolae, 45 ani; Popa Pătru, 30 ani; Toader Sabin, 33 ani. V. Albac: Todea Iuliu, 33 ani, preot, localnic; Mateş Dumitru, 42 ani, impiegat, localnic; Costea Nicodim, 36 ani, învăţător localnic. VI. Arada: Nicola Aurel, 45 ani, primar. VII. Scărişoara: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Mocan Florea, 47 ani, impiegat localnic; Cofariu Ioan, 28 ani, brigadier silvic. VIII. Gârda-de-Sus: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Stan Teodor, 52 ani, înmanuator; Borteş Ioan, 61 ani, înmanuator; Morcan Romul, 39 ani, primar. IX. Arieşeni: Todea Ioan, 67 ani, preot localnic; Paşca Ioan, 40 ani, primar. X. Neagra: Haneş Gheorghe, 59 ani, înmanuator şi fost pădurar; Toader Gheorghe, 39 ani, primar. XI. Avram-Iancu: Toader Alexandru, 66 ani, fost primar; Banciu Nicolae, 34 ani, notar localnic; Chira Ioan, 46 ani, primar. XII. Vidra: Resiga Gheorghe, 60 ani, învăţător localnic; Tomuş Alexe, 63 ani, fost notar localnic; Trif Iosif, 45 ani, primar. XIII. Ponorel: Pleşea Ioan, 58 ani, agent agricol şi casier; Vesa Vasile, 61 ani, fost primar; Drăgoi Achim, 69 ani.

*) In ordine topografică.

Nr. de ord. al grup. de crîng.	Nr. de cod al comunei	Nr. de cod al grup. de crînguri	Denumirea comunei	Denumirea crîngului
5	I	5	„	Floceşti. Cuprinde şi Borleşti, Corcheşeşti.
6	I	6	„	Valea-Bistrei. Cuprinde şi Dealu-Bistrei, Dăndeşti.
7	I	7	„	Dealu-Capsii (Capsea). Cuprinde şi Ancăeşti.
8	I	8	„	Bonceşti.
9	I	9	„	Centru.
10	II	1	Certege	Tomoşeşti. Cuprinde şi Dărninosu, Comarnice.
11	II	2	„	Precupeşti. Cuprinde şi Trocuţii.
12	II	3	„	Borleşti Cuprinde şi Guleşti, Mihăieşti, Tiutiu. Răpolţ, Bulzeşti. Iepureşti.
13	II	4	„	Valea-Caselor. Cuprinde şi Bistrăeşti.
14	II	5	„	Dricu-Certegii. Cuprinde şi Gavrileşti, Cotişei, Motoreşti, Pliceşti, Ciupeşti, Todireşti, Boteşti.
15	II	6	„	Peste-Valea-Bistrii. Cuprinde şi Văleni, Haiduceşti.
16	II	7	„	Coasta-Văscului. Cuprinde şi Horpoleşti, Dosu-Văscului, Văseşti.
17	III	1	Bistra	Centru (Sat). Cuprinde şi Valea-Oilor.
18	III	2	„	Vârşii-Mici. Cuprinde şi Lunca Merilor, Creţeşti, Purceleşti.
19	III	3	„	Vârşii-Mari. Cuprinde şi Lunca-Largă. Ştefanca, Perjeşti, Rontu, Băinzat, Toloceşti, Câmpăneşti.
20	III	4	„	Hudriceşti (Dealu-Hudriceştilor), Cuprinde şi Lipaia, Sălăgeşti, Dămbureni, Tomnatecu.
21	III	5	„	Băleşti (Dealu-Băleştilor). Cuprinde şi Valea-Mare, Poiana, Cheleteni, Rătitiş, Durăşti.
22	III	6	„	Dealu-Muntelui. Cuprinde şi Păşceşti, Bocşeşti, Pomeşti, Aroneşti. Valea-Mare.
23	III	7	„	Gârde (Dealu-Gârdelui). Cuprinde şi Dealu-Nămaşului, La-Runcuri, Gârdea, Găleşti.
24	IV	1	Săcătura	Dealu-Frumos. Cuprinde şi Gădiuţ, Dănceşti, Pojorâta, Lunca-Pojorâtei.
25	IV	2	„	Bodeşti Cuprinde şi Culdeşti, Trifeşti, Şoşoleşti, Hristeşti, Zăheşti, Mraişteşti, Zehuţeşti Hozomaş, Ciorhoşeşti.
26	IV	3	„	Necşeşti Cuprinde şi Piştol, Albeşti, Văleni.
27	IV	4	„	Gura-Negrii. Cuprinde şi Pănteşti, Joldăşeşti, Popeştii-de Jos.
28	IV	5	„	Burzeşti Cuprinde şi Hristeşti, Bărdăi, Pupu.
29	IV	6	„	Vultori. Cuprinde şi Anăeşti, Burzoneşti, (parte).
30	IV	7	„	Popeştii-de-Sus. Cuprinde şi Vâţeştii-de-Sus, Vâţeştii-de-Jos, Băcueşti, Burzoneşti. (parte)
31	IV	8	„	Briceşti. Cuprinde şi Poduri.
32	IV	9	Săcătura	Tomuţeşti. Cuprinde şi Ştefănuţeşti, Todoreşti.
33	V	1	Albac	După-Pleşe. Cuprinde şi Rogoz, Gongăreşti.
34	V	2	„	Gura-Albacului (Lunca, Centru). Cuprinde şi Ciozeşti, Conţoreşti.
35	V	3	„	Pleşeşti. Cuprinde şi Măgăreşti.
36	V	4	„	Faţa-Albacului. Cuprinde şi Petreşti, Avrămeşti.
37	V	5	„	Deve.
38	V	6	„	Sohodol.
39	V	7	„	Costeşti. Cuprinde şi Roşeşti, Păveneşti.
40	V	8	„	Bărăşti. Cuprinde şi Buholţ.
41	V	9	„	Păltiniş (Dealu-Păltinişului). Cuprinde şi Rujileşti (Zgăibeşti).
42	V	10	„	Ruseşti.
43	V	11	„	Lămăşoaia (Dealu-Lămăşoii). Cuprinde şi Cioneşti.
44	VI	1	Arada	Gura-Arăzii (Centru).
45	VI	2	„	Mănceşti.
46	VI	3	„	Doştină. Cuprinde şi Zăheşti
47	VI	4	„	Ferecet (Fericet). Cuprinde şi Coijeşti, Ţâncii.
48	VI	5	„	Porjeşti (Dealu-Filipului).
49	VI	6	„	Mătişeşti. Cuprinde şi Poarca, Jăiceşti. Tomoieşti.
50	VI	7	„	Trifeşti. Cuprinde şi Dârleşti, Borteni.
51	VI	8	„	Borta.
52	VI	9	„	Pârciu.
53	VI	10	„	Giurgiuţ (Capu-Dealului), Cuprinde şi Buteşti, Botişeşti, Târsoţeşti, Zenzeşti, Dădăi.
54	I	11	„	Niculeşti.
55	VI	12	„	Teiu. Cuprinde şi Vărăşti.
56	VI	13	„	Baba.
57	VI	14	„	Preluca.
58	VI	15	„	Oaşa.
59	VI	16	„	Pătruşeşti. Cuprinde şi Vuceşti, Filipeşti, Bruzei, Puzeşti.
60	VII	1	Scărişoara	Faţa-Lăzeştilor.
61	VII	2	„	Lăzeşti. Cuprinde şi Dobreşti, Surdeşti, Mocăneşti, Bortăşeşti, Hojeşti, Mătei, Hărmoneşti.
62	VII	3	„	Potionci. Cuprinde şi Troloîeşti, Hărăşti, Tambureşti.
63	VII	4	„	Gârda-de-Jos (Centru). Cuprinde şi Bordoj, Topliţeşti, Olăreşti, Băiceşti, Dărălăi, Jebreşti. Gădoieşti, Pleşeşti, Purceleşti, Rădăceşti, Veseşti, Cârlora, Cârcăneşti, (Păşteşti).
64	VII	5	„	Ştiuleţ. Cuprinde şi Ciompleşti, (Cioteşti), Ivăneşti.
65	VII	6	„	Lespezea. Cuprinde şi Morţeşti.
66	VII	7	„	Runc. Cuprinde şi Hărjeşti, Ivăneşti, Pucălăţeşti, Tileşti, Trănceşti Ciuleşti, Purdeşti.
67	VII	8	„	Sfoartea, Cuprinde şi Belej.
68	VII	9	„	Preluca. Cuprinde şi Negeşti

Fig. 1. **Harta plășii Câmpeni indicând trupurile de moșie ale satelor cu crîngurile componente.**

I. Câmpeni	9 grupuri cu 17 crînguri	VI. Arada	16 grupuri cu 34 crînguri	X. Neagra	9 grupuri cu 40 crînguri
II. Certege	7 „ „ 30 „	VII. Scărișoara	9 „ „ 44 „	XI. Avram Iancu	4 „ „ 51 „
III. Bistra	7 „ „ 35 „	VIII. Gârda de Sus	13 „ „ 35 „	XII. Vidra	8 „ „ 39 „
IV. Săcătura	9 „ „ 40 „	IX. Arieșeni	14 „ „ 36 „	XIII. Ponorel	12 „ „ 26 „
V. Albac	11 „ „ 23 „				

Total 128 grupuri cu 450 crînguri.

Nr. de ord. al grup. de crîng.	Nr. de cod al comunei	Nr. de cod al grup. de cringuri	Denumirea comunei	Denumirea crîngului
69	VIII	1	Gârda-de-Sus	Huzăreşti. Cuprinde şi Floreşti, Hurhuneşti.
70	VIII	2	„	Plaiu (Buzăi). Cuprinde şi Haiduceşti, Pleşeşti, Bortăşeşti, Tolceşti.
71	VIII	3	„	Pletei. Cuprinde şi Negreşti.
72	VIII	4	„	Iarba-Rea. Cuprinde şi Morăreşti, Gligoreşti, Suceşti, Scoarţa, Inceşti, Grecii, Bruzeşti, Dodoeşti Marceşti Smide.
73	VIII	5	„	Gura-Gârzii (Gârda-de-Sus Centru, La-Biserică).
74	VIII	6	„	Fluţăreşti. Cuprinde şi Toporăşti, Gonjeşti
75	VIII	7	„	Pilşti.
76	VIII	8	„	Ocoale.
77	VIII	9	„	Iapa. Cuprinde şi Stânişoara, Hănăşeşti.
78	VIII	10	„	Dealu-Ordâncuşii.
79	VIII	11	„	Mununa. Cuprinde şi Apa-din-Cale.
80	VIII	12	„	Dobreşti
81	VIII	13	„	Coasta-Leşului.
82	IX	1	Arieşeni (Lăpuşe)	Dealu-Bajului. Cuprinde: Gondeşti, Tomiţei, Droleşti, Desmânţaţi, Pătrăhăiţeşti.
83	IX	2	„	Şteu.
84	IX	3	„	Galbăna.
85	IX	4	„	Vamvuceşti.
86	IX	5	„	Centru (Văleni, La-Biserică).
87	IX	6	„	Dealu-Avrămeştilor. Cuprinde: Chirileşti, Avrămeşti, Faţa-Avrămeştilor, Flocoşi, Bubeşti.
88	IX	7	„	Poniţa.
89	IX	8	„	Sturu.
90	IX	9	„	Faţa-Lăpuşului (Faţa-Căpreştilor). Cuprinde: Ducăi, Culdeşti, Căpreşti, Tomşeşti.
91	IX	10	„	Faţa-Bisericii. Cuprinde: Drulăi, Cânţeşti, Pânteşti, Raveceşti, Puraşti, Briceşti, Păşceşti, Negeşti.
92	IX	11	„	Faţa-Cristesii. Cuprinde şi Cotreşti, Cerbu.
93	IX	12	„	Cobleşu. Cuprinde şi Culdeşti, Jăbrei.
94	IX	13	„	Hodobană.
95	IX	14	„	Casa-de-Piatră.
96	X	1	Neagra	Morcăneşti.
97	X	2	„	Lupăeşti. Cuprinde şi Culdeşti, Scăfeşti, Căpteşti, Burzeşti,
98	X	3	„	Cândreşti. Cuprinde şi Bembea, Pupi, Creţu.
99	X	4	„	Beleştii-de-Jos. Cuprinde şi Şuşeşti, Butuci, Chiculeşti.
100	X	5	„	Stăneşti. Cuprinde şi Crăeşti, Bocii, Tolomeieşti. Burzeşti, Dideşti, Vamvucii.
101	X	6	„	Petelei. Cuprinde şi Cârjeşti, Lăzăreşti, Crapi, Obârşea, Costeşti.
102	X	7	„	Duduieni. Cuprinde şi Păşceşti, Todireşti, Cândreşti.
103	X	8	„	Beleştii-de-Sus. Cuprinde şi Chilieşti, Cristeşti, Culeşti.
104	X	9	Neagra	Hănăşeşti. Cuprinde şi Bara, Cărăşti, Durăşti, Dosu.
	XI		Avram Iancu	Vidra-de-Sus.
105	XI	1	„	Inceşti. Cuprinde şi Helereşti Puşeleşti, Gligoreşti, Marteşti
106	XI	2	„	Vidrişoara. Cuprinde: Morcoşeşti, Boldeşti, Crăciuneşti, Pătroeşti, Dealu-Crişului, Bonţi.
107	XI	3	„	Centru. Cuprinde şi Găvreşti, Ceameşti, Coroeşti, Mihăţeşti, Coceşti, Curseie, Zăreşti; Dobrana, Tomoţăi, Dealu-Hapului, Jiojeşti; Cărăşti, Şoiceşti, Pătruţeşti, Cristeşti, Doleşti.
108	XI	4	„	Târsa. Cuprinde: Păculeşti, Orgeşti, Verdeşti, Cârţuleşti, La-Căsoaie, Lunca-la-Leleşti, Găvreşti, Pogăneşti, Cocoşeşti; Plaiu, Plaiu-Bihăriei, Bădăi, Tarniţa, Davideşti, Cădreşti; Călugăreşti, Hijeşti, Bădăii-cei-Mici, Dumăceşti, Achimeţeşti,; Fistăreşti, Pârvuleşti, Avrămeşti, Dealu-Hijului.
	XII		Vidra	I. Vidra-de-Mijloc.
109	XII	1	„	Dosu. Cuprinde: Jifeşti, Porăşti, Borzeşti, Jivodeşti, Căşeşti, Lirci.
110	XII	2	„	Săgaj. Cuprinde: Gligoreşti. Horjeşti, Vâlceşti, Boleşti, Davideşti. Jefleşti. Hănăşeşti, Văseşti, Ruseşti.
111	XII	3	„	Nemeşi.
112	XII	4	„	Lunca. Cuprinde: Davideşti (Lopeşti), Ciuleşti, Horleşti, Forcoşeşti, Tomoşeştii-din-Sus
	XII		„	II. Vidra-de-Jos (Guieşti).
113	XII	5	„	Lunca-Guieştilor. Cuprinde: Oideşti, Popeşti, Guieşti, Răsigeşti, Achimeţeşti.
114	XII	6	„	Dealu-Guieştilor. Cuprinde: Culdeşti, Haiduceşti, Băceşti, Bordeşti, Dănileşti.
115	XII	7	„	Vulcăneasa.
	XII			III.
116	XII	8	„	Poieni (Puleni. Suprapietri). Cuprinde: Hărăşti, Şuseşti, Trifeşti. Bordeşti, Băi, Fântânele, Gârboave.
117	XIII	1	Ponorel	Bendeşti. Cuprinde şi Jghioheni.
118	XIII	2	„	Pleşcuţa.
119	XIII	3	„	Băteşti. Cuprinde şi Lupuţeşti.
120	XIII	4	„	Lumineşti. Cuprinde şi Haiduceşti, Indolea.
121	XIII	5	„	Căbăuşeşti.
122	XIII	6	„	Pleşeşti. Cuprinde şi Bobăreşti, Drăgoeşti.
123	XIII	7	„	Bogdăneşti. Cuprinde şi Ciucureşti.
124	XIII	8	„	Runcu. Cuprinde: Pitcreşti. Puileţeşti, Bobăreşti, Orgeşti.
125	XIII	9	„	Culdeşti. Cuprinde şi Burzeşti.
126	XIII	10	„	Vârtăneşti.
127	XIII	11	„	Dosu-Urdeşului Cuprinde: Urdeşu, Tomoşeşti, Veseşti.
128	XIII	12	„	Ficăreşti. Cuprinde şi Heteieşti.

Pentru gruparea crîngurilor am adoptat criteriul topografic. Unele crînguri se găsesc pe coame lungi de dealuri, cuprinzând un trup de moşie bine delimitat. Astfel hotarul întreg al comunei Bistra se separă în mod natural în şapte grupuri mari, bine distincte: Dealu-Hudriceştilor, Dealu-Băleştilor, Dealu-Muntelui şi Dealu-Gârdelui, separate de văile Bistricioara, Valea-Mare şi valea Dobrii; Vârşii-Mici şi Vârşii-Mari separaţi de valea Petresii, care cuprinde hotarul de „peste apa" Arieşului, în lunca caruia este situat „Centrul". (Fig. 5). Aceste crînguri mari cuprind nenumarate crînguri mici de câte 2-3 case, cu diferite numiri, după familiile ce le alcătuesc, pe care oamenii le cuprind sub un singur nume general. In acest caz nu am intrat în amănunt menţionând numai numirea generală, de pildă Dealu-Băleştilor, Dealu-Hudriceştilor, etc., cu atât mai mult că poziţia crîngurilor mici nu este definitivă, ele fiind în continuă creştere. Dar dacă în cuprinsul acestor crînguri mari se desprind unele cu toponimie distinctă şi poziţie izolată, dar tot pe spinarea aceluiaşi deal, noi am menţionat în listă grupul la care ele se cuprind, aceasta pentru a avea o cât mai completă toponimie cât şi pentru a le putea folosi la studiul evoluţiei crîngului.

Dar această configuraţie a terenului atât de distinct limitată — cum este cazul Bistrei — nu se găseşte decât sporadic în restul satelor Şi atunci s'a avut în vedere în gruparea lor gravitarea sau apropierea mai multor crînguri spre unul din ele, care a fost luat ca reprezentant al grupului, fie că deţinea un trup mai mare de moşie, fie că — în caz de egalitate — avea o poziţie centrală. Astfel crîngul Bodeşti (IV. 2), la care am grupat nouă crînguri învecinate, reprezintă o poziţie centrală, deşi ca numar de locuitori abia le întrece pe celelalte cu poziţii independente. In cazul când unul din grupuri deţinea majoritatea ca întindere şi populaţie, a fost luat acesta ca reprezentant al grupului, cum de pildă este Dealu-Frumos (IV. 1) cu câteva crînguri mici.

In afara de această situaţie, mai întâlnim cazul unor numiri topice luate ca reprezentante ale mai multor crînguri cu diferite numiri, prin faptul că acele crînguri se găsesc pe acea parte de teren. De pildă Faţa-Lăpuşului (IX. 9) sau Faţa-Bisericii (IX, 10), care cuprind diferite crînguri. (Fig. 6).

Am accentuat până acum, legătura strânsă între mediul geografic şi aşezările omeneşti, atât în ceea ce priveşte poziţia, cât şi forma lor. Am văzut că gospodăriile au găsit o mai prielnică aşezare pe suprafaţa platoului, decât în văile înguste cu luncile reduse la o făşie de abia câţiva zeci de metri, expusă inundaţiilor. Tot pe înălţimi („la deal") îi mâna şi nevoile economice, nutreţele fiind greu de transportat în vale. Consumarea fânului pe înălţimi mai are avantajul că scuteşte pe locuitori de a transporta gunoiul necesar fânaţelor şi culturilor pe înălţimi, fapt deosebit de important pentru regiunea noastră sărăcăcioasă. Văile n'au constituit astfel decât căi de pătrundere în munte căi ce au dus spre pădurile bogate ale regiunii — şi pe alocuri unde luncile permiteau prima vatră. In toată regiunea nu întâlnim decât două nuclee mai mari aşezate în lunca Arieşului: Câmpeni şi Bistra, dar şi la acestea „Centrul" nu reprezintă decât un procent redus din totalul populaţiei comunelor respective (31,6% la Câmpeni care este centrul economic al regiunii întregi şi 20% la Bistra). (Fig. 7). In afară de acestea, mici nuclee în vale se mai găsesc doar la Albac (Gura-Albacului) (Fig. 8), Arada (Gura-Arării) (Fig. 9), Săcătura (Gura Negrii) şi Avram-Iancu (Fig. 10). In ceea ce priveşte celelalte sate abia câte o casă izolată mai străjue din când în când singurătatea văilor.

Până aici vedem vieaţa omenească condiţionată de factorii cosmici. Dar condiţiile cosmice credem că nu explică în deajuns formarea crîngurilor, care sunt determinate în structura lor şi de factorul demografic. Proprietatea din jurul gospodăriei primului ocupant a constituit vatra crîngului. Acesta s'a tot lărgit în măsura în care i-a permis natura fizică şi evoluţia crîngurilor vecine. Descendenţii primei familii constitue astăzi populaţia crîngului.

„Tăt un neam o fost aici. O fost mai mulţi fraţi şi s'o împărţit (proprietatea). Aicea nu-s strinătăţi, nime, numa tăt de-ai noştri"[8]). Aicea nu sunt străini. Sunt tot familii înrudite în tot hotarul nostru (cam 120 jug.). Nime nu ştie când or fi venit. Din moşi strămoşi tot

8) Costeşti-Albac, (V. 7), Ivan Ilie, 74 ani.

aici se știu" 9), ne spune un fiu al Soșoieștilor, crîng cu șase gospodării. „Aici o fost șase case, acum s'o înmulțit. Dintr'o familie s'o făcut cinci cășî. Aicea mai demult n'o fost cășî, o fost câțiva vătrași bătrâni. Pe aici o fost tăt păduri, numa puțîn o fost lume faină. Lume friguroasă, loc tare, pietros, lucru mult și spor puțin" 10).

In crîngul Băi din comuna Vidra (XII. 8) un informator ne identifică un vechi „vătraș", familia Guia (Goia), care stătea jos în valea Arieșului în Lunca-Guieștilor (XII. 5) având proprietatea până în Suprapietri.

„Guia Todor o trait pe vremea moșului și locu ăsta tot o fost al lui, și Dealu Corbului și tot Băii. Aici îi zice la Guiești. Ăla strângea darea cu crestele pe băț. Avea slujitori, jurat. El nu era nemeș. O avut un ginere Pop și acum o rămas Pop" 11).

Astăzi Goieștii se întâlnesc peste tot pe valea Arieșului-Mic până sus în Avram-Iancu. Vidra-de-Jos se mai numește și Guiești.

Această descendență se poate vedea și din toponimia crîngurilor: Bodești dela familiile Bodea care îl alcătuesc; Trifești dela Trif, Mătișești dela Mateș, ș. a. m. d. Firește că nu trebue să conchidem că membrii aceluiași crîng se căsătoresc între rude, ci că fetele puteau fi aduse din alte părți, dar fără să primească zestre pământ. Dar fiindcă aceeași familie înmulțindu-se și ramificându-se nu mai putea fi identificată ușor după numele de familie, a intervenit porecla sau „ciufala". Astfel examinând toponimia crîngurilor din Arieșeni putem distinge trei categorii de numiri: 1. Nume de familie; 2. Nume de poreclă sau ciufală și 3. Numiri legate de elemente geografice.

1. **Nume de familii:** Toma (Tomiței); Avram (Avrămești); *Culda (Culdești); Brici (Bricești)*; Neag (Negești); *Pantea (Pântești)*.

2. **Poreclă și ciufală:** Gondea (Gondești); Drolea (Drolești); Desmântat (Desmântați): Pătrăhaița (Pătrăhățești); Vamvuc (Vamvucești); Chirilă (Chirilești); Flocos (Flocoși); Bub (Bubești); Jabră (Jăbrei); Durlău (Drulăi); Canța (Canțești); Raveca (Ravecești); Pura (Purești); Duca (Ducăi); Capra (Căprești); Tomșa (Tomșești).

3. **Numiri legate de elemente geografice** 12): valea Șteului (Șteu); valea Galbăna (Galbăna); Poiană (Ponița); Cobleșu; Cerbu (munte); Fața-Lăpușului; Sturu (munte); Hodobană; Casa de Piatră; Fața Cristesii; Dealu-Bajului.

Majoritate deci sunt numirile acordate ca poreclă sau ciufală, ca flocos, capra, etc., sau cu o semnificație asemănătoare, care s'a păstrat în limba noastră fără să mai fie folosite sau înțelese, și care pot pune interesante probleme pentru filologi. Astfel prin „vamvuc" se înțelege un om întreg la minte, iar „desmântat", contrariul 13).

Numele de poreclă sau ciufală întrebuințat în toponimia crîngului apare uneori, cu mai mare frecvență, alături de cel topic, de pildă Giurgiuț (Capu-Dealului), (VI. 10), sau alături de unele nume de familie, de pildă Cârcănești (Pășcești) (VII. 4), Cârcan fiind porecla, Pașca numele de familie.

---

9) Soșoiești-Săcătura, Toader Sabin, 30 ani.

10) Poieni-Vidra, Pavel Goia, 86 ani (XII. 8).

11) Vidra, Poieni-Băi, Goia Gavrilă, 76 ani.

12) Nume de familii din aceste crânguri:

Steu: Bâte, Gligor, Lazea, Cândea, Belei, Mateș.

Gălbana: Vulturar, Avram, Petruse, Bâte, Stefănuț, Mariș, Negrea, Natotea, Stan, Lazea, Mocan, Morcan.

Pònița: Bâte, Neag, Lup, Giurgiu, Pantea, Pașca, Mocan, Stefănuț.

Cobleșu: Avram, Petruse, Mocan, Culda, Mateș, Pantea, Negrea, Stan, Pașca, Bâte, Gligor, Vârciu, Lazea.

Fața Lăpușului: Bâte, Dobre. Pașca, Pantea, Mateș, Negrea, Belei, Lazea, Mariș, Vulturar, Culda, Neag, Jurj.

Sturu: Purcel, Gligor, Todea, Lazea, Bâte, Pașca, Jurj, Dobra,

Hodobană: Petruse, Avram, Negrea, Matei, Pleșa, Bâte, Lazea.

Casa de Piatră: Gligor, Matei, Bâte.

Fața Cristesii: Vârciu, Bâte, Jurj, Pașca, Neag, Gligor, Lazea.

Dealu-Bajului: Lazea, Petruse, Mateș, Belei, Culda, Mariș, Gligor, Purcel, Mocan.

13) Arieșeni, Todea Ioan, 67 ani, preot localnic.

Numirile topice sunt scoase din uz de îndată ce crîngul s'a mărit şi se afirmă deci cà vieaţă socială. Astfel pe locul numit Plaiu se gasesc patru crînguri mici: Buzăi, Bortăşeşti, Tolceşti şi Pleşeşti (VIII. 2). Plaiu începe să fie indicat sub numele de Buzăi. Uneori numele nici nu intră în funcţiune. Gâdoeşti (VII. 4) este pe locul numit Scaune, fără a purta aceasta numire.

Factorul demografic contribue şi la evoluţia crîngurilor. Natalitatea la aceasta populaţie de munte a fost, mai ales în trecut, foarte ridicata, încât în decurs de câteva generaţii crîngurile au devenit neîncăpătoare. Natalitatea a avut bine înţeles repercusiuni şi în domeniul vieţii economice. „Oamenii s'o înmulţit mult, locul s'o împărţit şi o rămas pe nimic: casa cu un pic de grădiniţă, un strat de ceapă. Sunt mulţi care nu samănă decât cânepă şi picioci" (cartofi) 14). Aicea' nu-s locurile strânse la oameni, unu-i aici, altu dincolo. Aici n'o fost bine împărţite locurile, tăt muşcături de locuri. Ieste câte unu care are de câte o litră 15) aici şi de alta în altă parte, alege care are câte un loc mai mare" 16).

Prin înmulţirea populaţiei şi fărămiţarea proprietăţii, oamenii au fost siliţi să găsească noi terenuri pentru aşezări. Acestea nu se puteau găsi decât la munte unde prin tăierea de păduri se obţinea la început o poiană, în care se stabilea o familie, mai întâi temporar, sub formă de „maietoare", iar mai târziu, după un timp oarecare devenea o locuinţă permanentă. Astfel măietorile care sunt la început simple poieni create prin defrişarea pădurilor, dupa un timp oarecare devin crînguri cu populaţie stabilă, rămânând să se găsească alte locuri pentru măietori. (Fig. 11, 12). Bine înţeles ca această posibilitate este acum la limită din cauza altitudinei reduse a Munţilor Apuseni, care sunt în întregime cuceriţi de vieaţa umană. (Fig. 13, 14). Ca dovadă că măietoarea a fost totdeauna leagănul crîngurilor, putem cita faptul că în unele crînguri mai recente — cum sunt Poienile Vidrei — gospodăria cu anexele ei (casă, şură, poiată, cămară) se numeşte şi astăzi „măietoare". Problema spaţiului este atât de vitală încât a ajuns să se creeze crînguri în condiţiile cele mai neprielnice vieţii omeneşti. Intre aceste condiţii nefavorabile trebue amintit în primul rând lipsa apei — din cauza regiunii calcaroase — care trebue căutată adeseori la distanţe de 2-3 ore, şi solul pietros, care pentru a putea fi întrebuinţat ca fânaţ sau arătură, trebue curăţit în fiecare an strângându-se „grohoturi" (grămezi de pietri) de mărimi impresionante, atingând chiar înălţimea unei case. (Fig. 15).

Acest proces se poate desprinde şi din informaţiile culese din crîngurile formate mai recent. „Mai de mult numa o casă era. Tata, fie iertat, o făcut-o în pădure, o pus casa pă buciumi (trunchi de brad). Sunt şi 100 de ani de când s'o tăiat pădurile. Numa de câţiva ani s'o făcut aiestea (6 case). Mutături o fost pe aici. Pământu l-o avut moşu jos în Stiuleţ. (VII. 5) Aici o avut numa mutătură. Vara stătea aici. Iarna să ducea dinjos" 17). In Roşeşti, când eram mic erau 6 case. Acum sunt 15" 18). „Moşu ne spunea că mai demult, când era copil, la Biserică o fost numa vre-o 2 case. La Stăneşti o fost una. O tăiat pădurea ca să facă loc de casă" 19).

Imediat lângă gospodărie se înfiripează şi puţină agricultură. „Acolo-i casă, acolea-i sămănătura" 20).

Un informator din Costeşti-Albac, Simion Paşca în vârstă de 84 ani, ne spune că pe timpul când era copil, pe Vârfurile Ţicălaia şi Poiene (1233 m.) din hotarul comunei Albac, erau păduri seculare cu câteva poieni deschise în marginea pădurilor de pe faţa muntelui, „dosul" fiind acoperit de pădure oarbă. In aceste poieni nu locuiau decât zece familii izolate fiecare în câte o poiană. Astăzi după cca. şapte decenii, din cele 10 familii vătraşe avem în crîngul Costeşti 124 gospodării. Aceasta se datoreşte prolificităţii Moţilor, aproape fiecare familie având 8-10 copii.

---

14) Arada, Nicola Aurel, 45 ani.

15) Măsură de 15 kg. Intr'un jugăr se samănă 6-7 litre de grâu sau secară.

16) Certege, Bădău Todor, 82 ani.

17) Costeşti-Albac, Ivan Ilie, 74 ani.

18) Costeşti-Roşeşti, comuna Albac, Nicula Niculae, 77 ani.

19) Stăneşti-Neagra, Tolomei Avram, 30 ani.

20) Idem.

Nr. crt.	Comuna	La Recensământul *) din														Suprafaţa în jugăre	Observaţii
		1869		1880		1890		1900		1910		1930		1941			
		Gosp	Locuitori	G.	L.	G.	L.	G.	L.	G.	L.	G.	L.	G.	L.		
I	Câmpeni	—	2259	—	2200	—	2431	—	2556	609	2956	643	3228	772	3620	5.621	
II	Certege	—	1340	—	1269	—	1243	—	1264	289	1219	247	1307	283	1436	7.463	
III	Bistra	—	3718	—	3582	—	3618	—	3755	908	4116	931	4501	1047	5044	21.745	
VI	Săcătura	—	1716	—	1795	—	1841	—	1845	418	1967	415	1968	431	2270	4.648	
V	Albac	—	4588	—	5166	—	5312	—	5800	1274	6513	620	3099	653	3528	18.896	Inclus'v Arada
VI	Arada	Face parte integrantă din comuna Albac										676	3460	781	4138		
VII	Scărişoara	—	4632	—	5153	—	5275	—	5627	1339	6270	1005	5252	732	4126	31.847	Inclus. parte din Gârda-de-Sus şi Arieşeni
VIII	Gârda-de-Sus	Face parte integrantă din comuna Scărişoara												557	3067		
IX	Arieşeni	Face parte integrantă din comuna Scărişoara										357	2020	378	2352		
X	Neagra	—	2542	—	2733	—	2541	—	2798	672	3053	580	2984	430	2188	15.128	Inclus. parte din Gârda-de-Sus şi Arieşeni
XI	Avram-Iancu	—	2684	—	2758	—	2629	—	3112	725	3609	771	3880	813	4111	17.644	
XII	Ponorel	—	1574	—	1652	—	1674	—	1771	386	1872	359	1976	411	2230	4.389	
XIII	Vidra	—	2592	—	2489	—	2517	—	2655	590	2674	564	2707	567	2906	6 808	
	Total . .	—	27645	—	28797	—	29081	—	31183	7210	34249	7168	36382	7855	41016	134.189	77.226 Ha.

*) Pentru anii 1860, 1880, 1890, 1900 şi 1910, precum şi suprafaţa după vol. 42 al Rec. maghiar din 1910; pentru anul 1930 din vol. IX al Rec. Pop., iar pentru 1941 Indicatorul Statistic 1941.

Pentru a urmari înaintarea spre înălţimi, ne putem servi şi de rezultatele recensamintelor. Din tabloul alaturat constatam o simţitoare creştere a populaţiei spre munte hotarele comunelor Albac şi Scarişoara, nevoite sa se separe din aceasta cauza, în mai multe comune. Aceasta creştere ajunge la limită între anii 1910-1930, cu toate pierderile razboiului şi colonizarile de dupa 1920 21 .

Cu toate ca crîngul este de multe ori izolat de cel vecin printr'o panta, vale sau padure, totuşi locuitorii lui nu duc o viaţa izolata de-a celorlalţi. Nevoile care îi fac sa se întâlnească sunt în primul rând de ordin economic. Locuitorii crîngurilor apropiate se ajuta reciproc la muncile câmpului, se întâlnesc în vale la moara şi sus la munte cu vitele sau la padure. A doua categorie de necesitaţi sunt de natura spirituala. Nevoia de a comunica între ei se manifesta prin şezatori („claci"), jocuri, cântece din tulnic şi fluier, a caror melodii reduc distanţele şi apropie sufletele. Intre crîngurile mai departate întâlnirea se face la biserică. Fig. 16, 17 . Alte nevoi care împing pe oameni sa-şi mai paraseasca uneori crîngurile sunt de ordin administrativ legate de primarie şi şcoala. Din aceasta cauza primaria este totdeauna aşezată în vale, valea fiind singura artera cu poziţie oarecum centrala în tot spaţiul care formează o comuna administrativa. Cât priveşte satele-crînguri din care este formata în general comuna administrativă din plasa Câmpeni s'ar putea spune că limitele naturale nu constituesc hotare între ele. Crîngurile se ramifica pe culmi, coboară pe pantele domoale, se împraştie de-a-lungul vailor, uneori fară sa ştii când înceteaza un sat şi când începe altul. (Fig. 18, 19 . Astfel suprafaţa totala a celor 13 sate este susceptibila de numeroase modificari. Un crîng poate trece uşor dela un sat la altul, şi ele au şi trecut în decursul timpului dupa cum gravitau interesele administrative.

Dupa 1920, vechea comuna Albac se separă în doua, alcatuind doua comune: Albac şi Arada. Hotarul se traseaza în mod arbitrar urmând vaile Fericetului şi Teiului. Drept criteriu de separare au fost cele două biserici, una din Gura-Albacului, care strângea odata cu toate vaile şi toate crîngurile urcate pe culmi, şi cealalta din Gura-Arazii, locul de confluenţa a celor doua vai: Arada şi Albac, spre care coboara toţi munţii. Matişeşti, Trifeşti, Giurgiuţ, Oaşa, Preluca, uriaşă populare a muntelui, cu Fericetul în faţă — leaganul şi sbuciumul lui Horia. Pe Dealul Fericetului, din casa lui Horia n'a mai ramas nicio urma, numai pamântul, veşnicul pamânt, „lumea" care se deschide graitoare ca o pagina de istorie. Toata mişcarea revoluţionara prinde graiu acolo. Parca vezi acele spinari mari de munte, cu sutele de gospodarii, adapostite lângă padurea şi paşunea înălţimilor, gravitând spre Fericet ca spre o mântuire. Şi deasupra, puternica şi înfiorătoarea Biharie, ca un gând mereu îndreptat spre isbânda. Dealul Fericetului sau al Ferecetului — numirea variază — derivând dela „ferice" (feriga , nu dela fericire. fiindcă într'o „lume" de piatra, într'o „lume" rece şi „ra" (rea), unde vântul Bihariei pustieşte orice trudă, nu poate fi vorba de fericire — dealul acesta cu perspectiva lui atât de aproape de Dumnezeu, se continua cu Dealul Costeştilor, vatra celui mai mare crîng din comuna Albac 677 locuitori). Intre acesta şi Fericetul din comuna Arada nu este nicio limita naturala, acelaşi platou pe care se circula neîntrerupt. Oamenii coboară pe ambele spinari, atât spre Gura-Arazii cât şi spre Gura-Albacului. Nici n'ai putea sa le stabileşti irevocabil apartinenţa. Din el alte vai şi alte dealuri, duc mai departe şi oamenii le trec dupa cum li-e mai uşor şi le cer interesele.

Dar aceasta separare administrativă dacă este foarte comoda din punctul de vedere al proprietăţii individuale — care în general este identică cu crîngul — nu poate rezolva problema proprietăţii composesoriale, indiviza şi împraştiată în nenumarate bucaţi printre proprietatea individuala farâmiţata şi ea. Astfel suprafaţa vechei comune Albac, s'a separat numai în mod formal în două părţi egale. In realitate cunoscatorii hotarului spun că Arada este mai mare, unde de fapt se gaseşte cea mai mare parte a proprietăţii urbariale a vechei comune Albac. Astfel locuitorii comunei Albac folosesc pământul lor composesorial în hotarul şi împreună cu locuitorii comunei Arada.

Aceste separari arbitrare ne prezinta şi alte anomalii. Crîngul Ruseşti (V. 10) aparţinând

---

21) Cf. P. Râmneanţu, *Capitalul om din Munţii Apuseni*. Buletinul Eugenic şi Bio-Politic, Cluj, 1938, vol. IX, Nr. 9-10, 11-12 şi 1939, vol. X, Nr. 1 2, 3-4.

administrativ comunei Albac, se găseşte dincolo de apa Fericetului, care a fost decretată ca hotar între comunele Albac şi Arada. Proprietatea lor fiind însa tocmai în vale, nu pot fi desprinşi de comuna Albac.

Aceleaşi probleme se pun şi pentru celelalte comune separate. Din vechea comună Neagra se desprinde toata partea numita Neagra-de-Sus, din care cringurile Galbana, Dealu-Bajului şi Şteu trec la comuna Arieşeni (Lăpuşu , iar Iarba-Rea formează împreună cu toată partea numită Gârda-de-Sus, deslipită în 1932 dela comuna Scărişoara, noua comuna cu acelaşi nume 22).

In aceste cazuri suprafeţele satelor sunt date numai relativ. Suprafeţele desprinse neputând fi apreciate s'a aplicat drept criteriu procentajul locuitorilor desprinşi. Astfel suprafeţele satelor modificate după întocmirea cadastrului nu mai pot reprezenta date reale, întru cât chiar dacă s'ar lua ca bază registrul cadastral, acesta priveşte numai proprietatea individuală, iar cea composesorială şi a Statului, numai global. Situaţia este şi mai neclară dacă se adauga faptul ca la 1918, în timpul revoluţiei, au ars toate registrele cadastrale, făcându-se ulterior o copie, care nu s'a mai ţinut la curent cu modificarile intervenite în proprietatea individuala.

Prezentarea pe care am facut-o crîngurilor din Munţii Apuseni ar putea da impresia ca locuitorii ei trăiesc într'o oarecare izolare. Aceasta izolare este numai relativa şi priveşte mai mult crîngurile ca părţi componente ale întregului care este comuna. Noţiunea de „sat" nici nu există. Pentru întreg se foloseşte termenul de „comuna", ceea ce însemnă grupare administrativă, iar partea este „cringul" nu „satul". Noţiunea de „sat" se întâlneşte doar la centrul Bistrei, nucleul din lunca Arieşului, vatra unor vechi familii, între care familia Bistroi, a dat şi numele comunei 23). Cei de pe dealurile Bistrei „vin în sat". Dar Bistra din extremitatea estica a acestei regiuni, prezinta unele aspecte care o apropie mai mult de formele satelor învecinate: Lupşa, Sălciua, etc. Nicăiri în celelalte sate din plasa Câmpeni nu se mai face aceasta distincţie. Pentru cei ce coboara, de pilda, în Gura-Albacului, nucleul din vale nu este sat, ci numai locuitorii sunt „Valeni" sau locul este „La-Biserica", ceea ce ne dă tocmai noţiunea centrului: valea ca artera de circulaţie şi biserica centrul spiritual, peste care s'a suprapus mai târziu centrul administrativ. Nu se poate spune însa că unul din crînguri este centrul tuturor celor din sat. Centrală nu este decât valea — artera de circulaţie pentru căruţe — dar mai ales dealul şi muntele pe care Moţii îl strabat mai bucuros decât drumul din vale, atât cu calul de căpastru, cât şi cu piciorul. Astfel masivul este mereu străbatut în toate direcţiile. Pe valea celor doua Arieşe se poate ajunge dela Albac la Băleeşti-Calata-Huedin-Cluj, dela Scarişoara la basinul Beiuşului, dela Vidra la Baia-de-Criş-Hălmagiu şi dela Câmpeni la Abrud-Alba-Iulia sau Câmpia Transilvaniei. Aceste drumuri sunt ca nişte porţi de ieşire din cetatea de piatra a Moţilor, în care aurul s'a pastrat numai în legenda Muntelui Gaina, iar lemnul s'a scurs pe apele Arieşului, porţi care atrag din ce în ce mai puţin lacomia strainilor.

Referitor la popularea înalţimilor din Munţii Apuseni, putem distinge doua faze: una de tinereţe a vieţii umane, caracterizata prin înaintarea spre înalţimi, proces în care masivul ajunge la o populaţie maxima pentru posibilitaţile pe care le poate oferi. Acest proces este astazi aproape încheiat. Dinamismul demografic neputând fi oprit, iar drumul în sus fiind închis urmeaza a doua fază când populaţia este nevoita sa parasească muntele şi sa gasească în altă parte resurse de existenţa.

LUCIA APOLZAN

---

22) Mon. Of. 252, p. 6350

23) Bistra, Balea Florian, 47 ani. Cf. şi I. Puşcariu, Date istorice privitoare la familiile nobile române, Sibiu, 1892, p. 54.

Fig. 2. Costeşti, un cring din comuna Albac, la înălţime de 1200 m.

Fig. 3. Cringul Trifeşti din comuna Arada.

Fig. 4. In interiorul crîngului Durăști (comuna Bistra).

Fig. 7. Vedere panoramică asupra Câmpenilor.

Fig. 5. Centrul comunei Bistra, situat în lunca Arieşului. In faţă crîngurile Dealu-Băleştilor (stânga) Dealu-Muntelui şi Dealu-Gârdelui.

Fig. 6. Arieşeni — Centru şi parte din faţa Bisericii.

Fig. 8. Gura-Albacului, centrul comunei Albac.

Fig. 9. Gura-Arăzii, centrul comunei Arada. In față cringului Nicolești.

Fig. 10. Centrul comunei Avram-Iancu.

Fig. 11. O parte din Galbăna-Arieşeni crîng aşezat sub Biharia.

Fig. 12. Pe Valea Arieşului Mare între Gârda-de-Sus şi Arieşeni. Gospodărie stabilită într'o poiană.

Fig. 13. O parte din hotarul comunei Arada, cu crîngul Pătruşeşti.

Fig. 14. Giurgiuţ — Arada.

Fig. 15. Loc pietros în Costeşti-Albac.

Fig. 16. Lăzeşti — Scărişoara

Fig. 17. Dricu-Certegii cu biserica gr. catolică.

Fig. 18. Valea Arieşului-Mic, una din cele mai populate văi. (Comuna Avram-Iancu). In zare crîngul Plaiu.

Fig. 19. Leagănul Moţilor — muntele şi valea — nesfârşite ca pământul. In zare făclia de aur sumbru a Muntelui Găina (1488 m). (Vedere panoramică asupra comunelor Neagra şi Avram-Iancu).

Fig. 26 Intre Arieşeni şi Iarba Rea (comuna Gârda-de-Sus), peste Şteu la altitudine de 1400 m. sub Biharia, la locul numit Colnicele Bârzărilor pe Dealul Cândeştilor.

Fig. 27. Jneapăn, brad şi fag printre afinişuri, merişoare şi frăgar pe Colnicele Bârzărilor (com. Arieşeni).

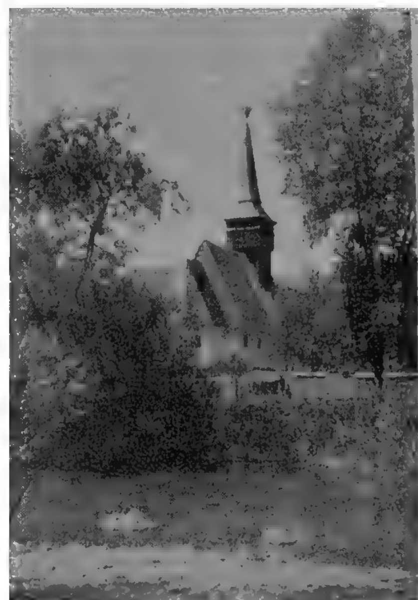

Fig. 28. Biserica ort. din Gârda-de-Sus.

Fig. 20. Casa lui Nicolae Petre din crîngul După-Pleşe (com. Albac), cu o vechime de peste 200 ani.

Fig. 21. Cimitirul din Vidra-de-Jos (com. Vidra)

Fig. 22. Casă nouă din Poienile Vidrei.

Fig. 23. Cimitirul din Mătişeşti-Arada.

Fig. 24. Casă din Şteu-Arieşeni.

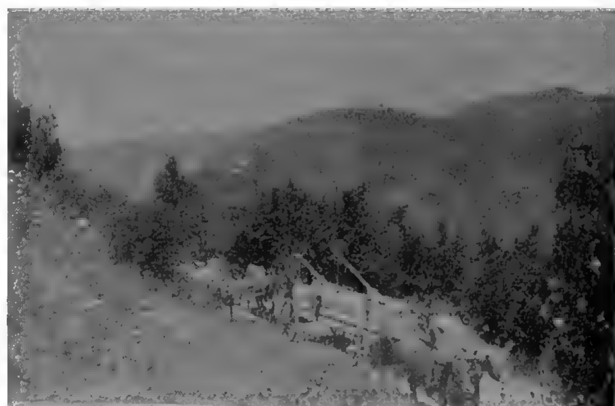

Fig. 25. Pe Dealu-Băleştilor (com. Bistra).

COMPOSESORATELE DE FOŞTI IOBAGI DIN ŢARA OLTULUI[1]

— SISTEMUL JURIDIC CONSUETUDINAR NEGENEALOGIC —

Composesoratele de pădure şi păşune din Ţara Oltului sunt unităţi sociale asemănătoare obştiilor de moşneni sau răzeşi din Vechiul Regat.

Juridic privite, ele sunt instituţii de drept privat, care s'au creiat din nevoia de a folosi în devălmăşie un patrimoniu ce aparţinea mai multor indivizi (composesori).

Sunt realităţi sociale cu existenţă aparte; nu se identifică şi nici nu se pierd în sat sau în comună. Un composesorat poate grupa în interiorul său numai o parte sau pe toţi locuitorii unui sat, după cum, iarăşi, poate accepta, în devălmăşia sa, locuitori aparţinând satelor vecine.

De aceea desfiinţarea unei astfel de unitate are mai mult o importanţă economică, decât una socială, asupra satului de domiciliu.

Pentru reglementarea relaţiilor dintre indivizi şi comunitate, pentru organizarea multora din aceste unităţi sociale, s'au utilizat nişte sisteme juridice, în construcţia cărora, găsim diverse practici ale locului.

In lipsa unor legi scrise, la început, iar mai târziu, în luptă cu legile, aceste cutume au devenit regule de drept, soluţionând diferendele ivite în cadrul grupului, impunând o anumită structură composesoratelor, născându-se astfel un adevărat drept consuetudinar al regiunii.

Insemnat pentru sociologie, e faptul, că acest obiceiu al pământului a izvorît din voinţa unei colectivităţi, care nu a acceptat, ca legiuitorul să-i stabilească principiile, pe temeiul cărora, să se facă posibilă trăirea în comun a membrilor ei. Apoi, existenţa acestui obiceiu o descoperim numai la o anumită clasă socială, care a consimţit să înlocuiască, cu un sistem original, vechiul regim genealogic utilizat până atunci, pentru repartiţia drepturilor coproprietarilor unui fond, care implică o formă de proprietate devălmaşă.

Pentru a ne explica apariţia obiceiului pământului la composesoratele de foşti iobagi din Ţara Oltului, va trebui să înfăţişăm genesa acestor instituţii în raport cu a altor tipuri. Vom limita, însă, această incursiune numai la atât. cât va fi necesar lămuririi problemei noastre.

Cercetând origina a 81 de composesorate, răspândite în ţinutul Făgăraşului, am constatat, că perioadele în care îşi află genesa oricare din tipurile existente în această regiune, pot fi reduse la patru.

— Prima coincide cu intervalul în care ducatele Amlaşului şi Făgăraşului erau stăpânite de Domnii Ţării Româneşti. De atunci, fiinţează cele mai vechi devălmăşii cu o origină şi structură identică cu a obştiilor de moşneni de pe versantul sudic al munţilor Făgăraş.

— A doua (1462-1766) este perioada căderii Ţării Oltului sub stăpânirea maghiară şi, apoi, sub cea austriacă, când s'au confirmat de către principii şi principesele Ardealului drepturile de stăpânire asupra vechilor proprietăţi avute de unii „boeri" români. Ea se termină prin înfiinţarea Regimentului I Român de Graniţă (1766). Din aceste trei secole, datează composesoratele de tip boeresc, care s'au organizat pe baza unui regim juridic genealogic. Deaceia acestor composesorate li se mai spune şi familii („avem cu toţii drept la obagi şi mai puţini la familie". Inf. Z. Băcilă, Ucea).

— A treia perioadă (1766-1851) corespunde intervalului delimitat de înfiinţarea şi desfiinţarea Reg. 1 grăniceresc. In decursul ei, s'au structurat composesorate de tip grăniceresc şi o parte din composesoratele confesionale (cele unite, care sunt în fond tot grănicereşti).

— Ultima (1848-1900) începe cu anul suprimării iobăgiei şi durează toată vremea cât s'au executat lucrările de segregare şi carte funduară. După cum vom vedea, prin operaţia segregării s'au putut creia composesorate de foşti iobagi şi unele composesorate mixte (alcătuite din boeri, foşti grăniceri şi foşti iobagi).

In unităţile sociale din primele două perioade, participarea indivizilor îndreptăţiţi la devălmăşie se face pe cote părţi egale, feli şi fârtare (jumătăţi şi pătrimi), sau pe părţi ine-

1) Din lucrarea; „O tipologie a composesoratelor Ţării Oltului", problemă încredinţată de Domnul Profesor Traian Herseni în cadrul cercetărilor monografice întreprinse de Institutul Social Român în această regiune.

gale, luându-se criteriu, în orânduirea parţilor, genealogia, cu membrii legaţi biologic, consângeni, ca unii ce descind dintr'un înaintaş comun.

Şi în structura composesoratelor din ultimele doua perioade, găsim un element comun: acela, ca, pentru exploatarea în devalmăşie a unor fonduri colective, au recurs adeseori la nişte sisteme juridice bazate pe cutume.

Ne marginim doar la foştii iobagi.

Mai toate grupurile de urmaşi ai foştilor iobagi continuă să se folosească de obiceiurile practicate de ascendenţii lor. Aceste obiceiuri sunt: **fumul, heiul, familia, locuinţa, gospodăria, numărul casei**; apoi, obiceiul, prin care sunt admişi în devălmăşie numai aceia, care au suportat o cotă parte din totalul unor sarcini comune; cei care au car şi vite; o anumită confesiune (uniţi sau neuniţi).

Uneori, s'au dat îndreptăţiri la parte pe criteriul descendenţii în linie masculină; alteori. s'a atribuit dreptul după starea civilă a pretendentului de parte (celibatarii şi văduvii primeau o jumătate de drept).

Obiceiurile acestea, produs al voinţii acestor societăţi, sunt obligatorii pentru toţi; nerespectarea lor este sancţionată cu eliminarea individului din sânul colectivităţii, tradusa în fapt, prin radierea lui de pe tabelul anual al îndreptăţiţilor.

In general privit, şi astazi, nu pot beneficia de acest obiceiu de cât acei, care-şi trag origina dintr'un fost iobag, sau, dacă composesoratul e grăniceresc, dintr'un fost grănicier.

Obiceiul a suferit modificări dela un grup la altul, în tendinţa realizarii unei forme politice, care să corespundă cât mai bine nevoilor timpului. Transformarile nu au urmat vreo regula geografica, ci, au fost hotarîte de adunarea generală a composesorilor. Aşa se explică că în sate situate unele la răsaritul Ţării Oltului, iar altele la apusul ei, obiceiul se aseamănă perfect, iar în partea centrală, obiceiul variază chiar în sate învecinate.

Obiceiul pământului a disparut, în mod normal, prin desfiinţarea fondului devalmaş şi aceasta s'a făcut fie printr'o cauză din afară (expropriere) fie printr'o intervenţie, tot din partea grupului de composesori, cum ar fi o intabulare silită, pe cap de familie, a carei consecinţa imediata este apariţia cotelor parţi egale, urmate apoi de cele inegale.

Căutăm începutul acestui obiceiu.

Memoria sociala conserva faptul ca foştii iobagi lucrau la grofi sau la stat, dupa poartă. „Ca sa nu lucreze toţi câte trei zile pe săptămână, ne informeaza d. E. Bocru, f. prim pretor, Arpaşul de Jos, se aşezau câte cinci-şase inşi într'o curte, caci se lucra după heiuri, având astfel o singura poarta de ieşit la hudiţă (uliţa , în spre care niciunuia dintre iobagi nu-i era iertat, sa-şi facă ferestrele". Ferestrele erau orientate catre interiorul curţii, lipsite astfel de posibilitatea privirii în strada.

Sloboziţi din iobagie, dupa 1848, foştii iobagi nu vor mai avea unde sa pădurească, deoarece ei primeau lemnele pentru foc şi construcţie dela grofi sau dela stat.

Statul rezolvă această problema prin segregarea pădurilor, defalcându-li-se şi foştilor iobagi o porţiune din padurea grofului sau a statului pentru trebuinţele lor. In amenajamentele silvice şi protocoalele comitetelor, găsim scris că „pădurea a fost dobândita prin răscumpărarea dreptului de uzufruct".

Se crede, şi urme pe teren sunt, ca foştilor iobagi li s'a atribuit padure **proporţional cu heiurile** (căminurile), pe care se gospodarisera.

Urma deci, ca la folosirea pădurii, sa se constitue drepturi indivize, aplicându-se proporţionalitatea intravilanelor. Intr'o curte, se aşezaseră, însa, cinci sau şase familii, în alta, mai puţine, încât, ar fi trebuit, sa primeasca fiecare heiu o soarta de lemne şi s'o împarta apoi pe numarul de locatari. Prin voinţa lor, copartaşii au suprimat aceasta inegalitate, întemeind îndreptăţirea pe o echitate sociala: **fiecare fost iobag, care face un foc (un fum), să aibă drept egal cu ceilalţi şi aceasta în orice vreme.**

O formă pura a obiceiului e greu de stabilit. Il găsim numai în variante: fum, heiu, numar de casa, locuinţa, gospodarie. Pe lângă elementele de diferenţiere se pot observa însa şi regule comune tuturor variantelor, care s'ar crede a fi obiceiul în forma sa primara.

Iata regulele care alcatuesc un fond comun al obiceiului.

a) Orice îndreptaţire presupune înainte de orice calitatea de fost iobag sau descendent al lui.

b) Nimeni nu poate deţine doua drepturi. după cum nici un descendent de fost iobag, care şi-a construit o casa şi face un foc, nu e îndepartat din composesorat.

c) Drepturile nu pot fi înstrainate, nici în total, nici în parte, pentru ca ele nu sunt ale

Locul ocupat de unităţile sociale de foşti iobagi în tipologia composesoratelor Ţării Oltului

	GRUPA	GENESA	UNITĂŢI	ORGANIZARE	REGIMUL JURIDIC UTILIZAT	CARTE FUNDUARĂ
COMPOSESORATE de păduri, de păşune, de mori, de fierăstrae, maşini de îmblătit, bascule etc.	I	Perioada I ....1462 Perioada II 1462—1766	Tipul „obşte de moşneni“ Tipul „boeresc sau familie“ (grupuri biologice)	Devălmăşia { —Feli de moş —Fârtare de moş —pe cote egale fixe (cu inegalitate în cadrul cetei) —cote părţi inegale	Consuetudinar genealogic (composesorii sunt legaţi biologic)	Dreptul intabulat pe numele titularului
	II	Perioada III 1766—1851 Perioada IV 1848—1900	Tipul „grăniceresc“ „confesional-unit“ Tipul comp. f. iobagi „ „ mixt (f. iobagi şi boeri) „ „ comunal „ „ confesional-ortodox	Devălmăşia { —Fumul —Numărul casei —Familia —Carul şi vitele —Sarcini comune —Heiul —Gospodăria —Locuinţa —Confesiunea —Linie masculină	Consuetudinar negeneologic (composesorii nu sunt consângeni, dar sunt legaţi de o clasă socială, iobăgească sau grănicerească)	Dreptul neintabulat nominal, modificabil anual
		Perioada V 1900—1939	Asociaţii de pădurit şi păşunat	Cote părţi (acţiuni)	După statute	Intabulate

indivizilor de astazi, ele sunt ale ascendenţilor, vor rămâne descendenţilor, doar dreptul de folosinţă este al membrilor, care alcatuesc în prezent composesoratul. Comunitatea depăşeşte indivizii luaţi în parte, având grija de a-şi păstra unitatea pentru generaţiile ce vor urma.

d) Când un composesor moare şi nu lasă descendenţi (ai calităţii sale, de fost iobag , dreptul intră în comunitate; virtual, măreşte puterea celorlalte drepturi, materializându-se, prin sporul la beneficii acordat composesorilor.

e) Străinii **veniţi în comună** nu pot dobândi drepturi în composesorat, chiar dacă s'ar căsătorii cu fete din sat. Tot aşa **feciorul localnic**, care se căsătoreşte cu o fată din altă parte, şi-şi mută domiciliul, în satul soţiei, îşi pierde dreptul.

f) Veniturile ca şi cheltuelile se împart în mod egal pe toţi titularii, iar achitarea regulată a taxelor face dovada continuităţii folosirii dreptului.

Expunem separat din ce constă fiecare din aceste cutume.

I. Obiceiul fumului.

Prezinta curiozitatea de a-l întâlni în forme cu asemănare perfectă la două extremitaţi ale Ţării Oltului, la Sercaiţa şi la Arpaşul de Jos. In restul satelor fagărăşene, diferă dela o unitate la alta.

Dupa acest obiceiu, îndreptaţirea se acorda acelui cap de familie, care are o casă şi locueşte în ea, făcând **un foc**. Desprinderea unei familii noui dintr'una veche are drept consecinţă alocarea unui drept în composesorat noului titular, daca şi ascendenta sa a avut drept.

Expresiunea **fumului**, în sens de gospodarie, casnicie, o întâlnim şi în unele sate din Muscel: **„nevoiaşi sau înstăriţi, tot un fum ţin"**.

Dacă bărbatul moare şi lasa în urma sa soţie şi copii, în timpul minorităţii acestora, dreptul este folosit de mama lor, apoi. trece fiului major, care rămâne în casă.

Străini stabiliţi în comună nu pot dobândi drepturi în composesorat, chiar contractând o casatorie cu fete din sat. Composesorul care pleacă din sat pierde dreptul, şi-l redobândeşte în cazul când ar reveni.

Dreptul e inalienabil şi nu se intabulează pe cap de locuitor.

Nimeni nu poate avea decât un drept.

Când un composesor a încercat sa obţina doua drepturi, întemeindu-şi îndreptaţirea pe **două numere de casă,** aducând deci o regula practicata de alte composesorate, i s'a respins pretenţia pe motivul ca „la Şercaiţa se foloseşte pe fum".

Identica este practicarea obiceiului la Arpaşul de Jos.

Obiceiul fumului îl gasim şi la composesoratul „Valea Brădetului" din Perşani. De altfel, cu modificari mai mari sau mai mici, obiceiul s'a extins la toate composesoratele iobageşti din partea de Est a Ţarii Oltului.

La Perşani, adunarea îndreptaţiţilor a hotarît că: „dreptul se dobândeşte pe **fumuri** şi **cap de familie**; nimeni nu poate dobândi drepturi decât daca îşi trage origina dela un îndreptaţit, cu excepţia acelora, care îşi **vor cumpăra drepturi dela composesorat, platind o taxă fixă de 10.000 lei"**.

O altă excepţie la obiceiul fumului, care permite chiar individului sa-şi vânda partea, o întâlnim la composesoratul din Râuşor. Aci, drepturile se **acorda** pe **cap de familie** şi **casă.** Astfel drepturile sunt legate de casa, cu toate că memoria satului pastreaza numele fumului ca obiceiu în composesorat. La Râuşor, drepturile se pot vinde însa numai locuitorilor comunei şi numai cu autorizaţia adunarii generale, care este obligata a da aceasta autorizaţie, în cazul când cumparatorul este locuitor al comunei. Vânzarile nu sunt admise decât facute de indivizi în parte, unitatea sociala nu poate face un asemenea contract, dar poate cumpara drepturile doritorilor de a le vinde, având chiar prioritate (protimisis .

Obiceiul fumului s'a nascut din nevoia de a avea lemne de foc.

Oamenii, cunoscându-şi reciproc nevoile, au adoptat un astfel de sistem de folosinţa pe fumuri, „caci toata suflarea trage nacazurile Ţarii şi comunei şi toţi sa aiba drept", spune tot moş Băcila, din Ucea. Pe baza acestui raţionament, vom gasi unitaţi sociale de acest gen, siluit organizate în alt mod, dar folosind tot pe fum, fàra ştirea judecatoriei. La Ucea şi Porumbac, nu se poate utiliza obiceiul fumului, întrucât s'au intabulat parţile pe cap de locuitor şi totuşi **ascuns se practică fumul.**

II. Obiceiul după care dreptul se atribue pe numărul casei.

O alta varianta a obiceiului pamântului con-

fera dreptul casei locuite, numarului casei. Daca în casa locuesc doua familii, dintre care una este ascendenta, iar alta descendenta, numai una are drept la composesorat.

Când fiul unui îndreptațit se casatorește și-și construește o casa, cu numar aparte, câștiga drept. In cazuri de vânzare, casa duce uneori cu ea dreptul, altcori dreptul ramâne vânzatorului. Ciudațenia acestui fapt are o explicație legitima: cumparatorul s'ar putea sa nu fie iobag sau granicer, calcându-se astfel obiceiul principal. Aceasta cutuma se conserva și în comp. f. graniceri din Vad.

Gasim consemnat acest lucru într'un proces verbal la comp. f. iobagi din Parau: „drepturile se dobândesc și se stapânesc de catre proprietarii de case, daca sunt descendenți ai foștilor iobagi. Astfel drepturile sunt legate de case. Totuși **vânzarea casei nu atrage după sine dobândirea de drepturi, decât daca cumpărătorul e urmaș al foștilor iobagi**".

Nimeni nu poate dobândi mai mult de un drept. Vaduva îndreptațitului pastreaza dreptul decedatului, daca ramâne în casa; și-l pierde prin remaritare. La acest composesorat, drepturile nu se pot vinde sau ceda, nici de membri izolați, nici de catre totalitatea lor constituita în adunare generala.

III. Obiceiul după care toate regulele gravitează în jurul familiei.

Dreptul din devalmașie se naște odata cu crearea unei noui familii. Dispare prin stingerea ei. In orice vreme, toate familiile vor avea drepturi indivize egale. Dreptul pare a nu fi legat nici de casa, nici de curte, nici de fum, el apare ori de câte ori dintr'o familie se desprinde o alta, prin actul casatoriei.

Nu putem da ca cert, dar sunt multe indicii, care ne fac sa credem, ca drepturile se acorda numai barbaților. Unul din acestea e mult convingator „când o fata din comuna se casatorește cu un fecior din alta comuna, își poate câștiga un drept, platind composesoratului o suma de 5.000 lei modificabila anual" Comana de Sus.

La Comana de Sus, unde se afirma ca se folosește tot pe fum, obiceiul a suferit transformari mari, împrumutând elemente dela alte variante heiu, familie.

Astfel composesoratul întocmește o lista pe **curți,** luând în discuție **fiecare casă** și cap de familie. Din 245 pretendenți de parte, au fost admiși 203 inși pentru 164 case vechi și noui, din aceștia, 32 au primit câte o **jumătate de drept.** Punându-se problema capilor de familie **cununați** și **necununați,** au fixat obiceiul următor: **să folosească partea întreagă și egală toată lumea, cu excepția văduvelor, văduvilor și celibatarilor bătrâni, cărora li se atribue doar o jumătate de parte.**

IV. Obiceiul atribuirii drepturilor pe car și vite.

Obiceiul nefiind scris, nu e ceva conturat. Nu rarcori, vom întâlni composesorate, în care membrii spun ca folosesc după obiceiul heiului și, în realitate, se practica o altă formă. E și natural, fiindca oricare din aceste obiceiuri nu are alt scop decât conservarea unui patrimoniu colectiv, iar casa, heiul și gospodaria sunt elementele lui.

Composesoratul din Parau, cu toate că afirma, ca și-a grupat membrii după **numărul ce-l au la casă,** și că partea nu se poate vinde, totuși, într'un proces verbal gasim scris, că: „drepturile s'au folosit egal" pe **fumuri** și cap de familie, ca nimeni nu poate dobândi drepturi, decât daca-și trage origina dela unul din îndreptățiți, cu excepția celor care **își vor cumpăra** dreptul dela composesorat, platind **o** taxă odata pentru totdeauna, fixată la 10.000 lei" 2.

Când s'a procedat însă, la stabilirea celor îndreptațiți sa intre în devalmașie, composesorii au declarat că: „drepturile se transmit întregi membrilor care au **car și vite** și, în jumatate parte, la cei lipsiți de car și vite, indiferent de dreptul legal de moștenire".

S'au oprit asupra acestei regule principale: carul și vitele, celelalte, plata taxelor, descinderea dintr'un îndreptățit, au fost socotite secundare, putând suferi transformari.

Se pare ca prestația a sugerat ideia repartiției parților dupa car și vite, întrucât, la Comana de Sus, un vaduv pretinde, că și el a folosit partea întreaga, ca toți vaduvii și văduvele, care **au avut car și vite.** „Acest obiceiu pe car și vite, spune el, e dinainte de **resbel,** când toți acei cari au facut **prestație**

---

2) Toate citatele, care nu arată sursa sunt luate din procesele verbale, aflătoare în arhiva composesoratului respectiv.

comunală au avut drept". Vaduvele trebuiau, însa, sa mai îndeplinească condițiunea de a fi cap de familie.

Ingăduindu-se cumpararea de drepturi dela composesorat, devălmașia își va spori numarul membrilor, în aceași proporție, se va micșora partea de folosința a celorlalți.

V. **Obiceiul achitarii taxelor comune.**

La unele composesorate, cheltuelile sunt atât de mari, în raport cu veniturile, încât nu ne surprinde faptul ca titularul de parte a renunțat sa o foloseasca, ne mai contribuind astfel la sarcinele comune.

S'a ajuns astfel la obiceiul ca numai acela sa aiba drept, care suporta sarcinele (cota parte a sa), dovedind cu recepisa de plata taxelor titlul de composesor.

De și dreptul se bazează pe descendența dintr'o clasă sociala anumita, composesorii au impus ca obiceiu principal, **plata taxei.**

La organizarea unui composesorat, comisia judecatorească a consemnat ca: **„obiceiul principal** a fost întotdeauna, că membrii trebue sa-și **achite cotizația anuală**, căci în caz contrariu, își pierd dreptul în composesorat.

Intr'un alt protocol, gasim, ca s'a prezentat, în fața comisiei, o femeie, care a cerut, să fie înscrisă în lista îndreptățiților, pe considerentul, că ascendentul ei a fost membru în composesorat și a **plătit taxele. Nu** a putut dovedi plata și i s'a dat un termen de 30 de zile pentru a putea face această dovada. Alți pretendenți sunt respinși de composesorii de fața, pe motivul ca parinții lor nu achitaseră taxele. Pe lângă achitarea sarcinelor, tot din acest text, putem deduce ca parțile erau egale pentru toata lumea și ca titular de parte putea fi chiar și femeia.

Mai puțin riguros pentru achitarea taxelor gasim acest obiceiu și la alte composesorate, unde nu mai formează însa „obiceiul principal".

La composesoratul din Comana de Jos, care acorda drepturile pe cap de familie, gasim această dispozițiune, care este importata dela unitațile iobagești care practica obiceiul suportarii sarcinilor comune: „Ele (drepturile se pierd, pe deplin drept, prin **neplata taxelor și sarcinilor timp de cinci ani,** și, în tot cazul, cu ocazia conștituirii anuale a listei de îndreptațiți, nu vor fi trecuți în lista decât acei ce vor fi justificat plata acestor taxe până la zi".

VI. **Obiceiul heiului sau al curților.**

Acest obiceiu, întrebuințând expresia profesorului meu, d. H. H. Stahl, face din vatra satului **un raboj.** Acei, care dețin un camin de casa în intravilan, vor fi îndreptațiți, sa intre în devalmașia din celelalte trupuri destinate sa fie folosite în forma de composesorat. Așa ca, proprietațile din vatra satului vor indica proprietarii carora le revin parți în extravilanul devalmaș, cum și marimea acestor parți.

Șase forme se pot întâlni.

1. Atunci, când indiferent de marimea caminului, în forma unei devalmașii absolute, se acorda la toți locuitorii satului parți egale în composesorat.

2. Când se ține seama de întinderea caminurilor, și atunci, distribuirea parților în devălmașie se va face în proporția indicata de vatra satului raboj .

3. Când loturile se deosebesc pe teren sau numai printr'o intabulare individuala.

4. Nu se aleg pe teren parțile și nici nu se fac foi cadastrale pentru fiecare lot în parte.

5. Când schimbarile din vatra satului nu implica modificari, în aceiași proporție, în restul trupurilor.

6. Și dupa constituirea composesoratului continuă a se face în interiorul devalmașiei schimbarile vetrei.

Un singur composesorat pastreaza obiceiul heiului într'o forma originala: devalmașia absoluta, folosința egala și neaplicarea proporționalitații caminurilor.

Dupa origina, e un composesorat graniceresc omogen, **Orban și soții,** din Copacel. E comunal, având membri pe toți locuitorii așezați în sat.

In Țara Oltului, cuvântul **soți,** pe lânga sensul obișnuit, mai are și pe acela de **asociați de moșie** sau **coproprietari.** E logic deci, ca toate asociațiile de padurit și pașunat sa aiba **soți** în nomenclatura lor Ecaterina Oana și soții, Alexe Socol și soții etc.). In aceste cazuri, numele s'a primit dela acel care deținea mai multe drepturi sau au consimțit composesorii pentru un titlu oarecare. Exemplu, în cazul composesoratului Ecaterina Oana și soții, care a cumparat proprietatea dela Banca Cârțișoreana 1925 , numele este al soției notarului, care a întocmit actele și care deține și cele mai multe acțiuni un tip de asociație .

Composesoratele cu obiceiul **heiului** vor primi numele locuitorului **așezat în capul satului,**

al carui camin are, la Cartea Funduara, cifra 1 ca numar topografic primul heiu, apoi, urmeaza soţii din sat, în ordinea vecinataţii.

Din cauza foilor cadastrale, facute pe cap de familie, composesorii organizaţi pe heiu au putut sa înstraineze parţile locuitorilor din alte sate, lucrul ce-l îngaduie Cartea Funduara proprietarilor, care exploateaza un fond comun într'o forma de devalmaşie, dar care şi-au intabulat drepturile separat. Prin aceasta, composesoratele de acest tip împartaşesc neajunsurile unitaţilor, care au adoptat un sistem juridic consuetitudinar genealogic.

O unitate sociala, în care drepturile se poarta pe curte o formeaza composesoratul de foşti coloni din Arpaşul-de-Sus. Drepturile au fost intabulate forţat şi, prin nominalizarea lor, s'a înlocuit regimul negenealogic prin cel genealogic, cu parţi inegale. S'a ajuns astfel la folosirea de catre 380 de gazde a 284 de drepturi, iar hotarîrile vor fi luate de catre composesori prin 16.000 de participaţiuni, revenind fiecarui drept câte 55 de puncte.

Inegalitatea s'a constituit în interiorul unui drept, care ar putea deveni cu timpul o ceată.

In felul acesta s'ar desfiinţa însă obiceiul curţii. Sub autoritatea sistemului consuetudinar genealogic, individului îi este îngăduit să-şi foloseasca partea ori unde s'ar stabili, chiar şi în alt sat; partea poate fi vândută ori cui, încât, curtea nu va mai putea duce dreptul cu ea, iar calitatea de descendent al foştilor coloni nu ar fi respectata, nesocotindu-se astfel un element de baza al obiceiului.

Aceasta întabulare siluit facuta de catre oficialitate, nu este însa ţinuta în seamă de Arpaşeni, care au şi gasit modalitatea de a o încalca, alergând la practicarea fumului.

Casierul composesoratului foştilor iobagi din Arpaşul-de-Sus spune: „In sat, sunt 380 de gazde cu drept şi cu toate că la Cartea Funduara, se gasesc mai multe drepturi, noi nu folosim decât pe fumuri". Tot el, însa, adaugă, ca atunci, când într'o casa sunt doua fete, dreptul ramâne la aceea care se stabileşte pe curte şi s'a opus sa elibereze mai mult de un bon de lemne unui locuitor, care a pretins doua ţidule revenite pe dreptul solicitantului şi pe ale socrului sau. (Inf. Pampu Gh., 53 ani, Arpaşul-de-Sus).

Tot în partea de apus a Ţarii Oltului, la Streza Cârţişoara, constatam un desacord între aşezamântul facut pe baza legii şi între obiceiul care ar fi trebuit, în acest caz, sa faca legea. Informatorul nostru, d. V. Grovu, brigadier, 54 ani, ne comunică: „După Cartea Funduară, nu suntem egali. Avem însă o declaraţie dela moşii noştri, să se folosească pe părţi egale, pe descendenţi de foşti coloni. Grofului Teleki i-au trebuit fel de fel de meseriaşi: masari, olari, coaci (fierari), şi s'au aşezat aci, cumpărând pamânt dela oameni. Aceştia nu au drept, în afara de câţiva, care au cumparat. Când se taie un parchet, se da drept şi la cei ce nu au drept, dacă se trag din foşti coloni. Fata casatorita cu un straiu dacă se stabileşte pe curtea ei, vine la drept, încât dreptul se confera celui ce ramâne în curte, indiferent daca e baiat sau fata".

După câte vedem, adeseori, nu se respectă legea şi se practică, pe ascuns, un obiceiu al locului, pentru că aceia care au organizat composesoratele n'au ţinut totdeauna seama de uzul străvechiu. Aşa că indivizii vor reclama dreptul după cum le vor conveni mai bine: unii, cerând aplicarea unui sistem juridic, după care dreptul este divizibil şi înstrăinabil; alţii, invocând uzul din strămoşi.

In orice caz, am remarcat, că, la constituirea composesoratelor din partea de Vest a Ţării Oltului, comisiile, de cele mai multe ori, n'au satisfăcut cererea adresată de composesori, ca să fie aşezaţi după obiceiul locului. Există un mare desacord în ceeace s'a stabilit pe cale judecătorească şi ceeace practică oamenii. Deacea mai toate unitaţile sunt chemate la lege. In partea de Est a Ţării Oltului, obiceiul a fost însă recunoscut, drepturile nu s'au intabulat nominal, încât, în interiorul acestor devălmăşii exista o perfectă armonie.

Tot anormală se prezintă starea de lucruri la composesoratul de foşti coloni şi boeri din Corbi. Obiceiul e construit aci atât din elementele fumului cât şi ale curţilor, deoarece când se fac două focuri pe acelaş heiu se acordă şi al doilea drept. Preşedintele composesoratului din Corbi, N. Bârsan, de 38 ani, se plânge şi el de măsura grăbit luată, de a se întabula nominal drepturile folosite în composesorat. „După noua legiuire, spune el, drepturile se pot vinde la străini. Dar am luat o hotarîre să le cumpere composesoratul sau să nu poată fi vândute fără autorizarea adunării composesorilor. Facem tot după obiceiul vechi, nu după legea nouă: cinci inşi pe un drept".

VII. Recunoaşterea dreptului pe criteriul formării unui cămin gospodăresc.

In unele composesorate, se recunosc ca proprietari, toţi acei, cari îşi formează un cămin gospodăresc. Obiceiul acesta l'am găsit consemnat într'o cerere a foştilor coloni din Scorei, adresată judecătorului de ocol din Arpaş. „Toţi urmaşii de foşti coloni, **parte bărbătească,** care se casătoresc în comună şi îşi formeaza un **cămin gospodăresc,** intra de fapt în **familia foştilor coloni,** composesori de padure, cu o parte egală cu orişicare şi foloseşte aceasta parte atâta timp cât este în viaţa şi locueşte în comună; iar partea femeiască şi cei ce se depărtează de comuna, nu au niciun drept în pădurea composesorală, nici ei, şi nici sa vânda partea la straini. In acest fel şi conform uzului, **care în decurs de atâţia ani a devenit pentru noi lege,** am continuat a folosi padurea ramasă din strămoşi, **compunând, în fiecare an, tabloul celor îndreptăţiţi, în adunare generală anuală,** fără ca să se fi ivit între noi, până în prezent vreun conflict".

Am redat acest text pentru că aşa trebuia ca să dea forma juridică unităţilor sociale de foşti iobagi. Ar fi fost puţină gâlcevire când era cooptat în devălmăşie un nou membru, dar se evita perpetua încurcătură produsă de Cartea Funduară şi sistemul genealogic. Obiceiul în forma de mai sus satisface trei mari deziderate ale lumii foştilor iobagi.

— Dreptul nouei familii se recunoaşte pe criteriul nevoii de a avea lemne.

— Nu se acordă dreptul femeilor şi nici străinilor cumpărători de părţi.

— Dreptul e viager şi se atribue localnicilor.

VIII. Obiceiul locuinţei.

Toate composesoratele cu un regim negenealogic au elaborat o normă prin care acei ce-şi mută domiciliul în alt sat, pierd dreptul înglobat în devălmăşie, putând să-l redobândească la revenire. Cu toate acestea unele composesorate s'au oprit asupra **locuinţei,** socotind-o mai importantă decât toate celelalte şi, în consecinţă, au ales-o ca obiceiu principal.

Iată cum se ştie obiceiul în Oprea Cârţişoara: „Toţi, care se trag din foştii coloni şi sunt aşezaţi în sat, purtând cheltuelile, ce cad asupra tuturor, vor beneficia, în mod egal, de venitul averii composesoratului. Acei, care se **depărtează de comună şi se stabilesc în alt loc,** pe timpul absenţei, nu primesc drept. Dreptul se recunoaşte la înapoierea acelui plecat" 3 .

La Oprea Carţişoara, primesc drept şi femeile, daca se stabilesc pe **vatra parinteasca.** Aşa ca la prima vedere, s'ar crede ca obiceiul principal ar fi **vatra parinteasca.** „Totuşi, şi un strain, fara sa se aşeze pe o vatra purtatoare de drept, îşi poate primi parte, daca se roaga la composesorat şi **daca locuieşte neintrerupt 10 ani în sat"** 4 .

In composesoratul foştilor coloni din Oprea Cârţişoara, avem un drept, care a fost divizat în două, în urma decesului titularului, figurând pe tabelul anual de îndreptaţiţi două jumataţi de drept. (Vezi tabelul dela sfârşit, unde numarul composesorilor e de 230, pentru 229 parţi).

S'ar face o eroare, daca s'ar crede, ca dreptul a fost împarţit. E o divizare temporara, consecinţa neînţelegerii dintre mama şi fiu, fără să fie cât de puţin o încercare de a se introduce un nou element în organizarea acestor unităţi. Dovada că dupa moartea mamei sale, feciorul **adună cele două jumătaţi de folosinţă.**

Dacă **obiceiul domiciliului** sau **locuinţei** este uneori îngradit de obiceiul curţilor şi fumului şi el se impune, adeseori, sa fie utilizat în unităţi organizate dupa alte criterii.

In satul Streza Cârţişoara, unde, în mod sigur, se practica obiceiul curţii, gasim şi aceasta regula: „Daca cineva, care nu are drept, **locuieşte 15 ani în sat,** primeşte o folosinţa în padurea composesoratului". Nu trebue sa se pună problema daca s'a obţinut un drept real sau numai folosinţa lui, fiindca, în general, membrii unor astfel de unitaţi, conduse dupa un regim consuetudinar negenealogic, nu au decât uzufructul unei parţi dintr'un patrimoniu colectiv.

In centrul Ţarii Oltului, ni se indica locuinţa, ca obiceiu al pamântului doar în satul Recea.

---

3) Inf. Victor Grovu, brigadier, Oprea Cârţişoara.

4) Expresiile: „subsemnatul composesorat" şi „se roagă la composesorat", dovedesc, prima, o indepedentă existenţă a delvălmăşiei; şi, a două, recunoaşterea acestei comunităţi, de către indivizii, care o alcătuesc.

„Noi nu avem statute, spune preşedintele composesoratului Piscul Alb; ne conducem dupa obiceiul pamântului, care s'a fixat în aşa fel, ca orice parchet exploatat să se împartă, în mod egal, pe soarte. La paşunat, suntem deavalma două sate. Fetele nu se înzestrează, fiecare cetăţean are un vot pe locuinţă, deşi, la început, numai cel casatorit în casa părintească avea drept la padure. Totuşi, şi nelocalnicilor li s'au dat drept, daca achitau 500 lei şi se stabileau în sat" 5 ,

Nu trebue iaraşi sa se creada ca dreptul a fost acordat în schimbul sumei de mai sus. caci oricât s'ar fi platit, nu i se îngadue noului composesor sa participe la manifestarile unitaţii sociale, daca nu domiciliaza în sat.

Orice elemente s'ar utiliza tot necesitatea creaza obiceiul şi dacă aceasta este schimbată sau desfiinţată se modifica sau se desfiinţeaza şi obiceiul.

IX. Un element secundar al obiceiului: confesiunea.

Singura deosebire ce se poate face între composesoratele confesionale neunite şi grupul iobagesc, din care fac parte, o constitue faptul ca la organizarea şi repartiţia drepturilor s'a avut în vedere şi confesiunea locuitorilor din sat.

Făra excepţie, urmează deci să găsim composesorate ortodoxe numai în sate formate din foştii iobagi, iar, composesorate unite, în satele cu o populaţie grănicerească. In satele mixte, având o parte din populaţie descendenta din graniceri, iar o alta parte, de origine iobăgeasca, vom întâlni, de cele mai multe ori, câte un composesorat din fiecare categorie. In satul Hărseni, de pilda avem un composesorat al unitaţilor Runcu) şi altul al neuniţilor (Plăcţu .

Prima caracteristica a acestor unitaţi sociale a fost deci, omogenitatea membrilor: uniţi sau neuniţi.

In al doilea rând, aceste composesorate se conduc după obiceiul pamântului, întemeind îndreptaţirile pe curţi sau pe numărul casei cât şi pe o anumita confesiune.

Interesant la acest tip de unitaţi e faptul, ca-şi cauta o forma rigida sprijinindu-şi organizarea pe curte (obiceiu principal) şi obţine o omogenitate a indivizilor componenţi pe un obiceiu secundar, confesiunea.

Cele doua obiceiuri n'au putut însa coexista multă vreme. Au intrat repede în conflict: iar confesiunea, fiind obiceiu secundar, a trebuit, să cedeze în faţa obiceiului principal. Conflictul se pare că s'a produs când s'a pus problema căsătoriei contractată de către fata unui oltean unit şi de un fecior neunit; o familie noua care se va stabili pe vatra părintească a fetei. Copiii rezultaţi din aceasta casatorie, vor fi ortodoxi, urmând condiţia tatalui lor, dar îşi vor reclama dreptul ce le revine pe baza curţii, obiceiu principal, încât unitatea îşi va pierde aspectul omogen.

Dintr'o ancheta întreprinsa prin membrii composesoratului ortodox de foştii iobagi din Ludişor, rezultă, că, în această unitate socială, se găsesc grupate 55 familii, dar cum dreptul se transmite pe curte, nu toţi membrii sunt ortodoxi. (Inf. Pr. I. Stroia, 40 ani, Ludişor).

In administraţia acestui tip de unităţi, biserica îşi păstrează autoritatea, preotul mai totdeauna preşedintele composesoratului, după cum este şi primarul în composesoratele comunale, iar economia lor se varsă în cutia bisericii.

X. Transferarea dreptului în linie masculină.

Omogenitatea din unităţile sociale alcătuite din foşti iobagi s'ar fi putut păstra, dacă nu s'ar fi înzestrat şi fetele cu drepturi.

După cum am explicat, când am expus composesoratele confesionale, prin căsătorie, femeile pot aduce pe curtea iobăgească un străin sau chiar un localnic dar de origină grănicerească sau boierească, calcându-se astfel obiceiul de bază, care cere ca dreptul să fie recunoscut numai descendenţilor de foşti iobagi. Totuşi, unii erezi ai iobagilor, ca să prevină amestecul membrilor din unităţile lor, au oprit înzestrarea fetelor cu drepturile din devalmăşie, stabilind obiceiul după care numai bărbaţii urmaşi ai foştilor iobagi să fie îndreptăţiţi la folosinţa. S'a constatat că terenul poate fi un bun indicator al originelor iobăgeşti, grănicereşti şi boereşti a locuitorilor unui sat. Aşa că terenul va îndeplini oficiul acesta de răboj în orice vreme pentru dovedirea originei foştilor iobagi pe de o parte şi a foştilor boieri pe de altă parte. In composesoratele „Ţoanghela iobagească" şi „Ţoanghela boereasca" din Grid întâlnim acest criteriu de atribuire a drepturilor.

---

5) Inf. d. Traian Răceanu, 36 ani, director şcolar, Vaida-Recea.

Composesoratele cu regim consuetudinar negenealogic.

Nr. crt.	Satul de domiciliu	Nr. pe plan	C l a s a	Numele hotarului devălmaş	Situat în comuna	Suprafaţa (ha)	Nr. membr.	Nr. drept.	Nr. voturi.	Obiceiul principal	Observaţii
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Arpaşul-de-Jos	13	f. iob. + boeri	Podgoria-Floroaia	Arpaşul-de-Jos	350,79	241	241	241	fumul	neintab. C. F.
2	Arpaşul-de-Sus	14	f. iobagi	Plăvaia	Arpaşul-de-Sus	427,60	284	284	16.000	curtea	intabulat C. F.
3	Berivoii Mici	39	f. iob. + boeri	Pleaşa	Lisa	210,00	170	170	170	familia	
4	Breaza	32	f. iobagi	Colţul Brezei	Breaza	704,00	204	204	204	curtea	obic. recunosc
5	Comana-de-Jos	64	f. iob. + boeri	Dabişul	Comana-de-Sus	397,97	288	288	288	familia	plata taxelor
6	Comana-de-Sus	67	f. iob. + boeri	Chiciora	Comana-de-Sus	201,00	230	176	203	car şi vite	$^{1}/_{2}$ drept
7	Corbi	17	f. iob. + boeri	Corbu	Corbi	183,58	92	92	92	fumul	obic. nerec.
8	Cuciulata	65	f. iobagi	Branişte	Cuciulata	762,78	312	312	312	fumul	
9	Hârseni	46	f. iob. (neuniţi)	Plăeţu	Copăcel	86,44	70	70	70	curtea	ortodox
10	Hurez	41	f. iobagi			104,00	108	108	108		
11	Ludişor	29	f. iob. (neuniţi)	V.-lea Cârpinişului	Breaza	17,96	55	55	55	curtea	confesional
12	Lupşa	66	f. iobagi	Hărhămel	Lupşa	217,27	55	55	55	fumul	
13	Oprea-Cârţişoara	12	f. iobagi	Coasta Laiţii	Oprea-Cârţişoara	534,96	230	229	229	heiul	locuinţa
14	Pârău	58	f. iobagi	Osoiul		185,15	290	290	290	car şi vite	fumul
15	Perşani	62	f. iobagi	V.-lea Brădetului	Perşani	1538,00	210	210	210	fumul	dr. se cumpără
16	Porumbacu-de-Sus	6	f. iobagi	Bărcaciu	Porumbacu-de-Sus	781,93				curtea	
17	Sâmbăta-de-Jos	24	f. iobagi	Moţu	Drăguş	20,82		109	109	fumul	dr. inegale
18	Sărata	8	f. iobagi			654,00	219	219	219	curtea	
19	Scorei	9	f. iobagi	Frâncele	Scorei	326,60	157	157	263.760	gosp. cămin	dr. intabulat
20	Streza-Cârţişoara	11	f. iobagi	Seaca	Streza Cârtişoara	551,40	156	160	160	curtea	
21	Ucea-de-Jos	15	f. iob. + boeri	Corabia	Ucea-de-Sus	150,00		100	100	drepturi fixe	100 părţi
22	Ucea-de-Jos	15	f. iob. + boeri	Corbuşor	Ucea-de-Jos	201,13	157	157	157	devălmăşie nerec.	
23	Ucea-de-Sus	16	f. iob. + boeri	Piscul Colţului	Ucea	607,00	234	234	234		
24	Vaida Recea	37	f. iob. + boeri	Piscul Alb	Vaida Recea	221,08	157	157	157	locuinţa	
25	Viştea-de-Sus	19	f. iob. + boeri	Viştea	Viştea-de-Sus	491,15	231	84	84	drepturi ineg.	obicei nerec.
26	Voevodenii Mici	26	f. iobagi	Moţu	Drăguş	19,82	59	59	59	curtea	obicei nerec.

„Pamântul este devalmaş şi folosit de descendenţi a şapte familii boereşti, 124 inşi pe 24 jugare, spune d. Eroftei Boeru, preşedintele composesoratului „Piscul Comorilor" din Grid. In „Ţoanghela boereasca, se foloseşte după obiceiul pamântului. Feciorul care se căsatoreşte intra în drept, fetele nu moştenesc partea familiei, care dispare din lipsa de barbaţi. Dacă soţul îndreptaţit moare, vaduva foloseşte cât traeşte". Intrebat, daca se pot urmari boerii din sat, a raspuns: „Cam d'aia o ţinem; cei care au fete, zice s'o împarţim odata, dar nu se poate împarţi, cei cu fete fiind în minoritate".

Şi în aceste unitaţi sociale, dreptul nu poate fi folosit decât de acela care locuieşte în sat. Cine-şi schimba domiciliul, pierde dreptul, recapatându-l la înapoiere. Dreptul nu se poate vinde. S'au ivit însă cazuri când a fost înstrainat, dar cumparatorii au fost împiedicaţi de a participa la folosinţă.

In general, toate unitaţile sociale de foşti iobagi au adoptat această restricţiune cu privire la transferarea dreptului, dar nicăieri mai mult ca aici, nu găsim această normă întărită ca obiceiu principal. Aşa de pildă, la foştii iobagi din Arpaş, ne informează d. Gh. Lupu Dobrin, „drepturile sunt egale şi se atribue pe curte, în linie barbătească, feciorilor care ies din localnici", totuşi moştenesc şi fetele dreptul, când n'au un frate care să rămână pe curte.

Sistemul juridic consuetudinar negenealogic.

După regimul juridic creat de acest obiceiu al pamântului, bunurile aparţin comunităţii, alcătuind un patrimoniu obştesc, conferindu-se fiecărui membru al devalmăşiei doar un drept de viageră folosinţa, un drept de participare la sarcinile şi beneficiile anuale.

Proprietatea aparţine composesoratului. El atribue un drept, în orice vreme, îndreptăţitului, chiar daca n'a uzat de el până atunci. E deajuns sa i se recunoască cuiva acest drept şi el începe, sa folosească imediat.

Deţin drepturi toţi indivizii ,cari alcatuesc composesoratul, dar numai totalitatea lor, devalmaşia, dispune de activul şi pasivul patrimoniului.

Composesoratul traeşte pe deasupra indivizilor, îi depaşeşte, conferindu-le doar un drept de uzufruct.

In ceace priveşte mărimea drepturilor, aceasta rămâne nematerializată, este însă în funcţiune, în cazul unei materializări, de suprafaţa fondului şi de numărul membrilor din interiorul comunităţii.

Obiceiul, care stă la baza acestui regim juridic negenealogic, nefiind ceva scris şi stabil, a suferit modificari, dupa timp şi loc, după nevoile ivite, creind numeroase variante.

Unde a fost bine conservat, obiceiul şi composesoratele au pastrat o structură rigidă. Ea se recunoaşte în composesoratele, care au înţeles, să-şi sacrifice indivizii, care îi periclitau existenţa. Acei, ce nu se integrau armonic în societate, au fost eliminaţi, iar dreptul lor a intrat în comunitate, sporind participarea la beneficii a celorlaţi.

Sancţiunea radierii dreptului, cu prilejul alcătuirii tabelei anuale de îndreptăţiţi, s'a aplicat tuturor acelora, care s'au sustras dela obligaţiile comune: neplata taxelor de paza pădurii, refuz de prestaţie pentru refacerea drumurilor sau pentru diferite lucrări menite să aducă o creştere a valorii patrimoniului comun.

Tot sub severitatea acestui obiceiu, dreptul se stinge dacă purtătorul lui îşi mută domiciliul în altă comună (obiceiul locuinţei), realocându-i-se în cazul revenirii în sat. Inţelegem, deci, că dreptul se atribue, nu pe cale de succesiune, uzucapiune sau contactuală, ci, pe calitatea de descendent al unui fost iobag integrat într'un grup social. Pe temeiul acestei calităţi se conferă dreptul, pe lipsa ei, se respinge, recunoaşterea de composesor a pretendentului de parte, nu pe alte criterii.

In unele composesorate, cu o structură bine consolidată, nici chiar totalitatea indivizilor componenţi nu poate să înstrăineze un drept, despărţindu-l astfel de calitatea ce-l însoţeşte, în sensul cooptării unui străin în sânul comunităţii.

La alte tipuri de composesorate, s'a dat titularului dreptul de a vinde partea, însă această operaţie să fie făcută în favoarea obştei (protimisis). Alte ori, şi-a permis comunitatea să facă vânzări în numele composesorilor săi. Cu timpul s'a dat individului libertatea să-şi vândă dreptul oricui, la început, cu consimţământul

TIPOLOGIA COMPOSESORATELOR ȚĂRII OLTULUI

Sistem genealogic
Sistem negenealogic
Ambele sisteme
Inexistent
Hotar între sate

1 Porcești, 2 Sebeșul-de-Jos, 3 Sebeșul-de-Sus, 4 Racovița, 5 Avrig, 6 Porumbacul-de-Jos, 7 Porumbacul-de-Sus, 8 Sărata, 9 Scoreiu, 10 Cârța, 11 Oprea-Cârțișoara, 12 Streza-Cârțișoara, 13 Arpașul-de-Jos, 14 Arpașul-de-Sus, 15 Ucea-de-Jos, 16 Ucea-de-Sus, 17 Corbi, 18 Viștea-de-Jos, 19 Viștea-de-Sus, 20 Olteț, 21 Drăguș, 22 Sâmbăta-de-Jos, 23 Sâmbăta-de-Sus, 24 Voila, 25 Voivodenii-Mici, 26 Voivodenii-Mari, 27 Lisa, 28 Ohaba, 29 Ludișor, 30 Pojorta, 31 Breaza, 32 Luța, 33 Iași, 34 Netotu, 35 Telechi-Recea, 36 Beclean, 37 Săvăstreni, 38 Hurez, 39 Sasciori, 40 Vaida-Recea, 41 Berivoii-Mici, 42 Berivoii-Mari, 43 Făgăraș, 44 Răușor, 45 Dejani, 46 Hârseni, 47 Copăcel, 48 Sebeș, 49 Mărgineni, 50 Mândra, 51 Toderița, 52 Bucium, 53 Șercăița, 54 Șercaia, 55 Vad, 56 Ohaba, 57 Iteni, 58 Grid, 59 Perșani, 60 Sinca-Veche, 61 Șinca-Nouă, 62 Veneția-de-Jos, 63 Veneția-de-Sus, 64 Cuciulata, 65 Părău, 66 Comana-de-Jos, 67 Comana-de-Sus, 68 Lupșa

prealabil al adunării codevalmașilor, mai târziu, fără sa îndeplinească vreo condiție atât vânzătorul cât și cumpărătorul. S'a ajuns, în unele cazuri, la scindarea dreptului, acordându-se văduvelor o jumătate parte, ca și fiului major, ce își întemeiază un nou cămin.

In concluzie, composesoratele din Țara Oltului, se prezinta ca unitați sociale independente, conștiente de existența lor, au o voința și, mai mult dc cât orice, un scop: sa transmita patrimoniul întreg generațiilor ce vor urma, iar regimul juridic consuctudinar negenealogic, între altele, duce la realizarea acestui scop.

VASILE V. CARAMELEA

MUZEUL SATULUI VĂZUT DE ROMÂNI[1])

Muzeul satului este destinat sa fie vazut şi cercetat permanent de public. Indata dupa realizare, fara o publicitate deosebită şi fara difuzarea sistematica a interesului pe care el îl poate prezenta pentru vizitatori, Muzeul şi-a facut singur loc larg în curiozitatea publica. Numeroase persoane, de toate vârstele şi de toate categoriile sociale, au venit să-l cerceteze. Astfel în condica destinata consemnarii voluntare a impresiunilor pe cari Muzeul le trezeşte în sufletul vizitatorilor, gasim, pentru o singura zi — 14 Martie 1937 — un numar de 762 însemnari diferite. Se înţelege ca numarul vizitatorilor pentru aceeaşi zi a fost cu mult mai mare.

Interesul pe care Muzeul satului îl are pentru public şi gândurile variate pe cari contactul pe aceasta cale cu civilizaţia satelor le trezeşte în sufletele vizitatorilor, se oglindesc în scurtele însemnari scrise, prin cari cei mai mulţi au ţinut să-şi exprime aceste impresii.

Daca realizarea acestui muzeu era îndreptaţita pentru pastrarea şi evidenţierea civilizaţiei ţaraneşti autentice, aceasta se poate dovedi în chipul cel mai stralucit prin lectura acestor însemnari ale vizitatorilor Români şi streini cari au trecut prin Muzeu.

Dela satenii şi şcolarii veniţi în Capitala Ţarii cu diferite prilejuri — surprinşi sa găsească aici câteva exemplare dintre îndepartatele aşezari româneşti de pretutindeni până la oamenii de afaceri, reprezentanţii politici şi savanţii tuturor neamurilor veniţi pe meleagurile noastre din cele mai îndepartate colţuri ale pamântului, toţi îşi manifesta, în aceste însemnari scrise, admiraţia profunda pentru minunata înfaţişare a acestor aşezari româneşti şi bucuria de a fi avut prilejul să le vada. Intr'un fel sau altul, aceste însemnari consemneaza expresiunea tuturor gândurilor cari au determinat realizarea acestei lucrari şi toate aspectele scopului pentru care ea a fost destinata.

Ca să învederam cât de multiple sunt motivele pentru care aceasta lucrare este apreciata de vizitatori, vom reproduce unele dintre cele mai caracteristice însemnari, începând cu invocarea unui tânăr basarabean, care capătă astazi un accent de gravă mustrare.

— „Satul!

Mândria trecutului şi nădejdea plină de încredere în viitorul nostru!

Niciodata nu vom putea creea ceeace a creat el, nu-i putem da ceeace ne-a dat şi ne dă el!!!" 2).

Vom trece apoi la exclamarea unui om dintr'un alt colţ îndepartat de ţara:

— „Sublimă idee a satului Naţional!" 3)

Intr'adevar, pentru Români gama sentimentelor şi ideilor, trezite cu prilejul acestor vizite, este foarte complexa.

a) Pentru cei mai mulţi **bucuria, încântarea şi uimirea** sunt stări sufleteşti dominante, deaceea foarte adeseori însemnarile lor se prezinta ca simple strigate scurte:

— „Traiasca M. S. Regele împreuna cu toata ţara Românească" 4 .

— „Am vizitat! Sa traiasca M. S. Regele" 5 .

— „Traiasca M. S. Regele, Traiască România Mare!" 6).

— „Ce frumoasa-i ţara noastra! Sanatate Regelui şi Ţarii!" 7

— „Cu multă placere!" 8)

— „Am vizitat cu bucurie!" 9)

---

1) Din lucrarea despre „Muzeul Satului", dăm aci un capitol. 2) Gemeniuc; Edineţi-Hotin, 1. VIII. 1937. (mustrare acoperită ulterior prin eroismul ostaşilor noştri). 3) I. Vlădescu: Drăgoteşti-Mehedinţi, 6 Iunie 1937. 4) Indescifrabil. 5) N. Gr. Ciuhu: Teleşti-Gorj, 17 Aprilie 1937 6) Radu Frânţescu: Strâmbeni-Teleorman, 12 Apr. 1937. 7) Străjera Jvonne Siposu 16. X. 1937. 8) C, Mocanu: 14 Martie 1937. 9) Russ Petre şi soţia: 26 Febr. 1937.

— „Vizitând aceasta expoziţie, mi-a facut o deosebita impresie!" 10

— „Am ramas **încântat** de cele vazute!" 11

— „Vizitat de mine Fruntaş Florea Dumitru, locuitor din com. Draganeşti, jud. Baia-Moldova, găsind aici ceva ce **mi-a bucurat inima şi mi-am împăcat sufletul**" 12 .

— „Delegat al Caminului Cultural „Deşteptarea" din com. Caprioara, am vazut Muzeul satului şi **mă simt foarte fericit**" 13 .

— „Am avut o satisfacţie nemarginita vizitând un colţ din sublima Românie!" 14 .

— **„Am rămas cu sufletul plin de ţara mea!"** 15 .

Cea dintâi simplă imagine vizuala a Muzeului încântă, provoacă placere, mulţumire şi satisfacţie deosebită, sentimente cari învăluie în sufletul tuturor conştiinţa că se află în faţa unui element care reprezintă ţara milenara nealterată şi autentică a ţaranilor Români, pe care Fundaţia Regală a dorit şi a încercat s'o scoată la iveală...

b) In gospodariile din regiunea natala, Românii regăsesc locurile, amintirile şi adânca duioşie a vremurilor de copilarie:

— „Vizitând Muzeul Satului mi-am adus aminte de casa părintească, unde m'am nascut şi am crescut de mic copil!" 16 .

— „Intrând în aceasta casa mi se uşureaza sufletul, pentru ca îmi reamintesc ca am trait cele mai frumoase zile din viaţa mea" 17 .

— „Ca făgărăşan, acest colţ natal al meu m'a facut sa retrăiesc clipe sfinte şi de reculegere" 18).

— „O clipă de împrospatare a anilor de copilarie la caminul parintesc. Ce placut ma simt în casa ţărănească a Drăguşului!" 19).

— „Revedem cu nespusa bucurie casa frumoasa românească la fel cu aceea în care au crescut parinţii noştri" 20).

Pe aceasta cale omul este transpus direct în cadrul pământului şi leaganului natal şi patrunde mai adânc în lumea bogată de amintiri şi sentimente ale copilariei, cu bucurii şi regrete de multă vreme acoperite de ţesatura nevoilor şi obligaţiilor vieţii lui prezente, pe alte meleaguri...

c Gânduri mai înalte îşi fac loc însa în sufletul vizitatorilor, ale caror însemnari lamuresc rostul muzeului:

„Am vizitat casa ţaraneasca din Fagaraş şi mi-a placut mult aşezarea veche românească" 21 .

— „Poporul românesc are comori şi cari **comori trebuesc pastrate cu sfinţenie**" 22 .

„Şi de-alungul vremurilor cele vazute **vor fi o piedică în calea uitarii**" 23 .

— „Pastrezi lucrurile stramoşeşti, ceeace înseamnă ca eşti cu sufletul la cei cari ne-au faurit Ţara" 24).

— „România Mare s'a facut cu jertfa a 800.000 de Români şi ca atare trebue pastrata cu sfinţenie" 25 .

— „Admiraţi arta populara până ce este în floare. Sub puternica influenţa a artelor oraşeneşti ca se va distruge, va dispare satul, originea şi vigoarea naţiunii. Nu vom mai avea-o decât pe la Muzee. Deasemenea încurajaţi formarea muzeelor ca sa fie amintiri şi documente despre trecutul nostru istoric şi naţional" 26).

Muzeul apare astfel ca o datorie de recunoştinţa faţa de înaintaşii cu ale caror jertfe s'au aparat drepturile noastre asupra acestor pamânturi stramoşeşti, ca un permanent prilej de amintire a trecutului, ca un mijloc de a ne apara împotriva prefacerilor daunatoare prin influenţele cari vin asupra civilizaţiei româneşti autohtone.

d Dar scopul esenţial al muzeului, care a strâns laolalta gospodarii autentice din diferite colţuri de ţara, este sa înlesneasca putinţa şi sa determine nevoia Românilor de a se cunoaşte pe ei înşăşi:

— „Mult umbli, multe vezi, multe înveţi!"27

— „Cutreerând expoziţia satului am cutreerat întreaga Românie" 28 .

— „Ce nu pot vedea colindând prin ţara, le-am vazut aici adunate" 29).

---

10) Cănst I Polca: 14 Martie 1937. 11) S. Mărgulescu: Gorj. 18. IV. 1937. 12) Dumitru Florea-Pompier. 13) Ioan Tomşa: Iunie 8, 1937, 14 A. Stoicescu. 15) M. Georgeanu: 28 Iunie 1938. 16) Radu Frânţescu: Strâmbeni-Teleorman. 17) Indescifrabil: 28 III. 1937. 18) Andrei Meţianu: 7. II. 1937. 19) Artist Pictor Jan J. (indescifrabil): 5 Iunie 1937. 20) Fraţii Borzea, originari din Voila-Făgăraş: 10. III 1937. 21) Prof. Sava Atanasiu cu familia: 18 Martie 1937. 22) I. Grigorescu, student: 21. 3. 1937. 23. Indescifrabil: 14. V. 1937. 24) N. Safeia: Reciţa-Banat, 9. V. 1937. 25) Indescifrabil: 6 Iunie 1937. 26. Cimilenca Teodor: 30. V. 1937. 27) Indescifrabil: 10 Mai 1938. 28) Gh. Hreidusna: Curtea de Argeş. 29) Indescifrabil, Căpitan: Bazargic, 28 Iunie 1937.

— „Entuziasmat de cele vazute **acum e prima cunoştinţă cu ţara** mea" 30 .

„Nici o descriere nu poate caracteriza viaţa satelor româneşti ca vederea în realitate a „Satului Românesc" 31 .

„Am dori sa ne cunoaştem cât mai mult ţara. Muzeul satului să ne fie un îndemn" 32).

„Ocazie minunată de a cuprinde cu ochiul toate ţinuturile româneşti şi pe harnicii lor gospodari" 33).

„In casa din Drăguş am vazut Ardealul autentic" 34).

— „Casa frumos împodobită. Curaţenie şi ordine pretutindeni. A fost o frumoasă idee aceea de a grupa la un loc într'un sat gospodarii din toate unghiurile Ţarii.

Ce cunoşti, iubeşti mai bine.

Cunoaşteţi-vă unii pe alţii fraţi Români!" 35).

Muzeul înlesneşte astfel o imagine cuprinzatoare a tuturor înfaţişerilor diferite ale bogatei civilizaţii ţaraneşti de pretutindeni, dând vizitatorilor putinţa să faca „prima cunoştinţa cu ţara", trezind în sufletul fiecaruia dorinţa şi imboldul de a o cerceta cât mai mult.

Caci nu ne cunoaştem ţara! Şi cunoaşterea ei este doar singurul şi cel mai puternic temei al dragostei de patrie. Muzeul trezeşte în sufletul fiecaruia dorul de calatorie pentru cunoaşterea tuturor plaiurilor româneşti.

e Aceasta cunoaştere nu ramâne o imagine indiferenta şi pasiva. Ea sporeşte aprecierea realizarilor valoroase din civilizaţia trecuta, întareşte legatura sufleteasca între Români şi trezeşte simţamântul îndatoririlor conducătorilor faţa de nevoile poporului nostru:

— „Satul Românesc! Sa-l cunoaştem mai bine, pentru a putea aprecia just tot ceeace reprezinta el în istoria poporului nostru. Conducatorii politici — vremelnici — să nu precupeţeasca nimic spre a evidenţia satul şi numai satul" 36 .

— „Astfel poate vom cunoaşte şi noi satul cu nevoile Românilor şi cu viaţa româneascâ"37

— „Expoziţia satului, organizata de Fundaţia Regala, dupa cum o afirmă orice bun Român, **este cea mai frumoasă operă pentru unificarea, cunoaşterea şi apropierea sufletească a Românilor din diferite unghiuri ale ţării.** Ce exemplu frumos este casa din com. Drăguş, jud. Făgaraş, unde am vazut adevărata originalitate a Românului în: port, obiceiuri, vorbă şi decoruri naţionale de cea mai mare frumuseţe. Plec profund mulţumit şi entuziasmat de aceasta frumoasa operă" 38).

Această cunoaştere menită să demonstreze locul, importanţa şi aportul satului şi sătenilor în istoria trecută şi în clădirea viitoare a destinului neamului nostru, devine, după cum vom vedea, o forţă dinamică activă, care se va manifesta în diferite chipuri. Efectul ei imediat este apropierea sufleteasca între Români.

f) Insuşirea principală a civilizaţiei noastre ţărăneşti este permanenta preocupare pentru frumos. Această preocupare continuă şi generală pentru artă — manifestată în arhitectură, sculptură, zugravirea icoanelor, împodobirea ceramicei, port, găteala interiorului, etc., apare ca o năzuinţă difuză, înglobând toate celelalte funcţiuni directe ale vieţii oamenilor. Din această necesitate cele mai multe obiecte apar ca elemente de artă veritabilă. Este o însuşire subliniata în chip deosebit de vizitatori:

— „Frumos! Foarte frumos!" 39).

— „Cu mult mai frumos decât credeam!"40).

— „Multe, multe lucruri frumoase!" 41).

— „Frumoasa-i ţara mea!" 42 .

— „Vizitând acest muzeu, am rămas adânc impresionaţi de frumuseţea Ţării" 43).

— „Incântat de frumuseţea artei ţărăneşti şi de buna gospodărie" 44).

— „Sunt foarte impresionat de frumuseţea acestui sat, care reprezintă aşezăminte din întreaga ţară" 45).

Uimirea unanimă în faţa unor atât de surprinzătoare şi bogate manifestări de artă ţaranească specifică şi originală, trezeşte sentimentul de admiraţie faţă de înaintaşi, cultivă dragostea profunda faţă de tot ceeace e curat românesc, adânceşte sentimentul de demnitate şi mândrie naţională:

---

30) Spiţeru Mircea: Ploeşti, 10 VIII. 1937. 31) N. Dimitriu: învăţătoare: Satul Nou-Ismail. 32) Marg. Marinescu, Soc. Radio Dif.: 2. II. 1937. 33) Pr. N. Niţescu: 12. V. 1937. 34) Dr. Vlad E. Haţieganu: 28. 2. 1937. 35) Lt. Col. Popescu: Ploeşti, 12. V. 1937 36) D. Ioniţă, teolog, fiu al satului Ţinteşti-Buzău: 22 Iunie 1937. 37) Indescifrabil: 20. III. 1937. 38) Mihail Bucătaru, student Acad. Comercială: 28 II. 1937. 39) I. Ciuraru: 25. III. 1937. 40) G. Tănăsescu: 3. V. 1937. 41) C. Roman: 4. V. 1937. 42) Elena Ţuţuriu, 4. V. 197. 43) Indescifrabil: 26 IV. 1938. 44) Petcr Neagoi (cunoscut scriitor Român American). 45) Tiberiu Grigoriu, student: Tutova, 12. II. 1938.

— „Multă admiraţie pentru lucrările naţionale" 46).

— „Vizitând admirabila expoziţie românească, **rămân încântat de această operă a neamului românesc.**

Cu multă iubire faţă de această operă românească" 47).

— „Originalitatea, curăţenia şi ordinea domină în această locuinţă, întipărind în sufletul Românului o dragoste vădită pentru pământul strămoşilor lui" 48).

— „Incântată că şi noi Românii ne putem mândri cu vechile şi sfintele noastre aşezări româneşti" 49).

— **„Ca Români ni se umple sufletul de mândrie în faţa acestei admirabile dovezi de energie naţională"** 50).

— „După cele văzute în această extraordinar de frumoasă expoziţie, sunt mândră de bogata mea ţară" 51).

— „Cele ce am văzut în „Muzeul Satului" m'au impresionat. Să ne mândrim că avem o ţară aşa frumoasă" 52).

— **„Comorile ţării noastre adunate aci te înalţă şi-ţi dau încredere în conducătorul şi viitorul acestei ţări"** 53).

De aceea se cuvine să manifestăm toată admiraţia noastră pentru anonimii realizatori ai acestor impresionante lucrări, să cinstim şi să preţuim vioiciunea spiritului lor creator:

— „Cinste şi admiraţie pentru anonimii autori ai muncii" 54).

— „Expoziţia satului este o mare bucurie pentru ţara românească, căci aceasta arată frumuseţea ţării şi mai ales vioiciunea ţăranului" 55)

g) Toate aceste manifestări de artă ţărănească alcătuesc o caracteristică distinctivă a poporului nostru faţă de toate celelalte neamuri înconjurătoare, o dovadă a putinţelor creatoare româneşti şi o chezăşie sigură pentru viitorul înfloritor al acestui neam:

— „Vizitând acest fermecător colţ de viaţă românească, am rămas plăcut impresionat de ceeace constitue acel frumos specific al artei româneşti. Am avut ocazia să vizitez până acum multe colţuri pitoreşti ale Jugo-Slaviei, Ungariei, Germaniei, Italiei, Franţei şi Spaniei, dar, trebue să marturisesc adevarat, n'am gasit nicăieri o mai frumoasa îmbinare dintre sufletul şi natura ca în România" 56 .

— **„Minunată artă româneasca!**

Voioşie şi vigoare Daco-romană, **chezaşie a viitorului neamului românesc"** 57 .

— „Profund impresionat de lucrurile vazute în această expoziţie şi în special în această casă din satul Drăguş, jud. Fagaraş, ramân încrezător în forţele productive ale acestui neam" 58 .

— „Păstraţi-vă sufletul vostru tot aşa de curat cum va sunt stracle şi obiceiurile.

Cu voi România nu va muri în veci!" 59).

— „Este imposibil ca cu asemenea frumuseţi şi asemenea calităţi să nu vie ziua cea mare a Neamului!" 60).

Vigoarea şi simplitatea vieţii ţărăneşti, vioiciunea spirituală şi simţul pentru frumos dovedite în arta populară, susţin şi întaresc speranţa în desvoltarea manifestărilor creatoare ale poporului nostru.

h) Dincolo de marea varietate de înfaţişări şi obiecte diferite, toate aceste aşezari ţaraneşti păstreaza, peste tot cuprinsul pamântului locuit de Români, trasaturi caracteristice absolut identice în liniile generale ale unei civilizaţii autentice, structurata în forme originale. Ele indica unitatea spirituala şi identitatea de preocupari şi nazuinţe ale aceluiaş popor, fiind dovada irefutabila a unitaţii neamului nostru:

— „Vizitarea acestui muzeu mi-a confirmat legatura strânsă (asemănarea ce există între aşezările româneşti din cuprinsul ţarii noastre" 61).

— „Casa din Draguş, o veritabilă gospodarie de cum ar trebui să aiba cât mai multe pe întinsul ţarii, spre a putea asigura desvoltarea sanatoasă şi viguroasa a neamului. **M'a impresionat îndeosebi ţesăturile,** velinţele miţoase şi **a tuturor ţesaturilor cari sunt la fel cu acele ale Românilor păstori din Macedonia, o dovadă în plus a unităţii poporului românesc de pretutindeni.** In gospodariile munteneşti, unde influenţa streina a fost mai mica, se observă unitatea neamului, unul şi acelaş dealungul vea-

46) Jean Ionescu: 7. II. 1937, 47) C. Ionescu: 28. II. 1937. 48 Indescifrabil: 3 Mai 1937, 49) Fil. St. Atanasiu: 2. II, 1937. 50) Emil şi Elena Ionescu: 28. III. 1937. 51 Elena Tobă: 16 Mai 1937. 52) N. Dinescu, elev cl. IV L. C. V. Buc. 16 Mai 1937. 53) Ada Lt. Brezeanu: 25, III. 1938 54) Indescifrabil: 16. IV. 1937 55) Indescifrabil: 16. IV. 1937. 56) Tiberiu Sceopul, elev cl. V.: 14. III 1937. 57) Vasiliu Iaşi, Avocat: Buc. 28. II 1937. 58) Indescifrabil: 28. II 1937. 59) Ecat. Teodorescu: 3 Mai 1937. 60) D. Teodorescu, av.: 3. V. 1957. 61) C. Nistor, stud.: orig. Vicor de Sus-Rădăuţi, 28. II 1937.

curilor peste întinsul cel mai îndepartat al pamântului stramoșesc" 62 .

Iar din conștiința identitații, unicitații și dainuirii permanente a neamului nostru peste toate plaiurile stramoșești, care a pastrat aici milenare forme de viața sociala identice, se întarește conștiința drepturilor noastre imprescriptibile asupra acestor pamânturi și hotarîrea de a le apara împotriva tuturor cotropitorilor a caror pofta istorica atât de complicata și îndelunga, nu s'a curmat înca.

i) Civilizația țaraneasca tradiționala, ca oricare alt aspect al vieții sociale în genere, este în continua prefacere. In unele regiuni ale țarii, sub impulsiunea unei neostenite forța naturala creatoare, care implica participarea tuturora și o concurența permanenta de întrecere reciproca între cele mai bine înzestrate talente din sat, ea este în continua afirmare și îmbogațire.

In alte parți însa, sub imperiul unor influențe exterioare multiple, foarte multe obiecte faurite altadata de sateni cu priceperea lor, ca obiecte de apreciata arta ieșite din destoinicia mâinilor lor, sunt astazi parasite. Adeseori moda lipsita de gust atinge grav vieața satului, scoțând din uz și aruncând la pod frumoase obiecte de arta țaraneasca — cuiere și podișoare sculptate cu deosebita maestrie în lemn, talgere frumos colorate și icoane minunat zugravite pe sticla sau pe lemn, neîntrecute cusaturi și țesaturi meșteșugite toate fiind înlocuite cu produse de fabrica, ajunse de prin târguri în casele gospodarilor. Ei parasesc astfel îndeletnicirile creatoare din cari au rezultat aceste multiple lucrari de arta. Aceeaș influența se resimte și în arhitectura locuințelor.

Și câta saracire de duh aduc cu ele aceste înlocuiri! Hârtii litografiate în fabrica vin peste tot sa înlocuiasca sfintele icoane în cari spiritul creator în arta dadea expresie unei adânci evlavii creștine, când munca iconarului era o profunda rugaciune închinata cu smerenie lui Dumnezeu.

De aceea, un alt rost al muzeului, subliniat și acesta de vizitatori, este sa atraga atenția tuturor asupra acestei primejdii și cu deosebire satenilor înșași:

„Mai se poate sa-ți placa modernismul dupa ce vezi frumusețile Satului Românesc?" 63 .

— „Cinstirea satelor la București... ca să se vada de ce isprava, în gospodarie și în frumusețe, sânt în stare țeranii români.

Vazând cât de mult se prețuiește ceeace au putut face dealungul veacurilor dupa o așa de frumoasa datina înaintașii lor, satenii din timpurile noastre pot sa înțeleagă cât greșesc atunci când se iau de hâzenii de la orașe și-și pocesc casa. Și, înaintea mândrelor porturi bărbatești și mai ales femeiești, acei cari au dat-o pe orașenie în îmbracaminte, se pot rușina de ratacirea lor" 64 .

Aceasta ratacire, acolo unde din nefericire ea s'a produs cu vina multora dintre noi, nu poate sa înceteze decât dacă suprimam cauzele cari au provocat-o, ceeace nu este posibil prin vorbe. Pe unde disprețuirea minunatelor costume cari dadeau oamenilor înfațișare voevodala, a patruns adânc în suflete, trebue din adâncul sufletelor scoasă aceasta rătăcire. Exemplarele vazute la muzeu ajută această lucrare psihica adânca, prin impresiunile puternice provocate asupra oamenilor...

j Ca imagine întreagă a civilizației țărănești, care pune în evidența caracterele valoroase ale acestei civilizații, Muzeul Satului îndeplinește, cum am vazut deja, o foarte importanta funcțiune activa în educarea sociala și naționala a publicului vizitator.

In acest scop el se adreseaza mai întâiu întregului tineret și tuturor celor ce poartă grija educarii acestuia.

Este remarcabil sa arătăm că însemnările unora și altora dintre aceste două categorii de vizitatori dovedesc aceeaș înțelegere, subliniind deosebitul rost educativ al muzeului:

— „Fat-Frumos, în lupta cu smeul, ca să câștige puteri noui, a fost sfătuit de Sfânta Vineri să sarute pe mama-sa. Și a sărutat pământul pe care se lupta. Și a învins puterea năpraznică a smeului.

Când stăm în fața „Satului Românesc" ne plecăm genunchii cu smerenie și sărutăm urmele celor care ne-au fost părinţii şi fraţii noştri: Creatori ai prezentului care-i cinstește și ne mângâie pe noi, simțindu-ne sufletele ca dupa împartașirea cu tăria nădejdilor ce ne calauzesc pașii spre viitorul ce va deveni prezentul celor ce vor sa vina" 65).

— „Admir aceasta expoziție care reprezintă

62) Duliu: 14. II 1937. 63) H. Gheorghiu: 8 II. 1937. 64) N. Iorga: în „Neamul Românesc pentru Popor", an. XXIV, nr. 11, Iunie 1936, pag. 162 65) Elevii lic. „Em. Gojdu" Oradea, cu prof. însoţitor

munca ţăranului nostru român. Cu ei şi cu trupurile lor s'a înfăptuit România Mare.

Luaţi exemple voi tineri, generaţie care ne urmează pe noi! Noi bătrânii v'am făcut o Românie Mare, deci vouă vi se cuvine s'o păstraţi..." 66).

— „Totul ce s'a făcut e numai spre bine, să trăiască M. S. Regele. Să **ia aminte tinerii liceeni..."** 67).

— **„Am vizitat azi această expoziţie împreună cu copiii mei spre a le fi pildă şi îndemn"** 68).

— „Am vizitat „Muzeul Satului Românesc" şi **am** rămas cu o idee completă a poporului românesc dela sate. Am vizitat interiorul casei din Drăguş şi m'au impresionat foarte mult covoarele de pe pereţi şi vasele, ce la noi nu se obişnuesc. Deasemenea o sobă veche românească.

Voi descrie şcolarilor mei, după această vizită, satele româneşti din diferite regiuni" 69).

— „Am rămas foarte entuziasmaţi de munca folositoare întreprinsă şi constituie un îndemn pentru noi viitorul tineret de a le urma pilda" 70).

— „Atâta îmbucurare, entuziasm, sugestii, admiraţie, etc., îmi produce „Satul Românesc", încât **idealul îmi apare mult mai complicat, iar dorinţa de muncă spre binele masei mult sporită"** 71).

Astfel pedeoparte parinţii cu grija pentru viitorul copiilor lor, profesorii educatori cu misiunea de a creşte şi îndruma oameni destoinici şi cu dragoste de neam, cetăţeni iubitori de ţară cari au fost cândva şi mai sunt încă gata să-şi sacrifice eroic viaţa pentru apărarea pământului strămoşesc şi pentru întregirea neamului, toţi găsesc în această civilizaţie ţărănească o dovadă de vrednicie românească şi un deosebit de important îndreptar pentru generaţiile cari le urmează.

Pe de altă parte tinerii cari „îngenunche cu smerenie şi sărută urmele părinţilor şi fraţilor lor", muncitorii acestui pământ şi păstrătorii acestor meleaguri, se înalţă dela această pildă de vrednicie „împărtăşiţi cu nădejdi noui", cu un nou spor de energie rascolitoare şi un nou mare îndemn la muncă.

Idealul tineretului pentru munca în cadrul vieţii sociale şi pentru apararea sau întarirea Patriei, se contureaza astfel ca o misiune pentru care nici un sacrificiu nu poate fi precupeţit.

El trebue să se ridice pâna la înalţatoarea dovada de vrednicie şi abnegaţie a înaintaşilor, între cari munca şi sacrificiul ţaranilor români rămân întotdeauna o pilda neîntrecuta:

— „Pildă vie generaţiilor cari vor moşteni aceste binefaceri ale epocii noastre, îndemn la muncă asiduă a acelor cari o traim" 72 .

— „Frumuseţea ţării noastre este atât de mare încât ne minunam noi Românii. Deci fiecare dintre noi are dreptul (în sens de datorie categorică) să muncească din convingere pentru progresul nostru" 73).

— „Delegatul Căminului Cultural „Carol I" din com. Ciuciuleni-Lapuşna, vazând toate lucrurile minunate din „Muzeul Satului Ţărănesc", rămâne uimit şi mulţumit, şi-şi propune să ducă şi colegilor din acelaş Camin un gând bun şi **un îndemn mai mare la muncă"** 74 .

— „Căminul Cultural „Regele Ferdinand I" Ardusat-Satu Mare şi Echipa Regala Permanentă, întărita în nădejdi şi staruinţa prin exemplul muncii vazuta aci, **plecăm cu mai mult entuziasm la datorie"** 75 .

— „Cu ocazia „Tinerimii Române" adânc impresionaţi de cele vazute în Muzeul Satului, cu tot sufletul şi dragostea noastra, ne alaturăm operei de ridicare a satului românesc" 76).

— „Vizitat expoziţia şi am rămas convins de cele văzute şi **mă oblig în viitor a ajuta la munca şi gospodăria românească. Aşa să ne ajute Dumnezeu"** 77).

Cultul muncii pentru propaşirea sociala românească ca cea mai îndreptaţită justificare a sensului vieţii şi a rostului oricarui destin individual, capătă astfel un impuls nou şi o semnificaţie înaltă. El devine o poruncă obligatorie, susţinuta pe o tensiune interioara voluntară, menită să întărească umila energie a fiecăruia pentru ca fiecare sa poata ajunge la înălţimea eforturilor înantaşilor săi.

---

66) I. Amăreanu, decorat în răsboiul pt. întregire, str. Ştirbei Vodă 192, Buc. 67) Toma B. Adrian, pensionar: 20 Aprilie 1937. 68) Lt Col. Adrian Dimitriu: 5 Mai 1937. 69) Ion V. Deatcu, învăţător: 7 Martie 1937. 70) Elevii cl. VII Lic. Ind. No. 2. Buc.: 8 Aprilie 1937. 71) Zarea Anatolie, normatist, cl. VI Bălţi: 30. VI 1938. 72) Titu Ghiţulescu, înv. Cetatea Albă: 6 Iunie 1937. 73) Indescifrabil: 29. IV. 1937. 74) Alex. Ceapă, învăţător: 8 Iunie 1937. 75) Dr. Gavril Toma, Preşed. şi Dr. Iudrian, şeful Echipei: 8. VI. 1937. 76) Prof. C. P. Ilie: 30 Aprilie 1938. 77) Ioan Ilie St. Stan, com. Drăgoteşti-Romanaţi: 10 Mai 1938.

k Facând cunoscuta tuturor Românilor civilizaţia ţaraneasca în tot ce are ea mai de valoare pentru înalţarea energiei creatoare şi stimularea forţelor naţionale româneşti, Muzeul Satului a fost vazut şi ca un prilej de tainica regasire şi reculegere pentru acei a caror limbă româneasca a amuţit de mult sub dominaţie streina milenara, siliţi să se exprime în limba asupritorilor:

— Nagyon tetszett minden dolog; szoval: minden kézimunka nagyon szép és nagyon szivesen fogadtak és szépen beszélnek. Nagyon voltunk elégedve" 78).

El este prilej de stimularea eforturilor pentru trezirea conştiinţelor adormite sub aceeaş influenţa de silnicie sufleteasca.

— „Am vizitat aceasta expoziţie dela care plec încântata de munca şi priceperea celor ce au organizat-o.

Voi duce şi în ţinuturile secuizate din jud. Trei Scaune amintirea şi laudele celor văzute, pentru ca să se ştie ce înseamnă a fi român" 79).

El este prilej de îndurerata bucurie pentru acei dintre Români cari îşi duc viaţa prin locuri ramase sub stapânirea altor neamuri:

„Admir progresele uimitoare ale Ţării Mame. Un frate înstrăinat" 80).

l Muzeul este însfârşit, pentru mulţi, ocazie de reamintirea suferinţelor şi sacrificiilor imense facute de Români dealungul veacurilor în lupta cu toate vânturile cutropitoare ale sbuciumatei noastre istorii:

— „Oltul ne spune cât sânge românesc s'a varsat în decursul veacurilor pentru eliberarea Fagăraşului, ţinutul scump lui Mircea cel Bătrân" 81).

Şi tot el este stimulent pentru lupta împotriva străinilor cutropitori:

— „Vizitând această expoziţie aducem omagiu iniţiatorilor şi totdeodată ne întărim hotărîrea de a salva ţara de străinii cutropitori" 82).

m) Dar mai presus de toate muzeul satului este una dintre cele mai valoroase imagini sub cari poporul român se poate prezenta streinilor pentru a arăta ce au realizat şi păstrat veacuri dearândul, cu tot sbuciumul prin care au trecut urmaşii Geto-Dacilor pe aceste meleaguri:

— „Cunoaşterea ţării prin expoziţii săteşti în oraşe, e cea mai bună propagandă naţională" 83).

— „Cea mai bună propagandă a geniului românesc," 84).

Câte servicii poate să aducă ţării şi neamului nostru acest fel de prezentare faţă de străini, prin civilizaţia noastră ţărănească, toţi uimiţi să găsească la poalele Carpaţilor o străveche şi înfloritoare civilizaţie populară originală, vom vedea din cercetarea însemnărilor acestora.

GH. FOCŞA

CRĂCIUNUL ŞI ANUL-NOU LA ROMÂNII DELA EST DE BUG

Pâna la revoluţia din 1917, viaţa Românilor de peste Bug se desfaşura aproape neturburata, pe fagaşul stravechi, îndrumata de veacuri de puterea datinelor şi obiceiurilor. Pentru aceşti băjenari, desprinşi din trupul Neamului şi rasfiraţi de vremuri pe întinsul unui pământ străin, tradiţia constituia forţa de coeziune, care-i ţinea strâns legaţi unii de alţii şi-i ferea de înrâuririle deformatoare din afară.

Tradiţia era, pentru ei, însăşi prelungirea ţarii de origine, rămasă undeva, departe.

In lipsa unei conştiinţe naţionale, care era greu să se desvolte în condiţiile de viaţă ale acestor Români îndepărtaţi, datinile şi obiceiurile, practicate de ei cu statornicie din generaţie în generaţie, au avut darul să asigure păstrarea, în cea mai mare parte nealterată, a individualităţii etnice româneşti în aceste părţi. De a-

78) Mi-au plăcut foarte mult toate lucrurile, cu un cuvânt toate lucrurile de mână sunt foarte frumoase şi m'au primit cu multă plăcere şi cât de frumos vorbesc. Am fost foarte mulţumite". Maria Olteanu, 20. IV. 1937. 79 Maria Stănculescu: 22 VII 1937. 80) C. Dimianu, Jugoslavia: 11 VI. 1937. 81 Slt. Lăzărescu, Reg. 32 Mircea, Ploeşti: 18. IV. 1937. 82) I. Volănescu, Ploeşti: 18 Mai 1937. 83) Maria Bolintineanu; 28 III. 1937. 84) Indescifrabil.

ceea, unele încercări ale Statului ţarist, mai ales în ultimii săi ani, de a interveni tot mai mult în viaţa satului românesc, spre a-l desnaţionaliza pe diferite căi şi a-l contopi cu massa slavă, n'au putut duce decât pe alocurea şi în măsură prea neînsemnată la oarecari rezultate.

Cele cari s'au resimţit mai mult depe urma procesului de slavizare au fost satele mixte, româno-ucrainene. In unele din ele, elementul ucrainean înmulţindu-se şi predominând, datinile au început cu vremea a se amesteca, iar caracterul etnic al populaţiei moldoveneşti a păli progresiv, cum s'a întâmplat, de pildă, cu satul Sebena (Ielaniţ), 35 km. Nord-Nicolaiev, în care cu greu se mai poate găsi cineva care să ştie o colindă, sau cu Arnăutovca (Vizireni), situat la aproximativ 12 km. Sud-Vosnessensc, unde colindele moldoveneşti s'au uitat aproape cu totul.

Satele curat moldoveneşti au rămas, până la revoluţie, nealterate în spiritul şi fondul lor tradiţional. Incercările de rusificare prin biserică şi prin celelalte instituţii cu mai multă priză în viaţa de sat, era greu să atingă adâncurile permanente ale sufletului românesc, cristalizate în forme tradiţionale atât de puternice.

In cele ce urmează înfaţişam datinile de Crăciun şi Anul-Nou la Românii de peste Bug, cu exemplificări de colinde şi „hăituri", a căror însemnătate — nu numai naţionala, dar şi literară, — nu poate fi trecută cu vederea.

Şiragul datinilor de Crăciun îl inaugurau copiii, cari, în ziua de Ajun, umblau cu „vicera", cum se chiamă, cu un cuvânt slav, acest obiceiu în satele moldoveneşti de pe malul stâng al Bugului, sau cu „prânzul", cum i se spune în Goroţcaia, sat curat românesc din regiunea Kirovograd. In această zi, părinţii îşi trimeteau copiii la rudele mai apropiate — nănaşi, bunici, fraţi sau surori mai mari, moşi, mătuşi, etc. — încărcaţi cu o legătură, în care mama punea diferite daruri: un colac, o turtă deasupra, două-trei „perijoace", câteva „hruşi" (pere), „v'o lingură de orez" şi, uneori, covrigi, „canfete" (bonboane) şi altele. Când intrau în casă, cel mai mare dintre copii se adresa gazdei cu cuvintele: „S'o rugat tata şi mama, poftim vicera", şi îi sărutau mâna. Copiii erau aşezaţi la masă şi ospătaţi cu „chisăliţă", „răcitură de peşte", sau altă mâncare de post şi cinstiţi cu un pahar de „horilca", bragă sau altceva. Gazda lua ce dorea din darurile aduse, punând în loc alte „bunătăţi" şi cinstind pe copii la plecare cu câteva „capeici". Acelaş lucru se întâmpla şi la celelalte rudenii.

Acest obiceiu se practica numai în cadrul legăturilor de familie şi era o expresie a solidarităţii de „neam".

Tot în ziua de Ajun copiii erau trimişi cu daruri la baba care-i moşise la naştere, oferindu-i din partea parinţilor „sala" slanina, cârnaţi, colaci, horilcă şi alte „hostinţe" (daruri. Se chema că-i duc babii „vicera".

Spre înserat, venea rândul flacaiandrilor de 14-17 ani. Ei se adunau în grupe de câte 3-4 inşi şi porneau cu colinda pe la case. Se grăbeau să meargă înaintea flăcăilor „ca sa nu-i bată şi să le ia colacii". Ei mergeau la fereastră şi cântau „Sculaţi, sculaţi. oameni buni", primind în schimb unul sau doi colaci, pe care-i împărţeau la urma între ei.

Dar cei cari se impuneau cu acest prilej prin amploarea manifestărilor şi caracterul mai organizat al acestora, erau flăcăii. Pregatirile lor în vederea Craciunului începeau cu saptamâni înainte, odată cu venirea postului. In unele părţi, flacaii „namiau" tocmeau o casa, în care se adunau şi faceau repetiţii. „In toata sara se gramădeau. Colindau, haiau. Cei mai mari colindau, da cei tineri se învaţau dela cei mari". Se adunau dela 17-18 ani în sus pâna la 30 de ani, „daca înca flacaiau". Câteodata, dar rar, veneau şi din cei însuraţi. In alte părţi, flăcăii se gramadeau în diferite case şi „cântau de învaţau şi pe cei tineri. Invaţau flacai dela flăcai". Prilejurile mai potrivite pentru acest lucru erau mai ales şezatorile.

Pentru colindat, se grupau în „companii", pe „mahale", numărul flacailor dintr'o „companie" variind cam dela 10-30. In satele mai mici se formau 2-3 „companii"; în satele mai mari, mai multe. „Companiile" se alcătuiau indiferent de rangul social, familie sau starea materială a flacailor. „De-a colinda şi de-a haitul mergeau şi flacaii saraci şi cei bogaţi, de-a valma". Fiecare „companie" îşi avea „comoraşul" ei, care era flacaul cu mai multa autoritate şi mai în vârstă. El orânduia şi punea la cale toate, iar ceilalţi erau datori să-i dea ascultare.

In satele mixte, „companiile" se alcatuiau pe neamuri, Moldovenii deoparte, cum au pomenit

din stramoși, Ucrainenii de alta, „dupa legea lor”.

In Ajunul Craciunului, când se înopta bine, colindatorii porneau, dupa ce avusesera grije sa ia cu ei o „jardie”, purtata pe umeri de doi flacai, pe care înșirau colacii. Fiecare „companie” mergea în „mahala” respectiva. Numai cei mai „groși de obraz” treceau și în alta „mahala”. Acei cari faceau acest lucru nu erau judecați bine de opinia satului. Incepeau cu casa dela marginea „mahalei” și mergeau la rând, casa de casa. Daca era sărită vreuna, „stapânul te probozea ca nu te-ai dus și colacii nu i-ai luat”. Dupa ce intrau în ogradă, unul din flacai întreba la fereastra: „Se poate sau, ucrainește: „moșna...”) sa colindam?” Raspunsul era totdeauna afirmativ. In cazuri extrem de rare, vreunul prea sarac raspundea: „Duceți-va cu Dumnezau, că nu-s colaci!” Flăcaii colindau afara, la fereastra, și începeau totdeauna cu urmatoarea „Colindă de Crăciun”, cea mai populara dintre toate, raspândită sub forma diferitelor variante locale:

Sculați, sculați, oameni buni.
Leroloi Doamne,
Ca va viu oaspeți buni,
Oaspeți buni colindatori.
Noi îmblam și colindam
Și pe Dumnezau îl purtam.
Dumnezau îi mititel,
Mititel și înfașațal,
Fașa dalba de matasă
Ș'o chichie de scunchie
Și bașmâc până 'n pamânt,
Pe la poale tot parale,
Pe la ușa gaintușă.
Buna vremea,
Lasa 'n casa,
C'afara ploua de varsă
Și din streșne ca ne chica,
Bune straie ca ne strica,
Tot sucmane și caftane.
Buna vremea ș'o colinda.

(Auzita dela Simion Voftornic zis Maidanic, de 67 ani, din satul moldovenesc Gorofcaia, regiunea Kirovograd. Nu știe carte).

Când sfârșiau de colindat, flacaii primeau în dar doi colaci, uneori facuți din faina neagra, alteori „balai”. Colacii erau mari, „împletiți în șase și în opt” și erau purtați pe „jardie”, pe rând, de câte doi flacai. Bani nu primeau decât la „batușca”, la „diacul” și la alți câțiva fruntași ai satului.

Dacă cei din casă mai doreau, flacăii cântau încă una sau două colinde, care erau pe placul gazdelor sau se potriveau cu vârsta ori condițiile lor de viață. Astfel, la casele cu flăcai se cântau diferite colinde „flăcăești” sau „voinicești”, cele mai numeroase și mai dorite dintre toate.

Iată câteva exemple:

Voinicu Trohim
Bun cal că hrănește,
Lerului.
Da cu ce-l hrănește?
Cu orzu chisat.
Da cu ce-l adapă?
Cu gin strecurat.
Șoimu șoimuește,
Da cu ce-l hrănește?
Cu carne de Turc.
Da cu ce-l adapă?
Cu sânge de Frâng.
Calu mi-o grăit:
— „Stăpânitu nostru,
De când tu ne ții
Fuga nu ne știi.
De m'a 'ntrece șoimu
Vinili sa-mi tai,
Ulița să-mi dai”.
Șoimu mi-o grait:
— „De m'a 'ntrece calu
Aripa să-mi tai,
Ulița să-mi dai”.
Stăpânu zi le-o pus,
Ziua o vinit,
Da stăpânu-o ișit
Și i-o scos la locu curat
Și țânc că le-o dat,
Dela răsărit
Pâr' la asfințit
Și i-o slobozît
Calu pe pomânt
Brazda răsturnând,
Șoimu sus în vânt
Nouri amestecând.
Stapânu 'n curți că mi-o 'ntrat,
Calu mi-o vinit
Și mi-o nechezat.
Stapânu-o ișit
Și l-o netezît
Și 'n grajd că l-o dat,
Orz chisat i-o dat

Cu gin strecurat.
Şoimu mi-o vinit
Şi mi-o şuierat.
Stăpânu-o işit
Mâneci răsucind,
Faluci ascuţind,
Aripa să-i taie,
Uliţa să-i dăie.
Calu i-o grăit:
— „Stăpânitu nostru,
Nu strica tu şoimu,
Ca azi îi Ajunu,
Da mâne Craciunu
Ş'or işi boierii
La câmp la primblare,
Da tu pe mini călare
Da şoimu pe mână
Şi ţ'a şide ghine".

Bună vremea.

(Auzită dela Trohim Cozacenco, de 65 ani, din satul Gasparevca, aşezat pe Bug la 42 km. Nord de oraşul Nicolaiev. Informatorul ştie carte. Colinda aceasta, cu una din temele mai puţin frecvente, n'am aflat-o şi în alte sate sau la alţi informatori. Este cunoscuta sub numele de „Colinda Voinicului").

Voinicu Vasile
Lerului Doamne,
Bun cal că-mi hrăneşte
Trei ţări stăpâneşte
Trei fete-mi ocheşte,
Una de hărmancă
Una de moldovancă
Da una de jîdaucă.
Acei de harmanca
Cu cini sa 'ntâlneşte
Tot îmi porunceşte:
— „Voinicu Vasile
Facă cum mi-a face
El să vie 'ncoace
Că grâu' sa coace
Şi-mi sbor păsărele
Şi-mi ieu schicurele".
Acei de moldovanca
Cu cini sa 'ntâlneşte
Tot îmi porunceşte:
— „Voinicu Vasile
Facă cum mi-a face
El să vie 'ncoace
Că gia să coace
Şi-mi sbor grauraşii
Şi-mi ieu struguraşii".
Acei de jîdaucă
Cu cini sa 'ntâlneşte
Tot îmi porunceşte:
— „Voinicu Vasile
Facă cum mi-a face
El să vie 'ncoace
Ca oili-mi fata
Tot pe lânga drum
Şi-mi marg calaraşi
Şi-mi ieu cârlanaşi;
Şi marg ciumaceii
Şi-mi ieu mieluşaii;
Şi marg boieri mari
Şi-mi ieu tot hasmane".
Voinicu dar Vasile
Şie el sanatos
Cu fraţi cu parinţi
Şi cu noi de 'mpreună.

Bună vremea.

(Auzita dela Nastasia Procopovna Antofie, de 59 ani, din târgul Noua-Odessa, aşezat cu 45 km. Nord de Nicolaiev, originara din Serbani, la 22 km. Nord-Est de Noua-Odessa, sat moldovenesc important, care, împreuna cu Marculeasa (Dimovca), Serbulovca şi Solona, formează grupul satelor „depe deal", cum le numesc Moldovenii din partea locului. Informatoarea nu ştie carte.
Colinda cu această temă a circulat mai ales în satele româneşti din jurul oraşului Vosnessensk cum sunt: Bulgarca, Racova şi Noua Grigorovca (Tg. Frumos) şi în satele amintite „depe deal". E cunoscută sub acelaş nume de „Colinda voinicului").

Din jos din spre mare
Lerului Doamne,
Pe şleahu cel mare
Marg maistori de voinici
Patruzeci şi cinci
Cinzeci fara cinci.
Le-o işit o maica batrâna 'nainte
Cu furca în brâu,
Da furca de sârma
Şi c'un caier de lâna
Şi cu fusu de bârna
Din furca torcând
Şi din gura 'ntrebând:
— „Voi maistori de voinici
Patruzeci şi cinci
Cinzeci fara cinci,
N'aţi vazut un fei a mieu?"
— „De l-am vazut
Nu ni-i cunoscut".
— „Feţişoara lui
Spuma laptelui,
Sprinceneaua lui

Schicu grâului,
Musteceaua lui
Pana orzului,
Caluceanu lui
Gându omului,
Scuşoara lui
Falca de smaoaica,
Frâuşoru lui
Doua napârcuţi
Din gura 'ncleştate
De codiţi legate,
Strumaneaua lui
Galban balaori".
Voinicu Mitia
Şie sanatos
Cu fraţi cu parinţi
Şi cu noi cu toţi.

Buna vremea ş'o colindă.

(Auzita dela aceiaşi informatoare. Colinda aceasta e cunoscuta şi în satele din regiunea Kirovograd şi poarta numele de „colindă flacaiască").

Da leu' s'o lăudat
Lerului Doamne,
Pe Limonu de 'mpărat
Ca i-a paşte ţarina
De cu sar' acei sacara,
Miez de noapte
Oarze cóapte,
Dalbe zori
Grâi cu flori.
Da Limonu de 'mparat
Tare s'o spaimatat
Şi 'n gura mare o strigat:
„Cine 'n lume s'a de-afla
Şi-adivara
Cu bun dar l-oi darui:
Da-o-aş fica după dânsu
Bogaţia 'n jumatate
Şi din ghine-a treia parte".
Da-ş voinicu şi Sireoja
El s'o de-aflat
S'o divarat,
El acas' o alergat
In grajd de chiatr' o intrat
Bun cal s'o dislegat,
L-o 'nşelat
Şi l-o 'nfârnat
Cal de razboi l-o gatat.
A voinicu şi Sireoja
Dalba scara o calcat
Şi pe murgu s'o aruncat,
Murgului ghici ca i-o dat,
Murgu după leu s'o luat
Ni pre lung că l-o gonit,
Zi de vară
Pâr' în sară.
Dar voinicu şi Sireoja
El din gura o grăit:
— „Lei, lei,
Ca nu-s smei,
Nu fugi tu muereşte,
Ia'n stăi la lupta voiniceşte".
Nici pre lung ca s'o luptat,
Ia trei zile şi trei nopţi.
Da voinicu şi Sireoja
Leului capu i-o luat
Şi 'napoi s'o ră'nturnat
La Limonu de 'mpărat.
— „Ţine minte cu ce dar te-ai lăudat:
Da-o-aş fica după mine,
Bogăţia 'n jumătate
Şi din ghine-a treia parte".
Dar voinicu şi Sireoja
El şi-mi cie sănătos
Sus în vestea lui Hristos
Şi-l ajung' o voie bună
Cu-a lui fraţi
Cu-a lui părinţi
Şi cu noiu de-a 'mpreună.

(Auzită dela Vasile Ciobanovschi, de 62 ani, din Perisadovca, sat aşezat pe Ing, afluent al Bugului, la 25 km. Nord de Nicolaiev. Perisadovca e locuit de Moldoveni şi Ucraineni aproape în părţi egale. In ciuda alcătuirii mixte a satului, elementul românesc s'a menţinut uimitor de bine. Informatorul ştie carte şi se crede „om umblat". Colinda, numita „Colinda flacăiasca", nu e prea cunoscută nici în satele de pe Bug şi nici în cele din regiunea Kirovograd).

Duminica dimineaţa
Ler Doamne Ler,
Dar voinicu şi Neculai
S'o spălat
S'o mânecat,
Faţă dalbă ş'o spalat,
La icoane s'o 'nchinat,
La Dumnezău s'o rugat,
In grajd de chiatră că mi-o 'ntrat,
Bun cal el s'o dislegat,
L-o 'nşelat
Şi l-o 'nfrânat
Ca de război l-o gătat,
Dalbă scară mi-o călcat,
Pe murgu s'o aruncat,

Mi-o purces la vânat,
La vânat într'o grădină
Mi-o scornit o şutulină.
Nu pre lung că s'o gonit
Zi de vară până 'n sară,
De departe-o detunat
Mai de-aproape-o fulgerat,
Şutulina mi-o căzut
Dalbă scara s'o lasat
Şutulina o luat
Şi 'napoi s'o re'nturnat.
Dar voinicu şi Neculai
El să-mi cie sănătos
Sus în vestea lui Hristos
Cu-a lui fraţi
Cu-a lui părinţi
Şi cu noi de-a 'mpreună.

(Auzită tot dela Vasile Ciobanovschi din Perisadovca şi are aceiaşi temă vânătorească, ca şi precedenta. „Aiastă colindă trebuia s'o ştie tot bătrânu şi tot flăcău". Este cunoscută sub numele de „Ciotârlina" şi nu am putut-o afla decât în acest sat).

La casele cu fete se cântau colinde feteşti, mai puţine la număr decât colindele flăcăieşti sau voiniceşti. Reproducem exemplarul care urmează:

Munţili dintâi
Drag Domnul de-a nostru,
Tot din munte 'n munte
Pân' la a noua munte,
Sânt fete de Creciun
Pânzele ghilesc,
Năfrămi schindosesc
Şi flori perisădesc,
Fel de fel de flori,
Mai multe gălbinele
Sânt flori mai cu jale.
Mai în deal, în deal,
Negru-i ciobănaş
Imi dă oi la vale
La adăpătoare.
Toate fetili o tăcut,
Floarea cei frumoasă
Ea din gură o horbit:
— „Negru eşti ciobănaş,
Nu da oi la vale
La adăpătoare,
Că pânzili ni-i călca
Şi florili ni-i fărâma".
Negru-i ciobănaş
El din gură o grăit:
— „Nu calca pânzele
Da nici florili nu farâma,
Dau oili prin prejurul fetelor
La vale
La adapatoare".
Da Floarea cei frumoasa
Să şie sanatoasa,
S'o ajung' o voie buna
Cu-a ei fraţi
Cu-a ei parinţi
Şi cu noiu de-a 'mpreuna.

(Auzita dela acelaş informator. In alte sate n'am aflat-o).

Unde erau tineri casatoriţi se cânta „Colinda tinerească":

La truchina la doi brazi
Lerului Doamne,
Cresc doi meri şi doi peri.
Sus în vârvu merilor este-un pat
In strung lucrat,
Cu prostire aşternut,
Cu căpatîi împodoghit.
Da cine 'n patu ista-mi hodineşte?
Hodinesc voinii iştilor curţi,
Ei dorm strânşi, cuprinşi
Şi-mi dorm ei faţă la faţa
C'aşa Dumnezau-i 'nvaţă.
Nu-ş de unde s'o luat
Dar un pom de porunghi verzi,
El s'o-îmflat
Şi s'o sburat
Şi de-asupra istului ostrov mare s'o lasat,
Apa 'n gură o luat
Şi chetricele 'n degiţele
Şi s'o îmflat
Şi s'o ridicat
Mai sus de-a istului pat,
Cu apa i-o rourat
Chetricele, rândunele.
D'aceşti voinu iştilor curţu
Din greu somn s'o dişteptat,
El din gura o horbit:
— „Scoala, voina,
Scoala dragă,
Nu ştiu, ninge o ploua,
O grei oaspeţi ne 'mpresoara?"
D'aci voina iştilor curţu
Ea din greu somn s'o dişteptat
Şi din gură o horbit:
— „Tânăr eşti, nepriceput,
Nici că ninge

Nici ca ploua
Nici grei oaspeţi nu ne 'mpresoara.
Aişti oaspeţi colindători
Las' şi-mi cânte
Şi-mi colinde,
Ca lor plata li să ştie:
Doi pitaci
Şi doi colaci
Ş'o barilca
De horilca".
D'aci voinii iştilor curţu
Ei şi cie sanatoşi
Sus în vestea lui Hristos
Şi traiasca lung şi bine
Şi cu noiu de-a 'mpreuna.

(Dela acelaş informator. Supravieţuiri reduse ale acestei colinde am gasit în unele sate de pe malul Bugului ca Bulgarca şi Racova).

Acolo unde se aflau „vadaoi ori vădane" se cânta „Colinda stingherească":

Domnu-i bun bătrân,
Lerului Doamne,
Simion bun o gândit
Ruga şi să facă,
Ruga-i mânastire
Cu noua uşi
Cu nouă altare
Cu nouă sfinte de pristoale.
Domnu-i bun bătrân
Scrie carţi
Toate părţi
Şi 'n toate ţînuturli
Şi-mi vic noua pochi mari
Şi noua mai mici
Ca-s mai poslușnici.
Domnu-i bun batrân
Carţile-o pornit
Noua pochi mai mari o sosit
Şi noua mai mici,
La fereastra o strigat
Domnu-i bun bătrân,
El c'afara o işit
El în casă i-o poftit,
I-o cinstit
Şi i-o marit
Şi din gura o horbit:
— „Voi nouă pochi mari
Şi noua mai mici
Ca-s mai poslusnici
Ruga să-mi slujiţi,
Ruga-i mânăstiri
Cu noua uşi
Cu nouă altare
Cu nouă sfinte de pristoale.
Plata v'oi plăti,
Plata pe dreptate
Pe cum vi se cade".
Domnu-i bun bătrân
El şi cie sănătos
Sus în vestea lui Hristos,
Sa v'ajungă o voie bună
Cu-a lui fraţi
Şi cu-a lui parinţi
Şi cu noiu de-a 'preuna.

(Dela acelaşi informator. E singura colinda cu această tema, gasita).

La casele cu bătrâni se obişnuia „Colinda bătrânească":

Doamnili Domn din ceri,
A cui curţu iştilor curţi,
Ce aşa nant şi minunate,
Pi sub stele
Cu zăbrele,
Pi sub nour
Cu tunouri,
Pi la păreţi
Cu poami verzi,
Pi la portiţi
Cu hulughiţi.
Dar în curţu ci-s mai este?
Este-o masă
Mândră masă,
Cu făclii dalbă aprinsă,
Cu pahară poleite
Cu scaune janţuite.
Sus, mai sus la cap de masa,
Şăde Domnu Dumnezău,
Lângă Domnu Dumnezău
Şăde Crăciun cel bătrân,
Lânga Crăciun cel bătrân
Şăde Sântu Anu-Nou,
Lângă Sântu Anu-Nou
Şăde Maica Precistare
Cu toţi sfinţii prin prejur.
Jos, mai jos, la cap de masă
Şăde Domnu istor curţu,
El nu şăde, da-i cinşteşte,
Di mare greu să jălueşte:
— „Doară-s măi Doamne,
Doară-s măi dragă
Mâinile şi spetele
Di boi tineri juguind

Pi la şini daruind".
Jos, mai jos, de cap de masa
Şăde doamna iştilor curţi,
Ea nu şăde da-i cinsteşte,
Di mare greu să jălueşte:
— „Palmili şi degitili,
Di vaci tineri mulgând
Şi colaci mari înşirând
Pi la şini tot dăruind,
Doară-s mai Doamne,
Doara-s mai dragă".
— „Mi-am stat Doamne şi-mi gândesc,
Te-aş întreba şi nu 'ndrasnesc:
Când a şi vacu d'apoi?"
Ş'apoi Domnu din gur'o grait:
— „Eu ţ'oiu spune cu de-a dreptu
Când a şi vacu d'apoi:
Când a bate fică-su pe taică-su
Da fică-sa pe maică-sa,
Frate mai mic pe cel mai mare
Soră mai mică pe cei mai mare,
Fină-so pe nănaşu-so,
Fină-sa pe nănaşă-sa,
Atunci a şi vacu d'apoi".

D'aci voinii cei bătrâni
Ii şi cie sănătoşi
Sus în vestea lui Hristos
Şi-i ajung' o voie bună
Cu-a lor fraţi
Cu-a lor, părinţi
Şi cu noi de-a preună.

(Tot dela Vasile Ciobanovschi din Perisadovca. Era una din colindele cele mai obişnuite şi e cunoscuta sub formă de variante în aproape toate satele care şi-au pastrat mai curat caracterul moldovenesc).

Mai rar şi unde erau oameni „de traiau mai ghine" şi mai ales dacă mai aveau şi fete, flăcăii erau poftiţi în casă, aşezaţi „după masă" (adică la masă), şi li se da de ospătat şi „de închinat" horilcă. Uneori colindatorii mai cântau şi la masă o colindă, deobiceiu „colinda btrânească". La plecare primeau colaci şi, câteodată, „capeici" din partea gazdei.

Cam după miezul nopţii flăcăii terminau de colindat. Colacii „bălăi" îi opreau pentru ei „de-i frângeau şi-i mâncau". Pe ceilalţi îi vindeau chiar în noaptea aceia la „oameni mai săraci", cam cu cinci capeici perechea. Banii strânşi din vânzarea colacilor îi dădeau starostelui bisericii, ca să cumpere steag, ceară, icoane şi alte lucruri pentru biserica.

Dar nu numai tineretul participa prin diferite manifestări la sărbătoarea Crăciunului, ci şi vârstnicii şi chiar cei batrâni. Astfel, începând cu ziua întâia de Craciun până dupa Anul-Nou se adunau grupuri-grupuri de perechi casătorite şi organizau „hulcaiuri" pe rând, la fiecare dintre ei. „Şedeau toţi prin prejurul mesei şi hulcau şi colindau pe stapânul casei cu simneaua (familia toata". La sfârşit se ridica unul dintre ei şi-i poftea la el pe toţi. Atunci se ridica dela masa „compania" toata şi se ducea la acesta acasa, unde „hulcaiul" începea dela capat. Şi tot aşa mai departe.

Datinile de Anul-Nou le începeau tot copiii. In Ajun se adunau în grupuri de câte trei până la cinci şi mergeau „de-a hăitul". Cel mai isteţ dintre ei spunea „cetarala", altul „zuruia" din clopoţel, iar ceilalţi „haiau". Unul dintre ei purta pe umeri un pluguşor de lemn, la care erau legate câteva fire de busuioc şi, uneori, o „miniştergură".

Flacăiandrii de 14-18 ani, ca şi cu colinda, sileau repede până nu umblau „cei groşi". Nici copiii şi nici ei nu ziceau „cetarala" întreagă, ci numai începutul şi sfârşitul „ca era prea lungă".

In noaptea de Anul-Nou umblau „de-a hăitul" flăcăii. Se grupau câte cinci-şase sau mai mulţi şi luau casele „mahalei" la rând, ca şi cu colinda. Flăcaul care rostea „hăitura" sau „cetărala" sta mai aproape de fereastra, iar cel cu clopotul şi cei cari „haiau" ceva mai departe. Bice şi buhai pare sa se fi obişnuit în vremuri mai vechi şi nu în toate satele. „Haitura" se rostea întreaga, dela început până la sfârşit.

Iata două exemplare de haitură, primul cules în satul moldovenesc Goroţcaia ruseşte Gruzcoie), regiunea Kirovograd, şi al doilea în satul Gasparevca depe malul Bugului:

Buna vremea
Şi mai buna vremea
Sfântu Vasile
A boieri de ghine
Sa şie de ghine
Cu sara lu Sfântu Vasile.
Haide de uraţi. Hai!
Da Sfântu Gheorghe
Tare s'o bucurat

Intr'o Luni dimineaţa s'o sculat,
Faţa albă s'o spălat
Şi la icoane s'o 'nchinat,
Cuşma şi-o luat
Şi'n tind'o işit,
Puha o luat.
O purces prin ogrăzi,
Prin ocoale,
Mi-o strâns nişte juncani tineri
Ca de douasprezece pluguşoare
Plugarii la deal că i-o turnat,
Da tâlharii de plugarii
O dat pluguşoarili pe oase şi darâma
Şi le-o făcut drob şi ţărână.
Da Domnul tare s'o spăimântat
Ş'o vârît mâna 'n carman,
O scos o mână de bani
Ş'o dat la Danea ţîganu
Că mai ghine bate cu ciocanu.
O făcut nişte pluguşoare de-argint,
Margărind,
Unde ara
Brazdă neagră răsturna.
O arat Domnu dealur'li,
Hurtopur'li,
Dealu Sântă Mariii.
Ara, ara,
Şi grâu roş vărsa
Da Domnu s'o răspuns
Din fundul cuptiorului
Din dosu hornului:
— „De s'ar face aiasta duium de chită
Nant ca casa
Şi des ca mătasa
Şi drept ca păretili
Pi cum să-l săcere fetili.
Peste luna
Săptămâna,
Mi-o trimăs Domnu sluguşoara
Să-mi vadă ţarina de coaptă.
Sluguşoara de pe cal s'o aplecat
Două schice-o apucat,
Palme dalbe le-o frecat
Şi în suflet le-o suflat
Şi în gazdă la Domnu o alergat,
Domnu tare s'o spăimatat
Că ţarina s'o scuturat.
O scos un cal negru ca corbu
Da iute ca focu,
L-o 'nfrenat
Şi l-o 'nşeuat,
Scară de-argint mi-o călcat
Şi 'n târg în Hliboca mi-o alergat
Unde să vinde şeru cu oca.
O cumpărat Domnu şer şi oţăl
Ş'o dat la Ambrozie ţîganu
Că mai ghine bate cu ciocanu,
O făcut nişte săceruici
Ca nişte păsăruici,
Zâmţişorii
Ca la iepuraşi dinţişorii,
O luat Domnu săceratorii
I-o dus din capatul pământului
Din ragila vântului.
Da o babă s'o dat din coasta văii
Din gioaca mieilor
Din protiva oilor,
Cu stânga-mi trăge
Cu dreapta 'n snop pune,
Din snop în claghi
Din claghi în dealu făţării.
Mi-o scos badea douăsprezece iepe sure
Ca de doisprece ai sterpe,
Potcoavili de-argint
Cu cuili de mărgărint,
Unde-mi călca
Badea grâu' ghine să treera,
Cu nărili sufla
Cu buzili 'n sac trăge
Şi cu dinţii 'n ţăpuşe
Ca de moară mi-l găte.
O purces badea cu douăsprezece cară
In pohoară
La moară,
Cu carăle cârţâind,
Cu tânjălili duruind
Cu murgu din urmă nechezând.
Da răua-aceai de moară
S'o spăimatat
Că viu atâtea cară
La moară,
O pus coada pe schinare
Ş'o croit-o la vale,
O luat-o pe costişe
Să pască floare de brânduşe.
Da morariu meşter mare
O işit dintr'o colighiţă
Cu cuşma de miţă
Cu sumanu de lână
Cu ciocanu 'n mână,
I-o dat la şăle
I-o fărâmat trei măsele
Ş'apoi i-o dat la bot
Ş'o fărâmat-o de tot.
O stricat badea două ouă
Ş'o făcut moară nouă,

O 'ntors-o cu vârla la vale
Cu arichili 'n soare.
O măcinat badea
Trii tărâţe ş'o fănină
I-o părut lelii că mai ghine.
O dat din casă 'n cămară,
O apucat sâtă rară
O cernut un sac
O copt un colac
Şi nu l-o dat pe cara
Da l-o dat pe uş'afară.
Apoi o dat din casă 'n casă
O apucat o sâtă deasă
De mătasă,
O cernut un sac
Ş'o copt un colac
Palme ciucind
Cu degite 'mpletind
Cu zahăr zăhărit
Şi cu miere 'ndulcit
Şi lu voinicii de sub casă l-o dat.
Da noi nu pre mulţi voinicei sântem,
Patru 'n ciubote
Ş'a cincea 'n ochinci.
O frânt în două
O dat şi nouă,
O frânt în trei
I-o dat şi lu Andrei,
O frânt în patru
I-o dat şi lu Niculaie 'mpăratu,
O frânt în cinci
I-o dat şi lu-acel în ochinci.

Da noi v'am mai ura
Da ne temem c'om însara
La curţur'li dumneavoastră
Acele cu şer şinghelite
Şi cu şer alb acoperite.
Da mai ghine dac'om însăra
Pe la curţur'li noastre
Acele de cu pozderi acoperite,
Baligă de vacă lichite
Găinaţi de vraghie crăsite.
Da noi mai avem acasă gospodărie
Vaci cu giţăi
Scroafe cu purcei
Mâţe 'mbrobodite
Şi gâşte potcogite
Şi de celea câte şi mai multe.
Mai avem două văi de trecut
Şăd şărchii cu gur'li căscate
Cu limbili lăsate
Pe cum să rămâie fete nesărutate,

Da voi fraţi mai ho ha ho!

(Auzita dela Trohim Cozacenco din satul Gasparevca).

Hai, Sân Vasile cu voi
Ce vă spăriaţi voi de noi
Că noi sântem ca şi voi
Hăi!
Mi s'o sculat Moşu Adam
Intr'o Joi Mari,
Faţa dalbă ş'o spălat
La icoane s'o 'nchinat
Doisprece bouleni mi-o 'njugat,
Cei dela roata
Cu coarnili 'mbelciugate,
Cei dela prigon
Cu coarnili la izgon,
Cei dinainte
Cu coarnili măluite.
Hăi!
Şi mi-o purces la arat
Văili 'n lungiş
Dealuri'li'n curmeziş
Şi mi-o prins între nişte rădăcinele
De gişinele
Şi mi-o făcut pluguşoru fărămele.
Hăi!
Da badea pe murgu s'o aruncat
La meşteru ţîganu mi-o alergat.
Cioc-boc,
I-o stat pluguşoru la loc.
Hăi!
Da Badiţa cu pluguşoru-mi ara
Cu sămincioara 'n schinare-mi samana
Cu boronice de-aramă-mi borone,
Când cata din urmă
Grâu verde răsare.
Hăi!
S'o dus băditţa
La luna
La săptămâna
Să-mi vadă grâu' de-i copt,
Dà el îi copt şi răscopt
Ca faţa lui Isus Hristos.
Da el pe murgu s'o aruncat
La meşteru ţîganu mi-o alergat
Şi mi-o facut săcerăle
Cu mărunchieşi de floricele.
Hăi!
S'o dus
Ş'o trimăs pe leliţa la s'cerat,
Da ea s'o dus din capătu cel mai de jos
Că de-acolo îi mai folos,

Da el s'o dus
Şi i-o zis să se duca
Din capatu cel mai de sus
Că de-acolo Dumnezău Sfântu i-o spus.
Da ea s'o dus
Şi cu dreapta-mi s'cera
Cu stânga-mi lega
Cu genunchieşili snopu-mi strânge
Mai frumuşal şi era,
Când îl trânte
Da el sa ris'chic.
Da badiţa s'o dus
In tabunu cel mare
Şi mi-o luat o iapa chioara,
Mi-o 'ncarcat o şirabanice
Şi mi-o dus pe faţarice-acasa,
S'o apucat de treerat.
Da el cu chicioruşili-mi tropuşe
Cu botuşoru-mi sufla,
Cu urechiuşili-mi vântura.
Când cata din urma
Nici şir de pleavă nu era.
Hai!
Badiţa s'o dus din tabunu cel mare.
Mi-o luat o iapă balaie
Mi-o 'ncărcat o şirabanice,
Şi mi-o dus la Moşu Adam la moara.
Acolo fanina mi-o macinat
Şi mi-o adus dela moară.
Da leliţa s'o apucat,
Mi-o facut un colac
In sâtă'n sâtit
In digeţale 'mpletit
Numa bun de noi voinicei gatit.
Paziţi cu colacul
Sa nu va farâme boii pragu,
Paziţi cu samânţa
Să nu vă farâme boii brăzdiţa.
Hai!
Pe la mijlocu verii
Infloriţi ca perii
Cei lume laudata
Şi pe noi câteodată.

(Auzita dela Simion Voftornic zis Maidanic din Goroţcaia.)

In ziua de Anul-Nou umblau copiii „de-a samânţa". Ei porneau de dimineaţa în grupuri de câte trei până la cinci şi mergeau din casa în casa presărând samânţa de grâu, porumb, orz, etc., pe care o purtau în buzunare ori în traistă, rostind în cor:

Sanatate noule,
Sa creasca grâile
Păpuşoaile,
Malaiele.
Să creşteţi şi dumneavoastră
La mulţi ani cu ghine şi cu sănatate.

In aceiaşi zi flacaii organizau mese tinereşti împreună cu fetele, într'o casă tocmită îndata dupa Craciun numita „hurdughie". Ei gramadeau acolo faina, sala, cârnaţi, horelca, lemne pentru foc sau garduri şi porţi dela curţile oamenilor. Fetele faceau pe gospodinele, iar flacaii se îngrijeau de horilca şi braga, preparata din faina de „malai" (mei) pentru „închinat". Astfel de mese se organizau dela Anul-Nou până catre Sfântu Ion.

In afară de obiceiurile înfăţişate aici, mai erau şi altele, cu caracter familiar sau intim, care nu au intrat în preocupările prezentării de faţă. Din cele spuse se poate constata puternicul spirit tradiţional al Românilor de peste Bug şi, implicit, rolul covârşitor al tradiţiei în conservarea ramurei româneşti din aceste parţi, până la revoluţia din 1917.

Regimul sovietic, venind cu ideea culturalizarii masselor şi văzând în trecut numai „analfabetism", „ignoranţă" şi „întunecime", se înţelege ca nu a avut o atitudine binevoitoare faţă de tradiţie şi de cei cari vieţuiau în conformitate cu legile şi spiritul ei. Tradiţia era privită de noul regim ca o piedică în calea patrunderii culturii sovietice la sate şi transformării mentalitaţii populare în sens comunist. Totuşi, pâna în 1929-1930, anii aplicarii colectivizarii, nu au intervenit schimbări sensibile în aceasta direcţie, epoca aceasta rămânând în multe privinţe, din motive de ordin tactic şi psihologic, o continuare a starilor vechi, dar în acelaş timp având rostul de a uşura pătrunderea lentă a spiritului comunist în toate manifestarile de viaţa ale colectivitaţii. Odata cu aplicarea colectivizării, lupta contra trecutului, contra „tradiţiilor învechite" şi contra „sărbatorilor lacome şi beţive" se intensifica şi da rezultate mai ales în ce priveşte tineretul. Flăcăii încetaseră de a mai umbla cu colinda încă dela revoluţie. Doar în casa şi în cercuri restrânse se mai puteau cânta colinde de sarbători. Şi asta mai mult de batrâni şi de cei vârstnici. Tineretul moldovenesc, ca şi cel ucrainean, a fost cucerit încetul cu încetul de spiritul nou, comunist.

Copiii însa, cu toata propaganda din şcoala şi în ciuda supraveghierii atente a învăţatorilor, au rămas în această privinţă mai mult sub influenţa familiei decât a şcolii. Astfel, ei au continuat să meargă „de-a colinda" şi „de-a haitul" aproape tot timpul. Dar pe furiş şi numai la rude, vecini sau prieteni apropiaţi ai familiei. La comunişti, învaţatori sau alţi funcţionari ai satului, în nici un caz.

Sovieticii, dându-şi seama de imposibilitatea desradăcinării radicale a vechilor obiceiuri, în ultimii ani au început să facă în Ajunul Anului-Nou „**brad**", o adaptare a pomului de Crăciun. Nu lipsea nici Moş Crăciun, care se numea însă „Died Moroz" Moş Ger). In „brad" se atârnau fel de fel de „bunătăţi", care se împărţeau copiilor după ce spuneau poezii şi cântau. Obiceiul acesta se practica mai ales la şcoli şi în cercul familiilor oficialilor şi intelectualilor satului. Intre ceilalţi sateni n'a putut prinde.

In general, se poate spune ca regimul sovietic n'a putut desfiinţa cu totul datinile şi obiceiurile tradiţionale ale moldovenimei de dincolo de Bug. Tradiţia a continuat înca sa se menţina şi sa îndrumeze unele din manifestările de viaţă ale insului şi colectivitaţii, slabind totuşi din ce în ce mai mult ca intensitate şi putere de circulaţie.

După îndepartarea sovieticilor, unele din manifestarile tradiţionale moldoveneşti, mai ales cele în legătură cu sărbatorile Craciunului şi Anului-Nou, au început a reînvia, fara a se mai putea întoarce însa la însufleţirea şi amploarea de altă dată.

ION APOSTOL

NUME DE FAMILIE

DIN 25 SATE ROMÂNEŞTI DELA EST DE BUG [1])

Onomastica Moldovenilor dela Est de Bug constitue o problema, al carei studiu poate oferi multiple surprize pentru cercetator. La timpul potrivit se va publica în întregime aceasta onomastica, cu toate elementele ce-i sunt proprii, spre a fi pusă la îndemâna specialiştilor, cari vor fi în masura s'o studieze sub toate aspectele şi să tragă concluziile ce se impun.

In cele ce urmează, înfaţişăm numele de familie mai frecvente ce se întâlnesc în 25 sate moldoveneşti de peste Bug, 15 din aceste sate făcând parte din insula etnică de pe malul stâng al Bugului, iar 10 din grupul satelor din regiunea Kirovograd.

Primele 15 sunt: 1) Constantinovca, 2) Alexandrovca, 3) Bulgarca, 4 Racova, 5 Noua-Grigorovca (Tg. Frumos), 6 Arnautovca (Vizireni, 7) Bielousovca, 8) Marculeasa, 9 Serbani, 10) Solona, 11) Serbulovca, 12 Noua-Odessa, 13) Gasparevca, 14 Sebena Ielaniţ şi 15) Perisadovca.

Iar celelalte 10 sunt: 16) Lisagora, 17) Dobrianca, 18) Lipneaşca, 19 Pisceani-Brod, 20 Novo Ucrainca, 21) Velica Visca, 22 Panciova, 23) Martinoş, 24 Kanij şi 25 Gruzcoie Goroţcaia).

In dreptul fiecarui nume de familie figureaza satul sau satele în care se gaseşte, însemnat prin numarul de ordine din tabela de mai sus.

Adam	17
Agachi	22
Albu	4, 11, 16, 17)
Alexandru	25
Ananii	16
Anastase	8
Andronache	4
Andriaş	20)
Anghel	8
Angheluşa	19)
Apostol	5
Arcan	20
Arcuş	2
Arcuşa	5, 6, 7)
Ardelea	3
Armaşu	(23
Arnaut	5, 2
Arion	23
Armaluţa	9
Arghir	20
Arşiri	20
Avdochie	25

1) A se vedea harta cu «Aşezările Româneşti dintre Bug şi Nipru» la sfârşitul articolului.

Babmândra (2, 10, 11)
Babel (20)
Babrişon (21)
Bacalu (10)
Badiul (20)
Baicul (22)
Baidani (2)
Balaban (16)
Balacşei (13)
Balanda (24)
Bantaş (20)
Banteş (20)
Banul (23, 25)
Barabas (16)
Barba (9)
Barbălată (17, 20)
Barbanoua (2)
Barbaroşie 24)
Barbasură (21)
Barbul 9, 17)
Barbun (17)
Barcari (14, 15, 4, 11, 10, 22)
Basarab (1)
Bădica (3)
Bajenar (14)
Balaceanu (3)
Balan (12, 16, 20)
Bălănuţa (14)
Balaşa (20)
Balteanu (20)
Barboi (22, 24)
Baţ (16)
Bânzar (5, 2)
Bârbaga (1)
Bârca (11)
Bârlad (17, 19)
Bârladeanu (5)
Bârnagă (2)
Bârnavec (25)
Bârzul (6, 12, 22)
Bâstrei (6)
Bâtca (2, 3, 16, 25)
Bereu (5, 11)
Berechet (12)
Beldie (14)
Bericol (2)
Beizadea (16)
Bejan (18, 19)
Bernavec (22)
Biliban (11)
Biliboaca (11)
Blanuţa (12, 1)
Blându (20)
Blidaru (13, 20)
Boboc (24)
Bobînă (16, 22, 23)
Bobul (17)
Bobeica (23)
Bodaşcu (21)
Bogdan (6, 4)
Bogdaneţ (10)
Boghiul (20)
Bogza (9, 12, 22, 23)
Boiştean (21)
Bojog (12)
Boldurat (20)
Bondari (13, 16)
Bondareţ (12)
Bontu (11)
Bordeian (23, 25)
Borean (13)
Borşa (24)
Bostan (7, 13, 9)
Botez (25)
Botoşan (16)
Botura (16)
Bozie (8)
Bounegru (11)
Bouroş (8)
Braga (10, 18, 22, 24)
Bragari (1)
Brăguţă (19)
Braneş (19)
Brânză (12, 14, 2, 9.22,23,25)
Bubărau (2)
Buboc (22)
Bucovan (1)
Bucuros (5)
Budac (6, 8, 3)
Budulache (21, 25)
Buduluţa (2)
Bulacu (6)
Bulat (5, 21)
Bulaţăl (23, 25)
Bulăţelu (2)
Bulăţescu (2)
Bulgarul (16)
Bulhac (2)
Bunduc (5)
Bunescul (18)
Buraga (17, 19, 20, 25)
Burca (22)
Burdujea (14)
Burghelea (21)
Burlac (7, 3, 2)
Burlaca (7, 12, 11, 15, 24, 25)

Burlan (12)
Burlea (12, 13)
Burşa (18)
Buşa (2, 5, 10)
Butuc (20)
Buzian (20)
Caftan (15, 25)
Calciu (9)
Calişi (7)
Calmazan (16)
Calţău (8)
Caltea (14)
Candagura (6)
Capsâz (6)
Caracaş (23)
Carabulea (20)
Caraman (8, 20)
Carastan (4)
Cardaş (3, 18)
Carp (1, 22)
Casap (2)
Catană (9, 20)
Caţap (5)
Catăpunga (17)
Cazacu (17)
Caldărar (6)
Calin (4)
Călina (4, 6)
Cănărean (20)
Căpaţâna (1, 16)
Căprior (24)
Cărăuş (6, 11, 16, 20, 22, 23)
Carauşan (2)
Cârjă (3)
Câşleanu (24)
Cauşan (12, 13, 8, 24)
Cega (13)
Cerban (1)
Cercel (19, 23)
Cerchez (5, 6)
Cernat (25)
Cerpica (2)
Certaş (22)
Cheptea (1, 2, 4, 17)
Chetrar (25)
Chicea (14)
Chichiţa (13)
Chiholca (22)
Chilug (1)
Chiosa (6, 7)
Chiafa (2, 3)
Chioara (9)
Chiper (3)
Chirca (2, 3)
Chiril (3)
Chirilescul (23)
Chirilicea (24)
Chiroi (19)
Chişcariu (10)
Chişleag (11)
Chislean (24)
Chistol (4, 5)
Chitan (2)
Chiverean (2)
Ciapă (21, 25)
Ciauş (8)
Cimpoi (22)
Ciobanca (1)
Ciobanu (1, 2, 5, 7, 13, 9, 10, 17, 23, 24)
Ciobotaru 3,5,8.12,16,17,19,21)
Ciocan (1, 3)
Ciocârlan (14)
Ciocoi (20)
Ciohodaru (3)
Ciolac (5, 23)
Cioplan (19)
Ciorbă (16, 21, 25)
Ciubăr (22)
Ciup (22)
Ciuprina 6)
Ciuş 20)
Clacar 19)
Cobiţ (19)
Coca (7)
Cocoş (24)
Cocul (3, 10, 11)
Codreanu (8, 21)
Codric 21, 25)
Cojocar (2, 10,11,12,20,21,25)
Colţ 2, 6, 7, 8, 20
Colţun (3, 6, 23)
Condrat (20)
Constantinul 24)
Conupa (7)
Copaci 5)
Coptu (20)
Cornea 1, 2, 25)
Corniţa (21, 25)
Coropca 2)
Cosmin 23)
Costaş 24)
Costici 3)
Cotlear (7)
Cotoi 3)
Cotruş 2, 8)

Stricalu	10)
Stupac	(16)
Sula	(23)
Şulga	16)
Surdul	(8, 12)
Suruccan	(22)
Şuşchet	25)
Tabacar	(12
Taftul	(11)
Talianu	(16)
Talmaci	(2)
Talpa	(1, 2, 12, 16, 21, 25)
Ţăra	(5)
Ţaralunga	(11, 16, 23, 25)
Ţaranu	(10, 11, 16, 20)
Ţaruş	(9, 14, 22)
Târziul	(3, 8)
Ţâşnati	(8)
Tataru	(2, 11, 19, 20, 24)
Tecuci	9)
Ţepurdei	16)
Tihncan	25)
Ticul	(20)
Ţiganaş	(5, 21)
Timuş	2, 15)
Tincancanu	(11)
Tipulin	4
Tiron	(12)
Titu	(2)
Todiraşcu	(3)
Todiţa	(16
Todoraşcu	(5)
Tofan	(8)
Toma	(1, 15)
Ţonea	(5)
Topala	5, 21)
Topor	13, 15, 17, 22, 24,25)
Torba	(3)
Ţotoc	(18)
Triboi	(20, 25)
Tulup	(13)
Tudosiu	(1)
Ţurcan	(1, 2, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 17)
Turculeţ	(23)
Ţurea	(14)
Ţurica	(16
Turlui	(16)
Turta	(2, 11, 15, 19)
Ţuşca	(16)
Ulita	(16)
Untila	(20)
Ursache	(24)
Ursul	(4, 6, 7, 9, 14, 15, 16)
Vacarina	(16)
Vadan	(1)
Vâjul	(1, 8, 10, 22)
Valjan	(1)
Vânat	(8)
Varava	(25)
Vârlanu	(2, 4, 12, 16)
Vârstac	(16)
Vârstic	(23)
Vartic	(23)
Varzaru	(5, 7)
Vasilache	(11, 12)
Vasiliu	(17)
Vatăşan	(1)
Vatulea	(22)
Vazul	(11)
Vetuşca	(3)
Veveriţă	(2, 11, 16)
Videa	(8)
Vidin	(7)
Vieru	(17, 19)
Voinea	(20)
Vioară	(20)
Vineri	(2)
Vioraşu	(16)
Viteaz	(4, 6)
Vitica	(24)
Vlas	(24, 25)
Vodean	(6, 7)
Voicilă	(5, 6)
Voicu	(3, 14, 16, 18, 20, 22)
Voiţ	(25)
Voloneţ	(25)
Voloşin	(3, 6, 7, 12, 14, 16,22)
Vozian	(2, 4, 12, 16)
Vraghic	(15, 16, 18, 20, 23)
Zachei	(11)
Zama	(21)
Zamfir	(25)
Zgrivaţ	(25)
Zidraşcu	(16)
Zir	(13)
Zmeul	(18, 20)
Zuzulea	(16)

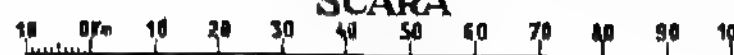
Tabloul acesta onomastic constitue una dintre dovezile puternice ale românităţii Moldovenilor dela Est de Bug. El poate oferi interesante sugestii asupra ţinuturilor româneşti de unde au plecat bejenarii de odinioară.

ION APOSTOL

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI
INSTITUTUL CENTRAL DE STATISTICĂ
1943

AȘEZĂRILE ROMÂNEȘTI
DINTRE
BUG ȘI NIPRU

SCARA

LEGENDA

ODESSA	Localități cu 500.000 – 1.000.000 locuitori
NIKOLAEW	Localități cu 100.000 – 500.000 locuitori
KIROWOGRAD	Localități cu 50.000 – 100.000 locuitori
PERVOMAISK	Localități cu 10.000 – 50.000 locuitori
Mărculeasa	Colonii românești
	Căi ferate
	Șosele - Auto
	Șosele

CITITUL LUI ARSÂN DIN CETEA (ALBA)

Daramuş Ioan lui Arsân de 90 ani din Cetea, se ocupa cu cititul de foarte multă vreme, fiind cunoscut în tot jurul satului şi chiar mai departe. Citeşte din cărţâle sfinte rugaciuni şi alte rânduieli bisericeşti, pentru tamaduirea suferinţelor bolnavilor, pentru buna înţelegere între oameni, etc., primind în schimb o mica plata dupa dorinţa sau puterile omului. De multe ori nu ia nimic, mulţumindu-se numai să faca bine. Citeşte şi din mila pentru oameni vazându-le suferinţele, dupa marturisirile lui. In cele ce urmeaza vom reda pe cât se poate în graiul locului tot meşteşugul cititului lui Arsân, completând datele culese din gura lui cu marturisirile oamenilor şi cu un caz de citit la care am asistat în vara aceasta.

„Am învaţat şcoala în şcoala vete 1) două ierni, popa Vian era învăţător, şî o măi vint unu nu ştiu de une. Io n'am învaţat decât în deştia carţî 2) şî istoria am învaţat-o derost. Cân am apucat la catechism nu m'am mai dus la şcoala ca m'or pus la capre apoi slugă. Grijam caprile pin pădure şî plânjiam de şiudă 3) că nu ma asculta, da le dadeam paşie să facă cum vreau iele, că tat iele să adunau dila o vreme. Uă Doamne! Dila zăşie ai 4) am şitit, — citind Visul Maicii Preciste copiilor stăpânului cari se speriau noaptea în vis, — ş'apai n'am mai citit pâna m'am însurat". S'a însurat la vârsta de 30 de ani cu o fată din sat, iar armata n'a facut-o fiindca „ieram nic 5 şî pe vremea aia nu lua catana aşa".

A umblat foarte mult în satele din Plasa Teiuş şi Alba, iar afara din judeţ n'a fost decât o singura data la Cluj, cu şase pite 6) în spate la nişte catane dila noi, încolo „pe car" 7) iar încoace, m'am mâniat ş'am vint pe jios.

La 90 de ani se bucura de o sanatate perfecta, iar oamenii ştiu despre el că n'a fost bolnav niciodata, marindu-i prestigiul în materie de citit pentru însanatoşiri.

Dimineaţa se scoala, se spala, şi se roaga lui Dumnezeu pentru el; citeşte din Acatist rugăciunile de dimineaţa pentru el, pentru sănătatea lui. „Da, ca să nu şiu betcag le şitesc; ieri m'o durut foalele nu ştiu dişe?" Totuşi oamenii cred ca n'a fost bolnav niciodata în viaţa lui, pentruca este un om placut lui Dumnezeu şi ascultat de El, pentru viaţa creştinească pe care o duce. Oamenii din sat, satele vecine, şi mai îndepartate, vin la el ca la doctor. Merge şi el la bolnavi, chemat de oameni, şi la vârsta aceasta înaintată, încălţat cu opinci şi îmbracat în portul vechiu românesc din sat, îşi pune cartea în straiţă şi pleaca zeci de km. de-acasa pe câte-o săptămână, primind de mâncare şi dormind pe unde ajunge, pela bolnavii lui. Sunt sate unde în fiecare an merge de mai multe ori, iar noi am putut stabili următoarele 20 de sate unde merge regulat, şi alte 5 sate de munte unde nu mai merge, venind oamenii la el să-i citească: Geoagiul de Sus, Stremţin, Teiuş, Râmeţ, Beiuc, Mesentea, Galda de Jos, Beldin, Mihalţ, Sântimbru, Galtin, Coşelariu, Totoi, Galda de Sus, Tibru, Cricău, Craiva, Gârbova de Sus, Gârboviţa, Gârbova de Jos, — iar dela Raicani, Tecşeşti, Intregalde, Cristeşti, Mogoş, vin numai să le citească.

După declaraţiile lui, numai din Geomal nu-i vine nimeni, şi nici el nu merge la nimeni. Geomalul este un sat destul de mic ai cărui locuitori sunt recunoscuţi în jur ca oameni răi şi bătăuşi, iar din cauza contactului des cu oraşul şi mai ales cu Bucureştiul unde se duc la lucru şi servitori, i-a îndepărtat de mentalitatea magico-religioasă comună satelor noastre de munte şi, în consecinţă nici nu recurg la darul cititului lui Arsân.

„In Cetea, mai la tăt satu am citit. Mai la tată casa am citit de două tri uari, şî nu cred să şie 20 de căşi în sat une să nu şi şitit", — iar felurile cititului lui, sunt foarte variate. Citeşte de orice. — „Cân dă omu de năcaz, cum sa nu înşierşie în tăt feliu, — cum spunea Ioan Crişan de 38 de ani, — şî cu doftoru, şî cu ajutorul lui Dumniezo".

Am putut stabili urmatoarele feluri de citit:

1. **In legătură cu sănătatea omului**: De năjît 8) (durere de cap), durere de dinţi, durere de măsele, durere de grumazi 9), durere de urechi, durere de ochi, scrântituri, bube la degete, la mâni, de orice dureri interne, de friguri, de hertică 10), bolnavilor de sifilis, alienaţie mintala, la dei cu năcaz 11), de bătrâneţe,

---

1) Veche. 2) Cărţi religioase. 3) Mânie. 4) 10 ani. 5) Mic. 6) Pâini. 7) Pe tren. 8) Soare sec. 9) Gât. 10) Tuberculoză. 11) Epilepsie.

Fig. 1. Ioanu lui Arsân. Cetea. jud. Alba.

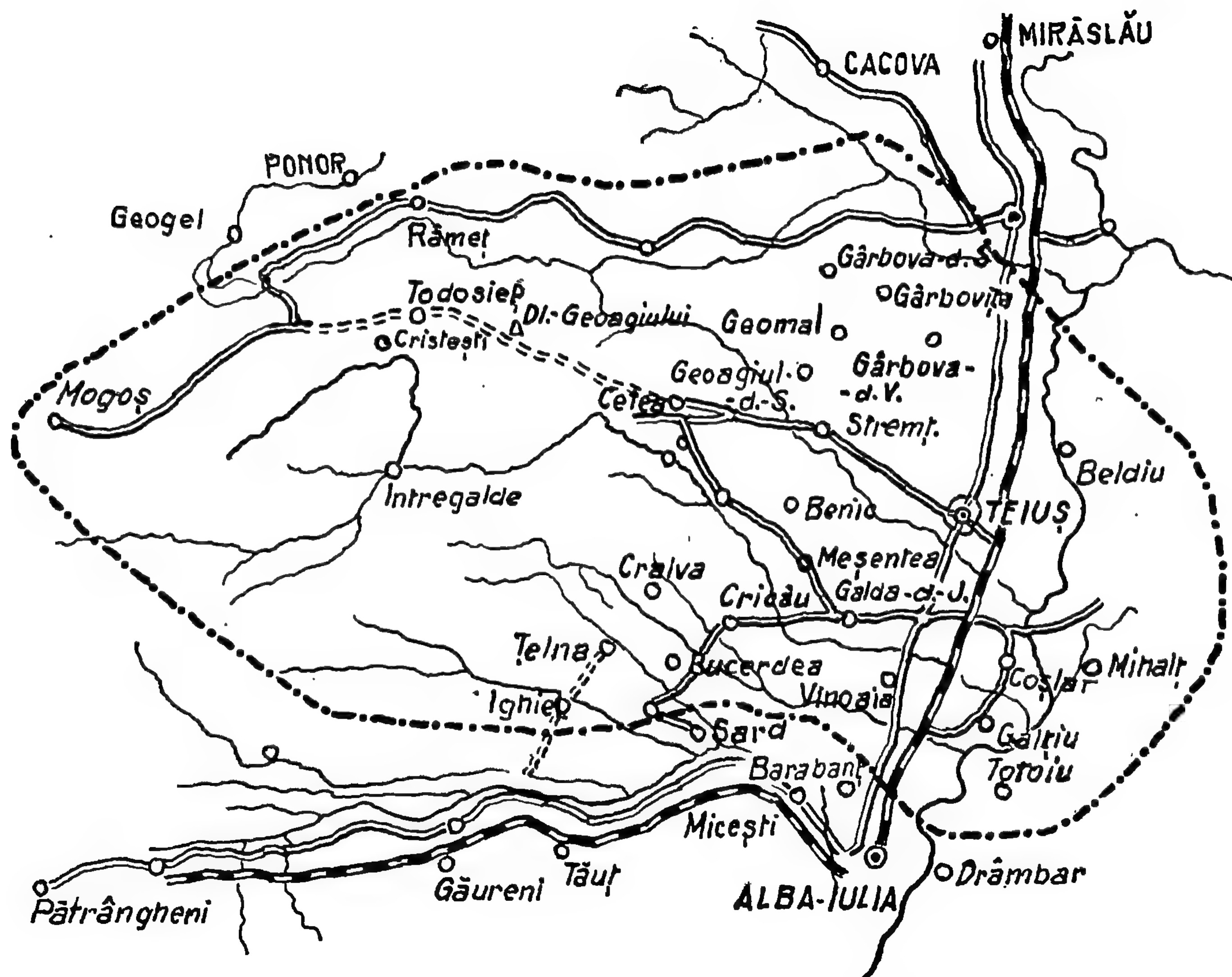

Fig. 2. Satele în care merge Ioanul lui Arsân și de unde vin oamenii la el pentru cetit.

pentru uşurarea durerilor când moare omul. sau de orice altă boală şi suferinţa omenească, chiar dacă nu vede bolnavul, ajungând simpla tângurire a unei persoane venită din partea bolnavului.

2. **In legătură cu soarta omului.** Sa aiba noroc în viaţă, să nu i se întâmple vre-un accident când îi plecat departe, fetelor le citeşte sa se marite, să traiasca bine bărbatul cu femeia, din ura personala, pentru pedepsirea duşmanilor personali; — „da de rau nu mai citesc acum la nimeni, că nu mai vreau sa fac rau la oameni, numai bine".

3. **Pentru pagube materiale aduse gospodariei.** Furturile, aprinderile, sau pentru orice stricaciuni, poporul recurge la cititul lui Arsân, pentru ca să-l descopere Dumnezeu pe cel ce le-a făcut.

4. **Citeşte şi animalelor bolnave.** Aceleaşi rugăciuni din cărţile pe care le are, le face şi animalelor specificând numai în rugaciune că „să se facă boul (sau orice alt animal) omului cutare. Doamne, sănătos".

Citind dela vârsta de 30 de ani de când s'a însurat până la 90 de ani, a ajuns cunoscut în împrejurimi, având o clientelă permanentă. — „Ură Doamne câte năcazuri măi sânt pe lume" — şi „Ni-o dat Dumniezo bogaţâe mare acum la bătrâneţă", sunt mirările lui, care ne arată rolul important pe care-l ocupă în satul său şi'n cele din jur, fiind confidentul atâtor, şi-atâtor cazuri şi năcazuri pe care le au oamenii satelor noastre lipsiţi de cunoştinţe, şi de asistenţa sociala serioasă şi permanenta.

Să-l lăsam pe badea Iuan al lui Arsân sa ne povestească unele din multele cazuri pe care le-a avut.

„O vint unu din Gârbova de sus, care s'o pus la năi 12) bătrân, şî i-o furat 11 năi, şî ni-o dat 50 de bănuţî să-i citesc. Da nu ştiu mai gasâtu-ş'o năile ori nu.

Nu mai citesc la oameni sa piara ca·am citit acum 7-8 ani la una dila Stremţ, care s'o desparţît de barbat şî o vint să-i citesc ca sa-i ramână şî la fată avere, ca n'o pus pe ea nimic, şî să-i ramâie şî la fată. (femeia avea o fata cu bărbatul, şi numai pe numele barbatului fusese trecuta toata averea).

Muierea o zâs în faţa mea de trei uari: Io de-oi şi de jina. io sa pieiu 13 . De tri uari o zâs, şî la tri saptamâni o murit aşa din tişoare.

O vint şî barbatu iei, şî ni-o spus ca nevasta nu-i faşia de mâncare şî acum s'o desparţât prin lege, şî înca tat vinia curva aia pin gard la iel acasa, da' acum s'o desparţât.

O mai vint Sofron din Stremţ care nu-ş' mai putea râdica mânile şî picioarele de un an şî tri luni, şî ni-o zâs: — cum te tiama pe dumniata? — Iuan! — Bade Iuane. am auzât ca dumniata aşa citeşti, de ori sa scoala ori moare omu'. Io vreau sa pier. I-am citit într'o noapte de doua ori maslu' şî în zua hailalta o murit.

Asta 14) a marelui Vasile i-am citit-o la unu dila Teiuş. O zâs ca 5000 de lei o cheltuit cu doftoru „şi n'am cunoscut ninic" şî am încercat şî cu ajutorul lui Dumniczo. Şî m'am dus sa-l întâlnesc ca nu ni-o prea platit, şî ni-o spus că: aşa's de sanatos acuma, de numa aş tat mânca ş'aş bea. Doamne mulţam!

O fost unu dila Tiuş care de 8 ai nu mai putea mânca nici umbla, şî i-am citit şî o murit, şî ni-o dat 150 de lei, şî dup'aia ni-o măi dat doamna 70 de lei, ca o scapat de iel. Da' şti cum iera? Am nimerit într'o sâmbata la iei, şî o fost facut pup 15 şî i l-o taiat bucaţi pe tier 16), ca nu le putea lua, ca faşia cu mânile tat aşa: tremura) Ua Doamne! da multe nacazuri mai sunt pe lumea asta!

Alţî cum le citesc să tomniesc, alţî stau aşa, alţî mor...

Asta iar îi buna sa o citeşti la deştia 17). Am citit-o la o muere, ca am jisat într'o noapte ca o zâs cata mine şineva nu ştie cine sa i-o citesc aia, şî i-am citit-o, la Vironica lui Ş. şi un an de zâle o umblat fara bâte 18), şî dup'aia o murit. Aişia spune bine 19 : ca o scos din temniţa tri barbaţî nevinovaţî. Sfântu Constantin iera împarat pe vremea aia.

Io citiam mult în Acatistu Domnului Cristos. Am citit la o fata a lui I. lui B. ca iera oarba, tiar oarba, şî o tat umblat 20 pila mocani, pila meşteri, ca o ganit sa-i întrebe şî pe meşteri deia pintru fata, şî io i-am citit, şî când s'o 'ntors acasa, fata i-o vazut.

Odata m'am dus la Cricau la o muere sa-i citesc pintru tata'so, şî dupa ce i-am citit la

---

12) Oi. 13) Să pier. 14) Rugăciunea Marelui Vasile. 15) Un fel de plăcintă groasă cu brânză, coaptă în cuptor. 16) Farfurie. 17) Din acatist, rugăciunea Marelui Niculae. 18) Fără cârje în care să se sprijine. 19) In acatist. 20) Tatăl fetei.

tri zâle o murit. Bani n'o avut diata 21) muiere sa-mi deie nimic, da' cân am ieşît dila ia, m'or chemat baieşî 22) din sus de Cricau şî o suta am câştigat înainte de-aniaz.

Am fost la Craiva şî am citit la o muiere ca de 20 de saptamâni era bolnava, şî iar n'o avut sa-mi deie nimic, da pintru aia nu-i nimic, io tat citesc, ca ni mila de om.

Ieri nici nu m'am sculat bine din pat şî o şî vint o muiere dila mocani, dela Cristeşti, şi altadata dila Mogoş una, şi ni-or dat câte o suta pintruca le-am citit. Apai cum sa nu citesc?!

O vint odata T. I. lui V. sa ţâu şapte zâle pintru I. ca o fost bolunda 23) un an de zâle, şî ca o rugat 20 de muieri din sat să ţâie zâle pintru ia, da n'or vrut, — ca ramâne bolunzala pe iele, — şî io am ţânut şapte zâle miercurea şî vinerea, şî din ciasu ala n'o mai avut nimica. Miercurea şi vinerea o ţâiu io, şî acum într'o zî o vint un om din Beuic, ca i-o furat barda 24) din curte, şî sa ţâu pintru iel ca-ni da 100 de lei şî i-am citit, şî am ţânut o zî citind tată zua din catisme (în Psaltire şî dimineaţa i-o vint barda înapoi, de ni-o trimes vorbă sa nu măi citesc ca i-o vint barda înapoi, nu ştie cine i-o adus-o.

Când ţine zi, posteşte până seara şi adauga la rugaciune: Doamne dă-i sa-i aducă barda la omu ala înapoi, că-i pare rau după ia; de mai multe ori ş'o dat Dumnezo ca i-o adus-o.

O doamna din Beuic, i-o perit o oaie, şî i-am spus sa-ni deie on zlot 25) pintruca citesc şî a doua zî i-o vint pacuraru cu oaia la doamna, ca, ţ'o adus-o! Io n'am citit şî nici nu ni-o platit, da' cum zâşia: sa şti ca numa ti-o vazut vinind pe dumniata la mine, de-aia ni-o adus-o.

Citeşte şi pentru boalele animalelor: că o vint Iacobu Albeştilor la mine, că avea on bou care sa sparia, aşa dadea cu coarnele în tăte parţâle şî din ciasu ala în care i-am citit, n'o mai avut nimica şî l-o vândut. Nu ni-o dat nimica pintrucă-i scurta rugaciunea, şî n'am mai cerut.

— Pr. Gh. Suciu: Bade Iuane, cine trebue sa citeasca, preotul ori dumnea-ta?

— Preotu' traba sa citeasca, dá şî nie ni-o dat Dzo daru ala, de dacă citesc din cărţâle sfinte, ori sa scoală, ori moare omu'.

— Pr. Gh. S.: Cine are putere mai mare, şi cine-i ascultat mai bine de D-zeu?

— Da, aia nu ştiu 26), da' măi demult, unu dila noi o-dat popii Francu, bătrânu, 80 de banuţî să-i citească la fată-sa care iera bolnavă, şî o vint la mine 27) că: Tete Iuane, io nu ştiu daca i-o citit ori n'o citit popa, da' o vint la mine sa-i citesc, ca ştie că dacă citesc io sa faşie sanatoasa, şî ni-o dat 50 de banuţî, şî dupa ce i-am citit o fost ca şî cân' n'o fost beteagă, de s'o dus cu ia la America şî ş'o maritat-o acolo. Daca n'ai daru ăla... Păi io nu ştiu!... Cum ni-o spus Sâniuănu Bumbului 28) cân i-am citit la nevastă-sa că era beteagă de friguri: că şî iel i-ar citi, da dacă n'are daru... şî ni-o dat o şierie 29) de jin, că bani n'o avut.

Şî popa Vian o vint la mine măi demult să-i citesc la Maria, la soacră-sa, că iera beteagă şî s'o uşureze Dumniezău.

— Pr. Gh. Suciu: De unde ai daru ăsta de a citi?

— Daru ăla l-am sîmţît, că am citit la om şî l-am trezât. Tatăl ceresc m'o învăţat să citesc.

Mai demult avea alte cărţi, cu litere cirile, iar azi are următoarele cărţi din care citeşte:

1. Psaltirea bogată. Tipărită în zilele prea înălţatului împărat şi rege Francisc Iosif I., sub îngrijirea şi cu binecuvântarea înalt prea sfinţitului domn Ioan Meţianu. Sib. 1915, Arhidiec. Cartea asta ni-o cumpărat-o o nepoată dila Sibiu cu 13 coroane.

2. Evhologiu bogat. Ed. V-a, Buc., Tip. cărţilor bis., 1926. Asta ni-o cumpărat-o altă nepoată dila Bucureşti, cu 650 de lei, că să tot certa cu bărbatu-so, şî ni-o adus-o să-i citesc.

3. Rugaciunile dimineţii — cu litere cirile, fara copertă.

4. Acatistul prea Sfintei născatoare de D-zeu şi alte rugăciuni foarte cu evlavie şi cu folos. Sib. Tip. Francisc. 1895 — cirile. —

In legătură cu lumea are urmatoarele credinţe:

— Cui te rogi dumneata Bade Iuane?

— Io la Dumniezo mă rog, da' io nu l-am vazut, şî nu-i slobod să-l vedem. Da' cum o zâs Bota 30) bătrânu', „că Dumniezo nu mă

21) Biata. 22) Ţigani trocari. 23) Nebună. 24) Secure de tâmplar. 25) O sută. 26) Că preotul are mai mare putere ori el. 27) Omul acela. 28) Cântăreţ în strană la biserica. 29) O ferie de vin = 10 kg. 30) Fost învăţător în sat.

aude" — da' cred că aude, ca altfel n'ar ploua, n'ar ninge, ş'apai dacă scrie aici, trabă că ieste. Tăt dila Dumniezo cred că-i şi traznictu'. Io aşa zâc că ieste Dumniezo, că daca nu-i, cine ne dă ploaia. Io cred!... Că dacă-i citesc omului, văd că l-o sculat; d'apoi cinc, nu ştiu! Ingeri aşa zâce cartea că traba sa şie, da' io n'am văs't.

Drac n'am vas't, da' io ştiu ca i-am citit la un copil de ungur pe care în Vinerea Paştilor l-a trântit de 12 ori. Muierea o zâs ca dacă-i sta barbatu la gara 31 în tata luna îni da 100 de lei, ca i-am scăpat copilu'. Da' i-am spus ca nu io i l-am scapat, ca Dumniezo din şicr. (Se) zâce: Nu crede nici în boieri şî nici în om, făra în Dumnezau sa crezi. Aicia cred, în carte, dar în vrajitori nu cred. Pe Dumniezo îl vedem cân fulgeră. — Ma mai uit la stele noaptea şi tate stelele sa duc. Sara o vezî aici şî dimineaţa o vezî aici 32). Tatăl din cer le poartă.

Sărbătorile le ţine, numai că decând n'aude bine nu mai ştie când vin. — Că numai acum de-o săptămână o fost Sf. Ilie şî io nici n'am ştiut. Cu banii pe care-i primeşte ajuta familia copilului său Ioan de 53 de ani cu 4 copii de religie baptist, plătindu-i uneori impozitele, alteori cumpărând bucate. Nu bea şi nu fumează, iar legile moralei le-a păstrat cu stricteţe toată viaţa.

Nu-i bine să furi, şî io n'am furat niciodată în viaţă. Ba, sa nu mint, ştiu că am furat odata on clopot di pe-o capra, da' de-atunci n'am mai furat niciodată nimic.

Uite ca omu bolnaveşte dupa pacatele lui; din pacatele trupului vin boalele. Suferinţa vine dela Dumnezeu. Dumnezo da durerile pe pamânt. Plăcerile nu ştiu dela cine-or fi pe pamânt (râde).

Io văd că am noroc destul de bun. Iei 33 nu citesc din carţâle eştia şî n'au noroc ca mine.

A avut şi conflicte din cauza meseriei pe care o practică, dintre care două cazuri povestite de badea Iuăn merită să fie amintite. Unul din conflicte l-a avut cu pr. ort. I. Frâncu decedat, care voia să-l oprească să mai citească, sub motiv că n'are darul preoţesc de-a face slujbe din carţile bisericeşti, ameninţându-l cu judecata.

M'am rugat lui D-zo, ca Doamne, numa cum îni doreşte iel nie, da-i. Cum zaşie iel, nu cum zâc io, Doamne. Şî tiar aşa i-o dat, ca s'o dus la jic sanatos şî l-or adus cu caru. Dumniezo m'o ascultat 34 cum am zâs io.

Al doilea caz s'a întâmplat între el şi şeful postului de jandarmi din Beuic.

Io viniam dila Geoagiu une am fost la on om sa-i citesc, şî cân ţâp în sat, jîndaru iaca-ta statea pe-o tiatra lânga jia din Palang. Cân ajiung la iel, zâc: Buna zua domnule!

Sa traieşti! da une-ai fost batrânule?

— La Geoagiu domnule, de-am citit la on om bolnav.

— Da ieşti mai adracului tu ca taţî oamenii de le citeşti? dişie nu-i laşî sa-şî citeasca ici sânguri?

— Cum sa-şî citeasca iei, ca asta era beteag de numa gemea, nu-i mai vinia sa-şi mai citeasca.

— Da ce citeşti batrânule? Hai sa merem la popa şî daca popa zâce ca poţî citi, te las, daca nu îţî iau cartea. Am fost la popa şî iel tat ni-o luat cartea, şî ni-o dus-o la post la Beuic, da' io i-am spus: — Ia-o domnule, ia-o, că tat dumniata ni-o aduci înapoi.

Ş'apai nu ni-o ţânut-o doar v'o doua saptamâni, şî m'am trezât cu cartea înapoi. Am auzît că i-ar şi spus Trofinu lui Tapălagă, că, du-i cartea domnule că bătrânu ţâne o zâ ş'o noapte pintru ea, şî taţî va prapadiţî.

Şî i-o fost frica domului, de-o vint şî iel la mine sa-l iert, ca, bade, fa bine şî ma iarta, ca ţ'am trimis cartea înapoi. Apai nu ni-o mai facut nimic nimic.

Tot satul ştie povestea cu jandarmii, deşi unii din ei spun ca Primpretorul Plasei Teiuş auzind întâmplarea cu cartea, i-ar fi ordonat jandarmului să-i trimita cartea înapoi.

Cum practică Arsân cititul; un caz întâlnit.

In ziua de 27 Iul. 1943 cercetându-l acasa, l-am gasit împreuna cu femeia Spalmaccan Frasâna din Cricau, care deşi era speriata, am putut obţine urmatoarele date, asigurând-o ca nu i se va întâmpla nimic, apoi asistând la slujba cititului.

Nu ştie carte, are 66 de ani, un copil care-i traeşte îi tot bolnav, iar două fete i-au

31) Era C.F.R.-ist 32) Arată cu mâna răsăritul şi apusul. 33) Fiul său. 34) Crede cu sinceritate că aşa s'a întâmplat, deşi preotul era de 70 de ani când a murit.

murit. Una cât am fost încredințata 35 şî alta de un an şî şasa luni. Is beteaga domnule draga mai bine de doi ai, şi am fost şî la doftoru Fleischer din A. Iulia, şî ni-o spus că numa cu ruga lui Dumniezo sa mai încerc. Am fost şi la domnu părinte dila noi din sat, şî ni-o facut îngenunchiere, ca îs umflata, uite, ni, şî la mitra — ma rog sa şie cu iertare, şî la rânza şî la buric. Am fost şî la mânastire pila A. Iulia, şî şî di-acolo ni-or spus ca numai cu rugaciunea şi cu ruga lui D-zo Sfântu sa 'ncerc. Doamne mulțam Isuse Cristoase, Maria maica lui Dumnezcu ajuta-ni.

— Pr. Gh. S.: Pela vraciuri n'ai umblat?

— Nu, nu, nu, Doamne feri pe toata lumea şî ma feri şî pe mine, ca nu vreau sa umblu cu vrajî şî vraciuri să-ni încarc sufletul de pacate, ca pe lumea asta ştiu ce-o fi, da nu ştiu ce-o fi pe lumea hailalta. Doamne Isuse Cristoase nu mă slobozî la mintea hai proastă sa umblu dupa proştii şi nebunii, că'n Domnu nostru Isus Cristos şî'n Maica Sfânta cred da'n altu nime.

Rugaciunea începe la ora 4,15.

' Evhologiu bogat. Ediția V-a. Bucureşti, Tipografia Carților Bisericeşti, 1926, pag. 408.

Rugaciune pentru năjit, pentru cap, te dor masclele, dinții, creerii şi le citesc. Pentru mână citesc a lui Marelui Vasile, Rugăciune, adică blestemul Marelui Vasile catre cei ce patimesc dela deavol şi la toate neputențele (pag. 477).

Asta iara-i buna sa citeşte la deştea: Am citit-o la o muere ca am visat într'o noapte, ca sa i-o citesc la Veronica lui Şilimon că o zăs cătă mine sa i-o citesc aia, Acatistul Marelui Niculae, şî un an de zîle o umblat fără bâte şî dup'aia o murit. Aişea spune bine că o scos din temnița tri bărbațî nevinovațî. Sf. Constantin era suparat pe vremea aia.

Zice Inparatul ceresc, facând matanii aplecat pâna la pamânt, — vreo 7 matanii — şi zice:

Sfinte Dumnezeule, miluește-o pe ea, de 3 ori începe tatal nostru cu mâinile împreunate, rezemat de masa, apoi citeşte din carte. Citind face din când în când cruce, pomenindu-i numele bolnavei.

„Scap-o cât mai curând şi-o izbaveşte cât mai curând". Citeşte curent, cu intonația adecvata când e vorba de izbavirea bolnavei... „Şi sa 'ndeparteze dela dânsa toata viclenirea satanci... Şi s'o miluiasca pe roaba sa... Indrepteaz-o pe roaba ta Frăsâna şi de nedreapta moarte isbăveşte-o pe roaba ta... Şi pe roaba ta care aleargă sub acoperământul tău izbăveşte-o... Şî izbăveşte-o pe roaba ta care cumplit sa chinueşte... Şi acum şi'n pururea şi'n vecii vecilor amin".

Femeia sta amuțită, cu gura strânsă, uitându-se fix la carte, ochii puțin închişi, rezemată cu stânga de lavița, cu dreapta de speteaza, lasata puțin pe spate din cauza stomacului umflat. In timpul rugaciunei şi-a schimbat poziția, rezemându-se cu cotul drept de speteaza, mâna la frunte, aceiaşi privire.

Cititorul continua ca şi când n'am fi în casa, începând cu glas de strană: — „Cătră născătoarea de Dumnezeu"...

Frăsâna Spălmăcean îi îmbrăcată cu bluză de cânepă vopsită negru, zăpreg 36), şî poale albe, desculță şi cu chischineu 37) sur, împropodită pe sub barbă. Interiorul casei vechi, în dezordine, după uşă o oală mare de fier. Pe un dulăpior o lampă de gaz, o sobă mică nevopsită, uşa sobei deschisă; obielele peste opinci lângă pat. Patul de lemn învelit cu un lipideu 38), la picioarele patului se văd paele, o perină de cânepă cu alesătură, iar în pat, cioarecii şi pieptarul de miel lăsate neîmbrăcate la mijlocul patului. Pe masă patru cărți religioase, două icoane de hârtie imprimată pe peretele dela răsărit, şi alte două icoane de sticlă vopsita pe alți doi pereți. Două uşi, două ferestre fără perdea, la ferestre.

„Părinte Sfinte doctorul sufletului"... Femeia oftează din greu...

...„No Dumnezău să-ți ajute!". Ora 4,45.

Domnule dragă io nu umblu cu prostii şî bolunzâi; da dacă cineva ni-o şi făcut ceva, Dumnezău să-l răsplătească şî să-i ajute! Bărbatu-meu ni-o murit, şî's numa sângură ca cucu. Nu ştiu carte, nu ştiu domnule, nu, nici pe numaru' unu nu-l ştiu face. Copilu nieu îi tăt bolnav, şî umblă numa prin spitale.

— Cât să-ți plătesc baciu Iuan?

— Cât trabă să-ni dai, nu ai! (glumeşte).

— Pai cât? Tăt vreau să ştiu. Cât iei baciu Iuan?

— Pai citesc de sinşi uari, şî-ni dă omu o suta.

— No bine! io-ți platesc să-ni citeşti, să-ni citeşti...

35) Logodită — deci din flori. 36) Şorț de lână în față. 37) Năframă. 39) Cuvertură de lână.

A rămas satisfăcută de onorarul pretins. Poartă în sân Epistolia Domnului nostru Isus Cristos, şi pe Sf. Anton învelit într'o trăistuţa micuţă în sân sub bluză. Ni le arată.

— De unde ai auzit să vii la Cetea la citit?

— Am mai auzât şî io din oameni cari au mai fost bolnavi, că dumnealui citeşte, că lumea voroveşte, şi să aude, că ieste on om care citeşte la Cetea.

— Când ajungi acuma acasă?

— Păi nu ştiu! cân ni-o ajuta Maica Domnului, şî Domnul nostru Isus Cristos.

Femeia pleacă, dă mâna cu toţi, împreună mâinile, se uită la cer, binecuvântă şi se roagă să-i ajute D-zeu. A venit pe jos din Cricău — 10 km. şi se reîntoarce tot pe jos. Cititorul îi urează sănătate; Să-ţi dee Dumniezo sănătate, că iel îi mare şî puternic, şî roagă-te numai cu credinţă la Dumniezo, că Dumniezo tăte le face.

A doua zi iar a venit la Cetea, şi redăm după mărturisirile femeii Maria Dărămuş de 41 de ani, nora lui badea Iuăn a lui Arsân, următoarele:

„Muierea aia de ieri spunea că i mai bine, foalele i s'o destumflat, şî o vint să-i măi citească. Ea 39) crede că-i făcătură 40) şî ia banuieşte pe nişte vecini cu care certându-se odată, au ameninţat-o „ca-i fac ei" şî de-atunci să crede împresurată, iar acuma, numai prin citit crede ea că scapă. I se umflă foalele, şî sâmte cum umblă ca un şoarece prin burtă până la inimă, şî ca un şarpe dela inimă până la gât. Ea-i convinsă că-i deavolul, necuratul, care-i face rău. Intâi o durut-o rău pe sub foale, şî cân s'o urcat şarpele până la ureche, (pe dinlăuntru) l-o prins cu degetele, l-o strâns puţin şi i-o dat drumul.

Ea deaceea crede că-i făcătură, că nici nu se poate ruga. Cân vrea să se roage îi vin tat gânduri negre, să să ducă, să facă una şî alta, şî n'are grijă de rugăciune, să se roage mai departe. Ii împresurată, şi-i bocane în cap, ca şî cân ai face aşa: boc, boc, şî i se pune ceaţă pe ochi. Ni-o spus că, aş vrea sa vorbesc cu domnii ăia de ieri, să le spun că ni-o fost mai bine, să creadă şî iei în puterea lui Dumnezău". (După Dărămuş Maria).

Ce cred oamenii despre cititul lui Arsân.

Rusan Traian, 43 ani, 6 clase primare, casierul composesoratului, casierul cooperativei, a făcut şi cursul de agent agricol.

„Şî io i-am dat să-ni şiteasca lui Arsân. Mai în heştia-ai ni-o fost furat di-pe-acasa, din conie o straita, o brişca 41 dipe masa, o glaza cu jinars, o pita, un sac de-afara dipe ruda, un cauccu din pivniţa, şî m'am dus sa ma tânguiu lui Arsân: Iuane, iacă ce-am paţât! Poţî dumniata face să-ni le mai gasasc iara? — Ce ma înveţî sa făc?

Ş-apăi ni-o spus ca citeşte, şî dacă ni le găsesc sa-i dau 30 de lei, daca nu, sa nu-i dau nimic.

In anu ăla aveam on sluga dila Cristeşti, şî în timpul cân ni s'or furat lucrurile, tata-so o vint dila mocani şî s'o dus la lucru de padure în munţî Sibiului, şî n'or trecut tri zâle după ce s'o dus, şî o şî vint veste de-acolo că o căzut un fag pe iel şi l-o omorît.

Io nu ştiu cine ni-o furat lucrurile, şî nici înapoi nu ni-or mai vint niciodata, da aşa cred că tatal copilului ni le-o furat, şî l-o pedepsit Dumnezeu după ruga lui Arsân. De platit nu i-am mai platit nimica.

Alta data ni-o mai citit când era mama bolnava, sa moara mai uşor, ca era batrâna", şi crede ca a cunoscut cu ruga lui Arsân. I-a dat un pahar de vinars, şi 50 de lei.

Crişan Ioan, 38 de ani, 6 cl. prim., are maşina de treerat în tovaraşie cu alţii. „Cân ni-o fost copilu ăl mai mare bolnav, s'o dus socru la Arsân sa-i citeasca, da' io nu l-am lasat numai aşa, far' l-am dus la doctor la Teiuş, şî doctoru l-a oprit să mai mânce orice, numa mâncari uşoare, de n'o mâncat pita vreo câteva luni. Cu doctoru am cunoscut ca i-o fost mai bine, da cu cititu nu ştiu. Socru-meu povesteşte ca lui i-o citit cân era beteag, ş'o cunoscut. Ce sa faci? Când da omul de rau, apăi încearca în tat feliu, şî cu doftorii şî cu ruga lui Dumnezo. Ş'apai vezî, la eştia 42 , nu trăbă sa le plăteşti prea mult, far' aşa, cam cum poate omu!"

Aceasta manifestare spirituala strâns legata de viaţa satului şi a regiunii, este izvorîta din

39) Femeia dela Cricău. 40) Că i-a făsut cineva cu vraciurile, ceva. 41) Un briceag. 42) La cei cari citesc, ori fac alte meşteşuguri.

cele doua atitudini creatoare ale societăţii, din atitudinea de valorificare a lumii care sta la baza manifestarilor spirituale, şi procurarea mijloacelor de trai la baza manifestarilor economice.

Depaşit de o realitate infinit mai puternica, pe care n'o poate stapâni, şi a cărei ostilitate n'o poate învinge cu mijloacele ştiinţifice care-i lipsesc ceteanului, singurul sprijin pe care-l poate gasi, este cautarea legaturilor favorabile pentru împăcarea lui cu aceste forţe superioare. Intrucât reprezentarea lumii cuprinsa într'o ambianţa de temeri şi speranţe nemăsurate sunt caracteristice mentalitaţii religioase existente, n'a fost greu să se treacă dela autoritatea pastorala, la autoritatea cititului lui Arsân.

Legatura favorabilă atunci când nu este slujba preotului, este în cazul nostru autoritatea laica, iar fondul permanent al acestor manifestari este mulţimea intereselor omului legate de „sanatate", „soarta", „gospodarie".

Rolul social, şi autoritatea pe care o exercită în lumea spirituală a satului şi a persoanelor cu care vine în contact, sunt deosebit de importante. Ajunge simpla ameninţare cu cititul lui Arsân, pentru ca atitudinea persoanei să se îndrepte, exercitând o însemnată autoritate morala, cum este în cazul pagubelor materiale aduse gospodariei sau cazul cu jandarmul. Valorificarea justă a puterii lui, stă în aprecierea personala a lui Arsân: „Alţî cum le citesc sa tomnesc, alţî stau aşa, alţî mor"... fiind procesul natural, biologic, al fiecărei boli.

A doua atitudine, izvorîtă din nevoia de a-şi agonisi viaţa pentru Arsân, şi ca bun valorificat economiceşte de toţi cei ce platesc, este iaraşi în concordanţă cu interesele lor.

Mica plată pretinsă sau gratuitatea cititului în unele cazuri, şi autoritatea faptelor povestite atât de el cât şi de alţii cărora le-a citit, au contribuit la popularitatea de care se bucură. „Cân dă omu de năcaz, apăi încearcă în tot feliu; şî cu doftorii şî cu ruga lui Dumniezo. Ş'apai vezî, la eştia, nu trăbă să le plăteşti prea mult, făr' aşa, cam cum poate omu!" (Crişan Ioan). De aici şi universalitatea cititului lui Arsân, legat de toată viaţa şi gospodăria omului.

P. CHITULEA.

UN CAZ DE EREDITATE ARTISTICĂ IN MEDIUL RURAL

Unul din capitolele importante ale artei populare ardelene este pictura pe sticlă. Cercetările facute în centrele principale: Nicula (jud. Someş , Braşov, Fagăraş şi Sebeş (jud. Alba), au identificat în fiecare localitate numeroase familii, în care pictatul pe sticlă constituia o tradiţie de mai multe generaţii. Amintim din cercetarile personale facute în judeţul Alba că două familii — Costea din Lancram şi Poienariu din Laz — numara cel puţin patru generaţii de astfel de zugravi. (cf. Gh. Pavelescu, „Contribuţii la cunoaşterea picturii pe sticlă la Românii din Transilvania". In: „Apulum". Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia, I, 1942). Desigur ca acest numar este destul de modest faţa de cazurile celebre din lumea artistica a claselor culte. Dar trebue sa adăugam că numai datorita mijloacelor de identificare istorica ale satului românesc — de cele mai multe ori simpla tradiţie orala ajutata de câteva inscripţii sumare — ne fac, în cazul nostru, să ne oprim la patru generaţii. Poate că numărul lor este mult mai mare. Mai amintim de asemenea ca o singură generaţie a dat adesea mai mulţi zugravi. Astfel familia Poienariu din Laz singură a dat dela 1800 până astăzi şapte zugravi.

In faţa acestor constatari, confirmate şi în alte centre de pictură, se naşte întrebarea: ce factori contribue la transmiterea zugrăvitului în cursul mai multor generaţii? De sigur mediul social şi ereditatea îşi vor avea fiecare procentul de contribuţie variabil dela caz la caz.

In primul rând atelierul unui zugrav constitue în mod firesc o atracţie deosebită pentru sufletul unui copil care, vrăjit de alchimia culorilor şi de primitivitatea desenului — ce contribue la închegarea unei lumi mitologice, plină totuşi de însuşiri terestre — va sta ceasuri în-

tregi lângă tatăl zugrav, învăţându-i astfel meseria. La început îl va ajuta la operaţiile mai uşoare, pentru ca mai târziu să le înveţe pe toate. Când bătrânul zugrav nu va mai putea satisface cererile clienţilor sai, va recurge din ce în ce mai mult la ajutorul fiului. După moartea bătrânului zugrav, în cazul că unul dintre descendenţi va simţi plăcere să picteze, va continua tradiţia familială. Atelierul îi stă la dispoziţie. In cazul contrar, o va parăsi. Exemple se pot găsi cu prisosinţă.

Alături de mediul familial, mediul social cultural al satului sau regiunii contribue şi el prin valorificarea produselor la determinarea activităţii artistice de care ne ocupăm. Aceasta se poate constata mai ales astăzi, când aprecierea icoanelor pe sticlă a scăzut simţitor reducându-se în acelaşi timp şi numărul zugravilor.

Dar cum pictura pe sticlă este o artă destul de dificilă, presupunând o mulţime de calităţi tehnice, transmiterea ei în decurs de mai multe generaţii nu poate fi explicată definitiv numai prin influenţa mediului, fără a se lua în considerare şi factorii ereditari. O imaginaţie plastică fecundă în executarea desenului (când nu se întrebuinţează modele), siguranţă şi simţ în alegerea culorilor, îndemânare în mânuirea pensulelor, sunt numai câteva din calităţile esenţiale, necesare unui zugrav. Fară de ele mediul, oricât ar fi de favorabil, nu va crea decât lucrari mediocre, *cum* sunt cunoscutele icoane dela Nicula.

La rândul său nici talentul singur nu este suficient pentru a determina o activitate artistică. Mulţi dintre descendenţii de azi ai vechilor zugravi dovedesc aptitudinile şi priceperea necesară pentru a continua această artă străveche şi interesantă. Dar astăzi satele româneşti din regiunea, ce constituia altădata piaţa de desfacere a icoanelor pe sticlă, sunt inundate de cromolitografiile şi tinichelele oraşelor cu sfinţi plini de robusteţe burgheză, sfinţi ce corespund mai bine structurii psiho-sociale a satului de astăzi. Icoanele pe sticlă nu mai sunt apreciate, iar artă pentru artă se pare ca nu s'a făcut de când e lumea, decât în teorie.

Ce se întâmplă atunci cu „talentul" artistic, care a circulat ca argintul viu în sângele câtorva generaţii? De sigur, în cele mai multe cazuri talentul se atrofiază, posesorul lui trecând la alte ocupaţii, ce-i permit să-şi câştige existenţa. In alte cazuri, înclinarea artistică încearcă să găsească un fel de compensaţie spirituala, cedând acestei preocupari momentele libere de grijile vieţii. Posesorul unui astfel de talent va zugravi din când în când câte o icoana pentru uzul personal, pentru rude sau prieteni, ori va mâzgali cu desene şi schiţe foile libere ale vreunui calendar sau carţi de rugaciuni. Acest surogat artistic este oarecum o creaţie hibrida. Ea porneşte dintr'un instinct artistic puternic, ce nu poate fi stavilit de indiferenţa mediului social, dar nu poate fi nici cultivat — din lipsa unui mediu adecvat — pentru realizări artistice superioare.

Cazul ni se pare destul de interesant prin unicitatea sa. Satul românesc din Transilvania a cunoscut în ultimele trei secole o mare atracţie pentru pictura pe sticla, venita probabil din regiunile germanice. Ţaranul român, cu aptitudinile-i cunoscute a învaţat aceasta tehnică, a perfecţionat-o şi în decurs de mai multe generaţii a ajuns la lucrari de adevarata arta. Astăzi dinspre acelaşi Apus sosesc alte icoane, iar cele pe sticla sunt parasite. Faptul nu are altă semnificaţie decât un simplu capriciu de modă. Toata lumea cumpara ceea ce corespunde gustului său. Exemple se pot culege şi din alte domenii.

Dar daca pe plan social problema nu prezinta nimic dureros — decât cel mai mult pentru aparatorii iremediabili ai tradiţiei pe planul psihologic, al creatorului de arta populara, care prin concursul înaintaşilor a ajuns la un adevarat instinct artistic, situaţia este colorata de un oarecare tragism. Zugravul de astăzi este exponentul unei elite creată de înseşi necesitaţile spirituale ale satului de altadata. elita care este pusa astazi în disponibilitate de aceeaşi spiritualitate, ce şi-a schimbat structura şi preferinţele. Aptitudinile artistice ale exponenţilor vechilor zugravi trebue sa moara astfel sub ochii noştri şi convulsiunile lor sunt cu atât mai puternice, cu cât mai numeroase au fost generaţiile care le-au perfecţionat. Iată de ce am crezut potrivit sa dam un exemplu concret, ce ilustreaza admirabil aceasta situaţie.

Ion Costea — clopotarul bisericii din Lancram jud. Alba — astazi în vârstă de 52 ani, este ultimul descendent al familiei de zugravi cu acelaşi nume, în care s'a pictat de cel puţin patru generaţii. Cel mai vechiu zugrav, ce a putut fi identificat, este Nicolae, semnat pe o icoana, „Adormirea Precestii" datata 1787, dupa

care urmeaza Ion Costea, semnat pe o icoana la 1841 şi Ilie Costea, ultimul zugrav mort în 1821 în vârsta de 79 ani. Cum în Lancram n'am descoperit alţi zugravi, în afară de familia Costea, putem considera ca aproape toate icoanele, care se mai gasesc astazi în biserica din Lancram, sau prin casele oamenilor, cu mici excepţii, sunt opera acestor zugravi. Cel mai talentat şi mai fecund zugrav din familia Costea pare sa fi fost Ilie, despre care se spune ca lucra fara modele, cu mâna liberă. In orice caz putem afirma — dupa icoanele ce ni se pastreaza — ca în familia Costea s'a pictat de cel puţin 150 de ani. In acest timp cele trei generaţii au continuat şi perfecţionat fiecare tradiţia şi aptitudinile artistice. Era deci natural ca ultimul descendent de astazi — Ion Costea — sa urmeze acelaşi drum al înaintaşilor.

Şi totuşi Ion Costea nu zugraveşte şi n'a zugravit niciodata icoane pentrucă astăzi nu i le-ar mai cumpara nimeni. Dar pentru a nu desminţi talentul stramoşilor pictează şi el în orele libere, dar numai pentru sine, într'un caet special în care a executat în pastel şi acuarela peste 50 de tablouri sfinte, tratând la sfârşit şi subiecte laice. Grija cu care Ion Costea pazia acest caet de curiozitatea copiilor, pasiunea cu care îmi vorbea de înaintaşi, m'a facut sa-mi dau seama de valoarea psihologica a caetului. Intâia oară mi l-a aratat în Dec. 1936, când am găsit pe Ion Costea pictând la nişte „stele" pentru colindători. A doua oara în 1938 vazând că ma interesează mi l-a vândut pentru a-l putea studia în voie şi a-i face o prezentare, ce eventual ar interesa şi pe alţi cercetatori.

Caetul are formatul 25 20 cm. cuprinzând o suta de file numerotate dela 1 la 100. Hârtia este de calitate inferioara şi liniata pentru registru comercial. Până la fila 38 registrul cuprinde diferite adrese de firme comerciale din: Budapest, Triest, Wien, Würzburg, Debreczen, Timişoara, Cluj, Salişte, Mediaş, Sighişoara, Arad, Turda, Braşov, etc. Adresele sunt scrise cu o aleasa caligrafie în ortografie germana cu alfabet latin. Aceasta arată ca Ion Costea a procurat caetul dela un comerciant pentru a face pe foile libere diferite însemnari. Astfel sunt notate p. 4, 15, 32, 40, 41) zilele facute la sapa, culesul cucuruzului, la secere, sau curaţitul gradinilor la diferiţi sateni şi suma ce îi datorează pentru muncă. Uneori însemnările sunt mai amanunţite. Astfel la p. 5 scrie: „Lucru la Nicolae Stanciu pe anul 1933. Anul 1933, 16 Octomvrie am fost la Nicolae Stanciu la culcs la vie. Am carat cu botul şi nu mi-a socotit nimic şi am fost în 17, 19, 20, 30 X. Şi în Noemvrie am fost, în 2, 4, 7, 9, 11, 13, 14, 22, 23 şi în 24 Noemvrie mi-am tras sama şi mi-a socotit la zi numai 25 lei pe când la alt loc am avut tot 30 lei. Aşa dară contul a ramas 856 lei. Şi pe vară pe când am căpatat plata bună el numai 25 lei mi-a socotit la zi. La stropit la vie, la sapă, la diferite lucruri, pe când el vrea să mă pună la sărăcie nu să înaintez. Am fost la grâu la cărat numai 25 lei mi-a socotit şi la taurariu 50 lei, apoi bine-i aşa". Un tablou mai amănunţit de venituri pe anul 1940 se află la p. 38.

O alta serie de însemnări sunt cele de natură strict biografică. Chiar la p. 2 se găsesc următoarele rânduri: „Aciastă carte este a lui Ioan I. Costea născut la anul 1891, luna Martie, ziua 9. Ioan Costea s'au căsătorit şi au luat de soţie pe Paraschiva Cutean născută la anul 1892, luna Decemvrie, ziua 12. Eara căsătoria noastră a fost în anul 1922, luna Ianuarie, ziua 30, adecă în ziua de 3 Erarhi, Vasile, Gligorie şi Ioan". La p. 27-28 sunt însemnate alte doua momente importante din viaţa lui Ioan Costea. In anul 1926 a ajuns clopotarul bisericei, iar 1928 s'a „deprins cu cântarile bisericeşti". Invaţarea acestor cântari, în anii 1926-1928, a lasat urme şi în caetul de care ne ocupam. Pe câteva foi libere de alte însemnări (p. 3, 4, 5, 35, 37 , se găsesc copiate diferite rugăciuni şi cântări bisericeşti, mai ales tropare. Asupra biografiei se mai dau completari despre serviciul militar, naşterea primului copil în anul 1934, gerul din 1932, revărsarea Mureşului (p. 43, 46), ş. a.

Se pare că începând cu anul 1928, data când Ioan Costea a „deprins cântari bisericeşti", fiind şi clopotar din 1926, prin intensificarea legăturilor cu biserica, se produce o schimbare în sufletul său. Descoperirea strămoşilor semnaţi pe icoanele din biserică, atracţia ce o prezentau aceste produse artistice, i-au trezit dorinţa, care până atunci stătuse latenta, de a picta şi el. N'am putea spune precis cum s'a produs această hotărîre, dar constatăm că în anul 1928 Ioan Costea a început sa transforme caetul cu însemnări diverse într'o adevarata biblie ilustrată. Aceasta se poate

vedea din p. 43 care e împodobită cu un fel de chenar făcut din decoruri de flori colorate, iar în partea de jos sunt desenate soarele și luna, motive frecvente în iconografia noastră populară. In cadrul acestui frontispiciu e scris urmatorul text: „Lancrăm la 3 Februarie anul 1928. Am scris de suvenire și de amintire pe această carte în eternitate căci slova s'a citi, ear mâna va putrezi. Al meu nume și renume Ioan Costea. Când prin această carte ochii îți vor strabate vei vedea scrisoarea mea, inima-ți va zice cinc-a scris aicia. Ioan Costea din comuna Lancrăm, plasa Sebeșului Săsesc, județul Alba-Iulia". La sfârșitul textului este desenat un înger în genunchi ținând în mâinile întinse înainte o cruce. Pe pagina următoare se găsește textul: „Aciastă carte este a lui Ioan Costea ce cuprinde întrînsa toate pățăniile lui dela naștere până în prezent și cântece". Sub text e pictată Sf. Treime. Din aceste însemnări se poate vedea că intenția lui Ioan Costea era să facă o autobiografie pe care o și începe pe pagina următoare, la care să mai adauge și cântece. Intenția lui n'a fost însă realizată, biografia a rămas cu o singură pagină, iar din cântece nu întâlnim decât romanțe „Flori de nufăr" la p. 99.

La această data (1928) Ioan Costea avea 37 de ani. In el se trezește dorința de a picta și așterne pe paginile urmatoare ale caetului fără nicio întrerupere peste 50 de icoane sfinte, la care adaogă la sfârșit câteva motive laice. Să analizăm mai amănunțit aceste produse.

Iată mai întâi lista subiectelor pictate: 1. Sf. Treime, 2. Bunavestire, 3. Intrarea lui Isus ca împărat în Erusalim adeca Fluriile, 4. Isus se roagă în munte, 5. Iuda sărută pe Isus, 6. O scenă cu Isus, 7. Isus își duce crucea, 8. Isus pe cruce, 9. Inmormântarea lui Isus, 10. Mironosițele la Mormânt, 11. Invierea, 12. Petru se lapădă de trii ori înaintea cântatului cocoșului, 13. Cina cea de taină, 14. Apostolul și Evanghelistul Mateiu, 15. Apostolul și Evanghelistul Marcu, 16 Apostolul și Evanghelistul Luca, 17. Apostolul și Evanghelistul Ioan, 18. Sf. Ierarc Nicolae, 19. Nașterea lui Isus, 20. Botezul Domnului, 21. Facerea lumii, 22. Moise când a trecut poporul în pustie și a înecat pe Faraon în Marea Roșie, 23. Răstignirea lui Isus, 24. Moise primește tablele legii, 25. Sf. Trei Ierarhi, Vasile, Grigorie și Ioan, 26. Tăerea împrejur, 27. Intâmpinarea, 28. M. M. George, 29. Inălțarea cinst. cruci, 30. Inălțarea Domnului, 31. Pogorîrea Duhului Sfânt, 32. Naşterea Sf. Ioan Botezătorul, 33. Sf. Apostol Petru și Pavel, 34. Sf. Proroc Ilie, 35. Schimbarea la fața, 36. Adormirea Nasc. de D-zeu, 37. Taierea capului Sf. Ioan Botezatorul, 38. Nascerea Nasc. de D-zeu, 39. Inălțarea cinst. Cruci, 40. M. M. Dimitrie, 41. Cuv. Paraschiva, 42. Arhang. Mihail și Gavril, 43. Intrarea în biserica, 44. Alungarea din Raiu, 45. Cain și Abel, 46. O scenă din vechiul testament, poate în legătură cu Sodoma și Gomora, 47. Sf. Nicolae, 48. M. Haralambie, 49. Regele și Regina Maria, 50. idem, 51. „Arhanghelul pe vaporul din Constanța", 52. Isus Hristos, 53. Isvorul de viață dătatoriu, 54. Horea, 55. Schițe: Franz Iosef, un vânator și trei calareți, între care unul este Mihai Viteazul.

In afară de aceasta serie continuata fara întrerupere dela p. 44-73 se mai găsesc răspândite printre alte însemnari ale filelor anterioare câteva schițe în creion. Astfel la p. 3 în cadrul Invierii e schițată figura lui Isus, iar dedesubt e scris tot cu creionul troparul Invierii. Intâlnim și figuri omenești (p. 39, 40, 41, 42) între cari și bustul unui militar (p. 39). Apoi o femee torcând p. 41 și în două locuri figura „Regelui Mihai" p. 42, 56. Aceste schițe în creion se reduc mai mult la conturul feței, încercând uneori sa le fixeze și o anumita mimica lipsită însa de expresii semnificative precise.

Firește ca nu e cazul sa ne oprim la compoziția acestor produse pentru a vedea întru cât I. Costea nu cunoștea prea multe chestiuni bisericești, abia deprinsese „cântarile" și câteva operații necesare calitații de „clopotar". In al doilea rând caetul de care ne ocupăm nici nu cuprinde „icoane" adevărate, ci simple exerciții sau încercari pentru a-și satisface în orele libere instinctul artistic moștenit dela înaintași. Dacă totuși tablourile lui sunt foarte apropiate de icoanele bisericești se datorește faptului că acestea din urma au servit de modele celor dintâi. Desigur ca în afara de icoanele din biserica i-au mai servit modele și manualele de școală primara, cum se poate vedea din pictarea lui Horea dupa tabloul pictorului Adam, reprodus în astfel de manuale.

Foarte rare sunt cazurile când imaginația artistului intervine direct pentru a crea un subiect nou. Un astfel de exemplu îl constitue tabloul întitulat de autor „Arhanghelul pe vaporul dela Constanța", în care e pictat un va-

por modern. ce poarta inscripţiile „Dacia" şi „Constanţa", iar deasupra vaporului e pictat un arhanghel. Tot creaţii personale par să fie (dupa primitivismul compoziţiei) tablourile în care reprezinta facerea lumii şi trecerea Evreilor peste Marea Roşie.

In privinţa motivelor decorative ce însoţesc unele tablouri trebue să remarcăm în mod special prezenţa florilor stilizate, de obiceiu composee, care încadreaza sub forma de ghirlande mai ales primele tablouri. O singura dată întâlnim pictata şi frunza de stejar cu ghindă. In general se poate spune ca vegetaţia este subliniata în mod deosebit printr'un verde închis şi artistul profita de orice ocazie pentru a aşeza în compoziţiile sale cel puţin un arbore ca simbol al peisajului natural. Alte motive decorative sunt: soarele, luna şi stelele, motive iconografice obişnuite în pictura pe sticlă.

Daca luam în considerare execuţia artistică a acestor tablouri şi condiţiile în care au fost lucrate — lipsa de pregatire tehnică, material şi instrumentar potrivit — trebue să spunem ca sunt destul de frumoase. Personajele sunt în general dinamice şi expresive, iar culorile dulci şi armonioase. Excepţie fac primele acuarele, în care I. Costea întrebuinţează culori prea tari (roşu, negru, verde). Unele picturi au chiar o frumuseţe deosebită. Astfel sunt: Mironosiţele la mormânt, Pogorârea Duhului Sfânt, Alungarea din Raiu, Isvorul de viaţă dătător, ş. a.

Iar asupra valorii artistice ne vom opri mai amanunţit cu altă ocazie, când vom putea însoţi analizele noastre şi de reproducerile necesare. Rostul acestor rânduri a fost mai mult de a sublinia faptul că valori artistice, cu forţe adesea nebănuite,apar şi în mediul rural, că se transmit, în cazul zugravilor pe sticlă, din generaţie în generaţie, pentru ca în urmă să moara din lipsa unui mediu de perfecţionare. Ce-ar fi putut ajunge Ion Costea, fiul zugravului din Lancrăm, dacă cineva l-ar fi îndrumat spre o şcoală academică? Cine ştie că Ion Morar, care a pictat mai multe biserici, între care şi pe cea din Sălişte (Grui) este copilul trimis la Şcoală de Popa Breazu din Laz, care l-a găsit mâsgălind cu cărbune pereţii de bârne ai unei case sărăcăcioase. Pe obiectele de artă lucrate cu atâta măestrie de ţăranul român, sunt scrise posibilităţile artistice latente ale poporului nostru. Ele trebuesc descifrate şi valorificate pentru cinstirea neamului care le posedă.

G. PAVELESCU.

NICOLAE IORGA

PREAMĂRIT DE CONTEMPORANI, DUPĂ MOARTEA SA

I. Lucrări româneşti.

Dupa moartea profesorului Nicolae Iorga, au apărut o serie de lucrări asupra vieţii şi operii sale, toate scoţând în relief personalitatea sa şi locul pe care-l ocupă în cultura românească şi în cea universală.

Intre lucrările româneşti de seamă, publicate în diferite reviste de specialitate sau separat, trebueşte aşezată în frunte aceea a prof. I. Simionescu. fost preşedinte al Academiei Române 1)

Nu este numai o încercare de caracterizare a operii ştiinţifice, ci şi o împletire de amintiri duioase despre Nicolae Iorga, din vârsta fragedă a şcolii primare din Botoşani.

Se desprinde limpede personalitatea mamii sale, cucoana Zulnia Iorga, femee excepţională: isteaţă, cultă, vorbind vioi şi cald, cu o memorie neobişnuită; expunând orice cu un colorit viu. Ea a fost îndrumătoarea temeinică a lui Nicolae Iorga, el moştenindu-i inteligenţa, vorba convingătoare, memoria uimitoare şi sensibilitatea bolnăvicios de fină 2).

A doua tovarăşe, înzestrată cu eroism deosebit în lupta vieţii, plină de devotament până la „reducerea personalitaţii proprii", sprijin dus până la jertfa de sine, a fost soţia sa, Ecaterina Iorga 3).

După ce ne duce cu gândul la anii de liceu ai lui Nicolae Iorga, firav şi izolat dar admirat pentru ştiinţa lui, mutat disciplinar la Liceul Naţional din Iaşi pentru îndrăzneala de a-şi îndrepta profesorii, prof. Simionescu ni-l înfăţişeaza la Universitatea din Iaşi, la Şcoala Normală Superioara, în strainatate, unde se afirma ca mare istoric, pentru a fi chemat foarte de tânăr profesor la Universitatea din Bucureşti şi, mai târziu, ca membru al Academiei Române.

Din caracterizarea prof. I. Simionescu, Nicolae Iorga apare ca "un uriaş al activitaţii noastre spirituale" 4 , cu prea puţini egali în activitatea spirituală universala, de-o activitate „febrilă, asemenea clocotişului unui izvor gâlgâitor de munte" 5), trăind în vecinicie prin îndemnurile date.

Ne-a dat însufleţire, încredere în noi înşine, ne-a „chemat" pe toţi la datorie contra duşmanilor de veacuri, cu „verva-i înflacarata" 6 .

Care sunt îndemnurile date de Nicolae Iorga, prin viaţa şi opera sa, îndemnuri sinonime cu îndrumări?

Cel mai însemnat este munca, ca stând la temelia productivitaţii şi creaţiunii. Ne-a dat exemplul vieţii sale de vreme neirosita, de muncă intensă şi continuă: „De la Iorga se poate învăţa cât foloseşte inteligenţii, metodica întrebuinţare a vremii" 7 .

Al doilea îndemn, tot atât de mare, este patriotismul. Preocuparile şi mai ales stradania sa uriaşa, au un singur scop, ultim şi suveran: „a sluji pentru binele ţarii şi al neamului" 8 . Şi, cu darul său de-a zugravi cald şi frumos, prof. I. Simionescu ni-l caracterizeaza astfel: „Iorga

1) *Simionescu I.* „Despre Nicolae Iorga" extras din Revista Istorică, vol. XXVII n-le 1—12, 1942.
2) op. cit. pg. 122.
3) op. cit. ibidem.
4) op. cit. pg. 121.
5) ibidem.
6) ibidem.
7) op. cit. pag. 126.
8) op. cit. pg. 127.

se înalţa însa ca un falnic pisc de munte deasupra celorlalţi, ultimul învaluit în nimbul de soare când umbra de culoarca oţelului se lasa peste munţii din jur. Intr'aceasta e neîntrecut. Intrunește în el diversitatea producţiilor unui Hașdeu, cu însufleţirea unui Kogălniceanu, cu patriotismul unui I. C. Brătianu. Aceștia sunt flori razleţe. fiecare cu o minunata alcatuire. El e pajiștea întreaga înflorita, a carei contemplare te cuprinde, îţi înalţa gândurile spre frumos, spre cele divine" 9.

Prin acest îndemn, Nicolae Iorga apare ca „însufleţitorul patruns de reala dragoste a neamului", un „trâmbiţaș harnic, destoinic, vijelios" 10) al trecutului și virtuţilor creatoare ale neamului.

Al treilea îndemn este ridicarea culturală a mulţimii, prin conferinţe și publicaţii. In aceasta direcţie a lucrat ca istoric, poet, dramaturg, ziarist, cautând a fi un minunat popularizator, un „far de orientare" 11) pentru generaţiile viitoare.

Caracteristicile fundamentale ale personalitaţii sale se cuprind în calităţile și pregătirea sa deosebită de mare istoric și în activitatea sa de „Apostol al neamului" 12). Căci, „firul conducator al vieţii sale a fost neamul și ţara". A nazuit să întărească încrederea în „energiile creatoare" ale neamului și să ridice acest neam la un loc de cinste în cultura universală 13).

Profesorul I. Simionescu a știut sa prinda calitaţile esenţiale care definesc personalitatea lui Nicolae Iorga și-i hotarasc locul în evoluţia culturii românești. Nu l-a privit numai ca mare istoric, ca savant, ci în rolul lui de factor activ al neamului, în toate manifestările vieţii, rolul lui adevarat de misionar al neamului, de luptător pentru dreptatea ţării și îndrumator al multor generaţii. Și. era firesc ca profesorul I. Simionescu să-l înţeleagă în acest rol, în valoarea lui de munca naţională culturală, deoarece el însuși a fost una dintre energiile mari creatoare ale neamului: un înflăcărat și neobosit naţionalist.

In cuvinte calde, duioase, pline de farmec și avânt, de sincera afecţiune și înţelegere, cu calitaţi de stil care-l apropie, adeseori, prin claritatea și frumuseţea lor clasica de Odobescu, profesorul I. Simionescu a reușit sa aprinda viu în sufletele noastre icoana lui Nicolae Iorga.

*

Lucrări foarte preţioase, privindu-l mai mult ca istoric, ca savant, sunt acelea ale d-lui prof. N. Banescu 14. In toate lucrările, amanuntele și observaţiile de amănunt predomină și din bogăţia lor răsar caracterizările fundamentale.

Ne referim întâi la elogiul academic în care, de la început, reușește să ne înfăţișeze pe Nicolae Iorga printr'o expresie nimerită: „un clocot de viaţă", care „mai bine de o jumătate de veac s'a risipit darnic, torenţial asupra contemporanilor, a stăpânit minţile, a încălzit inimile, a îndemnat și a poruncit" 15).

Dupa date biografice însemnate și precise, d-l prof. N. Banescu analizează activitatea și rostul lui Nicolae Iorga, ca profesor, ca istoric și mare patriot. Ni-l prezinta muncind în toate direcţiile, la catedră, în ziaristică, în politică, în literatura, ca orator, pentru „crearea prin cultura a unitaţii sufletești a Românilor" 16),

---

9) ibidem.
10) ibidem.
11) op. cit. pg. 129.
12) op. cit. pg. 128.
13) ibidem.
14) *Bănescu Nicolae:* N. Iorga, elogiu academic, rostit la 15 Mai 1941, Acad. Rom. publicat în Revista Istorică vol. XXVII, n-le 1—12, 1941; *Bănescu Nicolae:* Concepţia istorică a lui N. Iorga, în Revista Istorică, vol. XXVIII n-le 1—12, 1942 și *Bănescu Nicolae:* Discurs, rostit în ședinţa de redeschidere a Institutului de Istorie Universală „N. Iorga", 6 Dec. 1941 și publ. 1942.
15) op. cit. pg. 3.
16) Mărturisire luată din opera lui N. Iorga: O viaţă de om, I pg. 140—141, citată la pg. 5.

în vederea unitații politice. Idealul naționalist al lui N. Iorga, a crescut și s'a înaripat calauzindu-i viața, din naționalismul lui Eminescu, „revelație fulgerătoare" 17). Astfel, a urmărit, fără preget, crearea unei culturi naționale pe baza trecutului național și specificului național, ca o necesitate vitala naționala.

In ceea ce privește literatura, Nicolae Iorga a aratat ca ea este mijlocul de înfrațire, „sufletul unei societați naționale" 18 și de aceea ea trebuește sa afirme sufletul poporului. Pentru aceasta, d-l prof. Bănescu socotește pe Nicolae Iorga ca un continuator al clasicilor noștri, al lui Kogalniceanu, Russo și Maiorescu, creind al treilea curent mare literar prin activitatea desfășurată la „Semănătorul".

Ca ziarist, a lucrat mult, publicând în diferite reviste și ziare și întemeind ziarul „Neamul Românesc", în 1906, un „amvon" 19) de predică a unității naționale și a drepturilor noastre istorice. A pregătit, prin ziaristică, unitatea conștiinței românești, tot atât de intens ca prin cărțile de popularizare, prin conferințe, prin „Liga Culturală" și prin Școala de Misionare și cursurile de vară de la Valenii de Munte.

Ca istoric, Nicolae Iorga aparține lumii noastre și celei internaționale. D-l prof. N. Bănescu atrage atenția asupra gândirii adânci ajunsă până la „divinații" uimitoare, scoțând în relief avântul și orizontul larg prin care privea oamenii și evenimentele, cu o pătrundere reala a vieții omenești în toate formele ei de manifestare.

Istoric internațional, se distinge prin studii de bizantinologie și asupra evului mediu. Dar, activitatea sa de istoric, tinde să lamurească istoria naționala. Adevărat ctitor al istoriografiei românești, publica mari și multe colecții de documente și monografii. De la aceste lucrări pregatitoare se ridica la sinteza istoriei noastre, așezând istoria noastra în cadrul istoriei universale, prezentând necontenit oameni și fapte, muncă solidara în toate timpurile și pretutindeni.

In felul acesta cauta sa fixeze „locul poporului românesc ca factor original, bine determinat și continuu activ al vieții europene, în toate domeniile" 20 . De aceea, a pus mare temeiu pe viața populara, alcatuita din elemente din viața istorica.

Se desprinde concepția sa de „unitate absoluta a vieții omenești", concepția sa asupra istoriologiei: „evenimentele sa se prezinte altfel decât în succesiunea lor cronologica, să fie înlanțuite prin felul cum ele colaboreaza și concurg la acel mare lucru, cel mai mare din toate, care e viața omeneasca însași" 21 .

D-l prof. Bănescu, preamarește nesfârșita iubire de neam, puterea uriașe de munca, marea erudiție, puterea de inițiativa în toate direcțiile, care-au făcut din N. Iorga „atletul Românismului" a carui viața „s'a împletit cu viața poporului sau" 22 , având mereu viziunea viitorului, curajul de-a înfrunta și a se jertfi.

Considerat ca "uriașul generației" sale, care „a exercitat o adevarata suveranitate intelectuala între contemporani", servește de pilda ca „mai presus de noi și de toate, sta ființa nemuritoare a Patriei și a Neamului" 23 .

Lucrarea cealalta 24 a d-lui prof. N. Banescu este o completare a elogiului academic, expunând numai concepția istorica a lui Nicolae Iorga, prețuit ca „cea mai stralucita expresie a minții creatoare" 25 .

Format sub influența lui Lamprecht, dar a-

17) op. cit. pg. 11.

18) citat de *Bănescu* N. în „Elogiul Academic", din „Sămănătorul" n-rul din 20 Iulie 1903, la pg. 12

19) op. cit. pg. 14.

20) Citat de *Bănescu N.* în „Elogiul Academic" pg. 18 din *Iorga N.* O viață de om III pg. 149.

21) Citat de *Bănescu N.* în „Elogiul Academic" la pg. 19 din *Iorga N.*, Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité, vol. I (Histoire ancienne) ed. Paris 1926 pg. VII.

22) *Bănescu N.* op. cit pg 21.

23) *Bănescu N.* in op. cit pg. 22.

24) *Bănescu N.*: Concepția istorică a lui Nicolae Iorga.

25) ibidem pg. 1.

propiindu-se ca ideologie istorica mai mult de Ranke, trecând el însuși prin anumite trepte de evoluție a cugetarii istorice, concepția lui se poate stabili în urmatoarele idei: a) Nu exista legi istorice, ci numai oameni deosebiți și schimbatori; b Ideea este factor esențial al evoluției societaților omenești; c Faptele istorice apar sub imboldul acțiunilor puternice și continui, ca manifestare a lor; d Istoria are misiunea de a urmari fapte și oameni, pentru a reconstrui un sistem de viața unitar și solidar și e Toate manifestarile vieții urmeaza un sens de mișcare, un anumit loc, într'un anumit moment.

Aceasta concepție istorica a stat și la baza cercetarii și cladirii istoriei Românilor.

Intr'a treia lucrare 26 , d-l prof. N. Banescu, cu aceeași pietate și caldură de simțire, cu recunoștința și venerație de cercetător format la școala maestrului și continuator al operii sale, revine asupra caracterizarilor de mai înainte, slavind viața acestui „istoric, cugetător și profet" 27 , adevărat „titan al culturii noastre", care-a format generații și ne-a învățat „dintr'odata comoara puterilor vii ale acestui neam" 28). Copleșit de amintiri și duioșie, evoca „cuvântul sau înflacarat, cu sonorități de metal și sclipiri de sabie", evoca pe acela care „a despicat cărări adânci în viața noastră politică, socială și culturală; a deschis ferestre sufletului nostru apasat de neguri" 29 .

Din nou e privit ca „învățator fara pereche, îndraznet deschizator de drumuri noua... fauritor „al concepției unitații absolute a vieții omenești", ca îndrumător în literatură, înviorator și „crainic inspirat al idealului național..., profet al Românilor de pretutindeni și dornic de înfrațirea popoarelor" 30).

*

Tot atât de însemnate ca și lucrările profesorului Simionescu și ale d-lui N. Bănescu, sunt acelea ale d-lui prof. Gh. Brătianu 31), în calitate de fost elev și urmaș demn și recunoscator, în toate domeniile de activitate ale lui Nicolae Iorga. De fapt, sunt discursuri publicate, raspândite, pentru cunoașterea operii și valorii marelui ctitor.

In discursul rostit la redeschiderea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga", cu durere și cu pioasa aducere aminte, d-l Gh. Brătianu evocă personalitatea întemeetorului Institutului, a „cărturarului sămănător al tuturor năzuințelor și revendicărilor neamului" 32).

Evocarea tinde să lamurească rostul întemeerii Institutului de Istorie Universală, considerând aceastá ctitorie, pe drept, ca „o încununare a trudei de jumătate de veac a lui Nicolae Iorga, în câmpul nemărginit al Istoriei Universale" 33). Căci, cercetarea operelor sale de istorie universală ne arată evoluția gândirii sale, servindu-se mereu de aceeași metodă de lucru, prin comparații, asemănări, deosebiri, paralelisme. Toate cercetările l-au dus către sinteza istoriei omenirii, cuprinsă în volumele intitulate „Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité", pornind din preistorie și trecând apoi prin toate epocile.

Cruciadele l-au călauzit spre Orient, spre Bizanț și Imperiul Otoman și astfel, în scurtă vreme, a devenit unul din cei mai adânci cunoscători ai problemelor Sud-Estului Europei,

---

26) *Bănescu Nicolae:* Discurs, rostit la redeschiderea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga", în 6 Dec. 1941 publ. de Institut în 1942.

27) *Bănescu Nicolae*: N. Iorga. Elegiu academic pg. 15.

28) *Bănescu N.:* Discurs la redeschiderea Inst. de Ist. Universală, pg. 32.

29) ibidem.

30) ibidem.

31) *Brătianu Gh.:* Discurs la redeschiderea Inst. de Ist. Univ „N. Iorga", 6 Dec. 1941, publ. 1942; *Brătianu Gh.*, Nicolae Iorga, istoric al Românilor discurs rostit la 26 Mai 1943, Academia Română, publ. de Academie 1943.

32) op. cit. pg. 7.

33) op. cit, pg. 8.

pentru studierea căruia a înfiinţat Institutul de Studii Sud-Est Europene.

In spaţiul geografic al Sud-Estului european şi în spaţiul geografic al Europii întregi, a aşezat istoria Românilor. Şi, astfel, gândul sau de a realiza o sinteză a istoriei omenirii l-a îndemnat să cerceteze pe rând chestiunile Dunarii, Rhinului, Mării Mediterane şi a oceanelor, aşezămintele politice şi sociale ale Europii, elementele de unitate ale lumii medievale, moderne şi contemporane, cărţile reprezentative în viaţa omenirii, trecutul poporului francez, Hunii, Ungurii, relaţiile Orientului cu Occidentul 34).

Ceea ce relevă, clar, d-l Gh. Brătianu, este valoarea eternă a operii lui Nicolae Iorga, prin aceea că orice rând scris „aruncă samânţa unei idei, constitue prilejul unei discuţii..." trezeşte interesul într'un grad foarte înalt 35 . Prin această calitate, opera sa este mereu rodnică. Şi, tot astfel, Nicolae Iorga este înţeles ca „o forţă a naturii", după părerea d-lui Jérôme Carcopino 36).

Prin opera sa, prin pregătirea sa, prin crearea institutelor de cercetări istorice, prin congresele internaţionale la care a luat parte. Nicolae Iorga a ţesut legaturi temeinice între cultura noastră şi cultura europeana. Institutul de Istorie Universala moşteneşte întreaga concepţie istorică a lui Nicolae Iorga şi toate realizările se vor face în cadrul acestei concepţii.

In celălalt discurs, de recepţiune la Academia Română, în locul rămas vacant dupa moartea lui Nicolae Iorga, d-l Gh. Bratianu face elogiul celui dispărut, punând în lumina naţionalismul său, manifestat în întreaga viaţa, în toate operele care tind să arate valoarea istoriei naţionale.

Fiecare rând despre ţara şi neamul sau trădează o dragoste pururi vie şi puternica, dragoste care se confunda cu rostul însuşi al existenţii sale. Şi, calauzit de „înţelepciunea senina" a lui A. D. Xenopol, ca trebuesc preţuite numai rezultatele trainice ale activitaţii, care ramân pentru vecinicie, d-l Gh. Bratianu izbuteşte sa ne înfaţişeze uriaşa opera istorica a lui N. Iorga, oglinda a unei activitaţi uimitoare „prodigioase" , cuprinzând publicaţii de izvoare gasite în arhive şi biblioteci, monografii, biografii, comunicari cu informaţii documentare, relatari de calatorii şi lucrari de sinteza a istoriei Românilor.

Ca „pelerin şi prooroc" 37 , cutreera ţinuturile româneşti supuse strainilor înainte de 1916, cutreera prin ţari straine pentru a lucra în biblioteci şi arhive, cautând mereu adevărul asupra neamului nostru în toate epocile, aratând legaturile noastre cu lumea europeana şi însemnatatea europeana a poporului nostru.

„Istoria fiind viaţa însaşi" 38 . istoria poporului nostru priveşte viaţa românească în toate manifestarile ei: în biserică, şcoala, armata, literatură, artă. societate, negoţ, industrie, etc. 39 .

Paralel cu observaţiile clare şi reale asupra operii de istoric a lui Nicolae Iorga, d-l Gh. Bratianu. vrajit de frumuseţea amintirilor. cu o emoţie vie, aprinde în sufletele noastre clipe înalţatoare şi unice din viaţa profesorului sau şi al nostru. Acele clipe se împletesc cu vremurile razboiului întregirii şi ne arata pe Nicolae Iorga în activitatea sa eroica de luptător naţionalist. Epoca acestui razboi este epoca eroica a marelui carturar, când istoria „coboara..., înarmata şi vie, spre a susţinea şi a întari în zile grele conştiinţa naţionala" 40 .

Anii de dupa razboi sunt închinaţi celei de a doua lucrari de sinteza a istoriei Românilor,

---

34) Toate problemele de mai sas. sunt tratate de N. Iorga, în opere separate, multe din ele răsărite din lecţiile ţinute la Şcoala Superioară de Război şi la Universitate.

35) op. cit. pg, 13.

36) *Carcopino Jérôme*: Le professeur Iorga, în Revista Istorică vol. XXVII n-le 1—12, 1942, pg. 51.

37) *Brătianu Gh.*: Discurs de Recepţiune, . . . pg. 8.

38) ibidem.

39) Vezi *Iorga Nicolae*, operele în care se face istoricul aşezămintelor noastre.

40) op. cit. pg. 16.

lumina cazând puternic asupra domniei lui Cuza Voda şi Mihail Kogalniceanu 41 .

Opera de istorie naţionala a lui Nicolae Iorga, alaturi de cea a lui Xenopol, este piatra de temelie pentru afirmarea drepturilor noastre şi îndreptar pentru generaţiile viitoare.

D-l Gh. Bratianu starue, în cuvinte mişcătoare, asupra sfârşitului tragic al lui Nicolae Iorga, sfârşit care a însemnat el însuşi trezirea conştiinţii româneşti din desnadejde şi ratacire şi ridicarea acestei conştiinţe pentru a învinge noi încercari.

Impreuna cu discursul d-lui Gh. Bratianu, la redeschiderea Institutului de Istorie Universala, sunt publicate şi acelea ale d-lor profesori I. Petrovici, N. Banescu şi I. Simionescu; iar, ca raspuns la discursul de recepţiune la Academia Româna al d-lui Gh. Brătianu, avem acela al d-lui Alex. Lapedatu.

D-l Lapedatu, în puţine dar cumpanite şi traite cuvinte, caracterizeaza pe N. Iorga, înzestrat cu „o geniala intuiţiune istorica", având „o activitate prodigioasă" şi fiind „una din cele mai curate glorii ale spiritualitaţii româneşti" a carui opera va trece peste vremuri ca „permanent şi nesecat izvor" de cercetari ale vieţii româneşti şi „nepreţuit tezaur de înalte gândiri şi simţiri" 42 .

D l prof. I. Petrovici evoca pe Nicolae Iorga în cuvinte de înalta exaltare, reuşind sa ridice personalitatea şi opera sa la proporţii uriaşe, prin care intră în lumea eroilor, a supraoamenilor. Il vedem şi noi cu ochii minţii pe „uriaşul disparut, dominând asistenţa cu viaţa sa clocotitoare, cu dinamismul sau pururea neistovit, ce parea sa-i asigure 100 de ani de pamânteasca existenţa, peste nemurirea din lumea eterica, pe care şi-o câştigase chiar din pragul tinereţii cu supraumana lui stralucire" 43 .

Prof. I. Simionescu îl arată din nou ca „un vijelios răscolitor de energii, cu prea înflacărata pasiune" 44). Părerile d-lui profesor Bănescu au fost expuse mai înainte.

Mai avem de adăogat încă unele lucrări româneşti, mai restrânse, cu priviri mai speciale; toate însă evidenţiază personalitatea maestrului neîntrecut, cu veneraţie şi recunoştinţă de foşti elevi sau de admiratori şi mari naţionalişti, care au înţeles, mai ales, nesfârşita dragoste de neam şi ţară a lui Nicolae Iorga.

Scrieri admirative şi avântate, ne dau d-nii Aurelian Sacerdoţeanu 45) şi Colonel Sever Alex. Slătinescu, acesta din urmă în calitate de militar şi'n legătură cu contribuţia pe care marele istoric a adus-o „la desăvârşirea artei noastre militare şi propăşirea armatei româneşti" 46).

D-l Aurelian Sacerdoţeanu, prezintă pe scurt viaţa lui Nicolae Iorga, pentru a slăvi activitatea şi opera sa, într'o formă de mare înflăcărare retorică. Şi, cu alt prilej, pentru cunoaşterea însemnătăţii lui N. Iorga de către învăţatorimea ţării 47), vorbeşte despre profesorul sau ca despre „carturarul neamului", într'o forma clară de popularizare şi în acelaş timp documentat.

D l Col. Sever Alex. Slatinescu îl ridica la valoarea eroilor omenirii, aşa cum i-a înţeles şi cântat Thomas Carlyle în opera sa „Despre Eroi". Dăruindu-şi sufletul „oastei româneşti, armatură eternă a neamului", opera ostăşească a lui Nicolae Iorga este „un permanent imn de slavă, închinat biruinţelor româneşti. Ca şi Carlyle, El este un apologist al eroismului şi un vizionar al permanenţelor eroice" 48).

Lucrări de specialişti, interesaţi de probleme istorice discutate şi lucrate de Nicolae Iorga,

41) op. cit. pg. 22.

42) op. cit. pg. 27—28.

43) op. cit. pg. 22.

44) op. cit. pg. 27.

45) *Sacerdoţeanu Aurelian*: „Nicolae Iorga", în Revista Arhivelor IV 2—Buc. 1941 pg. 205.

46) *Slătinescu Al Sever*: N. Iorga, scriitor militar, 1942 vol. I.

47) *Sacerdoţeanu Aurelian*: Cărturarul Nicolae Iorga în revista „Şcoala şi Viaţa Ilfovului", anul VI nr. 1, 1942—pg. 3.

48) *Slătinescu Al. Sever*: op. cit. pg. 30—31.

sunt acele ale d-lor profesori Ştefan Meteş şi Th. Capidan.

Ca fiu al Transilvaniei şi bun cunoscător al istoriei acestui ţinut românesc, care ne-a dat el însuşi scrioase contribuţii istorice, d-l Şt. Meteş se ocupă de activitatea istorică a lui Nicolae Iorga în ce priveşte Arhivele din Transilvania şi Ungaria 49). Este impresionant materialul documentar adunat de marele istoric din arhivele şcolilor, oraşelor, bisericilor, satelor, breslelor, etc., din aceste ţinuturi. Afară de materialul adunat de el însuşi, Nicolae Iorga a îndemnat mulţi cercetători să lucreze în această direcţie. Documentele privesc toate manifestările de viaţă, ţinând seamă şi de arhivele companiilor negustoreşti şi ale minorităţilor etnice. Cu atât mai preţioasă este munca sa, cu cât cercetările au fost făcut înainte de unirea Transilvaniei cu vechiul regat.

D-l Th. Capidan priveşte pe Nicolae Iorga ca istoric care a dat o contribuţie deosebit de însemnată pentru lămurirea formării etnice şi cunoaşterea vieţii Aromânilor 50).

Stabileşte ideile noi pe care le-a adus în aceste probleme, prin comparaţie cu ideile istoricilor străini şi români care s'au ocupat de Aromâni şi originea lor. Considerat ca „cel mai adânc cunoscător al realităţilor balcanice" 51), prin lucrări de specialitate, el arată că toate instituţiile balcanice s'au format pe substratul etnic iliro-trac romanizat, dând o structură socială specifică Sud-Estului Europei.

D-l Th. Capidan, expunând părerile cercetătorilor balcanici, de la Thunmann la Sulzer, Roesler, Jirecek, Miklosich, Schafarik, Tomaschek şi până la cercetătorii români care au răspuns celor străini, Petru Maior, Haşdeu, Al. D. Xenopol, Onciul, reuşeşte să fixeze locul pe care-l ocupă concepţia lui Nicolae Iorga exprimată de timpuriu, apoi revazuta şi completată 52).

Iată concepţia sa asupra Aromânilor:

— „Elementul macedo-român trebue derivat din populaţiunea romana din regiunile ilirice" şi, într'alt loc, adaoga: „Aromânii... sunt un popor alcatuit din aceleaşi elemente etnice (ca şi Daco-Românii)", înţelegând ca elemente etnice elementele traco-ilirice.

El afirmă persistenţa elementului românesc în Sudul Dunarii, ca populaţie romanica cu îndeletniciri pastorale şi aşezari pe înalţimi, aşezări greu de grecizat. Deci, Aromânii au o origine sudică, traco-iliro-romana, luptând contra grecizării şi, adeseori, izolaţi în mod natural de influenţa greceasca.

O minuţioasă contribuţie biografică, ne-o dă d-ra Finţescu Georgeta 54), lamurind anii de studenţie a lui Nicolae Iorga, la Universitatea din Iaşi.

Cu această lucrare, încheem o parte însemnată a lucrarilor publicate dupa moartea marelui profesor şi istoric.

II. Lucrări străine.

La scurtă vreme după moartea lui Nicolae Iorga, la 6 Dec. 1940, d-l Mario Roques, profesor la Collège de France şi membru al Institutului de Istorie Universala „N. Iorga", a vorbit despre personalitatea şi opera sa într'o şedinţa comemorativa la Académie des Inscriptions et Belles-Lettres 55).

D-l Mario Roques reuşeşte sa ne dea o icoană vie, reală a lui Nicolae Iorga, pe care l-a

49) *Meteş Ştefan*: Nicolae Iorga şi Arhivele din Transilvania şi Ungaria, în Revista Arhivelor, Buc 1941, IV 2, pgg. 214—223, închinată lui N. Iorga.

50) *Capidan Th.*: N. Iorga şi Românii din Sudul peninsulei Balcanice pg. 41—50 în Revista Istorică. vol. XXVII n-rele 1—12, 1942.

51) op. cit pg. 42.

52) Vezi *Iorga Nic*: Geschichte des rumänischen Volkes, vol. I, şi *Iorga N.*; Histoire des Roumains et de la romanité orientale vol. I—II.

53) operele citate.

54) *Finţescu Georgeta*: Din viaţa de student al lui Nicolae Iorga. în Revista Arhivelor VI 2, Buc. 1941, pgg. 220—247, în amintirea lui N. Iorga.

55) Discours de *M. Mario Roque*, în Revue Historique du Sud-Est Européen, XVIII, Buc, 1941 pg. 10.

cunoscut de aproape şi cu care a colaborat, interesat de manifestarile culturale ale poporului românesc. Dela început avem accente de preţuire dreapta, isvorîte din afecţiunea care i-a legat şi din impresia pe care-a produs-o vestea morţii sale tragice... „A fost unul din acei oameni ai vremurilor epice, iniţiatori, conducatori, diriguitori ai naţiunii; care trebuesc, fara încetare, sa înţeleaga tot asupra ţarii lor, să înveţe tot, dar de asemeni sa descurce tot, sa trieze, sa adapteze tot ce pot să-i dea alte naţiuni, sa încerce totul la ei, să înceapa totul, sa organizeze totul, mai târziu sa verifice totul, sa îndrepte şi adeseori să reia totul din temelie" 56).

Privita astfel, cariera lui Nicolae Iorga apare „eroica" 57) prin îndaratnicia cu care învinge oboseala şi prin puterea uriaşa de munca continua, rar de întâlnit în lume, odihna însemnând pentru el doar o schimbare de preocupari. Activitatea lui este „multipla, rapidă, vie, brusca", deslanţuind în semenii săi entusiasmul fanatic alaturi de ura cruntă.

Ceea ce deosebeşte pe d-l Mario Roques de contemporanii ceilalţi, este înţelegerea temperamentului lui N. Iorga şi patrunderea individualitaţii sale, intrând adânc în tainele constituţiei sale psihice din care decurg însuşirile sale atât de variate, uneori atât de opuse, în aparenţa.

Aceste însuşiri surprinzatoare prin contrastul lor aparent, sunt analizate în toate manifestarile întregii sale activitaţi, activitate diversă, uriaşă, impunatoare.

Autor de versuri şi de teatru, a adunat un imens numar de documente, a făcut sinteze de istorie universala şi a scris istoria poporului sau, a fost profesor universitar dar şi la Şcoala Superioara de Razboi, la Paris şi la Valenii de Munte, a fost popularizator şi mare orator parlamentar, ziarist şi critic literar.

O mare încredere în inteligenţa, valoarea şi talentul său, era tăria şi necesitatea vieţii sale. De asemeni, nevoia vie de a arunca în public, a raspândi prin viu grai şi scris cunoştinţele sale, ideile sale, chiar înainte de a le fi lasat să se aşeze în sufletul său. Tipografia de la Vălenii de Munte a fost mijlocul de raspândire „al oratorului şi apostolului" 58).

Şi aci intervine caracterizarea sa ca orator: — „Pentru a fi orator, îi lipsea mlădierea şi dramaticul vocii, al gestului, aş spune a gândirii; dar era un neobosit explicator, un surprinzător indicator al unor imediate puncte de vedere. Prin desfăşurarea rapidă, izbitoare, dar continuă a vorbirii sale cu sonorităţi monotone. insistente, corosive, erai dus — uneori copleşit — catre concluzia pe care Iorga, vorbind, părea totdeauna că o priveşte cu ochii sai negri, strulucitori, dilataţi, dincolo de public, ca şi cum o fascina, o prindea şi o arunca aceastâ concluzie, cu totul caldă, la picioarele auditorilor fascinaţi" 59).

D-l Mario Roques accentuează rapiditatea cu care se informa, cu care se adapta, ceea ce explică calitatea sa de poliglot şi cele peste 800 volume şi 10.000 articole. Alte calitaţi deosebitoare sunt uitarea de sine, gustul înăscut pentru luptă, bucuria replicei prompte şi tăioase, replică dusă până la perfecţia unui bun joc de scrimă, mulţumit de ţinta atinsă, înzestrat cu curajul de-a întâmpina toate riscurile, iubind cu voluptate succesul public, mereu dorind a fi în frunte, trecând uşor peste crizele scurte de gelozie irezistibilă faţă de succesele altora... 60).

Acestor însuşiri se adaogă o şcoală metodică istorică, sprijinita pe paleografie şi diplomatică, pe limbile clasice, slave şi moderne. Incât, ceea ce părea spontaneitate sau improvizaţie era, adeseori, izvorât din cunoştinţele bogate, orânduite de-o memorie extraordinară.

Viaţa sa este istorie naţională, cultură naţională, politică naţională .A urmărit ridicarea

---

56) op. cit. pg. 11.
57) ihidem.
58) op. cit pg. 12.
59) op. cit pg. 13.
60) op. cit. pg. 15.

poporului său prin cultură, păstrând originalitatea națională, cu toate împrumuturile străine. A fost un întemeetor în toate direcțiile, satisfăcut de-a fi întemeetor. Cu acest prilej, d-l Mario Roques indică operele istorice de seamă, colecțiile de documente, revistele, ziarele, instituțiile de cultură din țară și străinătate create de el, considerând opera istorică ca o operă de preț, foarte felurită, „adeseori excelentă și totdeauna luminată de inteligență" 61).

Munca sa de istoric se deosebește prin grija documentară, prin concepția sa largă asupra istoriei și a istoriei Românilor, scriind multe opere parțiale pentru a reda civilizația întreagă a Românilor, arătând „interdependența desvoltărilor și transformărilor istorice în Sud-Estul european" și „pătrunderea ideilor occidentale în Sud-Estul european" 62).

Din concepția sa largă au izvorât lucrări de istorie universală și convingerea că istoria are o mare valoare educativă morală, întărind ideea de libertate omenească.

Caracterizările d-lui Mario Roques, ieșite dintr'un spirit de observație foarte fin și dintr'o simțire sinceră care nu stânjenește obiectivitatea și înlănțuirea logică ci caută totdeauna precizia și adevărul, sunt foarte prețioase, venind mai ales din afara granițelor noastre.

A doua lucrare de seamă este a d-lui prof. Jérôme Carcopino, prieten al României, publicată în 1931, pentru a sărbători la Paris împlinirea a șasezeci de ani ai lui Nicolae Iorga, republicată în 1942, în semn de comemorare 63).

Prieten și coleg, d-l Carcopino îl prețuește pentru patriotismul sau arzator, pentru spiritul de dreptate care-i strabate existența și pentru calitatea sa de însuflețitor cu „o titanică" putere de muncă...

„S'ar crede că mai mulți oameni se întrunesc în el pentru a duce la capat toate sarcinile pe care le are, pentru a conduce în frunte politica și cercetarea desinteresatu, ziaristica și învățamântul, știința și literatura" 64).

D-l Carcopino scoate în evidența „voința de neînfrânt ajutată de facultați creatoare care sunt ca și o forță a naturii personificate 65).

In calitate de prieten și cunoscator al lui N. Iorga, admiră simplitatea sa naturala, ca o podoaba a „inteligenții sale marețe", ca expresie a unei inimi sincere și generoase.

Ceea ce mai impresioneaza înca, este raționalizarea până la extrem a muncii și felul sau de-a vorbi „cu o voce de tunet" sprijinit pe documente și dorința de a-și convinge ascultatorii prin adevar. Istoria sa universala este considerată adeseori paradoxala dar foarte însemnată prin sinteza mareața și prin discernamântul faptelor istorice, sinteză surprinzatoare.

Expunerea d-lui prof. Carcopino, este plina de afecțiune, de prietenie, de prețuire sincera și într'un stil elegant, de curtoazie și grație.

Dr. MARIA I. NEGREANU

---

61) op. cit. pg. 16.

62) op. cit. pg. 17.

63) *Carcopino Jérôme*: Le professenr Jorga, în „L'Europe du Sud-Est", Paris 1931 și în Revista Istorică, XXVII n-le 1—2. 1941.

64) op. cit. pg. 54.

65) op. cit. pg. 55.

ION SIMIONESCU

DARE DE SEAMĂ COMEMORATIVĂ

Nenumarate au fost referinţele, recensiile, cronicele, comunicarile oficiale care au memorat prin cercetarea operei vieaţa de munca a totdeauna bineintenţionatului om de ştiinţă, profesor şi academician I. Simionescu.

Pentru cei 70 de ani de vieaţă petrecuţi printre noi până azi, scriind pentru toate minţile, pentru toate vârstele, se cuvine sa ne ocupam mai pe larg de opera sa.

Numai pentru a enumera titlurile lucrarilor profesorului I. Simionescu, există o carte de aproape 100 pagini în care d-l prof. Gh. Macovei cu o râvnă migaloasă şi respectuoasa a înregistrat volumele, broşurile, comunicările, conferinţele sfatosului şi neobositului academician. E bine sa menţionăm acest lucru din capul locului.

Cetirea unui repertoriu bibliografic enumerând operele profesorului I. Simionescu, poate singur să-ţi sugereze titanica muncă zi de zi a învaţatului, care dacă neobosit a cercetat fauna şi flora pământului românesc în special, cu grije parintească îşi lasa din când în când analizele şi elaborarile savante ca să meşteşugească pentru întreaga suflarea neamului romănesc cu înţelepciunea condeiului plin de şart, învaţaturi sanatoase cu rădăcini adânci.

Adevarat cărturar al neamului nostru, descins din mijlocul satului moldovenesc, avea să-şi urce mintea viguroasă şi mereu puternică până la învaţaturile cele mai înalte, ca apoi cu dragoste fierbinte să împartaşească tuturor din lumina capatata.

Fara pic de odihnă a colindat, cu gândul şi cu fapta, din tinereţe şi până astăzi, mereu neobosit, plaiurile, câmpiile, aşezările şi oamenii lor, învăţând, povăţuind prin scris, cu graiul.

A drumeţit pretutindeni prin ţara asta, cu suflet veşnic tânar; ştie munţii, îl ştiu toate cărarile, toate drumurile, aşa cum prin scris îl ştiu toate cărările ce urcă în minţile Românilor, sătenilor şi şcolarilor.

Munca profesorului I. Simionescu este o pilda, un imbold pentru toţi. Da — tinere cunoaşteţi ţara, munţii, câmpiile, dealurile, arborii. Tot ce mişcă în ţara asta să-ţi împrieteneşti prin cunoştinţă. Toate ierburile şi florile, toate vieţuitoarele: animalele şi oamenii. Mai ales oamenii trebuesc cunoscuţi, în mediul lor de vieaţă. De aceea profesorul Ion Simionescu s'a ocupat de problemele vieţii săteşti, convins că faţa satului trebue să fie alta decât aceea pe care o prezintă astăzi. Povăţuind învăţatorii, povăţuind preoţii (în recentele sale **Scrisori către învăţători, Scrisori către preoţi**) nu încetează o clipă arătând comorile poporului nostru, să nu atragă atenţia asupra calitaţilor şi asupra cusururilor.

Permanent şi pretutindeni, în fiecare rând din cărţile pe care le-a scris cărturarul venerabil, îndeamnă la cunoaşterea frumuseţilor ţării, la cunoaşterea oamenilor săi.

Pentru sensul bine precizat al operei de o vieaţă a profesorului I. Simionescu, unul şi acelaş, străbătând în acelaş sens şi neşovăind la nici o piedică ori lipsă de rezultat, se cuvine să arătăm în această prezentare opera înţeleptului dascal, după ce mai întâi vom despărţi cercetările şi publicaţiunile ştiinţifice, savante, de cele de popularizare şi instruirea masselor.

Astfel, se cuvine în primul rând să ne oprim asupra operei ştiinţifice, — desigur, aceea care, deşi mai puţin vastă, totuşi cea mai adâncă, de contribuţie serioasă şi personală, aceea care a asigurat profesorului I. Simionescu scaunul de academician şi preşedinţia Academiei Române, urmărind îndeaproape judicioasa **Bibliografie** a d-lui prof. Macovei, trebue

să enumerăm în primul rând lucrările de geologie, apoi acelea de paleontologie. Verificarea acestor două cicluri de lucrări, absolut ştiinţifice, oglindesc odată mai mult, temeiul pregătirii profesorului şi încă, — conclusiv, — grija nestrămutată de adâncă cunoaştere a tot ce e românesc. Fiindcă, trebue să observăm şi să subliniem, că şi atunci când îşi întocmeşte lucrările care să-i aducă o glorie ştiinţifică şi preţuirea printre savanţi,—şi îşi ia materialul din pământul ţării sale. Din tinereţe şi până azi, din 1889 de când putem data opera venerabilului academician şi până în 1943, — titlurile lucrărilor cuprind o localitate din România, un ţinut, o apă, un munte, un isvor măcar. Tot temeiul muncii sale, harnicei sale munci, porneşte din rădăcina pământului Bărăganului, Moldovei, Dobrogei, din pădurile şi piatra munţilor Carpaţi; dela sborul păsărilor peste Ceahlău şi Parâng, dela fluturii livezilor şi holdelor româneşti.

Lucrările ştiinţifice din domeniul geologiei studiază malul Prutului (**Creta superioară şi calcarele cu Lithothamnium pe malul Prutului.** Arh. Soc. St. Lit. Iaşi VIII, 92-95, 1897), Carpaţii (**Asupra presenţei Callovianului în Carpaţii româneşti.** Bul. Soc. St. VII, 59-60. 1898) şi **Sur l'origine des conglomérats verts du tertiaire Carpathique.** Ibidem, VI, 310-312, 1910), Peştera Dâmbovicioarei (**Ueber die Geologie des Quellengebiets der Dâmbovicioara,** Rumänien. Jahrb. XLVII, 9-51, şi Pub. fond. V. Adamache, 1898), Dobrogea (**Note sur l'âge et le faciès des calcaires de Hârşova-Topal,** Dobrogea. Ann. Scient. IV, 187-191, 1907), Moldova (**Sur la présence des cendres andésitiques à la base du Sarmatien de Dorohoi,** Bull. Sect. Scient. VI, 67-71, 1920), Basarabia (**Note sur un calcaire à Bryozoaires du Sarmatien de Bessarabie,** Ibidem, VII, 103-105, 1931).

De asemenea, lucrările cu caracter strict ştiinţific de contribuţii substanţiale, inedite, din domeniul Paleontologiei, îşi iau subiectele din cercetări în Transilvania (**Ueber die oberkretazische Fauna von Uermös-Ormeniş,** Verh. 227-234, 1899, **Fauna cretacică superioară dela Uermös-Transilvania.** Publ. Fond. V. Adamache, 237-274, 1899 şi **Ursus spelaeus din peştera dela Cioclovina-Hunedoara.** Mem. secţ. sciint. 1941), Muntenia (**Studii geologice şi paleontologice din Carpaţii sudici. III. Fauna calloviană din Valea Lupului-Rucăr,** Publ. Fond. V. Adamachi, I, 189-230, Bucureşti 1899, **Les ammonites jurassiques de Bucegi,** Ann. Scient. II, 175-203, 1905 şi **Asupra unui Anthracotherium dela Petroşani,** Mem. Sect. Scient. Ser. III. T. X. 1935).

Aceste lucrări ale eminentului elev şi emul al aceluia care a fost Cobalcescu, circumscriu personalitatea pur ştiinţifica a profesorului I. Simionescu. Enumerarea lor ne îndeamnă să cuprindem subiectele geologice pe trei mari regiuni ale ţării noastre, astfel:

1. Platoul Moldovei i-a atras dela început atenţiunea, — mergând foarte puţin pe jaloanele lăsate şovăelnic de profesorul şi premergătorul Cobălcescu. „Descifrarea în amănunt a alcătuirii geologice a acestui ţinut se datoreşte aproape exclusiv prof. I. Simionescu... După ce a demonstrat că paleozoicul dela Nistru trebue să se întindă în profunzime până în faţa Carpaţilor şi că platforma rusească constitue temelia platoului Moldovenesc... arată totodată prezenţa la Prut a cretacicului şi a Tortonianului stând pe această platformă, peste care se aşterne apoi Sarmaţianul, ce ocupă toată partea de Nord a Moldovei. Marele recif tortonian-sarmatic din Volhinia se prelungeşte spre Sud până spre Prut... Prin cenuşa andesitică descoperită în judeţul Dorohoi, a dedus existenţa unei faze eruptive a vulcanilor din Călimani în vremea Sarmaticului inferior".

2. Cercetând Basinul Dâmbovicioarei, I. Simionescu „a determinat cu preciziune existenţa şi succesiunea diferiţilor termeni ai Jurasicului şi Cretacicului, iar în ordinea tectonica a pus în relief structura casantă a întregei regiuni".

3. „De un cuprins şi mai amplu" sunt studiile întreprinse, — mai matur fiind în Dobrogea. Aci surprinde şi soluţioneaza probleme de stratigrafie, obţinând odată cu cercetarea din punct de vedere geologic a acestei provincii şi un „excepţional de bogat material paleontologic".

Prin „descoperirea şi identificarea formaţiunilor devoniene din judeţul Tulcea" se fixează primul reper în ceea ce priveşte „vârsta diferi-

telor formaţiuni ale Dobrogei hercinice". Dar studiile sale cele mai numeroase sunt cele asupra „Mezozoicului dobrogean dela trias până la cretacic".

Daca acestea ar fi să le socotim lucrari cu caracter regional, e locul sa amintim lucrarile ale caror rezultate au contribuit la rezolvarea unor chestiuni nu numai de ordin local, dar și general. Printre acestea sunt de amintit contribuţiile privitoare la **Originea conglomeratelor verzi din terţiarul carpatic** ori a **Verrucanoului din Carpaţii orientali**, ca sa nu mai citam problemele ridicate de geologia judeţului Neamţ.

Daca personalitatea lui Cobalcescu l-a îndreptat spre ştiinţa Pamântului, fiind format totdeodata și în mediul Şcoalei de Geologie dela Viena, pe vremea când o conducea un Eduard Suess, profesorul I. Simionescu porneşte dela studiile de stratigrafie „ca fiind printre cele dintâi care conduc la concluziuni sigure şi definitive în materie de istoria Pământului" poposeşte într'un repaos larg în cercetările paleontologice pentru ca să se recreeze, să-şi dea frâu imaginaţiei și culorilor condeiului său în operele de popularizare pentru toţi.

Se cuvine, aşadar, să poposim de asemenea şi noi acum, asupra activităţii fostului preşedinte al Academiei Române în domeniul Paleontologiei.

N'ar fi suficient, ci superfluu să notăm doar amploarea și varietatea, mai ales când rezultatele obţinute sunt de o valoare care face ca lucrarile din acest domeniu să se aşeze „printre lucrările clasice din această specialitate".

Cu studii cari merg dela vertebratele cele mai superioare până la cele mai inferioare nevertebrate, îmbrăţişând toate epocile arhaice dela Paleozoic la Quaternar, savantul I. Simionescu nu numai ca îmbogaţeşte cunoştinţele referitoare la trecutul pământului României, dar descopera forme noua de viecaţă, necunoscute în alte părţi ale lumii.

Rezultatele „l-au condus adesea la stabilirea unor legături necunoscute între provincii geologice foarte îndepărtate, cum a fost cazul provinciei alpine şi a celei himalaiene din vremea triasica. Iar materialul paleontologic adunat prin cercetarile întreprinse, a fost tot de el prelucrat şi prezentat.

Studii ca acelea asupra faunei devoniene din Dobrogea, asupra faunelor jurasice şi cretacice din Basinul Dâmbovicioarei dimpreună cu cel al faunei cretacice superioare dela Perşani, — marturiseşte d-l prof. Gh. Macovei academicianul în pioasa şi preţioasa **O viaţă de muncă** Prof. I. Simionescu, Bucureşti, Cartea Românească, 1941: „sunt primele cercetari fundamentale şi complete asupra faunelor respective şi totodată cele mai importante contribuţiuni la cunoaşterea vieţii din acele timpuri" p. 12. Prof. Simionescu remarca într'un mod cu totul special seria memoriilor asupra mamiferelor gliocene dela Cimişlia (Basarabia), iar Monografia faunei **sarmatice a României** este „una din cele mai complete lucrari din câte s'au scris asupra unei faune terţiare dela noi".

Munca savantului I. Simionescu poate fi ilustrată nu numai prin scrierile documentate în specialitate (Stratigrafie, Paleontologie) ca şi prin materialul colecţiilor care formează mândria laboratorului de Paleontologie al Universităţii din Bucureşti (materialul dela Cimişlia-Basarabia) şi podoaba laboratorului de Geologie din Iaşi (materialul dela Dâmbovicioara şi din Dobrogea).

Dacă până aci am enumerat ajutându-ne de puţine caracterizări, lucrările care formează imaginea savantului I. Simionescu, în alte două compartimente a dării noastre de seamă comemorative vom prezenta **profesorul şi scriitorul operelor de popularizare.**

Din robusta muncă de cercetare atentă şi îndelungă a materialului şi cu sfătoşenia şi exemplificările ample obţinute din multele lucruri şi locuri văzute, putem reconstitui monumentala figură a profesorului I. Simionescu.

Cunoscând ştiinţific munţii, pământul, apele, dela Geologie la Paleontologie şi de-aci la Geografie, punţile sunt la îndemână. Cutreerând ţara dealatul şi dealungul, naturalistul cu însuşiri de bun cercetător avea să observe nu numai fosilele straturilor geologice, ci şi fauna şi flora de azi, locuri şi oameni, aşezări şi obiceiuri. Preocupările naturalistului, treptat, se vor fi îmbinat cu acele ale geografului, ale etno-

grafului, ale sociologului, ale istoricului chiar. Din atâta îmbinare, dintr'un asemenea armonios și enciclopedic țesut se înfiripă, vie și puternică, figura de dascăl al tinereții noastre.

Profesor de Geologie la Facultatea de Științe din Iași, pe locul înaintașului Cobalcescu, profesor de Paleontologie la Facultatea de Științe din București, a crescut cu dragoste de pământul național 40 de serii de studenți. Dăscălind tinerimea românească, are să-și eearnă toată cunoștința poate aridă și necomunicativă cu un verb, smălțuit cu toate culorile și tot pitorescul prins de ochii drumețului îndrăgostit de toate cele însuflețite și neînsuflețite. Pornind dela descrierea unor numuliți fosile, profesorul nu se poate opri să nu povestească și împrejurările și întâmplările în care au fost descoperite exemplarele **a** și exemplarele **b.**

Ceea ce o vieață întreagă, sârguincios, a strâns cu mintea și cu ochii a fost comoara din care pe îndelete să scoată și să arate tineretului universitar. Pedagogia profesorului I. Simionescu este aidoma cu aceia pe care o putem schița din operele sale de popularizare. E pedagogia spontană fără formule și definiții din tratate pestalozziene, ori altcumva, ci pedagogia neînvățată de nicăeri, a părintelui pentru fetii săi. Iar grija ca **toată lumea** să înțeleagă, pentru ca să **știe**, i-a mărit dascălului elocința și puterea de convingere.

Cu spiritul său animator, muncind pentru învățământ ca secretar general al Ministerului Educațiunii Naționale, printr'o largă și bogată publicistică, profesorul I. Simionescu și-a tălmăcit știința, nu numai în memorii sobre la Academia Română, dar și în tratate și manuale, dela cele pentru învățământul universitar, până la cele de școli primare și în calendare cinstiților gospodari.

Pentru gama variată a activității sale larg națională și cuprinzător românească, pentru o vieață de muncă în domenii de strictă specialitate, ca naturalist profesor, cât și pentru acțiunea de răspândire a culturii în massele poporului nostru, afirmând calitățile și divulgând defectele însușirilor Românilor, prof. I. Simionescu se conturează ca o figură reprezentativă a spiritualitații noastre, cea mai demnă pentru locul de președinte al Academiei Române.

Fără o pedagogie de împrumut, promovând o proprie pedagogie, grija pe care a purtat-o dela începutul carierii sale învațamântului științelor naturale, precum și școlii în genere, s'a manifestat prin numeroase scrieri: unele cu caracter pur didactic ca tratate și manuale (**Tratat de Geologie,** 1927; **Introducere în Paleontologie,** 1929; **Paleontologie românească,** 1943, etc.), altele referitoare la predarea acestor discipline (**Didactica Științelor Naturale**), iar altele cu caracter mai general, în care a îmbrațișat cele mai variate probleme de învațamânt (**Bacalaureatul** în „Revista Fundațiilor Regale", 1934, nr. 6; **Tineretul în vieața națională a Țării** în „Cele trei Crișuri", 1942; **Cultura mulțimii,** 1940; ș. a.). Toate aceste articole și comunicări ori conferințe, conținând observațiuni asupra învățământului nostru, mărturisesc continua și marea preocupare de educația tineretului.

Din preocuparea didactica sunt isvorîte și cele mai multe lucrări de popularizare. Am putea spune că volumele scrise într'o limbă quasiliterară înfățișând pitorescul României, cași în cele în care oamenii, locurile și lucrurile țării sunt arătate, pot fi socotite pe buna dreptate auxiliare folositoare manualelor și tratatelor didactice. De aceea, pentru ca să trecem la lucrarile care vor consolida personalitatea de scriitor al operelor de popularizare (**Țara Noastră, Fauna și Flora României,** cași ciclurile **Pitorescul României: 1. Intre Dunăre și Mare, 2. In lungul graniței, 3. Pe drumul apelor mari, 4. Prin munții noștri,** ori **Tinere, cunoaște-ți țara; Tinere, cunoaște-ți neamul, Tinere, cunoașteți arborii; Oameni aleși:** I. **Străinii,** II. **Românii**), se cuvine să amintim cele două sute de conferințe, cele peste o mie de scrisori împrăștiate în cărți, broșuri, anuare, almanahuri și calendare. La fel trebuește să enumerăm cele 49 de volume apărute în „Biblioteca de popularizare a Științei" editata de Casa Școalelor, cași cele peste cincizeci de numere din colecția „Cunoștințe folositoare", editată de Cartea Românească din inițiativa și conducerea prof. I. Simionescu. Grupele **„Energii românești** și **„Energii streine"** au fost cu deosebire viu cerute. Peste tot în aceste scrieri autorul a luat

şi reluat mereu problemele sale scumpe, pe care le-a talmacit de fiecare dată pentru o altă patura de oameni pe care astfel îi îndemna la cunoştinţă. De-aci iarăşi putem măsura una din calităţile rare la savanţi în general şi la români în special. Profesorul I. Simionescu nici un moment nu a obosit să nasca noi curiozitaţi şi sa educe pe toţi cei din juru-i, indiferent de pregatirea ce va fi avut-o fiecare. Meticulos, pe limba fiecaruia a reluat şi a înscilat cu pitoresc anecdotic, cu pastelari de tablouri, învaţaminte care altminteri n'ar fi atras pe nimeni şi noţiunile lor cele mai elementare ar fi ramas necunoscute pentru multă vreme şi pentru mulţi.

Munca de acest fel, ingrată şi poate şi prea modesta pentru savant, pentru profesorul de universitate gaseşte în prof. I. Simionescu slujitorul rabdator, iscusit, care îşi iroseşte tot plinul minţii şi al sufletului cu talent născut din dragostea lucrului pe care îl îndeplineşte. Astfel,, negura satelor, semidoctismul pseudo-intelectualilor îşi are în opusculele prof. I. Simionescu lumini şi răspunsuri lapidare, atractive pentru memorat şi calde pentru a fi strânse în suflet.

Urmând sa dam ascultare felului în care am înţeles să cuprindem această comemorativă dare de seama asupra omului şi operei unui Profesor şi Academician ca I. Simionescu, după ce am înfaţişat **savantul** şi apoi **profesorul**, ne propunem ca, slujindu-ne de citate variate şi critic alese, sa ilustrăm cea de a treia şi cea mai importantă latură a activităţii sale: aceea de **scriitor al operelor de popularizare.**

In primul rând trebueşte să ilustrăm susţinerile noastre cu o înfaţişare a unor prefeţe a operelor profesorului I. Simionescu. Chiar dacă ar fi să citam prefaţa unui Tratat, cum ar fi acel **Tratat de Geologie** şi de acolo putem constata preocuparea permanentă a profesorului tuturor.

„Aceasta carte este sistematizarea cursului de Geologie, pe care-l fac la Universitatea din Iaşi. Ea se adresează deci în primul rând studenţilor.

Scriind-o, m'am gândit însă şi la toţi aceia, cari în vieaţa practică au nevoe de cunoştinţi geologice, caşi la acei, cât de puţini, cari ar dori să-şi completeze cultura lor generală prin sinteza fenomenelor complexe ce se petrec azi în pământ ori au avut loc odată la faţa pământului. Tocmai prin asemenea priviri generale, Geologia are importanţă educativă şi culturală.

Din această cauză **am căutat să fiu cât mai limpede în scris, să înlătur pe cât posibil termenii prea greu de înţeles şi să orânduesc materia aşa, ca să înlesnesc tuturora cetirea cărţii**". (Tratat de Geologie, Prefaţa, „Cartea Românească", 1927).

Aşadar **„m'am gândit şi la toţi aceia care în vieaţa practică au nevoe de cunoştinţi geologice"** spune profesorul tuturor. De aceea d-sa mărturiseşte întotdeauna când începe să scrie o carte că va căuta să fie **limpede în scris**, să înlăture ceea ce ar îngreuna înţelegerea; iar materia o dispune astfel în volum, încât să poată fi cuprinsă mai uşor.

Tot aşa, dacă e să descifrăm Lămurirea la ediţia I-a a monumentalei lucrări **Ţara noastră**, tipărită la Fundaţia pentru Literatură şi Artă, sub direcţia profesorului Al. Rosetti, şi din ea avem de ascultat cum materia ei, predată doi ani ca un Curs despre România, cu prilejul suplinirii catedrei de Geografie dela Universitatea din Iaşi, s'a gândit **„a pune la îndemâna tuturora o privire generală asupra ţării"**. Şi mai departe, completează cu grijă scriitorul poporului: **„Cartea trebue luată... ca o chemare spre cunoaşterea pământului pe care ne ducem traiul, cu toate bogăţiile hărăzite de natură, dar şi sforţările pentru valorificarea lor"**. Ştiinţific, dar nu pedant; savant, dar nu inaccesibil, scrisul domnului I. Simionescu este aşa cum s'a străduit să fie: **„Mi-am dat toată silinţa să scriu cât mai limpede; am ocolit voit, rigiditatea ştiinţifică, deşi într'una m'am sprijinit pe rezultatele riguroaselor cercetări... Am însemnat principalele isvoare folosite, nu atât de dragul arătării lor, ci mai ales spre a trezi încrederea în munca ştiinţifică românească"**.

Citatul de mai sus ne explică prea bine

dece cărţile învăţatului cărturar care a fost I. Simionescu ajung la nenumărate ediţii şi la zeci de mii de exemplare. O exemplificare în plus, din care să putem iarăş vedea căldura sufletească transpusă într'un stil la fel, îmbinat din grijă de instruire sănătoasă; iată cum sună prefaţa la ediţia a V-a din lucrarea **Oameni aleşi**, vol. I: „**Copiilor ţării mele închin această carte scrisă cu gândul curat de a-i îndruma către vieaţă adevărată de om**". Şi mai departe, continuă astfel:

> „Din necunoaşterea existenţii acestor însuşiri curat omeneşti, care deosebesc pe om de restul lumii vietăţilor, din lipsa cultivării lor spre a le manifesta, poporul nostru a ajuns la aproape fatalismul braţelor încrucişate, aşteptându-şi soarta fără nici o încercare s'o schimbe după nevoe. „Cum va vrea Domnul" este semnul slăbiciunii, nesocotirea energiei proprii, ce zace ascunsă în fiecare om".

Pentru ca să-şi consolideze şi mai bine sensul lucrării noui pe care o dă tiparului, cărturarul nostru conclude în aceeaşi prefaţă: „**...singura trăinicie... a unui individ, a unui neam nu se bizue decât pe muncă... pe folosirea timpului ce însamnă răbdare şi mai presus pe îndârjita hotărîre, voinţa... de a învinge şi a ajunge la ceeace trebue să constitue serioasa manifestare a energiei româneşti**".

Alteori, pe lângă aceste moralizatoare cuvinte, îşi alege cu discernământ paralèle grăitoare între cele suferite de românism şi restul lumii; ori ce facem noi şi ce-au făcut alţii în situaţii asemănătoare. Gânduri amare vor fi acestea, dar şi ele ziditoare de trainice sentimente în mintea celor care le ascultă.

> „Fărămiţarea şi irosala energiei, altfel productivă în condiţiuni favorabile, este o caracteristică a evoluţiei noastre. Ceea ce aiurea, canalizat, îndrumat pe calea specializărilor, ar fi dus la creiarea de opere trainice, la noi s'a risipit în acţiuni diverse, cerute de stadiul înfiripării statului abia închegat. (**Oameni aleşi**, II, Introducere).

> „Cine s'a inspirat la noi să veşnicească vre-un act din vieaţa lui Avram Iancu, întru nimic mai prejos şi în curaj şi în soartă de cât eroul tirolez? In afară de desemnul lui Murnu, ajuns popular, în afară de un roman de L. Rebreanu, care e urmarea serbarilor din 1925? Tot sfânta linişte de la Ţebea învăluie pe crăişorul Moţilor". (Ibidem).

Şi cât de sănatoase gânduri sunt şi la începutul seriei de volume intitulate „**Tinere, cunoaşte-ţi Ţara**", „**Tinere, cunoaşte-ţi neamul**". Cărturarul nostru întâlnind pe un tânar bacalaureat, care i-a mărturisit că „**nimic nu ştia de truda zilnică a acelora care formează „talpa ţării**", mărturiseşte că acesta l-a îndemnat la scrierile din ciclul **Tinere, cunoaşte-ţi Ţara!** „**Iată dece mă încumet**, sfârşeşte profesorul I. Simionescu, **prin această modestă lucrare să trezesc în sufletul celor ce se pregătesc pentru lupta în vieaţa neamului, macar dorinţa de a-şi îndrepta privirea mai îndelung şi mai cu băgare de samă asupra realităţilor noastre**".

Un îndreptar pentru cunoaşterea liniei pe care o păstrează pretutindeni în lucrarile sale profesorul I. Simionescu, sunt iarăşi cuvintele vibrante cu care începe prima şi ultima carte din ciclul **Pitorescul României**. In **Intre Dunăre şi Mare** cuprinde autorul cunoaşterea sa întreagă despre ţinutul Dobrogei.

Aci, parcă — poate şi pentrucă are o mai minuţioasă cunoaştere a ţinutului strabătut în lung şi în lat — şi mai mult stilul povestitorului se înduioşeaza, freamătă cald, îndragostit. Pasajele pe care frumuseţea lor intrinsecă ne obligă sa le cităm, ca o împlinire de ilustrare a scriitorului poporului nostru, sunt totdeodată şi un model de stil scriitoricesc substanţial şi expresiv. Iată Dobrogea:

> „Pământul dobrogean este o adevarata corabie a lui Noe. Mai ales primavara şi toamna, când paserile calatoare, în pribegia lor ritmica se abat în delta, în Dobrogea se afla furnicarul cel mai bogat de animale. Dela mistreţii carora le place desişul umbros al plaurului, până la helghea ca ninsa, lunga de o şchioapa;

dela vulturul măreț și pajura voinică la aușelul cât o nucă, ce-și țese din pâslă cuibul ca o pungă, ori pescarușul numai smaragde și topaze; dela șarpele lui Esculap, gros și lung, la șopârlița cu bumbi de sidef; dela lenevosul somn și gustosul morun, la svârluga cât un vierme, noian de animale felurite mișună prin iarbă, pe sub pământ, în ape ca și în aer. Unele au venit de departe; musafiri întârziați, dau locurilor un colorit exotic. Flamingii din delta Nilului fac uneori vizită neamurilor lor dela gurile Dunării, iar vestitul șarpe Boa își are drept reprezentant pe Eryx jaculus, care stă toată ziua ascuns în nisip. Familii de foce se adăpostesc în peșterile dela Cavarna; delfinii sglobii fac tumbe în jurul vaporului ce duce la Constantinopol.

Și haina vegetală a Dobrogei cuprinde stropi exotici. Liliecii înfloresc pe coasta dealurilor până aproape de Agighiol; smochinii trag brâu catifelat pe țărmul dinspre Balcic; plante din Transcaucazia și Persia, se întâlnesc pe pământul dobrogean, cu cele dinspre Mediterana, alăturea de obișnuitele flori de prin meleagurile noastre.

Acelaș amalgam e și printre oameni.

Nu este numai babilonia din spațiu, dela Tatarii în stângere și Găgăuții cu origine enigmatică, până la puținii Italieni cari își mențin vioiciunea lor meridională...

Dobrogea era trunchiul prin care seva radăcinilor resfirate în întinsa stepă eurasiatică, trecea spre cununa frunzelor și a roadelor desfășurate în sudul Europei; era puntea pe unde, mai ales iarna, veacuri peste veacuri, nu mai contenia furnicarul omenesc...

Dobrogea, cu gurile Dunării și portul Constanța, este fereastra pe unde se aerisește cuprinsul țării, altfel o cladire bogata dar izolată, în care s'ar întinde mucegaiul grânelor putrezite. Fără Dobrogea ne-am înăduși în saul nostru".

Neistovit și mereu harnic, cel de al patrulea volum din ciclul **Pitorescul României: Prin munții noștri,** este început sub semnul unei rugi care ține loc la prefață și bun îndemn pentru sine-și de a continua opera de popularizare începută: **„...să duc la bun sfârșit aceste pagini, prinosul meu... către prea scumpa Țară, cu frumuseți atât de mândre, cu neam vrednic, dar așa de greu și des încercat... să isprăvesc încercarea mea de închinare înaintea altarului... dragostei de Țară".**

Când o lucrare de peste graniță se întâmplă să conțină învățătură pe placul profesorului-cărturar nu stă la cumpănă și nu pregetă să o traducă cu dibăcie într'o românească savuroasă. Așa s'a întâmplat cu lucrarea lui W. Bonsels: **Albina Maia și aventurile ei** (tradusă în românește din germană în 1921), care, apărută în 1912, prin calitățile ei a ajuns repede a fi tradusă în mai toate limbile pământului (rusă, daneză, suedeză, finlandeză, olandeză, ungară, portugheză, engleză, cehă, spaniolă, italiană și franceză). In românește, ediția din 1921 a acestei traduceri a atins tirajul de 389.000 exemplare.

Felul scrisului și desțelenirea de drumuri pentru multe preocupări, aduc din ce, în ce mai nenumărați cetitori și cercetători ai lucrărilor profesorului sărbătorit.

Astfel „schițele", „impresiile fugitive scrise ca foiletoane" despre **Orașe din România,** nu numai că au atras atenția, dar o astfel de carte **„a dat îndemn nu numai la vizitarea orașelor noastre, dar a prilejuit și un început de monografii mai detailate".**

Să spicuim acum, după ce am arătat intențiunile și cele ce-și propune scriitorul poporului, să spicuim textele pentru a arăta pedeoparte, cum și în ce măsură realizează propunerile și de pe altă parte — totdeodată — mijloacele de care se slujește pentru a pătrunde în massă și a lucra asupra lor, așa cum arată succesul și răspândirea operelor sale în popor.

Mai întâi materia propusă pentru a forma materialul unei opere este dela început eclectic departamentat. Materia odată organizată, în mari despărțăminte, este rândul compartimentelor să fie asortate pe cât mai simplu, mai

firesc, cu o cât mai expresivă faţă. Să aducem în sprijinul observaţiunii noastre, recentele lucrări intitulate **Oameni aleşi**, vol. I. **Străinii** şi vol. II. **Românii**. Care sunt capitolele primului volum de pildă: **Credinţa, Vorba, Arta, Poesia, Filosofia, Călătorii, Ştiinţa, Industria, Armata.** Care sunt personalităţile cu care înţelege să-şi ornamenteze despărţiturile astfel cumpănite? In capitolul **Vorba** de exemplu, figurează **Demostene, Cicero. Jean Jaurès.** Apoi, din fiecare mare despărţământ, nu lipsesc **Luther, Beethoven, Goethe, d'Alembert, Th. G. Masaryk, Louis Pasteur, Gutenberg, Napoléon.** Şi cum înţelege să ni-l prezinte pe fiecare? Cu mijloacele cele mai simple posibil, fără însă să bagatelizeze; având grije să pună lumina chiar pe ceea ce se cuvine să fie clar, limpede. Despre d'Alembert, — nume nou pentru urechile multora de pe la noi — începe astfel, comunicativ, ca într'o nuvelă: **„Intr'una din serile cu ceaţă deasă, rece, din luna lui Noembrie dela începutul veacului al 18-lea, fu lepădat pe treptele micii biserici dispărute St. Jean-le-Rond de lângă Notre-Dame din Paris, un copil abia născut.** Acesta, dimpreună cu Diderot, Helvétius şi Rousseau aveau să conceapă **evanghelia realismului şi pregătitoarea revoluţiei franceze”.** Enciclopedia, care **„trebuia să conţie programul spiritului omenesc în toate manifestările lui... monumentul puterii de gândire şi de muncă al omului”** (p. 75).

D'Alembert, **„cu educaţia sa universală începută în dogmatismul religios, dar sfârşită în preciziunea şi rigurozitatea matematică”...** nu putea să rămână străin la vântul de reformă din cultura generală a timpului său când **„speculaţiunile metafizice din veacurile anterioare nu mai mulţumesc spiritele scrutătoare de adevăr, îşi face apariţia o nouă îndrumare a gândirii spre pozitivism, spre lămurirea ştiinţifică a fenomenelor”.** (Op. cit. p. 75).

Din volumul II, **Românii**, cuprinzând capitolele: **Bătrânii, Luptătorii, Pionierii, Ziditorii, Indrumătorii, Arta, Biserica, Ştiinţa, Eroii necunoscuţi,** nu lipsesc figurile unor: **Dimitrie Cantemir, Avram Iancu, Eliade-Radulescu, Titu Maiorescu, N. Iorga, G. Enescu, Ion Codru-Drăguşanu.**

Pentru a înfăţişa stilurile de care înţelege să se folosească scriitorul poporului, e nevoe să recurgem la exemplificari din **Ţara noastră.** Aci putem admira varietatea stilurilor, adecvate cu un simţ sigur pentru fiecare capitol. Când va scrie despre vieaţa pastorala, condeiul scriitorului va literaturaliza, va întrebuinţa calificative, va pasteliza astfel:

> „Plaiurile întinse din zona paşunilor alpine au atras o populaţiune rara dar constanta în timpul verii, acea a pastorilor, odinioară cu turme mari de oi în jurul stânelor, numeroase şi spaţioase.
>
> Pastoritul înseamnă izolarea de restul lumii pentru câteva luni. Nevoile sânt restrânse ca şi mijloacele de a le înfrânge. In schimb, omul traieşte mai apropiat de natură; ea-i influenţeaza gândurile, îi modelează sufletul şi-l împinge să caute lămurirea fenomenelor prin proprie observare şi judecată.
>
> Pe plaiurile de munte se întâlnesc ciobani veniţi din ţinuturi depărtate: „cel moldovan, cu cel muntean şi cu cel vrâncean”.
>
> Pe înalţimi aveau loc din vreme în vreme iarmaroace, care adunau şi lumea satelor dinprejur. Rămaşiţa acestor adunări s'a păstrat până azi cu Târgul fetelor de pe muntele Gaina. La Lacul-roş de pe Penteleu, cam cu trei generaţii în urmă, se ţinea târgul de Sânziene. Amintirea târgurilor e vie încă în Ţara Loviştei. Nedeile, sărbatori aşteptate în multe părţi din Oltenia, Munţii Apuseni, Ţara Haţegului şi Banat azi s'au retras spre câmp. Mai de demult erau legate de munte, rămânând în multe locuri ca numiri de vârfuri. Erau întâlniri, probabil şi cu caracter economic, pe plaiurile înalte, cu stâne numeroase (Munţii Olteniei, Sebeşului, M. Rodnei .
>
> Spre vârf de munte se unifica nu numai limba ci şi legăturile etnice. Dragostea de satul parasit vremelnic, se intensifică. In „Valea Dorului”, din spre Săliştea, ciobanii sânt aşteptaţi toamna, sarbatoriţi de satul întreg. Şi ei se scoboara cu daruri: furci frumos încrustate, sem-

nul scrisului şi al dragostei lor, aşa cum se pricep, cum le-au suflat cetinele brazilor, cum le-au arătat stelele cerului. „Mioriţa", expresiunea adâncă a unor sentimente alese, a luat naştere pe vârf de munte, în singurătatea naturii măreţe, în sălbăticia ei primitivă" (p. 50-51).

Portretele va fi învăţat să le zugrăvească sobru, dar complet, după cronicele vremurilor, findcă astfel ne înfăţişează Maramureşenii:

„Maramureşenii sânt oameni chipeşi, cu faţa deschisă, ochii pătrunzători şi nas coroiat. Sânt buni la inimă, primitori şi politicoşi cu străinii. Când te întâlnesc, nu lipseşte să-ţi spună drept bună ziua: „Laude-se Domnul", la care trebue să răspunzi „In veci". Este formula folosită dela trecerea lor la Uniţi, în mijlocul veacului al XVIII-lea". (Ibidem, p. 135).

Un oraş ca Blajul e prins nu numai în linii geografice, descriptive, ci ne este înfăţişat şi în aspectul pe care i-l dă trecutul său istoric. Astfel scrie despre Blaj:

„Aproape de Alba-Iulia, la întâlnirea celor două Târnave se găseşte Blajul (4716 loc.), liniştit centru al culturii naţionale de pe vremuri, capitala jud. Târnava-Mare.

E oraşul lui G. Şincai cu sufletul mereu agitat, al blândului Clain, al studiosului T. Cipariu. Alături e Câmpia Libertăţii, unde a răsunat glasul lui S. Barnuţiu, ascultat de Avram Iancu dar şi de N. Bălcescu, când s'a adunat poporul spre a cere dreptul la viaţă. Era, şi a rămas, oraşul şcoalelor româneşti deschise dela 1754". (Ibidem, p. 146).

Şi stilul urmăreşte sinuozităţile materiei pe care o are de exprimat. Când această materie e severă, matematică, haina stilului e gravă, rigidă poate, corectă, fără ondulaţiuni şi ocolişuri.

„Pe lângă zone atractive sânt altele, mai puţine, cu condiţiunile de vieaţă mai grele. Arii de mică desime se găsesc în munţi între 700-1300 m.; în stepe şi deltă ori bălţile Dunării. Judeţul Tulcea are cea mai rară populaţie dintre toate 22 loc. pe kmp.). Regiunea subpopulată era partea răsăriteană a Câmpiei Române. In 1853, la est de Mostiştea abia erau 1,1 loc. pe km patrat, pe când valea Buzăului arată o intensă populaţie (103,2 loc. pe km patrat). Inaintările s'au făcut de-a-lungul văilor. Valea Mostiştei ajunge în 1899 cu o densitate de 128, a Ialomiţei 117 pe km patrat, dublată în 40 de ani. Ochiurile de stepă de o parte şi alta a Mostiştei abia se urcă la 7 locuitori pe km patrat". (Ibidem, p. 257).

Obiectiv ,totuşi cu un larg suspin de neamul vârtejit în acest colţ de Europă, scriitorul ne spune: „Am stat prinşi într'un vârtej neogoiat (noi Românii) care nu dădea răgaz nici spre gândire liniştită, nici spre activitate continuă... Vitejia vremurilor, ca urmare în parte şi aşezării geografice a pământului, nu a fost intermitentă, ca la alte noroade". Şi toate aceste explică multe alte necazuri şi lipsuri ale Românimei. O sincronizare plină de învăţătură îşi face loc aci şi cu o expresivitate adecvată, într'o treime de pagină prinde substanţa a câtorva pagini perifrastice altfel. Scriitorul nostru scrie astfel:

„Pe când la noi iureşul Tătarilor pustiau satele şi oraşele, la 1240 se întemeiază cea dintâi Universitate în Neapole. Pe vremea când Giotto vesteşte Renaşterea, la noi Bogdan abia descalecă în Moldova. Cristofor Columb descopere o lume nouă, când la noi Ştefan e silit să alerge dela Cetatea-Albă în Codrul Cosminului, din Baia la Hotin. In apusul Europei literatura clasică franceză atinge apogeul, pe vremea când la gurile Dunării abia încep timid să se răspândească scrieri bisericeşti. Newton ajunge la stabilirea legilor de armonie cosmică, în timp ce între Carpaţi şi Nistru, cronicarul Miron Costin abia are răgaz să însemne, cu a-

dâncă durere, valurile ce se abat peste biata lui ţară. Lumina cărţii tipărite, în graiul înţeles de popor, prinde a se înteţi la noi abia în vremea când în Apus enciclopediştii stârnesc lupta pentru desrobirea individuală, cerând dreptate şi libertate. Goethe îşi încheie activitatea literară şi ştiinţifică prodigioasă şi senină; la noi abia prind a licări luminiţele cărţii tipărite pe înţelesul poporului. Dincolo Faust, Contractul social ori Critica Raţiunii pure, stârnesc frământari culturale, dincoace „Isprăvile lui Machedon" şi „Istoria prea frumosului Arghir şi a prea frumoasei Elena" desvaluiau lui Eliade Rădulescu „Parintele literaturii române" farmecul limbii româneşti". (Ibidem, p. 507).

Succint şi edificator acest pasaj vine să întarească adânca noastră convingere şi dorinţă că numai astfel ar trebui să se memoreze trecutul, numai astfel ar trebui să se scrie Istoria. Aşa minţile fragede ar putea reţine, singure ar putea să judece, să cântărească, să concludă. Numai aşa sterilul românism ar fi schimbat pe o monedă mai de preţ. Şi atât noi înţelegem să fie spus trecutul în toate ramurile lui de manifestări, încât gândim că odată şi-odată, cineva, ori câţiva vor încerca să arate cele ce au fost, pe toate feţele, de pretutindeni, câte s'au întâmplat.

Dacă i se pune la dispoziţie un număr din colecţia Cartea Satului, scriitorul care este prof. I. Simionescu nu şovăie şi cu o peană colorată, încărcată de metafore, de figuri de stil şi descripţii sugestive, slujindu-se de naraţiuni delicate, abile, concepe o cărticică folositoare pentru sate, botezată: Auzite şi trăite în ţară. Şi în ea scrie de toate şi despre toate. Despre mâncare, despre vieaţa unui fir de grâu, despre pierderea de vreme, despre roadele cetitului. „E bine să se ştie cum era satul lui Onofrei, Brehueştii, din partea de Nord a Moldovei:

„Aşezat ca un cuib în fundul unei văiugi, se afla mai la o parte de drumul mare. Avea uliţi întortochiate, cu suişuri şi scoborâşuri aspre. Casele erau din vălatuci, acoperite cu stuh batut şi cu ogrăzi mari, de puteai întoarce în faţa casei carul în loc, fară sa se anine oiştea de parii gardului. Indăratul casei, într'o livezoara, câţi-va vişinei, pruni piperniciţi, îşi duceau vieaţă chinuita.

In spatele satului puhoaiele au sapat râpi adânci, de gâlgâiau apele, amenintatoare, după o ploaie repede; ogoarele trase din vârful dealului spre vale erau spălate de pamântul ce-l avea mai bun. Padurea, odinioara ajungea pâna 'n marginea satului. Acuma între sat şi padure se întinde izlazul saracacios, ars de cum dădeau lunile de vara.

Scaii de toate soiurile ori laptele-câinelui amar de nu-l ating nici caprele, luară locul padurii" (p. 6).

Un fir de grâu „este o vietate ca şi noi, ca şi câinele, ca şi peştele, caci doar şi ea se naşte dintr'o samânta, creşte, moare. Ca să crească îi trebue hrana; piatra nu creşte.

Vor spune unii: Cum o vietate buruiana, dacă nici nu simte, nici nu mişca. Să nu credeţi una ca asta. Când rupi creanga dintr'un copac, e dreptul ca el nici nu fuge, nici nu ţipă, dar tânjeşte. Şi apoi oare muşcata din fereastra nu simte lumina soarelui, de-şi îndreapta frunzele înspre el? Nu se mişcă oare cârcelul de mazare sau lujerul de fasole până ce dă de haragul de care se prinde? Simt şi plantele; se mişcă şi ele, dar fiind legate de pamânt, se mişcă mai încet, mai pe nevăzute". (Ibidem. p. 40 şi urm.).

Cu aer de dojană şi îndemn dimpreună sfatueşte cărturarul nostru, constată şi sfatueşte deadreptul:

„Noi am cam ramas în urma; chiar dintre vecini ne-au întrecut. La ei n'au mai rămas de cât cel mult 10 din 100 care nu cunosc slova. La noi sânt cam

jumatate și jumătate. Dar dacă socotiți ca din jumatatea știutorilor de carte, adeca din aceia care au trecut prin școli, cei mai mulți uita să scrie și să citeasca, pentru ca nu mai pun mâna pe o carte, vedeți ca daca nu e de tot întunerec peste sate, dar ceață deasă tot a rămas.

Și doar nu atâța din rea voință nu pun oamenii noștri mâna pe o carte, cât din rea obișnuința. Obișnuința și în rău și în bine la om este mare lucru. Greu e să o dobori. Te obișnuești singur, dar obișnuința se trece și dela parinți la copii. Numai cine știe ce întâmplare grea te poate sdruncina din obișnuința, pentru a te face să apuci o cale nouă... (Ibidem, p. 88).

„Trebue, oameni buni, să ne dăm și noi cu toții pe drumul cel drept. Omenirea nu ne așteaptă pe noi. Ea merge repede înainte. Cine ramâne în urmă e amenințat să piară. Noi trebue să ne silim să nu rămânem în urma tuturora. E pacat. Proști nu suntem, leneși nici atâta.

Ce ne lipsește, este lumina cărții. Cu puțină osteneala, dacă ne vom ajuta vom ajunge să o răspândim și peste satele noastre. Ne va fi de mare folos, de oare ce un înțelept de al nostru a spus cu drept cuvânt: „Invățătura la om e o comoară și munca e cheia ei; păzești bine cheia ca să nu perzi comoara". (Ibidem, p. 89).

In ediția Casei Școalelor, — Colecția Bibliotecii de popularizare a Științei — a făcut să apara, între altele și următoarele lucrări ale sale: **De-ale naturii**, 1935; **Colțuri din țară**, 1934; **Mânăstiri din țară**, 1931; **Popasuri prin țară**, 1930; **De prin țară**, 1928; **Sate din România**, 1926; **Lecturi geografice, A. România**, 1923.

Orice din țara aceasta este preocupare pentru scriitor. Toate îl ajută să-și ilustreze dragostea de neam: **„un arbore adesea poate da subiecte de gândire, de observare, ori contemplare"**. Osteneala umbletului și a scrisului îi e o plăcere fiindca știe că acestea **„aduc o mai adâncă înclinare sufletească față de țara care ne hrănește și pe care trebue să o cunoaștem ca să o iubim cu adevărat"**.

Cum deschide paginile unor însemnări? Printr'o observație constructivă, printr'o ușoară dojana, care și ea îmbracă o formă de mustrare constructivă. Pledoaria pentru atlas ar fi una din acele căreia merită să-i dăm loc aci:

„Cu instrucția noastră generală, nu prea sântem obișnuiți a folosi un atlas. Absolvenții cursului liceal abea pot să se orienteze pe hărțile murale. De aceea în bibliotecile cărturarilor noștri rar de tot se găsesc atlase.

Cu puțină bunăvoință, te deprinzi lesne să folosești un atlas; înțelegerea hărților este absolut necesară, mai cu seamă în vremurile prin cari trecem și în deosebi pentru noi.

Când însă atlasul cuprinde pe lângă hărți și unele lămuriri economice, el înlocuește cărți întregi. Reprezentarea plastică a manifestațiunilor complexe de vieață, alăturate comparativ din țări deosebite, îți sugerează atâtea gânduri asupra realității, încât te trezești stând ceasuri întregi în fața atlasului deschis, fară să te ostenești". (**Colțuri din țară**. p. 5).

Pentru descriptivele și bogatele în amănunte contribuții la cunoașterea naturii ținuturilor românești care sunt Fauna și Flora României, avea scriitorul să-și pregătească penița scriind pe îndelete acele **Lecturi științifice, Din ale Naturii**. Să ne întrebăm dece face acest lucru? Singur I. Simionescu ne dă răspunsul. Dece e bine să cunoaștem fenomenele naturale? fiindcă acestea **„observate, îndrumă spre cunoașterea legilor firești care conduc și societatea omenească"**.

Prețioasele puneri la punct sunt rândurile pe care nu ocolim a le cita aci, lămurind cât se poate de complet obiectivitatea de spirit, limpezimea de stil sănătos, părăsind podoabele inutile:

„Nimic nu este nou sub soare. Mai tot ce omul se mândrește că a „inventat", există în natură. Multe din descoperirile omenești ar fi fost mai de demult folosite, dacă omul în loc să se concentreze în sine, ar fi adâncit mai bine natura cu aplicările legilor mecanice ori fizice în genere...

> ...In adevăr, multe din cele create de om nu sânt originale. Aproape totul, sub o formă sau alta, se întâlneşte în natură. Singura deosebire e doar că ceea ce a produs omul pare uriaş faţă de el, dar ceea ce natura a făurit este uneori atât de minuscul încât nici nu e băgat în seamă". (Din ale Naturii, p. 39).

Nu poate fi vorba că lucrările sale au în ele însele o condamnare: vor fi depăşite, uitate. Alt maestru va şti să vestească altcumva, lucruri nouă. Dar scrisul prof. I. Simionescu înseamnă o lumină ce vesteşte viitorul. Progresul este tot ce invederează paginile sale. Şi ar fi numai să ne ajutăm de finalul rândurilor scrise, pur şi simplu, despre frunză, pentru ca profesorul, savantul, scriitorul, întruniţi atenţi peste frazele ce au să le aştearnă, să proorocească parcă viitorul, progresul ce fără îndoială va veni, se va instaura şi ne va depăşi continuu:

> „Dar inventatorul cel mai dibaciu mai stă îndărăt în faţa frunzei. El nu a putut încă să producă sinteza aşa de simplă pe care clorofilul o face în fiecare clipă, creînd bobul de amidon din unirea C cu H. Când va ajunge la aceasta, se desleagă şi problema socială a luptelor dintre oameni. Nu va mai fi bataia de pe pământ; nu va mai fi munca istovitoare a ogoarelor, care să ducă la criza prin care trecem. In retorte care să imiteze celula, cu substanţe asemănătoare clorofilului şi prin forţa soarelui, fabricele vor da vestitele pilule hrănitoare, ieftine şi la îndemâna oricui, căci soarele este al tuturor, iar carbon şi hidrogen se gaseşte pretutindeni.
>
> Până atunci frunza ramâne tainuita fabrică pentru susţinerea vieţii pământeşti. De ea atârnă totul, chiar manifestarea gândirii omeneşti.
>
> Moartea ei ar însemna moartea omenirii". (Ibid. p. 122).

Dar mai mult decât marginaliile noastre, a zugravit personalitatea fostului preşedinte al Academiei Române, însuşi scrisul său. Numai aşa am putut caracteriza pe înfăptuitor: **prin însăşi opera sa.**

Lumea noastră cunoaşte activitatea academicianului I. Simionescu, dar nu toţi cunosc laolaltă activitatea savantului şi aceea a profesorului şi aceea a scriitorului operelor de popularizare. In această dare de seama comemorativa, manifestarile felurite sunt cernute şi explicate cu aratari bogate de texte. De pe toate feţele ne apare în acelaş timp învăţatul, dascălul şi povăţuitorul. Cu îndemânare, cu o subtilitate de spirit îmbinata cu o bunavoinţa fară de margini, cât şi dragostea care îl îndeamnă să ia condeiul şi sa scrie, opera prof. I. Simionescu însufleţită de inspiraţia artistica şi plină de scrupulozitate de cercetător obiectiv, sădeşte în ţărănime şi în tineret farmecul vieţii şi naturii.

Inspirat, cu tendinţă de a ornamenta cu artă proza altminteri nevoiaşă şi pala, condeiul scriitorului pe-alocuri mulţumit şi trufaş, pe-alocuri suferind şi înceţoşat înscriind scaderi, instrueşte şi mustră, descrie şi talmaceşte locuri şi lucruri din natură pe înţelesul masselor.

Unealta de capetenie, pentru a fi putut aşterne scrisul acesta, este sufletul înţelegator, simţitor, încărcat de bunatate al autorului. Poet şi om de ştiinţă, meleagurile ţării l-au îndemnat şi prin farmecul minunat al frumuseţilor întâlnite, dar şi prin interesul stârnit de fenomenele ce se lăsau descoperite la tot pasul, cu realitatea lor prompta, tranşanta. Pitorescul naturii şi puterea ei, din pacate înca necuprinsă în întregime de om, l-au facut odata sa se încânte de aspectele exterioare ademenitoare, dar atât de adesea înşelătoare, iar alta data să plece urechia la adânc şi sa cuprinda lipsurile, golurile, suferinţele.

Pentru mâine, desigur, câţi alţii vor fi şi câţi vor mai trebui să fie, acei care sa pornească la muncă doldora de numeroase din calităţile Profesorului I. Simionescu pentru instruirea, îndreptarea definitivă şi cât mai grabnică a mulţimilor însetate de cunoaşterea sanătoasa a naturii, a legilor ei tot atât de mândre, — dar mai utile încă, — decât Biblia spiritului.

Biblia Naturii îşi aşteaptă diacii, pisarii de mâine, dintre care un inimos, harnic şi bineintenţionat înainte-mergator le este profesorul I. Simionescu.

Ştefan Popescu

PEDAGOGIE ŞI SOCIOLOGIE

(PROBLEMELE SOCIALE ALE PEDAGOGIEI)

Mişcarea sociologică românească trebue să fie bucuroasă de succesul obţinut pe teren pedagogic, prin crearea unei catedre universitare de „pedagogie socială"; s'a impus, astfel, categoric, studierea raporturilor dintre „pedagogic" şi „sociologic".

De fapt, problema se desbătea de mai multă vreme, şi la noi. Dar ea se prezenta, pentru sociologie, ca un punct de afirmat; iar pedagogia o discuta numai ca un ecou al manifestărilor din câmpul pedagogiei internaţionale. Succesul sociologiei este că a reuşit să atragă toată atenţia asupra desbaterii, mutând problema şi în mişcarea noastră pedagogică.

Este interesant de revăzut principalele susţineri din trecut, înainte de a se începe discuţia problemei raportului dintre „pedagogie" şi „sociologie" cu amploarea pe care succesul menţionat o impune. In ce ne priveşte, aceasta ne foloseşte pentru a ajunge la încheierile care ne sunt necesare, în cadrul preocupărilor de constituirea pedagogiei ca ştiinţă, şi anume la capitolul „ştiinţelor ajutătoare ale pedagogiei".

Incepem revista susţinerilor mai însemnate, expunând punctul de vedere sociologic, fiindcă sociologia este aceea care impune problema raportului „pedagogic-sociologic"; ne referim, în acest scop, la lucrările profesorului D. Gusti.

In propusa „Facultate de Ştiinţe Sociale", schema „secţiei sociologice" prevede, alături de sociologie, etică, politică şi alte ramuri ale ştiinţelor sociale, o catedră de **pedagogie socială şi naţională**. (Cf. „Sociologia militans", Bucureşti, Institutul Social Român, 1934, pg. XI). Fiind vorba de o schemă, nu aflăm aci cuprinsul disciplinei propuse, care ne-ar fi lămurit asupra raportului dintre „pedagogic" şi „sociologic"; vom urmări, de aceea, acest raport, în alte lucrări, reţinând, de aci, numai importanţa deosebită ce i se acordă, consacrându-i-se o catedră.

Un prim punct în care adunăm idei presărate pretutindeni (sunt strâns legate de o concepţie unitară şi de aceea apar în lucrări diferite) este că **şcoala trebue întemeiată pe studiul realităţii sociale pe care o slujeşte**.. „...Există o mare nepotrivire între legiuire şi realitate. Şi atunci, prima datorie constă în adaptarea învăţământului de toate gradele la nevoile specifice ale vieţii sociale româneşti, aşa cum au fost cunoscute din cercetările monografice. Căci şcoala nu poate fi privită ca o expresie biurocratică. Ea este şi trebue să fie expresia necesară şi firească a mediului social în care este aşezată". (cf. „Ştiinţa şi Pedagogia Naţiunii", Analele Academiei Române, 1941, pg. 12).

Implicit se afirmă o a doua idee, aceea că **şcoala are de împlinit o funcţie socială**. Ideea este exprimată şi direct: „Ne gândim la foloasele pe care le poate avea cunoaşterea adâncită a realităţilor săteşti pentru reforma şcoalei româneşti şi întemeierea unui învăţământ

real, care să-şi îndeplinească în întregime funcţia lui socială... Şcoala nu poate fi o instituţie cu totul străină de mediul înconjurător, întrucât ea se adresează unei realitaţi precise, pregătind, prin mijloacele locale, care îi stau la îndemână, pentru o viaţă socială concreta". („Sociologia Militans", pg. 82).

In legătură cu aceasta, a treia idee, aceea a **educaţiei sociale**, văzută într'un cadru de etică şi politică. „Cum însă în viaţa practică socială, scopurile şi valorile voinţei sunt departe de a se conforma normei dreptăţii şi ideilor personalităţii şi culturii, este de neapărată nevoie o educaţie, o formare a voinţei în aceste direcţiuni. Astfel se naşte cea mai sublimă sarcină: aceea de a forma şi a ajuta să se realizeze voinţa în sensul dreptăţii politice şi al personalităţii şi culturii etice. Acesta ar fi obiectul unei disciplini nouă, a pedagogiei voinţei sociale. („Sociologia Militans", pg. 37-38).

In sfârşit, se pune problema amplă, a **educaţiei adulţilor şi a instituţiilor adecvate pentru cultura poporului.** „Doctrina... izvorîtă din contactul intim, direct şi general, cu sate şi ţărani din toate regiunile ţarii, cuprinde o pedagogie a Satului şi o pedagogie a Ţăranului... Pedagogia Satului se face printr'o unealtă de cea mai mare valoare, numita Camin Cultural... Serviciul Social prevede o şcoala nouă pentru ţăran, o şcoală de personalitaţi ţărăneşti, deci o şcoală de formare a elitei ţărăneşti, numită pe scurt Şcoala ţărănească". (cf. „Ştiinţa şi Pedagogia Naţiunii", pg. 24-25 . Alături de „şcoalele ţărăneşti", direcţiunea culturii Poporului, din planul de organizare al Ministerului Culturii Naţionale, cuprinde „Academii libere muncitoreşti" şi „Cămine, Radio, Cinema". (cf. „Un an de activitate la Ministerul Instrucţiei, Cultelor şi Artelor 1932-1933", Bucureşti, Tip. Bucovina, 1934).

Incheem, menţionând că stâlpii importanţi ai construcţiei „Pedagogiei Naţiunii" sunt: **Tineretul şi Ţăranul.** „Experienţele... au aratat, cred, cu prisosinţă, că marile constante ale Naţiunii, Tineretul şi Ţaranul, înfraţiţi. prin ştiinţa, cultura, iubire şi fapte, formeaza adevaratele forţe de renaştere a Ţarii, pentru ca ne dau o elita a Tineretului, conducătoare a Statului, şi o elita a Ţaranimii, conducatoare a Satului". „Ştiinţa şi Pedagogia Naţiunii", pg. 26 .

Am expus, în linii mari, punctul de vedere al Sociologiei, aşa cum ni s'a parut ca-l aflam în lucrări de autoritate recunoscuta.

Este interesant, acum, în urmarirea obiectivă a raportului dintre „pedagogic" şi „sociologic", să aflam un punct de vedere deosebit, din partea Pedagogiei. Recurgem la un studiu peste care nu se poate trece, în problema noastra: e vorba, anume, de studiul de scurta întindere, dar cu sistema şi informaţie bogata, întitulat „Pedagogia Sociala şi Personalitatea. (Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1928; conferinţa în ciclul „Curente noi în pedagogie", organizat de Casa Şcoalelor al profesorului C. Narly.

Cercetând, în prima parte, chestiunea „pedagogiei sociale", concluziile analizei fenomenului educativ, a definiţiilor educaţiei, precum şi a diferitelor definiţii ale „pedagogiei sociale" se strâng în cele doua propoziţiuni dela începutul studiului: „Pedagogia sociala este o denumire noua pentru o realitate veche. Dintr'un anumit punct privita, educaţia, deci şi pedagogia, a fost întotdeauna sociala" pg. 8 . Fiindca, „...educaţia, obiectul pedagogiei, nu este o afacere pur individuala, ci, din potriva eminamente sociala" pg. 14 . Toata problema pedagogiei sociale s'ar reduce, deci, la un capitol asupra **„educaţiei sociale"**, în cuprinsul „pedagogiei" cf. pg. 41 . Astfel fiind, se mai pune o întrebare: „...care ar fi atunci deosebirea faţa de concepţia pedagogica obişnuita, cea care am vazut ca nu pune un deosebit accent pe factorul social, dar care, totuşi îl presupune, caci educaţie individualista nu exista şi nici nu este posibila? Deosebirea consta în

primul rând în faptul ca accentul pus pe elementul social al educaţiei este conştient social. Aşa dar, caracteristica educaţiei sociale faţă de aceea, să-i zicem individualistă, constă în primul rând în **predominarea preocupărilor sociale** şi, în al doilea rând, în **deplina conştiinţă a accentuării acestor preocupări**" (pg. 38-39).

Studiul se încheie indicând ca ideal al educaţiei „personalitatea", cu definiţia: „personalitatea este maximum de desvoltare, într'o fiinţa umană, a originalităţii sale specifice, în cadrul principiului social, prin care înţelegem armonia productivă cu mediul". Se împacă antinomia „individ-societate", se introduce şi accentuarea conştientă a factorului social, şi se face, astfel, ca „pedagogia socială" să-şi piardă rostul. (cf. pg. 46-53).

Felul cum este concepută „personalitatea" în studiul citat se apropie de idealul „personalitaţii sociale", caracterizată „printr'un împătrit voluntarism, şi anume: 1. voinţa de a fi ce eşti. Adică actualizarea maximală a potenţialului, a latentului personalităţii; 2. voinţa de participare la vieaţa socială, adică la structura şi funcţiunea unităţii sociale din care face parte, ca şi la vieaţa Totului; deci o încadrare voluntară, o disciplină voită şi conştientă, care topeşte aşa zisa antinomie a individului şi societăţii; 3. voinţa de a crea în sânul naţiunii valori sociale şi culturale, indiferent dacă sunt mici ori mari, ele fiind egal de necesare înfaptuirii Naţiunii. De aceea activitatea creatoare a gospodarului ţăran, a profesionistului, a funcţionarului, a administratorului, ca şi a artistului şi omului de ştiinţă sunt, din punct de vedere principial constructiv, de o egală însemnătate pentru vieaţa Naţiunii. Două lucruri încununează personalitatea socială: un maximum de responsabilitate faţă de sine însuşi şi faţa de Ţara şi apoi creaţiunea, adică transformarea realitaţii de astăzi, pe care o cunoaşte, într'un maximum de realitate nouă. In sfârşit, 4. voinţa de a persevera în realizarea, cu curaj şi cu spirit de sacrificiu, a scopurilor sociale şi naţionale, în sensul celor trei rosturi amintite mai sus, ceea ce formează, cu un cuvânt vechiu rezumativ, caracterul personalităţii". (cf. D. Gusti, „Ştiinţa şi Pedagogia Naţiunii", pg. 9-10). Acceptarea de către pedagogie a unui astfel de ideal de înţelegere sociologică, evident, are aprobarea Sociologiei. Este mulţumită, însă, Sociologia cu aceasta? Este Pedagogia cu aceasta, perfect înarmată, cu tot ce ar interesa-o, din raportul „sociologic"-„pedagogic"?

Să mai vedem câteva din părerile exprimate în problema noastră. Să urmărim raportul „pedagogic-sociologic" în lucrările profesorului I. C. Petrescu. (Folosim lucrarea „Contribuţii la o Pedagogie Românească", Craiova, Ramuri, 1938 şi corespunzătorul „Curs de Pedagogie Socială", ţinut la Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti, în anul 1934-35, litografiat, editura Aurel Boia).

O primă idee este că **fenomenul educativ trebue să fie încadrat în realitatea socială**. „Pedagogia pură se strădueşte să alcătuiască sisteme de educaţie, care să perfecţioneze pe individul-elev. Pedagogia socială caută să încadreze fenomenul educativ între celelalte fenomene. Am putea să plasăm pedagogia socială în cadrul politicei sociale". (Curs, pg. 39). Această încadrare se face pentru justa înţelegere a fenomenului: „...Cursul de pedagogie socială urmărea fenomenul educativ în raportare la diverse timpuri şi la diverse stări culturale şi sociale. Tot acest material de studiu era prezentat în scopul de a câştiga o perspectivă mai limpede asupra tipului social pe care trebue să-l formăm în epoca noastră". (Curs, pg. 3). „Pedagogia socială priveşte pe individ ca angrenat în întregul lanţ al determinantelor... nu se poate explica individul decât prin societatea, căreia aparţine". (Curs, pg. 74).

Dar raportarea fenomenului educativ la rea-

litatea socială deschide drum unor **probleme educative extraşcolare.** „Inţelegerea şi îndrumarea fenomenului educativ nu este posibilă, fără a-l încadra în ansamblul determinantelor care aparţin acţiunii vieţii sociale. Este necesar să facem acest lucru, fiindcă elevul se desvolta mai mult sub imperiul altor factori, decât al şcoalei. („Contribuţii", pg. 38). „Ca roadele şcoalei să nu degenereze, e necesar să-i organizăm un mediu prielnic de desvoltare. Sănătatea satului (n. m.: e vorba, aci, numai de Sat), intelectualitatea, moralitatea şi religiozitatea satului, gospodăria satului condiţionează progresul educaţiei. Pedagogia va trebui să-şi lărgească domeniul. Va trebui să devină o pedagogie socială, în sensul de a urmări fenomenul educativ în toate determinările sale sociologice şi de a da îndrumări întru organizarea acestor factori". („Contribuţii", pg. 217). Suntem preveniţi aci, să facem o deosebire între conţinutul care ar reveni pedagogiei şi aspectul care ar interesa pedagogia socială, privitor la o aceiaşi problemă de pedagogie extra-şcolară; iată, în legătură cu „pedagogia familiei", ni se spune: „Este nevoie, prin urmare, de alcătuirea unei pedagogii familiale, care să urmărească organizarea şi promovarea familiei sub toate raporturile... N'am să vă expun nici o chestiune privitoare la educaţia familială propriu zisă. Aceste chestiuni formează obiectul pedagogiei teoretice şi pedagogiei practice. Voiu stărui numai asupra unei chestiuni de pedagogie socială şi anume a conflictului care se naşte între părinţi şi copii, între generaţia adultă şi între generaţia nouă, care urmează să se încadreze vieţii sociale". (Curs, pg. 192-4; „Contribuţii", pg. 120).

Ca teme principale ale cursului de pedagogie socială, citām: problema tineretului, biologia neamului românesc, familia românească, legislaţia muncii, asestenţa socială, biserica, raportul şcoală-Stat.

In lucrarea „Unitatea Pedagogiei Contemporane ca Ştiinţa" (Iaşi, Tip. Ţerek, 1936), profesorul St. Bârsănescu considera „pedagia socială" (în oarecare măsură, „o alta expresie, care se întâlneşte în publicistica de specialitate a epocii, cu tendinţa de a produce confuzie în spirite" (pg. 152), împreuna cu „pedagogia familiară", „pedagogia adulţilor" şi alaturi de „pedagogia criminală", „pedagogia orbilor", „pedagogia surdomuţilor", etc., ca „pedagogii speciale". Şi despre toate acestea spune: „Intemeierea pedagogiilor speciale, alaturi de cea generală... trebue salutata ca un eveniment de o însemnătate multiplă" (pg. 225-6 . Privitor la conţinutul „pedagogici sociale", doua sunt semnalările importante.

Intâia, este că „pedagogia socială a evoluat pentru a deveni teoria unei forme de educaţie necesară individului; a **educaţiei sociale** concepută ca ataşarea lui la grupul sau gruparile sociale al căror membru este. Prin ea, pedagogia generală îşi sporeşte materia cu un paragraf, care a luat o desvoltare tot mai accentuată, divizându-se ulterior în o **teorie a educaţiei individului pentru viaţa în comunitate, o teorie a educaţiei naţionale şi patriotice şi o teorie a educaţiei civice** (pg. 153).

Raportul urmărit de noi mai poate fi cautat în cea de a doua înfaţişare a „pedagogiei sociale", „o concepţie nouă şi fecunda... care deschide educaţiei un câmp nou de cercetari şi acţiune". Anume, „pedagogia socială din ultimul deceniu se afirmă ca o **teorie a asistenţei educative a tineretului din perioada post şi extraşcolară** oferită de Stat şi societate prin alte instituţii de educaţie decât şcoala. In raport cu pedagogia de până acum, care era în general o teorie a educaţiei şcolare, ea devine o pedagogie a copilului şi a tânărului, pentru vremea când nu se mai găsesc sub sfera de influenţă a şcolii" (pg. 202 . „Intemeierea pedagogici sociale ca teorie a asistenţei educative, prestată în instituţii sociale şi de stat e binevenită, deoarece ea va asigura o desfaşurare sistematică şi competentă a unei activitaţi, care

se impune tot mai mult societaţii contemporane, dispusă sa înlocuiasca familia, angajată prea puternic în lupta vieţii sau inaptă pentru roluri pedagogice. Totodată, aducând şi o informaţie ştiinţifică despre funcţia, importanţa şi modul de funcţionare a numeroase instituţii de asistenţă educativă a tineretului (căminuri, dispensare, biurouri de orientare profesională, case de recreaţie, etc.), ea va ajuta mult la ridicarea nivelului de activitate a unor creaţiuni educative conduse până acum în unele părţi de oameni improvizaţi şi necunoscători" (pg. 214 .

Dintre lucrările româneşti care au mai înfaţişat raportul „pedagogic-sociologic", mai citam „Planul de activitate la curs şi seminar pe anul şcolar 1938-1939" al profesorului Iosif I. Gabrea (Bucureşti, Impr. Curentul, f. d.).

„Planul" prevede un capitol întreg consacrat „Pedagogiei individuale şi pedagogiei sociale" (pg. 7-8). Se analizează raportul dintre o **educaţie socială**, faţă de una individualistă. cf. capitolele 7 şi 8: „Pedagogia socială, întemeiată pe credinţa că societatea e realitatea dela care să plece procesul educativ". „Urmările acestei concepţii: educaţia în societate, prin societate, pentru societate"). Elementele social-individual sunt conciliate în formula „personalitaţii" şi se afirmă necesitatea respectării individualitaţii — „singur individul e creator" — şi a formării de personalităţi.

Se mai studiaza **problema tineretului** („funcţia socială şi etică a tineretului", „obstacole în funcţia socială şi etică a tineretului", „Incercari de promovare etică", „Directive spirituale ale tineretului contemporan", „Stat şi tineret" — pg. 2-4), **psihologia şi sociologia sàteanului şi a orăşanului** (pg. 9), **„psihologia şi sociologia clasei şcolare (psihograma şi sociograma clasei)"** (pg. 10), **„funcţia socială şi etică a învăţăturii** (pg. 2) şi se mai aminteşte de sociologie, alături de alte **ştiinţe colaboratoare pedagogiei în formarea omului** (pg. 6).

Incheiem urmărirea raportului dintre „pedagogie" şi „sociologie" în literatura de specialitate. O extindere bibliografică nu ne-ar aduce prea multe idei nouă, fiindcă am folosit lucrări întemeiate pe literaturi bogate, române şi mai ales străine. Studiul întreprins ne-a fost util: am putut vedea cum se pune, în linii mari, raportul „pedagogic-sociologic".

Să încercăm, acum, o sistematizare a materialului strâns. O facem din **unghiu pedagogic, şi anume din punctul de vedere al pedagogiei concepută ca ştiinţă a fenomenului pedagogic** (cf. studiile noastre anterioare din seria „Contribuţiuni critice la constituirea pedagogiei ca ştiinţă", în special studiul nr. 7: „O catedră universitară de pedagogie ştiinţifică", Tip. Universitar, 1944; iar din seria: Em. M. Brandza, „Orientări pedagogice", studiul nr. 2: „Datele fenomenului pedagogic", Tiparul Universitar, 1943).

Dacă privim situaţiile din unghiu pedagogic, înseamnă că avem preocuparea de **a reţine pentru pedagogie numai ce este strict pedagogic**; lăsăm sociologiei tot ce este problemă sociologică, chiar când este pusă de pedagogie, se referă la instituţii pedagogice (văzute ca unităţi sociale), sau când rezultatele folosesc pedagogiei.

Dacă privim situaţiile din punctul de vedere al pedagogiei concepută ca ştiinţă a fenomenului pedagogic, înseamnă că **nu restrângem preocupăriile pedagogice la şcoala tradiţională**: „fenomenul pedagogic" (instrucţie şi educaţie deopotrivă) se petrece în toată vieaţa individului (individ normal, sub- sau supra-normal), dela naştere până la moarte; şcoala reprezintă numai acţiunea pedagogică organizată şi intensă, corespunzând vârstei celei mai potrivite în acest scop şi are tendinţa de a-şi întinde câmpul de activitate şi ca durată (e vorba de „şcolarizarea" acţiunilor de învăţământ ocazional, cu pedagogia corespunzătoare, „pre-, „extra şi „post-şcolară") şi ca varietate de „material" (e vorba de organizarea nu numai a

învăţământului pentru indivizii normali, dar şi a şcoalelor pentru dotaţi, pentru întârziaţii mintali, delicvenţi, etc.).

In această perspectivă, studiul întreprins mai sus ne conduce la încheierea că **pedagogia are nevoie de sprijinul ştiinţelor sociale**, aşa cum, dintre toate ştiinţele auxiliare, pedagogia mai are nevoie de ajutorul puternic al psihologiei. Acţiunea pedagogică se exercită asupra unui individ — respectându-se toate legile care conduc vieaţa sa —, spre a-l pregăti să trăiască în societate (familie, grupări de toate categoriile şi de toate mărimile, naţiune), pentru el, dar şi pentru societate. Acţiunea pedagogică se desfăşura pornind dela fondul originar al individului, pe liniile de desvoltare a putinţelor lui, dar pentru a fi folositor societăţii şi lui însuşi în societate.

Astfel, pedagogia trebue să fie tot atât de „sociologică", pe cât de „psihologică"; o pedagogie fără aceste directive nu are sens şi nu poate exista, decât ca simplă ipoteză.

Cu afirmarea acestui strâns şi continuu contact, studiul raportului dintre Pedagogie şi Sociologie ar putea fi încheiat. Este, totuşi, interesant să urmărim aspectele colaborării dintre cele două ştiinţe, în cadrul diverselor compartimente ale pedagogiei (pentru întinderea preocupărilor ştiinţei pedagogice, cf. studiul nostru citat, „O catedră universitară de pedagogie ştiinţifică").

Capitolul **„Problemelor introductive ale pedagogiei"** studiază, în general, raportul dintre pedagogie şi ştiinţele auxiliare (deci şi dintre pedagogie şi sociologie).

Dar, în afară de aceasta, insistă asupra unor probleme cu caracter special privitoare la raportul care ne preocupă.

Una este **încadrarea şcoalei în realitatea socială.** Şcoala, adică, trebue să-şi întemeieze opera pe datele sociale ale unitaţii în slujba căreia este. In plus, ea îşi dirijeaza opera spre a-şi împlini funcţia sociala pe care i-o arata în chip deosebit unitatea sociala pe care o serveşte.

In legătura cu aceasta, dar cu caracter mai general, cea de-a doua problema introductiva a pedagogiei: aceea a **idealului pedagogic**, arătat ca o armonizare între „individual" şi „social", în formula „personalitaţii".

Pentru **„Pedagogia Şcolară"**, raportul nostru se manifestă în problema **educaţiei sociale**. Preocuparea pedagogiei este de a organiza şcoala, în componentele sale: programă, lecţie metode), local, material didactic, etc., spre a se realiza o bună „educaţie sociala" (cf. propunerea „clasei-cămin", alaturi de „salile de specialitate", pentru organizarea acestui învaţamânt social, în lucrarea noastră „Intuiţie şi Experienţă", Bucureşti, Tip. Bucovina, 1939, cap. „Sălile de specialitate").

O problemă specială de pedagogie şcolara este aceea a **şcoalelor de educare** (sau de reeducare) a **inadaptaţilor sociali**. Ne gândim la clasa indivizilor care nu-şi gasesc rost în societate şi îi provoaca suparari (vagabonzii, infractorii) şi care îşi datoresc situaţia lor neclară în societate unor deficienţe de adaptare socială.

Mai ampla şi maî vie, fiindca îmbraca forme variate, după varietatea cazurilor, este colaborarea dintre Sociologie şi Pedagogie în domeniul **„Pedagogiei aşezămintelor de învaţământ ocazional"**.

Intâiu, această „pedagogie extra-şcolara" studiază, ca unitaţi pedagogice, dupa elemente pedagogice corespunzătoare sistematicei şcolare (profesor, local, material didactic, etc.), **aşezamintele de învăţământ ocazional**: ateneu, teatru, cinematograf, radiodifuziune, universitaţi populare, universităţi muncitoreşti, asociaţii, cluburi, societaţi sportive, etc. Evident, toate a-

ccstea sunt viu ancorate în vieaţa sociala, încât „sociologicul” le da o coloratură puternică, fiindcă le şi este, în mare masură, condiţiunea unica de existenţa.

Dar colaborarea dintre ştiinţele socialului şi pedagogie este mai pronunţată în cea dc-a doua preocupare a „pedagogiei extra-şcolare”: **pedagogia claselor şi a unităţilor sociale.** E vorba de acţiunea pedagogică de a ridica unităţi sau clase sociale (muncitorimea dintr'o fabrică, tineretul extraşcolar, satul, etc.), prin aşezăminte de învăţamânt ocazional potrivite (care au fost studiate, în sine, înainte). E o preocupare pedagogică, dar de un mai puternic interes social şi politic, decât în cazul şcoalei, fiindca aci e vorba de o acţiune ocazională, fara tradiţie veche, greu de urmărit, dar, în acelaşi timp, de o acţiune care ar trebui să se exercite asupra unei populaţii mult mai numeroase decât aceea de vârstă şcolară.

Parte din „Pedagogia aşezămintelor de învaţamânt ocazional” poate fi înfăţişată, într'o formă care să-i pună în evidenţă colorarea sociologică, sub numele de **„Problemele sociale ale pedagogiei”.**

*

Raportul dintre Pedagogie şi Sociologie poate fi considerat şi în perspectivă sociologică. Aceasta este însă sociologie şi nu intră, deci, în preocupările imediate ale pedagogului.

Ţinem, totuşi, să semnalăm câteva probleme sociologice din această grupă, care, adeseori, sunt catalogate ca probleme de resortul pedagogiei.

O asemenea temă este **studiul şcoalei ca unitate socială.** Evident, şcoala, clasa — o anume şcoală, o anume clasă — pot fi privite ca unităţi sociale şi studiate ca atare, după criterii sociologice; acest studiu este însă unul de sociologie.

Asemenea, oricât interes ar prezenta pentru pedagog — şi e firesc să prezinte, am spus că sociologia este o ştiinţă ajutătoare de temeiu pentru pedagogie —, **studiul evoluţiei şcoalei în raport cu evoluţia stărilor sociale** se face tot din perspectivă sociologică.

Tot astfel, **studiul diverselor unităţi şi clase sociale** (sat, tineret, muncitorime, etc.), **intreprins chiar cu scopul unic de a se pregăti o intervenţie pedagogică,** tot sociologie este.

*

Cu acestea am sfârşit prezentarea raportului dintre Sociologie şi Pedagogie, făcută din punctul de vedere al ştiinţei pedagogice.

In câteva vorbe, încheierea studiului nostru este că, dacă nu se poate concepe o educaţie nesocială, tot astfel nu poate fi vorba de o Pedagogie care să se poată lipsi de sprijinul Sociologiei.

Aplicarea acestei încheieri este că atât pedagogului, ca om de ştiinţă, cât şi profesorului, ca agent al acţiunii pedagogice în şcoala de orice grad (sau conducătorului de instituţie de învăţământ ocazional), cunoştinţele de sociologie le întemeiază, le luminează şi le sprijină preocupările lor pedagogice.

DUMITRU MUSTER

CÂTEVA IPOTEZE DESPRE GENEZA ORAŞELOR*

1. Introducere; 2. RENÉ MAUNIER: forme urbane nediferenţiate şi diferenţiate; 3. WERNER SOMBART: oraşul medieval; aspecte genetice economice; 4. HENRI PIRENNE: naşterea democraţiilor urbane medievale în Ţările de Jos; 5. GASTON RICHARD: teoria sinochismului — factor genetic urban; 6. WILLY HELLPACH: formarea oraşelor în raport cu elementul rasial-naţional şi în raport cu stadiul de cultură; 7. Observaţiuni.

1.

S'ar putea folosi un material foarte vast despre „primele oraşe". Datele s'ar referi la cele dintâiu aşezări omeneşti, iar în cuprinsul acestora s'ar putea scoate în evidenţă cele mai importante „centre" sau „concentrări" de aşezări omeneşti. Se poate desprinde din epoci străvechi ceea ce a fost un loc întărit; ar fi de amintit de întăriturile numite „oppida", despre care scrie Cezar în Comentariile despre războiul galic; ar fi să ne ocupăm de oraşul homeric, de oraşele Italiei din antichitatea clasică şi apoi din acea târzie, etc. Dar o asemenea tratare n'ar fi decât o expunere istorică.

„Problema genezei" sună astăzi cam strident în domeniul ştiinţific. Toate ipotezele şi mai ales teoriile cu tendinţa de a deslega unele chestiuni — odată pentru totdeauna — păcătuesc prin generalitate şi prin deducţiile, pe care sunt forţate să le facă. Atunci care este rostul unei expuneri de acest fel?

Oraşele ca unităţi sau ca forme sociale pot fi comparate cu existenţele organice, care se nasc, se desvoltă şi mor. Există o naştere permanentă a oraşelor, proces social în lanţul de trecere a unor forme sociale la altele, mai complexe, supraordonate sau pur şi simplu deosebite. Acest proces s'a întâmplat acum câteva mii de ani şi se întâmplă şi sub ochii noştri.

Evident ca nu vom nazui sa definim conceptul genezei urbane ca o categorie fixa a oraşului. Dar în procesul acesta de naştere continuă a oraşelor sunt condiţiuni care se aseamănă şi se repetă şi care pot fi şi trebue sa fie cunoscute până şi în noutatea lor. De aceea cercetarea propusa de unii oameni de ştiinţă în domeniul formarii oraşelor ne poate folosi la cunoaşterea genezei urbane şi din zilele noastre. Fireşte că nu e vorba, cum am observat de la început, de o stabilire care să ne ofere de-a-gata jaloanele oricarei cercetări posibile. Insă, în ştiinţă, progresul nu se poate realiza decât ţinând seama şi de experienţele înaintaşilor, utile uneori şi atunci când se dovedesc eronate.

Dacă cineva va porni la cercetarea sociologică a unui oraş sau a mai multor oraşe, fie în cadrul aceleaşi naţiuni, fie în cadrul aceloraşi condiţiuni economice, el va fi nevoit să deschidă şi cartea trecutului acelor unităţi sociale, cercetându-le condiţiunile apariţiei şi caracterul lor primordial.

Aşa dar, vom expune câteva ipoteze şi cercetări despre geneza oraşelor. Criteriul alegerii acestora a fost tendinţa de a avea perspective cât mai variate. Nu poate fi vorba de o epuizare referitoare la o asemenea chestiune, ci interesul ştiinţific a fost de a fixa câteva din punctele de vedere posibile, încercând astfel o privire critică prin comparaţia între ipotezele expuse.

Am ales cinci autori, dintre care doi sunt sociologi propriu zis, unul e psiholog şi biolog, unul istoric şi unul economist.

Redarea punctului de vedere al lui René Maunier oferă o perspectivă dintre cele mai bogate asupra genezei oraşului. Conceputa ca un studiu de morfologie socială, cercetarea lui Maunier se distinge printr'o tratare sistematica. E adevarat, că adeseori nu ne mulţumeşte

principiul mecanic care tinde să explice toate plăsmuirile unităţilor urbane. Concentrarea unităţilor nediferenţiate, ca şi diviziunea lor, apare ca un proces cauzat numai de forţe externe. Totuşi observaţiunile autorului sunt profunde şi, completate cu altele, vor avea un loc deosebit de important într'o viitoare sistematizare a elementelor care trebue considerate la geneza oricărui oraş.

Interesantă este perspectiva genetică la W. Sombart, care vede apariţia oraşului născută dintr'o luptă între medii sociale cu funcţiuni diferite. El accentuează rolul întemeietorilor de oraşe, distingând pe aceştia de populaţia urbană mijlocitoare între rosturile oraşului şi ale regiunii din jur. Incadrată în teoria generală despre capitalismul modern, problema genezei urbane la Sombart e văzută mai ales sub raportul economic şi aplicată la realitatea oraşului medieval. In expunerea fazelor pregătitoare ale capitalismului din ultimele două secole, Sombart înclină să arate oraşul medieval ca o unitate economică cu totul diferită de cea modernă, — oraşul medieval e un sat din punctul de vedere al economiei moderne —, zice el. In felul acesta însă Sombart neglijează una din formele foarte importante prin care a trecut oraşul occidental, şi anume comuna.

De aceea am căutat să întregim perspectiva economică a lui Sombart cu o perspectivă socială mai largă, deosebit de interesantă, pe care o prezentăm după istoricul H. Pirenne. Intr'o lucrare scrisă cu mult spirit de observaţie, Pirenne desvoltă procesul de naştere şi de maturizare a democraţiilor urbane medievale în Ţările de Jos. Este un fenomen cacaracteristic oraşelor din sfera culturii occidentale care vesteşte icoana şi frământarea oraşului modern. Când orăşenii au pretins şi au dobândit autonomia lor internă, când s'au organizat pe baze democratice, ştiind să-şi afirme prestigiul faţă de nobili, faţă de eclesiaşti şi chiar faţă de monarhi, aceasta a însemnat naşterea unui nou oraş şi a unui nou spirit. Specializarea în producţie, organizarea meseriilor, apariţia primilor potentaţi ai banului, lupta între săraci şi bogaţi, uneori cu o foarte semnificativă coloratură religioasă — sărăcimea apelează la predicatorii „ortodocşi" —, sunt procese care marchează o altă viaţă urbană. Lucrurile au rămas însă în interiorul cetăţilor, ele nu puteau prinde în afară de raza acestora, cu atât mai mult ele sunt caracteristici ale unui oraş cu totul deosebit de oraşul de la începutul evului mediu sau de oraşul altor sfere de civilizaţie.

Dar cu W. Sombart şi cu H. Pirenne problema genezei oraşelor se limitează la anumite epoci istorice. Trebuia să revenim la sociologi. Gaston Richard, acest venerabil creator al unei sociologii „bune" — n'am putea-o numi mai frumos decât cu acest termen clasic —, într'o comunicare făcută la cel de al XIV-lea Congres Internaţional de Sociologie care avea să se ţină la Bucureşti în 1940, vine să deschidă şi în această problemă un orizont mai larg.

Originea oraşului nu trebue căutată numai în diferenţele de aglomerare a populaţiei faţă de sat. Oraşul prezintă o forţă spirituală de coeziune şi de transformare. Această forţă, acest principiu de sinoichie (συνοικία) se aseamănă cu principiul unei personalităţi, care asimilează, grupează în jurul ei, provoacă evoluţii, le abreviază. Originele sale trebuesc căutate şi în instituţiile domestice, în credinţele religioase şi în alte instituţii.

In sfârşit, expunem şi un punct de vedere modern, care însă prin moderaţia şi precauţiunea autorului, se menţine pe terenul ştiinţific. Incercarea profesorului W. Hellpach tinde să fondeze elementele de formare a oraşelor în caracterele rasiale şi naţionale, iar pe de altă parte să arate, ceea ce pare cu totul întemeiat, că naşterea oraşelor e în strictă legătură cu stadii de cultură mai avansate. După cum vom vedea, această perspectivă are merite mai ales în indicarea unor metode deosebit de preţioase pentru cercetarea naşterii oraşului.

2.

Maunier 1) deosebeşte două tipuri principale de oraşe: oraşul nediferenţiat — concentrare de aşezări omeneşti fără a avea o structură diferenţiata — şi oraşul diferenţiat — o concentrare de aşezări omeneşti cu o structură diferenţiată.

Aceste două tipuri sunt mai curând o construcţie decât o realitate vie.

Tipul de oraş nediferenţiat se naşte prin:

I. Concentrarea unei societăţi. Nu ne putem imagina o societate fără structura, dar aceasta nu este, într'un astfel de oraş, decât structura minimă a oricărei societăţi (diferenţa după vârste şi sexe şi diviziunea muncii strâns legată de diferenţele biologice). Concentrarea poate fi sporadică sau periodică. Pentru aceste doua cazuri avem exemplele unor seminţii seminomade, care se aşează pentru un timp şi dau naştere unor „oraşe". Eschimoşii trăiesc în timpul iernii în adevărate „oraşe", faţă de resfirarea lor în restul anului. Astfel de concentrări pot fi provocate de agresiunea unor alte neamuri. Nevoia de a se „concentra" şi chiar şi de a „întări locul", apare numaidecât.

In asemenea cazuri avem o aşezare urbană „nediferenţiată", întrucât societatea care a făcut aşezarea, se identifică cu aşezarea însăşi, iar traiul la „oraş" nu schimbă propriu zis nimic din felul de a trăi în mod obişnuit 2). Singurul eveniment nou este „strângerea la un loc". In cuprinsul acestei aglomeraţii nu intervin încă deosebiri şi diferenţieri care să aibă o influenţa asupra economiei, politicei şi culturii tribului sau clanului respectiv.

In societăţile agricole oraşul format prin concentrare temporară are o durată mai lungă, deşi şi aceste societăţi se pot deplasa vara mai mult spre munte, având aşezari în ambele locuri.

In toate aceste feluri de oraşe — tribul este acela care stă în centrul lor; tribul compus din clanuri. Fiecare clan este o unitate şi din punct de vedere economic, nu numai politic şi naţional. Astfel oraşul nu este decât o „contracţiune" a unei organizaţii existente. Totuşi, chiar în prima forma de oraş nediferenţiat — concentrare temporară —, putem vorbi de o „topografie" urbană: apare incinta principala a oraşului, „piaţa" şi chiar incintele mai mici, care ar putea fi puse în legatura cu viitoarele cartiere sau foburguri mahalale .

Primul fel de oraş ar fi, deci, o concentrare a unei societaţi existente (tribul pe un timp limitat, luând forma unei „aşezari întarite", cu scopul unei „aşteptari" de a da o luptă sau de a trece o perioada grea de clima sau de producţie economica.

II. Al doilea fel de oraş nediferenţiat se naşte prin concentrare definitiva şi permanentă. Când concentrarea clanurilor devine permanenta, tribul se întareşte, dar în acelaşi timp clanurile devin mai independente. In oraşele Indienilor din America de Nord, clanurile încep sa-şi formeze cartiere. Acest fenomen ajunge la expresii foarte bine conturate în oraşele antice. Din punct de vedere economic însa, fiecare clan lucreaza la fel, iar tribul-oraş constitue mai departe o unitate nediferenţiată. Oraşul duce o viaţa, oarecum, de minimă adaptare faţa de mediu. El este o condensare a unui trib, astfel ca organizarea sa interna este foarte puţin dependenta de situaţia locală.

III. Oraşul nascut prin aglomerarea satelor. Oraşe de renume mondial s'au nascut prin aglomerare de sate: în Chaldea, în Egipt, în Germania, etc. Intre un sat şi oraşul nediferenţiat nu exista deosebiri prea mari de structura. Trecerea se face, uneori, aproape fara a fi observata, dacă ne gândim ca şi satele, în cea mai mare parte, sunt „locuri întarite". Oraşele nascute din aglomerarea satelor au o economie agricola. Acesta este un caracter urban dominant în antichitate, în buna parte în evul-mediu şi pe alocuri existent şi în epoca modernă.

Aşadar, oraşul nascut prin concentrarea a doua sau mai multe sate, ramânând la acelaşi

1) L'origine et la fonction économique des villes (Ètude de morphologie sociale), V. Giard et E. Briere, Paris, 1910.

2) Op. cit pag 55.

fel de producţie economică, nu ne-ar aduce nimic nou. Totuşi, faţă de funcţia militară pur defensivă a satului, oraşul reprezintă un centru politic, juridic şi militar, depăşind cu mult funcţiunile acestea în sat.

Schema lui R. Maunier, considerând geneza oraşului mai ales din punctul de vedere economic şi mecanic, este unilaterală. Deaceea Maunier, la rândul său, îl consideră pe V. H. Francotte, autorul unei lucrări întitulată „La polis grecque" (1908), unilateral, atunci când explică naşterea oraşelor prin sinoichism, adică printr'un proces de concentrare a caselor, mai ales din cauze politice-militare. Şi Maunier trebue să recunoască, prin felul cum explică naşterea satului şi a oraşului, mai ales ca tip nediferenţiat, că aci acţionează în primul rând forţele politice: contactul dintre „amici" şi „inamici".

Atunci când Maunier recunoaşte că oraşul născut din aglomerarea de sate nu aduce nimic nou din punctul de vedere economic, alcătuind însă o unitate politică şi juridică nouă, în sensul că se face o nouă diviziune a muncii politice, se institue o nouă conducere, centrală, satele trebuind să se transforme într'o unitate, atunci oraşul apare total diferit faţă de sat. Stând astfel lucrurile, noua ierarhie politică ar putea influenţa şi ordinea economică, şi o nouă repartizare a bunurilor ar trebui făcută. In orice caz, oraşele nu pot fi clasificate fără a ţine seamă de funcţia lor politică. Dar, asupra schemei lui R. Maunier vom reveni.

IV. Geneza oraşului, într'un sens mai puţin primitiv, se produce şi prin forţă centrifugă, prin separaţiunea elementelor contopite. Astfel, dintr'un oraş dat se desprind elemente care roiesc. Modurile acestui fel de formare a oraşelor pot fi: a) diviziunea oraşului vechiu în două sau mai multe oraşe; b) lupte interne pot duce la diviziune şi la deplasarea unor parţi. (Adeseori aceste deplasări nu pot produce un oraş nou); c) despărţirea se poate face pe cale paşnică.

Deplasarea unei părţi din populaţia oraşului poate fi numai temporară. Fiind în primejdie, un oraş este evacuat, întemeindu-se unul la munte — de pildă; după un timp, o parte din populaţia evacuată revine la locul vechiu, dar o altă parte rămâne pe locul cel nou.

Naşterea oraşelor în acest fel se explică în primul rând prin creşterea volumului populaţiei 3).

Lupte interne cât şi cauze externe au partea lor de explicare. Acest fel de naştere se poate produce atât în oraşele nediferenţiate cât şi la acele diferenţiate, cum vom vedea mai jos.

V. Insfârşit, întemeierea de noi oraşe se poate înfăptui prin atracţia unor aglomeraţii umane de către o aglomeraţie preexistentă. Un asemenea proces are loc în societăţile mai desvoltate. Cele mai multe dintre oraşele medievale s'au născut în modul acesta. Procesul este valabil, atât pentru oraşul diferenţiat, cât şi pentru cel nediferenţiat. Autorul distinge patru moduri de formare:

1. Atracţia unei aglomeraţii simple de către o aglomeraţie simplă. (Un castel şi un sat; un castel şi o mănăstire; un sat şi un alt sat);
2. Atracţia unei aglomeraţii complexe de către o aglomeraţie simplă. (Un castel cu o curte mare şi puternică atrage un grup de sate);
3. Atracţia unei aglomeraţii simple de către o aglomeraţie complexă. (Un oraş atrage un sat şi formează o mahala);
4. Atracţia unei aglomeraţii complexe de către o aglomeraţie complexă. (Formarea oraşelor egiptene în jurul mai multor temple, naşterea oraşelor Edimburg, Nancy, Toulouse).

Astfel de oraşe au o diferenţiere internă, dacă nu economică, atunci una de vechime, considerând ordinea în care au venit noile aglomeraţii. La Roma, diversele vici erau închise prin porţi, constituind părţi bine distincte. La Rostock se pot deosebi părţile oraşului după vechimea alipirii lor 4).

Recapitulând, R. Maunier, stabileşte trei ca-

---

3) Vezi *Pöhlmann*, Übervölkerung der antiken Grosstädte, pag. 4–5, apud *R Maunier*, op. cit. pag. 108.

4) Vezi *Fritz*, Deutsche Stadtanlagen, p. 18, apud *R. Maunier*, op cit.; ibid. pag 124 asupra diferitelor părţi (capitoliul şi restul oraşului) din cuprinsul oraşelor antice.

ractere generale ale oraşelor nediferenţiate. Unul este de ordin morfologic iar două de ordin funcţional.

I. Caracterul morfologic constă în faptul de a fi segmentat. Oraşul nediferenţiat poate avea un centru şi subdiviziuni, cartiere, născute prin despărţiri, prin aglomerarea unor aşezări noi sau şi prin simpla izolare a unor familii sau clanuri în cadrul triburilor.

II. Din punct de vedere funcţional, fiecare parte a oraşului nediferenţiat are o economie complexă, suficientă sieşi. Această autonomie economică a părţilor nu este numai o stare de fapt, ci şi o stare de drept.

III. Pe de altă parte, complexul de unităţi urbane autonome dau, la rândul lor, un oraş cu economie autonomă faţă de mediul din afară. Este ceea ce s'a numit economia urbană primitivă. In acest tip de oraş, după Maunier, nu se oglindeşte decât o societate oarecare, „rezumată" sau concentrată. Lucrurile sunt adevărate mai ales din punct de vedere economic, nu însă şi din punct de vedere politic sau moral, adăugăm noi.

A doua mare categorie de oraşe aparţine tipului diferenţiat. Oraşul de tip diferenţiat se deosebeşte de primul din punct de vedere funcţional. Avem un tip de oraş diferenţiat, atunci când cel puţin o singură parte a oraşului se specializează într'o anumită producţie. Caracterul industrial este în primul rând acela care produce diferenţierea. Comparând oraşul diferenţiat cu cel nediferenţiat, nu putem conclude că primul reprezintă totdeauna un stadiu mai avansat. Tipul de oraş diferenţiat poate să apară în mod direct, originar, fără a trece prin faza oraşului nediferenţiat.

Iată şi modurile de geneză a oraşului diferenţiat:

I. Combinarea unei aglomeraţiuni simple cu o aglomeraţie simplă. (Pe lângă o tabără militară — castrum — se formează o mahala de negustori: avem astfel ostaşi + negustori. Acest fel de naştere a oraşului s'a petrecut mai ales la începutul evului mediu. Diferenţierea între funcţiunile militarului şi ale comerciantului este evidentă);

II. Combinarea unei aglomeraţii complexe nediferenţiate cu o aglomeraţie simpla. (Doua sate de agricultori reunite se combina cu un centru comercial. Astfel a luat naştere oraşul Atena);

III. Combinarea unei aglomerări simple cu o aglomerare diferenţiată. (Un centru comercial — formaţiune diferenţiată — se combină cu un sat);

IV. Combinarea unui oraş nediferenţiat cu un oraş diferenţiat. (De cele mai multe ori aşezarea nediferenţiată preexistă).

Combinarea între cele două sau mai multe părţi se datoreşte unor cauze externe (mediul geografic, etc.), dar şi unor cauze interne, de organizare, care fac ca o parte sa atragă pe cealaltă.

A. Caracterele morfologice ale oraşului diferenţiat sunt două:

I. Din punct de vedere geografic, grupurile secundare ale oraşului sunt bine distincte. Centrul comercial, în vechime, este în afara zidurilor cetăţii sau ale oraşului;

II. Grupurile, în general, au fiecare un plan deosebit. Centrul militar se deosebeşte de cel comercial, agricol sau cărturăresc.

B. Din punctul de vedere funcţional se disting caractere după: I. natura funcţiunii şi II. după raza de extindere a acesteia.

I. Oraşul diferenţiat nu este numai un organism economic, ci şi militar, politic, etc. Funcţiunile sunt specializate la maximum şi bine deosebite una de alta. Deşi deosebite, aceste funcţiuni nu sunt opuse, ci complimentare. Ele sunt fixate prin norme de drept; cartierele sunt precis delimitate, iar profesiunile se reglementează şi ele după o tradiţie şi o lege clară.

II. Pe când oraşul nediferenţiat are o funcţiune locală, fiind autonom şi închis (oraşul de agricultori), oraşul diferenţiat este legat de alte centre urbane, de cursul economiei generale, etc. In acest fel se nasc tipurile de oraşe comerciale, industriale, miniere, etc. Există şi oraşe religioase. Capitoliul, **arx**, era altceva decât **urbs**. Iar Aristot arată că târgurile trebue separate de locurile sfinte.

Specializarea şi extinderea funcţiunilor implică o raţionalizare maxima în cuprinsul ora-

șului. Astfel se formeaza nu numai cartiere, dar și străzi pe profesiuni și specialități: strada fierarilor, lemnarilor, cojocarilor, etc.

Expunerea d-lui R. Maunier ne da o serie de forme sub care se înfățișează momentele genetice ale orașului. De sigur ca aceasta serie nu este completa. O alta serie de forme se ivesc în legatură cu coordonarea diferitelor unitați mai mici, cuprinse în altele mai largi și prin raportul dintre ele. Asupra coordonării diferitelor unitați sociale insistă pe larg d-l prof. Corrado Gini 5) într'un studiu mai recent. Din raporturile de supraordonare și subordonare ale acestor unitați se nasc centre noi. Un sat poate trece la funcțiunea de oraș prin stabilirea în acel loc a unui centru administrativ, militar sau religios, cu o sferă de activitate mai larga decât satul de domiciliu. In economia propriu zisa a regiunii respective s'ar putea sa nu se fi produs nici o schimbare, nici o specializare, și totuși structura locului ar putea sa se modifice fundamental. In definitiv, spre deosebire de sat, orașul nu reprezintă decât o artificializare mai mare prin condensarea populației, prin specializarea locuitorilor în diferite domenii, inclusiv cel economic, și prin rolul de conducere față de alte centre mai puțin importante. Asemenea fenomene urmeaza sa fie studiate pentru a întregi expunerea d-lui R. Maunier.

3.

La economistul W. Sombart teoria formării orașului apare în lumina concepției sale despre nașterea capitalismului modern (renta funciară a orașenilor, producția metalelor nobile, Evreii, luxul, razboiul 6). Ca introducere la capitolul „Formarea orașului medieval", Sombart schițeaza urmatoarele condițiuni ale nașterii acestuia:

1. „Marimea unui oraș este condiționata de cantitatea produselor regiunii sale de alimentare, iar calitatea părții ce-i revine, de ceea ce numim supraproducție". Deci, orașul se determină prin schimbul dintre o regiune și alta și prin natura produselor.

2. „La o mărime dată a regiunii de aprovizionare (adică gradul de fertilitate a regiunii sau starea tehnicei agricole) și la o cantitate a produselor generale, creșterea orașului depinde de calitatea supraproducției". Dictează produsele urbane, impunându-se față de produsele regiunii din jur. Astfel, în condițiuni regionale egale, în statul despotic, spre deosebire de statul democratic, de pildă, orașul înflorește mai mult prin stoarcerea impozitelor de la populația satelor.

3. „La o mărime dată a regiunii de alimentare și la o calitate dată a supraproducției, mărimea orașului este condiționată de fertilitatea pământului sau de starea tehnicei agricole". Principial, țările fertile ar putea să aibe orașe mai mari decât cele nefertile.

4. „La o calitate dată a supraproducției și la o cantitate dată de produse ale pământului, orașul e condiționat de raza regiunii de alimentare". Orașele țărilor mai mari au și posibilități mai mari, ca de pildă, în Franța, Anglia, Germania. Deasemenea, orașele care întrețin comerțul cu regiuni mai depărtate.

5. „Raza regiunii de alimentare este condiționată de gradul de desvoltare a tehnicei comunicațiilor". De aci importanța căilor maritime, fluviale și de uscat 7).

Ceea ce e important de reținut la Sombart, este legătura dintre locul pe care se ridică orașul și regiunea de aprovizionare și de schimb al diferitelor bunuri. Acest raport de supraordonare a orașului, prin calitatea produselor sale față de produsele regiunii respective, este o condițiune economică esențială pentru nașterea centrelor urbane. Sombart vede nașterea orașului în cadrul larg al societății. El nu privește orașul numai din interior, sub raportul structurii interne. După Sombart, orașul se

5) Vezi *Corrado Gini*, în Travaux du XIV-e Congrés International de Sociologie, București, Série A — Les unités sociales I-er vol., Bibliothèque de Sociologie, Éthique et Politique sous la direction de *D. Gusti*, pag. 1–19.

6) *Werner Sombart*, Der moderne Kapitalismus, München und Leipzig, 1924, ed. VI-a, pag. XI.

7) Vezi *Sombart*, op. cit , pag. 130–131.

naşte dintr'o luptă între două medii, între diferite activităţi, între produse deosebite ale spiritului şi ale mâinii omului. Din raportul acestor medii, produse şi subiecte care se „luptă", rezultă mărirea sau decaderea oraşului.

Două sunt problemele importante la naşterea oraşelor: cum se ajunge ca oamenii să se despartă de ocupaţiile lor „naturale", mai ales agricole, şi cum este posibil ca, la un moment dat, o localitate să atragă ceea ce e supraproducţie agricolă în regiunile din jur, viaţa oraşului fiind dependentă de supraproducţia regiunii cu care face schimb. Acest al doilea punct se lămureşte prin cele cinci condiţiuni arătate mai sus.

Oamenii care întemeiază un oraş sunt de două feluri, şi anume, esenţial deosebiţi: mai întâi sunt cei ce au o putere: bogaţii sau conducătorii într'o activitate anumită, putând astfel să atragă alţi oameni sub conducerea lor. Aceştia sunt întemeietorii propriu zişi. Un rege; un comandant de oaste; un comerciant; un meseriaş; un industriaş; un scriitor, ale cărui opere se vând în acea localitate; un medic şi chiar studentul ai cărui părinţi sunt în altă parte.

Cealaltă categorie de orăşeni o formează cei ce populează oraşul. Ei sunt mijlocitorii, înşirându-se în calitate de câştigători secundari, terţiari etc. Toţi conducătorii de industrie, comercianţii, toate profesiunile libere, nu sunt propriu zis întemeietoare de oraşe, ci ele „umplu" oraşul, îl populează.

Sombart face deosebirea între oamenii creatori de oraşe şi între orăşeni. Este o perspectivă importantă pentru adâncirea fenomenului genezei oraşelor.

Pentru studiul întemeierii oraşelor sunt de considerat următoarele probleme, după Sombart: I. Descoperirea cauzelor originare care au despărţit masse de oameni de pământul lor; II. Stabilirea motivelor speciale care au dus pe oameni să se adune într'o aşezare orăşenească; III. Fixarea condiţiunilor speciale după care se întemeiază un oraş; IV. Desprinderea personalităţii acelor oameni care au fost întemeietorii direcţi sau indirecţi.

Bine înţeles că punctul de vedere al lui Sombart este cel economic. Autorul are în faţa sa concepţia moderna a oraşului. Pentru el, nu poate fi numit oraş, localitatea care nu are ca mijloc de trai, în primul rând comerţul sau industria. Este o premisă a teoriei despre capitalismul modern. Pe baza acestui punct de vedere el ajunge să afirme că: „Ne putem îndoi, în principiu, ca au existat oraşe (în sens economic) în tot timpul evului mediu" 8). Aceasta pentruca făceau şi agricultura sau, unele, aveau o economie rurală 9).

Oraşul evului mediu, după Sombart, a fost un „sat". Aceasta, împotriva tuturor izvoarelor şi cronicelor contemporane. Cu evidenta ironie, economistul german ajunge sa afirme ca toţi cei care au scris aceste cronici şi au lasat anumite izvoare, le-au scris parca înadins aşa, încât ele „par a fi făcute anume pentru a-şi bate joc de profesorii germani din sec. XIX şi XX" 10). De sigur că aceste aşezari aveau şi comercianţi, băcani, meseriaşi, etc., însa întemeierea lor se face după felul coloniilor romane de sistem militar centuriat. Dovada sunt străzile aranjate dreptunghiular, cu centrul în formă de pătrat. Acest fenomen este caracteristic şi în Franţa şi în Spania. Până şi oraşele Americii, cele ale vechilor colonişti, au un caracter rural. Din 300 de oraşe germane întemeiate în Răsărit, 30 nu trec de nivelul unui loc pur agricol.

Caracterul rural al oraşelor medievale (primele două secole mai ales) se explica şi prin faptul că erau oraşe de consumatori. Oraşul „îşi ia" ceea ce îi trebue de la ţara, fara a produce ceva în schimb. El are „puterea" de a lua, fie pe bază de impozite, fie prin rente, etc. Puterea o deţin persoanele care întemeiaza oraşul. Intemeietorul e primul consumator, ceilalţi locuitori ai oraşului depind de el şi vin pe planul al doilea. Intemeietorii sunt marii proprietari sau funcţionarii regelui. Primele oraşe sunt reşedinţe ale acestor principi lumeşti sau

8) Op. cit., p. 135.

9) Conf. celor arătate mai sus de *R. Maunier*.

10) *W. Sombart*, op. cit., p. 139.

bisericeşti (episcopi, mitropoliţi; grafi, duci, markgrafi, principi, etc.). Foarte adeseaori stau în acelaş oraş şi episcopi şi duci: Vicenza, Modena, Mantua, Turin, Hamburg; în sec. XI, Florenţa.

Oraşele medievale nu sunt o continuare directă a oraşelor romane, pentrucă cele mai multe din aceste îşi pierduseră însemnătatea. Oraşele romane provinciale fiind legate de guvernatori şi de legiunile militare, dispar odată cu retragerea acestora. Continuitatea este mai mult exterioară. Biserica prescria ca episcopii să-şi aibă scaunul în „oraşe"; ruinele constituiau un material bun pentru noile ziduri.

In legătură cu formarea oraşului medieval, Sombart indică următoarele puncte drept cauze ale exodului dela ţară la oraş:

I. Prima cauză a trecerii dela ţară la oraş a fost nesiguranţa vieţii omului la ţară, nevoia de a se adăposti în dosul zidurilor. Aceasta mai ales în jurul anului 1000;

II. Tendinţa de a scăpa de vasalitate şi de serviciul militar. Mulţi se făceau clerici din aceaş cauză;

III. In secolul al XII-lea mulţi ţărani îşi pierd proprietatea şi vin la oraş;

IV. O anumită suprapopulaţie la ţară;

V. Peste tot, tendinţa de a trăi *mai* liber.

4.

Istoricul Henri Pirenne 11) îşi propune să arate felul în care s'au desvoltat democraţiile urbane în Ţările de Jos, scoţând în evidenţă mai ales cauzele economice şi sociale ale naşterii acestor democraţii. Belgia, Calais şi Olanda au cunoscut în plin ev mediu democraţia sub forma ei urbană. Pirenne se ocupă de cauzele economice şi sociale, dar în fond, el descrie un proces politic din interiorul oraşului medieval. Pe când Werner Sombart rămâne în domeniul „economiei sociale", Pirenne expune un fenomen atât de interesant pentru sociologie, cum este acel al transformării oraşului sub raportul conducerii sale.

Autorul observă că orice civilizaţie avansată are nevoie „de un sedentarism administrativ" 12) Aceasta e premisa pentru formarea oricărui oraş. In epoca romană şi cea francă e cunoscut numai oraşul Tongres, — Liège, Louvain, Malines, Anvers, Bruxelles, Bruges, Ypres, Gand, Utrecht, sunt cu totul necunoscute. Abia mai târziu, după ce se deschid drumurile între Franci şi Germani, se nasc şi oraşele, ridicându-se tocmai în regiunea de vad. De la 820-891 vin cotropirile Normanzilor; cetăţi, porturi, etc. sunt dărâmate. In acelaş timp se construesc aşa numitele „castra", pentru a crea centre de apărare împotriva pericolului normand. Aceste castra erau înconjurate de ziduri şi şanţuri, aveau turnuri mici, iar în interior câteva locuinţe, eventual o biserică şi o garnizoană militară (milites castrenses). Pirenne subliniază că aceste castra difereau de „turnurile" sau de castele în care încep a locui nobilii; aceste cetăţui reamintesc destul de bine acropolele antice sau **„oppida"** Galilor şi ale Germanilor 13).

Conducerea o aveau conţii, în genere militarii, episcopii nelăsându-se nici ei mai prejos.

Acesta e primul început al istoriei municipale în Ţările de Jos.

Şeful militar devine şef judiciar şi financiar asupra regiunii din jur. Locul se formează ca un centru de întâlnire; de păstrare şi de desfacere a produselor. Propriu zis, el nu produce nimic. E parazitul regiunii înconjurătoare. Astfel apar Gand, Bruges, Ypres, Lille, Bruxelles, Louvain, Valenciennes. Cetăţile episcopale Utrecht, Liège, Cambrai, au cam aceleaşi rosturi. Dar după un timp, cetăţile, simple întăriri militare, încep să-şi piardă însemnătatea, iar drumurile comerciale se deschid spre locurile depărtate ale Angliei, Balticei, Crimeei şi Italiei.

E interesantă următoarea constatare făcută pe bază de mărturii ale timpului: oamenii săraci şi aventuroşi trec de la agricultură la comerţ. Noile centre comerciale, mai ales cele de colectare a mărfurilor, se numesc **„emporium"** sau **„portus"** (magazin, depozit). Totuşi

11) *Henri Pirenne*, Les anciennes démocraties des Pays-Bas, Paris, Flammarion, 1917.
12) Op cit., pag. 10
13) Op. cit., pag. 6.

noile aşezări se ridică pe lângă castra şi pe lângă centrele episcopale. Sunt şi excepţii. Insă de cele mai multe ori, drumurile strategice coincid cu cele comerciale. In felul acesta, castrum se completează cu portus sau emporium.

Oamenii veniţi din alte locuri în asemenea centre se numesc colonişti şi astfel e şi numele unor oraşe în acea vreme: „colonia".

Fenomenul juridic şi psihic care se produce, trebue relevat. Toţi aceşti colonişti sunt oameni liberi în felul lor, oameni care au eşit din „status-ul" în care trăiau. Unii sunt fii de şerbi. Dacă cineva din ei e recunoscut de un nobil căruia îi aparţine, nobilul poate să-l reclame. Abia mult mai târziu se transformă această stare de libertate de fapt, într'o stare de drept.

Procesul abia de începe. Oamenii riscau mult, nu erau bogaţi, iar norocul avea un rol deosebit de mare. Copiii urmau soarta tatălui, iar mama devenea şi ea liberă, trecând la viaţa orăşenească, odată cu soţul şi copiii.

Acest fenomen pune bazele democraţiei urbane din Ţările de Jos. Stările de fapt au trebuit să fie consfinţite prin legi. Pe lângă simpli hamali din porturi se organizează şi meseriaşii. Procesul se desfăşoară spontan, fără planuri ideologice, mergând după raţiunea clară şi utilă a faptelor.

Oraşele încep să se conducă prin ele însăşi (self-goverment). Din păcate sunt puţine informaţiuni asupra organizării acestei clase de oameni, care se afla alături de clasa militară şi cea religioasă, singurile demne de a fi luate în seamă.

Pentru a suplini familia şi ordinea, se înfiinţează „asociaţii libere" pentru noii veniţi de la ţară. Ghilde existau şi înainte, fiind de origine francă şi germană. Dar ghildele antice nu aveau caracter politic, ci religios, mai întâi păgân şi apoi creştin. Ele erau tovărăşii (compagnomages) religioase.

Viaţa grea a comerciantului de atunci, care trebuia să transporte mărfurile cu ajutorul caravanelor, cerea asocierea sub conducerea unui „comes mercatorum", Hausgraf, cuens des marchands. Caravana de mărfuri avea o emblemă (Schildrake), care era purtată în fruntea tronului de caruţe. După întoarcerea acasa, formaţiunea aceasta, condusă de un şef, nu dispărea, ci devenea o frăţie, o ghildă sau o hansă. Organizaţia avea un secretar.

Cu timpul, puterea comercianţilor creşte şi se ridică o burghezie bogată, o adevărată nouă aristocraţie, care manifestă pretenţii de conducere a treburilor publice orăşeneşti. Intre principii eclesiastici şi aceşti comercianţi îmbogăţiţi se ivesc inevitabilele conflicte. Clericii se exprimă drastic despre meseria de comerciant: „Mercatura raro aut nonquam ab aliquo diu sine crimine exerceri potuit" 14).

In anul 1077, în oraşul Cambrai se produce o răscoala împotriva episcopului şi se declară „comuna". Situaţii analoage se petrec în Florenţa muncitoare şi mistică a lui Savonarola. Şi Liège usurpă jurisdicţia canonică; în 1107 împăratul recunoaşte privilegiile oraşului. La Tournai conflictul se rezolvă pe cale paşnica. In 1127 oraşele din Flandra, Arras şi Bruges se răscoală şi cer să participe la alegerea noului principe (în 1127 a fost asasinat Carol cel Bun). Tot oraşele ridică o nouă dinastie în persoana lui Thiery d'Alsace (1128).

La sfârşitul sec. XII burghezia devine o clasă recunoscută şi privilegiată. Fenomenul e aproape general european, bineînţeles, în sfera culturii occidentale. Oraşul antic nu cunoştea privilegii. El nu era ceva cu totul deosebit de sat, de ţară. Legătura între sat şi oraş se rupe acum, iar din punct de vedere juridic, oraşul constitue un adevărat caz de „imunitate".

Nucleul comercial al oraşului se alipeşte mai întâi la castrum, rămânând în afara zidurilor acestuia; cu timpul, oraşul comercial îşi face zidurile proprii şi devine „burg". Castrum îşi pierde însemnătatea iar noul oraş preia şi funcţiunea militară. Ţăranii din vecinătate adăpostesc aci vitele, carele şi proviziile lor în caz de războiu. Impozitele militare, care se platesc oraşului, întrec toate celelalte impozite. Pentru zidul care înconjoară oraşul, se plăteşte impozit până la sfârşitul evului mediu.

In unele din noile oraşe conduce autoritatea

14) Apud *Pirenne*, op. cit., pag. 41.

principelui, alaturi de care e consiliul orășenesc, expresie a unei conspirații și a unei înțelegeri între orașeni. In alte orașe, toate puterile deriva din organizația comunala.

II. Pirenne stabilește următoarele faze în formarea democrației urbane din Țările de Jos.

I. Faza egalității, — cam între anii 1000-1100;

II. Patricienii, (burghezii cei mai bogați) iau conducerea orașului — 1100-1300;

III. Rascoala comunei — 1300;

IV. Epoca democratică — 1300, până la renaștere.

In prima faza se produce o specializare și o diferențiere între meșteșugari și comercianți. De o parte se desvoltă un proletariat, de alta o burghezie bogată. Puterea trece în mâna câtorva, în faza a doua. **Majores, divites,** stăpânesc asupra celor **minores, pauperes, plebei.** Aci nu e vorba de patricieni în genul celor dela Roma, șefi ai clanurilor. Bogătașii aceștia învestesc banii în terenuri agricole. Ei dau o organizație orașelor flamande, ei desvoltă serviciile pablice, ei urbanizează.

Dar epoca acestor plutocrați produce și o reacțiune. Autoritatea lor începe să se macine pe la sfârșitul secolului al XIII-lea. Incep răscoalele comunelor. In 1245, la Douai, se produc mișcari numite **takehans,** adevărate greve. In 1274, la Gand, plebea industrială nereușind să dea o lovitură asupra conducerii episcopale, face o recesiune, căci părăsește orașul și pleacă în Brabant.

La începutul secolului al XIII-lea se formează hansa celor 17 orașe, vastă asociație a centrelor de manufactură, cu scopul de a se apara contra revendicărilor muncitorești.

Clasa de sus (comercianții, principii feudali, preoții) nu era unitară, — unii lucrând pe alții —, astfel că lupta între patriciat și comună se desfașoara adeseori în favoarea celei din urma.

Un fenomen deosebit de interesant este cel al alianței proletarilor cu predicatorii populari, cu tendințe mistice — care condamnau bogăția și ridicau în slavă sărăcia. Acești călugari s'au răspândit în toată lumea, predicând în spiritul marelui iluminat din Assisi. Astfel apare la Liège un mare predicator cu numele Jambert le Begne, iar la Anvers Giullaume Cornelius.

Democrația urbană medievală nu face însă prozelitism dincolo de marginile orașului. Se întâmplă ca orașul să se folosească de anumite revolte la țară, întreținându-le, dar nu este ceva constant și bazat pe o tendință mai largă. Numai prin instituția „burgheziei de afară" (**bourgeoisie foraine**) se înfiltrează într'o anumită măsură politica municipală în unele localități de la țară. Orașele permit unui număr de meșteșugari agricoli, de fermieri și de nobili mijlocii să se înscrie pe listele lor, participând la libertățile orașelor. Cei înscriși se bucură de un fel de exteritorialitate, depinzând direct de jurisdicția instituțiilor urbane. Privilegiile acestea au dat totuși mult de lucru autorităților locale în Flandra și în țara Liège-ului.

Caracterul democrației urbane, de a nu postula o „libertate generală", se explică prin faptul că democrația urbană medievală nu se baza pe conceptul de cetățean, ci pe stări profesionale, care s'au organizat democratic, în vederea prosperității lor. Totuși o teorie a democrației, privită principial și general, nu era ceva necunoscut acelor timpuri. Canonicul din Liège Jean Hocsen examinează teoria antică a celor trei forme de guvernământ și se pronunță pentru democrație. Dar ideile democratice generale nu prind. Tendința avea un aspect mai ales economic. Mai mult, deși conducerea orașelor o iau democrații, mecanismul vechilor instituții rămâne acelaș.

Interesează progresele economice. Decanii, jurații nu sunt impuși de magistrații comunei, ci aleși de confrații lor. Democrația urbană a avut marele efect de-a specializa orașele după ramurile de producție. Patricienii se ocupă cu marele comerț; ei formează hansele orașelor și deschid posibilitatea colaborării între acestea. In timpul democrației orașul Bruges devine un depozit de mărfuri; Zwyn depozit de lânuri; Gand depozit de cereale; Malines se specializează în comerțul de sare și pește; în Olanda, Dodrecht e locul important al transitului fluvial.

Organizația politică a acestor orașe e în

funcţie de rostul lor economic. Nimeni nu poate interveni în treburile comunei, ca simplu cetăţean. Este necesar să aparţină unui grup legal. Jus civitatis nu are decât cel înscris într'un ordin al meseriaşilor. Uneori grupările meseriaşilor au aceeaşi importanţă în cadrul vieţii publice a oraşului, alteori nu.

Scopul organizării „membrilor" burgheziei relevă clar tendinţa de a avea un echilibru stabil. Aceste democraţii nu se abandonează forţei oarbe a numărului, ca cele moderne. „Elles s'eforcent, si l'on peut ainsi dire, de doser les sauffrages et d'adapter, le plus exactement possible, l'organisation politique à l'organisation sociale" 15). Totuşi, acest echilibru odată ajuns, e foarte greu de menţinut. De aci, în secolul XIV e o continuă fluctuaţie a constituţiilor urbane. Mai ales istoria oraşului Gand e deosebit de vie din acest punct de vedere.

Interesant e raportul dintre democraţiile urbane şi stat. Guvernământul municipal are o tendinţă republicană în tot cursul evului mediu. Faptul e natural, căci oraşele erau un fel de stat în stat, mai ales sub regimul democratic. In Franţa şi în Anglia puterea regală a fost destul de mare pentru a se opune acestor tendinţe şi pentru a triumfa. In Italia şi în Germania, slăbiciunea principilor a făcut posibilă apariţia oraşelor libere. In Ţările de Jos e o stare intermediară. Oraşele se bucură de autonomie, însă în cadrul Principatelor. De ce n'au ajuns aceste oraşe la o libertate totală faţă de principi, când Gand şi Bruges cutezară să înfrunte şi pe regele Franţei?

In definitiv, oraşul german n'a cunoscut o libertate decât în sensul că a scăpat de autoritatea apropiată a contelui sau a episcopului şi a trecut sub autoritatea împăratului. Pentru Ţările de Jos împăratul era un străin; oraşele nu se plâng monarhului, ci mai curând Papei.

Această putere a stării a treia a fost creată de nobili. Căci neajungându-le veniturile, ei au cerut suplimente de la orăşeni. Orăşenii bogaţi plătiră sumele cerute, dar pretinseră privilegii.

În Flandra, în Brabant, în Olanda, în ţara Liège-ului starea a treia dobândeşte o mare putere în „parlamentele" şi adunarile de stat. In Brabant, Carta din Cortenberg 1312 instituc un consiliu de guvernamânt, în care se afla: patru cavaleri şi 10 reprezentanţi ai oraşelor. In ţara Liège-ului, tribunalul celor douazeci şi doi (1373) cuprinde patru canonici, patru nobili şi 14 burghezi.

Asupra desvoltării ulterioare a oraşelor din Ţările de Jos nu vom mai continua. Din expunerea de pâna acum, facuta întocmai dupa H. Pirenne, se desprinde clar caracterul intern al oraşului care prevesteşte oraşele moderne şi formele de guvernământ corespunzatoare regimului economic capitalist din Apusul Europei.

Naşterea oraşului democratic în evul mediu este un fenomen care nu se gaseşte în alta parte afară de Europa occidentala. Asupra consecinţelor acestui spirit nou în economia, cultura ca şi viaţa politica europeana s'au scris numeroase studii. Fie amintit dintre cele scrise în limba română, studiul mai recent al d-lui prof. Andrei Oţetea 16), care se ocupa de faza precapitalistă mai ales în oraşele Italici.

Asupra deosebirii dintre oraşul occidental şi cel oriental se ocupa pe larg Max Weber în a sa „Grundriss der Sozialökonomic" 17), arătând că deosebirea esenţială dintre cele doua feluri de oraşe consistă în faptul ca oraşul medieval din Occident a putut cuceri, în desvoltarea sa, formele unei vieţi de libertate, de individualism şi deci a putut pregati viaţa politică modernă.

Idea comunei trece şi canalul Mânecii, iar House of Commons este Camera judeţelor, a oraşelor şi a universitaţilor, înainte de a fi „Camera Comunelor". Anglia trece astfel la o legătură între rege şi comunitaţile regatului, înainte de a trece de la feudalism la noua închegare a vieţii politice naţionale.

Privind prin această perspectiva ampla, studiul lui Pirenne ne dă informaţiuni bogate asupra oraşelor din Ţarile de Jos dar şi asupra spiritului general orăşenesc din Europa acelor timpuri. Este epoca genezei unui altfel de oraş

15) *H. Pirenne*, op. cit., pag. 218.

16) Renaşterea şi Reforma, Fundaţia Regală pentru literatură şi artă. Bucureşti 1941.

17) Vol. I, II, Halbband, Capitolul „*Die Stadt des Okzidents*", pag. 529 şi urm. Vezi şi pag. 523

decât cel cunoscut până atunci, cu atât mai interesant cu cât constitue articulaţia hotărîtoare. care desparte evoluţia oraşului european occidental spre deosebire de cea a oraşului din Asia sau din Europa răsăriteană şi sud-estică, unde oraşele rămân la formele medievale, până în epoca de înflorire a capitalismului european, când trec în mod brusc în raza de influenţă a acestuia.

5.

Un punct de vedere sociologic este cel al lui Gaston Richard, care nu se desminte nici de data aceasta ca reprezentat al unei sociologii idealist critice, văzând în forţele sociale mai ales fapte din domeniul vieţii sufleteşti şi spirituale 18). După Gaston Richard, între sat şi oraş există o deosebire din punct de vedere cantitativ şi calitativ. Cel de al doilea aspect caracterizează oraşul ca o vatră de cultură morală şi intelectuală, cât şi ca centru de civilizaţie materială. Oraşul este „cetate", adică o persoană morală, o persoană colectivă, conştientă de existenţa sa şi de acţiunea pe care o poate exercita pentru propriul său destin. „De aci, zice Gaston Richard, scopul nostru va fi de a demonstra interesul pe care-l prezintă pentru sociologie şi pentru aplicaţiile ei posibile studiul aspectului calitativ, al formării şi al vieţii urbane" 19).

O explicare statistică şi cantitativă a deosebirii dintre sat şi oraş nu este în măsură să epuizeze diferenţele. Această metodă, oricare i-ar fi legitimarea şi valoarea, constitue o întrebare asupra posibilităţii sale de a satisface pe un sociolog. Simpla considerare a deplasării şi aglomerării populaţiei dela sat la oraş implică, din punct de vedere metodic, subordonarea sociologiei faţă de demografie. După Gaston Richard, considerând că arheologia ar fi istoria artei, arheologii ar fi în cea mai mare măsură să ne explice originile cele mai depărtate ale vieţii urbane. Viaţa urbană presupune antecedenţa vieţii rurale, care, în formele ei primitive, poate fi studiată şi la negri. Tot aşa, viaţa urbană americană continuă pe acea din Europa. Iar acea din Grecia antică continua viaţa oraşelor din Egipt, Babilon, Fenicia, etc.

Pentru originea oraşului e importantă comparaţia între viaţa civilizată şi urbană a Europei meridionale, din timpul imperiului roman ajuns la apogeu, şi cea a Europei de Nord. In evul mediu Nordul imită întru totul Sudul. In mulţimea de fapte şi de date care pot fi culese în legătură cu filiaţiile, influenţele şi desvoltările oraşelor în diferite regiuni, cercetătorii se pierd. Ei vin din diferite specialităţi de studiu şi cu metode deosebite. De aceea este necesar să se găsească ipoteze generale pentru toţi aceşti studioşi.

„Sociologul ar risca să fie înnecat în valurile datelor arheologice dacă n'ar putea să degajeze un fapt general, susceptibil de a fi acceptat de către demograf ca şi de sociolog, de istoric, precum şi de arheolog. Acest fapt este **sinoichismul**, termen pentru care reclamăm indulgenţa de care beneficiază alte împrumuturi făcute de la Greci de către limba politică curentă. Un exemplu: autarhia.

Sinoichismul (συνοιχία) desemnează faptul sau voinţa de a locui împreună. El poate deci însemna totodată simpla aglomeraţie de indivizi şi de familii în acelaş loc, ca şi viaţa morală a unui oraş. El modelează unitatea. Termenul comportă variaţiuni, autorizând distincţia unui sinoichism simplu şi al unuia complex" 20).

Gaston Richard numeşte sinoichism simplu „integrarea mai multor comune în unitatea unui corp municipal". Fiecare dintre satele din care s'a format oraşul devin cartiere, păstrându-şi fizionomia şi tradiţiile. Iar sinoichismul complex este caracterizat prin cooperarea durabilă a funcţiunilor sociale, localizate în cartiére, transformându-şi viaţa proprie în organe ale

---

18) *Travaux du XIV Congrès International de Sociologie*, Bucureşti 1940. — în Bibliothèque de Sociologie, Éthique de Politique, sous la direction de *D. Gusti*. I-er vol., Série C — La ville. *„L'agglomération urbaine et la cité"*, pag. 64–73,

19) *Travaux*,.., op. cit., pag 64

20) *G. Richard*, op. cit,, pag. 67.

unei vieţi comune. Părţile oraşului au fiecare o fizionomie proprie, dar sunt cu totul subordonate unităţii oraşului.

La această diviziune a sinoichismului trebue adăugate alte două operaţiuni, a căror valoare inductivă nu poate fi trecută cu vederea.

„Prima este clasificarea formelor vieţii urbane de la cele mai simple şi primitive la cele mai moderne. A doua este aplicarea legii de abreviere (de concentrare) a formelor simple, care trec la forme mai complexe" 21).

Este necesar să distingem cel puţin patru tipuri ale vieţii urbane, care corespund modurilor diferite de formaţie şi unor funcţiuni diferite, fie şi în viaţa unui stat mai puţin desvoltat. Aceste sunt: fortărcaţa; sanctuarul; portul; centrul industrial.

Fortăreaţa (**acropole, oppidum, burg**) este, poate, tipul cel mai primitiv al vieţii urbane. Sanctuarul e aproape tot atât de vechiu. El poate fi loc de închinare, de pelerinaj sau centru episcopal. In antichitate, acropole reprezenta primul tip, iar „eleusis" pe cel de al doilea. Portul apare odată cu navigaţia. Centrul industrial e un tip mai modern, şi adeseori nu este decât o transformare a târgului. In realitate, avem o reunire, prin sinoichism, a tipurilor de mai sus.

Această inducţie se completează prin legea abreviaţiei, lege comună biologici, psihologiei şi sociologiei. Ea explică trecerea formelor simple la forme complexe. In oraşele Europei de Nord, ca şi în America, evoluţia a fost comprimată şi trecerile s'au făcut aproape în mod insesisabil. Exemplul hansei teutonice ne arată o trecere repede de la viaţa rurală la cea urbană. La fel în America, oraşele de coastă se ridică direct din viaţa rurală, mai repede decât cele europene şi mai ales mediteraniene. Cele de pe coasta Pacificului şi de pe malul marilor lacuri (Détroit, Cleveland, Seattle, San Francisco, Los Angeles) cresc mai repede decât cele care datează din perioada colonială (Boston, New-York). Oraşele Franţei prezintă un caz privilegiat, fiind la marginea imperiului roman.

Pentru a ilustra cele două feluri de sinoichism avem exemplul Parisului şi al oraşului Périgueux, în centrul vaii Dordogne. Oraşul are o parte antica „cetatea" şi o parte medievala numită „le bourg" sau „l'evêché". In afara de acestea, s'a desvoltat oraşul modern. Cele două parţi vechi sunt considerate azi ca nişte cartiere desmoştenite. In evul mediu ele erau autonome, totuşi, în prezent, formeaza o unitate. Este un caz de sinoichism simplu.

Parisul e un caz de sinoichism complex. Istoria oraşului se desfăşoara în patru faze: Lutecia — menţionat de Cezar (I ; oraşul medieval (II); cel modern care are doua perioade: pâna la 1857 (III şi dela 1857 , când s'au alipit la vechiul oraş înca zece oraşele suburbane, care azi nu mai pot fi deosebite IV . Toata istoria Parisului este o continuă subsumare a diferitelor regiuni urbane, care lupta sa-şi pastreze autonomia. Universitatea se lupta cu reunirea comercianţilor; până în cele din urma comerţul se completa prin faima universităţii, iar aceasta avea nevoie de bogata şi comercianţi, industriaşi şi de burghezie regala.

„Raţiunea sinoichismului este mai întâi de toate pacificarea raporturilor între grupurile umane vecine. Dar autoritatea municipala are nevoie de concursul grupurilor, iar acestea cer instituţii, fara de care pacificarea n'ar putea fi durabila. Aceste instituţii n'ar prinde radacini daca oraşul n'ar deveni o „cité" cetate în sens civil), daca n'ar dobândi şi conserva conştiinţa personalitaţii sale colective, distingându-se astfel de o massa populara confuza, mereu în creştere şi adeseori reînnoita prin imigraţie" 22).

Una dintre problemele sociologiei urbane, după Gaston Richard, este aceea de a scoate în evidenţa raportul dublu al instituţiilor municipale; pe de o parte instituţiile domestice, fraţiile multiforme carora satul le datoreaza forma sa permanenta şi pe de alta parte raportul lor cu instituţiile politice. Chiar daca un oraş continua viaţa unui sat, el poate sa se formeze după modelul altor oraşe primitive. La popoarele Indiei şi la cele slave se poate vedea legatura între instituţiile municipale ele-

21) *G Richard*, op. cit., pag. 68.
22) *G Richard*, op. cit., pag. 67 şi 67–73.

mentare și instituțiile domestice. In ceea ce privește transformarea instituțiilor municipale în instituții politice, ea poate fi observată și studiata cu multe șanse în Elveția. Deasemenea, Camera Comunelor, ca nume și origine, se explica prin acest raport 23).

Gaston Richard aduce completări însemnate în problema genezei orașelor. El desprinde elementul de coeziune socială, așezându-l ca un principiu dinamic, care formează centrele urbane. Este „voința de a trai împreună". Criteriul lui Gaston Richard, atât de larg cuprinzator, îl putem aplica și la formarea satelor, ca o reunire de gospodarii (΄οι κία), de locuințe. Sociologul francez vede închegarea unităților sociale urbane pe baza unei forțe interne a lor, forța de natură sufletească și morala.

Evident ca și acest principiu nu poate să ne explice toate cazurile de geneză urbană, caci unitațile sociale nu sunt numai creșteri din interior, ci și efecte ale unor ciocniri și lupte cu alte unitați sau cu medii de alt ordin decât cel social (biologic, geografic, etc.). O unitate se desprinde și se formează ca atare fața de o realitate care este altceva decât ea.

Important este că la geneza orașului, totuși, trebuie sa ținem seama de factorul intern, care imprima ritmul desvoltarii. Numai astfel desvoltarea orașului are un sens și se conduce, în existența sa, de o idee, fapt pe care a știut sa-l releve profesorul Gaston Richard.

6.

D-l prof. W. Hellpach 24) se întreabă cum s'au nascut orașele. Citând un autor mai vechiu (G. v. Below, „Das ältere deutsche Städtewesen und Bürgertum", remarcă faptul că orașele germane au apărut dintr'odata. Apariția este instantanee, surprinzatoare și generală. In secolul XI, Germanii se pomenesc cu orașe. Chiar daca acestea au o preistorie, ele s'au ridicat și s'au impus atenției generale în mod neașteptat. Termenul german de Bürger arată ca locuitorii continuă pe cei care au locuit în cuprinsul unui Burg. Cum se explică acest fenomen al apariției neașteptate?

In ultimele secole asistăm la o naștere voită a orașelor: Washington, Canberra, Karlsruhe. Dar dacă am cerceta bine, am vedea că și aci intervin factori care trec de voința inițială. Washington urma să fie un centru politic cu o reședință liniștită. A devenit cu totul altceva. Dar și orașelor antice li se atribue o geneză datorită voinței unei persoane (Cartagina—Dido; Roma—Romulus și Remus, etc.). Se poate constata și vedea cu ochii noștri cum unele sate devin orașe mai ales în regiune industrială.

Totuși, originea orașelor e învăluită în întuneric.

In Germania, orașele apar între anii 900 și 1250, deci, în cursul evului mediu de mijloc. Este o epocă în continuarea unei alte epoci — și atunci: prima constatare ce se poate face referitor la nașterea acestor orașe, formulată negativ, este că apariția orașelor nu corespunde unei epoci de început. Deci nu este un fenomen primar. Nașterea orașelor presupune o treaptă culturală anumită. Ea e un fenomen de cultură, spre deosebire de unul „de natură" (natural). Dacă distingem un început, un mijloc și o epocă târzie în civilizație, în economie, în cultură, etc., atunci apariția orașelor trebue situată în epoca de mijloc. In epoca de început nu apar decât nuclee; iar epoca târzie se caracterizează printr'o urbanizare excesivă. Lucrurile sunt adevărate cel puțin pentru Europa occidentală. Aceste ipoteze ar trebui verificate, dacă se aplică tuturor popoarelor și oricăror forme de cultură.

Se poate constata că în anumite cantoane ale Alpilor satele sunt clădite în mod urban, pe de altă parte, civilizația romană târzie este o civilizație exclusiv orășenească. Această urbanizare se extinde la întreaga Mediterană, căci mediteranianul înclină să trăiască „in foro", în „α μορα".Omul mediteranian are o puternică trebuință de a trăi în apropierea altor oameni,

---

23) *Gaston Richard*, op. cit, pag. 72–73.

24) *W. Hellpach*, Stadtvolk Über die Dreifalt seines Ursprungs und seiner Erforschung, in Bevölkerungsbiologie der Grossstadt, herausgegeben von *Egon Freiherr von Eckstedt*, Ford, Enke-Verlag Stuttgart, 1941.

de a vorbi, de a gesticula. Un autor, care a cercetat nouile colonii agricole italiene cu casele coloniştilor depărtate una de alta, a putut observa o oarecare nemulţumire pe faţa oamenilor, întrucât aceştia ar fi vrut să aibă casele la un loc 25).

Dacă această tendinţă spre urbanitate este atât de organică în Mediterană, cum se explică faptul că în ultimele secole popoarele germanice au ajuns la un maximum de urbanizare? Cu cât sunt mai nordice popoarele germane, cu atât şi aşezările lor sunt mai împrăştiate, ba şi satele sunt resfirate în curţi aparte.

De aci trebue să tragem concluzia că trăirea la oraş nu este ceva specific unor rase, ci că aceasta depinde de tehnica şi de gradul de cultură al unui popor 26). Ea depinde în general de **starea spirituală specifică a epocei de cultură.** Aceste stări spirituale specifice se pot forma în mai multe feluri.

1. In cuprinsul unui popor sau al unui cerc (complex) de popoare apar diferite tipuri de oameni ca rasă, impunându-se succesiv printr'o vitalitate mai mare.

2. Anumite stări de spirit obiective (valoare, ordine, creaţie) nasc, de la ele, noi stări de spirit, după o **normă specifică.**

3. Se poate întâmpla ca acele stări noui de spirit să ceară un nou tip de om, să-l ceară şi să-l impună, închizând astfel posibilitatea ca:

4. Să se nască o stare de spirit în conformitate cu norma specifică a poporului sau a grupului de popoare: „Omul nou" încheie astfel şi ciclul de desvoltare şi da naştere unei alte norme specifice de propagare a nouilor stări de spirit.

Revenind la chestiune, rezultă că în desvoltarea oraşelor în Europa nordică şi cea mediteraniană, au intervenit motive cu totul diferite. Dacă rasa mediteraniană are predispoziţia de a trăi între ziduri şi în spirit urban (Stenözese), desvoltarea acestei stări de fapt trebuia să ducă la supraurbanizare în epoca de azi. Iar cum, de altă parte, rasa nordică are tendinţa de a trăi în aşezări resfirate (Eurozese), faptul că totuşi a ajuns la o mare urbanizare, nu s'ar explica decât prin apariţia nou tip de om, însetat de viaţa urbană, adaugându-se şi consideraţiunea că norma aşezărilor omeneşti este de a trece spre massarea locuinţelor şi apoi la orăşenizarea popoarelor.

Toemai paradoxul urbanizării popoarelor nordice explică şi excesul, căci popoarele mediteraniene au din capul locului un anumit grad de familiarizare cu viaţa urbană. Iar urbanizarea excesivă a epocei târzii romane, se explică prin faza avansată de cultură şi civilizaţie, care presupune oraşenizare până la limita extremă. Posibilităţile tehnice şi pretenţiile de confort sunt mai mari, astazi, la nordici decât la mediteranieni. Urbanizarea nordicilor a apărut prin opoziţie; caci omul nordic s'a urbanizat combatând viaţa rurala, pe când omul mediteranian aproape ca nu face deosebirea între sat şi oraş. In orice caz, diferenţa între sat şi oraş nu este o „problema" în cuprinsul ţarilor mediteraniene.

Şi W. Hellpach, pe lângă atâţia autori germani de azi, susţine că orăşenizarea excesivă a Germaniei se datoreşte unui „spirit corupt" german, a unui fel de a fi care a tradat natura adevărată a poporului german — popor de agricultori prin excelenţa (vezi şi Hans F. R. Günther).

Rezumând, Hellpach fixeaza trei linii de geneză a oraşului:

1. Ca fel de aşezare omenească, pe un spaţiu restrâns. Oraşul apare ca o caracteristica a anumitor rase, care au tendinţa de a locui în centre (în „poloizi"), carora să le imprime imediat caracterul urban. Avem, astfel, o naştere a oraşului prin însuşirile specifice şi „naturale" ale anumitor popoare şi rase.

2. Printr'o „corupere" — deviere — a specificului unor popoare sau rase, care fiind mânate de un spirit nou, minoritar — cum a fost la Germani tendinţa de urbanizare de pe urma înfloririi liberalismului economic în sec. XVIII şi XIX —, prin opoziţie cu tendinţa originară şi veche a poporului sau a rasei respective.

---

25) *J. Grober*, Die medizinischen, hygienisch-technischen und sozialen Hilfsmittel der italienischen Ackerbausiedlungen usw., (1941), apud *Hellpach*, op. cit. Bevölkerungsbiologie der Grossstadt, p. 85.

26) *Hellpach*, op. cit., pag. 85.

3. In sfârşit, naşterea oraşelor se explică prin faza culturală şi de civilizaţie mai înaintată a unor popoare sau rase.

Fiecare din aceste trei forme de, apariţie a oraşului poate fi cercetată ştiinţific prin prisma mai multor discipline. Dar Hellpach indică pentru fiecare formă câte o disciplină ştiinţifică, anume pe aceea care este mai potrivită.

1. De aşezările specifice (artgemessene Stenözesen) se va ocupa mai ales ştiinţa populaţici, în special ramura ei care poate fi numită oikografia. Cum se aşează anumite popoare cu locuinţele lor, cum clădesc, cum locuiesc, cum traiesc în spaţiu oameni din regiuni diferite? In mod cert, aşezările unor clane, neamuri sau popoare apar ca omogene din punct de vedere oikografic. Antropologia ar trebui să încerce să vadă care este corespondenţa între aşezarea centrelor umane şi tipurile rasiale. S'ar putea să nu fie o corespondenţă, ci ar interveni factorii cosmologici, care ar explica un anumit fel de a clădi, de pildă. Totuşi se constată următorul paradox: la pol, oamenii se răspândesc, trăiesc în aşezări resfirate, iar mai la Sud, deşi clima e caldă, ei se adună şi trăiesc în aşezări aglomerate.

2. Domeniul aşezărilor omeneşti, aşa zise „corupte", anormali, (abartige Stenözesen), va trebui să-l cerceteze mai ales antropologia. Va fi necesară o stabilire a tipului rasial în cadrul unei naţiuni, eventual o cercetare în cuprinsul unei familii de popoare de aceaşi limbă (popoarele romanice, slave, ugrofine, etc.), pentru a se stabili categoriile de indivizi care au tendinţa de a pleca la oraş şi de a se stabili acolo. Psihologia, psihotehnica şi genealogia îşi vor avea partea lor. Ştiinţa medicală a constituţiei corpului uman va putea stabili o asemenea „corupere" — nu degenerare — a specificului rasial sau naţional şi va putea fixa şi tipurile regionale, în cadrul naţiunii.

3. De aşezările omeneşti privite prin prisma epocilor de cultură se va ocupa ştiinţa istoriei culturii. Ea va trebui să stabilească dacă într'adevăr, la o anumită treaptă de cultură şi de diferenţiere sociala, vor apare oraşe sau nu. Ar fi de cercetat efectul asupra unor popoare, atunci când acestea vin în contact cu o civilizaţie urbana, — de pilda, momentul când Germanii au venit în contact cu civilizaţia antică romană.

O încoronare a acestor cercetări va aduce sociologia, care va trebui să fixeze şi rolul întemeietorilor de oraşe în diversele epoci de cultură.

Aceste ramuri ale ştiinţei vor putea circumscrie în termeni mai precişi condiţiunile genetice ale oraşului. Ele ne vor da primele momente şi caracteristici ale aşezărilor urbane în raport cu locuitorii lor.

O observaţie a lui Hellpach, asupra căreia e bine să ne oprim, atrage atenţiunea asupra relativităţii cercetărilor sociale bazate pe istorie: „Orice perspectivă istorică e desavantajată de factorul evident al nesiguranţei" (op. cit. pag. 90). Istoria ne oferă un material atât de bogat şi atât de complex, încât asupra aceluiaş fenomen se pot emite serii de ipoteze. De aceea, cercetările de azi despre originea oraşelor ar trebui să fie mai ales cercetări de teren, cercetând mai întâi realitatea umană, a acelor ce vor pleca la oraş, cercetând apoi pe aceiaşi oameni în momentul sosirii lor în oraş şi după un timp dela stabilirea lor în centrele urbane.

Masura în care influenţează, în sânul unei naţiuni, un anumit caracter rasial şi psihic tendinţa de a pleca la oraş, nu ne poate fi relevată prin studii exclusiv istorice. Trebue să intervină cercetările asupra situaţiei actuale, cercetări care pot elimina factorii neînsemnaţi şi pot stabili pe cei esenţiali. „Ce este de fapt poporul de orăşeni, ce înseamnă el şi ce poate deveni acesta — e o întrebare vitală pentru viitorul popoarelor...". „Dar în toate chestiunile vitale se poate acţiona cu succes numai dacă se face ceeace e bazat pe realitate. Voinţa cea mai bună rămâne oarbă fără cunoaşterea adevărului — precum şi acesta îşi pierde consistenţa fără o voinţă puternică" 27).

W. Hellpach emite aşadar trei ipoteze asupra genezei oraşelor, ajungând la concluzia că o cercetare ştiinţifică îşi are rostul mai ales pe baza unei cunoaşteri de teren. Astfel se vor

27) Vezi *W. Hellpach*, op. cit., pag. 94.

fixa caracterele populaţiei, tipurile rasiale şi stadiul de civilizaţie generator de centre urbane.

7.

In America, sociologia urbană şi-a croit un drum bine marcat. Ea s'a desvoltat, cum am arătat şi într'un capitol anterior, în direcţia unei tehnici urbane 28). Sociologii americani intră imediat în problemele zilei, privind mereu chestiunile din interiorul vieţii urbane şi adâncind aspectele de ordin practic. Locuinţa, cartierele, sănătatea, apa, circulaţia, etc. sunt obiectele cercetărilor. Oraşele apar şi cresc necontenit. Interesează rezolvirea practică a unor chestiuni precise şi limitate. Această privire a lucrurilor are marele avantaj că poate da rezultate imediate şi previzibile.

In Europa, sociologia în general şi în mod special cea urbană, are un caracter mai abstract. Studiile de sociologie urbană poartă mai ales haina istoriei. Şi pe când Americanii privesc problemele în cadrul şi din interiorul vieţii urbane, oamenii de ştiinţă europeni contemplă oraşul mai ales ca o unitate socială deosebită de alte unităţi şi care se defineşte mai bine prin opoziţie cu viaţa rurală. Adeseori, în Europa, istoria unui oraş e chiar istoria unui stat. Individualităţile urbane europene sunt evidente. Dacă considerăm oraşe ca Roma, — în care avem pentru fiecare fază istorică un alt oraş, în cuprinsul aceloraşi ziduri —, vom trebui să ne referim şi la alte realităţi decât cele strict legate de o tehnică orăşenească. De altfel, cum observă foarte just Gaston Richard, oraşul american continuă evoluţia urbană europeană, dar aceasta e o continuare abreviată până la o anumită fază, după care metropolele americane şi-au trasat drumul lor de libertate şi înflorire.

Dar nu numai deosebiri de asemenea natură sunt de reţinut, în cuprinsul sociologiei urbane internaţionale. Chiar în Europa, nu avem aceaşi desvoltare a oraşelor. Europa occidentala cunoaşte o alta evoluţie, spre deosebire de Europa răsăriteană şi sud-estica. Condiţiunile de naştere şi de desvoltare au fost aci altele. Oraşul medieval, sub forma sa „democratică" ramâne ceva necunoscut în Europa răsăriteana. Dependenţa centrelor urbane de puterea monarhului sau a principelui este directa şi simţită. Nici pe departe nu încape aci vreo posibilitate de libertate a orăşenilor, chiar daca viaţa economică ajunge la momente de mare prosperitate. Despotismul monarhilor, instabilitatea şi nesiguranţa vieţii de stat nu permit desvoltarea unor forme sociale echilibrate. Economia medievală rămâne aci închistata în formele ei stravechi şi nu poate găsi o ieşire decât odata cu spargerea tiparelor politice şi economice anacronice, prin apunerea imperiului otoman şi prin deschiderea schimbului, în toate domeniile, cu Apusul.

In alte capitole ale acestei lucrari vom cauta să adâncim şi să desprindem cât mai bine asemenea deosebiri, cu tot cortegiul lor de consecinţe şi semnificaţii.

Voim să indicăm, în această ordine de idei, faptul că o cercetare genetică a oraşelor îşi are importanţa tocmai pentru elucidarea acestor evoluţii deosebite şi care nu pot fi neglijate, căci urmele lor persistă în realitatea prezenta.

Afară de observaţiunile de ordin general, ni se mai impun şi altele. Cum am văzut, René Maunier face o schemă a formelor originare ale oraşului, privind apoi aceste forme din punct de vedere morfologic şi funcţional. Metoda lui R. Maunier este o combinare între metoda istoric-comparată şi metoda etnografică, cum i se zicea pe vremuri; de cercetari sociologice pe teren, îi zicem azi, completând-o.

---

28) Ca exemple de sociologie urbană americană citâm: *Earl E. Muntz*, Urban Sociology, The Macmilian Company, New-York, 1938. Cartea are următoarele capitole: Evoluţia oraşelor moderne; Aşezarea; Sănătatea publică; Educaţia în oraşul modern; Recreaţia urbană. De asemenea, amintim lucrarea mai cuprinzătoare a autorilor *N. P. Gist* şi *L. A. Halbert*, Urban Sociology, Crowell, New-York, 1933, cu capitolele: Comunităţile urbane; Definiţii; Clasificări; Aşezare; Desvoltare; Ecologie; Imigraţie Tipuri sociale; Patologie; Organizaţia politică şi economică; Urbanism; Perspective de viitor.

Viaţa triburilor oferă prilejul unor cercetări fructuoase pentru a desprinde caracterul incipient al „precepitarilor" urbane. Metoda aceasta poate fi folosită cu multe şanse la noi în ţară, unde fenomene de trecere dela aşezările rurale la cele urbane trebue să se producă sub ochii noştri, dar ele rămân încă neobservate şi nestudiate. Fixarea în forme raţionale şi sistematice a unor asemenea momente de trecere dela rural la urban, bineînţeles sub raportul unor schimbări profunde, este în mod cert o operă care merită să fie întreprinsă cu deosebită atenţie la noi în România. Ne-am putea pune cam următoarele întrebări: care feluri de geneză urbană sunt mai frecvente la noi în ţară? Cele prin contracţiunea mai multor sate, prin combinarea factorului comercial cu un loc administrativ ca pretura, judecătoria, sau cu un centru militar; locurile de închinare, unde sosesc pelerinii, răscrucile de drumuri comerciale sau pur şi simplu creşterea spontană a unor centre rurale până ajung la forme urbane? Aceste cercetări ar lămuri multe aspecte ale României moderne; în oarecare măsură, cercetarea prezentului ar putea arunca lumină şi asupra trecutului. S'a adeverit că drumurile actuale sunt aceleaşi ca şi acum 1000 şi chiar 2000 de ani; aceleaşi drumuri strategice, aceleaşi vaduri ale mărfurilor.

Apoi, acest studiu al naşterii oraşului actual ar trebui întregit cu cercetări de ordin biologic, naţional şi cultural. Sugestiile date de W. Hellpach şi de alţii ar trebui să ne preocupe în măsura în care asemenea ipoteze pot fi rodnice şi verificabile.

Convingerea noastră este că viaţa sătească a României nu va putea progresa decât în strânsă legătură cu o desvoltare urbană, pe cât posibil şi aceasta „organică" şi în funcţie de realităţile naţionale. Care este felul oraşului potrivit nevoilor noastre, ce amploare convine să i se dea? Va fi nevoie de noui centre urbane — în alte părţi se studiază ridicarea de oraşe mici şi mijlocii, adevărate centre de colectare, de transformare şi de expediere a produselor regiunii din jur —, cum vor arăta aceste centre, etc. este o chestiune care nu o precizăm aci. In orice caz, terenul trebuie mai întâi cunoscut. Este necesar să ne dăm seama care e fenomenul „natural", spontan, care se desfăşoară în cuprinsul României moderne sub raportul genezei urbane.

Iată, câteva din observaţiunile care se pot face în jurul ipotezelor expuse mai sus. Reţinem deocamdată deosebirea între geneza şi evoluţia oraşelor occidentale faţă de cele ale Europei orientale şi necesitatea de a fixa formele genetice ale oraşului românesc, care apare în epoca noastră.

LEON ŢOPA

RAPORT PENTRU CHEMAREA D-LUI TRAIAN HERSENI LA CATEDRA DE SOCIOLOGIE NAŢIONALĂ, VACANTĂ LA FACULTATEA DE DREPT DIN CLUJ-SIBIU [1].

Pentru ocuparea catedrei de „Sociologie Naţională”, vacantă la Facultatea de Drept dela Universitatea din Cluj „Regele Ferdinand I”, Sibiu, propunem conform legii, chemarea d-lui Traian Herseni, din următoarele consideraţii:

1. D-l Traian Herseni, doctor în filosofie şi litere, cu studii speciale de sociologie, la Universitatea din Berlin, unde a fost ca bursier al Statului, în urma recomandaţiei Facultăţii de Filosofie şi Litere din Bucureşti, timp de un an, este conferenţiar de Sociologie Rurală la Universitatea din Bucureşti.

D-sa este şi membru corespondent al Institutului Internaţional de Sociologie.

D-l Traian Herseni a desvoltat patru forme de activităţi:

1. Activitatea didactică.

D-l Herseni a fost profesor suplinitor de filosofie şi drept la Liceul „Gheorghe Lazăr” din Bucureşti; este profesor de Etică socială la „Şcoala superioară de asistenţă socială” din Bucureşti; a fost asistent pe lângă catedra de Sociologie, Etică şi Politică din Bucureşti, în care calitate a condus Seminarul de Sociologie şi de Sociologie Rurală. Timp de doi ani când titularul catedrei avea însărcinări de Stat în străinătate, d-l Herseni a fost suplinitorul Catedrei de Sociologie şi Etică, conducând şi Seminarul, tratând la curs şi seminar materii fundamentale, ca: Introducerea în sociologie, Problemele generale ale sociologiei, Istoria doctrinelor sociologice, Sociologia satului românesc, Metodele sociologiei, Monografia sociologiei (cu aplicări pe teren cu studenţii), Problemele actuale ale satului românesc, Scrieri privitoare la vieaţa socială românească: sociologie, etnografie şi folklor.

D-l Herseni a reuşit să dea o excelenta pregătire seminariala studenţilor. Rezultatul s'a putut constata la examenele de sfârşit de an când profesorul titular cerând neapărat pentru admiterea la examen şi lucrări seminariale, studenţii seminarului d-lui T. Herseni erau dintre cei mai bine pregătiţi.

Activitatea didactică a d-lui T. Herseni s'a completat prin publicarea împreuna cu titularul Catedrei de Sociologie din Bucureşti, a unui manual pentru clasa 8-a a învăţământului secundar, cu titlul: **„Elemente de sociologie, cu aplicări la cunoaşterea Ţării şi a Neamului nostru”**. Din felul cum este conceput şi redactat, acest manual depăşeşte cadrul unui simplu ma-

[1]) In conformitate cu dispoziţiunile art. 64 din legea de organizare a învăţământului superior Ministerul publică în Monitorul Oficial, Luni 14 Decemvrie 1944, Nr. 293 (an. CX) pp. 10846-10849, raportul Comisiunii de chemare prin numire ca titular la Catedra de Sociologie Naţională dela Facultatea de Drept a Universităţii din Cluj-Sibiu.

Nr. 257.805/942.

nual de şcoală fiind utilizat şi de oricine doreşte o primă iniţiere în problema sociologiei.

2. D-l Traian Herseni are o bogată activitate desfăşurată pe teren.

D-sa a participat la următoarele Campanii monografice, fiecare din ele durând una până la două luni, întreprinse de Seminarul de Sociologie şi de Institutul de Cercetări Sociale al României din Bucureşti. Astfel d-sa a luat parte la cercetarea sociologică de sate din aproape toate regiunile ţării: la monografia sociologică a satului Nerej (Vrancea-Putna), 1927; la monografia sociologică a satului **Fundul Moldovei** (Bucovina), 1928; a satului **Drăguş** (jud. Făgăraş), 1929; a satului **Cornova** (Basarabia), în 1931. In 1934 a participat la campania monografică întreprinsă de Astra, sub conducerea d-lui prof. I. Haţieganu, în satul Măguri (Munţii Apuseni), ca delegat al Institutului Social Român şi a funcţionat ca membru în comitetul de redactare şi conducător tehnic al lucrărilor din Măguri. In 1935 şi 1936 a luat parte la monografia sociologică a satului Şant (jud. Năsăud). Apoi d-l Traian Herseni a întreprins cu studenţii Seminarului de Sociologie, o anchetă sociologică privitoare la grupările de copii, în 1934 şi 1935; a cercetat cetele de feciori, ca organizaţie originală socială ţărănească în 70 de sate din Ţara Oltului în 1938; a condus cercetările în vederea unor monografii regionale a Ţării Oltului în 1939 (cercetare încă în curs); a făcut o anchetă asupra vieţii studenţilor cu Seminarul de Sociologie din Bucureşti în 1939-1940 şi o altă anchetă asupra vânzătorilor de ziare, în 1940/41, cu acelaşi seminar.

In sfârşit în anul 1941/42, d-l Herseni a primit, ca delegat al Institutului de Ştiinţe Sociale al României, o însărcinare specială din partea Guvernământului din Transnistria, de a studia satele transnistriene, cercetând mai ales regiunile cu populaţie moldovenească mai compactă din Transnistria, şi în special satele Speia, din jud. Tiraspol; Vasilcău din jud. Dubăsari şi Handrabura din jud. Ananiev.

Din această simplă enumerare se poate constata experienţa îndelungă, continuă şi sistematică pe care d-l Traian Herseni a dobândit-o în neobosita sa activitate de cercetător pe teren, şi care-l situiază printre fruntaşii cercetători ai satelor româneşti de pretutindeni.

3. Activitate de istoric al doctrinelor sociologice şi pentru o sociologie sistematică.

In studiul său de o largă informaţie critică: „Sociologia contemporană" din Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială (an. 1934), d-l Herseni scrie aceste rânduri ce caracterizează temperamentul său ştiinţific: „Grija noastră de căpetenie va fi să expunem, cât mai exact, deşi succint, concepţiile generale; notăm apoi în treacăt variantele şi le stabilim bilanţul aproape complet al activităţii sociologice de până acum, cu indicaţia precisă a câştigurilor care vor trebui păstrate, şi a lipsurilor care vor trebui împlinite. Dela istorie vom păşi astfel la sistematizare".

D-l Herseni analizează astfel: a) Curentele individualiste (mecanicismul, contractualismul, psihologismul şi relaţionismul); b) Curentele integraliste (naturalismul, istoricismul, sociologismul şi universalismul) şi c) Dincolo şi dincoace de individualism şi integralism (noologismul şi fenomenologismul).

D-l Herseni prin aceste studii dovedeşte o stăpânire completă a problemelor sociologice contemporane, oferind o spaţioasă contribuţie la clasificarea acestor doctrine. D-sa a tratat aceste probleme şi doctrine prin multe studii; citâm, bunăoară: Tendinţe noui în sociologia contemporană (Societatea de mâine, 1933); Socialul ca obiect de preocupare ştiinţifică în Universităţile germane (Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială, 1930); apoi nenumărate recenzii asupra celor mai noui apariţii în câmpul sociologiei, publicate în „Arhiva" şi „Sociologie Românească".

Aceste străduinţe de istoriograf al sociologiei şi-au găsit încoronarea într'o lucrare netipărită decât în parte „Elemente de istoria sociologiei"

şi în alta apărută sub titlul: „Sociologie românească”, încercare istorica, 1938, care oferă o orientare foarte documentată asupra preocupărilor sociologice în România, nu numai la sociologii propriu zişi, ci şi la autorii de seamă ai Ţării, ca literaţi, oameni de stat, economişti, filosofi, jurişti, istorici.

„Prin cercetarea critică a stadiului istoric în care se află sociologia, trecem pe nesimţite, afirmă d-l Herseni, la problemele sistematice ale ei, şi anume, adaogă d-sa, la problema realităţii sociale, a constituirii sociologiei ca ştiinţă autonomă şi a studiilor directe de sociologie”.

Iată programul de lucru al d-lui Traian Herseni:

„Intâia sarcină sistematică a sociologiei, precizează d-sa în teza sa de doctorat, apărută în 1935: „Realitatea socială. Incercare de ontologie regională”, este înfăţişarea realităţii sociale ca o regiune existenţială proprie cercetarea omului, a culturii şi a societăţii în ce ele au specific”.

Dar mai departe, d-l Herseni găseşte că, odată sociologia constituită, se ridică în chip firesc problema cunoaşterii în sens restrâns.

Iar în acest domeniu d-sa socoteşte şi mijloacele de cercetare, de unde nevoia unei metodologii sociologice.

Acestor probleme le-a închinat d-l Traian Herseni cele mai frumoase lucrări ale sale, care înseamnă în acelaşi timp şi contribuţii originale la cunoaşterea Naţiunii Române.

4. **Activitatea de sociologie naţională**, izvorîtă din activitatea desfăşurată pe teren, aşa cum a fost expusă în punctul 2.

Toate lucrările d-lui Herseni formează părţi integrante dintr'un program de lucru personal. D-sa cere ca: „să se aibă în vedere gândul nostru întreg, realizat numai fragmentar în lucrările de până acum, dar cuprins ca situaţie logică şi ca năzuinţă de înfăptuire în acest program”.

De aceea d-l Tr. Herseni ca o consecinţa logica a preocuparilor sale de construcţie istorică şi sistematica a sociologiei, trage următoarele concluzii necesare: „abia după lamurirea acestor probleme... integrate organic în problematica totala a sociologiei, ne putem socoti stăpâni pe ştiinţă şi putem trece la cercetarea propriu zisă a realitaţii sociale. De asta dată e vorba de studiul societaţii aşa cum se gaseşte ea în realitate, adica de cercetarea ştiinţifică şi directă a unitaţilor concrete de vieaţa socială”.

In acest scop a participat d-l Herseni la acele campanii monografice din satele româneşti, despre care am vorbit într'un capitol special (cap. 2), având în vedere însemnătatea lor.

Materialul cules şi redactat de d-l Herseni în aceste campanii n'a putut fi însa publicat în întregime, din lipsa de fonduri. Totuşi d-l Herseni a dat la iveală, din materialul redactat, următoarele contribuţii de valoare ştiinţifica originală şi de o deosebită importanţa, mai ales că se referă la cunoaşterea naţiunii române:

1. **Categoriile sociale cornovene** (Arhiva, 1932) cu discuţia mai ales a trei probleme, descoperite în satul Cornova din jud. Orhei-Basarabia), în timpul cercetarilor monografice: conştiinţa de categorie sociala deosebirea dintre mazili şi ţărani), distanţele sociale şi mecanismul de opinie publică.

2. In **„Individ şi societate în satul Fundul-Moldovei”**-Bucovina (Arhiva, 1933), se studiaza individul în vieaţa de familie şi vieaţa de Stat; conformism şi inovaţie (analiza obiceiului, individualizare şi socializare, analiza vieţii religioase) şi concluzii pentru teoria socialului.

3. **Observaţii sociologice privitoare la copiii din Drăguş**, jud. Fagăraş, publicata în „Arhiva” nr. 1-4, 1933, în care se analizeaza pe larg gruparile şi jocurile de copii şi se completeaza teoriile biotopice şi psihologice existente, ca o teorie proprie, sociologica. Studiul acesta a fost analizat şi de d-l Warnotte în „Revue de l'Institut de Sociologie” din Bruxelles, nr. 2, 1934, p. 425-427.

4. **Stâna din Munţii Făgăraşului** (Boabe de grâu, 1934), studii în care se prezinta aşezarea geografică, oile şi întreţinerea lor, ciobanii şi ciobănit, mânzările şi economia lor, celelalte animale din jurul stânii, sterpele şi sterparii, vieaţa spirituală a ciobanilor şi relaţiile lor sociale. Concluzia studiului este caracteristică pentru programul de lucru al d-lui Herseni: „aşa dar, a scris d-sa, o sociologie românească ar trebui să desluşească, în primul rând cele două chipuri de vieaţă socială etnică, stâna şi satul, stabilind atât însuşirile lor curate, cât şi cele amestecate”.

Studiul d-lui Herseni asupra stânii este prima cercetare sociologică în această materie.

5. **Probleme de sociologie pastorală** (în Studii şi Cercetări, Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică a Institutului de Ştiinţe Sociale al României, în Bucureşti, 1941), prezintă vederi noui asupra problemei sociologice a păstoritului, în deosebire de aşa zisele „cercetări folklorice ori etnografice”, pe baza unor cercetări personale, originale, pe teren, asupra Stânii Drăguşenilor, Stânele Nerejene (trei) şi a Stânelor bucovinene (cinci). Aceste studii pot fi considerate modele de cercetari comparative şi duc la o importantă încheiere asupra organizaţiei pastorale la Români (grupa problemelor şi ipotezelor de lucru în legătură cu păstoritul, asupra unei schiţe a unei sociologii pastorale şi, în sfârşit foarte judicioase gânduri **pentru o sociologie a poporului român**).

Lucrarea d-lui Herseni asupra „Sociologie pastorala” este, cred, cea mai remarcabilă contribuţie ce a apărut până acum la noi în această materie, iar în ce priveşte metoda întrebuinţata ar putea figura cu onoare printre cele mai bune cercetări pe care le numără sociologia straina.

6. La congresul internaţional de sociologie ce a avut loc în August 1935 la Bruxelles, d-l Herseni comunicând o parte din rezultatele la care a ajuns prin studiul stânei româneşti, sub titlul „L'organisation pastorale en Roumanie”. Comunicarea d-sale a determinat biroul Institutului Internaţional de Sociologie să-l proclame membru asociat al lui.

D-l Herseni a mai publicat remarcabile contribuţii asupra unităţilor sociale româneşti.

7. **Clubul Husarilor** („Arhiva”, 1935), unde se cercetează o interesantă organizare socială sătească, un „club” de ţărani din Drăguş.

8. **Ceata feciorilor din Drăguş** („Arhiva”, 1936), cu foarte interesante amănunte: alegerea vătafilor, atribuţiile lor, organizarea şi funcţionarea cetei, gazda de feciori, colinda şi zăuritul, sărbătorile, hora, iniţierea fetelor în joc, obiceiuri de anul nou, de bobotează şi spargerea cetei. Studiul se încheie cu observaţii asupra importanţei sociologice a organizărilor de flăcăi.

9. **Câteva date privitoare la o cârciumă ţărănească** („Arhiva”, 1937), cuprinde analize sociale a cârciumei lui N. Jurcovan din Drăguş.

Cercetările d-lui Traian Herseni sunt făcute metodic. In volumul **„Indrumări pentru monografiile sociologice,** redactate sub direcţia ştiinţifică a titularului catedrei de sociologie din Bucureşti şi sub conducerea tehnică a d-lui Herseni (Bucureşti, 1940), d-sa publică următoarele planuri de lucru: 1. **Problemele sociologiei geografice**; 2. **Plan general pentru cercetarea cadrului cosmic** (în colaborare cu H. H. Stahl); 3. **Plan pentru cercetarea obiceiurilor alimentare ţărăneşti** (în colaborare cu Witold Truszkowschi); 4. **Problemele sociologiei psihologice**; 5. **Plan pentru convorbirile sociologice în sat**; 6. **Problemele sociologiei istorice**; 7. **Problemele sociologiei morale şi juridice**; 8. **Plan pentru cercetarea moralităţii**; 9. **Plan general pentru cercetarea manifestărilor administrative** (în colaborare cu Gh. Lupchian); 10. **Plan general pentru cercetarea unităţilor, relaţiilor şi proceselor sociale**; 11. **Plan pentru cercetarea gospodăriei ţărăneşti** (în colaborare cu H. H. Stahl şi M. Vulcănescu); 12. **Plan pentru cercetarea cetelor de copii**; 13. **Plan pentru cercetarea cetelor de feciori** şi 14. **Plan pentru**

atlasul sociologic al României (în colaborare cu I. Ionică); 15. **Indreptar pentru sociografiile şcolare,** 1940.

Toate aceste planuri şi probleme şi-au găsit o sistematizare în **Cursul** d-lui Herseni de **Sociologie rurală,** ţinut în anul şcolar 1939/40, litografiat şi în lucrarea sa apărută în Revista de Filosofie, anul I, 2, 1941 (apăruta şi în „Note şi comunicari" nr. 1 al Bibliotecii de Sociologie, Etica şi Politica, Bucureşti, 1931), sub titlul de „Sociologie rurală".

Prin pregătirea sa temeinică şi afirmata în valoroasele lucrări amintite, d-l Traian Herseni se impune ca personalitatea cea mai indicată a ocupa catedra vacantă la Facultatea de Drept din Sibiu de Sociologie Naţională. Căci, ce poate fi mai naţional decât cercetarea şi cunoaşterea satului românesc şi mai ales în Transilvania, unde faţă de înstrăinarea oraşelor, satele au rămas în marginea vieţii şi rezerva de înnoire a Naţiunii române.

Suntem convinşi că un contact direct, ştiinţific şi metodic sociologic cu realitatea românească, va fi de mare folos studenţilor dela Facultatea de Drept, care, în cariera lor de magistraţi, avocaţi, oameni politici şi administratori, vor fi obligaţi să ţină seamă de ea pentru a-şi putea împlini cu rodnicie misiunea lor socială.

Dacă disciplinele juridice, ca ştiinţe, sunt din ce în ce mai mult considerate ca ştiinţe sociale, ce se referă la organizarea şi dirijarea juridica a unor realităţi sociale precise, apar cu atât mai mult ştiinţele juridice româneşti, şi mai ales în Transilvania, în împrejurările actuale, au nevoie de aceste referinţe.

In special pentru o buna administraţie, în accepţia ei de astazi de administraţie creatoare, cunoaşterea sociologica a realitaţilor româneşti este indispensabila. Caci aceasta noua concepţie a administraţici nu înseamna un simplu control al aplicarii, respectării ori nu a legilor, ci ea înseamnă ceva mai mult: iniţiativă, coordonare, organizare şi transformare a vieţii sociale româneşti, în sensul unei propăşiri efective şi a unei înălţări şi inobilări ale ei.

D-l Traian Herseni înţelege a pune sociologia în serviciul acestei administraţii superioare, aşa cum reiese din ultimul său studiu, intitulat: „Sociologie şi Administraţie" şi publicat în Buletinul Oficiului de Studii şi Documentare şi Statistică al Ministerului Afacerilor Interne, nr. 3, Aprilie 1942.

Referat încheiat şi semnat în Sibiu la 16 Octombrie 1942.

D. GUSTI

RAPORT ASUPRA ACTIVITĂŢII ŞTIINŢIFICE, DIDACTICE ŞI ORGANIZATOARE A D-LUI H. H. STAHL [1]).

Raport asupra activităţii ştiinţifice, didactice şi organizatoare a d-lui H. H. Stahl, conform art. 6 al legii învăţământului superior, pentru chemarea largă şi numirea sa ca titular la conferinţa de sociologie rurala, vacanta dela Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti.

D-l H. II. Stahl are o activitate continua

---

1) In conformitate cu dispoziţiunile art. 64 din legea relativă la organizarea învăţământului superior, Ministerul Culturii Naţionale, publică în Monitorul Oficial Nr. 141 din 21 Iunie 1943, pp. 5366-5370, raportul Comisiei de chemare prin numire ca titular la Conferinţa de Sociologia rurală dela Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti.

Nr. 116.046/943.

de 17 ani în domeniul disciplinei ştiinţifice, ce formeaza obiectul conferinţei de sociologie rurala.

D-sa a desfaşurat aceasta activitate nu pentru a urmari vreo rasplata ori recunoaştere, ci din pasiune curata pentru cercetare şi din iubire sincera şi adânca pentru satul românesc, pe care încа din anul 1926 îl studiaza la faţa locului, cu o râvna din ce în ce mai mare, până astazi.

Vocaţionismul d-sale ştiinţific s'a ilustrat şi prin faptul ca din anul 1929, d-sa este asistent onorific la catedra de sociologie din Bucureşti, cu aprobarea unanima a Consiliului de Facultate, pentrucă nu era vacant locul de asistent bugetar şi deabia după demisia d-lui Mircea Vulcanescu din 1942, a putut să ocupe postul bugetar de asistent, deci abia după 13 ani de activitate continuă, conştiincioasă şi eminenta, depusă benevol pentru facultate, creind şi conducând primul seminar de sociologie monografică, nu numai la noi, ci şi în străinătate.

D-l H. H. Stahl, având studii istorice, — a fost elevul profesorului N. Iorga — şi studii juridice, — a fost premiat al Baroului de Ilfov, — a pus aceste preţioase cunoştinţe, alaturi de pregatirea filosofică şi sociologică, — ca licenţiat şi doctor al Facultaţii noastre, — în serviciul acelor cercetari de sociologie rurala pe teren, organizate de Seminarul de sociologie din Bucureşti, care au avut un răsunet deosebit şi în cercurile specialiştilor din străinătate şi la care au participat de multe ori pentru specializare, tineri doctori, ori cu studiile terminate, trimişi expres de ea.

Comunicările d-lui H. H. Stahl, la congresele internaţionale de sociologie, i-au atras onoarea de a fi proclamat membru corespondent al Institutului Internaţional de Sociologie.

D-l H. H. Stahl funcţioneaza ca profesor de sociologie din 1930, la Şcoala Superioară de Asistenţă Sociala, şi este director la Institutul Central de Statistica, organizând importantul serviciu exterior al Institutului şi statistica administrativa, o funcţie care dă o posibilitate privilegiată de a veni în contact permanent cu vicaţa satelor şi-i ofera deci posibilitatea creării materialului ştiinţific de bază necesar cunoaşterii sociologice a satelor.

D-l H. H. Stahl a desfăşurat o activitate bogata şi în calitatea de organizator, conducator şi conferenţiar de sociologie sateasca la Şcoala de echipe studenţeşti şi de conducator de Camine, la şcoli de censori statistici, de oficianţi statistici, la şcoli ţărăneşti, la cursurile pentru educarea tineretului, de specialitate a învăţătorilor şi de perfecţionare a personalului administrativ.

In sfârşit d-l H. H. Stahl a fost însărcinat pentru a preda metoda anchetelor sociale în clasa de pe vremuri a Marelui Voevod Mihai.

Această activitate didactică, organizatoare şi de îndrumare a d-lui H. H. Stahl, a avut de substrat şi imbold o activitate ştiinţifică, ce a cuprins patru domenii, ce ar părea deosebite, dar care în realitate formează unul şi acelaşi: cercetarea sociologică, prin metoda monografică a satelor româneşti. Aceste patru domenii sunt: participare la campaniile monografice, creeare şi conducere a seminarului de monografie sociologică, cursul de sociologie rurală şi publicaţiile.

Plecând dela principiul că realitatea satelor trebue cunoscută direct, din însăşi această realitate şi nu din cărţile despre această realitate, d. H. H. Stahl din 1926, până la 1942, a venit an de an, cu excepţia anului 1940, în contact direct cu vieaţa satelor. D-sa a participat în acest fel ca participant conducător, la 18 campanii monografice în toate regiunile Ţarii româneşti.

Iată lista acestor campanii.

1) 1926, participant la campania din comuna Ruşeţ (Brăila), organizată de Seminarul de sociologie.

2) 1927, participant la campania din satul Nerej (Vrancea).

3) 1928, participant la campania din satul Fundul Moldovei (Câmpulung-Bucovina).

4) 1929, participant la campania I-a, din satul Drăguş-Fagăraş.

5) 1930, participant la campania din satul Runcu-Gorj.

6) 1931, conducator al campaniei de recensamânt şi monografie a cartierului Tei, Bucureşti.

Participant la campania din Cornova-Orhei.

7) 1932, conducător al celei de a doua campanii din satul Drăguş-Fagaraş.

8) 1933, conducător al campaniei de prelucrare a satului Drăguş-Făgăraş.

9) Conducător al celor 3 echipe studenţeşti, de pe Valea Doamnei (Muscel) şi organizator al monografiei satului Poenărei (Muscel).

10) 1935, conducător adjunct al campaniei monografice din satul Şanţ-Năsăud.

11) 1936, colaborator la organizarea Muzeului satului românesc.

12) 1937, conducator al campaniei a 2-a şi realizator al filmului documentar „Şanţ".

13) 1937, realizator al pavilionului românesc la Expoziţia „L'habitation rurale", Paris.

14) 1937, realizator al filmului documentar „Fundul Moldovei".

15) 1938, conducator al celei de a 2-a campanii din satul Nerej-Vrancea.

16) 1939, conducator al monografiei satului Dioşti.

17) 1941, conducator al campaniei de recensământ din jud. Storojineţ-Bucovina şi judeţele Orhei, Lăpuşna-Basarabia.

18) 1942, conducător al campaniei de recensământ din Transnistria şi al monografiei satului Mălăeşti.

A doua latură a activităţii ştiinţifice a d-lui H. H. Stahl, constă în organizarea Seminarului de monografie sociologică.

Incă din anul 1929 şi continuând până azi, d-l H. H. Stahl a organizat şi condus cel dintâiu seminar de monografie sociologica. Menirea lui era în primul rând de a pregati pe studenţii care urmau a participa la campaniile de cercetari de peste vara.

In al doilea rând de a prilejui tuturor celorlalţi studenţi luarea unui contact direct cu realitatea socială, prin executarea unor cercetari de teren în satele şi oraşele ţarii.

Toţi studenţii în sociologie au fost deci obligaţi a confrunta învaţatura lor teoretica, cu faptele vieţii sociale.

Multe din lucrarile astfel executate sub supravegherea conducatorului seminarului, au şi o valoare documentara de sine statatoare, care depaşeşte interesul lor pur pedagogic.

Astfel au fost lucrate:

51 de monografii sumare.

31 de studii a cadrului cosmic a diverse unitaţi sociale.

8 studii de cadru biologic.

24 de studii de manifestari spirituale.

28 de studii de manifestari economice.

4 studii de manifestari juridice.

14 studii de unitaţi sociale.

9 studii de cete razaşeşti.

120 anchete asupra problemei morţii şi înmormântarii.

56 monografii de şcoli.

54 monografii de parohii şi biserici.

Se adaugă un numar de:

17 studii care au fost publicate în Revista Sociologie Româneasca.

Vezi: H. H. Stahl: Un Seminar de Monografie Sociologica. Soc. Rom., anul IV, nr. 1—12).

Al treilea aspect al activitaţii ştiinţifice a d-lui H. H. Stahl, este cursul de Sociologie rurala, expus în anul 1942 1943, în urma recomandarii în unanimitate a Consiliului de facultate şi aprobata de Ministerul Economiei Naţionale, care dupa programul alaturat (vezi anexa), da o dovada clara de maturitatea ştiinţifica a felului cum sunt înţelese şi tratate atât de grelele şi înca incomplet studiate probleme ale unei Sociologii rurale româneşti, pe baza unor cercetari personale. care culmineaza

în fixarea celor 4 tipuri de sate: structural pastoral - forestier, structural pastoral - agrar, structural predominant - agrar şi intermediar mixt, cu categoriile sociale sateşti: răzeşi şi moşneni, clacaşii şi boierii.

Ideile principale din acest curs se găsesc cuprinse în publicaţiile ştiinţifice ale d-lui H. H. Stahl, în numar de 33, în afara de numeroase recenzii şi cronici, aparute în revistele: Convorbiri Literare, Geopolitica, Şcoala şi Viaţa Ilfovului, Criterion, Cuvântul Dobrogii Noi şi mai ales în arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Sociala şi Sociologie Românească, şi care formează a patra latură a activităţii sale ştiinţifice.

I. **Etude sociologique sur les communautés des „răzeşi" de la Vrancea,** (Bucureşti, 1939, pag. 190).

Reluând şi completând două studii mai vechi, publicate în Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială din anii 1929 şi 1930, lucrarea este rezultatul unor cercetări de teren, pe calea monografiei sociologice.

Se atacă problema **„răzăşiei"**, care este concepută ca o formă de viaţă socială a unor sate libere de rude devălmaşe. **Faţă de concepţia curentă,** se adaugă nu numai un punct de vedere **nou, propriu zis sociologic, ci şi o metodă nouă** de cercetare, **prezentul fiind socotit punct de plecare pentru reconstituirea trecutului.**

Insăşi obiectul de cercetare **satul vrâncean,** aduce o contribuţie originală, de oarece acest sat aparţine unui **tip de devălmăşie absolută, negenealogică — de a cărui existenţă nu se ştia, — integrat unui sistem de confederare quasi statală** a unui întreg grup de sate.

Problemele atacate în acest studiu sunt următoarele:

a) **Problema satului arhaic românesc** (descripţia **tipică a** unui sat de răzeşi; **geneza** satului răzăşesc; **schiţa unei teorii sociologice asupra satelor răzăşeşti**);

b) Obştiile săteşti ale Vrancei (forma elementară a vieţii răzăşeşti, satul, dovezile dreptului de aparţinere la ceată; patrimoniul sătesc, **exploatare** economică şi formă juridică de stăpânire; **regulele devălmăşiei familiale**);

c) Satele **matcă** şi **satele roi;**

d) Organizarea **quasi statală a Vrancei** (organele administrative ale Vrancei, aruncarea munţilor pe banii **birului;**

e) **Lupte sociale din Vrancea** (problema străinilor, **apariţia boerului, apariţia chiaburilor);**

f) **Naşterea satului de azi al Nerejului;**

g) **Procesul de disoluţie** al organizaţiilor sociale vrâncene (evoluţia economică a Vrancei; **pătrunderea capitalismului** în Vrancea; **naşterea statului modern).**

Pe temeiul materialului vrâncean, se încearcă aşa dar şi elaborarea **unei teorii a genezii şi morfologiei satului românesc de tip răzăşesc.**

Concluziile teoretice principale, sunt următoarele:

a)Fenomenul sătesc al răzăşiei nu se poate explica prin teza curentă a descendenţei biologice dintr'un erou eponim;

b) **Forma devălmăşiei absolute, negenealogice este anterioară** formei în deobşte cunoscută a satelor „genealogice";

c) **Forma vrânceană are un caracter pastoral forestier,** spre **deosebire de forma** genealogică, **pronunţat** agricolă;

d) **Satul răzăşesc continuă a funcţiona, ca mecanism social, chiar atunci când încape în mână boerească;**

e) In sânul satului răzăşesc, o sumă de **procese sociale recente** duc la **disolvarea** lui; printre acestea **apariţia dijmei şi a chiaburilor;**

f) Contactul cu capitalismul occidental a avut loc în munţi, cu mult mai târziu şi în cu totul alte forme decât cele cunoscute pentru satele de câmpie.

Asupra **problemelor** puse de d-l H. H. Stahl întâia oară în studiul citat, tipărit în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", prof. Nicolae Iorga, se exprima astfel:

„Foarte luminos articol al d-lui H. H. Stahl despre răzăşii dela Nereju. Formarea organică

a statului din sat, în formă de „câmp-lung”, e expusă cu **o deplină competenţă şi trezeşte chestiuni de un caracter mai general decât chiar al Vrancei întregi”.** (Revista Istorică, an. XVI, nr. 4-6, 1930).

Iar în Rev. „Viaţa Românească” din anul 1931, Februarie, nr. 2, întâlnim următoarele aprecieri:

„Ca exemplu de aprofundare a problemelor de sociologie rurala, trebue însemnat studiul d-lui H. H. Stahl, „Contribuţii la problema răzăşiei satului Nereju din Vrancea”, partea II-a. **E poate singurul studiu cu adevărat ştiinţific asupra vieţii rurale româneşti”.**

Importanţa acestui studiu a fost remarcată şi de d-l Al. Rosetti în utilizarea unora din rezultatele lor în lucrarea sa „Sur quelque termes du daco-roumain relatifs a la propriété terrienne” în Bulletin Linguistique, anul IX, 1941, pag. 72, la termenul „răzeşi”.

Materialul nerejean, a fost folosit şi de I. C. Filiti, în „Proprietatea solului în principatele române până la 1864”. Vezi Cap. IV. Situaţii excepţionale pag. 200—204.

Insfârşit însemnătatea cercetării d-lui H. H. Stahl a fost adusă la cunoştinţă străinătăţii prin studiul d-lui Philip Mosely „The Sociological School of D. Gusti”, apărut în revista Institutului de sociologie englez, „The Sociological Review”, Londra, vol. XXVII, nr. 2, anul 1936, pag. 161.

II. **Nerej, un village d'une région archaïque** Monographie sociologique dirigée, par. H. H. Stahl, cu o prefaţă a d-lui prof. D. Gusti. (Bucureşti, 1939, vol. 3, pag. 1152).

In afară de studiul unităţii sociale a răzăşiei, arătat mai sus, şi care alcătuieşte cadrul istoric al acestor 3 volume, se dau studii şi material cu privire la toate celelalte probleme ale satului Nereju.

Lucrarea este rezultatul unei munci colective de monografie sociologică, al unui grup de cercetători şi cu ajutorul unui număr de studenţi elevi ai seminarului de Monografie Sociologica.

Problemele redactate de către conducătorul monografiei, singur sau în colaborare, sunt următoarele cu un total de 232 pag.

In vol. I: Geografia umană (31 pag.); Populaţia Vrancei (5 pag.); Istoria neamurilor vrâncene (13 pag.); Analiza demografică a populaţiei (4 pag.); Analiza vieţii sufleteşti a unei obştii ţărăneşti, pe bază de tradiţie difuză (15 pag.).

In vol. II: Teologia populara (15 pag.); Ştiinţa populară (23 pag.); Ceremonii şi obiceiuri (49 pag.).

In vol. III: Familia nerejeană (28 pag.); Codul silvic din 1910 şi aplicarea lui (21 pag.); Rolul comunei administrative (7 pag.); Invadarea proprietăţilor private pe terenul devălmaş (5 pag.); Concluziile celor trei volume (16 pag.).

III. **Documente vrâncene,** cărţi domneşti, hotărnicii, răvaşe şi isvoade, în colaborare cu C. D. Constantinescu-Mirceşti, cu o prefaţă de N. Iorga, vol. I, Bucureşti, 1929, (pag. 200).

Această lucrare conţine un numar de 126 de documente, privind confederarea satelor vrâncene, din cele peste 1000 care au fost adunate, în Vrancea, în timpul cercetărilor de teren. In prefaţă, prof. N. Iorga se exprima astfel: „E o revelaţie, nu în ce priveşte amănuntele istorice politice, ci pentru obiceiurile de drept ale acestei părţi izolate şi de aceea singura aşa de românească din poporul românesc”. N. Iorga, încheie astfel: „Toţi pricepătorii o vor aprecia cu o deosebită recunoştinţă”.

Vezi şi publicarea unor documente din colecţia manuscrisă în N. Iorga „Anciens documents de droit roumain”. Paris, 1930. Vol. I, actul nr. 2, pag. 55, actul CCLXXXVIII, pag. 351, actul CCCIX, pag. 376. Vezi idem, prefaţa paginile 4, 5, 32.

IV. **Tehnica monografiei sociologice** (I. S. R. Biblioteca de sociologie, etică şi politică, Seria A. Studii şi Contribuţii nr. 2, Bucureşti, 1934, pag. 183), cuprinde un studiu asupra scopurilor

științifice urmarite de monografia sociologică și a procedeelor întrebuințate pentru atingerea lor.

Problemele atinse sunt:

a) Observarea și înregistrarea manifestărilor sociale (observații preliminare, observarea și înregistrarea faptelor, observarea și înregistrarea opiniilor);

b) Tratarea problemelor sociologice (observație și raționament experimental, sistematizarea observarilor, clasarea observărilor, organizarea dosarelor);

c) Organizarea muncii colective pe teren;

d) Indrumări practice pentru alcătuirea monografiilor. Această lucrare a fost citată și consultată de directorul de cercetare al cunoscutului Institut de sociologie Solvay din Bruxelles G. Jaquemyns, în prefața lucrării „La vie sociale dans la Borinage houilier". (Bruxelles, 1939); de asemenea citată de Philip Mosely, în The Sociological School of Dimitrie Gusti (The Sociological Review London, 1936, Vol. XXVIII, nr. 2, pag. 153, 155, 161 și în articolul din revista americană „Rural sociology" nr. 2 și 4 din Dec. 1937, pg. 458 și 462, cu titlul: „A new roumanian journal of rural sociology" (Rural sociology VI, 2, nr. 4, Decemvrie 1937, paginile 458 și 462).

V. **Vatra satului Cornova** (extras din Arhiva pentru știința și Reforma Sociala, anul X, nrele 1—4, pag. 20, 1932).

Fragment dintr'un studiu asupra unui sat de tip genealogic al unor mazili orheieni. Trupul lor de moșie e brăzdat de mari fâșii de pământ numite delnițe și mergând „din cap în cap", Vatra satului este de asemeni împărțită în delnițe. Fiecărei delnițe îi corespunde un neam. In conștiința populară chiar și țăranii nedelnici, care au prin împroprietăriri, delnița „Nadel", trebue sa fi făcut parte din familia „Nadel".

Vatra satului are limite foarte precise, peste care azi s'au revărsat casele. Faptul însă că 63,9 la suta din mazili trăiesc în vatră, pe când restul din nemazili, doar 39,1 la sută, sunt împrăștiați pe câmp, arată originea sigur mazilească a acestui sat.

Drumurile din sat sunt drumuri de hotar și merg nu după considerații geografice, ci potrivit unei rețele juridice care determină atât structura vetrei, cât și a câmpului. Studiul acestei structuri contemporane permite reconstituirea vieții sociale mai vechi, printr'o metoda propriu zis sociologică.

Acest studiu, precum și hărțile aferente au fost în totul folosite și parțial chiar reproduse de către cercetătorul german H. Hauffe, în importante lucrări ale sale „Der freibäuerliche Kleinadel der bassarabischer Militärgrenze" în „Deutsches Archiv für Landes und Volksforschung", anul IV, Caietul 2, Septemvrie 1940 și „Die Wandlung der Volksordnung in rumänischen Alt-Reich". Sttutgart, 1939. Vezi de asemenea Philip Mosely. The Sociological School D. Gusti (The Sociological Review, Londra, Vol. XXVIII, nr. 2).

VI. **Spițe de neam țărănești.** Sociologie Românească, I. 1936, pag. 5—11, 1936, pag. 161.

Plecând dela **pilda unei spițe foarte vaste găsite în satul Râpile-Bacău, d-l H. H. Stahl propune un sistem grafic original pentru transcrierea lor.**

Se discută **problema fenomenului social al apariției spițelor de neam. Rostul lor** practic este acela de **a ușura stăpânirea** în formele devălmășiei genealogice proporționale. Apariția lor într'un anume sat este deci un semn care ne **permite să afirmăm existența unei anume vieți sociale, chiar dacă ea a dispărut astăzi fără de urmă.**

Vezi Philip Mosely: A new rumanien journal sociology (Rural Sociology, Vol. 2, nr. 4, Decemvrie 1937, pag. 463).

VII. **Sistemul onomastic** Drăgușan. Arhiva, anul XXII, nr. 1—2, 1934, pag. 83—95.

Din vechea organizare pe neamuri a satului, n'au mai rămas decât câteva urme. Printre acestea, **sistemul onomastic popular,** în care re-

găsim trei feluri de nume: de neam, de familie şi individual. Strângându-se poreclele tuturor locuitorilor din Drăguş, s'au putut restabili regulile acestei onomastici care leagă indisolubil numele de o gospodărie. Cine intră printr'o căcăsătorie într'o gospodărie, capătă numele gospodăriei. Femeia ia numele bărbatului, dar bărbatul care se „mărită" ia numele femeii. Uneori chiar şi cumpărătorul unei gospodarii, ia numele acesteia. Se întâmplă chiar ca bărbatul care intră în casa unei văduve, să poarte atât el, cât şi copiii lui, numele celui dintâi soţ decedat, adică numele gospodăriei lui.

Vezi utilizarea acestui studiu, de Ştefan Paşca „Nume de persoane şi nume de animale în ţara Oltului. (Editura Academiei Române. Studii şi cercetări XXVI), în care capitolul privitor la sistemul de denominaţie populară este un rezumat al d-lui H. H. Stahl, cu concluzia: „autorul, adică d. H. H. Stahl, va face un mare serviciu cercetătorilor, publicând materialul documentar în legătură cu observaţiile de mai sus, (pag. 71—76). Vezi Philip Mosely: The Sociological School of D. Gusti, etc., pag. 161.

VIII. **Rudenia spirituală din năşie** (Sociologie românească, anul I, nr. 7—9, 1936, pag. 25—36).

In continuarea căutărilor vechii organizări sociale a neamurilor, se pot gasi indicaţii preţioase în rudenia spirituală. Obligaţia de a fi naş se moşteneşte din generaţie în generaţie. După cum dovedesc cazurile numeroase studiate, în această moştenire se aplică aceleaşi reguli ale „gospodariei" ca şi în sistemul onomastic.

Alte urme, arătând aceleaşi reguli, se pot întâlni în moştenirea stranelor bisericeşti şi a stranelor de cimitire.

Vezi Filip Mosely: A new rumanien journal of rural sociologie etc. pag. 463.

IX. **Un sat din Transilvania Drăguşul.** (Revista Boabe de Grâu, anul IV, nr. 3, 1933, pag. 147—168), este o expunere sintetică a acestui sat de tip arhaic devălmaş care a reuşit totuşi să se adapteze vieţii moderne fara sa piarda niciuna din trasaturile sale esenţiale.

X. **Vecinătăţile din Draguş.** Soc. Rom., an. I, nr. 1, 1936, pag. 18—31 , o analiza a rostului actual a instituţiei vecinataţilor, care în Drăguş au înlocuit de curând vechea organizare a satului pe temeiuri de neam.

Vezi Philip Mosely. Af. Cit. pag. 462 463. Acest studiu a fost folosit de Iuliu Moisil în lucrarea sa: „Vataşii sau Fraternitaţi şi decurii sau vecinataţi", Transilvania, nr. 3, anul 1936 .

XI. **Ruşeţul Brăila.** Un sat din câmpia muntenească. Regimul de proprietate agrara. Sociologie româneasca, anul 2, nr. 7 8, 1937, pag. 284—88 . Este un studiu al efectelor reformei agrare, al mentalitaţii satenilor cu privire la proprietate, precum şi al vieţii de familie după tipicul devalmaş al obiceiului pamântesc.

Acest studiu a fost folosit de D. Mitrany, în al său „The Land and the peasant in Rumania". (Carnegie endowement for international peace), 1930, pag. 225, 534 şi 585.

XII. **Bornes, limites et signes de propriété champêtres. Notes de folklore juridique roumain.** 1938. Extras 5 pagini. Comunicare la Congresul Internaţional de folklor din 1937, ce a avut loc la Paris.

In aceasta comunicare se arata ca exista în conştiinţa populara a satelor noastre doua feluri de hotare:

Cele dintre sate, care au un caracter sacru şi cele dintre proprietaţile individuale care sunt rau vazute şi dese ori obţinute prin procedee de magie juridica.

XIII. **L'organisation collective du village roumain.** (Arhiva anul XVIII, 1936, Mélanges D. Gusti), este o încercare de a arata ca temeiul vieţii noastre sociale a fost satul, organizat în formele devalmaşiei. Stabilirea unei tipologii a acestor sate.

XIV. **L'habitat humain et les formes de la vie sociale.** Comunicare la Congresul internaţional de sociologie, 1934. Arhiva. anul XII,

nr. 1—2, 1934, pag. 196—201). Este prezentarea rezultatelor obţinute în cercetările de teren cu privire la cadrul cosmic cu concluzia că dese ori vieaţa socială este aceia care determina fenomenele de aşezare spaţială, iar nu invers cum se afirmă dese ori.

XV. **Organizarea socială a ţărănimii.** (Enciclopedia României, vol. 2, 1938, pag. 559—576). O schema a unei istorii sociale a ţaranimii noastre, înţeleasa prin prizma încadrarii ei în forma sociala a satului.

Vezi o expunere a teoriilor autorului, în T. Herseni, „Istoria Sociologiei Româneşti".

XVI. **Piedici mai vechi în alcătuirea unei sociologii româneşti.** (Soc. Rom., anul II, nr. 1, 1937, pag. 5—11). Cuprinde analiza cauzelor care au făcut ca problema satului romănesc să nu fie pusă. Printre acestea, interesul direct al boerilor paşoptişti, prinşi într'un conflict de „tiersaj", cu sătenii lor.

XVII. **Satul romănesc,** o discuţie de filosofie şi sociologia culturii. (Sociologie Românească, anul II, 1937, pag. 489—502).

XVIII. **Teoria abisală a d-lui Lucian Blaga.** (Soc. Rom., anul III, 1938, pag. 10—19).

XIX. **Filosofarea despre filosofia poporului român.** (Soc. Rom. III, pag. 114—119).

Aceste trei studii formează capitole dintr'un volum de confruntare a metodelor folosite de către d-l Lucian Blaga în studiile sale de filosofia culturii faţă de metodele propuse de Şcoala Sociologică din Bucureşti.

Vezi un comentariu al acestor discuţii în T. Herseni, cars de Sociologie Rurală în anul 1939-1940, litografiat, prelegerea XXVII.

XX. **Ferme autonome şi tarlale săteşti.** (Revista Exceselor din 12 Ianuarie 1941), este o analiză a problemei comasării şi o pledoarie pentru modernizarea formelor vechi de organizare colectivă a satelor.

XXI. **Sociologie şi asistenţă.** (Revista Asistenţă socială. Anul IV, 1939, nr. 1-2, pag. 9-14), arată felul în care asistenţa socială, concepută ca o tehnică de politică ştiinţifică, trebue să se întemeieze pe cunoaşterea realităţii sociale.

XXII. **Un tablou al României întregi.** (In recensământul României din 1941, Editura Institutului Central de Statistică, pag. 71—75), expune un plan pentru un dicţionar statistic al localităţilor din ţară.

XXIII. **Vicleiul din Tg.-Jiu.** (In colaborare cu C. Brailoiu). Tiraj separat din Sociologie Românească, anul I, nr. 12, 1938, pag. 36. Expunere trei „tacâmuri" de vicleiuri, cu organizarea şi repertoriul lor.

XXIV. **Un isvod vrâncean de cheltuială de moarte în 1781.** (Soc. Rom. I. nr. 2, 1936, pag. 37—39).

XXV. **Comuna din satul Şanţ-Năsăud.** (Soc. Rom. II. pag. 4—21). Studiul unui rit agrar de seceriş.

Un deosebit interes prezintă publicarea următoarelor texte, culese dela ţărani, şi care sunt stenografiate cuvânt cu cuvânt şi comentate de d-l H. H. Stahl.

XXVI. **O vizionară bucovineană.** (Soc. Rom., I, pag. 48—53).

XXVII. **Cum a fugit Ion Poparad din Drăguş.** (Soc. Rom. I, pag. 35—37).

XXVIII. **Cum şi-a făcut moş Bacioc gospodăria.** (Soc. Rom. I, pag. 32—35).

XXIX. **Cum a învăţat Şerban Butoiu din ocarină.** (Soc. Rom. I, pag. 32—33).

XXX. **O tâlhărie la drumul mare.** (Soc. Rom. I, pag. 34—35).

XXXI. **O întâmplare cu moroi.** (Soc. Rom. I, pag. 35—36).

XXXII. **Despre Inochentie şi inochentism.** (Arhiva, anul X, vezi Filip Mosely: The sociological school of, D. Gusti, pag. 135).

XXXIII. **Invăţături din zodiac.** (Soc. Rom. I, pag. 33—34).

La aceste lucrări apărute, se adaugă alte trei, care se află sub tipar.

XXXIV. **Un sat şi un preot din Basarabia.**

(Editura Ramuri, Craiova), descrierea transformarilor unui sat sub imboldul unui slujitor al lui.

XXXV. **Un text de drept obişnuelnic,** în revista „Dreptul”, care prezintă textul aşezământului moşnenilor orăşeni Câmpulungeni din 1941, comentariul său şi o paralela cu aşezământul 1910.

XXXVI. **Drăguşul, un sat arhaic modernizat.** (Editura Institutului de Ştiinţe Sociale al României), ce cuprinde cadrul istoric sociologic al monografiei satului Drăguş (ce va apărea curând în „Arhiva pentru Ştiinţa şi reforma socială), având următorul cuprins:

1. **Trupurile de moşie ale Ţării Oltului:**

a) Aşezarea regulată a vetrelor de sat;

b) Impărţirea regiunii în trupuri de moşie pe criterii pastoral-forestiere.

c) **Ţinutul voevodal al Ţării Oltului.**

2. **Moşia satului Drăguş:**

a) Sistemul pe trei tarlale şi obştia săteasca actuală;

b) Sistemul anterior al celor două tarlale;

c) Sistemul original, fara tarlale, cu moina primitiva;

d) Trecerea dela tipul pastoral la cel agrar.

3. **Categorii sociale Drăguşene:**

a) Boeri, iobagi şi domni de pamânt;

b) Convertirea lor într'o singura obştie satească;

c) Ridicarea iobăgiei şi efectele ei;

d) Situaţia de azi.

4. **Neam şi familie:**

a) Neamurile Drăguşene şi supravieţuirile lor de azi;

b) Valoarea lor demografică şi economică;

c) Repartizarea lor spaţială;

d) Sistemul onomastic drăguşan;

e) Rudenia spirituala din naşie;

f) Familia draguşană.

5. **Organizarea administrativă a vechiului sat Drăguşan:**

a Organizarea pe batrâni;

b Trecerea la sistemul vecinătaţilor.

6. **Concluzii:**

Caracteristica satului Draguşan: just echilibru între trecut şi prezent; dainuirea satului, ca realitate sociala esenţiala.

Lucrarea „Draguş”, se alatura prin noutatea materialului, la cele mai importante lucrari ale d-lui H. H. Stahl.

Activitatea ştiinţifica a d-lui H. H. Stahl, nu s'a marginit numai la cercetari, ci şi la popularizarea lor şi mai ales la îndrumarile metodologice date pentru a arata adevaratul drum cum aceste cercetari trebuesc facute.

Aceasta activitate a d-lui H. H. Stahl, se resfrânge în şase lucrari aparute pâna acum:

1. **Şcoala monografiei sociologice.** Arhiva, anul XIV, 1936, pag. 1130 1165; în Omagiu Prof. D. Gusti).

2. **Monografia unui sat. Cum se alcatueşte pentru folosul Căminelor Culturale.** (Editura Fundaţiei Regele Mihai, colecţia Cartea Caminului Cultural, Bucureşti, ediţia I-a, în 1937; ediţia II-a, în 1939, pag. 250), este un manual pentru intelectualii traitori la sate preoţi şi învaţatori) ca sa-şi poata cunoaşte satul în care lucreaza.

3. **Cultura satelor. Cum trebue înţeleasa.** (Editura satul şi şcoala, Cluj, 1934, pag. 64).

Indrumari pentru învaţatori asupra felului cum trebue înţeleasa cultura satelor şi a felului în care trebue sa lucreze pentru ea.

Asupra acestor lucrari se refera în repetate rânduri:

Vezi Philip Mosely, în „The Sociological school of D. Gusti), etc., pag. 164 şi A new rumanien journal of rural sociology, etc., pag. 451.

4. **Câteva lămuriri despre Serviciul Social pentru tineretul universitar din ţara.** Edit. Fundaţici Regele Mihai, Buc. 1939, pag. 34).

5. **Metodele de investigaţie sanitara şi medico-sociala în mediul rural.** In colaborare cu dr. C. C. Gheorghiu, Rev. de Higiena Sociala, anul X, problemele sanitare ale populaţiei rurale din România .

6. **Indrumari pentru monografiile sociologice.** (Ed. I. S. S. R., Buc., 1940, colaborare prin redactarea planurilor pentru cercetarea cadrului cosmic, al manifestarilor juridice, gospodariilor ţaraneşti.

Având în vedere personalitatea d-lui H. H. Stahl, aşa cum reiese din expunerea de mai sus; ca pregatire, ca ţinuta idealistă spirituală, ca activitate ştiinţifică, continua şi multipla, ilustrata printr'o permanenta cercetare de aproape doua decenii în satele româneşti, din toate regiunile Ţarii Româneşti, ilustrate apoi prin cursuri şi prin activitatea depusă în calitate de conducător creator al Seminarului de monografie sociologică, ca şi prin valoroasele sale publicaţii, care ne îndrituiesc să-l socotim printre fruntaşii sociologiei româneşti, recunoscut ca atare şi în străinătate.

Credem că d-l H. H. Stahl, este cel mai indicat şi calificat să ocupe Conferinţa de sociologie rurală, vacantă, de pe lângă Facultatea de Filosofie din Bucureşti.

D. GUSTI

CAMPANIA MONOGRAFICĂ DIN ANUL 1943 IN SATUL FÂNTÂNA DOMNEASCĂ (Mehedinţi)

I

1. Alegerea satului. Pentru vremuri normale, liniştite, alegerea unui sat pentru cercetări sociologice este o problema relativ simpla, ea nedepinzând decât de criterii sociologice. Sociologul se fixeaza asupra acelei regiuni, în principiu, care îi înfaţişeaza cele mai interesante şi mai tipice aspecte de viaţă ţărănească locală, conducându-se dupa bogaţia de forme caracteristice subt care se poate prezenta ca întreg social un sat reprezentativ. In acest fel au fost alese pentru cercetarile din trecut, de catre Şcoala Sociologica dela Bucureşti, satele **Nerejul, Draguşul, Cornova, Fundul Moldovei, Runcul, Şanţul, Clopotiva**, etc. In împrejurari, dimpotriva, mai puţin prielnice, cum sunt acelea în plin razboi alegerea unui sat este dependentă şi de alţi factori, şi anume depinde şi de condiţiile exterioare de lucru, cum sunt acelea legate de transportul echipierilor până la locul cercetarilor, de aprovizionare, de materialele tehnice greu de gasit la vreme şi după necesitate, de greutatea gasirii specialiştilor pentru fiecare problemă specială ş.a.m.d. Satul **Fântâna Domnească** a fost ales de către Institutul Social Român din Oltenia ţinându-se seama şi de posibilităţile reale de lucru, în împrejurările de moment, pe lângă particularităţile lui de **sat moşnenesc pur**, din inima Mehedinţilor, reprezentând tipic **viaţa săracă din Oltenia**. Având o Şcoală Ţărănească de Fete a Fundaţiei Regale, unde se putea organiza mai cu uşurinţă o cantină; fiind pe de altă parte la 3 km. de o staţie de c.f. şi relativ aproape de Turnu Severin, pentru o eventuală aprovizionare din afară în cazul când satul nu ar fi putut da cele de trebuinţă, Fântâna Domnească ne oferea cele mai prielnice condiţiuni de uşurinţă materială a cercetărilor. Echipa fiind, ea însăşi, destul de restrânsă ca număr de specialişti, şi mai ales de specialişti cu rutină în lucrările la teren, posibilităţile de lucru erau ele însele limitate. Satul putea satisface aşa dar, ca obiect de cercetare sociologică, cerinţele metodologice ale Şcoalei pe un plan mai restrâns, în împrejurări aşa de puţin favorabile pentru cercetări ample şi complete.

2. **Echipa.** Cercetările dela Fântâna Domnească, întreprinse în vara aceasta de echipa condusă de mine, s'au desfăşurat între 20 Iulie şi 26 August (1943), prin urmare timp de 36 zile, dintre care 25 zile cu majoritatea echipierilor, restul de 11 zile continuate numai de 2. Echipa a fost alcătuită din 6 profesori (D. **Papadopol, C. Calavrezo, C. Floru, Sofia C. Floru, C. Ionescu** şi **Lucia C. Ionescu**), 2 ingineri agronomi (**Dr. ing. D. Hălălău** şi **Corn. Crăciun,** dela Staţiunea de Experimentare Filiaş a Institutului de Cercetări Agronomice), 2 medici (**Dr. Ilie Truia** şi **Drd. Ion Baba**), 2 licenţiaţi ai Facultăţii de Drept din Bucureşti (**N. I. Constantinescu** şi **Tib. Anastasescu**), 2 licenţiaţi ai Facultăţii de Filosofie şi Litere din Bucureşti, cu specialitatea principală Sociologia (**I. Diaconescu** şi **Petre Bondaru**) şi o maestră de gospodărie (**Alexandrina Anghel**), — în total deci 15 persoane. Echipei astfel alcătuită i s'a ataşat din prima zi, ca informator localnic preţios şi în deosebi ca adunător şi translator de documente locale vechi, **Pr. C. Ţinică**, licenţiat al Facultăţii de Teologie din Chişinău. Ca informatori au fost utilizaţi şi patru elevi de liceu, de curs superior, din sat, pe lânga parte din învăţători care au înlesnit orientarea echipierilor cu privire la stările locale săteşti.

3. **Atmosfera.** Starea de spirit cu care a fost primită echipa în sat nu a fost, la început cel puţin, favorabilă întru totul cercetărilor. Lumea a privit cu oarecare teamă, în primele zile mai ales, venirea echipierilor la Fântâna Domnească, socotindu-i trimişi de stăpânire pentru investigaţii noui în vederea impunerilor. Lămuririle date de noi în prealabil n'au fost desigur suficiente, cu atât mai puţin socotite sincere, ca să ajungă a risipi dela început neîncrederea şi suspiciunea. La formarea şi întărirea unei atari stări de spirit a contribuit, în oarecare măsură cel puţin, faptul că, trebuind să fie cercetate în de aproape gospodăriile tipice ale satului, sondagiile obligatorii într'o atare cercetare în legătură cu proprietăţile, cu producţia obişnuită a pamântului, inventarul caselor, măsuratorile în vatra satului, şi alte operaţiuni la fel destul de jenante, au făcut ca atmosfera de suspiciune să crească. La menţinerea ei a contribuit, pe de altă parte, împrejurarea că preotul satului (Pr. Ţinică e preot la Arvăteşti, sat la 5 km.) fiind bolnav, biserica n'a funcţionat, cât timp a stat echipa la Fântâna Domneasca, decât o singură dată, la sfârşit. Singurul prilej prin urmare, de care ne puteam folosi mai efectiv, putând vorbi direct şi lămurit oamenilor despre intenţiile noastre, nu l-am avut. Duminica ne putând-o face, în restul zilelor lumea era cu desăvârşire absentă din sat, toata lumea fiind la câmp, la seceră. A trebuit deci oarecare timp şi mai cu seamă multă abilitate din partea fiecarui echipier, ca să se ajunga încetul cu încetul la risipirea starii generale de neîncredere şi de suspiciune cu care am fost primiţi din capul locului. Până la urma, fireşte, satul s'a convins despre intenţiile noastre care nu aveau nicio legatura cu fiscul, şi astfel ni s'a ataşat în cea mai mare parte. Lucrul nostru, început cu oarecari greutaţi şi din partea satului însuşi, a putut cu timpul sa progreseze în voie şi sa se ajunga la rezultate preţioase, punct de plecare al campaniei monografice viitoare.

4. **Alte greutăţi.** Un alt impediment a fost momentul însuşi al venirii noastre la Fântâna Domnească, în plin sezon de seceră. Toată lumea era la câmp, iar copiii erau toţi cu vitele. Fireşte surprindeam satul în plină efervescenţă, în plină manifestare a muncii, ceea ce dischidea pentru unii frumoase perspective de lucru. Munca la seceră fiind însa numai un aspect al vieţii satului, oricât de bogat în forme, limita perspectivele de cercetare monografica integrală. N'am pierdut de sigur prilejul şi am urmărit fenomenul seceratului toata echipa, din zori de zi când încep a se face „legăturile" şi până la mijlocul zilei când se serveşte muncitorilor a doua masă, „de amiază". Echipierii au luat parte la secerat, au urmărit în de a-

proape tot procesul tehnic, ca ritm, ca viteza, ca forma de cooperare, etc., cunoscându-se cu aceasta ocazie o instituţie interesanta a satului, **„obiştea"**, sistem local de ajutorare reciproca la praşila, la îngropat porumbul şi la secera.

Toata lumea fiind la munca, informaţia de care fiecare avea nevoie trebuia culeasa când se ivea momentul prielnic. Inseşi **jocurile de copii**, carora li s'a consacrat d. Prof. Calavrezo, au trebuit urmarite unde se puteau gasi copiii, adica departe de sat, dupa vite. Acest procedeu a fost adoptat de toata lumea, fiecare echipier trebuind sa-şi adune datele umblând după informatori unde îi puteau găsi. Metoda a avut urmarile ei preţioase pentru formarea însaşi a spiritului de monografist: în acest mod problemele speciale au fost din ce în ce mai mult vazute în întreţeserea lor cu ansamblul integral al vieţii săteşti, încât „umblarea după informatori" a constituit şi cea mai buna şcoală de **trăire** a problemelor aşa cum le înfaţişeaza manifestarea unitara a satului.

II

5. **Cercetările.** Campania monografica dela Fântâna Domneasca întreprinsa în atari condiţiuni s'a desfaşurat urmarind urmatoarele probleme de ansamblu:

a **Cadrul cosmologic.** S'a urmarit în de aproape **vatra satului**, cu aşezarile şi suprafeţele interioare ce alcatuesc gospodariile din Fântâna Domneasca. S'a putut întocmi astfel **harta satului**, cu aşezarile ce se distribue în mod simetric de o parte şi de alta a celor doua „linii", arterele principale ale satului. Aceste doua **linii** pornesc dintr'un punct comun, „la cruce" Troiţa , se despart formând un unghi, apoi evoluiaza paralel: una, cea mai veche, „linia Bisericii, merge pe spinarea unuia dintre cele doua dealuri pe care se întinde satul, alta, mai noua, alunecа întâi pe versantul vestic al dealului de mai sus, coboara lin până taie apa Mirca apa principala şi apoi urca în serpentina al doilea deal ce face cu primul un unghi, ca sa mearga în continuare dela capul satului în spre **Mijarca.**

Totodata, din acelaş cadru, s'a studiat **regiunea** în ce priveşte aşezarile omeneşti (**satele** şi aşezarea lor, **tipurile de locuinţe, drumurile** dintre sate, cele ce duc la locurile de muncă, potecile, etc.), precum şi aşezarea satului Fântâna Domneascâ în regiune, cu trupul ei de moşie, aşa cum rezulta din ultima delimitare din 1843 potrivit documentului original pe care îl posedam.

b **Cadrul biologic.** In primul rând s'a avut în vedere întocmirea unei situaţii precise a populaţiei, ajungându-se a se avea fişierul de familie al întregului sat, ba chiar şi cel al satelor Dragoteşti şi Mijarca, cu care Fântâna Domneasca formează un trup demografic. prin legaturile strânse de sânge, de interese, de multiple relaţii zilnice, etc. Pe acest temei s'au fixat cu preciziune **neamurile satului,** familiile **originare** vechi) precum şi cele **noui venite,** s'a determinat **structura populaţiei pe vârste** s'au identificat **bătrânii** şi **babele** dela care s'au luat în cursul cercetarilor informaţii preţioase şi mai ales date de folclor . Pe acelaş temei s'au putut întocmi şi **genealogii,** în deosebi genealogiile familiilor mai reprezentative, cărora li s'au studiat şi gospodăriile. In sfârşit s'a studiat, adunându-se întregul material documentar, **mişcarea populaţiei** (natalitate, mortalitate, excedent natural, mortinatalitate, nupţialitate, divorţuri, concubinaj, emigrări, imigrari, etc.).

In legătură cu aşezările omeneşti în vatra satului s'a urmarit în de aproape şi **problema locuinţei,** problema aşa de gingaşă în regiune, unde întregul ansamblu al gospodariei arată starea de mare sărăcie a locului. Ţinut acoperit de masiv păduros la 1700, cum rezulta din harta Stolnicului Cantacuzino bunăoară, defrişat în decursul veacului următor pentru a se da drum liber locurilor de muncă, satele din regiune s'au desvoltat **ca sate moşneneşti** aşezate în cuprinsul masivului paduros amintit. Casele de astazi

continuă prin materialul construcţiei ca şi prin arhitectură pe cele vechi de altădată, toate fiind construite **din lemn.** Cele cu zid de cărămidă se numără pe degete, cele din „paente” în schimb (cele din lemn, adică) sunt 98%. Imaginea locuinţei de altădată, este dată şi de **casele vechi,** lăsate în părăsire, dar mai ales de **pivniţele** aduse din dealul viilor, câteva conservate intacte, construite din „bârne” masive, din masivele seculare ale regiunii. Acoperite totdeauna cu **lemn în formă de scânduri,** rareori apare la acoperişurile bătrâne **şindrila,** care trebuia adusă dela depărtări. Locuinţele bătrâne, ca şi dependinţele (grajdurile, „jidniţele”, pătulele, etc.), au uneori şi acoperiş de **coceni** sau de **stuh,** câteva numai acoperiş de tablă (tinichea). In schimb locuinţele noui sunt un compromis: construite din aceleaşi **paente** despre care am amintit, pe fundament extrem de sumar (sau direct pe pământ, sau pe bolovani de piatră de râu, nelegaţi între ei, sau pe picioare de lemn), ele sunt acoperite cu ţiglă. Greutatea acesteia însă, care apasă asupra construcţiei de lemn neadaptată dintru început acoperişului, face ca locuinţa să se ruineze repede şi la cele mai multe dintre ele să şuiere vântul printre crăpăturile zidurilor. Intr'o atare situaţie interioarele locuinţelor sunt adeseori mizerabile. Problema locuinţei la Fântâna Domnească este una dintre cele mai serioase şi constitue cheia de boltă a oricărei soluţii ce se caută pentru remedierea higienei satului.

Problema locuinţei a fost fireşte conjugată cu altele, în deosebi cu aceea a stării generale sanitare a satului. Medicii monografişti au determinat **boalele sociale** (sifilis, tuberculoză, paludism, alcoolism, pelagră, guşă, etc.), întocmindu-se şi un **fişier medical** al satului. In acelaş timp s'au cercetat **fântânile, cuptoarele** de **pâine, closetele, platformele de gunoi** (în legătură cu higiena locuinţei şi a gospodăriilor), precum şi **alimentaţia.**

c) **Cadrul istoric.** Sat de moşneni, Fântâna Domnească se găseşte în vecinătatea altor sate de moşneni, într'o regiune pur moşnenească. Institutul este în posesia şi a documentului care stabileşte o hotarnicie la 1843, se pare ultima, cerută de un boer Opran, din care rezultă situaţia de acum o sută de ani a proprietăţilor moşneneşti locale, precum şi întinderea de atunci a trupului de moşie respectiv, care n'a mai suferit modificările esenţiale. Cercetările noastre au dus la o seamă de date ce urmează a fi controlate în legătură cu originea satului (se vorbeşte insistent printre bătrâni de o mutare în masă dela **Disăragi** la Fântâna Domnească, cândva), deci a vechimii lui, precum şi în legătură cu viaţa obştei în trecutul mai mult sau mai puţin îndepărtat. S'au adunat toate însemnările din cărţile bisericeşti vechi, care menţionează despre viaţa satului, şi suntem în curs de transcriere a tuturor actelor vechi ce ni s'au pus la îndemână, acte unele dintre ele foarte importante. S'au înregistrat şi unele instituţii locale, care denotă vechime, cum este bunăoară întovărăşirea pentru prăşit, pentru îngropatul porumbului şi la seceră, „obiştea”, a cărei arie de răspândire este în curs de cercetare.

d) **Cadrul psihic.** Material foarte bogat privind **mentalitatea satului:** opinie publica, principiul autorităţii, atitudini colective, problema fruntaşilor, etc.

e) **Manifestări spirituale.** Infăţişăm pe scurt materialul colectat:

— estetica locuinţei şi tipurile de casă. Câteva schiţe;

— interioarele locuinţelor (obiectele casnice). Odaia curată.

— îmbrăcămintea femeii, a bărbatului şi a copilului (costume vechi, costumul cel nou, modern).

— găteala capului la femei: „cârpa”. Pieptenătura.

— stâlpi de casă, de poartă; porţi; obiecte artistice lucrate în gospodărie sau de către meşterii satului.

— Troiţe; cruci de cimitir.

— Folclor: concepţie despre lume, despre du-

huri: moroii. Descântece, farmece. Moartea (concepţie, rituale . Nunta oraţiile . Cântece poporane. Colinde. Folclor muzical. Magie. Obiceiuri. Religiositate: ritualul casnic, colacii.

Rituri locale actorii copii): Inmormântarea **Tatălui Soarelui** şi a **Mumii Ploii,** procesiuni pentru ploaie.

Obiceiuri la moarte priveghiul, înmormântarea, pomana dupa înmormântare, pomana la şease saptamâni, ritualul între cele două pomeni. **S'a urmărit o înmormântare.**

Instituţiile satului:

— Şcoala.

— Biserica.

— Caminul Cultural.

-- Şcoala Ţaranească de Fete

f) **Manifestări economice.** Sat de moşneni, ocupaţia preponderenta la Fântâna Domnească este cea agricola, de unde cercetarile în legatură cu economia satului s'au orientat în primul rând asupra ocupaţiunii de căpetenie care este agricultura. Ocupaţiuni anexe, care să angajeze satul ca întreg nu sunt, propriu vorbind. Există totuşi o tendinţa vadita de evaziune în spre funcţionarism, cam 80 de persoane fiind angajate la C.F.R., ca frânari, ca mecanici, conductori, personal ad-tiv, etc. şi chiar ca lucratori ocazionali. Tendinţa spre funcţionarism a creat şi o alta tendinţa de evaziune, şi anume în spre şcoalele secundare, mai ales către cele teoretice. La Fântâna Domnească exista cel mai mare procent, comparativ, de şcolari, a caror învaţatura îi îndreapta în esenţă către ocupaţiuni bugetare.

Sunt şi doua prăvălii în sat, una cu manufactura, alta cârciumă. Conducătorii respectivi au trecut mai departe şi spre o industrie a lânii, având fiecare **darac** sistematic. O a doua cârciuma nu a putut rezista, şi a trebuit sa lichideze.

Regimul de proprietate fiind cel moşnenesc, moşia satului formează o unitate mărginită de **hotar,** „trupul de moşie", iar stapânirea acestuia urmează forma clasică a stapânirilor moşneneşti, pe suprafeţe lungi şi înguste, „curelele", întinse pe distanţă de 8 şi 10 km. iar ca lăţime variind între 3 şi 10 m., unitatea de măsură fiind aci „stânjenul". Uneori **curelele** se îmbucătăţesc, din nevoia de a se înlătura îngustirea excesivă a suprafeţelor, şi atunci bucaţile respective au denumire specială: **mese** (iar vecinii a două mese: **meseni**). Astfel, întregul trup de moşie având locuri de arătură, de pădure şi de păşunat, este parcelat pe scoborîtorii din moşii satului. Satul neavând islaz deosebit de locurile de fâneţe, s'a recurs la un sistem mixt: locul de fâneţe este folosit individual primăvara, până după cosit; după coasă el devine loc de păşune folosit colectiv de satul întreg.

In legătură cu proprietăţile se pune insistent problema comasării, care a şi format cândva obiect de discuţie şi a dus la un plan de execuţie. Fiind pusă însă pe baze necomplete, încercarea de realizare a ideii a ratat lamentabil.

Ca instituţii economice ale satului sunt în Fântâna Domnească **o Bancă Populară** şi **o Cooperativă,** amândouă însă lâncezesc şi sunt pe cale de a-şi sista operaţiunile, datorită conducerii contra căreia satul murmura în surdină.

In sfârşit sunt de menţionat şi industriile satului. Acestea se rezumă, fireşte, când e vorba de industria mecanizată, la **moara satului,** astazi cu „valţuri", altădată, de mult, **moară pe apă,** pe Mirca; când e vorba însă de industria rudimentară, casnică, ea formeaza ca în toată patura ţăranească isvorul principal al alimentării gospodariilor cu îmbrăcăminte, în deosebi.

g) **Manifestări etico-juridice.** Aspectul fundamental moşnenesc al satului imprimă de bunaseama întregului, forme de moralitate ca şi forme jurisdicţionale obişnuelnice. Procesivitatea satului are prin urmare caractere proprii. Procesele civile sunt mai ales cele de „slog", adica legate de hotarul ce delimitează două proprietăţi moşneneşti; cele penale se mărginesc la încălcări de proprietate, stricăciuni aduse recoltelor, eventuale furturi, bătăi, ameninţări,

etc. Dela 1932 la 1943 niciun proces de crima. **Cele mai multe procese deschise se închid datorită înţelegerii între părţi.**

h) **Manifestări politice şi ad-tive.**

— Istoricul comunei. Acte oficiale din arhiva satului şi din proprietatea particulară a satenilor; problemele edilitare; Bugetele comunei şi realizările administraţiei. Primarii şi realizările fiecăruia. Obiectul ad-ţiei comunale.

i) **Unităţi sociale.**

— Gospodăriile satului, tipurile de gospodarie şi volumul economic al celor tipice. **Familia în Fântâna Domnească.**

— Cetele de copii. Jocurile lor.

— Cetele de flăcăi: „cu steaua", „cu vicleiul", etc. Hora satului (organizare, conducere, sistem de plata a lautarului, etc.).

j) **Relaţii.**

— de rudenie de naşie, de moşit, etc). Insurăţitul.

— de vecinatate

— de interese.

k) **Procese.** S'au menţionat doua procese sociale caracteristice satului, care au fost cercetate: evaziunea şcolară şi cea catre c. f.

D. Papadopol

ASOCIAŢIA PENTRU STUDIUL MONOGRAFIC AL JUDEŢULUI ILFOV

Un grup de iubitori ai cercetărilor sociale, după metoda monografiilor sociologice, au hotărît înfiinţarea unei asociaţii, care are drept scop studii de acest fel în judeţul Ilfov. De altfel aceasta asociaţie nu este decât forma mai conturată şi legala a unei grupări care are aceasta îndeletnicire de aproape un deceniu. Rezultatele cercetărilor făcute până acum, mai modeste, au fost în parte publicate, fie în lucrări personale, fie în reviste, mai cu seama în revista locală „Şcoala şi Viaţa Ilfovului".

Scopul asociaţiei este fixat în art. 2 al Statutului sau astfel: „studierea judeţului Ilfov din punct de vedere geografic, istoric, biosocial, economic şi cultural, precum şi a aspectului social integral al judeţului, dupa metoda monografică".

După cum se vede un scop sociologic, dar într'o formulare care dă posibilitatea oricarui specialist să-şi aducă aportul său, fară a fi silit să iasă din specialitatea sa.

Paralel cu acest scop ştiinţific, societatea va depune după posibilitaţi şi o acţiune culturala, fie direct, fie ajutând instituţiile culturale existente, care urmaresc acelaş scop. Acolo unde există astfel de instituţii în niciun caz nu va căuta sa supraliciteze activitatea acestora, caci, dacа în ţara noastra este ceva confuz, apoi este tocmai aceasta lipsa de coordonare a muncii în domeniul culturii poporului.

Pentru urmarirea scopului său ştiinţific, Asociaţia pentru studiul monografic al judeţului Ilfov îşi divizeaza munca sa în urmatoarele patru secţiuni:

a) Secţiunea geo-istorica;

b) Secţiunea bio-sociala;

c) Secţiunea economica;

d Secţiunea culturala.

Secţiunile nu au un cadru fix, fiecare membru putând lucra, atunci când ceva îl intereseaza şi în altă secţiune decât aceea pentru care îl indica specialitatea sa.

In afara de secţiunile aratate mai sus, asociaţia mai are şi o organizare cu caracter mai administrativ, precizată în trei secţiuni:

a) Studiu şi documentare, care se îngrijeşte

de strângerea materialului documentar. Aceasta secţiune va avea în seama alcătuirea arhivei documentare, precum şi organizarea unui muzeu al judeţului.

b) Secţiunea publicaţiilor;

c) Secţiunea activităţii culturale pe teren.

Un punct important în organizarea Asociaţiei îl formează faptul că în Statutele ei se prevăd două feluri de membri: membri societari şi membri corespondenţi. Poate fi înscris ca membru corespondent oricine solicită şi este admis să ajute cercetările pe teren ale asociaţiei. Prin aceasta se urmăreşte a se angaja la munca ştiinţifică şi culturală mai cu seamă învăţătorii şi preoţii săteşti, care, îndrumaţi spre o activitate bine condusă şi coordonată, pot să aducă un aport preţios în această direcţie.

Membrii corespondenţi pot lua parte la şedinţele de lucru ale asociaţiei, pot face comunicări şi pot trimite spre publicare lucrările lor. Aceia dintre ei care se disting vor putea fi propuşi, dacă acceptă, să facă parte din asociaţie ca membri societari.

In sfârşit, pentru ca munca sa să fie mai spornica şi încadrată în munca generală care se depune în acest sens în ţara noastră, Asociaţia a prevăzut afilierea ei la „Institutul de Ştiinţe Sociale ale României" de sub preşidenţia d-lui Prof. D. Gusti. In Statut stă scris că în caz de lichidare toată averea asociaţiei să revină acestei instituţii.

Având în instituţiile ei o concepţie sociologica realista, verificată şi de membri, dintre care cei mai mulţi au mai lucrat în acest sens, Asociaţia pentru studiul monografic al judeţului Ilfov, este menită unei rodnice activităţi, dacă împrejurările îi vor îngădui acest lucru.

Membrii Asociaţiei monografice ilfovene sunt: Stanciu Stoian, profesor, director al şcolilor ţărăneşti la Fundaţia Culturală Regală „Regele Mihai I"; Dr. Ath. Galan, director la I.N.C. şi director al Academiei de cooperaţie; Prof. Brăiloiu, profesor la Academia Regală de Muzică; Mircea Pienescu, prof. la Academia Comercială; Dr. I. Bârnu, subdirector în Ministerul Sănătăţii; Prof. Iorgu Stoian, inspector general la Fundaţie; Dr. I. Ionaşcu, director al şcolii normale de băeţi din Bucureşti; Dinu Rosetti, director al Muzeului Municipal din Bucureşti; Prof. Coteţ, asistent universitar; Prof. D. Tudor, dela Liceul Mihai Viteazu; Prof. D. Dogaru, inspector în învăţământul muncitoresc; Ing. T. Martin, asistent la Institutul de Cercetări Agronomice; Prof. Ion Georgescu, inspector şcolar, şef la Institutul psihotehnic al Ministerului Culturii Naţionale; Nicu Tudor, inspector şcolar; Prof. Gh. Ghiţă, dela Colegiul Naţional Sf. Sava; Gh. Popa, referendar la Inalta Curte de Conturi; I. Dragnea, avocat I. N. C.; Marcel Olinescu, profesor de desen; Gh. Dumitru, preşedinte al Asociaţiei învăţătorilor din judeţul Ilfov; A. Tudorache Copăceni, învăţător; C. Plăviceanu, învăţător Copăceni; Ion Popescu, subinspector şcolar; Ispas Stoian, învăţător; Al. Popescu, învăţător Olteniţa; I. Artin, învăţător Copăceni-Mogoşeşti; Păun Popişteanu-Chirnogi, învăţător.

In cursul verii acesteea, între 8-22 August a. c. Asociaţia a întreprins cercetări monografice în satul Măgurele-Oteteleşanu, din judeţ. Pentru aceasta s'a întocmit un plan de lucru minimal, care a fost pus în aplicare şi cu ajutorul şcolii de cadre a Fundaţiei „Regele Mihai I", ţinută în acelaş timp în localitate. Planul de lucru cuprinde punctele arătate mai jos.

1. **Supravegherea generală şi coordonarea materialului şi lucrărilor:** Prof. Stanciu Stoian, preşedintele asociaţiei.

2. **Secretariat:** Prof. I. Georgescu, secretarul asociaţiei.

3. **Arhiva monografică:** Prof. Iorgu Stoian, ajutat de d-ra Maria Dobrescu, directoarea de studii la şcoala de cadre.

4. **Muzeul monografic:** Prof. D. Dogaru. Ajutoare: d-ra Stoicescu, profesoară şi d-l St. Dode, fotograf.

5. **Datele demografice generale.** Foi de familie, foi economice, bugete. Statistica locuitorilor pentru trecut, după arhiva dela biserică

şi apoi, dela 1864, după registrele de stare civilă. Prof. Iorgu Stoian. Ajutoare: d-ra Ioana Putere, Pr. St. Vlădescu, Ing. Th. Martin (pentru partea economică) şi cursistele, — în primele trei zile toate cursistele, dându-se fiecăreia un număr de case, după aceea o echipă de două se ocupă cu punerea materialului în regulă şi, eventual complectarea lui.

6. **Satul şi pământul lui.** Regiunea hotarul satului (întindere, relief, pamânt, apă, subsol, climă, floră şi faună), vatra satului. Cum folosesc oamenii hotarul şi vatra satului, precum şi drumurile. Ce a făcut omul până acum? Ce este de făcut, după părerea localnicilor? Prof. I. Coteţ, ajutat de Ing. T. Martin şi o echipă de două cursiste.

7. **Datele biologice ale satului.** Datele antropologice, datele demografice: recensământul populaţiei (natalitatea, nupţialitatea, mortalitatea). Date sanitare: condiţiile cosmologice şi biologice ale sănătăţii ca: condiţiile sociale; statistica sanitară. Dr. I. Banu, ajutat de Dr. C. Guriţă, d-ra Popescu, profesoară de educaţie fizică şi de o echipă de două cursiste.

8. **Satul istoric şi tradiţional.** Preistoria satului şi a regiunii (Dinu Rosetti, Dir. Muzeului Municipal); istoria satului şi a regiunii (Dr. I. Ionaşcu), arheologia satului (Prof. D. Tudor); evoluţia vieţii sociale a satului, în legătură, mai ales, cu stăpânirea pământului (I. Ionaşcu şi D. Tudor).

9. **Datele psihologice ale satului.** Cercetări de psihologie colectivă, pentru stabilirea de niveluri şi tipuri psihologice. Se vor studia în special: temperamentul, inteligenţa, aptitudinile speciale, diverse atitudini psiho-sociale: Prof. I. Georgescu. Pentru unele probleme de psihologie socio-pedagogică: Prof. Stanciu Stoian şi Insp. şcolar Nicu Tudor.

10. **Viaţa economică a satului.** Cultura pământului. Pământul satului. Plantele cultivate în sat. Tehnica locală a culturii plantelor. Mâna de lucru. Rentabilitatea. Distribuţia şi consumul. Păşunatul şi problema lemnelor de foc. Creşterea animalelor domestice. Ing. Th. Martin. Ajutoare: agronomul şcolii şi o echipa de 3 cursiste.

II. **Viaţa economică generală a satului.** Negoţul. Meseriile. Cooperaţia. Mircea Pienescu. Ajutoare: două cursiste, studente la Academia Cooperatistă. (In lipsa d-lui Prof. Mircea Pienescu, d-l Dr. Roman Moldovanu, director la Institutul de Conjunctura a binevoit sa se ocupe de aceasta latura .

11. **Viaţa culturală a satului.**

I. Limba (limbile) vorbita în sat. Prof. Iorgu Stoian.

II. Ştiinţa ţăranului: cosmografie, fizica, chimie, geografie, botanică, zoologie. Superstiţii şi credinţe şi practici în legătură cu muncile agricole şi viaţa sezonieră a satului. Credinţe şi practice ocazionale: la naştere, botez, nunta, moarte, etc. Prof. Brăiloiu, Prof. D. Dogaru, d-na Dragne şi o echipă de 3 cursiste.

III. Arta ţărăneasca: muzică, arte plastice, literatură, coreografie, port, împodobirea casei. Prof. Brăiloiu, Prof. Marcel Olinescu, d-na Dragnea, Prof. St. Vlădescu şi o echipă de 3 cursiste cu aplicaţii în aceasta direcţie.

12. **Viaţa morală şi juridică a satului.** Buna cuviinţă: titluri şi numiri, ca semne de cinstire, formule de politeţă, gesturi de politeţe, ospitalitatea, petreceri, diverse alte creaţii cu caracter moral. Mortalitatea satului dupa cazierul jandarmeriei, şi al judecătoriei de ocol şi informaţii. Oameni buni şi oameni rai în sat, societăţi cu scop moral, clici şi bande de raufăcători. Fapte morale remarcabile.

— Viaţa juridică a satului, dupa registrul de procese, informaţii şi obiceiul pamântului. Dr. D. Dragnea şi o echipă de 3 cursiste. La această problemă vor lucra însă şi ceilalţi în limita posibilităţilor.

13. **Viaţa administrativă şi politică a satului.** Gh. Papa, referendar I.C.C. şi o echipa de două cursiste.

14. **Unităţi sociale.** Familia; gospodaria cel puţin cinci gospodării, trei de ţărani: bogat,

mijlociu, sarac, una de meseriaşi şi alta de negustori); Cooperativa, Biserica şi viaţa religioasă din comuna; Şcoala şi educaţia; diverse instituţii cu funcţii culturale şi educative: Caminul Cultural, asociaţii culturale, etc.; diverse unitaţi sociale cu caracter neoficial sau semioficial şi popular: şezatoarea, hora, cetele de flacai, cetele de copii, jocurile. Prof. Stanciu Stoian, Ing. Martin, I. Georgescu, d-ra Popescu şi o echipa de 6 cursiste.

Cea mai mare parte din programul aratat mai sus a fost înfaptuită. Mai puţin s'a realizat în ce priveşte viaţa juridica şi cea politica a satului. Cercetările continua, fiecare membru având să-şi completeze materialul de care mai are nevoie. Redactarile definitive se vor face abia dupa aceea.

STANCIU STOIAN

LUCRARE MONOGRAFICĂ LA MÂNASTIREA SECU

Iniţiativa studierii pe teren a unei mânastiri. a avut fericirea să se acorde cu un vechi gând al d-lui Prof. Gusti, de al cărui sprijin ne-am bucurat prin Institutul de Cercetari Sociale, iar alegerea mânăstirii Secu s'a datorit mai ales unei bune impresiuni făcută de aceasta cu prilejul unei vizite, acum câţiva ani.

Mânăstirea este o unitate socială dintre cele mai dificile, deoarece în structurarea ei intervin mai ales obscure forţe psihice individuale, greu de precizat.

Condiţionarile sunt adeseori inedite intrând în menirea monahala o accepţiune deosebita, ostila acestora, iar activitaţile sunt grupate în jurul unui ideal precis, care deasemeni stinghereşte libera lor desfăşurare.

Necesitatea aclimatizarii, neputinţa orientarii imediate într'un material ce ne depăşea nu numai metodic, ci ades ne surprindea chiar putinţa de înţelegere, lipsa de cunoştinţe teologice şi departarea de profesori, pareau menite să frângă cerbicia entuziasmului nostru. Eram doar doi, în mijlocul munţilor Neamţ, e drept ca mai mult stimulaţi decât copleşiţi de aceasta natura care dacă l-a inspirat minor pe Hogaş, a nuanţat pitoresc pe malurile „Ozanei celei frumoase" geniul autentic al lui Creangă.

Intre Pipirigul amintirilor din copilarie şi Vânatorii-Neamţ, cuib al plăeşilor lui Ştefan, într'o poziţie unică, mânăstirea Secu este aşezată alaturi pârâului cu acelaş nume, care la 4 km. mai jos se varsă în Ozana. Dincolo de Vânători-Neamţ se întind Humuleştii, un fel de suburbie a Tg. Neamţ, „mahalaua" cum i se zice.

Dealurile Vasan (776 m.), Dealul Vacilor (726 m.) şi o prelungire a Piciorului Rău (768 m.), formează un căuş, perfect adăpostit, o poiană pe malul stâng al pârâului Secu, în care până la 1602 Schitul lui Zosima a slujit numele lui Dumnezeu, iar de la 1602, pe acelaş loc, o nouă ctitorie a lui Nestor Ureche şi Mitrofanei soţia sa, câştigă în importanţa până la a ajunge printre primele mânastiri ale ţarii. Numele şi l-a luat de la pârâul vecin care cu un mic debit de apă a fost numit când pârâul uscat, când pârâul Sec, apoi mai simplu apa Secu. Lucrarea va insista îndeajuns asupra condiţiei cosmice, care are un rol deosebit, mai ales în măsura în care favorizează aşezarile mânăstireşti.

Nu poate fi întâmplare faptul că în regiune, la mici distanţe, se află mânăstirile de calugari Neamţ şi Secu, schiturile Vovidenia, Procov, Icoana, Sihastria, Sihla, apoi mânastirile de

maici Agapia şi Varatec, cuprinzând toate gradele de viaţă monahală, dela acela de monah în marea lavră a Neamţului, până la schimonah, schivnic, la Sihla cea napădită de padure.

Mânăstirea Secu — în unele documente se găseşte caligrafiat „Secul" — situată în chiar centrul regiunii mânăstirilor, este înconjurata de sate puternice, cu un ridicat nivel de viaţa ca Vânatori-Neamţ, Pipirig şi Filioara.

Cu cei 50 de calugari ai sai ea este subordonata m-rii Neamţ din anul 1935, când în urma luptei dusă de I.P.S.S. Nicodem Patriarhul României, şi-a recăpătat o bună parte din averile luate de stat. Cu toate că în 1909 cele două mânăstiri fuseseră despărţite, Secu căpătându-şi autonomia, când acţiunea de redobândire a averii a fost pornită, interesele Secului au fost susţinute cu aceiaşi ardoare fiind socotite ca strâns legate de ale Neamţului. Odată procesul câştigat cele două mânăstiri au fost din nou unite sub numele de Neamţ-Secu. Dar aceste precizări extinse aci, ne-ar adânci în considerente istorice, politico-administrative şi economice de amănunt, fapt ce nu ar exprima intenţiunile noastre.

Această reintrare în drepturi a ocazionat o perioadă de mari progrese economice şi în momentul de faţă se poate surprinde la Secu o deosebită preocupare gospodarească.

Sunt în lucru, în afara incintei, doua cladiri aparţinând monahilor, ceva mai departe o casa pentru servitori.

Pentru o descongestionare, ce va împiedeca de acum strângerea vitelor mari iarna în jurul mânastirii s'a clădit un mare grajd la 4 km. depărtare, în poiana Bivolării care aşezată pe malul Ozanei la hotarul mânăstirii Secu cu Neamţ, cuprinde pe cele aprox. 50 ha, o mare grădinărie, cultură de păioase şi loc de fânaţ. Ori acest fânaţ trebuia strâns şi depozitat pentru iarnă la mânăstire. Acum, construindu-se acest grajd, cu două camere pentru un servitor şi calugărul supraveghetor, se va depozita fânul aci, aducându-se în acelaş timp toate vitele sterpe — se numesc aşa cele tinere, ce nu dau lapte înca — liberând locul la Secu.

Construirea unei târle spaţioase de iarna sus pe deal în loc adapostit la „Borta casoaei", pentru oile ce vara sunt ţinute în poenile mari „la Tăşune" şi „Picioru Crucii", este deasemeni aproape terminată.

Tot în ultimii ani s'a construit o casa în Humuleşti pe un loc de danie, întemeindu-se şi acolo o prisaca în afara celei de la mânastire şi de la via din Baiceni jud. Iaşi, la aprox. 80 km. departare.

Dacă adaugam cele 25 ha. pamânt arabil pe care noul frate Mihail Munteanu din Tg. Frumos, invalid de rasboi, le-a cedat deocamdată cu titlu de arenda mânastirii, ne putem da seama de extinderea ce vor capata în Secu preocupările de ordin economic.

Vom mai pomeni în treacat ca exista în mânastire ateliere de fierarie, tâmplarie, dogarie, apoi „odaia" unde se ţin uneltele de lucru şi o spălătorie. Un iaz, o moara de apa la care s'a ataşat un dinam ce face cu putinţa luminarea electrica şi ţinerea unui aparat de radio, apoi un fierastrau pentru facut scânduri de construcţie, toate acestea raportate necontenit la numarul destul de restrâns de 50 calugari ne pot da o imagine asupra înfaptuirilor omeneşti la Secu.

E drept ca toate stau sub semnul unei accepţii rudimentare, sunt mai de graba realizări ale câtorva oameni, mai ales ale economului, neavând asigurata continuitatea.

Ca o viaţa aparte, în afara preocuparilor acestea. atât de variate, mânastirea propriu zisa, incinta, cuprinsa „în zid", cu biserica ce te'ndeamna mereu la rugaciune în mijloc, reprezinta locul de traire monahala, de împlinire a pravilei. de adapost al sufletului. Am observat ca întotdeauna calugarul trimes la o ascultare mai îndepartata, la vie, la prisaca, doreşte necontenit sa se întoarca în chilia sa în mânastire, la locul pe care nesilit şi l-a ales drept definitiv adapost pamântesc.

Mânăstirea la altarul căreia calugarul depune legamântul se numeşte locul de „metanie". Chiar dacă va pleca în alte parţi, dragostea sa este legată de acest loc, „dacă părăseşti mânăstirea e ca şi când ai părăsi satul" 1), sau „legătura cu metania este ca aceia cu mama" 2).

Un călugar poate să atingă în viaţă onoruri şi ranguri cât de mari, în afara mânăstirii sale, la batrâneţe în orice caz se întoarce sau poarta dorul întoarcerii la metania sa.

La capitolul biologic este de remarcat faptul ca viaţa de mânăstire prilejueşte în genere tulburari psiho-fizice uneori sensibile, în particular viaţa în zid la Secu provoacă din cauza umidităţii chiliilor de piatră, afecţiuni mai ales pulmonare legate şi de hrana insuficientă.

Totuşi nivelul sănătăţii este acceptabil, foarte rar aceste tulburări organice devenind fatale.

Mai interesant este modul de tratament, cu totul empiric, cu o frecventă întrebuinţare a băilor Kneipp şi Kuhne, sau pur şi simplu cu fiertură de burueni diverse ca să nu amintim de alte procedee.

In ceea ce priveşte condiţionarea istorică, m-rea Secu este mult mai legată de istoria monahismului în genere, prin tradiţie scrisă, vieţile sfinţilor etc., decât de propriul său istoric.

Este o nota proprie lipsa şi desconsiderarea oricărei tradiţiuni, strâns legata şi de o lipsă a cultului morţilor pe care pare-se îl păstrează doar unităţile ce au la bază familia.

Viaţa psihică este mult mai bogată în aspectele sale individuale. Atât trăirea religioasă colectivă cât şi manifestarea în grup a unor concepţii sunt mult mai sărace în conţinut, urmând fidel canoanele, decât desbaterea sufletească intimă, lupta permanentă a călugărului izolat.

Tocmai pentru a tempera aceasta luptă, monahismul are la îndemâna ca armă minunată „pravila", care prin metanii, închinaciuni şi rugăciune continuă, „rugăciunea minţii" caută să îndepărteze pe acest om izolat, în luptă cu toate forţele existenţei, de duşmanul său cel mai puternic, gândul laic.

Activitatea economică s'ar părea că depăşeşte celelalte preocupări. Am văzut mai sus varietatea înfăptuirilor rezultate dintr'o străduinţa şi care cer alte straduinţe.

Vara pe timp frumos, rar poţi gasi un călugăr în mânăstire. Toată lumea, împreună cu stareţul merge la cosit şi adunat fânul de prin poenile vecine sau chiar din cele depărtate la unul sau două ceasuri de drum. Numai strângerea fânului durează cel puţin două luni din vară. Şi pe lângă călugări lucrează zeci de săteni şi sătence din satele vecine.

Diviziunea muncii se face foarte distinct în mânăstire pe „ascultări". In afara celor câţiva „ascultători de obşte", buni la toate, restul au funcţiuni precise ca de ex. econom, casier, arhondar 3), sau fierar, prisăcar, găinar, bucătar etc.

Ascultările sunt împărţite în două categorii, pe lângă biserică dirijate de eclesiarhul mare, şi pe lângă economat.

Bogatul material ştiinţific rezultat din calitatea manifestărilor spirituale, rezultant al sensului superior al vieţii monahale, ar necesita o privire mult mai amplă pe care lipsa de spaţiu nu ne-o permite.

Credinţa nu se învaţă, ea fiind un elan către Dumnezeu bazat pe nedesluşite forţe psiho-fizice. Totuşi în mânăstire se dau credinţei inerentele cadre dogmatice. Am vorbit deja despre lipsa tradiţiei istorice proprii, înlocuită cu tradiţia monahică şi bisericească în genere. Aceste elemente fac ca mânăstirea Secu să nu prezinte deosebiri faţă de formele credinţei şi ritualului.

---

1. Monah Ionichie Sturzu, 64 ani, neştiutor de carte, trăeşte de 40 ani în mânăstire.
2. Monah Eftimie Teodorescu, 52 ani, arhondar, patru clase, trăitor de aproape 30 ani în mânăstire.
3. Mai mare la casa de adăpostit vizitatorii, numită „arhondarie".

Poţi surprinde totuşi interpretari de o splendidă naivitate conceptuală în câte o discuţiune în care călugărul 4) pus în dificultate recurge la proprii mijloace.

Cel mai impresionant fenomen constă însă în contopirea concepţiilor şi mentalităţilor cu care fiecare vine din satul său, cu noile credinţe, dând o mentalitate monahala, foarte interesanta, mai ales atunci când calugărul este mai puţin ştiutor de carte, deci oarecum nevoit să-şi formeze singur noua structură.

Altfel împrumută cu uşurinţă cele gasite în cărţi religioase de popularizare.

Unul din capitolele însemnate este acela al ceremoniilor, care sunt trăirea organizată în comun, a sentimentului religios reprezentând în acelaş timp una din punţile de legătură cu poporul satelor învecinate şi cu închinătorii, de ori unde ar veni ei.

Hramul, aproape un examen pentru mânăstire, este sărbătoarea cea mai importantă a anului, strângând în jurul Secului sute de săteni, veniţi adeseori de la zeci de km. cu căruţele, superiorii de la mânăstirea Neamţ, călugării schiturilor vecine, maici, şi în deosebi înalţi slujitori ai bisericii, adeseori chiar I.P.S.S. Nicodem Patriarhul României, cum s'a întâmplat chiar anul acesta.

Ceremonia cea mai impresionanta ramâne însa „tunderea în monahism" care-i un moment de o rară intensitate dramatică, intercalat în slujba obişnuită a unei zile cu scopul consacrărei, învestirei unui frate trăitor mai de mult în mânăstire, ca monah. Este momentul lepădării de cele lumeşti.

Cât despre viaţa etică, din fericire mânăstirea Secu nu ne va obliga la prea multe reticenţe în redactarea acestui capitol. Totul se desfăşoară acolo fără ieşiri remarcabile din linia bunei cuviinţe, puţinele eşiri din această nota bună aparţinând elementelor trimese disciplinar din alte mânăstiri.

Este uşor de presupus că o unitate atât de complexa presupune legaturi, relaţii. Mânastirea Secu este ca orice alta unitate, un corp viu de la care pleaca şi la care vin un număr nesfârşit de raze, reprezentând influenţe spirituale, interese de tot felul, relaţiuni accidentale, etc.

Proecţiunea oricăreia dintre intersecţiunile a două raze, de la Secu către o unitate, şi de la aceasta către Secu, formează ideia subiectivă despre mânăstirea Secu. Relaţiunea este deci singura cale de cunoaştere, cunoaşterea tuturor relaţiilor fiind o cale de apreciere obiectivă.

Vom găsi la mânăstirea Secu relaţii de subordonare — către mânăstirea Neamţ — şi supraordonare — faţă de schiturile Sihastrie şi Sihla —, raporturi de vecinătate cu mânăstirile sau cu satele învecinate.

Raporturi cu pelerinii şi vizitatorii, cu alte instituţiuni, însfârşit o mulţime de raporturi ce nu ar putea fi relatate decât în legatură cu alte explicaţiuni ce ar obliga aceasta relatare sumar informativă la o extensiune prea mare.

O prelucrare conştiincioasa a materialului strâns timp de două luni la mânastirea Secu, va trebui să schiţeze cât mai sugestiv viaţa acestei unităţi, punând în acelaş timp o seama de probleme ce vor fi puncte de plecare pentru noi cercetari mai metodice şi mai complete.

Popescu Aurelian

4. La Secu în afara a câtorva analfabeţi, restul sunt ştiutori de carte doar cu clase primare. Există un singur absolvent de seminar.

CERCETĂRI MONOGRAFICE ÎN COM. CETEA-ALBA

Sub îndrumarile școalei sociologice dela București de sub conducerea d-lui Prof. D. Gusti, s'a lucrat în vara aceasta la culegerea materialului monografic despre com. Cetea, de catre o echipa compusa din P. Chitulca, I. Goșescu, Aurelia Daramuș, Gh. Suciu și Viorica Marcu. Echipa a fost ajutata și de zece elevi și eleve în cadrul organizarii muncii de razboi.

Cetea este un sat așezat la poalele munților Apuseni, într'o regiune deluroasă, la 7 km. de șoseaua naționala Cluj-A. Iulia, având două drumuri principale „spre țară", unul județean la Teiuș, altul spre Galda de Jos. Este o așezare naturala de oameni pe fundul unei văi mici, având un hotar alungit pe o distanță de aproximativ 18 km. Ceteanul este într'o continua lupta cu natura, și cu natura lui biologică, cerându-i mereu sforțari neomenești spre a o învinge și spre a-și putea agonisi traiul de toate zilele. Comuna este formată din satul Cetea și catunul Raicani situat la 10 km. înspre Munții Apuseni, la poalele masivului Piatra Cetii, înalt de 1124 m.

Dupa toate cercetarile, Cetea are o vechime preistorică. In 1940 avea o populație de 1249 locuitori, iar azi înafara de catunul Răicani, are o populație de 1092 locuitori, având ca ocupație principala agricultura, viticultura și creșterea vitelor care le sunt singurele ajutoare în lucrarea pamântului. Cerealele cultivate sunt neîndestulatoare populației satului, și în trecut locuitorii lucrau porumb în parte și în trei parți în averea baronului din Galda de Jos la o distanța de 10 km., iar în hotarul Teiușului la o distanța de 7-8 km. Azi, mecanizarea agriculturii și prașitoarele au înlocuit brațele cetenilor. Pâna în 1848 au fost iobagi, iar dupa iobagie plugurile de lemn au contribuit la saracirea gospodariilor; „Șine avea bucate din an în an era socotit bogat, șî șine avea jite mai multe. A Puiului, la a Borjâ, la Ocoșu nu sa gatau bucatile nișiodată șî eia erau măi gazde 'n sat". (Oțoi Alexă de 71 ani, văduv, 5 cl. primare). Viile se cultivă pe cele trei părți ale satului, iar vinul bun a scos lauda ceteanului pe care și-o spune oridecâteori este întrebat de unde-i: „Dila Șietia Buhaina, Bea jinu cu donița".

Altfel solul este slab și spălat de apele multor pârae cari brăzdează coastele satului. Majoritatea gospodariilor sunt încă gospodării cu o economie închisă, iar rentabilitatea lor este problematică.

In vara aceasta s'au urmarit probleme în legătură cu:

1. Cadrul cosmologic. Tipurile de adăposturi.
2. Cadrul Biologic. S'a facut recensământul populației dupa vârstă, neam stare civila, știință de carte, profesiune, etc. și s'au cules înca date în legatură cu migrațiunile din ultimii 25 ani, și mortalitate infantilă pe familii. Recensamântul economic, culegându-se date statistice în legătură cu locuința, proprietatea și inventarul viu și mort al gospodariilor, cari sunt în curs de prelucrare. S'a urmarit mișcarea populației dela 1792 încoace, folosindu-se registrele de stare civilă ale bisericilor ortodoxe și unite, extrăgându-se date în legătură cu nupțialitatea, natalitatea și mortalitatea. Natalitatea după sex, anotimp, religie, gemeni, legitimi-nelegitimi și nascuți morți. Mortalitatea dupa sex, anotimp, vârsta, religie, mortalitate infantilă sub un an, dela 1-4 ani, etc. Casatoriile după vârsta soților, anotimp, religie, stare civila, (recasătoriți).

3. Cadrul psihic. S'au urmarit probleme în legătură cu solidaritatea sufleteasca a oamenilor, conștiința lor sociala, luându-se în special convorbiri sociologice cu personalitațile satului. Obiceiurile dela naștere, botez, nunta și înmormântare, sunt în curs de cercetare.

4. La cadrul istoric, s'au cules date interesante în legatura cu trecutul satului din gura batrânilor, reconstituindu-se trecutul cu obiceiurile, ocupațiile, credințele, îmbracamintea, inovație, tradiție, buna cuviința, pe o perioada de timp de aproximativ 150 de ani.

5. In legătură cu manifestarile economice s'a cercetat pășunatul, și o parte din industria casnică.

6. Manifestarile spirituale. S'au luat convorbiri cu țaranii despre credințele, concepțiile și cunoștințele lor. Cunoștințele lor despre lume, caror forțe atribuesc întâmplările vieții, ce cred despre diavol, farmece, etc. S'a cercetat portul la batrâni, bătrâne, barbați, femei, fete, feciori, copii, fetițe, bogați, săraci, agricultori, meseriași, culegându-se date statistice. Descrierea „haidăului" (hai da-o) un dans vechiu și uitat, și claca jocului.

7. S'a urmarit separat moralitatea satului și manifestarile administrative din vara aceasta, iar problemele juridice sunt în curs de cercetare.

Ocupând un hotar întins, din care numai 1/4 este producator, ceteanul trebue sa munceasca din greu pentru a-și asigura traiul zilnic, și poate deaceea nici nu sunt prea bogați printre țarani. Sunt în schimb un neam de oameni harnici, cum nu gasești în satele vecine. „Pai cum sa nu șie harnici, ca daca n'ar și, ar muri de foame în hotaru nost. Da și lucru îi, nu-i vorbă, că deeân să dușie zapada și pana sa pune alta, n'are omu on pic de hodina". Marcu Simion, 55 ani, 3 copii, știe carte).

Deși exista o prefacere remarcabila dupa razboiul mondial, totuși nu se poate spune ca starea economica s'a îmbunatațit cu mult, și poate deaceea, încep să-și lase mereu ogorul stramoșesc, sa plece spre oraș, servitori, meseriași, sau sa intre frânari la C.F.R.

Dela 1893 și pâna astazi, propietatea a fost în plin proces de pulverizare, și în afara de 15-20 de gospodarii a caror rentabilitate este legata de numarul mai mare de jugare, celelalte își istovesc forțele între numarul prea mare de parcele mici, fara sa poata face o exploatare intensiva cu uneltele agricole pe care le au.

Fara sa fi putut studia amanunțit problema sanatații, din informații și din observație, putem afirma ca sanatatea și vigoarea biologica este amenințata de unele boli sociale sifilis și de tuberculoza.

Peregrinarile între sat și oraș, între meserii și agricultură, au introdus bolile sociale în sat, iar munca istovitoare, drumurile lungi și rele, subalimentația și într'o alta masura alcoolismul, au contribuit la irosirea capacitaților în cautarea sănatații pela vraciuri, manastiri cu calugari, ori, mai rar pâna acum la doftor. Mortalitatea infantila așa cum se desprinde din registrele starii civile este exagerata, ajungând în medie pe 150 de ani, la 32% fara a considera mortalitatea infantila pe anumite perioade de timp, unde trece peste 50%, din mortalitatea generala.

Și totuși, mai rar suflet ca al ceteanului. Omenia cu jin și cu jinars, dela cules și până la terminatul jinului, sa face cu sâla forța. — No, da slab om mai iești. Sa nu poți bea on pahar de jin... — Ni, așa! bea-l!.

Mentalitatea satului a fost în trecut, cu siguranța, magico-religioasa. Astazi, lipsa cunoștințelor pozitive și influența orașului, fac sa se distinga coexistența diferitelor planuri de mentalitați. Mentalitatea magico-religioasa, fiind reprezentata tipic prin cititul lui Arsân, iar pe dealta parte o noua și vaga mentalitate pozitiva se creaza în urma contactului cu orașul. cu armata, cu razboiul trecut și actual. cu greutațile vieții, care-i duc la convingerea, ca e preferabil sa traești bine pe lumea asta. decât sa aștepți împarația cerurilor. „Ști șie

zâc io? Io cred ca şî raiu şî iadu-i aişia pe pamânt. Pai şie iad îţî traba mai mare, de cât pintru hal şie cară cu ruda!..." (lemne în spate, din padure). Halalai Petru, agricultor, 51 ani, 7 clase primare, 5 copii — a fost în răsboiul mondial).

In schimb, conştiinţa sociala predomina, iar spiritul de cooperare, atunci când e susţinut şi de iniţiativa, e destul de desvoltat. In ultimii 6 ani, şi-au ridicat o casa culturala, şi şi-au cumparat cu toate luptele de grup şi certurile dintre ei, cea mai frumoasa casa parohiala poate din judeţ.

Viaţa artistica este reprezentată în deosebi prin dansuri, cântece şi portul de duminecă al fetelor, care este de-o eleganţă costisitoare.

In legatură cu viaţa morală a satului, dacă ar fi sa amintim numai influenţa nefasta a oraşelor, transportată în satul dela poalele munţilor prin desele migraţiuni, sau prin deprinderile unor funcţionari, cari şi-au asumat moravurile şi obiceiurile de periferie ale oraşelor, încă ar fi de-ajuns. Aşa s'au introdus avorturile, luxul, tendinţa tineretului de a se mândri pentru chef, şi altele.

Exista totuşi o opinie publica dreapta, ca o marturie a fondului sufletesc sanatos al ceteanului, care aşteaptă îndrumari, posibilitaţi de-a primi cunoştinţele necesare pentru a-i servi în lupta lui cu viaţa, mijloace şi conducători harnici şi cinstiţi, pentru a fi mereu premergător în manifestările culturale, între satele din jurul lui.

P. Chitulea

RECENZII

REVISTA INSTITUTULUI SOCIAL BANAT CRIŞANA. BULETIN ISTORIC. (Anul XI, Iulie-August 1943. Timişoara).

Cu o plăcere deosebită, luăm act de o nouă iniţiativă a d-lui Corneliu Grofşoreanu, preşedintele Institutului Social Banat-Crişana, această personalitate culturală dotată cu atât de rare calităţi: d-sa are nu numai iniţiative pline de miez, dar are şi darul de a strânge în jurul lor colaboratori de seamă, de a le crea atmosfera necesară lucrărilor şi în acelaş timp, de a contribui la munca lor prin studii originale.

Pătimaş iubitor al Banatului, pe care îl vrea cunoscut, din punct de vedere social, sub toate aspectele lui, d-l Grofşoreanu adaogă preocupării cercetării satelor bănăţene pe calea monografiei sociologice şi pe aceia de cercetare istorica propriu zisă. Buletinului sociologic, i se adaogă de aceia un „Buletin istoric", al cărui prim număr îl avem în faţă.

Acest Buletin istoric este organul unei secţiuni a Institutului, pentru istoria Banatului, secţiune care a putut lua fiinţă graţie faptului mutării Facultăţii de ştiinţe de la Cluj la Timişoara. Preşedintele acestei noi secţiuni a fost ales d-l Profesor Dr. Victor Motogna. Membrii ei, formând un comitet de redacţie, sunt următorii: Prof. V. Ardeleanu, Traian Birăescu, Prof. Dr. Al. Borza, Dr. E. Botiş, Prof. Dr. G. Cotoşman, Prof. Şt. Manciulea, Prof. Marius Moga, Prof. Dr. Tib. Morariu, Dr. Valeriu Şotropa, Prof. Dr. Victor Stanciu, Prof. Nic. Tomiciu şi Prof. Tr. Topliceanu.

In „Cuvântul înainte" al acestui nou buletin se spune foarte clar care este scopul urmărit de secţiunea istorică a Institutului Social Banat-Crişana: publicarea documentelor privitoare la Banat şi alcatuirea de monografii, care sa permită istoricilor noştri sa scrie cândva istoria Banatului altfel decât cum au scris-o până acum istoricii unguri sau istoricii noştri reduşi la cunoaşterea numai a acelui material pe care îl daseră la iveală, parţial, ungurii.

Acest cel dintâi numar este o dovada ca secţiunea istorică a Institutului Banat-Crişana este în masura sa-şi împlinească fagaduelile pe care le face. Materialul pe care îl prezinta este în adevar de calitate.

Trei studii alcatuesc acest numar: doua datorite d-lui prof. V. Motogna şi unul ieşit din pana d-lui Ion Negru, toate trei meritând a fi subliniate în chip deosebit.

In cel dintâi studiu, d-l prof. V. Motogna studiaza chestiunea extraordinar de pasionanta a aşa numitelor „districte româneşti" ale Banatului. Cu drept cuvânt titlul articolului este „Contribuţii la istoria Românilor banaţeni din evul mediu".

Ceea ce ştim despre organizarea noastra sociala în cele dintâi timpuri ale istoriei noastre scrise, este deocamdata destul de vag. Knezatele şi voevodatele continua a ramâne o enigma a istoriei noastre sociale. Iata însa ca le vedem analizate de d-l Motogna. pentru aceasta regiune a Banatului, cu destule amanunte şi dovezi documentare ca sa ne dam seama ca ele erau integrate, sau mai bine zis recunoscute ca atare şi folosite, de catre statul maghiar, în veacul al XIV-lea.

Nu ne putem împiedica de a vedea, în ceea ce ne priveşte, aceste forme de viaţa sociala organizată, sub forma unor confederari quasi statale de sate, de genul acelei confederari care

a trait în Vrancea până aproape sub ochii noştri. Ar trebui aici o dubla lucrare: aceia începută de d-l Motogna, aşa cum o arată d-sa însuşi, pe calea publicării integrale a documentelor în cauză şi a analizei documentelor; iar pe de altă parte, aceia a cercetării sociologice la teren.

Aceste „districte", aceste voevodate româneşti, nu se poate să nu fi lăsat urme la teren, până în viaţa socială a satelor noastre de azi. Ecouri, rămăşiţe, amintiri, toate acestea trebuesc să existe. Cât de folositoare faptă ar fi, dacă sociologii bănăţeni ar putea să dea şi ei o contribuţie la această întrebare de temelie care este aceia de a şti care au fost formele de viaţă socială ale satelor noastre de demult.

Un al doilea studiu, tot al d-lui V. Motogna, este o scurtă schiţă a istoriei Banatului românesc în epoca migraţiunii popoarelor barbare (271-1300), se tratează pe rând: 1. Problema continuităţii românilor în Dacia, 2) Banatul românesc în timpul dominaţiunii Goţilor, 3) Banatul sub stăpânirea Hunilor, 4) Banatul sub stăpânire gepidică, 5) Dominaţiunea Avarilor şi influenţa slavă, 6) Epoca ducatelor bulgaro-române şi ocuparea Banatului de către Unguri, 7) Epoca arpadiană şi însfârşit 8) Românii din Ardeal şi Banat, în lumina documentelor istorice din veacul al XIII-lea, a limbii lor şi a toponimiei.

Subliniem din nou faptul că în ceea ce priveşte toponimia, cercetările la teren pot aduce un material nepreţuit de bogat.

Al treilea studiu, al d-lui Ion Negru este o „Contribuţie la cunoaşterea Banatului". Pretextul de la care pleacă autorul este republicarea, în traducere românească, a textului jurnalului de călătorie prin Banat, a împăratului Iosif al II-lea, în anul 1773. Dar în introducerea la acest text, d-l Negru ne dă o admirabilă sinteză a celor cunoscute cu privire la marile mişcări demografice ce au avut loc în această regiune, ale cărei legături cu Ungaria ereau quasi inexistente din pricina imenselor terenuri inundate din partea de vest. Ni se făgădueşte publicarea unor texte care vor fi sensaţionale şi de mare folos pentru cercetători: **defterul turcesc din 1558**, care este o listă nominală a contribuabililor din acea vreme, din care se vede clar că pe acea vreme singurele naţii existente pe aceste locuri sunt românii şi sârbii. In al doilea rând, **urbariile Mariei Tereza** care corespund unei a doua etape, de intensă colonizare cu alte neamuri şi de strămutare massivă de populaţie dintr'un loc în altul. Subliniem informaţia foarte preţioasă a grupului mare de români, care, nevrând a se lăsa maghiarizaţi, au emigrat în Ucraina rusească. In adevăr, autorul are dreptate când aşteaptă ca această informaţie să fie coroborată cu informaţiile pe care le va aduce cu sine, d-l Anton Golopenţia, din lunga cercetare pe care a făcut-o în satele cuprinzătoare de români din această Ucraină.

Jurnalul de călătorie al împăratului, este el însuşi foarte interesant.

Sfătuim de aceea pe toţi cetitorii revistei, să caute a ceti Buletinul Istoric al Institutului Social Banat-Crişana şi ne permitem a da colegilor de la Institutul Social mărturia admiraţiei noastre pentru munca pe care o fac.

Aşteptăm cu nerăbdare continuarea studiilor şi publicarea integrală a textelor făgăduite. Dacă însă acestea vor fi totdeauna însoţite de traducerea românească, credem că scopul ar fi mai desăvârşit atins. Textele ungureşti sunt, multora, literă moartă. Iar textele latineşti, au şi ele nevoie de traducerea şi comentarea specialistului pentru a putea fi interpretate corect. De asemenea, am ruga ca hărţile şi schiţele publicate să fie la un format mai mare. Cele două schiţe publicate *sunt* aproape ilizibile din pricina formatului lor mic. Poate ar fi fost bine ca Buletinul Istoric să aibe acelaş format ca şi Buletinul sociologic, pe care în paranteză fie spus, colegii noştri din Banat îl numesc buletin „sociografic" nu ştim pentru

care motive. Formatul ceva mai mare, ar permite strângerea revistei în volume mai uşor de mânuit, cuprinderea unui material mai bogat şi mai ales publicarea hărţilor la o scară mai potrivită.

Henri H. Stahl

STANCIU STOIAN: **Probleme de eri şi de azi ale pedagogiei româneşti.** Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1942, 339 pag.

Printre noutăţile literaturii pedagocice apărute în decursul anului precedent, este şi această lucrare a d-lui prof. Stanciu Stoian, referitoare la problemele cele mai de seamă ale pedagogiei româneşti.

Lucrarea, la care ne referim în rândurile următoare, cuprinde două părţi: Prima tratează în şapte capitole despre „Evoluţia gândirei pedagogice româneşti" (pag. 5-175); iar cea de a doua este închinată câtorva probleme pedagogice de actualitate (p. 179-335).

Problemele care fac obiectul primei părţi sunt: „Inceputurile" (pedagogiei româneşti); „influenţa franceză"; „influenţa germană"; „spiritul junimist şi conservatorist în pedagogia românească"; „spiritul poporanist şi cel sociolog în pedagogia românească"; „tendinţele actuale ale pedagogiei româneşti"; „evoluţia şcolii româneşti".

Din enunţul acestor teme se poate vedea cum problemele tratate în această primă parte privesc de aproape procesul de formaţiune a pedagogiei noastre naţionale, factorii umani care l-au determinat în strânsă legătură cu condiţiunile istorice ale culturii apusene, stăruindu-se cu precădere asupra influenţelor franceză şi germană, în ce priveşte curentele streine, precum şi asupra influenţelor de doctrină socială şi literară dela noi concretizate în curentele spirituale cunoscute sub numele de „junimist", „semănătorist", „poporanist" şi „sociologic".

Până aici, cartea oferă cititorului o preţioasă îndrumare în trecutul nostru pedagogic. Mai departe, autorul, sprijinit pe cercetarea temeinică a acestui trecut pedagogic cum şi pe o bună informaţie sociologică, trece la studiul tendinţelor actuale ale gândirei pedagogice româneşti, arătând că orientarea pe care o ia în prezent pedagogia românească se întemeiaza pe cercetarea ştiinţifică a realitaţilor pedagogice dela noi.

In sfârşit, titlul ultimului capitol al primei părţi din cartea citată şi anume „Evoluţia şcolii româneşti", este menit să arate evoluţia pe care au suferit-o legile şi reformele şcolare, urmărite în desvoltarea lor dela 1776, când apare hrisovul lui Alexandru Ipsilante, Domnul de atunci al Munteniei, privitor la reforma şcoalei din Principatul său, şi până la legile şi reformele şcolare din zilele noastre.

Este interesant de urmărit aici cum şcoala românească, cu toate influenţele streine pe care le-a suferit în legislaţia ei, a căutat totuşi să se adapteze la cerinţele educative şi culturale ale şcolarului român, care trebuia să devină un cetăţean folositor ţării sale.

Spiru Haret, mare îndrumător al şcoalei noastre dinainte de razboiul din 1916-1918, spre adevăratele ei ţeluri, a dat cel dintâi acestei şcoale o orientare către menirea de a servi neamului prin ridicarea nivelului cultural al satelor.

După războiul de întregire, miniştrii şcoalelor noastre au dus mai departe ideia „haretistă" de a face din şcoală un factor de întărire şi sporire a puterilor spirituale ale satului, introducând în legile elaborate articole cu o vădită intenţie de a adapta şcoala la cerinţele reale ale poporului nostru.

In partea a doua a cărţii, sunt tratate o serie de probleme pedagogice de actualitate. Unele dintre ele au o legătură directă cu şcoala, cum sunt de pildă cele înfăţişate sub titlurile: „Tradiţie şi prejudecată în şcoala", „promovarea elevilor în şcoala primara", „scrierea frumoasă şi predarea ei în şcoala primara"; alte probleme ca: „Grupul şcolar", „educaţia coope-

ratistă", „rolul sociologiei în formarea învățătorului", „ridicarea culturala a satului" și „educația fizica" privesc lămurirea unor noțiuni, a căror valoare pedagogică s'a impus în ultimul timp.

Văditul spirit critic, în care autorul sesizează noile aspecte ale acestor probleme, sporește în mod simțitor interesul cetitorului pentru astfel de probleme.

Ca o justificare a acestei observații, vom încerca o scurtă caraterizare a modurilor în care au fost puse în lumină aceste chestiuni de pedagogie actuală.

Astfel în tema „Tradiție și prejudecată în școală", ceea ce este interesant de urmărit e valoarea pedagogică care se atribue tradiției ca element de conservare a specificului românesc în structura spirituală a școlii. Dar pe cât de valoroasă este tradiția în păstrarea mai mult sau mai puțin intactă a comorilor spirituale ce caracterizează trecutul cultural al poporului, pe atât de dăunătoare este în progresul învățământului și în educație, dacă este întreținută cu prejudecăți ieșite din mintea oamenilor de școală, care susțin cu încăpățânare caracterul neschimbător al tradiției în genere. Dimpotrivă d-l Stanciu Stoian observă că adevărata valoare a tradiției nu rezultă din tendința ei de a rămâne legată de niște forme culturale învechite, care nu mai corespund tendințelor noi ale culturii, ci din caracterul ei flexibil, care-i îngăduie o permanentă readaptare la forma nouă de viață spirituală. Numai privită sub acest unghiu de vedere, tradiția apare ca o legătură spirituală organică între generațiile tuturor timpurilor.

Trecând mai departe la „Rolul sociologiei în formarea învățătorului", d-l St. Stoian arată cât de necesară este această disciplină în făurirea unui spirit critic la învățătorul de astăzi, care va trebui să aibe o privire justă și pătrunzătoare asupra stărilor sociale dar mai ales asupra legăturii fenomenului educativ ca funcțiune socială cu celelalte fenomene, care definesc conținutul realității sociale însăși.

Sociologia, căreia Profesorul D. Gusti i-a pus la îndemână ca instrument de cercetare **metoda monografică**, unul din cele mai potrivite procedee de cercetat aspectul viu și complex al fenomenelor sociale, poate da învățătorului nu numai facultatea de a vedea acest soiu de fenomene în justa lor legătură cu fenomenul educativ, dar îi oferă în acelaș timp și perspectivele unei adânciri și lărgiri a activității sale pe tărâmul școlar și extrașcolar. De aici necesitatea care a determinat introducerea sociologiei în programa de studii nu numai a școlilor normale, dar și a școlilor secundare și profesionale în genere, care au drept țintă pregătirea elitelor îndrumătoare ale vieții noastre sociale.

De aici apoi inițiativa de acum 4 ani a Ministerului Educației Naționale de a înființa la Grădiștea în jud. Vlașca „Școala de pregătire a învățătorilor pentru activitatea socială", școală urmată cu atâta interes de învățători, care strânși laolaltă într'o comunitate de muncă pe teren, aveau minunatul prilej de a pune în aplicare principiile sociologice și etice de redresare a vieții culturale sătești.

Pregătirea sociologică permite învățătorului să contribue într'o mare măsură la ridicarea culturală a satului său. Cercetarea monografică a satului, înțelegerea mai largă a rostului unui Cămin Cultural în sat, al unui curs țărănesc sau al unei școli țărănești pentru îndrumarea gospodărească a sătenilor, sunt numai câteva din marile etape ale contribuției învățătorului la ridicarea culturală a comunităței sătești.

Prin echipele studențești și Căminele Culturale, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I" inaugurase un bun procedeu de acțiune pentru redresarea vieții sătești. Anume prin acele comunități de muncă, alcătuite din tineri studenți, aleși după criteriul capacității lor de muncă, cum este cazul echipelor studențești, sau prin acele obștii sătești în care cuvântul de ordine îl formează totdeauna gândul lumi-

nat şi fapta convingătoare a preotului, învăţătorului, medicului, inginerului agronom, Fundaţia a valorificat munca individului subordonând-o normelor de acţiune ale muncii obşteşti şi ridicându-i astfel la maximum puterea de randament, ceea ce nu s'ar fi întâmplat, dacă efortul individului s'ar fi desfăşurat pe un plan izolat de planul de acţiune al grupului.

La capitolul „Ridicarea culturală a satului", d-l Profesor St. Stoian pune astfel în evidenţă valoarea considerabilă a mijloacelor preconizate de doctrina Fundaţiei în opera de ridicare a nivelului cultural al satului românesc. Mijloacele acestea care, după cum s'a putut vedea din cele relatate mai sus, au fost în trecut echipele studenţeşti, Căminele Culturale, Şcolile şi cursurile ţărăneşti, iar astăzi Căminele Culturale, şcoala ţărănească, sunt examinate de autor în adevărata lor lumină, care le scoate la iveală temeinicia permanentă în ce priveşte capacitatea lor de înfăptuire pe domeniul culturii săteşti.

„Grupul şcolar", o altă problemă pusă de autor, într'o formă originală la noi, a răsărit din două nevoi: Una materială, de a reduce prin unificare numărul şcolilor cu un post din micile cătune, — unde câte un singur învăţător nu ajunge să predea la toate 7 clasele, — într'o şcoală cu învăţători pentru fiecare clasă, făcând economii la personal şi materiale didactice. A doua cerinţă, care stă la baza grupului şcolar, este de natură pedagogică, care se caracterizează prin imperativul unei legături spirituale intime între şcolarii dintr'o circumscripţie cu o rază mai mare.

El ar cuprinde în acest caz nu numai elevii cursului primar cu ambele lui cicluri — elementar şi superior — dar şi elevii şcolii ţărăneşti, ai şcolii de meserii, agricultură, etc.

Evident, ideia grupului şcolar nefiind încă pe deplin conturată, nu se poate încă de pe acum generaliza, dată fiind pe deoparte lipsa de resurse materiale suficiente şi pe dealtă parte lipsa unei experimentări pedagogice mai îndelungate a ei.

O problemă pedagogică de actualitate este şi „Promovarea elevilor în şcoala primară". Autorul a fost îndreptăţit să-şi pună o astfel de problemă, pornind dela constatarea îngrijorătoare că statistica comparativă a promovaţilor şi repetenţilor de curs primar din anul şcolar 1928-1929, de pildă, arată un procent de 37,8% repetenţi faţă de numărul înscrişilor din acel an.

Soluţionarea unei astfel de probleme autorul o vede mai întâi în supunerea elevilor de curs primar cu vădite deficienţe mintale şi fizice unui examen medico-pedagogic la primirea în cl. I-a. Apoi într'o „triere a subnormalilor sau înapoiaţilor mintali". Aceştia, odată triaţi, vor fi repartizaţi în clase speciale, cu programe anume întocmite, sau amânaţi doi trei ani, după cazuri.

O problemă de un viu interes educativ este: „Educaţia cooperatistă".

O chestiune de estetică şi metodologie a scrisului este cea pusă şi desbătută în capitolul: „Scrierea frumoasă şi predarea ei în şcoala primară".

Scrierea corectă caligrafic şi ortografic trebuieşte deprinsă deodată cu efortul elevilor de a-şi însuşi noui elemente de simţire şi noui cunoştinţe ştiinţifice.

Intr'un ultim capitol, care rezumă ideile călăuzitoare ale întregei lucrări, autorul tratează tema din care se trage şi titlul întregului volum: „Probleme de eri şi de azi ale pedagogiei româneşti".

Capitolul se închee cu o precizare a noţiunilor de „Educaţie" şi „Pedagogie".

Obârşia termenului Educaţie se găseşte în cuvântul latin „Educatio" care înseamnă: creştere, formare. Verbul „a educa" ca şi substantivul „educator", a căror origină este deasemenea latină, exprimau la obârşie „destul de bine gândul anticilor despre educaţie".

Pedagogia — termen de origine greacă — „este o valorificare a datelor pe care le furnizează ştiinţa educaţiei" (p. 334).

Termenul „educaţie, este mai cuprinzator decât cel de „pedagogie", întrucât se aplică atât la creşterea copiilor, cât şi la îndrumarea adulţilor.

Calauzit de un punct de vedere sociologic, d-l Stanciu Stoian pune astfel în evidenţă aspecte noi ale pedagogiei româneşti.

Pe lânga partea istorica, în care ne sunt înfaţişate, cu deosebita grije, contribuţiile dela cele mai modeste şi până la cele mai pretenţioase ale oamenilor noştri de şcoală, lucrarea cuprinde şi o parte sistematică în care sunt tratate cu o originalitate proprie chestiunile cele mai actuale ale pedagogiei româneşti.

In sfârşit, lucrarea capată o deosebită valoare printr'o consideraţie specială a noţiunii de sat, care, în urma cercetărilor monografice întreprinse de Şcoala Sociologică dela Bucureşti, a capatat un conţinut de specific românesc, care merită atenţia tuturor instituţiilor de stat preocupate de ridicarea culturală a vieţii sateşti.

Şcoala Sociologica dela Bucureşti prin cercetarile ştiinţifice întreprinse asupra satului romănesc a reuşit sa creieze şi o pedagogie a satului, al carui obiect este determinat de cele doua probleme cu valoare naţională: problema ridicarii culturale a sateanului şi problema tineretului. Prin preocuparea cu aceste probleme, pedagogia româneascä aduce o temeinica contribuţie la îndrumarea educativă şi culturala a Naţiunei.

Considerând satul ca centru educativ, autorul a avut prilejul, în lucrarea citată, să ridice o serie de probleme pedagogice de toată actualitatea şi de un deosebit interes naţional.

Const. D. Gib

CONSTANTIN SUDEŢEANU: **Corelaţia aspectelor vieţii sociale.** Sibiu, Tip. „Cartea Româneasca" din Cluj. 1943, 156 pag.

Lucrarea d-lui C. Sudeţeanu, vrea sa fie „o modesta contribuţie la studiul despre coleraţia aspectelor vieţii sociale" care să dea „simţului despre complexitatea vieţii sociale, un temei oarecum naţional".

Desfaşurarea ideilor din această lucrare este următoarea:

Introducerea. Există unele „domenii intermediare" între ştiinţele, născute din încrucişarea a două domenii anterioare de cercetare: de pildă, Bio-Chimia, născută din îmbinarea ştiinţelor biologiei şi a chimiei. E vorba de o „corelaţie între două domenii ale ştiinţelor", ale căror rezultate interferează într'un domeniu comun, printr'o perspectivă de reprocitate" (p. 3)

Tot asemenea, Psihologia socială, prin simpla desvoltare separată a Psihologiei şi a Sociologiei, ajunge a se constitui, ca „un domeniu de hotar între ambele ştiinţe" în care „se oglindeşte raportul dintre Psihologie şi Sociologie ca şi solidaritatea lor", ceea ce duce la constituirea unei discipline intermediare.

Psihologia, la rândul ei, are corelaţiile ei biologice.

Cap. I. Caracterizarea prealabilă a teoriilor asupra societăţii. Stabilirea coleraţiilor existând în sociologie este anevoioasa. Pentru Psihologie, putem stabili uşor „substratul" biologic. Insă Sociologia prezintă un „caz special şi poate unic" căci „nu se poate opera cu asemenea reducere la un substrat unic", căci ea oferă „mai multe complexuri de condiţii în care se petrece, iar aceste condiţii lucrează asupra ei simultan".

„Viaţa socială apare ca o rezultantă din aceste complexuri de condiţii, care lasă — am zice — „joc liber" pentru manifestările sociale", care nu pot fi reduse la niciunul din aceste complexe.

Există condiţii „fizice, biologice, psihice etc." Nu poate fi însă vorba de un substrat „în care manifestările sociale să se întemeieze în chip necesar şi să dea succesiunii lor cel puţin aparenţa unui paralelism între ele şi alte stări corespunzătoare".

Mai mult „vieaţa socială cu manifestările ei se organizează sub diferite aspecte", economice,

religioase, politice, juridice, morale cu caractere proprii.

A fost firesc de aceia să se încerce explicaţiuni unilaterale ale vieţii sociale prin acordarea unui rol predominant unuia din aceste aspecte.

Tot astfel „când este vorba de condiţionarea vieţii sociale nu s'a ţinut seama că realitatea acestei vieţi implică o condiţionare fizică. biologică etc." şi s'a pus viea̦ta socială în funcţie de un substrat (mediul, rasă etc. .

De aci, au rezultat „teoriile unilaterale". Sociologia a fost astfel puternic influenţată. fie de „ştiinţele naturale" fie de „Mecanică", fie de biologie (organicismul).

In realitate între toate aspectele vieţii sociale, există o „corelaţie". Realitatea socială nu se lasă redusă la o singură latură a ei, decât în chip arbitrar.

Cap. II. Noţiunea corelaţiei la Comte, întemeiată pe deosebirea dintre ştiinţele neorganice şi cele organice. Comte e cel dintâi care sesizează „coleraţia" şi o întemeiază pe afirmaţia că trecerea dela fenomenele inorganice la fenomenele organice se face printr'o schimbare esenţiala: tot ce este organic nu se poate înţelege decât dintr'un punct de vedere al totului, siliţi fiind deci de a proceda „de la compus la simplu".

Este ideea de „consensus", care e de esenţa organicului şi care e cu atât mai hotărîtoare cu cât domeniul organicului este mai complex.

In sistemul lui Comte, vieaţa socială va manifesta deci acest consensus în gradul cel mai înalt.

Această noţiune de „consensus", de „determinare a părţilor prin total", „de corelaţie" sau „cauzalitate reciprocă a fenomenelor sociale", temeiul „Staticei sociale a lui Comte", e partea cea mai durabilă din construcţia acestui sociolog.

Cap. III. Corelaţia stabilită prin fenomenele de morfologie socială. Autorul. îmbrăţişază în totul opiniunea lui Durkheim potrivit căreia ar exista o ramura a sociologiei, numita „Morfologia Sociala", care s'ar ocupa cu cercetarea substratului vieţii sociale, constituit de masa demografica considerata în aşezarea ei spaţială.

Este deci vorba de „forma exterioara şi materiala" a societăţii alcatuită din fenomenele demografice, biologice şi geografice.

Acest substrat este interesant pentrucа din el „se produc infiltrări cari dau corelaţiei un cadru definit şi o semnificaţie deosebita".

E rezumata, în sprijin, parerea lui Halbwachs, care găseşte o corelaţie atât de strânsa încât se poate vorbi de o morfologie religioasa, o morfologie politică etc., elementele materiale devenind „expresia a altceva, care este o realitate de ordine psihologica".

Astfel „o familie" e legata de un loc spaţial spre care toţi membrii ei converg. Forul roman, nu poate fi înţeles fara de baza lui materială şi nici spiritul de libertate din Transilvania anului 1848, fără de „Câmpia Libertăţii".

Aşa dar „Morfologia Sociala patrunde din exterior înlauntrul vieţii sociale", iar „ceva din realitatea sufleteasca a vieţii sociale se incorporeaza în cadrele stabile şi spaţiale ale formelor materiale".

E vorba de o „corelaţie" atât de strânsa, încât „morfologia sociala" se încadreaza în „Sociologia generala".

Cap. IV. Corelaţia fenomenelor sociale în faza vieţii primitive. Autorul alege viaţa primitivă deoarece „diferitele aspecte ale vieţii sociale apar oarecum mai implicate unele în altele".

Noţiunea de „primitiv", e relativa, influenţa sociala fiind de recunoscut la ori ce faza ori cât de „primitiva" ar fi ea.

Etnologia şi sociologia au şi ele un hotar comun. Etnologia, dela început, prin teoria „cercurilor de cultura", s'a aşezat din punctul de vedere al studiului corelaţiei ce există între diversele aspecte ale culturii existând în a-

nume „cercuri”. E citat Thurnwald şi Lowie pentru a se arăta că aceste culturi primitive formează un tot organic.

Cap. V. Corelaţia aspectelor sociale, fundamentală în gândirea religioasă la societăţile primitive şi inferioare. Se rezumă teoria lui Lévy-Bruhl cu privire la existenţa unui tip special de mentalitate primitivă, în care domină categoria „colectivului”, profund religioasă în originea ei.

„*In linii mari*, mersul expunerii” este următorul: „dela nediferenţierea caracteristică mentalităţii primitive, care nu disociază elementele vieţii psihice”, se conchide „la existenţa unui plan al supranaturalului”, considerat ca însuşi mersul obişnuit al lucrurilor”, ceea ce caracterizează gândirea religioasă. De aci se trage concluzia că „pe această treaptă a evoluţiei, gândirea religioasă are o unitate şi o universalitate în care se integrează deopotrivă celelalte aspecte ale vieţii sociale”.

Dar această admitere a predominării religiosului nu constitue o contrazicere faţă de teza iniţială? Autorul socoteşte că nu, deoarece contradicţia e doar aparentă: „am dat noţiuni de corelaţie înţelesul unei considerări împreună şi laolaltă a aspectelor sociale, fără de a admite că unul sau altul din aceste aspecte este cel esenţial”. S'ar putea vorbi de „o predominare a unui aspect, în cazul de faţă cel religios, numai când ele au fost deja anterior diferenţiate între ele”. Nu e cazul în societăţile primitive nediferenţiate. E mai mult vorba de o „corelaţie fundamentală” a aspectelor sociale în gândirea religioasă, în care ori şi ce aspect al vieţii sociale nu-şi găsea o cale de manifestare decât învesmântat în gândire religioasă.

Autorul nu susţine însă teoria lui Durkheim, a genezei religioase a fenomenelor sociale. Corelaţia, aşa dar este „evidentă în această fază când vieaţa socială ne apare ca un stufiş crescut în voie, asupra căreia reflexiunea nu a avut timpul să se îndrepteze şi să dea ramurilor deosebite, putinţa de a se desvolta fiecare după legile sale proprii”.

„Viaţa socială pe această treaptă se desfăşoară pentru a fi trăită, înainte de a fi gândită”.

Aspectele deosebite ale vieţii, sociale, juridice, morale etc., sunt pentru primitivi „radical corelate într'o viaţă totală”.

Cap. VI. Corelaţia între aspectele sociale diferenţiate în societăţile evoluate. Societăţile moderne, dela renaştere începând, sunt dimpotrivă „diferenţiate”, fiecare individ putând participa la cercuri sociale diverse, din încrucişarea acestor cercuri, eşind personalitatea, aşa cum susţine Simmel.

Individualismul şi mobilitatea socială, caracterizează deci societăţile moderne, profund urbanizate.

In analiza acestei societăţi moderne autorul afirmă că a fost „adus peste tot în faţa unui fenomen oarecum constant, care ar sta la baza întregii desvoltări a acestor societăţi. Este vorba despre creşterea populaţiei în grupările sociale şi tot odată de concentrarea la olaltă a unui număr cât mai mare posibil de indivizi”. „Este indiferent că acest număr este mai mare sau mai mic”; importantă este exclusiv densitatea mare a populaţiei, care este „mai direct legată de însăşi organizarea unei societăţi” căci ea „pune în contact un număr cât mai mare de oameni”, iar „interacţiunile infinit mai numeroase şi mai felurite între conştiinţele lor pot determina mai uşor modificări în organizaţia şi structura socială”.

De asemeni, viaţa economică modernă este de ţinut în seamă, de oarece ea se „întrepătrunde” cu celelalte aspecte, producându-se astfel corelaţia dintre ele.

Mai mult decât atât: viaţa socială modernă presupune un grad mare de complicare „în combinarea dintre elementele ei care sunt aspectele acestei vieţi sociale, economic, juridic, politic religios”.

„Viaţa socială este prin excelenţă sinuoasă şi aspectele diferite, la care noi reducem felurile ei speciale de manifestare, sunt numai înfăţişări abstracte ale unei singure realităţi, care este una şi aceiaşi prin toate aceste înfăţişări".

Ca exemplificare, un rezumat din teoria lui Max-Weber despre origina protestantă a capitalismului şi a teoriei lui Durkheim despre diviziunea muncii.

Lucrarea d-lui Sudeţeanu este fără îndoială interesantă. Scrisă limpede, ea poate fi de mult folos acelora care ar dori să se iniţieze în unele probleme ale sociologiei, despre care nu avem o literatură românească.

Ne permitem totuşi a face unele observaţiuni.

Mai întâi teza principală a cărţii este departe de a fi originală. Ideea că punctele de vedere unilaterale care dau naştere sociologiilor parţiale, nu mai poate fi susţinută, se găseşte în toate manualele moderne de sociologie.

Singurul lucru ce poate fi nou în acest domeniu, este acela al analizei complecte a acelui fenomen unitar care e viaţa socială. Nu este suficient a se arăta „corelaţia" întâmplătoare care există între două „aspecte" ale vieţii sociale, ci este necesar un inventar complect al tutulor ordinelor de fenomene care stau în corelaţie.

Din această pricină ni se par cu totul nesatisfăcătoare enumerările făcute de d-l Sudeţeanu, care sunt toate vagi şi sfârşesc uneori cu un „etc."

Suntem de acord că „viaţa socială apare ca o rezultantă din aceste complexuri de condiţii, care lasă „joc liber" pentru manifestările sociale", dar nu putem accepta ca enumerarea condiţiilor vieţii sociale să fie „fizic, biologic, psihic etc.", la pag. 11, la care se adaugă „puterea tradiţiei" abia la pag. 63 şi nici ca „aspectele vieţii sociale" să fie „economice, religioase, politice, juridice, morale" la pag. 11 şi la pag. 124 să fie „economice, juridice, politice şi religioase".

Cu deplină sinceritate vorbind şi fară de nici o prejudecată de şcoala, nu vad pentru ce d-l Sudeţeanu nu adoptă clasificarea noastră: cadrele (cosmic, biologic, psihic şi istoric) şi manifestările (spiritual, economic, juridic, administrativ, politic)? D-l Sudeţeanu care citează atâta bibliografie străină şi este fără îndoiala la curent şi cu teoria sociologică a şcoalei din Bucureşti, desigur că nu este de acord cu clasificarea adoptată de noi şi despre care pretindem că epuizează problema. Am fi foarte doritori să aflăm temeiurile sale. Suntem gata a ne recunoaşte greşeala, dacă ea ne va fi arătată.

De asemeni, însăşi noţiunea de „corelaţie" trebue lămurită. La d-l Sudeţeanu ea apare uneori ca o „condiţie", uneori ca un fapt „predominant", alteori ca o „bază" sau ca un „fundament". Il rugăm de asemeni să ne arate pentru ce nu primeşte sistemul nostru, al paralelismului sociologic? Socotim că respingerea sumară a unui „paralelism" în pag. 11 se referă la cu totul altceva decât ceea ce înţelegem noi prin paralelism. Problema merită în tot cazul să fie discutată şi şcolile române de sociologie, au datoria de a se lămuri reciproc.

In aceiaşi ordine de idei, nu putem fi de acord cu impreciziunea termenilor folosiţi de d-l Sudeţeanu. Ştiinţa, după cum a spus un francez de spirit, este o limbă pusă în buna rânduială. De aceia, termenul de „aspect" ni se pare insuficient. Ce este în definitiv un aspect? Să fie ceea ce se poate vedea din viaţa socială? In cazul acesta, preferăm termenul de „manifestare" care spune lamurit despre ce este vorba şi ne împiedică că folosim expresii vagi, de felul acestora: „corelaţie între aspecte şi fenomene sociale" (prefaţa) sau „complex de fapte şi manifestări" (pag. 56) sau „orişice aspect de viaţă socială nu-şi gasia o cale de manifestare, decât etc." (pag. 81) sau „manifestarea acestor aspecte" (pag. 95). Suntem în drept a cere definiţiile cuvintelor „aspect" şi

„manifestare", căci fără de ele ni se pare a ne îneca în tautologii.

Lipsa unei teorii perfect închegate ni se pare însă a se face simţită şi altfel decât prin impreciziunea vocabularului. Astfel de pildă, după ce se neagă existenţa unui „substrat" al societăţilor, la pag. 11, ni se vorbeşte de un „substrat al societăţii" la pag. 37.

Sau, dupa ce întreaga carte pledeaza în sensul ca toate aspectele vieţii sociale sunt corelate şi niciuna dintre ele nu joacă un rol de cauză exclusivă şi nici măcar de condiţie predominantă, aflăm totuşi că aspectul religios este pentru societăţile primitive de o importanţă cu mult mai mare decât celelalte. Socotim că nu este justă scuza invocată de d-l Sudeţeanu, pentru a se apăra de o eventuală învinuire de parţialitate faţă de religie, că în societăţile primitive diversele aspecte nu reuşiseră să se desprindă unele de altele, toate prezentându-se învestmântate în haina religioasă.

Se poate ca în mintea primitivului, toate manifestările de viaţă socială să fie îmbrăcate în forma religioasă. Dar aceasta nu înseamnă că fiecare din manifestările vieţii sociale nu existau ca atare: manifestarea economică cuprinde elemente de natură economică, indiferent de faptul că oamenii reuşesc sau nu, să le înţeleagă autonom sau învestmântate în formă religioasă. De asemeni există elemente de viaţă juridică, administrativ politică, spirituală care au, în viaţa socială, efectul lor propriu, indiferent de felul în care respectivii membrii ai societăţii au sau nu au conştiinţă de ele. Faptul că în conştiinţa oamenilor, toate aceste elemente au un caracter religios şi că deci „corelaţia este fundamentală" nu poate fi luat în considerare, decât dacă socotim că unicul factor determinant al societăţii este mintea omului şi gradul lui de conştienţă. Dar în cazul acesta, nu mai profesăm o sociologie a corelaţiilor, ci suntem părtaşii unui sistem parţial sociologic, de natură idealistă.

Tot astfel, socotim că nu corespunde cu poziţiile de principiu pe care le adoptă d-l Sudeţeanu, afirmaţia că „analiza noastră căutând să desprindă caracteristicele societăţilor moderne, ne-a adus peste tot în faţa unui fenomen oarecum constant, care ar sta la baza întregii desvoltări a acestor societăţi. Este vorba de creşterea populaţiei în grupările sociale şi tot odată de concentrarea laolaltă a unui număr cât mai mare posibil de indivizi", şi nici afirmaţia că „între aceste condiţii este una mai ales de importanţă deosebită" şi anume densitatea oamenilor (pag. 115 şi 116).

Contradicţia ni se pare flagrantă.

Preferăm de aceia, sistemul nostru de gândire sociologică, care are cel puţin meritul de a fi clar: legea paralelismului sociologic este în primul rând un inventar sistematic, adică o analiză ştiinţifică a fenomenului social, privit din punctul de vedere morfologic şi genetic, fără însă de a recunoaşte, teoretic, preponderenţa unuia din elemente şi nici valoarea lui de „bază" pentru alte elemente coexistente. Această teorie nu ne împiedică de a recunoaşte, în cercetarea monografică a unui fenomen, preponderenţa când a unui fenomen, când a altuia. Dar optarea de la început pentru o preponderenţă constantă, de pildă a factorului demografic, ni se pare a fi cedarea în faţa unei sociologii parţiale şi renunţarea la însăşi eficacitatea principiului „corelaţiei".

Se poate totuşi să nu fi înţeles destul de bine, gândul adânc al d-lui Sudeţeanu, iar contradicţia pe care o semnalăm să nu fie decât aparentă. Aşteptăm de aceia, cu multă plăcere, alte studii ale acestui autor, din care sistemul său de sociologie să poată fi văzut mai clar.

Henri H. Stahl

GEORGE EM. MARICA: **Incercare de definiţie a satului.** (Extras din Revista de psihologie, Cluj-Sibiu, 1942, 41 de pagini).

D-l Marica publică comunicarea pe care a prezentat-o Biroului de organizare al celui de al XIV-lea Congres Internaţional de Sociologie,

ce urma să aibe loc în 1939 în Bucureşti.

Se cuvine să înregistrăm în chip deosebit lucrarea aceasta, atât pentru faptul că atacă o problemă care, pentru noi, este cât se poate de importantă cât şi pentru acela că autorul el, care până acuma se ţinuse oarecum depărtat de problemele sociologiei româneşti, începe o cale noua, pe care am dori sa-l vedem staruind.

D-l Marica nu a luat nici-odata parte la vreuna din campaniile noastre monografice, şi, după câte ştim, până în vremea din urma, nici nu cercetase direct satul românesc. Aci poate va trebui să găsim explicaţia multor nepotriviri de vederi pe care le vom avea faţă de domniasa: nu ne întemeiem pe aceiaş viziune a satului, nu mânuim un fond comun de informaţii. In schimb d-l Marica dispune de o informaţie bibliografică interesantă în care Sociologia rurală americană predomină, dar din care nu lipsesc nici studiile româneşti. Mai mult încă, domniasa mânueşte o tehnică de analiză sociologică cu totul deosebită, ceea ce nu s'ar putea spune că este un bun comun al tuturor celor care atacă asemenea probleme.

Suntem aşadar siguri că d-l Marica nu va socoti inoportună discuţia pe care avem de gând să o facem cu domniasa, în cel mai cinstit gând de adâncire laolaltă a problemei ce ne preocupă deopotrivă.

Atitudinea d-lui Marica în sociologia generală este întemeiată pe recunoaşterea faptului că un fenomen social concret urmează a fi explicat printr'un apel „la mai mulţi factori determinanţi" iar nu la unul singur. Evident, nu putem fi decât de acord cu acest fel de a vedea.

Intrebarea este însă urmatoarea: care sunt aceşti factori? Ne trebueşte aşadar un inventar al acestor factori determinatori. Şi atâta nu este de ajuns: trebue să ştim care este relaţia ce există între aceşti factori; cu alte cuvinte ne trebue un inventar sistematic.

Ni se pare însă a recunoaşte o oarecare ezitare în acest punct esenţial, în felul în care d-l Marica pune aceasta problema. Domniasa ne spune:

„Incercarea noastra cauta sa arate ca daca nu există o ierarhie în ce priveşte importanţa lor determinativă, cel puţin trebue sa existe o ordine în prezentarea acestor factori".

Cu alte cuvinte, factorii determinatori ai fenomenelor sociale nu au între ei o relaţie de ierarhie, adica nu sunt unii mai importanţi şi alţii mai puţin importanţi ca valoare determinatoare şi nici nu pot fi socotiţi a decurge sau a depinde unii de alţii, într'o serie univoca fatala.

Faţă de doi din aceşti factori pe care autorul îi numeşte „sociologici" şi „psihologici") se spune, cât se poate de precis că „constituesc două perspective diferite ale realitaţii sociale" astfel ca daca se expune întâi unul şi apoi celalalt, aceasta este „pentru ca nu se putea altfel, nu puteau fi expuşi amândoi deodată".

Cu toate acestea, deşi nu este vorba de niciun fel de întâietate, nici cel puţin de ordin metodologic, expunerea lor nu este facuta de d-l Marica, la întâmplare, într'o ordine indiferentă sau exterioara. Ci autorul se stradueşte „sa-i expuna într'o ordine firească".

Aceasta ordine fireasca, poate fi înţeleasa în mai multe feluri. Mai întâi poate fi ordinea firească izvorîta din necesitaţile însaşi ale expunerii, adica o ordine de logica expozitivă, de tehnica intelectuala formala, care nu prejudeca nimic asupra fondului insaşi al problemei.

Dar aceasta ordine fireasca poate fi totuşi şi o ordine a firii sociale ca însaşi. Avem impresia ca d-l Marica ezita între aceste doua înţelesuri ale cuvântului, încercând a da o înşiruire a factorilor determinatori lipsita de orişice precizare a valorii lor relative, expunând întâi un factor apoi pe al doilea, pentru simplul motiv ca „nu pot fi expuşi amândoi deo-

dată" şi, în acelaş timp, neputându-se împiedeca de a da şi o înşiruire erarhică, expunând adică factorii în ordinea importanţei lor.

Să intrăm în analiza însăşi a descrierii d-lui Marica pentru a vedea dacă într'adevăr există această ezitare a autorului.

După credinţa sa, factorii determinatori ai vieţii sociale trebuesc împărţiţi în două categorii: factorii exteriori-materiali şi factorii interiori-spirituali.

D-l Marica nu foloseşte însă cuvântul categorii, ci pe acela de „Straturi" care ne dă o viziune spaţializată a acestei clasificări. Un strat stă jos, alt strat stă de-asupra. Desigur, autorul atrage atenţia că imaginea spaţială este oarecum neadecvată. Suntem de acord. Dar motivul arătat este doar acela că spre deosebire de ceea ce se petrece în geologie, unde stratul inferior nu este influenţat de stratul ce i se aşează deasupra, în sociologie straturile se influenţează în dublu sens: de la cel de jos spre cel de sus şi de la cel de sus spre cel de jos. Suntem iarăşi de acord. Dar atunci imaginea spaţială ni se pare nu numai „inadecvată", ci total greşită; mai mult decât atât: primejdioasă, pentru că odată ce am acceptat-o, e cu neputinţă să nu acordăm stratului de jos o valoare de „bază". Afară doar dacă nu socotim straturile ca fiind aşezate vertical. Ceea ce ar fi absurd, căci nu am mai avea efectul de „imagine". D-l Marica vede dealtfel lucrurile net orizontal. Pentru el factorii naturali materiali sunt cei de „bază". Zadarnic deci vom încerca a spune că ne este indiferentă ordinea expunerii factorilor şi că începem cu unul fiindcă nu putem începe cu amândoi deodată. Din moment ce unul dintre ei este o „bază", atunci este firesc să afirmi că „pentru a lămuri un lucru trebue să începi totdeauna cu baza; baza, în cazul de faţă nu poate fi decât stratul de factori naturali-materiali".

Ca atare ordinea „firească" nu este numai o ordine expozitivă ci şi o ordine a însăşi fenomenului studiat, care se află împărţit în straturi de bază şi straturi suprapuse.

In sociologia generală profesată de şcoala din Bucureşti, ne ferim a vorbi de straturi şi de bază. Ci afirmăm numai că există categorii de factori care stau între ele într'o poziţie de „paralelism" ceea ce este destul de precis pentru a arăta ideea centrală a perfectei obiectivităţi teoretice faţă de toţi factorii, cu alte cuvinte poziţia noastră de dubiu sistematic permanent şi în acelaş timp destul de vagă pentru a nu ne angaja prin cuvinte nefericit alese dincolo de punctul până la care vrem să fim angajaţi.

Dar să intrăm în fondul chestiunii: analiza acestor „straturi" propuse de d-l Marica. Avem mai întâi „factori exteriori-materiali" sau „naturali-materiali" care sunt numiţi şi „factorii constitutivi şi determinanţi naturali materiali" şi factorii „interiori-spirituali" care se despart în „factori constitutivi şi determinanţi sociali" şi „factori constitutivi şi determinanţi socio-spirituali".

Care e temeiul logic al acestei împărţiri pe straturi? Stratul cel dintâi este „alcătuit din factorii geografici şi economici, socotiţi a fi de bază tocmai din pricina materialităţii lor".

Aci putem pune un semn de întrebare asupra înţelesului cuvântului „material". Fenomenul aşa numit „geografic" este un fenomen fizic, fără îndoială. In ce ne priveşte preferăm să-i spunem „cosmic" pentrucă termenul ni se pare a fi mai corect, deoarece el ne fereşte de implicaţiile pe care le ridică cuvântul de „geografie", numele unei ştiinţi care are drept obiect fenomenele cosmice. Luăm deci numele însăşi al factorilor ce trebuesc studiaţi, iar nu al ştiinţei particulare care îi studiază. De asemeni nici cuvântul de „naturali" nu ne pare a fi foarte fericit, deoarece tot ceea ce există, inclusiv fenomenul spiritual şi cel social, fac parte din „natură".

Fenomenele fizice cosmice au desigur o in-

fluenţă asupra vieţii sociale a oamenilor şi sunt factori materiali externi. Suntem deci de acord, în principiu, cu d-l Marica. Numai în principiu însă, pentru că de îndată ce d-l Marica trece la analiza acestor factori, apar la iveală alte fenomene, de pildă aşezarea oamenilor pe teren, care sunt numai aparent „fizice", în fond fiind fenomene sociale.

In ceea ce priveşte factorii economici, credem că este greşit a se mai vorbi de factori „materiali", „naturali" şi cu atât mai puţin „exteriori". Ar fi interesant de discutat problema aceasta în legătură cu concepţia materialismului istoric, care cel dintâi a vorbit despre „straturi" (infrastructură şi suprastructură") şi care s'a socotit a fi „materialistă". Sensul acestei poziţii marxiste este însă cu mult mai subtil decât ne poate arăta termenii. Să rămânem de-ocamdată la întrebarea: ce este material în fenomenul economic? Să fie oare tehnica, adică procedeurile folosite de oameni pentru a lupta împotriva fenomenelor materiale ale „naturii"? In tot cazul nu. Tehnica este un fenomen esenţialmente spiritual, care se poate concretiza uneori într'o unealtă materială, aşa după cum se întâmplă şi altor activităţi spirituale cum e de pildă arta plastică.

Să fie atunci material faptul că economicul are drept primă străduinţă satisfacerea nevoilor de hrană? Nu se poate susţine: foamea e un fenomen biologic, iar nu unul economic. Atunci ce este economicul? Este organizarea muncii, cu ajutorul unei anume tehnici, în vederea satisfacerii unor trebuinţe, care sunt primordial biologice. Fenomenul de organizare a muncii, sau „modul de producere" este aşadar un fenomen esenţialmente social. Ceea ce îl caracterizează sunt relaţiile în care oamenii îşi stau faţă în faţă în această străduinţă a lor spre producerea de bunuri. Ce este aci material? După părerea noastră, nimic.

In tot cazul, ce este aci **exterior** societăţii? Dimpotrivă, fenomenul economic face parte integranta din societate, este însaşi societatea în ceea ce are mai important: diviziunea socială a muncii şi fenomenele ei complimentare.

D-l Marica adaogă la seria factorilor naturali, exteriori şi materiali, factorul „etnic". Desigur acesta există şi este în adevăr natural, exterior şi material. Dar laolaltă cu ei, mai sunt şi alţi factori: populaţie, (cu anume volum, densitate şi mişcare), sanatate etc., pe care noi îi studiem laolalta sub numele de factori „biologici" şi pe care regretam a nu-i gasim expuşi la locul lor.

Dar înainte de a trece la analiza altui „strat" încă o lămurire: aceşti factori sunt sau nu sunt „exteriori?" Dacă sunt exteriori, aşa cum se arată la pag. 3, pentru ce sunt socotiţi „constitutivi" la pag. 5? Inţeleg că pot fi exteriori şi determinanţi. Dar exteriori şi constitutivi, mi se pare a fi imprecis. Este fenomenul social **„constituit din"** sau **„constituit de către"** factorii exteriori? Distincţia este importanta şi de aceia regretăm faptul că d-l Marica întrebuinţează cuvântul „constitutiv" şi pentru fenomenele exterioare care constituesc fenomenul social doar prin determinare şi fenomenele interioare, care constituesc propriu zis, fenomenul social, care adică sunt însuşi fenomenul social.

Să trecem la **factorii sociali**. D-l Marica subîmparte acest grup, în două: un aspect exterior şi unul central, al „socialitaţii".

In cel exterior, sunt enumerate urmatoarele: volumul de populaţie, densitatea populaţiei, mobilitatea socială, omogenitatea biologică, economică şi psihică. Iar în cel central, care constituie aspectul propriu zis sociologic al unei unităţi sociale, se enumeră: durata, ordinea socială (tradiţia, obiceiurile, regulile sociale, conducerea), structura socială (gradul de voluntarism, intenţionalitate, finalism, totalitarism etc.) adică o serie de criterii pentru a gasi locul de aşezare al fenomenului studiat, într'o clasificare sistematică a unităţilor sociale.

Insfârşit, **factorii socio-spirituali** care ar pu-

tea fi socotiţi şi drept mijloace de control socio-spirituali ai unităţii sociale, cu accentul pus pe „procese" şi pe analiza funcţională. E vorba de analiza fenomenului psihic care întovărăşeşte şi face cu putinţă viaţa socială.

Suntem datori a atrage atenţia cetitorului ca aceasta schema de sociologie pe care o înfăţişam nu este expusă, ca atare, de catre d-l Marica. Domniasa face nu o expunere de sociologie generala, ci o aplicaţie a sociologiei pe cazul concret al satului. Astfel încât se poate foarte bine ca, din analiza unui simplu caz concret, sa nu fi putut deduce întreg sistemul de sociologie generală pe care îl profesează d-l Marica. Ne este de aceia teamă să nu fi interpretat uneori greşit, gândul autorului. Aşteptam de aceia alt prilej, în care sa avem putinţa de a vedea mai clar care este sistemul teoretic profesat.

Am fi însă foarte dornici de a avea curând acest prilej, ca să putem vedea temeiurile pe care le are d-l Marica în a nu se folosi de schema cadrelor şi a manifestărilor pe care o folosim noi.

Ceea ce este însă într'adevar interesant în studiul de care ne ocupăm, este analiza satului românesc.

Studiul d-lui Marica se intitulează „o încercare de definire a satului", adică al oricărui sat, fie de azi, fie de ieri, fie de la noi din ţara, fie din America. In realitate, ceea ce îl preocupă primordial pe autor, este satul românesc. Mai mult decât atât, avem impresia ca mai ales satul arhaic românesc este avut în vedere. Ni se pare chiar că d-l Marica are şi un vag sentiment de regret faţă de faptul că „zilele satului — ale satului autentic — sunt numarate", în ciuda speranţei că noua comunitate sateascã ce se va naşte va fi poate mai bine adaptata vremurilor.

Acest sat românesc este supus unei analize, potrivit schemei teoretice pe care am înfaţişat-o mai sus. Concluziile la care se ajunge sunt următoarele:

„Satul este o unitate cu baza geografică, cu o populaţie agricolă şi puţin numeroasă, puţin deasă, sedentară şi omogenă, o unitate durabilă, puţin diferenţiată şi stratificată, însă bine integrată, o unitate nevoluntară şi nefinală (chiar o comunitate de viaţă), o unitate primară şi totală (adică o unitate completa fară sa fie însa complexa, ci relativ simpla şi o unitate autonoma, mai bine zis autarha) determinată de tradiţie, care explică în mare măsura fixitatea, stabilitatea sa, iraţionalismul motivaţiei sociale şi conformismul social puternic ce domneşte la sateni, ca şi felul de a fi rutinar al societăţii lor, caracterizată prin predominarea raporturilor personale, intime, directe, totale etc.". Se adaogă faptul că satul este în mod obişnuit o „grupare".

Să reluăm definiţia propusă, comentând-o:

Satul e o unitate cu bază geografică. Este indiscutabil adevărat. Dar acest adevăr ni se pare a fi general valabil pentru orişice fenomen social. Nu există unitate socială care să nu aibe un cadru cosmic. Pentru că nu poate exista niciun fel de fenomen care să nu se petreacă în spaţiu. Intrebarea este însă alta: sunt toate fenomenele sociale la un fel aşezate pe baza lor teritorială? Sunt unele fenomene care îşi au teritoriul lor în monopol, neadmiţând coexistenţa altor unităţi similare pe acelaş teritoriu. E cazul satului de pildă, care are un „hotar" sătesc, un „trup de moşie", în stăpânire exclusivă. Spre deosebire de alte fenomene sociale care îşi împart baza lor teritorială cu alte unitaţi similare sau care se afla în „diasporă". Faptul e destul de esenţial ca sa merite a intra în definiţia satului.

In al doilea rând, ceea ce este important în analiza unei probleme teritoriale, este stabilirea relaţiilor care există între unitatea socială şi baza ei teritoriala. Ştim că d-l Maunier propune o clasificare a grupărilor sociale în care se recunosc grupări constituite prin faptul con-

locuirii spaţiale. Dar această trăsătură ni se pare a fi secundară, efect al unei alte cauze ce trebue căutată. Nu conlocuirea duce la constituirea unei unităţi sociale, ci felul de a fi al unor unităţi sociale face ca conlocuirea să aibe o deosebită valoare. Satul pentru că este sat, are o bază de conlocuire, iar nu conlocuirea duce fatal la naşterea satului. Este vorba aci de o problemă mai ampla şi mai dătătoare de seamă decât faptul brut geografic: este vorba de relaţiile care există între grupul social şi condiţiile cosmice, aşa numita problemă a relaţiilor dintre „natură şi cultură", care permite o diagnosticare a unităţilor sociale cu mult mai precisă.

In realitate, fenomenul sătesc românesc are o legătură cu spaţiul cu mult mai gravă decât aceia a conlocuirii. După cum am arătat în repetate rânduri, satul, adică obştia sătească, are nu numai o vatră de sat în care se face vizibilă conlocuirea, ci are şi un trup de moşie care se află structurat el însuşi. Intre structura socială a satului, există o corespondenţă atât de vizibilă, încât o întreagă tipologie a satelor poate fi făcută plecând dela acest punct de vedere. Am încercat, în ceea ce ne priveşte, să lămurim această problemă, atât de complexă şi de plină de noi perspective. Suntem siguri că d-l Marica va recunoaşte singur că este a sărăci întrucâtva problema satului, reducându-i problema sa spaţială la aceia de conlocuire simplă, socotită ca factor determinant.

De asemenea, în afirmaţia că agricultura este o „variabilă importantă în explicarea vieţii săteşti" nu putem decât să recunoaştem un adevăr indiscutabil. Dar şi de data aceasta trebue să mărturisim regretul că adevărul e atât de general încât devine nesemnificativ. Nu faptul agriculturii ca atare (chiar dacă o înţelegem cuprinzând capitolul creşterii de vite) constitue satul. Ci satul este un vast „atelier" al unei obştii producătoare, având o anume tehnică, exercitată pe un anume teritoriu, conform unor anume reguli sociale care merita sa intre în analiza sociologului. Economicul nu este un fenomen material, ci un fenomen social propriu zis. De aceia explicarea prin „îndeletnicire" ni se pare săracă.

De asemeni, săracă ni se pare şi definiţia prin „populaţie puţin numeroasă, puţin densă, omogenă şi sedentară". Este totul adevarat în aceasta afirmaţie, cu rezerva ultimului punct, acela al sedentarismului, care nu corespunde faptelor, decât parţial. In „sat" intră şi stâna satului, care migrează pe arii mari statornice. In „sat" intră şi meseriaşii şi negustorii, pieţele, târgurile, nedeile, cărăuşia care nu corespund cu nota de sedentarism. Pe de altă parte „populaţia puţin numeroasă, puţin densă şi omogenă" nu poate intra în definiţia satului. Ele sunt fenomene biologice care condiţionează viaţa satului, iar nu fenomene sociale propriu zise. Social este altceva: organizarea pe care grupul sătesc o dă acestor probleme, în măsura în care o dă. De pildă, existenţa satelor genealogice, regulele stăpânirii pe spiţe de neam, socotirea grupului uman constitutiv al satului ca o grupă biologică închisă, cu tendinţe xenofobe etc., ni se pare a fi cu mult mai importante. Ne pare rău că nu le găsim analizate şi nici precizate în definiţia ce ni se propune.

Suntem însă complect de acord cu ideea de „durabilitate" a satului precum şi cu aceia de „organizare administrativa a satului", care corespund întru totul faptelor şi sunt bine analizate de autor. Deasemeni nu putem fi decât de acord cu observaţiile pe care de aci înainte le face d-l Marica asupra acelor probleme pe care noi le studiem la cadrul psihic sau la caracterizarea unităţii sociale.

Cu toate acestea şi această ultima lature a lucrării ni se pare a suferi de acelaş păcat: adevărurile sunt atât de generale încât devin nesemnificative.

Nu vrem să aducem d-lui Marica o invi-

nuire. Mai curând aducem această invinuire „sociologiei generale” ca atare. Atunci când ea depăşeşte cadrul restrâns ce i se cuvine şi care este ordonarea ideilor şi cunoştiinţelor ce le avem, ca un rezultat final şi total al muncii noastre sociologice, şi trece la analiza concretă a unor fenomene sociale, ea nu are decât două căi de urmat: cea dintâi este de a spune, cu prilejul analizei fenomenului social respectiv, „adevărurile” pe care le ştie. Aceste adevaruri fiind „generale” se potrivesc fără îndoiala fenomenului studiat. Dar se potrivesc în trăsături largi, echivoce, care ne dau despre faptul de viaţă ce se studiază o icoană palidă, ştearsă. E ca şi când, dorind a face caracterizarea unui anume individ, am spune despre el că are ochi, nas, gură etc. E perfect adevărat şi perfect inutil.

Mai fecundă ni se pare calea de a doua: sociologul, ştiind sociologie generală, o lasă deoparte şi se apucă să studieze, pe concret, un anume fenomen social, pe calea monografiei sociologice. Dacă în adevăr el ştie sociologie generală, va fi în stare să cerceteze şi să înţeleagă fenomenul social pe care îl studiază. Rezultatul muncii lui nu va mai fi atuncia o operaţie simplă de punere de etichete pe fenomenele sociale concrete, nu va mai fi o încercare de „definiţie” universal valabilă pentru o întreagă categorie de fenomene ci va fi o descifrare a mecanismului de funcţionare a unei unităţi sociale.

Mentalitatea unui asemenea cercetător va fi cu mult mai modestă, dar, credem noi şi cu mult mai fecundă. Dacă nu mă înşel, despre James se povesteşte că, fiind copil încă, avea obiceiul să nu se mulţumească cu explicaţia generală, ci de a cere stăruitor să i se explice „le truc particulier de la chose”. E ceea ce am dori să aflăm de pildă despre satul românesc.

Mai întâi am dori o tipologie a satelor româneşti. Apoi o analiză genetică şi morfologică a lor. Pentru noi ar fi cu mult mai util decât o „definiţie a satului” în genere.

Aceasta nu înseamnă că socotim munca d-lui Marica, inutilă. Departe de noi acest gând. Lucrarea sa se citeşte cu interes şi mai ales cu folos. Dar insistăm atât de mult asupra propriei noastre viziuni a problemei, cu intenţia, pe care o mărturisim cinstit la sfârşitul acestor note, ca d-l Marica să înceapă a lucra sociologie românească. Suntem atât de puţini, aceia care putem face o astfel de muncă, încât a-l avea, cât de curând, pe d-l Marica alături de noi, ni s'ar părea un nepreţuit câştig.

Henri H. Stahl

* * *

Bevölkerungsbiologie der Grosstadt, herausgegeben von EGON FREIHERR VON EICKSTEDT, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1941, pag. 243, cu 40 de reproduceri şi 102 tabele.

Sub conducerea profesorului Egon Eickstedt, directorul Institutului antropologic şi etnologic din Breslau, s'a tipărit un volum închinat oraşului Breslau, cu ocazia împlinirii a şapte sute de ani de la năvălirea mongolilor (1241) asupra acestui oraş.

Medici, raseologi, statisticiani şi alţi cercetători ai vieţii sociale, publică în volumul de faţă o serie de studii, adunate toate sub titlul de „Biologia populaţiei oraşului mare”. Lucrarea cuprinde studii de biologie socială cu caracter general dar şi cercetări asupra populaţiei oraşului Breslau. Toate studiile se grupează în jurul ideii de „antropologie a marilor oraşe”, ideie definită de către d-l Eickstedt, după cum vom vedea în cele următoare.

Privite din punct de vedere sociologic, studiile tind să stabilească structura biologică a unei unităţi sociale cum este oraşul mare şi,

în al doilea rând, să desprindă tipul de orăşan, după clase şi categorii de provenienţă, modelat de mediul specific urban.

Nu este o carte de preocupări medicale-biologice; dimpotrivă, perspectiva biologică este întregită prin cea psihologică, etică şi economică, încât, am putea spune, că ne găsim în plină sociologie urbană, evident, ţinând seama în primul rând de cadrul biologic al oraşului.

Asemenea cărţi şi studii apar în Germania — mai ales —, dată fiind tendinţa de-a îngrădi viaţa urbană şi deci de-a arăta toate insuficienţele şi primejdiile unei asemenea vieţi, faţă de viaţa dela ţară, dela care se aşteaptă nu numai producţie agricolă cât mai sporită, dar şi condiţiuni prielnice renaşterii omului războinic şi social (W. Darré, H. F. K. Günther ş. a.). Lăsând însă la o parte aceste preocupări de alt ordin, pe noi ne interesează cuprinsul propriu zis al cărţii, având credinţa că, pentru Români, problema se prezintă sub un aspect aproape opus şi că o sociologie urbană, în România, trebue să promoveze oraşele, cercetând şi studiind care le va fi aspectul, pentru a câştiga, în sfârşit, un loc trainic în viaţa naţiunii româneşti.

Fireşte că studiile făcute asupra altor realităţi nu pot duce la aplicaţii potrivite realităţilor noastre. Dar nu este vorba de reforme imediate, ci în primul rând tendinţa trebue să fie de-a cunoaşte şi de-a stăpâni toate mijloacele de explorare ale unei realităţi date. Şi din acest punct de vedere cercetările de sociologie urbană făcute în Germania — purtând nume foarte variate — ne pot da sugestii interesante pentru elaborarea unui plan de cercetări în România.

Incepând cu anul 1936 s'au făcut cercetări antropologice la populaţia din Breslau. Metoda care a prezidat aceste cercetări a fost o „metodă integrală". Cercetarea nu s'a limitat la individ sau la categorii de indivizi consideraţi numai ca făcând parte din anumite grupuri sau unităţi, ci datele stabilite în oraş au fost comparate cu cele dela ţară — locul de continuă împrospătare a populaţiei urbane. Tipul antropologic a putut fi desprins nu numai prin cercetări somatice şi rasiale, dar şi prin situarea acestuia în cadrul social.

Silezia a fost prima provincie germană în care s'au făcut cercetări antropologice pe un spaţiu extins (au fost cercetate 65.000 de persoane), iar oraşul Breslau e primul oraş german în care s'au întreprins cercetări sistematice ale tipului biologic, după o concepţie antropologică („integrală").

Grupaţi în jurul Institutului antropologic din Breslau, cercetătorii au studiat relaţiile dintre oraş şi regiunile de unde acesta îşi împrospătează populaţia; procentul de imigrare; recrutarea celor veniţi după profesiuni; profesiune şi tip rasial; aspectul antropologic al funcţionarilor şi al lucrătorilor; cercetari asupra tipului şi originii pompierilor; prostituatele ca tip social; etc. O bună parte din cercetările făcute nu au putut fi publicate până în prezent din cauza împrejurărilor de razboiu.

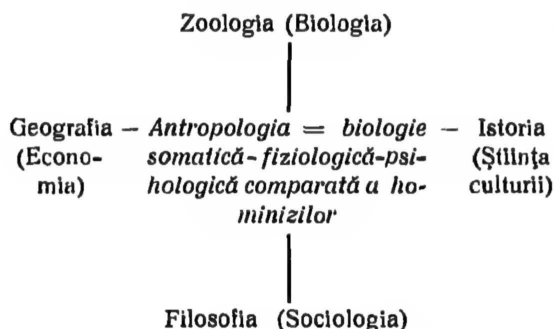
Despre metoda şi planul de lucru folosit la Breslau scrie d-l Eickstedt în primele doua studii, oarecum introductive, în care se indica liniile mari ale cercetărilor publicate în volum („Antropologia oraşului mare" şi „Antropologia urbană — problemă de biologie a populaţiei").

După 1241, anul pustiirii oraşului Breslau de către năvălitori, nu rămăsesera decât oamenii, căci oraşul propriu zis a fost dărâmat. De la nucleul de atunci s'a ajuns la oraşul de azi.

După d-l Eickstedt, sunt de considerat trei momente: dinamica populaţiei — fenomenul de polarizare şi evoluţie; diferenţierea populuţiei prin atracţia spre anumite ocupaţii. E interesant, afirmă autorul, că în cele mai multe cazuri, nu atrage atât oraşul, cât o anumita profesiune. Fenomenul s'a putut studia la muncitorii în metal şi la cismari. Atracţia se datoreşte

nu numai tendinţei de câştig, ci mai ales anumitor dispoziţii şi înclinaţiuni de ordin psihic. Al treilea moment este formarea propriu zisa a orăşanului ca tip psiho-biologic specific.

Atât metoda de cercetare, cât şi felul de-a interpreta faptele din viaţa unui oraş, după direcţia dela Breslau, trebue încadrate în ştiinţa antropologiei în general, a antropologiei urbane, în cazul nostru. In ultima parte a studiului său „Antropologia urbană — problemă de biologie a populaţiei"; d-l prof. Eickstedt circumscrie locul acestei discipline, deosebind-o de antropologia spirituală (filosofică), de politica populaţiei — aceasta din urmă fiind socotita ca o preocupare în strânsă legătură cu politica propriu zisă — şi stabilindu-i raporturile cu alte discipline. Face următoarea schema (pag. 33-34 :

Pe drept cuvânt s'a spus ca antropologia este astazi la modă. Faptele sociale sunt mereu raportate la om, iar gânditorii şi cercetătorii sunt necontenit preocupaţi de destinul „unui om", cufundat într'o criză şi din care, pare-se, trebue salvat.

Dupa şcoala dela Breslau, o „antropologie ştiinţifica", strâns legata de disciplinele sociale, poate contribui în cea mai larga măsură la cunoaşterea şi deslegarea vieţii urbane, aceasta fiind mediul cel mai critic în condiţiunile omului contemporan.

D-l profesor Friederich Burdörfer, preşedintele Biroului de statistică din Bavaria (d-sa ne-a vizitat ţara cu ocazia recensământului din 1941), publică studiul „Oraşele mari în curgerea vieţii poporului german", prezentând încă odată şi ilustrând cu date statistice drama urbanizării moderne. Al treilea german este un orăşan, iar după raportul de locuitori dela sat şi dela oraş în cuprinsul Europei al cincilea european e un orăşan. Arată procesul urbanizării şi restrângerea naşterilor la oraş; face comparaţia între naşterile dela ţară şi cele dela oraş; înfăţişează bilanţul producţiei rurale şi al celei urbane şi, în sfârşit, încheie cerând ca oraşele să ajungă la o autarhie biologică, iar satele să fie proteguite pentru a nu-şi pierde vitalitatea printr'o emigrare şi orăşenizare distrugătoare.

Studiul d-lui profesor Wilhelm Seedorf („Despre emigrarea dela ţară ca problemă a evoluţiei culturale din Europa de Vest") oferă bogate informaţiuni asupra nivelării produse între sat şi oraş în cuprinsul Europei de Vest şi al Americei de Nord. Tinde să arate că numai o politică pentru sat poate da o nouă prospeţime culturii europene. Amintim articolul d-lui Erich Keyser „Principii de istorie a populaţiei urbane" (1. Numărul populaţiei; 2. Dispariţia familiilor vechi orăşeneşti; 3. Imigrarea şi emigrarea; 4. Felul populaţiei), pentru a sublinia studiul d-lui profesor W. Hellpach „Poporul dela oraş — Despre triplul aspect al originii şi cercetării sale".

Autorul emite următoarele ipoteze asupra genezei oraşelor: 1. Oraşul apare ca tendinţă a anumitor popoare de-a trăi mai ales în centre urbane (artgemäse Stenözese), acest fel de-a fi este caracteristic popoarelor mediteraniene, arată d-l Hellpach; 2. Oraşul apare în opoziţie cu satul, ca o particularitate a unei părţi din populaţie (abartige Stenözese) — el se naşte contrar tendinţei generale de-a trăi în aşezări resfirate —, fapt caracteristic popoarelor nordice, fără a împiedica naşterea urbanizării. De fapt, astăzi oraşele cele mai mari sunt la popoarele de Nord; 3. Oraşul apare ca expresie a unei culturi mai înaintate

— la orice popor — fiind reclamat de însuşi gradul de cultură şi civilizaţie mai avansată (spätzivilisatorische Stenözese).

Ipotezele d-lui W. Hellpach sunt atrăgătoare şi cred că ar putea constitui puncte de plecare rodnice în cercetările de sociologie urbană. Asupra lor insistăm în altă parte. Se pare că autorul a indicat, deşi totul necesită verificări, anumite laturi prin care am putea încerca stabilirea unor relaţii între felul de a fi al unor popoare şi centrele urbane, considerate în aspectele lor de aşezare (oikografice), dar şi ca problemă de viaţă ale acelor popoare, mai ales în cadrul societăţii de azi. Intre satul şi oraşul mediteranian opoziţia nu este atât de simţită ca între satul şi oraşul popoarelor dela Nord. Aceasta s'ar explica în bună parte, după autor, prin generalitatea caracterului urban, deci şi în satul mediteranian, care e o aşezare centrată, simetrică, spre deosebire de satul nordic împrăştiat, izolat, promovând individualizarea. Evident că aci intervin şi alţi factori, totuşi expunerea d-lui Hellpach ni se pare demnă de a fi cercetată mai de aproape.

După studiile de un cuprins mai general, despre care am relatat, urmează studii de obiectiv mai restrâns şi dări de seamă asupra cercetărilor întreprinse în oraşul Breslau.

D-l Hans Schrepfer scrie despre „Peisagiul metropolei şi despre tipul de om al oraşului mare", insistând asupra concentrării şi marei circulaţii în centrele urbane mai importante; d-l O. Flössner tratează subiectul „Istoria alimentării oraşelor" (contribuţie la mediul biologic al oraşelor); d-l C. Bennholdt-Thomsen prezintă cercetarea „Evoluţia somatică a copilului dela oraş"; studiul „Specificul psihic al populaţiei urbane", de Albert Huth (Hamburg) deschide o discuţie, oarecum veche, dar interesantă, despre deosebirea sufletească între orăşan şi sătean. Bazat pe cercetările psihologice făcute în Bavaria (1925-1939 , cu 95.708 băeţi şi 48.628 fete, ambele categorii în vârstă de 13-15 ani, autorul poate constata superioritatea tineretului orăşenesc faţa de cel sătesc.

D-l profesor K. Valentin Müller Praga publica studiul „Originea şi selecţia funcţionarimii şi muncitorimii din centrele urbane mari"; o cercetare la care ar trebui sa ne oprim mai mult este aceea a d-lui I. Schwidetzky „Emigrarea şi mediul în formarea tipului de om din metropolă". Intemeiat pe cercetarile facute la Institutul antropologic şi etnologic din Breslau, autorul ajunge la concluzii importante în desbătuta problema a formarii tipului de oraşan. Dela cercetările lui Ammon şi până azi, se pune mereu întrebarea: preexista şi formeaza un anumit tip de om oraşul, sau, invers, tipul de orăşan e rezultatul mediului? Raspunsul d-lui I. Schwidetzky, foarte judicios, împaca ambele ipoteze, precizând ca mediul urban influenţează în mod covârşitor asupra fenotipului uman, deci nu şi asupra caracterului care se moşteneşte (genotipului).

Ar fi de amintit şi: Ekk. Krüger „Structura rasială a funcţionarilor administrativi din Breslau"; H. Grimm, „Cercetari antropologice la pompierii din Breslau"; Ruth Sacher, „Prostituatele din Breslau, o contribuţie la ştiinţa tipurilor sociale" şi I. Schwidetzky, „Tipul profesional şi social în Breslau".

Volumul acesta, închinat unui oraş de veche cultură, cuprinde o serie de studii valoroase, asupra cărora nu am relatat decât parţial. In general, trebue să reţinem ca cercetarile au fost grupate şi conduse dupa un sistem, indicat prin termenul de antropologie urbana, termen definit mai precis de catre directorul Institutului din Breslau, chiar în aceasta lucrare.

„Antropologia urbana" nu pare a fi decât însumarea tuturor cercetarilor referitoare la omul urban, privit mai ales prin prisma biologiei şi a psihologiei. Aceasta perspectiva nu trece în domeniul morfologiei culturii şi rămâne de-oparte de perspectiva politica şi economică propriu zisa.

In al doilea rând, trebue subliniat caracterul

de precizie ştiinţifică al studiilor, ele dându-ne şi ultima expresie a descoperirilor în acest domeniu. Institutul dela Breslau a pregătit concluziile sale timp de mai mulţi ani. Lucrările s'au întocmit după un plan — ipotezele fiind verificate pe subiecţii cercetaţi.

Pentru aceste motive şi pentru unitatea de perspectivă a studiilor, „Bevölkerungsbiologie der Grosstadt" devine o carte necesară — un adevărat manual — pentru sociologul preocupat de problemele urbane ale unei naţiuni.

Leon Ţopa

ERDEI, FERENC: **Die Ungarische Stadt,** în colecţia „Ungarische Hefte", editată de Comitetul de ştiinţă al Societăţii ungaro-germane, Caetul No. 2, Budapesta 1942, pag. 63. (Preţul nu e indicat).

Studiul d-lui F. Erdei trebue privit din două puncte de vedere: ca lucrare ştiinţifică şi ca scriere de informare, de propagandă în străinătate. Fiecare lucrare ştiinţifică poate fi destinată şi străinătăţii, dar, cum scrierea d-lui Erdei apare în cadrul activităţii Societăţii ungaro-germane, ea poartă anumite semne şi manifestă tendinţe bine precizate. Despre această lature a scrierii d-lui Erdei F. ne vom ocupa la sfârşitul recenziei.

Din punct de vedere ştiinţific, studiul este cât se poate de interesant, dacă eliminăm unele stridenţe de zel naţional, — de altfel pline de indicii pentru noi —. Cursul expunerii este logic, bine sistematizat, iar conţinutul într'adevăr demn de a fi cunoscut de către sociologi.

Teza principală a acestei lucrări este de a arăta, că în cuprinsul Ungariei, în şesul panonic, s'a desvoltat un tip de oraş isvorât din felul de viaţă al nomazilor, trecând apoi printr'o evoluţie caracteristică, tip care se înfăţişează azi ca un oraş original, necunoscut în altă parte a lumii... „şi deoarece nicăeri pe lume aşezările nomade, transformate în oraşe agrare, n'au ajuns la un nivel european, putem să numim în mod întemeiat acest tip de oraş, ca oraş maghiar" (pag. 12).

Autorul distinge, în general, două feluri de oraşe în Ungaria: oraşul de tip apusean, cel mai răspândit, el se află în apusul Ungariei (Transdanubia), în răsăritul ei (Transilvania) (!?...), în centrul şi Nordul ţării şi tipul de oraş maghiar, aşezat cam între Dunăre şi Tisa.

Despre oraşele de tip apusean, autorul nu ne spune decât că ele „au fost întemeiate de Europeni din Apus", că „şi-au păstrat naţionalitatea într'un fel oarecare până azi". (pag. 7). „Iar faptul că au rămas izolate şi n'au putut forma o legătură între ţară şi oraş, se datoreşte acestor împrejurări". (pag. 7). Ele s'au desvoltat ca un corp aparte, cu drepturi de autonomie politică şi juridică, au dat naştere unei burghezii închise, cu totul străine de viaţa naţională. Pe de altă parte, duşmănia între nobilimea conducătoare a comitatelor şi tendinţele de autonomie ale oraşelor de tip apusean, cu populaţie maghiară, a stăvilit şi ea naşterea unei burghezii autohtone puternice. Concurenţa industriei austriace cât şi conservatismul clasei politice maghiare — zice autorul — au pus beţe în roate industriei naţionale. Sărăcia oraşelor acestora se explică prin întârzierea industrializării (pag. 8). Astfel că azi şi acest tip de oraş, ca evoluţie socială, nu poate fi identificat cu oraşul din Apus (p. 8).

Dar nu despre acest fel de oraş se va ocupa studiul d-lui F. Erdei, ci e vorba de un număr de 38 de oraşe, dintre care 7 municipale, 22 de comitat şi 9 comune mari, toate aşezate exclusiv în şesul maghiar. Se dă lista acestor oraşe, a căror populaţie variază între 135.071 locuitori (Szeged) — 117.275 (Debrecen) — cele mai mari — şi 11.611 (Hajduhadház) — — 8.000 (Kunszentmiklós) — cele mai mici —. Media numărului populaţiei e cam la 35.000. Pentru orientarea cititorilor, cităm şi următoarele oraşe, dintre cele mai cunoscute: Szabadka (Maria - Theresiopel, cu numele german) — 100.058; Uyvidék (Neusatz) — 63.985; Zombor

(Sombor) — 32.334; Makó — 35.824; Szolnok — 38.764. Datele sunt luate după recensamântul din 1930 (pag. 13-14 .

Originea oraşului agrar maghiar trebuie cautată în epoca nomadă a vecinilor noştri mai recenţi, în felul lor de a trăi în tabere.

Ungurii nomazi trăiau în tabere de iarnă, în care locuiau bătrânii, femeile şi copiii, inclusiv bărbaţii, în cursul anotimpului rece; vara, bărbaţii şi tinerii trăiau într'o tabară aparte, îndeletnicindu-se cu prăzile răsboinice, pe lângă îndeletnicirile lor păstoreşti. Acest fel de „aşezare" n'ar putea fi numit nici sat, nici oraş. El este caracteristic popoarelor nomade, care se adună în centre în timpul iernei, iar vara se împrăştie în căutarea locurilor de păşune.

Odată cu intrarea Ungurilor în sfera de cultură europeană se face trecerea la viaţa sedentară. Vechea formă de aşa zisă aşezare se păstrează acolo unde erau prielnice condiţiunile geografice, deci în regiunea de şes. In alte regiuni, evoluţia este cu totul diferită, dupa cum vom arăta în cele urmatoare. Aşa dar. şi atunci când ocupaţiile pastoreşti sunt înlocuite, treptat, cu ocupaţii agricole, felul de aşezare se adaptează acestor condiţiuni noua, însă nu-şi pierde caracteristica originară.

Deosebit de interesante pentru desvoltarea centrelor urbane din pustă sunt două epoci istorice. Prima este venirea Tătarilor când, zice autorul, se produce o întoarcere spre nomadism (pag. 17) şi populaţia părăseşte satele şi oraşele. Deasemenea „aşezarile" Cumanilor, tipic păstoreşti, aflate în aceleaşi regiuni, influenţează şi ele această revenire. Astfel ca multe din vechile tabere maghiare reapar.

După epoca tătară, oraşele de tip apusean îşi reiau tradiţia lor, însă acolo unde tradiţiile nomade au fost mai puternice se formează centre mari, după acele tradiţii. Astfel apare primul fel de oraş, premergator oraşului maghiar de azi. Este aşezarea după sistemul numit kert. In centrul oraşului se ridică o aglomerare de case, fara strazi pag. 19 , în jurul carora se rânduiesc grajdurile şi fermele de vite. Intre aceste „oraşe" se gaseau imense locuri de pascut, fară a se întâlni altfel de aşezari omeneşti. In asemenea centre nu s'au format stări ca în oraşele medievale apusene, aici n'a aparut nici iobăgia din satele dependente de curţile nobililor. Este epoca în care se desvolta clasa de cetaţeni numita „civis", prin care Ungurii de atunci numeau categoria de locuitori ai acestor centre — gospodari bine situaţi, liberi şi autonomi.

A doua epoca istorică mai importantă s'a produs prin venirea Turcilor. Epoca stapânirii turceşti e caracterizata prin tendinţa populaţiei de a se strânge în centre mari, pe cât posibil sub ziduri, fiind astfel mai puţin expusă şi platind tributul direct stăpânilor superiori. Rezultatul a fost ca Pusta pierde şi începuturile de viaţă agricola, pentru a deveni o regiune pura de paşune. Oraşele pastoreşti sunt singurele aşezari posibile. Se creiaza oraşe noui, între care cele ale Haiducilor, dupa numele populaţiei distinse în răsboaiele cu Turcii şi colonizata de catre principele Bocskai al Transilvaniei, în şase localitaţi din Pusta, ridicându-le dupa sistemul kert, dar întarindu-le cu ziduri şi şanţuri. Şi alte oraşe din regiunea Batschka Sudul ţinutului dintre Dunare şi Tisa), deşi ridicate cu scopuri militare, adopta mai târziu sistemul de aşezare numit kert. (Szabadka, Zombor, Ujvidék, Zenta).

Ambele epoci istorice au efectul de a ţine pe loc evoluţia economica a acelor regiuni şi produc necesitatea de-a ramâne la vechile tradiţii de viaţa, ca mijloc de conservare.

După retragerea Turcilor se iveau doua posibilitaţi în desvoltarea oraşelor maghiare de câmpie. Sau se naşteau sate în jurul lor, care apoi, în parte, sa fi fost absorbite de oraşe ceea ce nu s'a întâmplat —, sau sa se ridice tabere — un fel de ferme mici — în jurul oraşelor, nefiind altceva decât nişte cadre extinse ale oraşelor propriu zise. Evoluţia s'a în-

dreptat spre cea de a doua posibilitate, desvoltând o economic tot mai mult agricola. „In felul acesta, orașul rămase agricol, iar populația agricola deveni populație orășănească” pag. 23). Cauza? Tradiția vechei așezări duale, în care, în jurul unei așezări centrale, mobilă și ea, graviteaza așezările și mai schimbătoare, dar mai puțin concentrate ale acelorași nomazi.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, se deschide calea produselor agrare maghiare către Apusul Europei. Abia acum începe sa primeze caracterul agricol al acestor orașe, dintre care unele mai au și azi populație de păstori.

Tendința de a cultiva cât mai rațional pământul arabil a dat naștere micilor gospodarii ferme numite tanya, gospodarii care nu sunt însa propriu zis locuite, căci proprietarii și lucratorii lor fac parte din populația orașului. Astfel locuința ramâne mai departe împărțită între un sediu central și unul temporar, sau în orice caz, ad-hoc. Dela sistemul kert se ajunge la orașul sistem tanya. Fiecare cetațean are o locuința în oraș, e locuința propriu zisă, dar și în afara de oraș are o așezare, unde stau mai ales tinerii, servitorii sau lucratorii. Ritmul muncii se desfășoară într’o continuă pendulare între orașul propriu zis și fermele acestuia.

Trecerea la forma de producție agricola tanya a fost precedată de reforme juridice importante, prin care pamânturile au devenit proprietați particulare. Asupra acestor reforme autorul insista pe larg, începând cu acel Urbarium al Marici Terezia, prin care locuitorul orașului primea proprietatea sa urbană, păscătoarea, lotul arabil, eventual partea de pădure, etc. De reținut e faptul că populația orășăneasca este o populație de agricultori, în marea ei majoritate, evitând astfel calea burghezirii, dar traind totuși în mediul urban.

In forma lor de azi, aceste orașe au ajuns la stadii economice într’adevăr avansate prin specializare în producția agricola grădini de legume, creșterea porcilor, a păsărilor de curte, cultivarea plantelor speciale, etc., etc.).

Insă faptul important din punct de vedere sociologic este chiar unitatea între viața urbană a centrului și viața rustică a regiunii din jur. Căci împrejurimile orașelor acestora nu cunosc sate. Există numai întinse ținuturi de orașe, între care rămâne șesul, loc agricol și de pășune.

Aspectul orașului e aproape rural, dar avem totuși în fața noastră o viață urbană. Industria a crescut adaptată la mediul economic: morile, industria de conserve, a cărnei, distileriile, cărămidăriile, țiglăriile, etc., sunt ramurile principale.

In capitolele consacrate comerțului, administrației, bisericii, stratificării sociale, locuinței, forum-ului, se insistă asupra caracterului original al acestor așezări, căci într’adevăr, populația unei regiuni agricole mari, stă sub administrație urbană, pe când țăranii cari trăiesc în sate nu dispun de asemenea autonomie administrativă. In cele mai multe din orașele de câmpie bisericile sunt în centru, iar în regiunea tanya (regiunea de cultivare) aproape că nu se află biserici sau instituții de cultură. In felul acesta, țăranul poate beneficia de cultura orașului, pe când satul din jurul orașelor de tip apusean nu are un contact atât de viu cu cultura orașului.

Evident ca în populația de azi a orașelor se produc diferențieri datorite ramurilor de specializare economică, apar și fenomene de separațiune, întrucât unii locuitori încep a întemeia locuințe stabile în afara orașului propriu zis, deci fixându-se ca locuitori rurali. In general însă, după cum încheie autorul, „acest tip de oraș a împlinit o operă dubla. Pe de o parte a știut să ridice la o atmosferă urbană populația originară, care în altă parte trăește la sat și produce rudimentar, pe de altă parte a disolvat și dualitatea și opoziția dintre oraș și sat” (pag. 61).

Studiul d-lui F. Erdei, privit numai sub as-

pectul unei cercetări ştiinţifice, pune una dintre cele mai interesante probleme de sociologie, căci stăm în faţa unui caz sociologic, într'adevăr mai rar. Sociologia care se ocupă în primul rând cu formele sau unităţile sociale europene, distinge două feluri de aşezări omeneşti, deosebite ca două unităţi tipice: satul şi oraşul. In America, cercetarea pornind dela distincţia acestor două forme de viaţă socială, a dat naştere celor două ramuri de sociologie. numite după sectoarele de realitate de care se ocupă, sociologia rurală şi urbană. Ei bine, studiul d-lui F. Erdei înfăţişează în plin centru al Europei, unităţi sociale, care se abat dela împărţirea clasică a tipurilor de aşezare caracteristică popoarelor mai avansate sub toate raporturile de cultură.

De aceea, studiul d-lui F. Erdei, trebuie pus în legătură cu cercetările sociologice asupra vieţii popoarelor dispărute, a celor ce trăiesc în continentele populate de rase colorate sau nomade. Aici vom putea găsi mai curând unităţi sociale, care nu prezintă caractere bine distincte de sat sau de oraş, ci apar ca unitaţi mixte.

Menţionăm că autorul ţine să se întrebe adeseori, în cursul expunerii sale, dacă trebue să numească aceste aşezări oraşe sau sate.

Pe de altă parte, şi de ce n'am recunoaşte-o, nu ne îndoim de caracterul realist al acestor aşezări, de valoarea lor economică şi mai ales de trăinicia lor, ca aşezări bine structurate pe realitatea geografică în care au apărut şi care s'au desvoltat după caracterul intim al poporului maghiar.

In toate ţările din Sud-estul Europei, problema oraşului este de mare actualitate. Ea apare în strânsă legătură cu tendinţa generală de-a întări satul, de a da o mai mare rentabilitate agriculturii şi de a deslega pe cât posibil, problema suprapopulaţiei agricole. In consecinţa, studiul d-lui F. Erdei este bine venit, ca o cercetare ce aduce pe primul plan preocupările de ordin economic-agricol, în această parte a continentului.

Celalalt aspect al studiului d-lui Erdei, de informare şi propagandă în strainatate, ne prilejuieşte câteva constatări la care nu putem în nici un chip renunţa.

Autorul scrierii „Oraşul maghiar" prezintă — în limba germană, — o creaţie a naţiunii maghiare, o creaţie din domeniul social, arătând-o în toate aspectele ei originale.

Această creaţie originala se datoreşte tradiţiilor nomade ale Ungurilor, peste care s'a adăogit stratul de cultura europeana. Cum e şi firesc, „oraşul maghiar" n'a putut să apară decât în regiuni de şes. Este un fapt semnificativ. Fiinţa intima a maghiarismului nu se găseşte la largul ei decât în câmpie 1).

In alte regiuni decât cele de şes, aşezările maghiare sunt identice cu felul aşezarilor general europene, având forma de sate şi oraşe. Insuşi autorul recunoaşte (vezi pag. 4 , ca în acele regiuni Ungurii au găsit aşezări anterioare „fie în stare bună, fie în ruine", care au imprimat caracterul ulterior al aşezarilor maghiare. Pe când oraşele din Pustă întârzie foarte mult în desvoltarea lor, cele dela Rasarit nu întâmpină „greutăţi geografice" şi se pot desvolta mai repede. Dar ale cui puteau fi aşezarile mai vechi? Ce fel de „ruine" se puteau găsi în Transilvania? De ce nu spune autorul un singur cuvânt despre cetaţile dace, despre cele romane şi mai ales despre oraşele şi satele Românilor? Este o chestiune ocolita. Ocolita este şi chestiunea oraşelor colonizate cu neamuri germane, căci ce altceva ar fi putut sa însemne aceasta, decât însăşi neputinţa unui popor de nomazi de a continua sau de a des-

1) Asupra acestei caracteristici naţionale şi asupra aşezărilor maghiare, cităm cartea d-lui *Schneefuss Walter*, Donauräume und Donaureiche, Wilh. Braunmüller, Wien — Leipzig, 1942, pag. 34 35 şi mai ales pag. 37.

volta o viaţă urbană şi de a putea apăra regiuni muntoase?

Semnificativ este şi faptul asupra căruia se insistă pentru a explica antecedentele oraşului maghiar de azi. La venirea Tătarilor, scrie autorul la pag. 17, Ungurii părăsesc oraşele şi satele lor şi redevin nomazi. Nomadismul maghiar reapare mereu, pentru a explica diferitele faze ale creerii acelui original oraş maghiar.

Este locul să arătăm, ca o lege psihologică verificată, că natura sufletească a unor oameni este astfel făcută, încât adeseori atribue realităţi sufleteşti şi comportări proprii, altora, confundând realitatea internă cu una din afară. Teoria că populaţia românească s'a retras din Transilvania odată cu armata romană, nu numai că a convenit Ungurilor, în explicarea istoriei făcută pentru ei, dar un popor de nomazi nici nu ar fi putut concepe o altfel de comportare. De aceea, adeseori, lucruri clare şi simple, apar într'o lumină cu totul aparte în ochii acestui popor prin excelenţă colindător prin câmpii.

Şi azi scrierile propagandistice maghiare nu mai contenesc cu argumentele „plecării" şi apoi a „penetraţiunii" româneşti, făcând istoria unei provincii locuite de un popor agricol din timpuri antice şi strâns legat de acea provincie prin aşezările sale europene.

Sociologia are şi ea de spus un cuvânt în lupta pentru drepturile sfinte ale Românilor asupra Transilvaniei.

D-l F. Erdei a reuşit să prezinte într'adevăr interesanta realizare a oraşului de câmpie, oraş agricol şi caracteristic unei naţiuni cu tradiţii nomade. Există un oraş maghiar, aceasta e chestiunea care trebue demonstrată în faţa străinătăţii. Noi nu o combatem, ci tragem numai toate concluziile obiective, care apar atât de clar din chiar studiul autorului ungur.

Leon Topa

* * *

RAYMONDE VAYSSET-BOUTBIEN: **Stuart Mill et la Sociologie Française Contemporaine**, Bibliothèque de Philosophie Contemporaine, Presses Universitaires de France, Paris 1941, 157 pg.

In 1940 s'au împlinit 100 de ani dela apariţia „Logicei ştiinţelor morale" de Stuart Mill, volumul al şaselea din opera „Sistem de logică deductivă şi inductivă".

Cu ocazia acestui centenar, d-na Vaysset-Boutbien parcurge retrospectiv drumul făcut de ştiinţele sociale şi mai ales de sociologia franceză, de atunci şi până la noi.

Scriind prefaţa lucrării, profesorul Maurice Halbwachs, compară cartea lui Stuart Mill cu un parc în stil vechiu, puţin părăsit, dar desenat cu îngrijire şi cu gust, oferindu-ne perspective luminoase în toate direcţiile. Legătura între gândirea socială a lui Stuart Mill şi sociologii francezi contemporani este o legătură de cadru; totuşi, analogiile stau alături de deosebiri evidente, mai ales faţă de noile metode ale sociologilor francezi ca Em. Durkheim şi Fr. Simiand.

In sfârşit, d-l prof. M. Halbwachs, arată că lucrarea d-nei Vaysset-Boutbien a reluat unele idei desvoltate de d-sa la cursuri, pe altele însă nu le-a mai expus — aceasta explicându-se prin vastitatea subiectului, care necesită stabilirea unor relaţii mai ample dela gânditor la gânditor şi o aprofundare a nuanţelor fiecăruia.

Dela început trebuie să mărturisim că subiectul arătat pe coperta cărţii este tratat rezumativ, pe un spaţiu cam redus faţă de mărimea volumului. Despre „Stuart Mill şi sociologia franceză contemporană", propriu zis, ni se dă prea puţin. Stabilirile pe care le face autoarea, deşi interesante, totuşi nu se referă decât asupra unora dintre sociologii francezi,

terminând cu sumara încheiere: „Stuart Mill trebue situat pe o linie, trecând prin Condorcet şi Durkheim".

Stuart Mill, Condorcet şi Aug. Comte clădeau ştiinţa lor despre societate, bazându-se cu deosebire pe ideea evoluţiei istorice, fiecare dând o interpretare personală acestei idei. Pentru Aug. Comte semnificaţia unui fapt nu putea fi fixată decât prin stabilirea locului său în istorie. Nici o înţelegere a faptului social nu este posibilă, înainte de a cunoaşte faza în care se află faptul, în cadrul evoluţiei omenirii.

Altfel se prezintă Durkheim. Dar între Condorcet, Aug. Comte şi Durkheim, avem o deosebire considerabilă, căci pentru Condorcet, purtătorul vieţii sociale este individul, iar faptul social nu e decât un derivat al psihologiei individuale. La Aug. Comte, realitatea socială se înfăţişează sub forma unor ţesuturi organice, iar societatea întreagă stă sub semnul consensului social, din care face parte, indirect, individul. La Durkheim, în schimb, individul este un produs al vieţii sociale. Din acest punct de vedere gânditorul clasic al empirismului englez este exact la polul opus faţă de Em. Durkheim.

Ce-i apropie totuşi? Credinţa în posibilitatea constituirii unei ştiinţe sociale raţionale, exacte, în felul ştiinţelor cosmologice! Evident că este un punct de contact între cei doi gânditori, constituind una din cele mai impunătoare tendinţe ale spiritului uman modern. Numai că, nu lipsesc sociologi care să pună la îndoială caracterul ştiinţific al sociologiei durkheimiste. In această ordine de idei poate fi citat Gaston Richard. Durkheim, afară de cercetarea despre sinucidere, apare în lucrările sale mai curând ca un spirit speculativ, împins de raţiuni deductive şi care răstălmăceşte realitatea, operând cu abstracţiuni. Amintim, aici, mai ales lucrarea despre diviziunea muncii sociale.

Mişcându-se pe aceeaş linie, elevul său L. Lévy-Bruhl a căzut în aceeaş eroare, căci lucrările sale despre mentalitatea primitivă ilustrează o teorie care s'a dovedit în mare parte a fi alături de realitate.

Sociologia lui Durkheim nu elimină eternul naturii umane, constituţia psihică a omului egală cu ea însăşi, în cursul timpurilor. E diferenţa care desparte cu totul pe Stuart Mill de Durkheim. Pentru filosoful englez legile sociale sunt legi care descind din legile superioare ale naturii umane. Numai în raport cu aceste se pot face generalizări referitoare la faptele sociale. Dealtfel, după cum remarcă în mod just autoarea, Durkheim n'a voit să recunoască o contribuţie personală a lui Stuart Mill în sociologie, spunând că „il n'a fait que passer au crible de sa dialectique ce que Comte en avait dit, sans y rien ajouter de vraiement personnel" (pag. 150).

Comparaţia între Stuart Mill şi sociologia franceză contemporană nu e făcută decât considerând ramura pozitivistă a sociologiei franceze. Şcoala lui Le Play, Gabr. Tarde, Gaston Richard, precum şi alţi sociologi, rămân deoparte.

Pe linia pozitivistă, ca un continuator al lui Durkheim, dar depăşind metoda acestuia, trebue considerat Fr. Simiand. Pe când sociologii de până acum căutau legí, Simiand tinde să stabilească fapte. Durkheim arătase că socialul e un fapt bine determinat, un fenomen „concret", un lucru, cum îi plăcea să-l numească. Simiand combină monografia cu statistica şi ajunge la constatarea că este necesar să se lucreze în echipe, continuând opera generaţie după generaţie, căci complexitatea şi mulţimea problemelor sociale nu permite, de cele mai multe ori, o cercetare facută de unul singur. Dar sociologia nu poate fi pur descriptivă, o înşirare a diferitelor fapte sociale, ci ea va trece şi la experiment, care, după Simiand, s'ar defini ca o „operaţiune asupra faptelor (fenomenelor) din care (fenomene) spiritul operatorului scoate o relaţie între acele fenomene sau între unele din ele" (pag. 140).

Numai dupa stabilirea acestor relaţii se va putea trece la constituirea legilor sociologice. Analizând apoi caracterul legilor sociologice, — sociologia ar trebui să se mulţumească deocamdată mai mult cu stabilirea de fapte şi cu descrieri exacte —, autoarea crede că se pot reţine urmatoarele caracteristici ale legilor sociale, aşa cum apar în sociologia franceza contemporana:

I. Legea sociologica ar fi o lege statistica. Ea ar fixa de fiecare data o alta realitate, caci condiţiunile sociale ar fi totdeauna noi (?);

II. Legea sociologică ar fi o lege simplă (pentrucă nu poate prinde în formularea ei decât fapte generale şi puţine);

III. In sfârşit, legea sociologică ar fi specifica, ea neputând face stabiliri decât între fenomene în cadrul strict al vieţii sociale.

In general, tendinţa ar fi ca sociologia sa se fortifice, devenind mai modesta.

In faţa acestor ultime rezultate ale sociologiei franceze contemporane, ne aşteptam să ni se înfaţişeze gândirea sociologică a lui Stuart Mill. Dar ordinea expunerii fixată de autoare este alta. In scurtul capitol destinat propriu zis raportului între Stuart Mill şi gândirea sociologică franceză contemporană se arată doar că, pe deoparte Stuart Mill vedea între cauză şi efect o legatura necesara, făra a căuta alte legaturi „mistice", depaşind astfel chiar şi pe Durkheim printr'un asemenea gen de „pozitivism", — pe de alta parte însa se constată ca acelaş Stuart Mill vedea sociologia ca o ştiinţă ale carei legi se deduc din legile altor ştiinţe (psihologia şi etologia), deci având o poziţiune de dependenţă.

In loc de a desvolta paralele problemelor, autoarea a preferat să ne dea în prima parte a lucrării sale o expunere mai lungă asupra lui Stuart Mill, tratând următoarele chestiuni: „Locul pe care-l ocupă Stuart Mill" şi „Stuart Mill şi problema sociologiei".

Desigur că această primă parte a lucrării d-nei Vaysset-Boutbien nu este lipsita de interes, căci schiţarea istorică a realităţii sociale engleze din epoca lui Stuart Mill şi felul în care apare necesitatea unei ştiinţe sociale faţă de divagarile utopiste sunt probleme de o semnificaţie generală şi perenuă. Asistăm încă odată la naşterea sociologiei — dealtfel ca şi în Franţa lui Aug. Comte — tocmai în epoci în care năvala reformelor se izbeşte de o realitate ademenitoare, dar complexă şi recalcitrantă, încât nu există o eşire decât prin reflexiune şi o stabilire cât mai riguroasă a unor principii ştiinţifice. In asemenea momente apare ideea că intervenţia raţională a omului poate influenţa cursul evenimentelor sociale. Sub acest aspect revelaţiile lui Rousseau şi impozanta dar relativista operă a lui Montesquieu sunt inferioare sistemului comteist.

Stuart Mill trece prin aceeaş experienţă socială, iar concluzia sa nu poate fi alta. Ramură a ştiinţei generale despre natura umană, pentru Stuart Mill, sociologia comportă subdiviziuni (etologia politică, economia politică, etc). rămânând, deşi distinctă, totuşi o ştiinţă dependentă.

Partea originală în metoda sociologică a lui Stuart Mill este felul în care concepe noţiunea de cauză. Din acest punct de vedere Stuart Mill se situeaza între David Hume şi Aug. Comte. Admiţând o cauzalitate necesara, deci dincolo de o simpla succesiune a faptelor, dar desbrăcând-o de orice haină metafizică, Stuart Mill devine un precursor direct al sociologiei franceze de azi.

Nu totdeauna se poate proceda în domeniul sociologiei deductiv, pe baza naturii umane, ci adeseori o statistică a faptelor individuale poate descoperi regularităţi în comportamentul colectiv al indivizilor. Fundamentul acestor regularităţi constatate, trebuie apoi căutat în legile naturii umane şi numai după această raportare urmează să se stabilească legile sociologice. Deci o metodă dublă, bazată pe reciprocitatea între deductiv şi inductiv.

„Activitatea spiritului uman se înserează în

legile generale ale stărilor psihice, care sunt legile asociaţiei ideilor. Comportamentul oamenilor, luaţi în grup, manifestă un caracter de constanţă, de regularitate. E ceea ce ne arată statistica şi ceea ce permite o anumită prevedere în acest domeniu.

Astfel, cunoştinţele deja dobândite referitor la omul moral, revelează existenţa unor legi în acest domeniu şi justifică încercarea de-a urmări un studiu obiectiv, de-a constitui o ştiinţă" (pag. 110).

Cum observăm, la Stuart Mill, avem o evidentă anticipare asupra cercetării realităţii sociale — problema centrală a sociologiei contemporane —, în acelaş timp însă şi o diferenţă vădită, prin postularea controlului realităţii cercetate cu realitatea naturii umane, cu realitatea legilor omului moral, etern.

Sociologia durkheimeiană n'a mers după această trasare şi nici urmaşii ei contemporani.

E interesant de amintit că astăzi tendinţa de-a constitui antropologii, de-a se concentra asupra studiului naturii umane, a devenit atât de puternică, încât, dupa unii autori, e o adevărată modă, evident, aparând ca o completare absolut necesară unei realitaţi sociale, de cele mai multeori cu totul vidata de un sens al existenţii omului întreg şi acelaş în toate timpurile. Remarca aceasta, d-na Vaysset-Boutbien n'a facut-o, caci ar fi trebuit sa recunoasca superioritatea vechiului gânditor englez faţa de o mulţime de sociologi actuali, şi aceasta, poate, tocmai pentruca Stuart Mill n'a fost un sociolog pur.

Problemele expuse în lucrarea de faţa sunt de un interes copleşitor pentru drumul sociologiei, care este una dintre cele mai încercate ştiinţe în epoca noastră. Dacă aceste probleme ar fi fost tratate mai sistematic, ajungându-se la concluzii mai larg comentate, lucrarea ar fi avut merite şi mai mari.

Leon Ţopa

Cuprinsul: 1) Omagiul personalităţii lui Ion Simionescu, de **D. Gusti**; 2) Numărul festiv al revistei „Dreptul", de **D. Gusti**; 3) O nouă ilustrare a tipurilor sociale, stabilite în „Insemnarile" din numărul trecut al „Sociologiei Româneşti", de **D. Gusti**; 4) Semnificarea copertei din numarul de faţă al revistei, de **D. Gusti**, Biserica din Şanţ, de **Em. Bucuţa**; 5) Sociologia şi Pedagogia satului, de **St. Stoian**; 6) Cercetări asupra Magiei, de **Gh. Pavelescu**; 7) Portul şi Industria casnică textilă, de **L. Apolzan**; 8) Un sat de răzeşi din jud. Fălciu, de **Victor Ion Popa**.

1. In cuprinsul revistei, studiul d-lui Ştefan Popescu avea la început menirea să aducă o-magiul nostru lui Ion Simionescu, cu prilejul aniversării sale de 70 de ani.

Dar, iată că, întristaţi peste măsură, suntem nevoiţi să constatăm că acest studiu a devenit un neaşteptat necrolog.

Pentru mişcarea ştiinţifică şi culturală, pe care o reprezintă această revistă, moartea lui Ion Simionescu a fost adânc simţită.

Ion Simionescu a însemnat o întrupare impunătoare şi o icoană desăvârşită a celor două planuri înfrăţite de preocupări fundamentale ale noastre: Cunoaşterea ştiinţifică şi Acţiunea culturală, la un loc, pentru ca mână în mână să ajute la înălţarea cât mai sus a Naţiunii Române.

Ion Simionescu ne-a onorat totdeauna cu cea mai caldă înţelegere. Mai mult, am avut satisfacţia să-l vedem, în deosebite rânduri, intervenind cu energie şi curaj, în scris ori cu vorba, pentru a face să se înţeleagă rostul adevărat al străduinţelor noastre, şi dacă nu totdeauna a reuşit, aceasta n'a fost din vina sa, el fiind veşnic clar şi convingător, ci din vina unora din cetitorii săi, spirite superficiale şi de rea credinţă, pentru care orice argumentare de pe lume ar fi fost inutilă.

Publicăm mai jos cuvântarea, ce mi-a fost dat să o ţin, în calitate de Preşedinte al Academiei Române, în prima zi a încetării din vieaţă (8 Ianuarie 1944) a lui Ion Simionescu, cu prilejul cinstirei memoriei sale.

— „In numele acelor ce te-au iubit, adeca a tuturor ce te-au cunoscut, vin a-ţi aduce omagiul afecţiei noastre şi a durerei noastre.

Insă, vai, prin ce mijloace mă pot adresa ca la un dispărut, de a pune în trecut tot ce acum câteva zile, când prezidai şedinţa ultimă, înainte de sărbători, era un prezent fără umbră.

Cum în aceste ore desperate să te pot evoca, fără să fiu trădat de durerea ce mă covârşeşte!

Ar trebui pentru a te caracteriza, cum trebuie, cuvinte, pe cari ştiai aşa de bine să le alegi — cuvinte ce-ţi asemănau, elocvente şi măsurate, ingenioase şi profunde, afectuoase şi surâzătoare. Ar trebui aceste cuvinte, şi eu sunt cu totul sfâşiat de durere.

Vestea dureros de neaşteptată a dispariţiei Preşedintelui şi Colegului nostru ne-a consternat.

Cine bănuia la masa colegială, când am sărbătorit cu voioşie aniversarea sa de 70 de ani, de o trecere din vieaţă atât de fulgerătoare, ce pune în mare doliu cultura românească.

Pentru Academia Română, — unde Ion Simionescu a răspândit cu atâta farmec simplitatea sa cuceritoare, graţia familiară, calmul atitudinei, umorul său discret, sufletul său liniştit şi talentul său incomparabil — pierderea este imensă.

Fostul nostru Preşedinte şi Coleg a fost mare prin forţa personalităţii şi prin ţinuta unei existenţe închinate cu totul muncii ştiinţifice şi culturale.

El a fost totdeauna întreg şi totdeauna preocupat de a apăra domeniul său interior, pentru a rămânea el însuşi, cu sinceritate. De aceea el nu a căutat succesul şi nici celebritatea.

Fără a avea aerul, şi fără a se menaja, a desvoltat o activitate multiplă, unde se găseau întrunite munca personală şi grija binefăcătoare pentru alţii.

El avea uşurinţa, bogăţia şi generozitatea fiinţelor privilegiat de înzestrate care iubesc să se dăruiască fiind oricând gata să facă un serviciu personal ori cultural.

Ion Simionescu a fost dintre oamenii ce nu cunoşteau oboseala. El a săvârşit, cu o disciplină admirabilă, opera pe care a conceput-o şi desvoltat-o în mod predigios.

Despre opera vastă a fostului nostru Preşedinte şi Coleg nu se poate vorbi acum.

Printr'o trăsătură esenţială putem însă spune, că el a reuşit, — ceea ce se întâmplă atât de rar în istoria culturii de pretutindeni — a face unirea armonioasă între Ştiinţă şi Poezie pentru cercetarea Ţării.

Iubitor de frumuseţile Naturii româneşti, pe care le-a descris cu o exaltare lirică: savant geolog, consacrat de Universităţile din Iaşi şi Bucureşti, prin catedra ocupată cu deosebit prestigiu, ca şi prin locul ce i s'a dat în Secţia ştiinţifică a Academiei Române, Colegul Simionescu a întreprins cu pasiune şi din conştiinţa clară a împlinirei unor mari datorii sociale, o drumeţie în lung şi largul României Mari, de câteva decenii, plină de peripeţii, de superioare satisfacţii spirituale, dar şi de numeroase restricţii.

Dar Colegul Ion Simionescu n'a fost un simplu călător egoist ori romantic, condus numai de plăcerea în sine a drumeţiei ori de simpla curiozitate distractivă, ci ca un călător ştiinţific s'a pus pe drumuri dintr'o curată şi adâncă necesitate sufletească, pentru a descoperi Ţara şi Omul, cu conştiinţa misiunei de a cunoaşte Adevărul românesc.

Aceasta a fost, — cum de altfel totdeauna în toate ocaziile a declarat-o — esenţa vieţii colegului nostru: Ştiinţa şi Poezia ca unelte de cunoaştere a Naţiunii Române, care cunoaştere să fie apoi împărtăşită prin scris şi viu graiu Naţiunii însăşi.

Ion Simionescu a fost cu adevarat profesorul Naţiunii.

Fiecare carte pe care a scris-o a însemnat o colecţie de frumuseţi româneşti: de ceruri, grădini, fluturi, munţi, dealuri, de şesuri şi ape, ca şi o noua sforţare de cunoaştere a vieţii Naţiunii Române, din toate satele şi regiunile Ţării.

Iată de ce prin opera sa originala românească, fostul nostru Preşedinte va rămâne nemuritor; o personalitate reprezentativă a Neamului care va exercita totdeauna o mare şi binefăcătoare influenţă.

Cu emoţia cea mai vie ca interpret al sentimentelor noastre de profundă mâhnire rugăm familia a primi expresia celor mai sincere condoleanţe pentru cruda pierdere încercată.

Iar noi, care pierdem pe Preşedintele atât de scump şi pe Colegul atât de iubit, ne închinăm înaintea fiinţei sale neînsufleţite, şi-i aducem omagiul nostru de admiraţie nestramutată şi de afecţie îndurerată mulţumindu-i de opera ce ne-a dat-o şi de exemplul ce ni l-a lăsat”.

D. Gusti

2. Numarul festiv al anului 70-lea de apariţie al revistei „Dreptul” înseamna un eveniment cultural, căci este vorba de cea mai veche revistă juridică româneasca şi a doua după „Convorbiri Literare”, dintre cele mai vechi reviste ce au apărut la noi.

Strălucitul profesor de pe vremuri P. Missir a caracterizat revista „Dreptul”, ca „un produs al solidarităţii naţionale”. Intr'adevar la ea au colaborat cei mai iluştri jurişti români, iar istoria ei oglindeşte marile epoci ale istoriei statului român: întemeierea statului român, (1871-1916) şi întregirea României, ce a impus

problema unificării legislaţiei (1915-1943). Revista a creat drumuri noi în cultura juridică românească: a contribuit în largă măsură la crearea terminologiei juridice, la mişcarea ştiinţifică juridică, la comentarea marilor coduri şi la selecţionarea, publicarea, adnotarea şi critica jurisprudenţei româneşti.

Revista a trecut prin trei crize de apariţie, una scurtă în 1877, a doua mai lungă între 1916-1919 şi a treia decisivă în 1941-1942, căci punea însăş existenţa ei în joc, când intervine d-l avocat Mircea Manolescu, care, „un distins avocat şi fin jurist, cu avântul tinereţei sale, dă vieaţă nouă revistei Dreptul", cum se exprimă d-l Siliu Rădulescu (Consilier la Inalta Curte de Casaţie şi fost director al Revistei până în 1941) şi face să reapară revista astăzi, cu totul reorganizată.

D-l Mircea Manolescu, care, pe lângă talent, erudiţie şi practică juridică întruneşte şi însuşirea de a fi un eminent sociolog şi credincios fost monografist, a legat inovaţia de tradiţie, urmărind a face din revista, pe care o dirijează, ca şi în trecut, o „călăuză şi o sinteză care îmbrăţişează întreaga vieaţă juridică românească", însă în spirit nou, închinat „ştiinţei şi artelor juridice".

Asupra acestei noi concepţii d-l Mircea Manolescu a făcut o expunere amănunţită în secţia juridică a Institutului de Ştiinţe Sociale al României, sub titlul „Teme pentru o metodologie juridică, privită ca disciplină autonomă", care face obiectul unei lucrări, ce se află în curs de tipărire şi va apare curând în Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică a Institutului de Ştiinţe Sociale al României.

D. Gusti

3. D-l Director al „Revistei Fundaţiilor Regale", la a cărei întemeiere am avut cinstea, împreună cu Octavian Goga, să fiu consultat şi la a cărei desvoltare fericită a contribuit, după cum este unanim cunoscut, d-l prof. Alexandru Rosetti, — simte chemarea a se pronunţa în mod suveran asupra unor chestiuni, ce depăşesc cu mult specialitatea sa.

Pentru a demonstra aceasta, din numeroasele exemple, ce ne stau la îndemână, şi despre care, din cauza abundenţei materiei acestui număr, nu putem vorbi acum, asupra cărora însă vom reveni, citez articolul său din fruntea numărului de 1 Ianuarie 1944. In acest articol d-sa binevoieşte a avea o ideie foarte bună despre opera sa: „Aspectul psihologic al Războiului", din 1922, şi una mult mai puţin bună despre lucrarea mea „Sociologia Războiului", apărută în 1915. Şi anume pe motivul că d-sa reprezintă punctul de vedere — Volkskunde —, în timp ce lucrarea mea cuprinde numai „generalităţii şi numeroase puncte de exclamare". D-sa nu uită să afirme că lucrarea sa ar fi chiar „o primă încercare de doctrină românească a omului în război". (p. 4).

Intâmplarea a făcut, ca, revizuind bogatul şi variatul material ce-mi stă la îndemână relativ la lucrarea ce o pregătesc asupra „Istoricului şi Semnificaţia Institutului de Ştiinţe Sociale al României" să fac o adevărată descoperire, numai cu câteva zile înainte de a ceti studiul despre care am vorbit mai sus. Este vorba de o recenzie pe care un distins militar şi scriitor a făcut-o asupra „Aspectului psihologic al războiului" a d-lui Caracostea, chiar în anul apariţiei acelei lucrări, în 1922, şi care recenzie nu a fost tipărită atunci.

Acum însă, când autorul lucrării recenzate după cum am văzut, îşi consideră opera drept capitală şi se referă pentru aceasta la „conducătorii oştirii noastre", simt datoria şi îmi fac o deosebită plăcere să repar nepublicarea acestei recenzii şi să o redau întocmai cum a fost scrisă în 1922, de acel domn distins Colonel, astăzi General, ca un document istoric preţios şi convingător. Iată această recenzie:

— „D. CARACOSTEA: **Aspectul psihologic al războiului**, Cartea Românească, 1922.

Dezastrul Franţei din 1870, a dat naştere unei literaturi militare franceze privitoare la filozofia şi sociologia războiului; precum şi la pregătirea militară.

In Germania o asemenea literatură născuse imediat după dezastrul din 1806, şi, se poate susţine că acestei literaturi i s'a datorat succesul german din 1870.

Aşa dar, după dezastrul Franţei din 1870, existau în Europa două literaturi militare: germană şi franceză.

Cercetând pe fiecare dintre aceste două literaturi, găsim o mare deosebire între ele, din punctul de vedere al sentimentelor şi al ideelor ce trebuiau întreţinute în inima şi mintea celor două popoare.

Bernhardi — unul dintre reprezentanţii literaturii militare germane — a concentrat toată filozofia, sociologia şi pregătirea militară în 20 de cuvinte:

„Putere mondială ori decădere: iată logica ce ni se impune de către evoluţia istorică. Nu este cale de mijloc" 1).

Boutroux, marele cugetător francez, a caracterizat perioada corespunzătoare din Franţa astfel:

„Unii — naţionaliştii — îşi asumau dreptul de apărători ai patriei, şi, sprijinindu-se pe istorie cereau ca Franţa să-şi reia rolul glorios pe care îl jucase odată, alţii, nu mai puţin patrioţi, căutau să pună în lumină şi să triumfeze idealul de dreptate şi umanitate" 2).

Tot el mai adaogă, după conflictele germano-franceze din colonii, în special dupe Maroc, că: „aceste două părţi s'au contopit fiind pătrunse de un dublu sentiment; că războiul va fi primit cu linişte şi credinţă în rolul Franţei de apărătoare a dreptăţii şi a libertăţii de pământ".

Dacă ne ducem cu cercetarea către 1806 când Germania a fost umilită de Bonaparte, către 1870 când Franţa a fost umilită de Bismark, găsim izvorul acestor deosebiri caracteristice în următoarele cuvinte:

In discursul către naţiunea germana, din 1807-1808, Fichte zicea: „sa ridicam naţiunea germană până va ajunge la cunoştinţa de sine însă-şi, adică de esenţa sa germană, cu scopul de a exterioriza, când va fi posibil, această esenţă în afară şi a o face să domnească asupra lumei" 3).

In Franţa, la 1807, chiar în anul dezastrului, oficiul de publicitate din Bruxelles, publica o lucrare franceză care încheie astfel:

„Cu toate acestea nu desperam despre viitorul Franţei... Geniul său va trăi deasupra tuturor nenorocirilor, şi, de aci înainte, îndreptat către industrie şi comerţ, fără a înceta de a se apleca şi spre ştiinţă, litere şi arte, va putea să apară mai mare şi înfloritor printre naţiuni..., neavând alte avuţii de cucerire, decât desvoltarea în interior a ţărei, Franţa va purta totdeauna facla care a luminat atât timp omenirea" 4).

Pentru susţinerea acelor doua caracterizari, se pot găsi zeci de mii de scrieri, dar, nu aceasta îmi este scopul, ci acela de a atrage atenţiunea intelectualilor României întregită şi militarilor cari se dedică pentru filozofia şi sociologia războiului, că ne găsim într'o situaţie identică ca a Germaniei după 1870, adică victorioşi, şi că urmează să fim foarte atenţi asupra ideilor şi principiilor ce se emit în literatura noastră de după război, relative la

1) Vezi „Moto" „*Viitorul Nostru*" de Generalul F. von Bernhardi. Traduse de Iuliu I. Roşca, 1916. Acest General a mai publicat «*Războiul de astăzi*» şi «*Războiul viitor*». In toate scrierile lui domneşte spiritul pangermanismului militar.

2) L'Allemagne et la Guerre — Pages d'Histoire 1914-1915.

3) L'Allemagne et la Guerre — Pages d'Histoire 1914-1915, pag. 11.

4) De Causes qui ont amené les Désastres de l'Armée Francaise dans la Campagne de 1870, Bruxelles.

filozofia, sociologia şi pregătirea războiului.

Suntem astăzi o putere geografică de seamă în Europa, şi se impune ca, în opera de civilizaţie şi de pregătire sufletească naţională să ne fixăm bine idealul şi să jalonăm bine drumul catre acest ideal.

Iată pentru care motiv m'a atras titlul lucrarii d-lui D. Caracostea, profesor de literatura română şi de psihologie la Şcoala Superioara de Razboi.

Credeam să găsesc aci o calauzire psihologica a ofiţerilor, ca să devina cât mai buni ostaşi, cât mai distinşi cetăţeni şi cât mai cunoscători ai legilor eterne ale victoriei.

Nu ştiu ce crede direcţiunea şcoalei asupra acestei lucrări şi dacă a plecat ea dela consideraţiunile de mai sus.

Eu însă, plecând dela aceste consideraţiuni, după prima răsfoire a lucrării am înţeles că autorul:

1. Pleacă dela un punct greşit în ceeace priveşte psihologia războiului;

2. Nu cunoaşte bibliografia relativă la această psihologie, face afirmaţiuni riscate, are naivităţi;

3. Nu înţelege rostul acestui curs în programele militare.

Această primă impresiune, m'a făcut să recitesc lucrarea cât mai atent.

Am rămas însă cu aceiaşi impresiune şi, după lectura ei, pe care încerc să o justific aci, numai cu o parte din multe citaţii ce s'ar putea face.

I

La pag. 154 autorul scrie:

„In lupta, nu sunt decât două alternative: sau ofensiva şi sentimentul care o mână e **ura**, sau defensiva, şi sentimentul care îi corespunde este **frica**".

La pag. 155 d-sa zice: „De câte ori, în istoria luptelor, s'a remarcat o mişcare vijelioasă ofensivă, ceva ca o forţă a naturei care se deslănţueşte, suportul psihologic al acestei mişcări a fost ura".

Iar la pag. 63 d-sa afirmă: „Din emoţiunile puternice, două sunt acelea care se cuvine să fie în deosebi cunoscute de un militar: **frica şi mânia**".

Nu mai vorbesc de altă greşală ce face autorul prin afirmaţiunea că sentimentul fricei exista numai în defensivă; şi al urei numai în ofensivă. Astfel de clarificare nu este permisă nici măcar în interesul disecărei pentru scop didactic.

Dacă ar fi răscolit cât de puţin istoria şi filosofia românească sau scrisorile şi poeziile soldaţilor făcute în timpul războiului, autorul ar fi văzut că nu ura contra duşmanilor, **ci iubirea de neam şi de pământ** a făcut vitejia poporului românesc. Ar fi văzut că nu de frică a mers românul la război, ci pentru împlinirea datoriei care a fost una şi aceiaşi către Dumnezeu şi către Patrie. Şi dacă ar fi cunoscut măcar literatura franceză privitoare la psihologia războiului ar fi văzut că iubirea pentru Franţa a făcut eroi din socialiştii francezi, cari nu numai că nu urau pe germani, dar îi socoteau tovarăşi ai lor.

Aşa dar, nu prin sădirea urii şi prin îngrădirea fricei să formăm armata cea nouă, armata naţională a României întregite, ci prin iubirea de neam şi de umanitate, căci aşa a fost pusă sămânţa în sufletul românesc de se cunoaşte istoria lui.

Neagoe Basarab, el însă-şi filozof, spune fiului său şi boerilor ca să-şi iubească ţara mai mult decât orice pe lume, dar să fie creştini să se ferească de război şi să nu se folosească de el decât atunci când nu vor avea alt mijloc de a opri neamurile vrăjmaşe pornite întru desfiinţarea propriului lor neam.

II

In primul capitol „**Câteva Lămuriri**" autorul vorbeşte despre importanţa unui curs de

literatură română şi de psihologie şi constată că: nu numai în lucrările militare româneşti, dar nici în cele străine, n'a găsit materialul necesar în această privinţă.

„Am cercetat, scrie d-l Caracostea, scrisul de până acum pe acest teren şi am fost isbit de lipsurile constatate... Cursurile de până atunci ca de pildă cel din 1911-1912 al d-lui Profesor Găvănescu 5), erau o redare conştiincioasă şi clară a rezultatelor de căpetenie ale psihologiei, mărginite la ceea ce e necesar oricărui om de cultură". (pag. 5).

. . . .

„Lucrările străine, privite cu ochi critic, erau adesea mai prejos de aşteptările noastre. Acolo unde era pregătire psihologică şi filozofică nu găseai material de experienţe militare; şi acolo unde era un astfel de material nu întâlneai adevărata interpretare psihologică. Materialul era adesea selecţionat la întâmplare, cât despre o organizare a unor anchete conduse în spirit critic şi controlate sistematic, nici vorbă". (pag. 6).

Cât priveşte lucrările în limba română, una singură merită să fie privită de aproape... lucrarea d-lui Dr. Câmpeanu 6).

La Şcoala de Război au predat acest curs înaintea d-sale răposatul Theodoru, şi apoi d-nii Dragu şi Găvănescu. Toţi au cercat să aplice psihologia pedagogică la nevoile educative militare. Nici unul n'a cercat să creeze o psihologie, nici n'au afirmat că dela ei începe această aplicaţiune. Vom vedea că în această greşeală a căzut numai d-l D. Caracostea.

Cu mult înaintea acestor profesori civili, şi de atunci până astăzi o pleiadă de militari, au scris articole şi cărţi privitoare la nevoia de educaţie raţională în armată. Citez în ordinea vechimei o parte dintre ei: Comandor Bălescu, Intendant Leonte, Generalii Crăinicea-nu, Panaitescu, Herjeu, Gorski, Jitianu, Găvănescu, Dragu, Colonel Dabija, Cerkez, Cepleanu, Myer, etc. etc.

Deosebit de aceştia au publicat lucrări d-nii: N. Iorga, D. Gusti, Fundăţeanu, Dela Turda.

Cât despre literatura straină, ea are o pleiadă de psihologi şi filozofi militari cari au ajuns membri ai diferitelor Academii. Apoi, foarte mulţi filozofi şi profesori civili au publicat tratate importante asupra acestor chestiuni.

Citez aci numai câţiva dintre ei:

a) In Franţa după războiul din 1870 s'au publicat lucrări filozofice militare de o mare importanţă de către istorici, cugetători şi militari cunoscuţi, din cari citez pe: Alfred de Vigny, Blonde, Thiers, Bosquet, Montaigne, St. Armand, Gustave Le Bon, şi pe ofiţerii: Foy, Brach, Duhesne, Bugeaud, Jomini, Guibert, Ardant du Picq, Duparcq, Gilbert, Vial, Bonnal, Niesl, Maud-huy, Culman, Paul Simon, Percin, Joffre, Foch, etc.

Ca să se vadă importanţa ce să dadea în Franţa filozofiei militare, citez aci numele intelectualilor francezi cari au ţinut într'un singur an o serie de conferinţe la Saint-Cyr, sub conducerea academicianului Ernest Lavisse, publicate în broşura „L'armée a travers les Ages": M. Ernest Lavisse, dela Academia franceza; M. Giuraud, dela Universitate; M. Langloise, dela Universitate; M. Emile Gebhart, dela Academia de Ştiinţe morale şi politice; Paul Lehugeur, profesor de istorie dela liceul Henric IV; M. Sorel, dela Academia franceză; M. Albert Vandal, dela Academia franceză; M. Emile Boutroux, dela Academia de Ştiinţe morale şi politice.

Continuăm acum cu alte citate din lucrarea d-lui D. Caracostea:

La pag. 28 vorbind despre memorie şi des-

5) D. Prof. Găvănescu a predat în aceşti ani cursul de psihologie la Şcoala superioară de Război.
6) „Incercare de Psihologie Militară şi Colectivă".

pre chipul cum se memoreaza cunoştinţele autorul scrie: „un model luat de pe natură, despre chipul cum n'ar trebui sa se mai procedeze în instrucţia militara, avem într'o remarcabila descriere a scriitorului nostru Brătescu-Voineşti, în bucata la Inspecţie, în care zugraveşte halul de pregătire militară întemeiata pe o memorizare".

Dacă d-l Profesor Caracostea ar fi cunoscut evoluţia metodelor de instrucţie raţională, ar fi corectat pe d-l Bratescu-Voineşti, adăogând: cum se făcea în armata noastră înainte de 1900.

Iata pe scurt această evoluţie:

In literatura şi revistele militare au început sa apară înainte de 1890 scrieri şi articole răzleţe relative la educaţiunea naţională şi la introducerea cursurilor de educaţiune în şcoalele militare.

Dupa razboiul Anglo-Bur scrierile şi lucrările de acest fel s'au înmulţit.

In 1897 s'a introdus în mod oficios în programul şcoalei de ofiţeri chestiuni de educaţiune.

In 1900 s'a introdus oficial cursul de Morala Militara.

In 1903 s'a înlocuit aceasta cu cursul de „Datorii ostaşeşti" complectându-se cu dese conferinţe despre educaţie, psihologie, pedagogie, ţinute de conferenţiari civili 7).

In 1905 s'a introdus la Şcoala Superioară de Razboi cunoştinţele de filozofie, cu noţiuni de Logica şi Psihologie; iar în 1911 s'a introdus cursul de Psihologie şi Pedagogie la toate şcoalele militare de ofiţeri.

Spicuim acum o alta afirmare a d-lui D. Caracostea.

Vorbind de lucrarea de psihologie a d-lui Doctor Câmpeanu tipărită în 1906 la Focşani, care aparuse în limba franceză în 1902 cu o prefaţa de Ribot, după ce vorbeşte de unele neajunsuri ale lucrării zice:

„Mulţi vor fi surprinşi de a afla că, din câte cărţi au scris românii până acum, aceasta a doctorului Câmpeanu, a fost cea mai des tradusă în limbi străine... Se poate spune că, dela Istoria Imperiului Otoman a lui Cantemir, nici o carte eşită din pana unui român, nu s'a bucurat de mai multă căutare între străini ca aceasta". (pag. 7).

Aci s'ar cădea să i se răspundă de bibliofilii noştri. Eu atrag numai atenţia asupra acestei afirmaţii.

Vorbind de valoarea materialului din lucrările ofiţerilor elevi ai promoţiei 16 şi 17 8) din şcoala de război, autorul declară:

„Cred că înfăţişez pentru prima oară interpretarea unui material sigur, vrednic de crezământ şi sistematic adunat...".

Ofiţerii elevi ai şcoalei de război sunt într'adevăr dintre ofiţerii buni ai armatei, dar ceea ce se scrie la 2 ani după război, numai de o parte dintre cei ce au luat parte la război, nu reprezintă nici măcar o sutime din ceea ce constitue materialul psihologic al războiului, material care se găseşte în mare parte în corespondenţa oficială, oficioasă şi particulară, petrecută chiar în timpul acţiunii la conduşi, la conducători şi la populaţia strâns legata cu ei prin împrejurările războiului.

La pag. 5 autorul arată că i s'a cerut de direcţiunea şcoalei să facă un curs de psihologie în legătură cu viaţa poporului şi cu folklorul.

La pag. 12 spune că voeşte să ilustreze în chip viu stările sufleteşti în război, iar la pag. 118, reproduce din lucrarea unui ofiţer elev:

„Intrând în cantonamentul său din satul Moldovean, el găsia o stare care nu putea fi

7) Insăşi d-l Profesor Motru, despre care vorbeşte d-l Caracostea în lucraera d-sale, a ţinut asemenea conferinţe la Şcoala Militară de Infanterie.

8) Anul 1920 şi 1921.

mai bună decât cea din Muntenia cotropita. Văduvele și copii părăsiți în ger și foame, moșnegii ce-și sacrificau fii uitați; iar jandarmul mai sever ca niciodată, smulgea adesea dela treabă pe cei slabi, ce-și câștigau greu pâinea... jandarmul scotea cu baioneta populația, văduvele și copii celor ce erau chemați să fie educați moralmente. Contra tuturor regulelor rechiziției nici o plată nu se făcea și nici o însemnare măcar. Mai mult. Țăranii de pe zeci de sate ale moșiei d-lui.... nu primise plata muncei pe 4-5 ani în urmă...".

Iată unde poate ajunge un profesor de literatură care voind să facă psihologia războiului, se rătăcește în câmpul politicei sociale.

Dacă nu i-aș atribui această scuză de rătăcire, ar trebui neapărat să-l bănuesc, că în psihologia războiului pe care vreá să o creeze, ignorează intenționat toate elementele puternice necesare unui spirit de sacrificiu pentru neam și patrie.

Dealtfel, trebue să adaog că nu există în cartea d-sale nici un rând privitor la sentimentul de patrie, la rege, la drapel, la tradiții și la diferite simboluri și rituri ale acestor simțiri naționale.

Iar când vorbește despre sentimentul religios, are grija să arate că: „...nu sunt creștin practicant și nici n'am încercat într'o măsură puternică, vibrațiunea sentimentului religios...". (pag. 225).

Apoi după ce arată că totuși trebue să avem darul de a intra în stări sufletești altele decât acele încercate de noi, adaogă: „...sunt departe de a prevedea vremea când omul se va desface, ca de o haină netrebnică, de sentimentul care-l pune în contact cu puterile neprevăzute ale firei...". (pag. 236).

III

La armată, ca la orice altă specialitate culturală, cum ar fi acea a preoților și a învățatorilor, este necesar o psihologie pedagogica aplicata, la specialitatea militara, și numai atât cât sa poată orienta pe acești apostoli militari.

La armată, mai ales, nu poate fi vorba nici de laborator psihologic, nici de cercetări psihologice.

Dacă Direcția Școalei de Razboi a crezut altfel, sau dacă d-l D. Caracostea n'a înțeles nevoia de mai sus, ori daca atât direcția cât și d-l Caracostea au crezut că sunt chemați să întemeeze o psihologie noua, ramâne sa fiu lamurit de d-lor.

Privind chestiunea însă prin cele aratate mai sus, iată se demonstreaza că d-l D. Caracostea, deși profesor de literatura, și-a pus în cap sa întemeeze o psihologie noua militara. Nu cunosc ce a produs d-sa în literatură, s'ar parea însă că acolo și-a terminat rolul și ca a trecut acum în sprijinul celor din alt domeniu.

Reamintind lipsa de lucrări speciale și vorbind de planul de desvoltare al lucrarii sale, d-sa scrie: „am fost nevoit sa caut eu însu-mi temelia dela care să purced. Și cum cea dintâi cerința a unei astfel de lucrari este adunarea unui singur și bogat material de experiența umană, am organizat anchete pentru câștigarea acestui material...".

Negreșit ca asemenea material poate fi folositor pentru obiectul psihologiei razboiului, precum experiențele strategice, tactice și tehnice din război pot contribui la întarirea principiilor stabilite cu mult înainte în științele militare respective. Dar asemenea lucrari intra cu totul în alt domeniu și în sarcina unor persoane competente.

Este, așa dar, vădita credința d-lui Caracostea că d-sa pune bazele acestei științe. Mai vădit 'rcese însa ca d-l Caracostea necunoscând evoluția acestei științe aplicate la razboi și la pregatirea militara, a cazut în credința naiva de mai sus.

*

Ar fi încă multe parți slabe de aratat ca

să pun în evidenţă cele trei caracterizări ce am făcut asupra acestei lucrari. Locul nepermiţând mai mult, mă opresc aci.

Am cetit lucrarea aceasta cu interes, am găsit în ea şi părţi bune, dar am socotit ca o datorie să pun în evidenţă greşala ce a făcut atât Direcţia Şcoalei, care nu a orientat bine pe profesor asupra scopului ce urmăreşte prin acel curs, cât şi profesorul care a primit o sarcină atât de grea, şi a complicat-o încă publicând o lucrare ce nu este la înălţimea pe care suntem în drept să o cerem după un secol de experienţe şi publicaţiuni privitoare la Filozofia, Sociologia şi Psihologia războiului".

Colonel I. M.

Recenzia aceasta din 1922 este, credem, edificatoare şi revelatoare în privinţa „excepţionalei" importanţe ce o acordă autorul însuş cărţei sale „Aspectul psihologic al războiului".

Cetitorul atent al acestei cărţi, ca şi al studiului său din fruntea numărului din 1 Ianuarie 1944 al „Revistei Fundaţiilor Regale", va putea da un răspuns tot atât de categoric şi în privinţa punctului de vedere nou — „Volkskunde", pe care autorul lor declară programatic, că-l introduce.

Căci acest — „Volkskunde" nu se întâlneşte nicăeri, în studiile sale asupra războiului. Cele câteva generalităţi cuprinse în reflecţii banale, caşi citatele, reproduse aici în ordinea în care au fost făcute, din Russo, Bălcescu, Masaryk, Tolstei, Carmen Sylva, Taine, Montesquieu, Corneille, V. Hugo, Emil Augier, R. Wagner, Theofrast, La Bruyére, Richelieu, Napoleon, Friedrich cel Mare, Bismark, Haşdeu, Heliade Radulescu, Titu Maiorescu, Eminescu, Clausewitz, Goethe, Mihai Sadoveanu şi Michelangelo, nu pot în niciun caz ţinea locul lui — Volkskunde, şi nici nu oferă dovezi pentru tratarea unui subiect, care să iasă din atmosfera lui pur literară, pentru a intra în formularea lui precisă ştiinţifică.

Cetitorul informat al studiilor din 1922 şi 1944, ale Directorului Revistei Fundaţiilor Regale, la care ne referim aici, nu poate să nu-şi oprească surâsul, când îşi aminteşte de numeroasele şi importantele lucrări, ce formează impunătoare biblioteci asupra răsboiului (sub toate aspectele, „aspectul psihologic" fiind numai unul din ele, şi poate nu cel mai important — cităm mai ales bibliotecile speciale din Potsdam şi Vincennes), asupra caracterului (cu reviste speciale şi cu lucrări devenite clasice asupra ştiinţei noi, cunoscută sub „Charaktereologie"), şi asupra noţiunei de Volkskunde (despre care eu însumi am insistat în atâtea rânduri, în diferite lucrări ce au culminat în „Ştiinţa Naţiunei", scopul suprem al cercetărilor cuprinse atât în cei 16 ani ai „Arhivei pentru Ştiinţe şi Reforma Socială", în volumele apărute în „Biblioteca de Sociologie", ca şi cei 5 ani ai „Sociologiei Româneşti".

De altfel singura lucrare la care se referă autorul studiului din fruntea numărului Ianuar. 1944 al revistei citate, nu este nici ea cea mai reprezentativă, căci **M. Simoneit**, a publicat recent la Teubner (Leipzig und Berlin, 1943) o lucrare, necitată, care, mai mult de cât citata „Wehrpsychologie", construeşte o caractereologie pe experienţa războiului, sub titlul sugestiv: „Grundriss der Charakterologisches Diagnostik, auf Grund heerespsychologischen Erfahrungen" (232 de pagini).

Dar fiindcă este vorba de „Război şi Volkskunde" nu mă pot opri să comunic un fapt care pentru mine este foarte liniştitor faţă de severa şi tulburătoarea apreciere a lucrării mele şi de dulcea autotămâiere a lucrării d-lui Director al „Revistei Fundaţiilor Regale".

Nu de mult, domnul Conservator al Bibliotecei Academiei mi-a comunicat, că este solicitat de Seminarul profesorului R. Thurnwald din Berlin a i se trimite „Sociologia Războiului" a mea, pe motivul că acel Seminar îşi propune să discute şi cerceteze problema războiului. La dorinţa domnului Conservator al Bibliotecei Academiei, i-am pus la dispoziţie un

exemplar din „Sociologia Militans", care cuprinde studiul meu asupra „Sociologiei Războiului", epuizat, îndată după apariţie (1915), pentru a fi trimis Seminarului condus de d-l Profesor R. Thurnwald.

D-l Richard Thurnwald, este profesor de Antropologie şi de — Volkskunde la Universitatea din Berlin. D-sa a publicat foarte numeroase studii asupra problemei războiului din punctul de vedere al „Ştiinţei popoarelor", în „Lichte der Völkerforschung". D-sa ne-a dat cele mai temeinice lucrări în domeniul „Război-Volkskunde" (care nu au onoarea a fi consultate de autorul operei „Aspectul psihologic al războiului"). D-l prof. Richard Thurnwald a binevoit să ceară pentru a fi consultat de studenţii Seminarului său dela Universitatea din Berlin studiul meu „Sociologia Războiului", pe care însă d-l Director al revistei sale personale „Revista Fundaţiilor Regale" (care mai târziu ori mai de vreme va trebui să devină, ceea ce a fost, o revistă obiectivă, adecă a Fundaţiilor Regale, nu a directorului ei), într'o notiţă distrată din pg. 4 a articolului său literar din fruntea numărului, Ianuarie 1944, îl respinge, pentru că nu conţine — Volkskunde, ceva care cu desperare se caută în studiile sale asupra războiului.

Am toate motivele să fiu mulţumit de destinul lucrării mele.

D. Gusti

4. Coperta numărului de faţă al revistei înfăţişează nespus de impresionantul serviciu religios din biserica satului Şanţ, din Năsăudul românesc, astăzi politiceşte înstrăinat, unde sub conducerea mea au lucrat, două veri consecutive, în 1936 şi 1937, echipe monografice de cercetare sociologică a satului. Vom închina pagini speciale cu rezultatul cercetărilor noastre făcute în acest sat frumos şi impunător, locuit de cei mai isteţi şi vrednici ţărani, care au impus atât de mult atenţiei ştiinţifice a d-lui Ph. Mosley, colaboratorul nostru de pe vremuri, astăzi profesor la Cornely-University din Statele Unite ale Americii.

Acum ne mărginim să reproducem emoţionanta scenă a fotografiei de pe coperta revistei şi să spunem câteva cuvinte despre preotul ce oficiază.

Preotul Pamfiliu Grapini, parohul Comunei Şanţ şi protopop, arhidiacon şi consilier episcopal, este o figură bisericească venerabilă, cu o activitate rodnică de peste jumătate veac, din iniţiativa şi sub conducerea căruia s'a ridicat imposanta biserică din Şanţ. Sf. S. preotul Pamfiliu Grapini ne este nouă deosebit de scump şi pentrucă este autorul unei „Monografii a comunei mari „Rodna-Nouă (Şanţ), din fostul district al Năsăudului (azi Comit. „Bistriţa-Năsăud), împreună cu Note istorice despre valea „Rodnei", Bistriţa. Tiparul tipografiei A. Buciu, 1903, 160 pagini, din care respiră bogata personalitate a autorului.

Biserica din Şanţ are privilegiul să fie pictată de pictorul catedralei din Sibiu, Octavian Smigelschi.

D-l Emanoil Bucuţa, care a participat la lucrările noastre de monografie sociologică din Şanţ, cu talentul său cunoscut, a descoperit şi descris aceste picturi în paginile ce urmeaza.

D. Gusti

Am stat săptămânile trecute (în 1936 n. r.) înaintea unui Smigelschi necunoscut, cuibărit în sate de pe la marginea de miazănoapte a Ardealului, pe unde pătrunsesem ca să găsesc alte minuni şi când colo am dat de el, ca de un vechiu prieten, venit până aici cu cele mai bune daruri pe braţe. Sus, pe Valea Someşului Rece, pe unde iau sfârşit graniţa şi Năsăudul şi încem a miji peste măguri Moldova cea Mare şi Bucovina, sunt Ilvele şi Şanţul, în jurul Rodnei, cu urmele ei de treceri tătărăşti şi cu cele două turnuri retezate de piatră ale Catedralei de acum 600 de ani. Toate iconostasele depe aceste locuri, cinci-şase, sunt zugrăvite de Smi-

gelschi. Isus călătoreşte şi astăzi prin înaltele văi, cu înfăţişarea şi cu însoţitorii, care i-au fost daţi de pictorul din părţile Târnavelor şi ale Mureşului. Ingeri mici, numai capete copilăreşti şi două aripi îmbrăţişate în dreptul pieptului, plutesc deasupra noastră, ca pe bolţile cu clini ogivali ai bisericii Părintelui Grapini din Şanţ.

In Şanţ, care e cel din urmă sat pe Someş, în faţa Cârlibabei, pentrucă Valea Mare nu poate fi privită decât ca un post industrial înaintat al lui, s'a aşezat vara aceasta o îndoită expediţie: una, o echipă studenţească, trimisă, ca în alte 25 de locuri, de Fundaţia Culturală Principele Carol, şi a doua, o puternică echipă monografică a Institutului Social Român. Satul a fost iscodit până în cele mai ferite ascunzişuri, bătut de praf, spălat şi întins pe o prăjină la soare, ca o velinţă, de mâna meşteră de boreasă. Localnicii, isteţi şi săritori, au pus ei cei dintâi mâna, ca să ajute. Smigelschi, care stătea ascuns în biserică din 1906, a ieşit şi el la iveală. L'am văzut iară, în cuvintele părintelui Grapini, care l-a adus, l-a adăpostit şi l-a îndrăgit. A fost atunci, după 1900, o mare pornire de înlocuire a bisericilor vechi şi ruinate cu altele noui şi în zeci de sate şi pe toate văile din împrejurimi, se cunosc urmele. Clădirile au împrumutat arhitectura clasică şi barocă, uneori cu amintiri gotice, mai ales în însuliţarea spre cer a turnurilor. Pentru pictura dinăuntru, parohii s'au pus pe căutate, ca să găsească pe cea mai bună şi, dacă se poate, pe cea mai românească. In vremea când se pregătea din partea Stăpânirii Haidudorogul şi atacul împotriva şcolilor confesionale, poporul, ca înaintea unei presimţiri, îşi aduna şi îşi încerca toate puterile.

Părintele Grapini prin a cărui chibzuinţă se ridicase noua biserică, a trebuit să se gândească şi el la un asemenea pictor. A ascultat un sfat, a ascultat altul, dar a socotit că e mai bine să se convingă singur şi a pornit prin târgurile şi satele vecine, ca să vadă cu ochii ceea ce făcuseră cei sculaţi mai de dimineaţă decât el. In cele mai multe părţi, între Năsăud şi Ilva Mare, a dat de sfinţi de şcoală nemţească, lucraţi *cinstit*, dar fără căldură şi care nu vorbeau sufletului. La Ilva Mare a stat însă înaintea Iconostasului lui Smigelschi şi a trimis numai decât vorbă la Ibaşfalău, unde pictorul era profesor de desen la Liceul de Stat. Smigelschi se găsea pe acea vreme în culmea faimei lui. El, unit şi frate de canonic déla Blaj, primise sarcina şi o dusese la atât de strălucit capăt, să împodobească nici mai mult nici mai puţin decât mândria ortodocşilor ardeleni, catedrala lor mitropolitană din Sibiu. Colegii lui de reverendă făceau în glumă din canonicul Smigelschi un candidat la tronul vacant al Poloniei. Familia era însă de buni şi mari Români, care prin cel mai cu vază dintre mădularele ei, a gândit şi a turnat într'un nou tipar pictura noastră bisericească, pândită de două primejdii, deopotrivă de rele: împietrirea într'o tradiţie stoarsă de viaţa de odinioară, sau revărsarea în procedeele de import ale pictorilor de şcoală modernă.

Smigelschi a lucrat pentru biserica din Şanţu vreo 50 de icoane, dintre care cele mai multe pe lemn, aduse gata din atelierul lui de acasă şi prinse în iconostasul făcut de tâmplarul de artă Vogel, din Sighişoara. Deasupra iconostasului, între boltă şi partea lui de sus, e un panou rotund, pictat pe pânză, şi într'o culoare şi un desen mai academic, deosebite de ale icoanelor. Pe pereţi, în dreapta şi în stânga, sunt chipurile evangheliştilor, câte două şi două, deopotrivă pe pânză. Faţă de lucrul de miniatură şi de migală al icoanelor, aceste pânze pătrate aduc monumentalitatea michelangelescă, de Capelă Sixtină, a evangheliştilor dela Sibiu, după care sunt cópii sau studii, schiţate destul de sumar, o pereche bătrână şi cu barba albă de moşnegi de peşteri într'o tonalitate de pur-

pură închisă, Matei şi Marcu, iar a doua pereche, Luca şi Ion, în plină putere, mai mult tânără, într'o tonalitate albă statuară.

Biserica pluteşte în lumina albă a iconostasului, prin care se strevăd cei doi portari arhangheli cu tot cerul deschis îndărătul lor. Sub picioarele Maicii Domnului şi ale sfinţilor, odihnesc preşuri şi scoarţa de ţară, cu motive geometrice cunoscute. Curcubeul înălţării îşi arată mai cu seamă culorile tricolorului românesc. Biserica aceasta era o biserică luptătoare, care nu se temea să-şi desfăşoare toate flamurile, ripezii şi prapurii, ca să acopere şi să apere sub ele întregul acest popor, de grăniceri hotărîţi şi pietroşi. Pictorul cu paleta şi cu pensulele lui şedea zâmbitor deoparte şi arăta calea.

Emanoil Bucuţa

5. SOCIOLOGIA ŞI PEDAGOGIA SATULUI. **Dare de seamă asupra lucrării cu acelaş titlu, prezentată ca teză de doctorat la Facultatea de Filosofie şi Litere dela Universitatea din Bucureşti, în 3 Februarie 1943**, Bucureşti, Edit. Prometeu, 1943, 454 pag.

I. Pedagogia satului este o latură a pedagogiei sociale. De aceea, pentru a-i înţelege rosturile trebue să precizăm mai întâiu ce este aceasta din urmă.

Pedagogia socială a apărut ca un protest împotriva individualismului pedagogic, din necesitatea de a demonstra rolul societăţii în formarea omului. Ea ar putea fi socotită tot una cu pedagogia adulţilor, ceea ce ar fi o greşală, întrucât societatea întreagă e mai cuprinzătoare. O altă greşală ce s'ar face ar fi să o definim ştiinţa educaţiei sociale: ar fi să-i dăm şi un sens prea special, şi ar fi să ignorăm şi deosebirea dintre pedagogie şi ştiinţa educaţiei, pe care Durkheim a făcut-o în mod clar. Ştiinţa educaţiei este o ştiinţă de constatare, mai mult o sociologie a educaţiei; pedagogia este o ştiinţă aplicată, cum ar fi de pildă mecanica, — dar prin aceasta nu mai puţin ştiinţă. Deosebirea aceasta o socotim noi justă între pedagogia socială şi ştiinţa educaţiei sociale.

Cu desvoltarea sociologiei şi precizarea obiectului său, ca o realitate de sine stătătoare, concretizată în unităţile sociale, pedagogia socială capătă şi ea o semnificaţie mai precisă. In acest spirit credem a fi îndreptăţiţi să definim pedagogia socială ca o „ştiinţă care are drept obiect formarea omului în cadrul unei societăţi date”, precum şi „menţinerea şi promovarea diferitelor unităţi sau stări sociale prin conformarea şi ataşarea omului de anumite valori, isvorîte din nevoile societăţii însăşi” (p. 3). Conform acestei definiţii privim fenomenul educativ ca un fenomen de creştere a omului şi a grupului social uman, iar pedagogia ca o ştiinţă aplicată, întemeiată pe sociologia educaţiei.

In sfârşit o altă distincţie putem face între pedagogia socială propriu zisă şi politica pedagogică sau politica şcolară. Distincţia aceasta ţine de înţelesul ce dăm idealului educaţiei, care nu este altul de cât idealul social, tendinţa şi direcţia în care se desvoltă societatea — „imaginea pe care şi-o face societatea despre ea însăşi, potrivit tendinţelor ei de perfecţionare, adică nevoilor de rezolvare a contradicţiilor existente în sânul ei” (p. 4). Societatea este un complex de tendinţe deci un complex de idealuri tinzând spre un ideal unitar. Intre acestea idealul Statului este şi el unul, în concordanţă sau în contradicţie cu idealul general al societăţii. Pedagogia sociala ţine de idealul general al societăţii, politica pedagogică sau şcolară de acela al Statului.

In ce priveşte satul, de care ne ocupăm în special în această lucrare, el este o formă distinctă de viaţă socială, cu structura şi idealurile lui. El trebue să-şi aibă deci procesul său de creştere, atât a sa, cât şi a tipului său de om. De aceia putem defini pedagogia satului ca ştiinţă a formării omului în cadrul satului, precum şi a satului conform cu nevoile lui. Deosebim şi aci între aspectul static al

pedagogiei satului, mai mult sociologic şi inte cel dinamic. De cel dintâi se apropie pedagogia tradiţională a satului, de cel de al doilea pedagogia sa cultă. Intre pedagogia tradiţională şi cea cultă este şi trebue să fie legătură însă, după cum strânsă legătură trebue să fie şi între acestea şi politica şcolară a satului. Numai o întemeere a educaţiei pe realităţi şi o unitate în tendinţe poate asigura o bună şi sănătoasă desvoltare a satului.

II. Care sunt metodele de cercetare a pedagogiei satului?

— Fenomenul educativ, aşa cum îl privim aci este un fenomen de creştere spirituală, deci socială. In acest caz este firesc ca metodele întrebuinţate de sociologie să le întrebuinţeze şi pedagogia socială. Dintre acestea metoda monografică este, de sigur, cea mai importantă, ea privind faptul social în totalitatea lui şi în ceea ce are el mai real.

Sunt de făcut însă rezerve, în legătură cu valoarea metodelor sociologice pentru cercetări de pedagogie socială. In primul rând pedagogul social nu este ţinut să facă el toate cercetările cu privire la unitatea sau starea socială care-l interesează. Pe cele mai multe i le poate împrumuta specialistul. El trebue să-şi dea seama de valoarea lor, să le poată verifica şi să le poată vedea semnificaţia pentru educaţie. Personal va stărui însă în cunoaşterea fenomenelor cu mai adâncă semnificaţie educativă. Procedând aşa el va da metodelor sociologice o utilizare cu adevărat pedagogică, iar metodei monografice în special una de monografie pedagogică.

— In sociologie se mai vorbeşte uneori şi de posibilitatea aplicării metodei experimentale la cunoaşterea legilor şi faptelor sociale. In pedagogie această metodă este în adevăr posibilă şi fructuoasă. Nu este vorba aci de cunoscutele experimente de tehnică pedagogică — acestea cu o semnificaţie socială numai indirectă — ci de experimentarea unor sisteme de educaţie, în care latura socială a educaţiei este cea mai evidentă. Asemenea experienţe s'au făcut mai de mult, dar cu intenţie experimentală ele s'au făcut multe în ultimile decenii. Istoria lor este, în mare măsură, istoria pedagogiei sociale în ceea ce a adus ea mai de preţ pentru ştiinţă. Făcând ei înşişi experienţe sau comentând experienţe deja făcute, un Durkheim, Natorp, Förster, Kerschensteiner şi mai ales John Dewey au pus pedagogia socială între ştiinţele inductive cu adevărat. Alte experienţe — între care trebue să punem pe cele legate de ideea regionalistă precum şi pe cele făcute în România — au îndreptat pedagogia socială spre viaţa rurală şi nevoile ei educative, alcătuind pedagogia satului. Lucrul acesta s'a întâmplat negreşit acolo unde însăşi viaţa socială ducea la atari preocupări.

Astfel istoria experienţelor de pedagogie socială ne apare ca o anexă a metodei experimentale, iar pentru ţări ca a noastră ca o anexă a metodei experimentale aplicată în mediul sătesc.

— In lucrarea de faţă am utilizat metedole arătate mai sus, cu acest înţeles. Am deosebit în studierea faptelor sau proceselor educative două laturi: a) cadrele fenomenului educativ, — legăturile lui cu tot ceea ce-l poate determina şi b) problemele pedagogiei satului şi anume cele mai de temelie.

III. Cadrele pedagogiei satului, prin comparaţie cu cele ale pedagogiei sociale în genere, sunt: cadrul geografic ,datele biologice şi psihologice cu privire la sătean şi structura economică şi spirituală a satului. Deci: locul, săteanul şi satul.

1. Vom începe cu mediul geografic: aşezările săteşti şi semnificaţia lor pedagogică. Elementul spaţial ni se poate prezenta sub trei aspecte: spaţiul pur fizic, spaţiul economic şi cel psihic.

Chiar spaţiul pur fizic nu este fără importanţă pentru formarea omului; căci nu este tot una a trăi într'o regiune sau alta, în spaţiul fluctuant, prea puţin fixat al vânătorului

sau chiar al păstorului sau în aria fixă şi mai restrânsă a plugarului. Cât despre spaţiul economic acesta are o şi mai mare importanţă pentru om, aci fiind vorba de valori în strânsă legătură cu viaţa lui. In sfârşit, peste viziunea economică a spaţiului se suprapune una de natură pur psihică. Acestuia din urmă i se dă chiar uneori o importanţă exagerată; de aceea merită să fie discutat mai pe larg şi redus la proporţii juste pentru educaţie.

Este cunoscuta teorie a spaţiului matrice, susţinută la noi de Lucian Blaga, — idee de origină romantică. Teoria nu este lipsită de un fond de adevăr, dar sub forma exagerată sub care e prezentată, ea este chiar periculoasă. Viziunea spaţială nu are în adevăr, drept singură sursă cine ştie ce predispoziţii ereditare, cât moştenirea culturală a unui anumit fel de a vedea şi impresiile directe, culese din mediul real. Pentru educaţie ideea unui spaţiu psihic matrice are astfel un mare neajuns: cultivarea ce pentru ea este o eroare pedagogică, pentrucă este împotriva unui principiu biologic fundamental, — adaptarea la mediu. Şcoala satului are din contra datoria să cultive o viziune spaţială potrivită vieţii săteşti, cu ocupaţiile ei specifice.

Pe lângă aceasta, spaţiul fizic, cel economic şi cel psihic şi cultural pot fi privite şi ca nişte grade deosebite ale modului de a vedea şi cuceri spaţiul. Fiecare treaptă superioară, nou apărută, a fost o depăşire a celei anterioare mai primitive. Prin aceasta însă influenţa acesteea din urmă n'a fost anulată, ci transfigurată. Aşa trebue să fie şi pentru şcoală. Spaţiul fizic rămâne terenul solid — şi la propriu şi la figurat — pe care trăim şi ne desvoltăm. Lucrul acesta este cu atât mai adevărat pentru sat.

2. In ce priveşte elementul biologic uman, o justă interpretare a cercetărilor de până acum ne duce la concluzii asemănătoare. Biologic omul poate fi privit: ca speţă (aspectul rasial), ca număr (aspectul demografic, — mai social), ca putinţe de adaptare sau non-adaptare la mediu (aspectul sanitar, eugenic).

Biologii sunt înclinaţi de obiceiu să dea factorului rasial un rol exagerat, între Lamark şi Darwin optând mai mult pentru ultimul. Sociologii demografi au din contră un punct de vedere care anulează în parte pe cel rasial. Care este poziţia cea justă?

In cearta dintre lamarkişti şi darwinişti, deşi Darwin pare să fie mai mult verificat, raţiunea nu poate renunţa complet nici la explicaţii lamarkiste. Pe lângă aceasta ştiinţa ne dovedeşte că, la om, selecţia şi ereditatea nu pot avea numai un înţeles strict natural ca la animale, ci şi unul social. In cazul satului românesc, cu o structură biologică aşa de amestecata, un biologism strâmt ar fi şi nejust şi jignitor. El ar contribui la creearea unui complex de inferioritate cu totul dăunător din punct de vedere educativ.

Studierea atentă a aspectului demografic ne convinge mai mult de netemeinicia punctului de vedere pur biologic. Sociologii care s'au ocupat cu această problemă (Ida Hiwert şi P. Franken, C. Gini etc.), ajung la concluzia că numărul şi proporţiile indivizilor într'un grup sunt factori care pot influenţa speţa, desvoltând-o sau degenerând-o. Se susţine chiar că grupurile de populaţie pot fi privite ca unităţi de viaţă, cu cicluri de desvoltare asemenea oricărei fiinţe. Dacă pentru grupurile întâmplătoare lucrul acesta poate să fie puţin adevărat, este sigur că pentru sat el este în mai mare măsură.

Satul are în adevăr o structura demografică specifică. Se spune de obiceiu ca el e condamnat la o anumită densitate. Este sigur însă că în condiţii de viaţă mai bune şi cu o viaţă culturală mai ridicată, el poate să hrănească o populaţie mult mai mare şi prin aceasta să-şi mărească mult capitalul biologic. In sfârşit satul în genere se prezintă cu o proporţie mai mare de tineri şi cu tineri casătoriţi mult mai de vreme, ceea ce pentru acelaş ca-

pital biologic este de o importanța deosebită. Tinerețea biologica a satului are apoi şi o semnificație educativa deosebită. Tineretul e doar materia educativa.

Valoarea biologica a omului se mai vede însa şi în altceva, în sanatatea lui. Aceasta este un semn al gradului sau de adaptare la condițiile de viața înconjuratoare. Şi cum aceste condiții nu-s numai de ordin strict natural, ci şi social, sanatatea trebue privita şi ea din ambele puncte de vedere. Unul priveşte trupul, altul sufletul. Inţelesul integral al sănătații, care este cel just, este sanatate corporală şi sufletească laolaltă. Boala introdusa în unitatea ființei omeneşti, fie prin corp, fie prin suflet, influențeaza şi restul. De aceea şi măsurile trebuesc luate în acelaş sens. Ele măresc valoarea măsurilor de ordin cultural şi educativ.

— Mijloacele pentru menținerea sănătății şi marirea capitalului vital uman sunt: asistența sociala şi educația sanitară. Asistența este oarecum exterioară; educația are un sens mai interior şi de durată, şi poate face mai mult. Ea poate da deprinderi şi o conştiință bio-sanitară, care să vadă lucrurile cu ochi şi mentalitate de om cult. Intemeindu-ne pe ceea ce mentalitatea țărănească actuala are bun şi adaptat condițiilor sale de viața, putem sa formam un țaran cu posibilitați mari de desvoltare. Putem asigura satelor un tip biologic de satean viguros şi sănătos.

3. Sa trecem acum la datele psihologice ale pedagogiei satului. Valoarea lor pentru educație este şi mai evidenta.

Psihologic, pedagogia s'a întemeiat la început pe psihologia generală individuală. Când copilul a fost „descoperit", ea s'a întemeiat pe psihologia infantila, dar tot generală. Psihologia de azi, sub influența sociologici, a devenit şi ea sociala. Se studiaza azi sufletul colectiv, precum şi diferitele tipuri psiho-sociale. Aşa a ajuns sa se studieze şi psihologia vieții țărăneşti şi a țăranului.

Doua teorii mai importante pot fi distinse cu privire la psihologia țaranului: una, asimilând-o mentalității primitive, o socoteşte un stadiu trecător în desvoltarea psihică a popoarelor; alta, făcând aceeaş confuzie, socoteşte totuşi mentalitatea primitivă mistică un mod etern de comportare a sufletului omenesc.

Toate aceste teorii sunt clădite pe observații mai mult sau mai puțin sistematice, când nu sunt simple speculații. Alaturi de acestea au început însa sa se facă şi studii după metode strict ştiințifice, iar rezultatele au început a se arăta. După studiile puține de până acum sufletul țăranului poate fi totuşi înfățişat în caracterele lui generale. Sufletul lui e mai nediferențiat, mai aproape de natură. Temperament vulcanic, nestăpânit îndeajuns de rațiune, deci emotiv, emotivitatea lui se structurează cultural în două sentimente mai importante: sentimentul naturii şi cel religios. Acesta din urmă este frâna şi suportul cel mai de seamă al vieții sale morale.

— Profilul său intelectual este asemănător: mai mult imaginativ de cât gânditor, cu o inteligență globală puțin diferențiată.

Țăranul este totuşi altceva de cât un primitiv. Starea sa socială mai ridicată față de stari de viața pe care le-a depăşit, precum şi legatura cu stari care l-au depăşit pe el, fac din el o ființă cu sufletul în transformare şi mintea deschisă progresului. La noi aceasta situație este întărită şi de existența unui tineret sătesc numeros şi dinamic.

Se afirmă totuşi că țăranul nu poate depaşi un anumit nivel de înțelegere, nu poate ieşi din orizontul său închis. El ar fi condamnat unor forme de viață şi unui cadru mărginit practic. Când ar deveni mai teoretic ar înceta de a mai fi ceea ce este. In această afirmație se confundă practicul cu empiricul, socotindu-se cultura numai teoria pură, — ceea ce e fals. In realitate cultura nu exclude aplicarea teoriei, practicul. Cultivarea aptitudinilor practice țărăneşti este firească, sănătoasă şi poate da un țăran cult. Țăranul este

înclinat spre practic mai mult, dar experimental se poate adeveri ca mintea lui este deschisă progresului, — ceea ce este esenţial.

4. Ceea ce se poate spune despre sătean se poate spune şi despre sat, — despre structura lui economică şi spirituală. Satul este şi el o formă de viaţă mai aproape de natura.

— Economic, satul poarta pecetia unor aşezari legate mai ales de elementul principal al economiei sateşti în studiul ei de azi: pământul şi forma de proprietate. Elementul acesta determină viaţa satelor şi Statelor cu temelie predominant săteasca. Dar influenţa lui se vede mai uşor în unitatea de bază a economiei săteşti actuale: gospodăria ţărănească familială. Aci putem să vedem şi natura aşezărilor şi sa surprindem şi tendinţele lor de transformare. Şi se poate în adevăr observa că gospodăria ţărănească şi cu ea satul în genere sunt la o răscruce. Deschis pieţii capitaliste şi în genere vieţii din afara lui, el este deschis pentru schimbări.

Acest fapt este şi o speranţa dar prezinta şi pericole. Slab pregătit pentru lupta în care se angajează, el poate uşor cădea în robia economică a oraşului burghez. Ceea ce-l poate salva este o organizaţie economică potrivită şi o educaţie economica în spiritul nevoilor lui. Lucrul acesta poate da cooperaţia şi educaţia cooperatistă sau, în orice caz, ceva asemanator. Nepotrivirea între realităţile economice ale satului şi educaţia burgheză ce se face azi în şcolile satului trebue să înceteze.

— Spiritual, viaţa satului nu se poate prezenta cu totul altfel de cât se prezinta din punct de vedere economic. Limba ţaranului, ştiinţa ţăranului, arta şi religia satului, ca şi orânduiala sa politică, atâta cât este, se prezintă cu destule caractere de primitivitate, dar şi cu tendinţe — am putea spune chiar predispoziţii — pentru forme şi sensuri noui. Politiceşte s'ar parea — aşa cum se şi susţine — ca el este şi ramâne oarecum decapitat. Oraşul sau cetatea de care a ţinut primitiv, mai apoi oraşul în genere au preluat asupra lor funcţiunea politica. Dar şi politiceşte, ca şi din celelalte puncte de vedere satul nu poate fi condamnat pentru vecie la o situaţie şi un rol minor. Nevoia de progres a umanitaţii îl cere altfel. Ridicarea satului precum şi erijarea tot mai mult în arbitri între sat şi oraş a metropolelor şi a Statelor moderne vor ajuta aceasta schimbare. Ea este ajutata de asemenea de atmosfera şi structura generala a satului cu fereşti deschise spre viitor — lucru pe care-l putem surprinde în mai toate manifestarile şi unitaţile de viaţa ale satului şi în primul rând chiar în familie.

In raportul dintre factorul economic şi cel spiritual, urmarit dela apariţia omului pe pamânt şi până azi, se pare ca se poate stabili o tendinţa, cu caracter de lege aproape: pe câta vreme cultura materiala economicul şi tehnicul se desvolta aproximativ rectilin, viaţa spirituala se desvolta în cicluri. Diferitele cicluri de viaţa spirituala apar şi dispar: apar sub imperiul nevoilor economice şi dispar când s'au îndepartat de fireasca lor desvoltare. Din acest punct de vedere satul pare însa sa aiba un drum mai deosebit. La el se poate vorbi de un progres permanent şi continuu, dar tot odata, până acum, foarte lent. Linia sa dreapta se explica de sigur, între altele şi prin faptul că viaţa sa spirituală nu s'a departat niciodată de temelia sa economica fireasca. Aceasta legatura trebue sa se pastreze şi în viitor. Trebue sa fim convinşi ca manifestarile culturale materiale şi spirituale stau într'o strânsa dependenţa, iar educativ, o educaţie pur spirituala straina de anumite condiţii economice date sau în proaste condiţii economice este cu totul nefireasca, daca nu imposibila.

IV. Dupa ce am analizat cadrele pedagogiei satului, determinantele fenomenului sau procesului educativ satesc, putem sa abordam fenomenul însuşi şi problemele mai importante ce se pun în legatura cu el. Aceste probleme sunt:

problema ridicarii satului, ca problema generala, problema pedagogici tradiţionale a satului, pedagogia culta a satului şi formarea cadrelor îndrumatoare.

1. Problema ridicarii satului este astazi de mare actualitate, atât în statele agrare, cât şi în celelalte. Ea are doua laturi, deopotrivă de importante: una politică, alta educativa.

a) Politic satul se sbate sa se ridice, cum poate mai bine, în complexul de categorii sociale care-şi dispută cele mai bune locuri. In acest sbucium şi lupta el are aliaţi şi adversari, iar, pe plan ideologic, toate framântarile acestea se încheaga în curente şi doctrine. Un exemplu, în acest sens îl oferu însaşi ţara noastră.

La noi, în cursul secolului trecut, clasa burgheză în ascensiune, a cautat la început alianţa satului. Dupa ce ea însăşi s'a întărit însă şi-a schimbat atitudinea. Clasa vechilor boeri, din contra, încercând o curba coborîtoare, a căutat o apropiere — e drept, mai mult sentimentală — de ţărănime. Atitudinea aceasta, reprezentată prin curentul junimist s'a prelungit în semănătorism şi gândirism, exponenţi ai claselor de mijloc, cu poziţie neclară. Muncitori, neorganizaţi şi fără o conştiinţă a stării lor au avut la noi o atitudine care a putut fi calificata de utopica. Numai poporanismul a răsarit ca un exponent hotarît şi precis al satului. El are, în adevar toate caracterele, dar şi unele contradicţii doctrinare, — manifestări desigur ale unor stări sociale asemănătoare şi nediferenţiate complet.

Politiceşte satul îşi cauta o unitate pentru a se putea afirma din nou cu tarie. Factorul politic are, în ridicarea lui, un rol foarte însemnat. Privit dinlauntru el trebue să însemne libertate de exprimare pentru sat, — autonomie culturală; privit din afară el trebue să însemne acordarea unui sprijin, de care satul acum, la început, are nevoe. Fară acest sprijin eforturile pur educative cu proprii forţe n'ar putea sa duca la rezultate prea mari. Statul însa trebue să vina cu acest ajutor, pentrucă e în interesul lui s'o faca.

b) Pe latura pur educativă ridicarea satului se pune ca o necesitate de a forma un sat şi un satean, la înalţimea timpului, din toate punctele de vedere: biologic, economic şi spiritual. Din necesitatea cultivarii elementului uman, în cadrul vieţii sociale, în sensul acesta integral, s'au pătruns în parte de aceasta chiar şi preocuparile mai unilaterale. Acest înţeles îl au, de pilda, apariţia igienii sociale şi aceea a agronomiei sociale. Experienţa însă dovedeşte ca acţiunea trebue să fie cu adevărat integrala. Ea trebue dusă simultan pe toate aceste laturi. Noi ne-am străduit să arătăm insuficienţa igienii sociale şi agronomiei sociale.

Nu vom putea avea un sătean biologic altfel, dacă în acelaş timp nu-i vom ridica nivelul de viaţă economică, precum şi pe acela al modului său de a vedea. Şi la fel şi pe celelalte laturi.

Acţiunea culturală în masele ţărăneşti a ajuns cu greu la această concepţie. Ea a pornit de la un punct de vedere propagandistic, de „luminare" a satelor. Această concepţie luministă nu putea merge prea adânc. Nu prin cuvântări se poate angaja satul la muncă pentru propria sa transformare, ci prin acţiune proprie. Iar în această opera trebue sa se pornească nu dela teorii, ci dela realităţi.

2. Pedagogia tradiţională a satului este o alta mare problemă între problemele de educaţie ale satului. Realitatea ei este uneori contestata, alte ori este subestimată. Adevărul nu poate să iasă de cât dintr'o cercetare atenta.

Pornim dela adevarul sociologic şi chiar biologic, că funcţia educativă este o funcţiune primară, care trebue căutată înapoi chiar dincolo de speţa umană, Pentru om ea are însă un sens mai adânc decât pentru animale, — şi anume unul de natură culturală. Inseamnă preluarea experienţii de la o generaţie la alta, — aceа experienţă pe care omul n'o poate trans-

mite pe calea eredităţii. Educaţia tradiţională mai ales este aceea **care ajută la depăşirea biologicului, prin ridicarea omului deasupra propriei sale făpturi.**

Ni se poate face însă obiecţia că tradiţie şi educaţie sunt doi termeni deosebiţi. In definiţia educaţiei intră de obiceiu un element intenţional, de care tradiţia ar fi lipsită. Noi credem că distincţia care se face între tradiţie şi educaţie este mai mult de ordin metodologic. Intre ele, în fond, nu este de cât o deosebire de grad. Viaţa socială fără conştiinţă, fapta socială fără intenţie, fără sens, este de neconceput. Obiceiurile, tradiţiile — şi cu ele tradiţia educativă — sunt pentru societate ca deprinderile pentru individ. Ele se petrec cu o mai slabă participare a conştiinţei, de cât inovaţiile şi, în genere, faptele calificate de conştiente; dar, în orice caz, nu pot fi socotite ca inconştiente.

In pedagogia cultă, cea dintâiu întrebare ce ne-o punem este aceasta: ce putem crede despre posibilitatea educaţiei? In ce priveşte pedagogia tradiţională ne putem întreba: ce crede poporul despre puterea educaţiei? Nicăeri nu se găseşte mai bine răspunsul la această întrebare ca în proverbe. Dar, cercetând proverbele ne vom afla în faţa unei dificultăţi. Intocmai ca în istoria filosofiei sau în istoria pedagogiei vom găsi şi aci exprimate toate opiniile posibile, dela cele mai favorabile, până la cele mai nefavorabile putinţei educaţiei. Socotim aceste contradicţii isvorîte, cel puţin în parte, din însăşi contradicţiile vieţii populare şi săteşti. O atitudine medie şi dominantă, una şi aceeaş pentru orice sat nu există. Pentru fiecare caz ea trebue cercetată şi noi credem că simpla impresie nu-i suficientă pentru aceasta, ci cercetarea atentă cu mijloace ştiinţifice, cum ar fi metoda chestionarului sau a testului de atitudine. O astfel de cercetare ne va arăta de sigur cât crede săteanul unui sat dat în propria sa perfecţionare, ceea ce nu-i fără importanţă pentru educaţie; după cum ne mai poate arăta cât de mult datoreşte pedagogia cultă celei tradiţionale.

A doua problemă mare a pedagogiei tradiţionale, prin comparaţie cu cea cultă, este problema idealului. **Sociologic, idealul este icoana unei societăţi despre ea însăşi.** El se manifestă în curentele de opinie, dar se concretizează şi în instituţii. Idealul satului este concretizat în instituţiile sale tradiţionale. Incadrarea săteanului în ele este o necesitate constrângatoare, dar, pentru el, ea este şi un ideal. El îi simte şi vede folosul.

Aceasta nu înseamnă însă că satul educativ este strict conformist. Structura sa proprie, cu tendinţele ei, precum şi relaţiile cu alte forme de viaţă îi deschid şi alte orizonturi. Toate acestea fac pe sătean sensibil la cerinţele progresului, ceeace, din punct de vedere psihologic se poate dovedi chiar experimental. Dacă el se arată totuşi bănuelnic uneori faţă de cultură, aceasta se datoreşte faptului că, nu odata, cultura a fost instrument de oprimare a lui, din partea altor categorii sociale.

In sfârşit, o altă problemă importantă a pedagogiei tradiţionale este aceea a metodelor educative. Ea are în adevăr nu numai idealul ei, ci şi metode proprii, ceea ce este firesc. Dacă idealul este quintesenţa societaţii, metodele la rândul lor sunt subordonate idealului. In sens social şi legate de idealul educativ, metodele cele mai generale ale educaţiei sunt pedeapsa şi recompensa, — sau, în alţi termeni autoritatea şi ataşamentul, sprijinite pe instinctul imitaţiei. Ele sunt corespunzatoare constrângerii şi ataşamentului la grup, cele două caractere definitorii, după Durkheim, ale faptului social. In viaţa tradiţională a satului ele sunt evidente, fără controversele pe care le întâlnim în pedagogia cultă. Recunoaşterea lor simplă este întărită de moravurile patriarhale ale satului.

Principiile şi spiritul pedagogiei tradiţionale s'au născut şi s'au desvoltat, în adevar, în strânsă legătură cu etica fiecărei societăţi. Aceasta

etica a ţinut întotdeauna de structura unitaţii sociale de temelie. Ea a fost mai întâiu clanul, forma primitivă a familiei; au fost după aceea alte forme de familie, în care s'a transformat cea dintâiu. Numai când alături de sat a apărut oraşul, cetatea, a apărut şi o etică venită din afara satului şi cu ea şi pretenţii educative din afară.

Aceasta pretenţie s'a manifestat mai întâiu sub forma religioasă. Şi templul antic şi biserica creştină au venit cu această intenţie asupra satului. Este cunoscută lupta bisericii creştine în primele secole cu satul. Mai târziu satul s'a convertit şi biserica a devenit una din instituţiile sale. Ea este acum aliata satului şi luptă pentru menţinerea spiritului tradiţional. Nu tot aşa stau lucrurile cu şcoala. Aceasta este o instituţie a pedagogiei culte, neîncadrată complet încă în viaţa satului.

3. Intre pedagogia tradiţională şi cea cultă sunt deosebiri de făcut, dar o linie precisă de demarcaţie nu există totuşi. Intre deosebiri două sunt mai de seamă: a) pedagogia cultă este şi a fost legată mai mult de idealurile păturilor conducătoare, singurele beneficiare din plin de avantajele culturii superioare; b) pedagogia cultă are o istorie, pentrucă şi clasele conducătoare au una.

Pentru sat, singura instituţie educativă, care ţine de mentalitatea cultă superioară, este şcoala primară. Şi încă, ea reprezintă abia elementele acestei culturi şi nici nu-i bine încadrată în structura satului.

Istoria şcolii primare şi starea ei de azi în diferite ţări ne arată cât de greu a pătruns ea în masele populare, mai ales la ţară. Şi azi ea se găseşte într'o stare de vădită inferioritate la sate şi, în general în Statele agrare. Aceasta ţine de însăşi poziţia minoră a satului faţă de oraş.

O anchetă a Biroului Internaţional de Educaţie, din 1936, găseşte, în diferite ţări, următoarele diferenţe între şcoala satului şi aceea a oraşului: şcolaritate mai redusă la ţară în unele ţări, în altele reducerea anului şcolar, în sfârşit, în altele, un orar deosebit sau o altă distribuţie a concediilor. In conformitate cu tot ce am arătat până aci, noi socotim că o bună şcoală sătească trebue să se bazeze pe următoarele principii: a) **egalitate absolută de tratament**, între şcoala satului şi aceea a oraşului; b) **adaptarea şcolii săteşti la mediu şi la spiritul vremii**; c) **o bună organizare administrativă**, care să permită şcolii săteşti o bună întrebuinţare a tuturor resurselor sale materiale.

Aplicarea acestor principii ne duce între altele la ideea că şcoala primară nu este suficientă pentru nevoile noui de educaţie ale satului. Satul are nevoe şi de şcoli de un nivel mai înalt: şcoli ţărăneşti, şcoli superioare ţărăneşti, cu timpul poate şi adevărate universităţi ale satului. Aceste şcoli sunt absolut necesare pentru susţinerea unei atmosfere de cultură şi crearea elementelor conducătoare ale vieţii culturale săteşti. Satul mai are nevoe apoi şi de o activitate culturală în afară de şcoală şi de vârstele cărora se adresează şcoala, — activitate cară să angajeze tot satul în această direcţie. Din nevoia aceasta au luat naştere la început aşa numita activitate „extraşcolară" legată de şcoala primară; iar azi ideea mai cuprinzătoare a muncii pentru cultura poporului.

Activitatea culturală purtată în afară de şcoală are azi deja o experienţă şi şi-a fixat unele metode de lucru. Aceste metode sunt: a) cuvântul vorbit, prin viu graiu, iar astăzi şi prin radio, b) cuvântul scris, — cartea, publicaţia periodică, biblioteca; c) spectacolul: şezători, teatru, cinematograf, concerte; d) demonstraţia practică. Fiecare dintre acestea şi-au fixat treptat şi o tehnică tot mai perfecţionată, de care nu ne mai putem lipsi.

Urmărind istoria activităţii culturale, din ultimile decenii, vedem că aceasta a trecut prin trei stadii mai importante: a) **stadiul organizării de instituţii centrale**, cu specialişti sau numai binevoitori, care „coboară" din filan-

tropie culturală la sate; b) **stadiul activităţii „extraşcolare" legată de şcoala primară**; c) stadiul întemeerii unei **instituţii proprii în sat**, cu scop cultural integral. O astfel de instituţie este Căminul Cultural sau o instituţie asemănătoare.

Căminul Cultural, este, în adevăr ceva deosebit şi de primele instituţii centrale, pentru că stă în inima satului, şi este deosebit şi de şcoala propriu zisă. **El este, am putea spune, o şcoală permanentă şi generală de învăţământ ocazional şi activ, o instituţie de cultură şi educaţie integrală a satului.**

Prin şcoli săteşti de grad mai înalt şi prin Cămine Culturale, viaţa satului poate fi, în adevăr, schimbată. Aceste instituţii pot deveni adevărate „aparate elevatoare" ale satului pe teren cultural .Ele vor putea creea un sat potrivit vremii şi la nivel de egalitate şi înţelegere cu oraşul. Lucrul acesta va folosi şi raporturilor dintre sat şi oraş. Primenirea oraşelor prin sate se va putea face şi ea atunci firesc. In acest proces elementele săteşti autohtone vor putea înfrunta paşnic concurenţa elementelor venite din alte părţi, cu aer de colonizatori.

4. Acţiunea educativă şi-a avut întotdeauna agenţii ei purtători de funcţiune educativă. Este drept că la început, în familiile mari primitive, funcţiunea educativă era oarecum difuză, împărţită între părinţi şi cei mai bătrâni. Cu vremea însă s'au ales elemente tot mai specializate. In linii generale, funcţiunea educativă s'a precizat tot mai mult în strânsă legătură cu cele două caractere ale vieţii sociale: constrângerea şi ataşarea la grup. Pe cel dintâi îl reprezintă mai cu seamă profesorul; pe cel de al doilea exponenţii tineretului, la o vârstă când ei pot s'o facă.

Cel mai vechi profesor al satului, cu funcţiune precisă de educator, este, de sigur, preotul. Tipul cel mai complet al acestuia este preotul creştin: **convertitor, educator şi dascăl**, aşa cum a fost definit de cel mai mare pedagog creştin din primele veacuri, Clement Alexandrinul. Mai târziu, cu evoluţia vieţii religioase, a evoluat şi funcţiunea lui, manifestând o continuă tendinţă de adaptare. Treptat însă, alături de preot a apărut şi profesorul sau învăţătorul specialist. Cu acesta din urmă mai ales, preotul uneori a conlucrat, alte ori se afla în conflict, reprezentând interese sau chiar mentalitaţi deosebite.

Educatorul de profesie a aparut mai întâi ca „pedagog", în familiile înstărite, pentru instrucţiunea pe care n'o pot da parinţii. Cu timpul el şi-a căpătat independenţă, scoţând pe copil din familie, — mai ales pe aceia ai claselor de mijloc. La ţară însă el a pătruns cu foarte mare greutate. Multă vreme aci, funcţiunea lui a fost îndeplinită, dupa cum se ştie tot de preot sau de cântăreţul bisericesc. Aceasta se potrivea şi cu starea de spirit a satului.

Astăzi învăţătorul sătesc este un tip din ce în ce mai conturat, deşi nu întotdeauna unitar privit. O tipologie a lui este de făcut şi ea ar fi absolut necesară, pentru a se găsi şi tipul cel mai adecvat satului. Acest lucru trebue sa se stabilească însă nu deductiv, nici dupa impresii fugitive, ci atent şi cu aparat ştiinţific, — ceea ce e posibil.

Odată stabilit acest lucru se poate trece la probleme de ordin mai practic ca aceea a pregătirii acestui tip de învăţător. Aceasta ni se prezintă cu următoarele feţe: selecţia profesională, formarea profesională, păstrarea învăţatorului la ţară, crearea în sat a unui mediu în stare să ţină pe învăţător la înălţimea culturii şi problemelor timpului. Este vorba de un învăţător capabil, cu vocaţie sau cel puţin aptitudini, pregătit şi încadrat satului. Sociologia şi pedagogia ştiinţifică trebue să concure deopotrivă la formarea lui.

Dar problema mai are o latura. Pedagogia satului cu instituţiile noui cerute de ea — şcoli şi instituţii culturale adecvate — pretind o pregătire îngrijită şi pentru alte elemente

cu rosturi educative în sat. In adevăr, medicul sătesc, agronomul, silvicultorul etc., precum şi tineretul intelectual sătesc în genere, pentru rosturile lor educative în sat au nevoe de pregătire pedagogică în acest sens. Alături de aceştia nu trebue apoi să uităm pe aşa numiţii fii ai satului", — cci ce s'au ridicat din sat şi mai pot avea înca vreo influenţă asupra lui. Existenţa lor a dus deja la oarecari consideraţii şi teoretice şi practice, dar, ştiinţific, problema rămâne încă deschisă. Ceeace este lămurit însa este că, pentru normala şi buna desvoltare a satului, nici aceştia, după cum nici un element cu vreun rost educativ în sat, nu se poate abate dela principiile găsite ca juste pentru orice educator. Recrutarea sau legătura lor cu satul, la întâmplare, poate să fie altfel nu mai nefolositoare, dar chiar păgubitoare. Nimeni nu are dreptul mai ales să se erijeze în sat ca patron sau protector al satului, ci, modest şi simplu să se încadreze satului, muncii şi aspiraţiilor lui culturale.

V. Şi acum concluziile. Din toată cercetarea întreprinsă, credem a putea afirma, în câteva puncte, caracterele mai generale ale pedagogiei satului, problemele şi perspectivele sale în viitor.

1. Cel dintâiu lucru pe care socotim că-l putem afirma este acesta: satul are o misiune proprie şi permanentă, a sa, care pare a fi una de regenerare şi nou avânt, nu numai pentru el, ci şi pentru umanitate în genere. Pentru aceasta el cere drept egal la cultură cu oraşul. Prin ridicarea lui culturală, s'ar restabili, pe un plan superior, echilibrul şi unitatea culturală primitivă a omenirii. Lucrul acesta este posibil; dar, în starea de azi a satului, este nevoe de sprijin, asemănător cu protecţia ce se dă copilului. Acest sprijin trebue să-l dea Statul şi se pare că el începe să înţeleagă acest lucru, în multe părţi.

2. Progresul uman este, în primul rând, progres cultural. Acest lucru este adevărat chiar şi pentru latura biologic umană, — ceeace evidenţiază şi mai mult importanţa şi rosturile educaţiei. O bună educaţie pentru sat nu se poate face însă la întâmplare. Ea trebue să ţină seama de unele principii, dintre care mai însemnate sunt:

a) Acţiunea educativă trebue să pornească dela cunoaşterea ştiinţifică a satului şi fenomenului educativ satesc;

b) Acţiunea trebue potrivită mediului satesc astfel cunoscut, precum şi culturii timpului (localism educativ).

c) Metodele de lucru în acţiunea pedagogică sătească, trebue să fie metode active, în spirit social, respectând principiul activităţii spontane, autonome. Aşa sunt comunităţile de muncă şcolară şi Căminul Cultural.

d) Activitatea educativă sătească trebue să accentueze latura practică a educaţiei şi învăţământului, fără a se confunda însă practicul cu empiricul, aşa cum se înţelege adese ori.

3. Progresul uman, în corelaţie cu desvoltarea ştiinţei, reclamă o raţionalizare şi perfecţionare a tehnicei muncii ţărăneşti. Aceasta înseamnă introducerea maşinismului la ţară. Căci maşina potrivită trebue socotită ceea ce este de fapt: o prelungire culturală a puterilor omului, o cucerire şi adaptare a forţelor naturii prin minte.

4. Educaţia în epoca maşinismului trebue să pregătească pe sătean pentru înţelegerea şi mânuirea maşinii. Şcoala de azi este, din acest punct de vedere, în urma vremii sale şi de aceea inadecvată. Educaţia a străbătut în trecut următoarele faze, în această privinţă:

a) Faza familială, caracteristică popoarelor primitive şi în care ţăranul se mai găseşte în parte;

b) Faza uceniciei, în care s'a intrat odată cu stabilirea micilor meserii şi care este mai specializantă;

c) Faza şcolară, cu aspect intelectualist, caracterizată prin predominarea cărţii, necesară claselor conducătoare.

Viitorul este al şcoalei practice politehnice,

școală potrivită tuturor categoriilor muncitoare iar școala țăranului va fi și o ramură a acesteea. Ea va avea nevoe de o pedagogie specifică a sa. Așa conceputa pedagogia satului are de sigur un mare viitor, de care va fi legat viitorul Statelor de țărani și prin aceasta acela al omenirii în genere.

Stanciu Stoian

6. CERCTARI ASUPRA MAGIEI LA ROMANII DIN MUNȚII APUSEIN. — **Teză de doctorat, su ținută la Facultatea de Filosofie și Litere dela Universitatea din București în 17 Iunie 1942.** București. Institutul de Științe Sociale. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică. Sub tipar.)

Lucrarea pe care o prezentăm este rezultatul unei cercetări făcute la teren în vara anului 1939 în cadrul unei echipe monografice a Institutului de Științe Sociale — Regionala Cluj.

Regiunea cercetată este formată din circa 40 de sate din plasele Iara și Baia de Arieș din județul Turda.

In ceea ce privește problemele studiate, data fiind complexitatea lor, ne-am mulțumit să ne ocupăm numai cu aspectele principale ale magiei.

Astfel în partea întâia a lucrării intitulată „Viziunea magică" cuprinzând trei capitole: 1) **Spațiu, magie, mitologie**; 2) **Timp, șansă, număr** și 3) **Vieață, tehnică, medicină**, am încercat să schițăm coordonatele viziunii despre lume văzută în perspectiva magică în comparație cu perspectiva științifică și filosofică. Aceste coordonate sunt: spațiul, timpul, numărul și vieața. Reconstituirea și analiza acestei viziuni este făcută în special din elementele **magiei difuze**, comune întregului sat (credințe, superstiții, datini, obiceiuri, expresii, vrăji, povestiri, etc.), constituind o prezență de fiecare zi. Am avut ocazii să citām un bogat și interesant material cules din Munții Apuseni în legătură cu „întâlnitul" în drum. cu locurile „rele", „oprite", „indicate" sau „sfinte", cu direcțiile în spațiu și mai ales interesante experiențe mistice în legatura cu **geografia mitologică** a smeilor, ielelor, vâlvei, pricolicilor, vârcolacilor și șolomonarilor. In legatura cu timpul am aratat valoarea magica a diferitelor momente din ceasurile zilei rasaritul soarelui, după sfințit, miezul nopții, etc.), sau a zilelor saptamânii. precum și a marilor sarbatori, care reprezintă un fel de concentrare a timpului magic. Atât spațiul cât și timpul sunt considerate în mentalitatea magica numai din punct de vedere **calitativ**, singur „numarul" produce uneori un fel de cantificare a timpului. In aceeași perspectiva a calitativului și neomogenului este privita și vieața omeneasca cu determinantele ei magice dela naștere, rituri de inițiere. nunta și înmormântare, toate marile momente ale vieții fiind însoțite de practici magice. Tehnica magica mai apare cu aceeași constanța în munca de fiecare zi, în ocupațiile țăranului și omului primitiv deopotriva, precum și în medicina populara.

In partea a doua a lucrarii intitulata „Vrajile" cuprinzând capitolele :1 **vrăjile**, 2 **mana**, 3) **superstiție** și **mitologie**, am aratat cum în grupurile sociale, de pilda în cadrul unui sat sau al unei regiuni, apar anumite **elite magice, vrăjitorii**, care dețin în mai mare măsură secretele acestei lumi organizata dupa ei în perspectivă magica. Ei caută sa descopere legile magice și să le întrebuințeze spre folosul lor sau al semenilor. Aceasta tehnică magică specializată sau individualizata o reprezintă vrajile. Materialul din Munții Apuseni e bogat în exemple în legătură cu ocupațiile primitive: vânat, pescuit, albinărit dar și în creșterea vitelor, agricultură sau alte ocupații. E interesantă de asemenea întrebuințarea matrăgunei într'o serie întreagă de vrăji: joc, dragoste, îndrăgit, mărітat, urât, ș. a., precum și vrăjile făcute în interesul colectivității: provocarea ploilor, alungarea furtunilor și combaterea magică a ciumei.

In legătură cu personalitatea vrăjitorului, materialul cules din Munţii Apuseni aduce o seamă de sugestii asupra rolului de „creator" pe care îl are în diferite vrăji, indicând în acelaşi timp consideraţia pe care o are vrăjitorul în cadrul grupului social (admiraţie, dispreţ, ocolire, relaţii, etc.), precum şi anumite raporturi, de obiceiu de adversitate, ce există între diferiţi reprezentanţi ai elitei magice.

In capitolul despre **mană**, care reprezintă un fel de individualizare a ideii sau substanţei magice am căutat să pătrundem cât mai adânc într'o lume de legi şi fenomene prin excelenţă magice, lume ce trăieşte încă cu o deosebită vigoare în satele Munţilor Apuseni. Tot în legătură cu problema manei, am descoperit anumite relaţii, un fel de **simbioză spirituală**, între superstiţie şi mitologie. Superstiţia în interesul conservării întrebuinţează caracterul plasticizant al mitologiei, camuflându-se adesea în dosul diferitelor povestiri verosimile din punct de vedere magic, dar ireale.

In partea a treia întitulată: „Descântecele" cu capitolele: 1) **agenţii magici**, 2) **descântatul** şi 3) **descântecele**, ne ocupăm de individualizarea tehnicei magice prin procedeul descântatului. Aici se aduc o seamă de rezultate experimentale din care se poate vedea că descântătorul este şi el o individualitate **creatoare**, că descântecele nu se transmit în mod mecanic pe cale iniţiatică, ci prin participare activă a personalităţii respective. Temele descântedelor nu variază numai dela sat la sat, dar şi dela informator la informator, chiar şi atunci când descântecul a fost învăţat dela aceeaşi persoană. Se constată de asemenea că un descântec prezintă unele schimbări chiar la acelaşi informator, când este înregistrat la anumite intervale de timp. De aceea **formula orală** (descântecul) nu poate fi studiată „*în* sine", fără informatorul respectiv.

In capitolul despre **Agenţii magici** se dau o seamă de date referitoare la numărul şi proporţia descântătorilor (bărbaţi şi femei) chestionaţi în Munţii Apuseni, despre vârsta lor, dela cine şi cum au învăţat descântecele, ce plată primesc, cum se comportă în timpul anchetei şi cum sunt văzuţi de lumea satului.

In capitolul despre **descântat** se arată timpul când se descântă, obiectele şi substanţele întrebuinţate în ritual, diferite acţiuni săvârşite în timpul descântatului, numărul de câte ori se repetă în descântec şi atmosfera în care se descântă.

In ultimul capitol despre **descântece** (formula orală) se arată motivele principale ale formulei, temele descântecelor, precum şi observaţii despre formulele tip, variante şi versiuni.

In **Concluzii** am subliniat importanţa studierii elementelor magice pentru cunoaşterea satului românesc, atât în interes pur ştiinţific cât şi practic pentru pedagogia şi politica naţiunii. Acest studiu însă nu mai poate fi făcut după vechile metode folkloristice şi vechea concepţie în care supertiţiile erau considerate simple supravieţuiri, relicve ale trecutului mort, ci ele trebuesc privite ca elemente vii, **active** în mentalitatea satului, intregrate într'un tot organizat, care este **viziunea magică** asupra lumei. De aceea e necesară o perspectivă în care **organicul** şi **funcţionalul** să se bucure de atenţia cuvenită. Permanenţa în conştiinţa umană a unei predispoziţii magice bazată pe afectele dorinţă, teamă, speranţă, — este de asemenea un implicit fundamental şi necesar în studiul fenomenelor magice.

Gh. Pavelescu

7. PORTUL ŞI INDUSTRIA CASNICĂ TEXTILĂ IN MUNŢII APUSENI. — Cu 120 fotografii, 23 schiţe, 6 cartograme, 2 diagrame şi 1 hartă. — **Teză de doctorat susţinută la Facultatea de Filosofie şi Litere dela Universitatea din Bucureşti în 1 Iunie 1943.** Bucureşti, Institutul de Ştiinţe Sociale, Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică, 1944, 255 p.

Lucrarea noastră face parte din cercetările

inaugurate de „Institutul de Ştiinţe Sociale al României" de sub conducerea d-lui Prof. D. Gusti. Ea este rezultatul cercetărilor noastre din vara anului 1939, în Munţii Apuseni, întreprinse din iniţiativa d-lui Prof. Dr. Iuliu Moldovan, directorul Regionalei Cluj.

Cu Munţii Apuseni s'au ocupat numeroşi cercetători: geografi, istorici, filologi, etnografi, folklorişti, economişti şi sociologi. Cât priveşte problemele ce ne-au interesat — portul şi industria casnică textilă — trebue să amintim că ele n'au fost studiate în deajuns şi în mod ştiinţific, nici în alte regiuni ale ţării.

Regiunea studiată de noi cuprinde Valea Arieşului, dela Buru la Baia-de-Arieş, cu afluenţii săi din partea stângă: valea Poşegii, a Ocolişului, a Ocolişelului, valea Ierii şi valea Hăşdatelor (43 sate).

Această regiune dela picioarele Muntelui-Mare (1827 m.) a oferit un admirabil loc de izolare pentru un important număr de locuitori, grupaţi într'un mănunchiu de sate: Ocoliş, Runc, Ocolişel, Poşaga, Sălciua, Lunca şi Vidolm, care formează o regiune unitară. Acesta este nucleul de vieaţă arhaică, în care economia casnică se găseşte până astăzi aproape sub forma ei autarhică iniţială. Acest fapt ne-a permis să studiem şi să stabilim tipul unui port regional de o mare vechime şi altă dată de o mare răspândire. In această regiune izolată singura deschidere este spre Est, de-a-lungul văilor ce coboară din munte. Ele au oferit o permanentă circulaţie între munte şi vale, contribuind la crearea unui element uman omogen. Dar tot aceste văi au format mai târziu porţile de intrare pentru elementele străine, care au circulat pe valea Ierii — arteră principală între Cluj şi Turda — în vederea exploatărilor forestiere. Acest fapt a contribuit în mod însemnat la procesul de prefacere, ce a avut loc în satele din marginea răsăriteană a regiunii cercetate. Ele constituesc terenul pe care noi am putut urmări etapele de evoluţie a portului, în cadrul desfăşurării istorice, stabilind epocile şi zonele de influenţă, care au fost decisive şi pentru regiunea muntoasă. Formele de amestec rezultate, cât şi cele degradate, chiar dacă nu mai pot reprezenta o valoare naţională, pot duce însă la importante concluzii, pentru evoluţia portului în timp şi răspândirea lui în spaţiu.

In ceea ce priveşte industria textilă, care formează prima parte a lucrării noastre, ne găsim în prezenţa uneia din puţinele regiuni în care se mai poate vorbi de o industrie casnică textilă, în adevăratul înţeles al cuvântului. Ea îşi păstrează până astăzi aproape toate caracteristicile esenţiale: a) Se produce în cadrele gospodăriei, începând cu materia primă şi sfârşind cu cele mai perfecte obiecte de industrie casnică textilă; b) Materialul principal pentru industria casnică textilă, în regiunea noastră, este lâna şi cânepa. Alături de cânepă se mai cultivă în cantitate redusă şi inul; c) Uneltele care se întrebuinţează la pregătirea produselor de industrie casnică textilă, de asemenea sunt lucrate în gospodărie, sau, în caz mai rar, de meseriaşii satului. Trebue să accentuam importanţa unor instalaţii foarte vechi, ca ştezele şi vâltorile, care sunt făcute în întregime din lemn, de catre anumiţi ştezari — puţini la număr — care au învaţat acest meşteşug din bătrâni. La aceste instalaţii, destul de perfecţionate, oraşul nu contribue cu nimic, nici ca material şi nici ca mână de lucru. In general putem spune că tehnicile şi instrumentarul întrebuinţat la toate operaţiile de prelucrare a produselor de industrie casnică, se caracterizează printr'o mare vechime, simplicitate şi totodată ingeniozitate; d) Se produce numai pentru nevoile gospodăriei. Fireşte cele spuse mai sus sunt valabile astăzi pentru o regiune limitată, ce cuprinde satele din munte. In satele din regiunea de dealuri, contribuţia oraşului şi a mânii străine este din ce în ce mai însemnată.

In ceea ce priveşte portul, se poate spune că în general el reprezintă cea mai vizibilă notă

specifica a unui popor. Fiind strâns legat de vieaţa poporului, portul nu este decât una din nenumaratele sale forme de a se manifesta. Cunoscut şi înţeles, el poate fi o preţioasă contribuţie la studiul fiinţei noastre etnice şi rămâne un valoros patrimoniu naţional. La noi el a fost privit numai sub raport etnografic şi artistic. Dar un port popular pune probleme mult mai complexe decât cele de natură descriptivă.Tocmai forma lui de vieaţă socială, cu anumite procese şi tendinţe, ne va pune în adevărata lumină studiul portului nostru popular.

Portul se prezintă sub un îndoit aspect. In primul rând înseamnează îmbrăcăminte şi în al doilea rând podoabă. Ca îmbrăcăminte, este o formă de adaptare la mediu, născută din nevoia de a apăra corpul. Ca podoabă, este o expresie a felului în care poporul a ştiut să rezolve această problemă. Portul din regiunea cercetată de noi constitue până astăzi unul din cele mai caracteristice porturi populare româneşti. El se mai păstrează încă neschimbat într'un grup de sate mai izolate: Ocoliş, Runc, Ocolişel, Poşaga-de-Jos, Poşaga-de-Sus, Sălciua-de-Jos şi Sălciua-de-Sus. Altădată însă se găsea în toate satele din regiunea cercetată de noi, fiind reprezentat şi astăzi, sporadic, prin unele piese care au supravieţuit. In trecut trebue să presupunem că acest port — cu mici variante — a avut o răspândire şi mai mare, cuprinzând regiunea centrală a Transilvaniei, dela Muntele-Mare din Vest, până la Muntele Bedeleu în Sud şi până la poalele Munţilor Rodnei şi regiunea superioară a Mureşului, în Nord şi Est.

Portul se împarte în două mari capitole: portul femeiesc şi portul bărbătesc. Caracteristica portului femeiesc o formează găteala capului şi piesele de îmbrăcăminte, care surprind dela distanţă prin formă şi culoare. Un păr mai mult de culoare închisă, împletit în două „cosiţe", întărite şi îngroşate cu păr artificial, înconjoară urechile şi se încolăcesc spre ceafă. „Năframa" neagră, legată uşor pe frunte, întregeşte acest ansamblu al capului caracteristic unei neveste. Iar alături de ele întâlnim fetiţele cu „chica" lăsată uşor pe tâmpla dreaptă şi sfârşind în „coada" de pe spate, sau cu surprinzătoarea „murună" ce le înconjoară maiestos toată fruntea. Şi peste tot apar fetele mari cu pletele pe tâmple, pururi neacoperite. Specificul portului femeiesc îl dă „zadia" roşie, cu patru-cinci dungi transversale, cu înguste motive colorate. Prinsă uşor de mijloc, zadia atârnă în spate, contrastând cu „şurţul" negru, încreţit, din faţă, şi fondul întreg alb al „cămăşii" şi „poalelor". Pe deasupra sunt încinse cu o „frâmbie" îngustă. Cămaşa se distinge prin „ciupag" cusătura caracteristică ce acopere pieptul femeii. Mânecile sunt largi, încreţite în dreptul cotului şi cu „fodorul" mare. Această „cămaşe cu ciupag", pe cale de dispariţie, cedează locul unui alt tip de cămaşe „cu cheiţe". Cămaşa rămâne albă, având doar cusăturile de culoare gălbuie deschisă ale cheiţelor şi gulerului. Pentru vreme rece piesele obişnuite sunt „pieptarul" şi „cojocul" sau „ţundra" şi „frişcăul" din pănură. In trecut s'a purtat şi „gluga". Ansamblul se completează prin încălţămintea arhaică a „cioarecilor" şi „opincilor". Piesele vii ale portului, împreună cu cele care au aparţinut unui trecut de cca 100 de ani, aflate încă în lăzi, precum şi informaţiile bătrânilor, ne-au servit la studiul amănunţit al portului într'o perioadă de cca 200 ani. Ţinând seamă de elementele fundamentale ale pieselor: materialul, croiul, cusăturile şi tehnica, s'au putut stabili diferitele tipuri şi variante. De pildă la cămaşe — care oferă o mare variaţie — se pot distinge patru tipuri: 1) Cămaşa cu ciupag; 2) Cămaşa bătrânească; 3) Cămaşa cu cheiţe; 4) Cămaşa cu pene, tipuri ce se confundă cu o clasificare după vârstă.

Portul bărbătesc ne dă dreptul să spunem că înainte de a fi un port local, el este un port românesc, specific oamenilor de munte

în general. Incadrat în acest cerc unitar, portul bărbătesc este alcătuit din: „cămaşe" largă încinsa la mijloc, „cioareci" strâmţi pe picior şi „opinci". Ele corespund în aşa mare măsură utilului, încât artisticul imprimat pe marginea lui abia formeaza mici diferenţieri locale. Tipul vechiu de port se distinge prin cămaşa cu „barbi" şi „clini" şi cusăturile puţine făcute la guler şi marginile mânecilor largi.

Din studiul nostru se pot trage câteva concluzii generale asupra evoluţiei portului şi proceselor de desvoltare. 1) Orice port popular se prezinta ca un întreg viu, care trece printr'un proces de evoluţie. Procesul de evoluţie constă din anumite etape, în care se disting aceleaşi elemente esenţiale, imprimate doar în mod deosebit, dar totdeauna pe acelaşi raboj etnic. 2) O piesă veche, care corespunde numai utilului şi deci de cele mai multe ori este redusa la elementar, nu se supune influenţelor străine. 3) O piesă de îmbrăcăminte este influenţabilă în aceeaşi masura în care pe marginea utilităţii ei îngădue desvoltarea artisticului. 4) O piesă veche când pierde din frecvenţa dispare sub formă ocazională. 5) Când o piesă de port arhaic ajunge sa se amestece cu forme străine, este pornita iremediabil pe calea dispariţiei. 6) O influenţă străină care nu se încadrează pe linia de continuitate a elementelor vechi locale, apare numai ca o modă de scurta durată, ce nu reuşeşte să câştige tot terenul şi dispare în scurt timp. 7) Când se împrumută o piesă străină, ea este adaptată formelor vechi locale.

Asistăm astăzi la mari prefaceri pe tot întinsul ţarii. Când vrem sa desprindem specificul nostru etnic şi legatura continuă cu glia noastră, ne isbim permanent de lipsa studiilor analitice fără de care nu se poate face sinteza atât de necesară pentru a înţelege şi caracteriza specificul naţional în toate domeniile vieţii sociale. Insuficienţele cercetărilor fragmentare de până acum nu ne îngădue să tragem concluzii generale asupra portului popular la Români. Şi cât de elocvente şi necesare totdeodată ar fi extensiunea studiilor de natura aceasta, în primul rând în Transilvania — care ne oferă cea mai mare variaţie a tipurilor de port — şi apoi în toată ţara. O reprezentare cartografica a circulaţiei pieselor, ne-ar indica precis direcţia influenţelor şi originea lor. Prezenţa aceloraşi elemente în diferite colţuri ne-ar descrie cercul cultural al unei anumite epoci, care s'ar determina singur. Şi tot ce ar ramâne după ridicarea straturilor suprapuse, ar apare asemenea cetăţilor de veche civilizaţie, scoase la lumină prin sapaturi.

Lucia Apolzan

8. VICTOR ION POPA: Un sat de răzăşi din Fălciu — Dodeştii 1).

In programul de lucru al Echipelor studenţeşti, trimise la sate de catre Fundaţia Culturală Principele Carol, a intrat, în vara anului 1935, şi o aşezare de răzaşi din Falciu. Au fost aleşi Dodeştii, comună aşezată la 10 km. de gara Banca, 27 km. de oraşul Bârlad şi la obârşia văii Jigălia, pârâiaş care curge paralel cu Bârladul, şi cam la 10 km. spre rasarit de el, vărsându-se în apa Ialanului, al doilea afluent de seamă al Prutului.

Satul se află aşa dar, drept în capătul de miază-zi şi apus al judeţului Falciu. între dealuri înalte, ridicate până aproape de 400 de metri, şi povârnişuri aspre şi grele, care sco-

1) Publicăm textul unei conferinţe ţinută la Societatea de Radiodifuziune în anul 1935, de către D-l *Victor Ion Popa*, care, în afară de preocupările sale artistice, este şi un cercetător al satului românesc. Încadrat în acţiunea ştiinţifică şi culturală a Fundaţiei Regale Mihai I, D-sa a condus timp de doi ani, cu excepţionale rezultate şi cu mult avânt, echipa studenţească din satul Dodeşti, (Fălciu), îmbinând cercetarea monografică cu acţiunea culturală. Conferinţa de faţă este o scurtă dare de seamă a rezultatelor cercetărilor sale din acel sat.

boară în scurt până la 210 m. cât s'a măsurat în fundul vaii din sat.

Regiunea a fost cândva plina de codri batuţi de fiare; „Ursoaia" şi „Valea Căprioarei" sunt nume care o dovedesc. Arată ca o hliza verde ce desparte capatul Bugeagului basarabean — întins din marginea Cetăţii Albe până aici, — de valea goala a Bârladului.

Astăzi din aceşti codri, pomeniţi în hrisoave până la 1850 n'au mai ramas decât trei petece de verdeaţa: pădurea Fagadaului, a Ursoaei şi Valenilor.

Aşa dar se poate spune ca, e un ţinut uscat şi primejduit de secetă, ca şi Bugeagul întreg — lucru prea bine dovedit in seceta aspra a ultimilor ani, şi mai ales in vara lui 1935 de adevarat pârjol, — deşi valea Jigaliei propriu zisa, este o vagaună bine adapostita vanturilor dinspre miaza-noapte, şi s'a aratat prielnica viilor — până la filoxerare — şi pomilor — până la gerul din 1928, care i-a uscat pe de rând.

Va sa zică, pe de-oparte dealuri pline de ogoare — dar bântuite de secetă, — iar pe de alta, o selişte — sau vatră a satului — şi megieşii prietenoase. In deosebirea aceasta vom gasi bizuita toata viaţa satului de acum, de eri, şi de multe veacuri în urma, de când pomenesc hrisoavele de el. Ba poate mai departe încă.

Intr'adevăr, pe opcina de apus, am aflat chiar în vara aceasta, o aşezare Geto-Dacică din preajma anului 100 înainte de Hristos; iar cum urme de văsărie se găsesc şi în fundul văii Dodeştilor, n'ar fi de mirat dacă aşezazarea din creastă şi cea din poală s'ar dovedi izvorîtă una din alta, ca o mutare spre adăpost.

Aşa dar, locurile acestea au cunoscut viaţă şi întocmire omenească încă de acum 2000 de ani. De s'a prelungit aşezarea aici, ori s'a făcut alta nu se ştie. Locul e destul de apărat ca să nu fi fost nevoe de părăsire totală, şi se prea poate ca Dodeştii, pe care îi găsim ca localitate însemnată în vremea lui Alexandru cel Bun, să fie urmarea firească a vetrelor preistorice din deal.

De unde vine numele Dodeşti, iarăşi nu se ştie. Dodca, Dodu şi Dode, au fost destui prin ţinutul Fălciului, de au lăsat numele lor la văi, păduri şi dealuri. Se bănueşte a fi nume Maramureşene — aduse la descălecare de Dragoş, Balc şi Sas, — ceea ce ar ridica adevărata întemeiere a satului între Domniile lor de la 1288—1360. Drept este că numiri Maramureşene — sau ungureşti — mai sunt prin preajmă; Tămăşanii, Făgădăul, Vadul Ungurului. Dar nu-i mai puţin adevărat că pe moldoveneşte „tamăş" înseamnă: „opritoare care se pune la butoi", iar „a dodei" înseamnă: „a ţine la strâmtoare, a înghesui".

Mai apoi, satul apare într'un act de vânzare, încheiat în 1495 la Iaşi, faţă fiind Divanul şi însuşi Ştefan cel Mare. In originalul care se crede pierdut — şi pe care l-am adus cu noi — se zice „Dodeştii unde au fost Ştefan". Ce Ştefan va fi fost acesta nu se poate ştii: Ştefan Tamăş, Ştefan Dodca, Ştefan, judele de Bârlad, sau poate mai degrabă Ştefan din neamul Giumătate, care stăpânea valea Bârladului cu amândouă coastele ei pe vremea lui Alexandru cel Bun. Pare mai probabil acesta, fiindcă în sat se afla şi o vale a Oanei, — adică a lui Oană. Ori în neamul Giumătate se afla şi un Oană, care şi-a întins stapânirea până aici.

Actul din 1495 arată ca vânzători pe nepoţii a doi preoţi: Scolofindie şi Dragomir, fraţi. Aceşti vânzători dăduseră cu câtva timp înainte o parte din spre Ialan — lui Toma Tricolescu, care şi-a zis Salce, după locul pe care îl cumpăra, întregind moşiile Tricoleştilor de pe Ialan şi legându-le cu cea a lui Dragotă Tămaşanul, fratele lui Tricolici, vornicul de Vaslui.

Cumpărătorii din 1495 ai Dodeştilor sunt: Negrilă Medeleanu şi nepoţii lui: Petre, Pitiul,

Drăgălina, Nicoară şi Toader, din care curând, nu rămâne decât Drăgălina.

Aşa dar, răzăşii de care vorbim sunt Medeleni, şi purced din Medelean, bătrânul, ce va fi trăit prin 1400 şi şi-a legat numele de atâtea sate moldoveneşti.

Drăgalina a avut un baiat, Andrieş. Acesta a avut trei fii: Popa Mereuţă — sau Măriuţă, — Boboc şi Stahi, trăitori pe la 1600. De la Popa Mereuţa a rămas în sat o „Fântână a Măriuţei", iar de la Boboc numele unui deal: „Dealul lui Boboc". Stahi n'a avut copii şi şi-a dat partea lui Boboc.

Aşezarea pe care o găsim şi acum desenată prin uliţele satului, arată limpede această împărţire în trei „Bătrâni" — cum i se zicea. Intr'adevar două uliţi pornesc în evantai, ca două raze, din buza râpei unde se află piaţa. Ca o întărire a celor spuse, e însaşi aşezarea neamurilor din cei trei bătrâni. Astfel, pe când într'unul găseşti neamurile Bozna şi Codreanu, în celălalt dai numai de neamul Popa, Danailă şi Sălavăstru. Aceasta e nu numai o dovadă a mentalităţii răzaşeşti, care nu îngădue vânzarea către venetici şi neînrudiţi, decât numai când nu se află nici o cumetrie şi nici un răzaş doritor să cumpere, — dar dovedeşte şi curgerea rândurilor de oameni, arătând că neamurile Popa, Dănăilă şi Sălăvăstru pornesc din Popa Mariuţă, iar Bozna şi Codreanu din Boboc. In acest fel, se alcătueşte una din cele mai mari spiţe de neamuri ce se află în ţara româneasca şi, negreşit, unica pentru un neam de simpli răzăşi.

Intr'adevăr ei se pot lăuda nu numai că purced din 1400, dar mai ales că au cartea în sânge încă de la Popa Mereuţă, care a adus rasa preoţească în neam şi a înscăunat-o prin fiul lui, Preotul Constantin, lăsând-o ca un fel de poruncă pentru toate rândurile de vieţi urmatoare. Roadele acestei porunci se pot uşor vedea în cele peste 200 de familii cu numele „Popa" care trăesc în sat, sau au plecat din el, toţi fiind cărturari şi mai cu seamă neobişnuitul procent al ştiutorilor de carte, care nu te uimeşte aşa de mult prin cei 83 la suta ştiutori dintre bărbaţi, cât prin faptul că între oamenii trecuţi de 50 de ani, afli peste cincizeci la sută cari nu numai ştiu ceti şi scrie, dar iubesc cetitul şi sunt în stare — cei mai mulţi — să ţie strana în Biserică.

Negreşit, s'ar putea vorbi foarte mult despre trecutul acestui sat, în care mentalitatea şi cursul vieţii s'au păstrat cu desavârşire nestricate.

Intr'adevăr, răzăşia Dodeşteană nu îngăduc şi n'a îngăduit nici o încălcare a moşiei ei, ci s'a ţinut dârză chiar în faţa celor mai hrăpareţi dintre boerii locului: Costacheştii, cari stăpâneau de jurîmprejurul satului pe la 1700. Mai mult încă au dus procese grele la Divan, cum a fost unul prin 1840, şi au facut cu neputinţa aşezarea unui boer în sat. S'au pastrat liberi în răzăşiile lor.

Fireşte, această dragoste de libertate i-a pedepsit crunt mai târziu, la împroprietarire, căci, lipsindu-le loc alăturat, li s'au împarţit pământ tocmai pe „Holobăţ" la 17 km. depărtare de sat; adică pe ogoare, al căror lucru cere zilnic, peste timpul trebuitor muncii, înca opt ceasuri, cheltuite numai cu drumul.

Astfel, pământul acesta, nu mai îngadue nici măcar lucru temeinic la viile care, au fost cândva, singurul izvor de venituri.

Numai că, aceasta se petrecea înainte de filoxeră, pe vremea viţei indigene, care aici, în minunatul pământ prielnic din valea Oanei, dădea vin pe care se băteau negustorii, alergând tocmai de la Târgovişte ori de la Giurgiu. Pe timpul acela aşa dar, ogorul nu avea nevoe să aducă decât ce trebuia casei şi vitelor.

Astăzi, totul e răsturnat. Viile, plantate cu producători direcţi, au fost o amagire scump plătită. Vinul lor groaznic nu mai are nici preţul costului de pământ nelucrat, şi astfel cele două hectare de viţa indigenă care se mai găsesc încă în sat răsărită din nou, după de-

prinderea cu filoxera, stau ca o dureroasă mustrare. Şi o dureroasă ispită inutilă. Sunt prea săraci bieţii oameni să replanteze.

Şi totuşi, între toate aceste greutăţi răzăşul a rămas răzăş. El îşi cunoaşte mica lui nobleţe şi se poartă după cum crede că i se şade a se purta. E prea lipsit să-şi mai îngădue scumpetea vechiului strai răzăşesc, acea frumoasă şi largă dulamă albastră, făcută din postav turcesc, înflorat cu găetane negre. Ba i-s scumpe până şi ciubotele cu botforii galbeni răsfrânţi, ori căciula cu fund de postav albastru. Iar fiindcă totuşi nu i se cade a se îmbrăca întocmai ca un ţăran de rând, îşi cumpără de la târg ghetele — căci trebue să umble încălţat — îşi ia stofuliţă eftină — de-şi tocmeşte surtuc — şi poartă pălărie, ca boer ce este.

Femeia, minunată şi pricepută ţesătoare nu mai pune război pentru rochia largă, cu piepţi şi fără mâneci, care seamănă aidoma cu vestmântul Domniţelor din ctitoriile de Biserici; ţese doar pânză pentru cămăşi. Incolo, numai câteva bătrâne de mai au în fundul lăzii — braşoveneşti sadea, — câte o rămăşiţă din frumuseţea severă a ţesăturii lucitoare cu alb şi cafeniu închis, brăzdat în dungi înalte şi subţiri. Iar stofa fustei de toată ziua, încrucişare nobilă de roş şi negru, e trecută învelitoare de pat, fiindcă se face prea greu ca să fie ruptă de purtare... Târgul dă eftin, măcar că ţine puţin, ceea ce dă...

Şi-aşa, lipsa aduce lipsă şi necheltuiala la vreme duce la risipă.

La risipă şi — fireşte — la pelagră. Numai că iată ciudăţenia: cele mai multe cazuri nu sunt între oamenii săraci cu adevărat, ci între cei cu stare. Va să zică nu i-a adus aici lipsa, ci teama de lipsă.

Şi cu asta iată-ne în una din cele mai însemnate caracteristici ale lor. Trăesc cu o veşnică spaimă a zilei de mâine, ceea ce, în mealeagul lor vlăguit nu mai poate fi păcat vrednic de osândă. De osândă sunt mai degrabă ceilalţi, cei care trebuiau să le arate că este înţelegere pentru durere şi pentru foamete. Insfârşit, că nu mai sunt mărginiţi la ei înşişi, ca pe vremea când erau o aşezare aciuată între codrii plini de jigănii cu dinţii răi, ci pot găsi lesne o ureche plecată la suferinţa lor.

*

Incolo, înfăţişarea satului este foarte curată. Casele sclipesc de curăţenie femeiască, dar ogrăzile sunt uscate. Ariile mănâncă degeaba aproape 30 de hectare de loc, care s'ar putea înflori sau îmbrăca în tarlale de zarzavaturi, dacă izvoarele n'ar fi slabe şi ar da apă destulă. Aşa însă, şi mai ales pe o secetă ca acum, când după câteva căldări tulburi, nu mai poţi scoate nici una întreagă, nu prinde decât puţină verdeaţă şi prea puţini pomi roditori.

In schimb se prinde salcâmul. Ba acela se prinde aşa de groaznic de bine, încât a năvălit peste tot, decând cuminţenia oamenilor a oprit măcinarea râpei prin plantaţii dese şi îngrijite.

Uliţele sunt înguste şi aşa de întortochiate încât le simţi cum s'au tăiat pe faţa aceleiaş gospodării desfăcute între moştenitori. Vechimea lor o măsori cu adâncimea la care s'au mâncat şi nu-s puţine cele care intră la un metru jumătate în pământ, de-ţi par mai degrabă şanţuri largi, făcute pentru şuroirea repede a ploilor.

Casa răzăşească veche se făcea din ceamur, adică pământ bătut, cu pereţi groşi de peste o jumătate de metru. Azi se face din vălătuci. Se acoperea cu strujani, pae şi trestie. Azi, cele mai multe au tablă, iar celelalte o visează. Avea odae mare, odăiţă şi tindă, ferestre de-o palmă, din beşică de bou. Azi, au cel puţin două odăi mari şi o tindă, ferestre din ce în ce mai mari... Gardurile de nuele

pier şi cresc în locul lor garduri de scânduri... Intr'un cuvânt gospodăria vrea să fie frumoasă, după obrazul răzăşului, iar nu după punga lui.

„Răzăşul leagă ciubota cu sfoară, dar n'o leapădă, ca să poată bate talpa de pământ", aşa e o zicală în Dodeşti.

Iar când, după o încăerare între flăcăi, am întrebat pe un bătrân ce s'a petrecut, acela mi-a răspuns mânios:

— „Un păcătos de venetic a cutezat să dea într'un răzăş!"

Veneticul se întâmpla să fie însă student, iar răzăşul, flăcău ca ori care altul din sat.

Şi astfel cred că se înţelege prea bine ce dârză este conştiinţa sângelui răzăşesc, şi pentru ce se simte datoare numelui ce-l poartă.

Satul nu avea primărie şi nici se zbuciuma să-şi facă. Nu era nepăsare de treburile obşteşti, ci socoteala că aceste treburi se puteau împlini fără forme, aşa cum s'au împlinit totdeauna prin paşnicii — împărţitori de dreptate — instituţie moldovenească, dispărută odată cu înfiinţarea primăriilor, — sau mai târziu, prin bătrânii satului, care şi astăzi mai sunt chemaţi să rupă o tocmeală, sau să hotărască într'o ispaşă.

De aceia puţine procese au eşit înaintea autorităţilor, fie chiar cele mai mărunte, cum e primarul. Iar grija de o casă a primăriei a rămas mai prejos decât grija de fântâni sau de Biserică. Căci, Biserica — mica lor Biserică — făcută din vălătuci — şi totuşi încă în picioare după mai bine de o sută de ani, nu s'a putut surpa, datorită tocmai acestei griji.

Şi într'adevăr, când e vorba de Biserică, răzăşul dă fără să se întrebe dacă are de unde.

Carte se învăţa odinioară la strană, lângă dascăl, sau la Bârlad, până la 1870 când s'a făcut şcoală în sat. De atunci şi până azi, şcoala creşte mereu, odată cu numărul copiilor ajunşi la vremea cărţii. Au chiar o grădiniţă de copii.

Starea sănătăţii e mult mai bună decât s'ar părea. Afară de câteva cazuri de pelagră şi câteva de malarie — aduse de la Holobăţ — oamenii trăesc neturburaţi. Se pare că se hrănesc mai bine decât e obiceiul la sate, pentrucă mănâncă tot laptele, toate ouăle şi păsările pe care le au, în afară de carnea care se mai tae şi de brânza oilor. Şi apoi înălţimea le dă o atmosferă tare şi bună, care — cum singuri spun — „ţine loc de mâncare".

Asta face să nu se vadă urme de degenerescenţă cum ar fi firesc într'o localitate unde căsătoriile se fac aşa de des între neamuri şi pe o scară aşa de întinsă, încât e de mirare când afli doi oameni neînrudiţi.

*

Dar câte n'ar mai fi de spus despre satul acesta cu bărbaţi mândri, cari păstrează până astăzi în ochii lor albaştri ceva din licărirea îndepărtată şi ceţoasă, pe care o bănuim a fi fost în neobosiţii călăreţi moldoveni ce ţineau calea tătarilor năvălitori pe Ialan.

Păstrează privirea şi grija de cal, socotit şi acum altminteri decât celelalte vite ale gospodăriei. Căci şi acum, calului i se face grajd aparte, ocrotit, cu uşe şi iesle, ca pe vremea de demult, când trebuia bine ţinut, acest tovarăş al luptei, adică al adevăratei vieţi.

Şi câte n'ar mai fi de spus despre satul acesta cu femei neobişnuit de harnice şi curate, care îşi văruesc casa la câte două săptămâni, lipesc prispa după fiecare călcătură neîndemânatică, hrănesc copiii bine, de îi au graşi şi frumoşi ca în puţine părţi ale ţării, muncind tot odată la câmp alături de bărbaţi, după ce i-au spălat şi le-au dat de mâncare.

Căci, în orice ungher al vieţii acestor oameni, e o mărturie de înţelegere deosebită a trecerii prin lume. O afli deopotrivă în temeinicia creştinismului lor nezdruncinat de nici o îndoială şi nici o rătăcire, în păgânismul priveghiului cu chiote, cântece şi joacă, lângă mor-

tul care trebue să ducă lui Dumnezeu, vestea că cei de jos sunt fericiţi, ca şi în înţelegerea de care dau dovadă când simt că-i îndrumează un gând bun şi fără interes.

Iar aceasta lamureşte de ce s'a izbutit ca în 80 de zile să-i stârnească la muncă şi să-i facă a înfăptui atât de multe lucruri şi atât de însemnate pentru sat, cum sunt primăria, dispensarul, clopotniţa, cum sunt podurile şi fântânile. Nu le voi înşira aci. Se vor găsi arătate limpede şi precis în Expoziţia Echipelor. Dar toate câte s'au făcut, sunt acum ale lor, ale răzăşilor. Şi sunt lauda lor. Adică lauda celor de azi, şi mai presus de toate, lauda celor mulţi şi uitaţi, cari au trudit cinci sute de ani şi mai bine, să păstreze într'o văgăună povârnită a Moldovei mele, un neam de oameni cu dreaptă înţelegere şi ascultare la porunca sângelui subţiat din ei.

PUBLICAŢIILE ŞCOALEI SOCIOLOGICE DELA BUCUREŞTI

— BIBLIOGRAFIE —

Suplimentul I

Dăm aci primul supliment la „Publicaţiile Şcoalei Sociologice dela Bucureşti", bibliografie apărută în volumul „Indrumări pentru monografiile sociologice", publicat de Institutul de Ştiinţe Sociale al României în 1940.

Suplimentul cuprinde publicaţiile apărute ulterior datei de Iunie 1940, când a fost încheiată prima lucrare, cât şi cele care ne-au scapat atunci.

Ca şi în prima parte, materialul a fost clasificat după sistemul Şcoalei dela Bucureşti.

I. TEORIE GENERALĂ ŞI CURSURI

— GOLOPENŢIA, A.: **Insemnare cu privire la definirea preocupării ce poartă numele de geopolitică.** (Anuarul Societăţii Studenţilor în Geografie, Soveja, X-XI (1937-38), p. 110-116).

— GUSTI, D.: **La Science de la réalité sociale. Introduction à un système de sociologie, d'éthique et de politique,** Paris, Les Presses Universitaires de France, 1941, in-8⁰ mare, 220 p.

— GUSTI, D.: **Ştiinţa şi pedagogia Naţiunii,** Buc., „Academia Rom.", 1941, in-4⁰, 26 p.+ 5 tabele + 3 hărţi (Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, Tom. XXIII. Memoriul 22 , (publicat şi în Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 359-374).

— HERSENI, TRAIAN: **Sociologia rurală,** Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică condusă de D. Gusti, Note şi Comunicări, 1, 1941, in-8⁰ mare, 32 p. publicat şi în Revista de Filosofie, XXVI (1941 , nr. 1-2, p. 26-55).

— HERSENI, TRAIAN: **Sociologie şi administraţie** (Ministerul Afacerilor Interne, Buletin publicat sub îngrijirea Oficiului de Studii, Documentare şi Statistica, 1942, nr. 3, p. 469-476).

— IONICĂ, ION I.: **Cadres de la vie régionale roumaine. Communication préparée pour le XIV-e Congrès International de Sociologie qui devait avoir lieu à Bucarest, 1939,** Bucarest, 1940, in-8⁰, 16 p. (publicat şi în Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), p. 13-23).

II. ISTORIA DOCTRINELOR, DARI DE SEAMĂ ŞI DISCUŢII

— * **Activitatea ştiinţifică a prof. Petre Ştefănucă** (Sociologie Româneasca IV (1942 , nr. 7-12, p. 567-568).

— APOLZAN, LUCIA: **Lucia Apolzan. Portul şi industria casnică textilă la Românii din Munţii Apuseni. Teză de doctorat.** (Sociologie Românească, V 1943 , nr. 1-6, p. 334-337 .

— BOTIŞ, EMIL: **Un deceniu de activitate a Institutului Social Banat-Crişana** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 599-606 .

— CHITULEA, P.: **Cercetări monografice în comuna Cetea, jud. Alba.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 232-234).

— CONEA, ION: **Ion Conea. Clopotiva, un sat din Ţara Haţegului.** Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 627-629).

— FOCŞA, GH.: **Gh. Focşa. Sate inundate în Argeş.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 632-633).

— FOCŞA, GH.: **Gh. Focşa. Satul model.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 633-634).

— GOLOPENŢIA, A.: **Banatul într'un dicţionar german.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IV (1936), Ianuarie-Martie, p. 41-49).

— GOLOPENŢIA, A.: **Cercetările monografice ale echipelor regale studenţeşti.** (Căminul Cultural, IV (1938), nr. 11, p. 600-602).

— GOLOPENŢIA, A.: **Anton Golopenţia şi dr. D. C. Georgescu. 60 sate româneşti cercetate de echipele studenţeşti în vara 1938.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 629-630).

— GUSTI, D.: **Virgil N. Madgearu şi Institutul de Ştiinţe Sociale al României.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 551-557).

— GUSTI, D.: **Insemnări. A) Cunoaştere. Ştiinţa (sociologia) Naţiunii. Comentarii la studiul „Ştiinţa şi pedagogia Naţiunii". B) Acţiune. Etica şi politica Naţiunii.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 658-688).

— HERSENI, TRAIAN: **Petre Andrei.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 562-565).

— * **L'Historique et l'activité de l'Institut de Sciences Sociales de Roumanie.** (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI 1943), nr. 1-4, p. 299-307).

— * **Institutul de Ştiinţe Sociale. Proiectul de program de activitate al secţiunilor.** (Sociologie Rom., IV (1942), nr. 7-12, p. 570-599 .

— **Institutul de Ştiinţe Sociale al României: 25 ani de publicaţii 1919—1944,** Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politica, condusă de D. Gusti, Note şi comunicări, 4, 1944, in-8⁰ mare, 139 p.

— MACRI, ŞTEFAN: **Drăguş — Viaţa unui sat românesc.** Societatea de mâine, VII (1930), nr. 6, p. 102).

— MICU, CONSTANTIN: **O anchetă monografică asupra depopulării Banatului.** (Revista Fundaţiilor Regale, V (1938), nr. 8 p. 454-459 .

— PAPADOPOL, D.: **Campania monografică din anul 1943 în satul Fântâna Domnească** (Mehedinţi). Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 270-275).

— PAVELESCU, GH.: **Gh. Pavelescu. Cercetări asupra magiei la Românii din Munţii Apuseni. Teză de doctorat.** (Sociologie Românească, V 1943 . nr. 1-6, p. 333-334).

— POPESCU, AURELIAN: **Cercetări monografice la mânăstirea Secul-Neamţ.** (Sociologie Românească. V 1943), nr. 1-6. p. 278-281).

— STAHL, H. H.: **Culegeri de folklor. „Anuarul Arhivei de Folklor" şi „Culegătorul".** (Convorbiri Literare, LXVII (1934), nr. 4, p. 346-349).

— STAHL. H. H.: **Folklor importat şi folklor patriotic.** (Convorbiri Literare. LXVII (1934) nr. 2. p. 179-180).

— STAHL. H. H.: **O însemnare germană despre răzăşii basarabeni.** (Geopolitica şi Geoistoria. I (1941), nr. 1, p. 103-106).

— STAHL, H. H.: **H. H. Stahl. Nerej, un village d'une région archaïque.** (Sociologie Românească, IV (1942). nr. 7-12. p. 623-627).

— STAHL, H. H.: **Un seminar de monografie sociologică.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12. p. 608-611).

— ŞTIRBU, TH. AL. şi PETRE ŞTEFĂNUCĂ: **Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate.** (Sociologie Românească. IV (1942), nr. 7-12. p. 606-608).

— STOIAN. STANCIU: **60 Sate Româneşti Vol. I. Populaţia.** Ed. Institutul de Ştiinţe Sociale al României, 1941. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12. p. 630-631).

— STOIAN, STANCIU: **Asociaţia pentru studiul monografic al judeţului Ilfov.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 275-278).

— STOIAN, STANCIU: Stanciu Stoian. **Sociologia şi pedagogia satului. Teză de doctorat.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 323-333.

— ZAMIRFESCU, ION: **Ion Zamfirescu. Spiritualităţi româneşti.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 634-637).

III. METODĂ ŞI TEHNICĂ DE LUCRU

— GOLOPENŢIA, ANTON şi ION VEVERCA: **Problemele agriculturii româneşti. Indreptarul lucrărilor seminarului pentru doctorat al Prof. Virgil Madgearu.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 507-521).

— **Indrumări pentru monografiile sociologice, redactate sub direcţia ştiinţifică a d. Prof. D. Gusti şi conducerea tehnică a d. T. Herseni de Biroul Cercetărilor Sociologice din Institutul de Ştiinţe Sociale al României,** Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", 1940, in-8⁰ mare, 500 p.

— IRIMIE, CORNEL: **Metoda monografică şi tehnica de lucru; Problema întregului ceremonial (obiceiuri la naştere-botez, obiceiuri la nuntă-cununie, obiceiuri la moarte-înmormântare); Calendarul spiritual şi de muncă (sărbătorile de peste an — în special cele dela Crăciun şi Anul nou),** (în Indreptar pentru campania de cercetări din vara anului 1943. Institutul Universitar pentru Cercetarea Transnistriei, Odesa, 1943, p. 5-19).

— STAHL, H. H.: **Cum se face numărătoarea oamenilor.** (Căminul Cultural, I (1935), nr. 4, p. 115-119).

— STAHL, H. H.: **Cum se strâng obiectele pentru muzeu.** (Căminul Cultural, I (1935), nr. 9-10, p. 316-317).

— STAHL, H. H.: **Rostul cercetărilor monografice pentru Cămin.** (Căminul Cultural, I (1934), nr. 1, p. 8-9).

— STAHL, H. H.: **Rostul cursurilor de vară pentru învăţători.** (Şcoala şi Viaţa Ilfovului, I (1933), nr. 5, p. 12-14).

— URSU, N.: **Indreptar pentru culegerea cântecelor populare cu bibliografie asupra folklorului muzical românesc.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, X (1942), Mai-August, p. 494-515).

IV. MONOGRAFII SOCIOLOGICE

—

V. CADRUL COSMIC

— DUNĂRE, N. M. şi MAURA DUNĂRE: **Problema apei la Oarja.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 429-433).

VI. CADRUL BIOLOGIC

— GEORGESCU, D. C.: **Populaţia în vieaţa economică a României.** (în Enciclopedia României, vol. III. Economia Naţională, Bucureşti, 1939, p. 41-62).

— GOLOPENŢIA, A.: **A fost Transilvania în veacul al XVIII ţintă sau punct de plecare de migraţii româneşti?** (Geopolitica şi Geoistoria, I (1941), nr. 1, p. 90-97).

— POPESCU, ION GH.: **Mişcarea populaţiei în ultimul secol (1835-1934).** (în vol. Studii monografice. Aspecte din vieaţa unui sat din Ţara Haţegului, Clopotiva — extras din monografia Clopotiva, publicată de Institutul de Ştiinţe Sociale al României, Bucureşti, „Tiparul Universitar", 1940, p. 5-66).

— **60 sate româneşti cercetate de echipele regale studenţeşti în vara 1938. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenţia şi dr. D. C. Georgescu. I. Populaţia,** Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică condusă de D. Gusti, Sociologia României, 4, in-4⁰, 143 p.

— FĂCĂOARU, I.: **Compoziţia rasială a satelor din jud. Turda (rezumat).** (Buletin eugenic şi biopolitic, XIII (1942), nr. 9-12, p. 416-417).

— GEORGESCU, D. C.: **Rasele Europei.** (Vremea, Crăciun (1937), p. 10-12).

— GEORGESCU, D. C.: **Structura etnică a**

ţărilor vecine. (Parlamentul Românesc, I (1936) nr. 5).

— ADAM, IONEL: **Puericultura în Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, X (1942), Ianuarie-Februarie, p. 101-107).

— MARIAN, MIA: **Igiena socială a copilului în Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, X (1942 , Ianuarie-Februarie, p. 127-129).

VII. CADRUL PSIHIC

—

VIII. CADRUL ISTORIC

— BURACU, CORIOLAN: **Cronica istorică a Almăjului.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX (1941 , Ianuarie-Aprilie, p. 33-47; Mai-August, p. 176-186; Septemvrie-Decemvrie, p. 283-288; X (1942), Ianuarie-Februarie, p. 58-78; Martie-Aprilie, p. 225-235).

— COŞBUC, A.: **Obârşia satului Leşu.** (Arhiva Someşană, 1932, nr. 16, p. 100-116).

— COTOŞMAN, GH.: **Din trecutul comunei Ohaba-Bistra. I. Originea cuvântului Ohaba.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, an. X (1942), Septemvrie-Decemvrie, p. 620-629).

— GROFŞOREAN, C.: **In Ţara Dacilor.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, VIII (1940), nr. 27, p. 1-12; nr. 28-29, p. 97-114; IX (1940), nr. 30, p. 268-282; nr. 31-32, p. 364-379; X (1940), nr. 33-36, p. 417-432).

— SERAFIM, GH.: **Impărţirea pe moşii şi pe trupuri de moşie a satului Negoeşti-Mehedinţi.** (Sociologie Românească, III (1938), nr. 1-3, p. 32-35).

— STOIANOVICI, T. AL.: **Un funcţionar sătesc: pomojnicul.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 485-493).

— STAHL, H. H.: **Boerii paşoptişti şi problema agrară.** Floarea de Foc, II (1933), nr. 1. p. 5).

— STAHL, H. H.: **Ipoteza sociologică greşită a eroului eponim.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 23-43).

— STAHL, H. H.: **L'Organisation collective du village roumain.** (Mélanges D. Gusti, Archives pour la science et la réforme sociales, XIII (1936), p. 456-469).

IX. MANIFESTĂRI ECONOMICE

— BĂRBAT. AL.: **Structura economică a satului în Drăguş, un sat din Ţara Oltului (Făgăraş), Manifestări economice.** Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică, condusă de D. Gusti. Sociologia României 2, 1944, in-8⁰ mare, IX + 189 pg + XXV planşe (publicată în extras sub titlul Studiul economic al satului Drăguş, Făgăraş, 1941).

— COCÂRLAN, PAUL: **Introducere la studiul economic-social al satului Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX (1941), Mai-August, p. 215-227).

— GROFŞOREAN, C.: **La porţile de Fier ale Ardealului.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, X (1942), Martie-Aprilie, p. 249-256; Mai-August, p. 481-483; Septemvrie-Decemvrie, p. 639-645).

— MOLDOVAN, ROMAN: **Vieaţa economică a comunei Suseni.** (Sociologie Românească. IV (1942), nr. 7-12, p. 445-457).

— NEGRU, ION, **Statistica Clisurei de Sus.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, XI (1943), Ianuarie-Februarie, p. 29-39).

— NICULESCU, TEODORA: **Căprăria de treerat la Rociu.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 469-471).

— **60 sate româneşti cercetate de echipele studenţeşti în vara 1938. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenţia şi dr. D. C. Georgescu, vol. II. Situaţia economică,** Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică condusă de D. Gusti. Sociologia României, 4, 1941, in-4⁰, 292 p.

— STĂNCULESCU, P. et GH. SERAFIM: **La foire de Vidra-Putna.** (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), p. 221-259).

— STAHL, H. H.: **Ferme autonome sau tarlale săteşti?** (Excelsior, I 1941), nr. 1).

— GEORGESCU, D. C.: **Studiul întreprinderilor după recensământul din 1930.** (Conjunctura Economiei Româneşti, I (1936), nr. 3 şi 4).

— TIRIUNG, MIRCEA: **Plutăritul şi condiţiile de muncă şi viaţă ale plutarilor de pe Bistriţa.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 493-496).

— TIRIUNG, MIRCEA: **Basarabeni muncitori la periferia Bucureştilor.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 496-497).

X. MANIFESTĂRI SPIRITUALE

— FOCŞA, GH.: **Aspectele spirituale ale civilizaţiei ţărăneşti.** (Sociologie Româneasca, V (1943), nr. 1-6, p. 44-62).

— FOCŞA, GH.: **Muzeul satului văzut de Români.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 172-178).

— ZAMFIRESCU, ION: **Spiritualităţi româneşti,** Bucureşti, „Imprimeriile Naţionale", 1941, in-8 mare, 264 p.

— BUCĂTURĂ, M.: **Şcoala şi educaţia poporului în Almăj.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX (1940), nr. 31-32, p. 344-351).

— COŞBUC, A.: **Câteva aspecte din vieaţa bibliotecilor săteşti.** (Căminul Cultural, III (1937) nr. 5, p. 177-184).

— POPESCU, ION GH.: **Cartea şi credinţa în Clopotiva** (în Studii monografice. Aspecte din vieaţa unui sat din Ţara Haţegului, Clopotiva — extras din monografia Clopotiva, un sat din Ţara Haţegului, publicată de Institutul de Ştiinţe Sociale al României, Bucureşti, „Tiparul Universitar", 1940, p. 115-130).

— STANCIU, STOIAN: **Procesul educativ în satul Şanţ-Năsăud.** Sociologie Româneasca, V (1943, nr. 1-6, p. 63-108.

— STOIAN, STANCIU: **Sociologia şi pedagogia satului.** Buc., „Prometeu", 1943, in-8° mare, 452 pg.

— BIROU, VIRGIL: **Crucile de piatră de pe Valea Căraşului.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana. IX (1940), nr. 33-36, p. 454-468).

— BIROU, VIRGIL: **Crucile de piatră din Ticvani.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX (1940), nr. 31-32, p. 313-338).

— BIROU, VIRGIL: **Cu undele Căraşului.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX (1940), nr. 37-38, p. 617-632.

— ILCA, IULIU: **Raport coreografic în Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, X 1942), Ian.-Febr., p. 108-121.

— NICULESCU, TEODORA: **Costumul din Rociu.** (Sociologie Româneasca. IV (1942), nr. 7-12, p. 475-479).

— PAVELESCU, GH.: **Un caz de creditate artistică în mediul rural.** (Sociologie Româneasca V (1943), nr. 1-6, p. 206-210.

— SECOŞAN, ELENA: **Izvoade almajene** (urmare). (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX (1940), nr. 31-32, p. 339-343).

— BĂDOIU, FLORIAN: **Muzica populară din Leşu.** (Arhiva Someşana, 1936, nr. 20, p. 377-380).

— BÂRLEA, OVIDIU: **„Conservatorul" de lautari din Rociu.** (Sociologie Românească, IV 1942), nr. 7-12, p. 471-475.

— CRIŞAN. ION T.: **Folklor muzical din comuna Ohaba-Bistra.** Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX 1941), Septemvrie-Decemvrie, p. 343-355).

— URSU, N.: **Monografia muzicală a comunei Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX (1941), Ianuarie-Aprilie, p. 93-104).

— APOSTOL, I.: **Nume de familie din 25 de sate româneşti dela Est de Bug.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 189-197).

— ATANASIU, GH.: **Folklor literar de pe Valea Almăjului.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX (1940), nr. 37-38, p. 663-668).

— APOSTOL, I.: **Crăciunul şi Anul nou la Românii de peste Bug.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 178-189).

— BRĂILOIU, C.: **Bocete din Oaş.** (Grai şi suflet, VII (1937), p. 1-84 — şi extras).

— BRĂILOIU, C.: **Nunta în Someş.** (Conferinţă la Radio-Bucureşti în ziua de 7 Octomvrie 1940, ilustrată cu discuri din discoteca Ministerului Propagandei). Bucureşti, „Societatea Compozitorilor Români", Arhiva de Folklor, XII, in-8⁰ mare, 18 p.

— BUTURA, VALERIU: **Enquête sur la connaissance des plantes utilisées par les vieilles femmes de Nérej.** (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), p. 273-282).

— CRISTESCU-GOLOPENŢIA, ŞTEFANIA: **Credinţe şi rituri magice, în Drăguş, un sat din Ţara Oltului (Făgăraş), Manifestări spirituale,** Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică condusă de D. Gusti, Sociologia României 2, 1944, in-8⁰ mare, X + 117 p. + XV planşe. (publicată în extras sub titlul Gospodăria în credinţele şi riturile magice ale femeilor din Drăguş, 1940).

— CRISTESCU-GOLOPENŢIA, ŞTEFANIA: **Eléments magiques dans la vie spirituelle des paysans roumains de diverses régions du pays,** Bucureşti, „Luceafărul", 1940, in-8⁰, 20 p.

— DRĂGAN, HILDA: **Folklor medical în Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, X (1942), Ian.-Febr., p. 108-121).

— FLORESCU, FLOREA: **O înmormântare în Cuhea lui Dragoş.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 497-502).

— FOCŞA, GH.: **Le village roumain pendant les fêtes religieuses d'hiver.** (Extras din Zalmoxis, III (1940-42), Bucureşti, „Dacia Traiană", 1943, 44 p.).

— IONICĂ, ION I.: **Dealu Mohului. Ceremonia agrară a cununii în Ţara Oltului,** Bucureşti, Tip. „Bucovina", I. E. Torouţiu, 1943, in-8⁰ mare, 352 p. + XXXII planşe.

— PAVELESCU, GH.: **Aspecte din spiritualitatea Românilor transnistrieni. Credinţe şi obiceiuri.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 108-149).

— POPESCU, ION GH.: **Obiceiuri, credinţe şi superstiţii în Clopotiva,** (în Studii monografice. Aspecte din vieaţa unui sat din Ţara Haţegului, Clopotiva — extras din monografia Clopotiva, un sat din Ţara Haţegului, publicată de Institutul de Ştiinţe Sociale al României. Bucureşti, „Tiparul Universitar", 1940, p. 67-114).

— ŞTEFĂNUCĂ, PETRE: **Rites magiques pour provoquer et arrêter la pluie à Popeştii-de-Sus.** (Archives pour la science et la réforme sociale, XVI (1943), p. 283-298).

— URSU, NICOLAE: **O nuntă în Valea Almăjului.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX (1940), nr. 31-32, p. 469-494).

— CHITULEA, P.: **Cititul lui Arsân din Cetea (Alba).** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 198-206).

— COŞBUC, ANTON: **Contribuţiuni la istoricul bisericii din Leşu.** (Arhiva Someşană, 1933, nr. 17, p. 251-265).

— ECONOMU, N. şi T. AL. STOIANOVICI: **O biserică moşnenească din Dâmbovnic, Gălăşeşti.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12. p. 480-485).

— ŞORA, MELENTIE: **Viaţa religioasă şi morală din comuna Pojejena de Jos.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, IX (1941), Ianuarie-Aprilie, p. 47-58; Mai-August, p. 165-176).

XI. MANIFESTĂRI MORALE ŞI JURIDICE

— GUSTI, D.: **Die soziologischen Bestrebungen in der neueren Ethik** (extras din Vierteljahresschrift für Philosophie und Sociologie, 1908, 36 p.).

— CARAMELEA, V.: **Composesoratele de foşti iobagi din Ţara Oltului.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 160-171).

— STÂNGU, TRĂIAN: **Raportul juridic din Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, X (1942), Mai-April., p. 236-248).

— STÂNGU, TRĂIAN: **Chestionar etico-juridic din Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, XI (1943), Mai-Iunie, p. 280-285).

XII. MANIFESTĂRI POLITICE ŞI ADMINISTRATIVE

— FOCŞA, GH.: **Sate inundate în Argeş,** Bucureşti, „Fundaţia Culturală Regală Regele Mihai I", 1941, in-12⁰, 32 p.

— FOCŞA, GH.: **Satul model Dioşti,** Bucureşti, „Fundaţia Culturală Regală Regele Mihai I", 1941, in-12⁰, 64 p.

— NEAMŢU, OCTAVIAN: **Intoarcerea la izvoare.** Bucureşti, „Biruinţa", 1942, in-8⁰, 178 p.

— NEAMŢU, OCTAVIAN: **Ţară nouă,** Bucureşti, „Fundaţia Culturală Regală", 1939, Cartea Echipelor, 10, in-8⁰, 187 p.

XIII. UNITĂŢI ŞI RELAŢII

— GUSTI, D.: **Legile unităţilor sociale,** Bucureşti, „Academia Română", 1943, in-4⁰, 22 p. (Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, Tom. XXV, Memoriul 23), (publicat şi în Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 1-12).

— GUSTI, D.: **La Sociologie des unités sociales.** (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), nr. 1-4, p. 5-12).

— APOLZAN, LUCIA: **Sate-crînguri din Munţii Apuseni. Observaţii asupra aşezării lor sociale.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 149-159).

— BIRĂESCU, TRAIAN: **Patru comune almăjene. Cercetări monografice în Borlovenii-Noui, Bozovici, Moceriş şi Bănia.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, X (1942), Septemvrie-Decemvrie, p. 563-594).

— CONEA, ION: **Villages d'Ungureni dans l'Olténie souscarpathique.** (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), p. 39-64).

— GOLOPENŢIA, A. şi MIHAI POP: **Dâmbovnicul, o plasă din Sudul judeţului Argeş.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 413-429).

— GROFŞOREAN, C.: **Influenţa industrializării asupra ţăranului român. Introducere la studiul La porţile de fier ale Ardealului.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, X (1942) Ianuarie-Februarie, p. 130-146).

— GROFŞOREAN, C.: **In cuib de vulturi daco-valahi.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, XI (1943), Mai-Iunie, p. 221-279).

— GROFŞOREAN, C.: **In Valea Dunării.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana. IX (1941), p. 356-374).

— GROFŞOREAN, C.: **La porţile de fier ale Ardealului.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, X (1942), Martie-Aprilie, p. 249-256; Mai-August, p. 481-493; Septemvrie-Decemvrie, p. 639-645).

— HERSENI, TRAIAN: **Unităţi sociale în Drăguş, un sat din Ţara Oltului (Făgăraş),** Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică condusă de D. Gusti, Sociologia României 2, 1944, in-8⁰ mare, VIII + 159 p. + X planşe, (cuprinde studii publicate în Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială (1933, 1935, 1937); Boabe de grâu (1934) şi Sociologie Românească (1936).

— IONESCU-OBÂRŞIA, ION: **Gura Teghii, sat din Muuţii Buzăului.** (Sociologie Românească, IV (1942), p. 503-504).

MENIUC, GEORGE: **Delacheul, sat de foşti clacaşi în Tighina.** Sociologie Româneasca, IV (1942, p. 505-506.

— **60 sate româneşti cercetate de echipele studenţeşti în vara 1938. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenţia şi dr. D. C. Georgescu. IV. Contribuţii la tipologia satelor româneşti. Sate agricole, sate pastorale**, Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică condusă de D. Gusti, Sociologia României, 4, 1943, in-4⁰, 179 p.

— **60 sate româneşti cercetate de echipele studenţeşti în vara 1938. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenţia şi dr. D. C. Georgescu. V. Contribuţii la tipologia satelor româneşti. Sate cu ocupaţii anexe**, Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică condusa de D. Gusti, Sociologia României, 4, 1942, in-4⁰, 218 p.

— ŞTIRBU, T. AL.: **Types de villages de Bessarabie.** (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), p. 24-38).

— TIRIUNG, MIRCEA: **Fundul-Moldovei, sat de păstori înstăriţi.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 504-505).

— TIRIUNG, MIRCEA: **Poiana-Câmpina, sat de muncitori industriali.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 502-503).

— CHELCEA, ION: **Ţiganii din Ţara Oltului. (Comunicare la Congresul Internaţional de Sociologie ce avea să se ţină în Bucureşti,** 1939), (în vol. Neam şi Ţară, Bucureşti, „Atelierele Imprimeria S.A.R.", 1940, p. 80-85.

— POPOVICI, NATALIA: **Influence du travail de la femme sur la vie de famille.** (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), nr. 1-4, p. 131-137).

— HERSENI, TRAIAN: **Probleme de sociologie pastorală,** Bucureşti, „Institutul de Ştiinţe Sociale al României", Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică condusă de D. Gusti, Studii şi Cercetari, 9, 1941, in-8⁰ mare, 219 p.

— RETEGANUL, GH.: **Păstoritul în Dâmbovnic.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 433-444).

XIV. PROCESE SOCIALE

— BOTIŞ, EMIL: **Urbanizarea ţăranului român.** (Revista Institutului Social Banat-Crişana, VIII (1940), nr. 37-38, p. 639-652; IX (1941), Ianuarie-Aprilie, p. 105-112).

— CONSTANTINESCU, MIRON: **Procesul de sărăcire în Oarja.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 464-469).

— DUNĂRE, NICOLAE M.: **Procesul de îmbogăţire în comuna Oarja.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 458-464).

— MEASNICOV, I.: **L'émigration à Drăguş.** (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1934), p. 138-143).

P. Herseni *Martie 1944*

INSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE

CUPRINZÂND PUBLICAŢIILE — VOLUME ŞI REVISTE — CARE AU INTRAT LA SECRETARIATUL DE REDACŢIE AL REVISTEI IN CURSUL ACESTUI AN

BIBLIOGRAFICE

Bollettino Bibliografico Italiano, Anno IV, Numero 1, Gennaio, 2-3 Febbraio-Marzo, 4 Aprile 1943-XXI. A cura dell' Istituto Nazionale per le relazioni culturali con l'estero, Roma, Arti Grafiche Panetto et Petrelli-Spoleto, 52 p.

Il Libro italiano nel mondo, Rassegna Bibliografica, Anno IV, Numero 1-2, 1943, XXI. Roma, Società Editrice del Libro Italiano, 104 p.

BUGARIU, AUREL, **Bibliografia Banatului**, 1918-1943, în **Revista Institutului Social Banat-Crişana**, an. XI, Ianuar-Aprilie 1943, p. 66-127.

CADRUL COSMIC

A. Volume:

ANTIPA, GR.: **Marea Neagră**, vol. I. **Oceanografia, Bionomia şi Biologia Generală a Mării Negre.** (Cu 6 hărţi din care 4 colorate şi 62 figuri în text). Academia Română, Publicaţiunile Fondului Vasile Adamachi, tom. X, nr. LV. Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeria Statului, 1941, 314 p., lei 250.

BRĂTESCU, C., V. MIHĂILESCU, N. AL. RĂDULESCU şi V. TUFESCU: **Unitatea şi funcţiunile pământului şi poporului românesc**, Bucureşti 1943, nr. 1 din „Biblioteca Informativă a Societăţii Regale Române de Geografie", 86 p.

CONSTANTINESCU, C. K., A. MAUCH, D. VLĂDESCU, und J. BRĂTESCU: **Untersuchungen über die Vererbung der Feinstruktur der Schweineborste, mit 18 Abbildungen und 15 graphischen Darstellungen.** Sonderabdruck aus Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie Bd. 53, Heft 1, Aus dem Institut Naţional Zootehnic în Bukarest, Rumänien. Direktor C. K. CONSTANTINESCU, 38 p.

HEROIU, TRAJANO: **Le foreste della Romania** („Amicizia italo-romena", Biblioteca informativă), Bucureşti ed. Dacia, 1943, 36 p.

MEHEDINŢI, SIMION: **Was ist Siebenbürgen?**, Bukarest, 1942, 158 p.

MEHEDINŢI, SIMION: **Che cos' è la Transilvania?**, Bucarest, 1943, 144 p.

MEHEDINŢI, SIMION: **Qu' est-ce que la Transylvanie?**, Bucarest 1943, 144 p.

MEHEDINŢI, SIMION: **Rumänien, das Land und das Volk**, Bukarest 1943, 160 p.

MOTAŞ, Ing. C.: **Das Methangas Siebenbürgens**, (Rumäniens Bodenschätze), Bukarest, Dacia Traiană, 1942, 70 p. + 1 hartă.

POPP, NICOLAE N.: **Transnistria, Incercare de monografie regională**, nr. 2 din Biblioteca revistei „Moldova Nouă", Bucureşti 1943, 206 p.

POPP, MARA N.: **Ungurenii**, Bucureşti 1943, extras, 11 p.

SĂVULESCU, TRAIAN: **Inceputurile ştiinţei în România: Botanica.** Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Stiinţifice, Seria III, Tom. XVIII, Mem. 14. Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1943, 60 p. + X planşe, lei 150.

SBURLAN, D. A., I. C. DEMETRESCU şi AT. HARALAMB: **Pădurea şi omul.** Cu numeroase figuri şi planşe. „Cartea satului", nr. 41, Bucureşti, ed. Fundaţia Culturală Regală Regele Mihai I, 1942, 172 p.

VÂLSAN, G.: **Siebenbürgen im einheitlichen Rahmen des rumänischen Staates und Bodens,** Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1942. 2-te Auflage, 64 p. + 1 harta.

VALSAN, G.: **Die Karpaten, Wiege des Rumänentums.** (Gerechtigkeit für Siebenbürgen), Bukarest. Die Dacia-Bücher, Kleine Schriften. 1941, 26 p. + 1 hartă.

B. Publicaţii periodice:

Analele Institutului de Cercetări Piscicole al României, vol. I, an. I, 1942, Bucureşti, Tip. M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1942, 234 p. cu 56 planşe fotografice, statistice şi desene.

Analele Institutului Naţional Zootehnic al României, redactat în limbile română, germana, franceza, italiana), vol. IX, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1943.

Natura, Revistă pentru răspândirea ştiinţei. Apare lunar sub îngrijirea Prof. I. SIMIONESCU şi Prof. O. ONICESCU, an. XXII, Septemvrie 1943, nr. 9, Bucureşti, Editura Oficiul de Librarie, lei 60.

Revista geografică română, an. IV, 1941, fasc. I-II-III, (cu fotografii şi hărţi în afară de text), Bucureşti, Tip. Universul, 1941, 208 p.

Revista geografică română, an. V, 1942, fasc. I-II, Bucureşti, Tip. Universul, 1942, 84 p.

Problema locuinţei:

CARANFIL, Ing. NICOLAE: **Schema unui program naţional pentru construcţii de locuinţe,** extras din Buletinul A.G.I.R., vol. 23, nr. 9-10 şi 11, 1941, Bucureşti, Impr. Naţională. 1942, 22 p.

STĂNCULESCU, Arhitect FLOREA: **Organizarea şi sistematizarea satelor,** Bucureşti, Cartea Românească, 1943, 24 p.

Ministerul Lucrărilor Publice şi al Comunicaţiilor. Colegiul Arhitecţilor din România. Buletin, 1942, Bucureşti, Tip. Informaţia Zilei, S. A. (1942 . 144 p.; din cuprins:

TRAIANESCU, Arhit. Prof. ION: **Specificul românesc în arhitectură.**

ENEȘCU, Arhit. I. D.: **Locuinţele economice la oraşe şi sate.**

ROŞU, Arhit. I. C.: **Probleme de sistematizare şi urbanistică.**

STANCULESCU, Arhit. FLOREA: **Institutul de Cercetări arhitectonice.**

CADRUL BIOLOGIC

A. Volume:

BANU, G.: **Tratat de medicină socială,** vol. I. **Medicina socială ca ştiinţă. Eugenia. Demografia,** Bucureşti , ed. Casa Şcoalelor. 1944, XII + 430 p.

BANU, G.: **Tratat de medicină socială** vol. II. **Maternitatea. Prima vârstă. Medicina şcolară,** Bucureşti, ed. Casa Şcoalelor, 1944. 690 p., lei 800.

CĂLIMAN, VALERIA: **Mama, generatoare de vieaţă românească,** (Astra, Colecţia: Neam şi Familie, I.), Sibiu, ed. Subsecţiei eugenice şi biopolitice a Astrei şi a Institutului de Igienă şi Biopolitică a Universităţii Cluj-Sibiu. 1942. 144 p., lei 100.

DANIÉLOPOLU, D.: **Le système nerveux de la vie végétative, 15-ème Monographie Paraphylaxie et choc paraphylactique. Acétycholinique,** Paris, Masson et Cie éditeurs. 1943, 594 p.

CUPCEA, Dr. S. P.: **Studii eugenice. Ereditate şi mediu. Ce este Eugenia? Examenul prenupţial,** extras din Buletinul Eugenic şi Biopolitic. Institutul de Igienă, Sibiu, Tip. Cartea Românească din Cluj, 1942, 62 p.

GOLOPENŢIA, ANTONIO: **La popolazione dei territori romeni distaccati nel 1940,** Bucarest, 1942, 28 p.

HEBERER, GERHARD: **Die Evolution der Organismen. Ergebnisse und Probleme der Abstammungslehre,** herausgegeben von..., mit 323 Abbildungen in Text, Jena, Gustav Fischer 1943, 774 p.

Indrumător pentru activitatea medicilor şi studenţilor în medicină în mediul rural, Bucureşti, Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale, 1943, 674 p.

IRIMESCU, Dr. S.: **Lupta contra tuberculozei. Perspective de viitor în lumina unei noi legiferări,** Bucureşti, Tip. „Furnica", (1943), 96 p.

KIRIŢESCU, CONSTANTIN: **Palaestrica,** Bucureşti, ed. Casa Şcoalelor, 1940, 480 p., lei 250.

LANDRA, GUIDO: **Il problema della razza in Romania,** Bucarest, Istituto Italo-Romeno di Studi Demografici e Razziali, 1942, 198 p.

MANUILĂ, Dr. SABIN: **Die bevölkerungspolitischen Folgen der Teilung Siebenbürgens,** Bukarest, 1942, 62 p.

MANUILĂ, Dr. SABIN: **Réponse à Monsieur Tibor Eckhardt,** Bucarest, (Les Editions Dacia), 1942, 20 p.

MANUILĂ, Dr. S.: **Analele Institutului Statistic al României,** vol. I, 1942. Bucureşti, Tip. M. O. Imprimeria Naţionala, 1942, 379 pag., lei 1000.

NESTOR, I. M.: **Carnet biotipologic,** alcătuit de..., Seria 1941, 76 p.

PĂCLIŞEANU, Z.: **Per la più grande Ungheria, Come è aumentata la nazione magiara,** Bucarest 1943, 56 p. + 1 tabel.

PĂCLIŞEANU, Z.: **L'art et la manière de faire des Hongrois. Méthodes de recrutement des citoyens magyares,** Bucarest, Les Editions Dacia, 1942, 48 p.

SOMEŞAN, LAURIAN: **Câmpia Tisei ca barieră etnică,** Bucureşti, 1943, 132 p.

Statutul Cooperativei Sanitare „Sănătatea Neamului" cu sediul în oraşul Sibiu, judeţul Sibiu. Sibiu, Tip. Federaţiei Naţionale Coop. de Librărie, 1943, 24 p.

VOINOV, D.: **Simţul orientării. Incercare de Fiziologie comparată,** Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Şt., Seria III, Tom. XVII, Mem. 10, Bucureşti, Tip. M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1942, 34 p., lei 60.

B. **Publicaţii periodice:**

Archiv für Anthropologievölkerforschung und Kolonialen Kulturwandel, herausgegeben von RICHARD, THURNWALD, DIEDRICH, WESTERMANN und WILHELM MUEHLMANN, Neue Folge, Bd. XXV, (Der ganzen Reihe LIII Bd.), zweites und drittes Heft, zugleich Festgabe für Richard Thurnwald, redigiert von Wilhelm Mühlmann, Berlin, Druck u. Verlag Friedr. Vieweg & Sohn, Braunschweig, p. 65-182.

Bulletin de l'Académie de Médicine de Roumanie, publié par MM. les Professeurs D. DANIÉLOPOLU, M. CIUCĂ, I. IACOBOVICI et D. MANOLESCO, VII-ème année, no. 3-4, Tome XII, Paris, Masson et C-ie éditeurs, 4 + 179-374 p.; VIII-ème année, no. 1-2, Tome XIII, Bucureşti, Tip. Cultura, 1943.

Buletin Eugenic şi Biopolitic, Sibiu, ed. Astra şi Institutul de Igienă şi Biopolitică, vol. XIII, 1942, nr. 1-4, 144 p., lei 100; din cuprins:

FĂCĂOARU, I.: **Rezultatul unor cercetări antropologice din Transnistria,** pp. 141-142.

MOLDOVAN, I: **Neamul,** pp. 1-8.

VORNICA, G.: **Naţionalismul biopolitic al lui Eminescu,** pp. 68-82.

Acelaşi buletin, vol. XIII, 1942. nr. 5-8, pp. 145-276, lei 100; din cuprins:

ILEA, T.: **Ancheta preliminară organizării plăşii sanitare,** pp. 264-275.

MOLDOVAN, I.: **Despre legile vieţii,** pp. 145-158.

RÂMNEANŢU, P.: **Metoda şi tehnica înregistrărilor biologice,** pp. 230-239.

STOICHIŢIA, I.: **Utilizarea învăţătoarelor de igienă şi gospodărie pentru acţiunea de medicină preventivă din mediul rural,** pp. 159-175.

Acelaşi buletin, vol. XIV, 1943. nr. 1-2, 72 p., lei 120; din cuprins:

CUPCEA, S. P.: **Ocrotirea familiei,** pp. 20-43.

MOLDOVAN, I.: **Statul etnic,** pp. 1-19.

Acelaşi buletin, vol. XIV, 1943, nr. 3-4, pp. 73-136, lei 120; din cuprins:

MANUILĂ, V.: **Asistenţa socială**, pp. 88-94.

MOLDOVAN, I.: **Instituţii sanitare şi de ocrotire**, pp. 73-87.

Acelaşi buletin, vol. XIV, 1943, nr. 5-6, pp. 137-204, lei 120; din cuprins:

MOLDOVAN, I.: **Igiena Neamului**, pp. 137-151.

RADU, C.: **Structura familiei româneşti**, pp. 171-185.

RÂMNEANŢU, P.: **Frecvenţa grupelor de sânge la Românii din Valea Arieşului şi a Ierii**, pp. 194-196.

Idem: **Despre activitatea plăşilor sanitare model Lipova, Timiş şi Ineu-Arad**, pp. 197-201.

Acelaşi buletin, vol. XIV, 1943, nr. 7-8, pp. 205-268, lei 120; din cuprins:

COSMA, I.: **Calificarea medicilor sanitari**, pp. 237-247.

CUPCEA, S. P.: **Din metodologia geneticei umane**, pp. 247-262.

RÂMNEANŢU, P.: **Inrudirea de sânge**, pp. 220-237.

Acelaşi buletin, vol. XIV, 1943, nr. 9-10, pp. 269-352, lei 120; din cuprins:

CUPCEA, S. P.: **Ereditatea şi mediul în determinarea caracterelor somatice şi mintale**, pp. 324-349.

FĂCĂOARU, I.: **Valoarea bio-rasială a naţiunilor europene şi a provinciilor româneşti**, pp. 278-310.

MOLDOVAN, I.: **Ocrotire-asistenţă socială**, pp. 269-278.

RÂMNEANŢU, P.: **Despre diatezele constituţionale şi frecvenţa lor la noi**, pp. 311-323.

Buletinul Muncii, Partea I. Publicaţie oficiala a Ministerului Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, an. XXII, vol. II, Iulie-Dec. 1942, Bucureşti, Tip. „Informaţia zilei", 1942, 716 p., lei 300.

Mişcarea medicală română — Acta medica romana, Revistă cu apariţie lunară de medicină şi chirurgie generală, an. XVI, nr. 7-8, Iulie-August 1943, pp. 363-474 + 39-54. Craiova, Scrisul Românesc, 1943; din cuprins:

CÂNCIULESCU, M.: **Problema medicală, socială şi economică a combaterii tuberculozei în România** (partea II), pp. 363-366.

POCREAN, Dr. E.: **Metode de eugenie aplicabile în Banat**, în **Revista Institutului Social Banat-Crişana**, an. XI, Ian-April. 1943, Timişoara, pp. 137-142.

Raport asupra activităţii Institutului de seruri şi vaccinuri „Dr. I. Cantacuzino" pe anul Aprilie 1941—Aprilie 1942, Bucureşti, Tip. Cultura, 1942, 60 p.

Revista de Igienă Socială, director Dr. G. BANU, an. XII, nr. 1-2, Ian.-Febr. 1942, 64 p., Bucureşti, Tip. Marvan, lei 80; din cuprins:

PAVEL, I., E. CREANGĂ şi P. SGANDAR: **Frecvenţa sifilisului ignorat. Pentru standardizarea unui tratament antisifilitic minimal**, pp. 3-9.

VOINA, A.: **Venerologia socială**, pp. 10-21.

Aceeaşi revistă, an. XII, nr. 3-6, Mart.-Iunie 1942, Bucureşti, Tip. Luceafarul, pp. 67-124, lei 100; din cuprins:

BOGDANOVICI, T.: **Schiţă de program minimal al mijloacelor pentru combaterea tuberculozei**, pp. 86-94.

TĂTĂRANU, I. şi SMARANDA BOTEZ: **Activitatea medico-socială a Centrului de sănătate Ghergel, în perioada 1935-1940 incl.**, pp. 67-85.

Aceeaşi revistă, an. XII, nr. 7-9, Iulie-Sept. 1942, Bucureşti, Tip. Luceafărul, pp. 127-200; din cuprins:

BANU, G.: **Orientări actuale de medicină socială în România**, pp. 127-135.

BANU, G.: **Organizarea medicinei Asigurărilor sociale din România: asistenţa medicală a diverselor boli**, pp. 136-165.

Aceeaşi revistă, an. XII, nr. 10-12, Oct.-Dec., 1942, Bucureşti, pp. 202-316, lei 100; din cuprins:

BANU, G.: **Ştiinţa medicinei sociale**, pp. 203-222.

BANU, G.: **Asistenţa medicală a bolilor sociale, în Asigurările sociale**, pp. 223-253.

DRĂGĂNESCU, S.: **Problema socială a epilepsiei**, pp. 254-260.

Aceeaşi revistă, an. XIII, nr. 1-3, Ian.-Mart. 1943, Bucureşti, Tip. Luceafărul, 96 p., lei 100; din cuprins:

BANU, Dr. G.: **Asistenţa medicală a tumorilor maligne, bolilor de metabolism, reumatismului, cardiopatiilor şi afecţiunilor stomatologice, în Asigurările sociale**, pp. 3-46.

CIOCÂRLAN, I.: **Mortalitatea după cauze în Municipiul Bucureşti în deceniul 1930-1939**, pp. 47-62.

Aceeaşi revistă, an. XIII, nr. 4-6, April.-Iun. 1943, Bucureşti, Tip. Luceafărul. pp. 99-178, lei 100; din cuprins:

BANU, G.: **Organizarea medicinei Asigurărilor sociale din România**, pp. 99-132.

DANIEL, C. şi L. IONESCU: **Contribuţiuni la studiul etiologiei alcoolismului la femei**, pp. 133-144.

RÂMNEANŢU, P.: **Problemele etno-biopolitice ale Transilvaniei, în Transilvania**, revistă lunară de cultură. organ al Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român (Astra), an. 74, Mai 1943, nr. 5, Sibiu, pp. 325-348.

MIHĂILESCU, VINTILĂ: **Românii din Transilvania, în Transilvania**, an. 74, Sept.-Oct. 1943, nr. 9-10, pp. 637-650.

CADRUL ISTORIC

A. Volume:

BĂNESCU, N.: **Un problème d'histoire médiévale: création et caractère du second empire bulgare (1185)**, Bucureşti, Cartea Românească. Institut Roumain d'Études Byzantines), (1943), 94 p.

BRĂTIANU, G.: **Un enigma e un miracolo storico: il popolo romeno**, Bucarest, 1942, 210 p. + 2 hărţi.

BRĂTIANU, G. I.: **Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain**, Bucarest, 1942, 2-ème éd., 226 p. + 2 hărţi.

BRĂTIANU, G. I.: **Ein Rätzel und ein Wunder der Geschichte: das rumänische Volk**, Bukarest, 1942, 240 p. + 2 hărţi.

BRĂTIANU, G. I.: **Théorie et réalité de l'histoire hongroise. À propos de quelques ouvrages récents**, Bucarest, Institut des Sciences Morales et Politiques, 1940, 52 p.

BRĂTIANU, G. I.: **Teorie e realità della storia ungherese. A proposito di alcuni recenti lavori**, Bucarest, Istituto delle Scienze Morali e Politiche, 1940, 54 p.

BRĂTIANU, G. I.: **Theorie und Wirklichkeit der ungarischen Geschichte**, Bukarest, Dacia, 1942, 2-te Auflage, 60 p.

BRĂTIANU, G. I.: **Roumanie et Hongrie. Considérations démographiques et économiques**, Bucarest, Les éditions Dacia, 1942, 2-ème éd. 14 p.

BRĂTIANU, G. I.: **Rumänien und Ungarn. Volksstatistische und wirtschaftliche Betrachtungen**, Bukarest, 1942, 2-te Auflage, 14 p. + 2 tabele.

BRĂTIANU, G. I.: **La Moldavia e le sue frontiere storiche**, Bucarest, Dacia, seconda ed., 1942, 50 p. + 1 hartă.

BRĂTIANU, G. I.: **Die Moldau und ihre historischen Grenzen**, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1941, 2-te Auflage, 54 p. + 1 hartă.

BRĂTIANU, G. I.: **Nicolae Iorga, apărător al drepturilor româneşti**, Institutul de Istorie Universală „N. Iorga", Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1943, 23 p.

BRĂTIANU, G. I.: **La Bessarabie. Droits nationaux et historiques** (Bibliothèque d'Histoire Contemporaine), Bucarest, Institut d'Histoire Universelle „N. Iorga", 1943, 228 p.

CIORĂNESCU, ALEXANDRO: **La tradizione storica e le origini del popolo romeno**, Bucarest, 1942, 48 p.

CIORĂNESCU, ALEXANDRU: **Die geschichtliche Überlieferung und der Ursprung des rumänischen Volkes**, Bukarest, 1942, 56 p.

DAICOVICI, C.: **Siebenbürgen im Altertum**, Bukarest 1943, 246 p.

DAICOVICI, C.: **La Transilvania nell' antichità**, Bucarest, 1943, 224 p.

DRAGOMIR, SILVIU: **Die siebenbürgische Frage (Gerechtigkeit für Siebenbürgen)**, Bukarest, Die Dacia-Bücher, Kleine Schriften, 1941, 24 p. + 1 tabel.

FRUNZĂ, Dr. ION: **Bessarabien. Rumänische Rechte und Leistungen**, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1941, 90 p. + 1 hartă.

GIURESCU, CONSTANTIN C.: **Istoria Românilor, vol. III. Partea I. Dela moartea lui Mihai Viteazul până la sfârşitul epocei fanariote, 1601-1821.** Cu 143 figuri în text şi 7 harţi, în afară de text, Bucureşti, edit. Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1942, 446 p.

GIURESCU, CONSTANTIN C.: **Die europeische Rolle des rumänischen Volkes (Das rumänische Volk in der Welt)**, Bukarest, Die Dacia-Bücher, Kleine Schriften, 1941, 26 p.

GIURESCU, CONSTANTIN C.: **Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până la moartea Regelui Ferdinand I. Cu 196 ilustraţii în text şi 14 hărţi afară din text.** Bucureşti, Tip. Cugetarea, 1943, 544 p., lei 650.

GRECU, VASILE: **Invăţăturile lui Neagoe Basarab, Domnul Ţării Româneşti (1512-1521), Versiunea grecească editată şi însoţită de o introducere şi traducere în româneşte.** (Academia Română, Studii şi Cercetări, 60), Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1942, 244 p. + XVI planşe în afara textului.

LACEA, CONSTANTIN: **Contribuţii la cunoaşterea trecutului şi educaţiei vechilor negustori şi meseriaşi braşoveni**, extras din revista Observatorul Social-economic, nr. 5, Sept.-Oct. 1943, Braşov, ed. Dacia Traiană, 1943, 18 p.

LUPAŞ, I.: **La Transylvanie, coeur de la vie roumaine**, Bucarest, Les Éditions Dacia, 1942, 18 p.

MACREA, MICHELE: **La vita romana in Transilvania** (Amicizia Italo-Romena. Biblioteca informativă), Bucureşti, ed. Dacia, 1943, 60 p.

METEŞ, ŞTEFAN: **Contribuţii la spiritul populaţiei din Transilvania în trecut, II. Boerii ostaşi din Ţara Oltului în veacul al XVIII-lea după conscripţia din 1744,** Analele Academiei Române. Mem. Secţ. Ist. Seria III. Tom. XXIV Mem. 10, Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1942, 36 p., lei 40.

NISTOR, I.: **Antwort an die ukrainische Denkschrift**, Bukarest, Luceafărul, 1942, 20 p.

NISTOR, Dr. ION I.: **Die Herkunft der im rumänischen Bodenraum ansässigen Ukrainer**, Bukarest, Lupta, 1943, 57 p.

PANAITESCU, P. N.: **Răbojul în istoria Transilvaniei**, extras din Revista Istorică Română, vol. VIII, 1938, Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1939, 24 p.

PAPACOSTEA, V.: **Les deux Hongries**, (Revue Historique du Sud-Est Européen, XVIII. Institut d'Histoire Universelle „N. Iorga"), Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţională, 1942, pp. 157-174.

PAPACOSTEA, VICTOR: **Un observator prusian în Ţările Române acum un veac**, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţională, 1942, 100 p.

PROCOPOVICI, AL.: **25 ani dela unirea Bucovinei**, extras din Dacia Traiană, 1943, 16 p.

B. Publicaţii periodice:

BORZA, AL: **Cetăţile romane dela Tibiscum şi Sarmisegetuza**, în Revista Institutului Social Banat-Crişana, an. XI, Mai-Iunie 1943, Timişoara, pp. 209-220.

MOTOGNA, VICTOR: **Contribuţii la istoria Românilor bănăţeni în Evul-Mediu. Districtele româneşti**, în Revista Institutului Social Banat-Crişana, an. XI, Iul.-Aug. 1943. Timişoara, pp. 3-30.

MOTOGNA, VICTOR: **Banatul românesc în epoca migraţiunii popoarelor barbare (271-1300)**

în Revista Institutului Social Banat - Crişana, Buletin Istoric, an. XI, Iul.-Aug. 1943, Timişoara, pp. 31-67.

NEGRU, ION: **Contribuţie la cunoaşterea Banatului. Jurnalul de călătorie din 1773 al Impăratului Iosif al II-lea, în Revista Institutului Social Banat-Crişana,** Buletin Istoric, an. XI, Iul.-Aug. 1943, pp. 69-110.

Revue Historique du Sud-Est Européen, fondée par N. Iorga, directeur G. I. Brătianu, XIX, 1, 1942, avec 8 planches photographiques, Bucarest, M. O. Imprimeria Naţională, 1943, 288 p.

Revista istorică română, organ al Institutului de Istorie Naţională din Bucureşti, Director C. C. Giurescu, MCMXLI-II, vol. XI-XII, 578 p., cu 23 planşe fotografice, 3 tabele genealogice şi 3 hărţi în afară de text, Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1943, lei 600; an. 1943, vol XIII, fasc. II, Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1943, 108 p.

CADRUL PSIHIC

A. **Volume:**

MĂRGINEANU, NICOLAE: **Psihotehnica în marea industrie,** Sibiu, ed. Institutului Psihotehnic din Cluj, 1942, 140 p., lei 200.

MĂRGINEANU, NICOLAE: **Psihotehnica,** Sibiu, ed. Institutului Psihotehnic din Cluj la Sibiu, 1943, XIV + 516 p., lei 1000.

MARICA, GEORGE M.: **Conducerea la copii, Studiu psihosociologic, în Studii şi Cercetări Psihologice,** publicate de Institutul de Psihologie al Universităţii din Cluj la Sibiu. Director: Prof. F. ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ, nr. 30, Sibiu, Tip. Cartea Românească din Cluj, 1942, 216 p., lei 300.

PREDA, Dr. GHEORGHE: **Mama şi copilul. (Priviţi sub raport sufletesc),** Bibl. Astra, nr. 25, Sibiu, ed. Asociaţiunii, 1942, 100 p., lei 120.

B. **Publicaţiuni periodice:**

Revista pe Psihologie, Director Prof. FL. ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ, Sibiu, ed. Institutului de Psihologie al Universităţii, vol. IV, 1941, nr. 1, Ian.-Mart., 118 p., lei 80; din cuprins:

BOLOGA, LUCIAN: **Conducătorul de clasă,** pp. 1-18.

Aceeaşi revistă, vol. IV, 1941, nr. 2, April-Iun., pp. 121-220, lei 80; din cuprins:

BARBU, ZEVEDEI: **Cauzalitatea fenomenelor psihice,** pp. 121-143.

MĂRGINEANU, NICOLAE: **Monografia psihologică a profesiunii,** pp. 176-199.

ROŞCA, ALEXANDRU: **Orientarea profesională,** pp. 144-175.

Aceeaşi revistă, vol. IV, 1941, nr. 3, Iulie-Sept., 221-332 p.; din cuprins:

MĂRGINEANU, NICOLAE: **Selecţia profesională în marea industrie,** pp. 221-247.

RĂDULESCU, NICOLAE: **Raportul dintre superstiţii şi atitudini sociale,** pp. 302-310.

Aceeaşi revistă, vol. IV, 1941, nr. 4, Oct.-Dec., pp. 333-436; din cuprins:

CHIRCEV, ANATOLE: **Influenţa profesiunii părinţilor şi a mediului rural-urban asupra atitudinilor sociale la elevi şi studenţi,** pp. 333-344.

MĂRGINEANU, NICOLAE: **Distribuţia profesională în marea industrie,** pp. 365-378.

ONIŢIU, FL. şi N. MĂRGINEANU: **Selecţia profesională a muncitorilor,** pp. 379-384.

Aceeaşi revistă, vol. V, 1942, nr. 1, Ianuar-Mart., 124 p., lei 120; din cuprins:

MĂRGINEANU, N.: **Organizarea ştiinţifică a ucenicieі,** pp. 47-83.

TUDORANU, DIMITRIE: **Studiul vieţii studenţeşti,** pp. 84-102.

Aceeaşi revistă, vol. V, 1942, nr. 2, Aprilie-Iunie, pp. 124-244, lei 120; din cuprins:

MĂRGINEANU, NICOLAE: **Raţionalizarea direcţiei personalului în marea industrie,** pp. 108-156.

PETEANU, MIHAIL: **Oficiile de orientare profesională din Transilvania,** pp. 179-211.

Aceeaşi revistă, vol. V, 1942, nr. 3, Iulie-Sept., pp. 245-338, lei 120; din cuprins:

BARBU, ZEVEDEI: **Problema psihologică a morţii**, pp. 245-258.

TOSA, LUDOVICA: **Metoda observaţiei directe şi cantitative aplicată la studiul jocului de copii**, pp. 275-279.

Aceeaşi revistă, vol. V, 1942, nr. 4, Oct.-Dec., pp. 341-444, lei 120; din cuprins:

MARICA, GEORGE Em.: **Incercare de definiţie a satului**, pp. 341-378.

MĂRGINEANU, NICOLAE: **Necesitatea selecţiei şi orientării profesionale**, pp. 396-419.

Aceeaşi revistă, vol. VI, 1943, nr. 1, Ian.-Mart., 120 p., lei 120; din cuprins:

MĂRGINEANU, NICOLAE: **Cunoaşterea persoanei umane**, p. 1-52.

PÂRVU, N.: **Cunoaşterea oamenilor după faţă**, pp. 88-106.

Aceeaşi revistă, vol. VI, nr. 2, April.-Iun. 1943, pp. 121-240, lei 120; din cuprins:

BOLOGA, LUCIAN: **Elevul conducător**, pp. 179-225.

MĂRGINEANU, NICOLAE: **Organizarea ştiinţifică a muncii**, pp. 121-178.

Aceeaşi revistă, vol. VI, 1943, nr. 3, Iulie-Sept., pp. 241-326, lei 120; din cuprins:

BOLOGA, LUCIAN: **Conducătorul tineretului în epoca pubertăţii şi a adolescenţei**, pp. 241-290.

CADRUL PSIHIC — PERSONALITĂŢI

CODRU-DRĂGUŞANU, I.: **Peregrinul transilvan, 1835-1844**, ed. îngrijită de ŞERBAN CIOCULESCU, Bucureşti, ed. Cugetarea, 1942, 248 p., lei 200.

IORDAN, IORGU: **Nicolae Drăganu, 1884-1939**, Bucureşti, Institutul de Linguistică Româna. Seria I. Mem. 1, 1942, 16 p. lei 50.

PETROVICI, I.: **Momente solemne**, Ediţie întregită, Bucureşti, edit. Casa Şcoalelor, 1943, 178 p., lei 150.

CIOCULESCU, ŞERBAN: **Un mare nedreptăţit: Ion Codru Drăguşanu, în Revista Fundaţiilor Regale**, an. VIII, 1 Fevr. 1941, nr. 2, pp. 416-425.

COMARNESCU, PETRU: **Călătoriile pentru cunoaştere ale lui Dinicu Golescu şi Codru-Drăguşanu, în Revista Fundaţiilor Regale**, an. X, 1 Mai 1943, nr. 5, pp. 393-409.

RĂDULESCU, ANDREI: **Mihail Kogălniceanu.** Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Ist. Seria III, Tom. XXIV, Mem. 2, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1942, 52 p.

VIANU, TUDOR: **Gheorghe Petraşcu**, Bucureşti, Arta, cu 1 gravură în original, 16 reproduceri, 16 planşe, XII p., 1943.

CORNEANU, Dr. C.: **Mihail Gaşpar**, în Revista Banatului, an. IX, nr. 7-9, 1943, pp. 1-20.

PETEANU, Dr. A. E.: **Profesor Dr. Valeriu Branisce, în Revista Institutului Social Banat-Crişana**, an. XI, 1943, Sept.-Oct., pp. 381-388.

ŞORA, M.: **Prota Gaşpar**, în Revista Banatului, an. IX, nr. 7-9, 1943, Timişoara, pp. 34-36.

HANEŞ, V. V.: **Un mare luptător bănăţean: Eftimie Murgu**, în rev. **Timocul**, an. X, 1943, caetul 2-3, pp. 12-16.

IORDAN, AL.: **Doctor Petru Beron şi primul bucovar bulgar**, în **Timocul**, an. X, caetul 2-3, 1943, pp. 17-28.

MANIFESTĂRI SPIRITUALE

A. Volume:

ALEXANDRU, TIBERIU: **Muzica populară bănăţeană. Notă monografică**, Bucureşti, edit. Cercului Bănăţenilor, 82 p., lei 120.

BAGDASAR, N., VIRGIL BOGDAN, C. NARLY: **Antologie filosofică. Filosofi străini**, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1943, 16 + 574 p., lei 200.

BIROU, VIRGIL: **Crucile de piatră de pe valea Caraşului**, cu 80 clişee originale făcute de autor. Institutul Social Banat-Crişana, Arta poporală bănăţeană, Timişoara, Tip. Coop. Naţională, 1941, 64 p., lei 150.

BOETHIUS: **Mângâierile filosofiei. Traducere şi note de David Popescu**, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1943, 166 p., lei 150.

BUCUŢA, EMANOIL: **Pietre de vad**, vol. III, Bucureşti, ed. Casa Şcoalelor şi a Culturii Poporului, 1943, 496 p., lei 250.

CARTOJAN, N.: **Istoria literaturii române vechi, vol. II. Dela Matei Basarab şi Vasile Lupu până la Şerban Cantacuzino şi Dimitrie Cantemir**, Bucureşti, ed. Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1942, 180 p.

DECUSEARĂ, E. C.: **Elemente de statistică Partea I. Statistica teoretică şi aplicată.** Institutul Central de Statistică, Director Dr. Sabin Manuilă, Biblioteca statistică nr. 6, Bucureşti, ed. Institutului Central de Statistică, 1943, 384 p., lei 700.

DUMITRIU, ANTON: **Logica polivalentă**, Bucureşti, ed. Vieaţa Literară, 1943, 182 p., lei 250.

DUMITRIU, ANTON: **Orient şi Occident**, Bucureşti 1943, 199 p.

FOCŞA, GH.: **Le village roumain pendant les fêtes religieuses d'hiver**, Bucureşti, Soc. Naţională Dacia Traiană, 1943, 44 p., extrait de Zalmoxis, 3, 1940-1942.

GROFŞOREANU, Dr. C.: **Fără formă şi fără formalism**, Publicaţiile Institutului Social Banat-Crişana, Timişoara, 1942, lei 150.

HARTMANN, NICOLAI: Systematische Philosophie, herausgegeben von..., Stutgart u. Berlin, W. Kohlhammer Verlag, 1942, 647 p.

HERESCU, N. I.: **Bibliographie de la littérature latine**, Paris, Société d'édition Les Belles Lettres, 1943, 18-426 p., Collection de Bibliographies Classiques.

Index de cuvinte ce vor figura în Enciclopedia Universul, Bucureşti, ed. Universul, 123 pagini.

IONESCU, ŞERBAN: **Aspectul social al ortodoxismului**, Bucureşti, Tip. Cărţilor Bisericeşti, 1942, 28 p.

IONICĂ, ION I.: **Dealu Mohului. Ceremonia agrară a cununii în Ţara Oltului** (cu 10 hărţi în text şi 32 planşe fotografice în afară de text), Bucureşti, Tip. Bucovina, 1943, 14 + 352 p. + 32 planşe.

IORDAN, IORGU: **Note de lexicologie română**, extras din Buletinul Institutului de Filologie Română, Iaşi, vol. 7-8, 1940-41. Iaşi, Tip. Al. Terek, 1942, 72 p.

IORDAN, IORGU: **O disciplină lingvistică noua: fonologia**, extras din Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Lit. Seria III, Tom. XI, Mem. 7, Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1942, 26 p., lei 50.

IROAIE, PETRU: **Vita e poesia popolare romena**, Bucarest, Edizione Dacia, 1943, 360 p.

KANT, I.: **Ideea unei istorii universale. Ce este „luminarea"? Inceputul istoriei omenirii. Spre pacea eternă.** Trad. cu un studiu introductiv de TRAIAN BRĂILEANU, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1943, 174 p., lei 150.

Revista Fundaţiilor Regale, an. VIII, 1 Febr. 1941, nr. 2, pp. 243-480. Bucureşti, Tip. M. O. şi Imprimeriile Statului, 1941, lei 30;

Din articole:

BASIL, MUNTEANU: **Metoda şi personalitatea în studiul literaturii**, pp. 277-304.

Note:

Cuvântarea despre Nicolae Iorga a Profesorului C. Rădulescu-Motru, la Academia Româna, în ziua înmormântarii, pp. 468-469.

Mergeţi şi propovăduiţi..., Mitropolia Olteniei în opera misionară din Transnistria, Craiova, Tip. Sfintei Mitropolii, 1943, 240 p. + 4 planşe fotografice şi o schema statistica în afară de text.

NARLY, C.: **Metode de educaţie**, Bucureşti ed. Casa Şcoalelor şi a Culturii Poporului, 1943, 268 p., lei 250.

NEGULESCU, P. P.: **Istoria filosofiei contemporane, vol. II. Idealismul german postkantian.** Academia Română, Studii şi Cercetari, LIX, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1942, 520 p., lei 300.

Revista Institutului Social Banat-Crişana, Director Dr. C. Grofşorean. Apare bilunar, numa-

dublu, an. XI, Sept.-Oct. 1943, pp. 377-552. Buletin Sociologic, Timişoara, Tip. G. Matheiu, 1943, lei. 150.

Studii:

Dr. E. BOTIŞ: **Memoriu asupra necesitaţii înfiinţării unei Universităţi la Timişoara,** pp. 377-380.

Păr. MELENTIE SORA: **Vieaţa religioasă şi morală în comuna Chaba-Bistra, pp.** 419-441.

Prof. Dr. I. BELU: **Premise pentru o nouă etică românească, pp.** 442-456.

Dr. C. Grofşoreanu: **Mişcările Culturale în Sud-Estul european,** pp. 473-505.

Insemnări şi Recenzii: pp. 506-552.

Ortodoxia, vol. I. (Conferinţe publicate de Facultatea de Teologie din Bucureşti), Bucureşti Tip. Cărţilor Bisericeşti, 1942, 204 p.

PAVELESCU, GH.: **Pasărea suflet. Contribuţii pentru cunoaşterea cultului morţilor în Transilvania,** din **Anuarul Arhivei de Folklor al Academiei Române,** vol. VI, publicat de ION MUŞLEA, Bucureşti, edit. M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1942, 10 p.

POPA, ATANASIE: **Biserici de lemn din Transilvania (I. Arhitectură, plan, stil),** Timişoara Tip. Gh. Matheiu, 1942, 22 p. + 22 figuri.

POPESCU, Preot NICULAE M.: **Preoţi de mir adormiţi în Domnul, Doctrina şi vieaţa,** (Secţia de popularizare), Bucureşti, Tip. Cărţilor Bisericeşti, 1942, 224 p.

RADULESCU-MOTRU, C.: **Lecţii de logică. Logica genetică. Metodologia. Teoria cunoştinţei.** Bucureşti, ed. Casei Şcoalelor şi a Culturii Poporului, 1943, 268 p., lei 300.

ROSETTI, A.: **Geschichte der rumänischen Sprache. Allgemeine Begriffe,** Bukarest, 1943, 118 p.

ROSETTI, A.: **Storia della lingua romena. Nozioni generali,** Bucarest, 1943, 110 p.

ROSETTI, AL.: **Istoria limbii române. Noţiuni generale,** Bucureşti, Tip. Universul, 1942, 96 p., lei 100.

ROSETTI, AL.: **Le mot. Esquisse d'une théorie générale.** Copenhague, Einer Munksgaard, şi Bucureşti, Institutul de Lingvistică Româna, 1943, 52 p., 4 cor. dan.

ROSETTI, AL.: **Gramatica limbii române,** Bucureşti, Tip. Universul, 1943. 246 p., lei 250.

ROŞCA. ALEXANDRU: **Selecţia valorilor,** Sibiu, ed. Secţiei Biopolitice a Astrei, 1943, 110 p., lei 150.

Seceriş în ogorul bisericei Oltene. Trei ani de activitate în Mitropolia Olteniei, Craiova, Tip. Sf. Mitropolii a Olteniei, 1943, 24 p.

SEIDEL, EUGEN: **Fonologia şi problemele ei actuale,** Societatea Română de Lingvistica, Seria I, Mem. 2, Bucureşti, Institutul de Lingvistică Română. 1942, 76 p., lei 100.

URSU, Dr. NICOLAE: **Contribuţiuni muzicale la o monografie a comunei Măguri, judeţul** Cluj, Timişoara, ed. Regionalei Bănăţene a Astrei, 1940, 72 p.

URSU, NICOLAE: **Indreptar pentru culegerea cânteeelor populare, cu bibliografie asupra folklorului muzical românesc.** Extras din Revista Institutului Social Banat-Crişana, 1942. 23 p.

ZAMFIRESCU, ION: **Orizonturi filosofice. Idei, oameni, probleme de cultură.** Bucureşti. ed. Casei Şcoalelor, 1942, 270 p., lei 150.

B. Publicaţii periodice:

Anuarul Mitropoliei Olteniei, Vieaţa bisericească în Oltenia, Sf. Mitropolie a Olteniei Râmnicului şi Severinului, Craiova, Tip. Sf. Mitropolii a Olteniei, Râmnicului şi Severinului, 1941, 904 + 5 harţi şi 4 planşe.

Al doilea an de activitate, 1941-1942. Extras din revista Renaşterea a Sf. Mitropolii a Olteniei, Râmnicului şi Severinului, Craiova, Tip. Sf. Mitropolii a Olteniei, 1942, 12 p.

Bulletin linguistique, publié, par A. ROSETTI IX, 1941, Copenhaga, Einar, Munksgaard, Bucureşti, Institut. de Lingvistică Română, 122 + 20 p., 8 cor. dan.

Idem. X, 1942, Index des tomes VI-X, 218 + 16 p., 8 cor. dan.

Insemnări creştine, Revistă de orientări pastorale şi misionare, Episcopul TIT SIMEDREA al Hotinului. Câteva preţuiri şi înfăţişări ale lucrării sale, an. II, nr. 9-10, Sept.-Oct. 1939, Bălţi, ed. Revistei Insemnări Creştine, IV + 158 p.

Revista Banatului, an. IX, nr. 1-3, 1943, Timișoara, Institutul de Arte Grafice G. Mathei, 52 p., lei 60; din cuprins:

SERGESCU, PETRE: **Despre valoarea etică a ştiinţei. (Lecţie de deschidere)**, pp. 1-15.

Aceeaşi revistă, an. IX, 1943, nr. 4-6. 76 p., lei 60; din cuprins:

BIRAESCU, TRAIAN: **Toponimie şi geopolitică**, pp. 11-14.

BRANCOVICI, E. M.: **Poate fi colectivitatea un scop?** pp. 15-23.

Simetria, Caete de artă şi critică, IV, Iarna, MXMXLI. Idem MCMXLII, București, Cartea Românească, 1942, 214 p.; din cuprins:

COTESCU, MARICA: **Ruralism şi disciplina monografiei sociologice**, pp. 65-71.

Renaşterea, Revistă de Cultură Creştină şi Vieaţă Bisericească Ortodoxă. Organul Societații Preoțești „Renașterea" din Mitropolia Olteniei, an. XXI, Decembrie, nr. 12. 1942, pp. 669-732, Craiova, Tip. Sfintei Mitropolii a Olteniei, 1942.

Aceeaşi revistă, an. XXII, Iulie-August, nr. 7-8, 1943. pp. 349-428. Craiova, Tip. Sfintei Mitropolii a Olteniei, 1943.

Revista Fundaţiilor Regale, an. VIII, 1 Februarie 1941, nr. 2, pp. 243-480. București. Tip. Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. 1941. lei 30; din articole:

BASIL MUNTEANU: **Metoda şi personalitatea** în studiul literaturii, pp. 277-304.

Note:

Cuvântarea despre Nicolae Iorga a Profesorului C. Rădulescu-Motru, la Academia Română, în ziua înmormântării, pp. 468-469.

Revista Institutului Social Banat-Crişana, Director Dr. C. Grofșorean. Apare bilunar, număr dublu, an. XI, Sept.-Oct. 1943, pp. 377-552. Buletinul Sociologie. Timișoara, Tip. G. Matheiu, 1943, lei 150.

Studii:

Dr. E. BOTIŞ: **Memoriu asupra necesitaţii înfiinţarii unei Universităţi la Timişoara**, pp. 377-380.

Păr. MELENTIE SORA: **Vieaţa religioasă şi morală în comuna Ohaba-Bistra**, pp. 419-441.

Prof. Dr. I. BELU: **Premise pentru o nouă etică românească**, pp. 442-456.

Dr. C. GROFŞOREAN: **Mişcarile Culturale în Sud-Estul european**, pp. 473-505.

Insemnari și Recenzii: pp. 506-552.

MANIFESTĂRI ECONOMICE

A. Volume:

ANDRONESCU. Dott. DEMETRIO: **Cereali romeni (Richezze romene)**, Bucarest, 1942, 34 p. + 5 planșe și 7 harți.

ANTIPA, GR.: **Die Donau. Ihre politische und wirtschaftliche Bedeutung im Leben des rumänischen Volkes**, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1941, 86 p. + 1 harta.

ANTIPA, GR.: **Insemnătatea politică şi economică a Dunării în vieaţa poporului român**, Bucureşti, Cartea Românesca, 1940, 40 p.

ANTIPA. GR.: **Valorificarea stufăriilor Deltei Dunării**, Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Ştiinţif. Seria III. Tom. XVIII, Mem. 1, București, M. O. și Imprimeria Statului, 1942, 20 p.

CELARIANU, M.: **Die Front der Arbeit. Rumänien im Krieg**, Bucarest, Die Dacia-Bücher 1942, 32 p.

CELARIANU, M.: **L'organizzazione del lavoro romeno. La Romania in guerra**, Bucarest, Edizioni Dacia, 1942, 24 p.

CELARIANU, M.: **L'organisation du travail. La Roumanie dans la guerre**, Bucarest, Les Editions Dacia, 1942, 30 p. + 4 planșe.

CONSTANTINESCU, MITIȚĂ: **Politica economică aplicată, vol. I. Schimburi, monetă, prețuri. Vol. II. Agricultură, economie rurală, cooperație** cu 10 grafice și 2 harți . **Vol. III. Producție, muncă, comerț, credit** (cu 15 grafice), București, edit. Tiparul Românesc, 1943, vol. I, 406 p.; vol. II, 372 p.; vol. III, 420 p., lei 5.000 3 vol.

CORNĂȚEANU, N.: **L'organisation de l'agriculture roumaine en temps de guerre. La Roumanie et la guerre,** Bucarest, Les Editions Dacia, 1943, 62 p.

CORNĂȚEANU, N.: **L'organizzazione dell' agricultura. La Romania in guerra,** Bucarest, 1942, 66 p.

CRISTUREANU, T.: **Despre planificare socială și economică,** București, Tip. Luceafarul, 1943, 46 p., lei 260.

DIAMANDESCU, I.: **Der Einsatz der Finanzen. Rumänien im Krieg,** Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1942, 14 p.

DIAMANDESCU. I.: **Lo sforzo finanziario. La Romania in guerra,** Bucarest, Dacia, 1942, 14 p.

DOBROVICI, G. M.: **Evoluția economică și financiară a Românici în perioada 1934-1943,** București, Tip. Bucovina, 1943, 478 p., lei 500.

L'effort financier. La Roumanie dans la guerre, Bucarest, Les Editions Dacia, 1942, 14 p.

GROSS, HERBERT: **Wirtschaftspolitische Tendenzen in den Vereinigten Staaten von Amerika,** Jena, Gustav Fischer, 1943, 32 p.

Institutul de Cercetări Economice „Profesor Virgil N. Madgearu". VIRGIL N. MADGEARU. București, Tip. „Luceafarul" S. A. R., 1942; 36 p. in 4. — Cuprinde textul diferitelor expuneri facute la 12 Iunie 1941 în Aula Academiei Comerciale din București și actul constitutiv al Institutului de Cercetări Economice „Profesor Virgil N. Madgearu": ION RĂDUCANU, pp. 9-15; MIRCEA VULCĂNESCU, pp. 16-23; GH. TAȘCĂ, pp. 24-26; ION M. MANOFF, pp. 27-28; GROMOSLÀV MLADENATZ, pp. 29-30. Institutul de Cercetări Economice „Profesor Virgil N. Madgearu", pp. 31-33. Actul Constitutiv, scop, program, membri, organe, p. 35.

IONESCU, DIMITRIE B.: **Istoria doctrinelor economice, vol. I,** Sibiu, Tip. Cartea Românească din Cluj, 1941, 396 p., lei 450.

LĂRGEANU, ION: **Organizarea profesională a României. Cadrul, origina, desvoltarea istorică și stadiul actual. Conținutul și coordonarea. Scopurile. Mijloacele și organele. Concluziunile. Agricultorii. Industriașii. Comercianții. Muncitorii manuali. Intelectualii. Caetele ALACI,** nr. 15, Extras din rev. Alaci, nr. 8-10, Aug.-Oct. 1943, București, Tip. Lupta, 1943, 72 p.

LEON, G. N.: **La nationalisation de la vie économique. La Roumanie et la guerre,** Bucarest, Les Editions Dacia, 1942, 38 p.

LEON, G. N.: **La nazionalizzazione della vitta economica romena. La romania in guerra,** Bucarest, 1942, 40 p.

MOGA, I.: **Siebenbürgen in dem Wirtschaftsorganismus des rumänischen Bodens,** Bukarest, 1942, 2-te Auflage, 92 p.

OREZEANU, Général T. C.: **L'organisation des transports par les chemins de fer,** Bucarest, Les Editions Dacia, 1942, 30 p. + 2 hărți + 3 tabele și 4 planșe.

OREZEANU, Generale T. C.: **L'organizzazione dei transporti ferroviari in Romania. La Romania in guerra,** Bucarest, 1942, 30 p. + 2 hărți + 3 tabele și 4 planșe.

Probleme meșteșugărești. Conferințe rostite în ciclul pentru comemorarea a 20 ani dela înființarea Uniunii Micilor Industriași Patroni, de catre d-nii D. R. IOANIȚESCU, NICOLAE GHIULEA, Dr. CORNEL TODEA, Arhit. I. D. ENESCU, Dr. PAUL STERIAN, RADU LUCA, HORIA PAUL SUCIU, P. ALEXANDRESCU-ROMAN, București, Imprimeria Frăția Românească, 1941, 182 p.

RĂDUCANU, ION, I. C. L.: **Simonde de Sismondi (precursor al curentelor economice și sociale actuale),** Analele Academiei Române, Mem. Secț. Ist., Seria III, Tom. XXIV, Mem.

13, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1942, 30 p., lei 60.

SLĂVESCU, VICTOR: **Vieaţa şi opera economistului Nicolae Şuţu, 1798-1871**, Academia Română, Studii şi Cercetari, LVIII, Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţionala, 1941, 600 p. + 1 planşă, lei 350.

SLĂVESCU, VICTOR: **Economistul Bogdan Petriceicu Haşdeu**, Bucureşti, Tip. Cartea Româneasca, 1943, 170 p., Institutul Economic Românesc.

ZANE, G.: **M. Kogălniceanu, întemeietorul marei industrii textile din România**, Bucureşti, ed. Fundaţiei Culturale Mihail Kogalniceanu, 1942. 26 p.

B. **Publicaţiuni periodice:**

LEON, GH. N.: **Noua economie germană**, în **Cercetări Juridice**, III, an. III, Iul.-Sept. 1943, pp. 1-20.

Buletinul Asociaţiei Generale a Inginerilor din România, Bucureşti, Imprimeria C. F. R., an. XXIV, Fev.-Mart. 1943, nr. 2-3, LII + 64 p., an. XXV, Mai-Iun. 1943, nr. 5-6, Bucureşti, LII + 80 p., an. XXV, 1943, nr. 7, Iul., 87 p.

Buletinul Institutului Economic al României, Director Dr. GHERON NETTA, an. XXI, Iul.-Dec. 1942, nr. 7-12, Bucureşti. Tip. Cartea Românească, 1943, pp. 147-268; din cuprins:

SOLOMON, ION: **Spiritualismul economic**, pp. 147-161.

Bulletin Mensuel de Renseignements économiques et sociaux, extrait de la **Revue Internationale d'Agriculture**, Institut International d'Agriculture, 34-ème année, Mai 1943, nr. 5. Rome, 1943, p. 177-206.

Buletinul Muncii, Partea I. Publicaţie oficiala a *Ministerului* Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, an. XXII, vol. II, Iul.-Dec. 1942, Bucureşti, Tip. Informaţia Zilei, 1942, 712 p.. lei 300.

Bursa. Revista economică, financiară, industrială şi petroliferă. Director AURELIAN STRAT (**La Bourse, Revue hebdomadaire économique et financière**), XLII-ème année, nr. 1970, 5 Déc. 1943 redactat în limba româna şi franceză , Bucureşti, Tip. Universul, 1943, pp. 511-530.

Buletinul Camerei de Muncă Bucureşti, an. X, nr. 1-6, Ian.-Iun. 1943, **10 ani**, Bucureşti, Imprimeria Curentul, 1943, 85 p.

Buletin informativ, Ministerul Lucrărilor Publice şi al Comunicaţiilor. Consiliul Superior al transporturilor şi tarifelor, Oficiul de Studii, Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţionala (litografiat), 1943, an. IV, nr. 80, 1 Oct. 1943, 26 p.; an. IV, nr. 81, 1 Nov. 1943, 26 p.; an. IV, nr. 82, 1 Dec. 1943, 24 p.

Bulletin d'Information et de Documentation, Banque Nationale de Roumanie, Service des Études Economiques (redactat în l. germana, franceză, engleza , Bucarest, M. O. Imprimeria Naţionala. 5.15-ème année, Mai 1943, pp. 227-278. 6.15-ème année, juin 1943, pp. 281-326; 7.15-ème année, juillet 1943, pp. 328-364: 8,15-ème année, août 1943, pp. 369-426;9,15-ème année 1943, pp. 429-482.

C.A.M., Revistă lunară de informaţii şi documentare. Casa Autonoma a Monopolurilor Regatului României, Direcţia de Studii, Serviciul de Studii, Statistică şi Publicaţiuni, Bucureşti, Tip. Bucovina, an. II, nr. 11-12, Nov.-Dec. 1942, 64 p., lei 40; an. III, nr. 1-2-3, Ian.-Mart. 1943, 76 p., lei 40.

Curierul Cooperaţiei Române. Revistă de studii şi îndrumare, redactor ADRIAN SFINŢESCU, Bucureşti, Imprimeria Curentul, an. 34, Mai-Iun. 1943, nr. 5-6, 88 p., lei 60; din cuprins:

VASILIU, Ing. IOAN C.: **Ridicarea economică şi spirituală a satului**, pp. 75-80.

Aceeaşi revista, an. 34, Iul.-Sept. 1943, nr. 7-9, 96 p.; idem, an. 34, Oct.-Nov. 1943, nr. 10-11, 80 p., lei 90; din cuprins:

CARDAŞ, Prof. AGRICOLA: **Bancile populare şi economiile ţărăneşti**, p. 1-5.

Economia Română, Rumänischer Wirtschafts-

dienst. **Informazioni economiche romene. Informations économiques roumaines** (Royaume de Roumanie, Ministère de l'Economie Nationale), Bulletin officiel paraissant tous les trois mois en allemand, en italien et en français, Bucarest, M. O. Imprimeria Națională, XXIV-ème, année, oct.-déc. 1942, nr. 2, 78 p., lei 250; XXV-ème année, janvier-juin, 1943, nr. 1-2, 96 p., lei 250.

Il Lavoro Agricolo, Die Landwirtschaftliche Arbeit, El Trabajo Agricola, Le Travail Agricole, The Agricultural Labour, nr. 1, anno V, Gennaio-Marzo, 1943, XXI, Roma.

Neo-Europa, Revistă social-economică, Director Dr. BIBIRI M. STURIA, București, an. I, nr. 2-3, Mai-Iun. 1941.

Observatorul social-economic, an. X (seria II , nr. 5, Sept.-Oct. 1943, Brașov, Tip. Dacia Traiana, 1943, pp. 395-504, lei 150: din cuprins:

GÂRBACEA, I.: **Regulamentele germane de contabilitate**, pp. 412.

JINGA, VICTOR: **Dincolo de burghezie și capitalism**, pp. 419.

LACEA, CONSTANTIN: **Contribuții la cunoașterea trecutului și educației vechilor meseriași brașoveni**, pp. 395.

TURDEANU, Dr. LUCIAN: **Controlul și coordonarea activității întreprinderilor Statului**, pp. 458.

Revista Generală de Comerț și Contabilitate. Proprietatea Corpului Absolvenților Școlilor Superioare de Comerț, an. XXXII, nr. 9-10, 1943, București, ed. Independența, pp. 153-192.

Revista de Studii Sociologice și Muncitorești, Director N. N. MATHEESCU, București, Tip. Românesc, an. VIII, nr. 28, Trim. I, Mai 1941, număr omagial pentru Prof. Madgearu; din cuprins:

COTARU, PLUTARC: **Virgil Madgearu economistul**, pp. 10-16.

HALLUNGA, AL.: **Virgil Madgearu, omul școlii**, pp. 24-30.

HERSENI, TRAIAN: **Sociologul Madgearu**, pp. 35-36.

MATHEESCU, N. N.: **V. Madgearu și problemele muncii**, pp. 17-23.

TUDURI, CHRISTINA: **Virgil Madgearu, profesorul**, pp. 31-34.

VULCANESCU, MIRCEA: **Virgil Madgearu, intelectualul**, pp. 1-9.

Aceeași revistă, an. X, nr. 38, Trim. III, Oct.-Dec. 1943. 33 p.; din cuprins:

ALEXANDRESCU-ROMAN, P.: **Planul Beveridge.**

CRISTUREANU, Dr. T.: **Despre planificarea socială.**

MATHEESCU, N. N.: **Activitatea depusă la Institutul de Studii Muncitorești.**

Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel, herausgegeben von Doktor Sc. Pol. ANDREAS PREDOEHL, Ordentlichem Professor an der Universität Kiel, 53, Bd., Ianuar 1941, Heft 1, Jena,Verlag von Gustav Fischer, Weltwirtschaftliches Archiv, begründet von Bernhard Harms; din cuprins:

LEON, Dr. GH. N.: **Kriegsbedingte Veränderungen und Massnahmen in der rumänischen Volkswirtschaft**, pp. 139-154.

MANIFESTĂRI JURIDICE ȘI MORALE

A. Volume:

DJUVARA, MIRCEA: **Vieața etică și valorile ideale după D. Parodi, extras din Analele Facultății de Drept din București**, nr. 4, 1939, București. Tip. Române-Unite, 1939, 26 p.

GEORGESCU, PAUL AL.: **Conceptul și ideea dreptului în doctrina lui R. Stammler**, București, Tip. Române-Unite, 1939, 152 p., lei 100.

GEORGESCU, PAUL AL.: **Privire asupra filosofiei juridice contimporane. I. Pozitivismul**, București. Tip. Universul, 1941. 82 p., lei 80.

GEORGESCU, PAUL AL.: **Cercetări de filosofie juridică**, București, Tip. Bucovina, 1942. 256 p., lei 300.

GEORGESCO, VALENTIN AL.: **Remarques**

sur la crise des études de droit romain, extrait de la Revue d'Histoire du Droit, XVI-ème, 4. Haarlem, H. D. Tjeenk Willing & Zoon, N.V., pp. 405-434, francs 9.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Originile şi evoluţia generală a proprietăţii în dreptul roman, curs de drept roman aprofundat, predat studenţilor dela doctoratul juridic la Facultatea de Drept din Cernăuţi, în anul şcolar 1936-1937**, Bucureşti, litografia C. Ionescu, 1938, 560 p., lei 200.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **La magie et le droit romain**, extras din **Revista Clasică Orpheus Favonius**, condusă de N. I. HERESCU, Tom. XI-XII, 1939-1940, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1941. 12 p., lei 25.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Problemele actuale ale dreptului roman.** Institutul de Studii Latine, Colecţia de drept roman şi istoria drepturilor antice, îngrijită de VALENTIN AL. GEORGESCU, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţională, 1942, 466 p., lei 500.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Probleme de drept valutar, cu un repertoriu jurisprudenţial al regimului valutar în România, 1932-1941**, Bucureşti, Tip. Cărţilor Bisericeşti, 1942, 322 p., lei 500.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Repertoriul jurisprudenţial al regimului valutar în România, 1932-1942, cu un repertoriu legislativ al regimului devizelor. Probleme de drept valutar**, vol. II, Bucureşti, Tip. Cărţilor Bisericeşti, 1942, 430 p., lei 700.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Dreptul roman şi sufletul lumii moderne**, extras din **Cercetări Juridice**, nr. 2, Caetul 1, 1942, Bucureşti, Tip. Vremea, 1942, 24 p.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Dreptul subiectiv în faţa operei de reînnoire a dreptului**, extras din **Pandectele Române**, nr. 1-3, 1942, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1942, 38 p.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Individualismul şi dreptul roman**, extras din **Analele Facultăţii de Drept din Bucureşti**, an. IV, nr. 1-2, Bucureşti, Tip. Universul, 1942, 32 p., lei 50.

IONESCU, OCTAVIAN: **Codul civil şi noile ideologii sociale, Analele Facultăţii de Drept din Cluj**, Tom. II, Fasc. 4. Cluj, Tip. Cartea Românească. 1940, 36 p.

IONESCU, OCTAVIAN: **Tendinţe noi în dreptul civil**, extras din revista **Curierul Judiciar**, nr. 23, 21 Iun. 1942, Bucureşti, Tip. Curierul Judiciar, 1942, 22 p.

IONESCU, OCTAVIAN: **O instituţie de drept privat german: Bunul rural de familie**, extras din rev. **Curierul Judiciar**, an. III, 1 Fev. 1943. Bucureşti, Tip. Curierul Judiciar, 1943.

IRIMESCU, Dr. S.: **Legea pentru asigurarea contra tuberculozei**, 32 p.

MADAY, Prof. ANDRÉ de: **Le droit, son origine, son évolution**, tirage à part de la **Zeitschrift für Schweizerisches Recht**, vol. 62, nr. 3, Bâle, edit. Helbing & Lichtenbrahn, 1943, 24 p.

MAUNIER, RENÉ: **Sociologie coloniale, vol. III, Le progrès du Droit**, Paris, Les Editions Domat-Montchrestien, 1942, 479 p.

NEGULESCU, PAUL şi GHEORGHE ALEXIANU: **Tratat de drept public**, Tom. II, Casa Şcoalelor, 1943, Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţionala, 1943, 496 p., lei 500.

RĂDULESCU, ANDREI: **Organizarea tutelei minorilor în dreptul românesc**, Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Istorice, Seria III, Tom. 24, Mem. 6, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1942, 94 p., lei 60.

RĂDULESCU, ANDREI: **Dreptul românesc în Basarabia**, Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Istorice, Seria III, Tom. XXV, Mem. 13, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţionala, 1943, 38 p., lei 70.

SELTEN, GHEORGHE: **Justiologia. Ştiinţa justiţiei. — Obiectul**, Bucureşti, Imprimeria Curentul, 1942, 16 p., lei 30.

B. Publicaţiuni periodice:

Cercetări juridice, Director RADU M. GORUNEANU, II, an. II, nr. 2, April 1942, Bucureşti, Tip. Vremea S. A., 122 p., lei 100; din cuprins:

MEITANI, RADU: **Stat sau Neam**, pp. 1-46.

Aceeaşi revistă, III, an. II, nr. 3, Iul.-Sept. 1942, Bucureşti, Tip. Vremea, 72 p., lei 100.

Idem, IV, an. II, Oct.-Dec. 1942, Bucureşti, Tip. R. Cioflec, 1942, 88 p., lei 100; din cuprins:

CIOCÂLTEU, MIHAIL: **Despre obiceiu ca isvor al dreptului**, pp. 20-25.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Instituţionalismul juridic şi doctrinele naţionaliste**, pp. 3-19.

GORUNEANU, RADU M.: **Despre domnia legilor**, pp. 27-37.

Aceeaşi revistă, III, an. III, Iul.-Sept. 1943. Bucureşti, Tip. R. Cioflec, 1943, 112 p., lei 200; din cuprins:

ANGHELESCU, N. H.: **Natura şi domeniul ordinei publice în dreptul internaţional**, pp. 42-65.

GORUNEANU, RADU M.: **Balanţa Justiţiei**, pp. 21-27.

Dreptul, **Revistă juridică întemeiată la 1871, apare trimestrial.** Director-proprietar MIRCEA MANOLESCU, an. LXX, Caietele 1-4, Ian.-Dec., 1942. Număr festiv în două volume, 70 ani de apariţie, 1871-1942, vol. I. Bucureşti, Tip. Luceafărul, 1942, 304 p.; din cuprins:

DJUVARA, MIRCEA: **Despre teoria isvoarelor raporturilor juridice şi a cauzalităţii în drept**, pp. 113-126.

GEORGESCU, PAUL: **O încercare de tipologie juridică**, pp. 127-143.

MANOLESCU, MIRCEA: **Idei noi în problema tehnicei juridice** (cu supliment în vol. III), pp. 144-145.

OTETELIŞANU, AL.: **Câteva principii de bază ale ştiinţei dreptului**, pp. 73-93.

VĂLIMĂRESCU, AL.: **Drept public şi drept privat**, pp. 94-112.

Indexul legilor şi indexul circularelor. August 1943, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţională, 1943, 24 p.

Revista Institutului Social Banat-Crişana, Dir. Dr. C. Grofşorean. Apare bilunar, număr dublu, an. XI, Mai-Iunie 1943, Timişoara, Tip. G. Matheiu, 1943, pp. 209-376. lei 150.

Studii:

TRAIAN STÂNGU: **Chestionar Etico-Juridic din Ohaba-Bistra**, pp. 280-285.

Procesul pentru mânăstiri, pp. 286-295.

Dr. ŞTEFAN CIOROIANU: **Intelectualii satului, exponenţii neamului**, pp. 312-317.

PETRU PETRICĂ: **Sate Bănăţene în declin**, pp. 318-325.

Insemnări şi Recenzii: pp. 328-374.

Revista română de criminologie, Director V. V. STANCIU, an. I, nr. 1, Iul.-Aug.-Sept. 1942, Bucureşti, Editura Contemporană, 1942, 98 p., lei 350; din cuprins:

PARHON, Dr. I. C.: **Biologie, sociologie, criminologie**, pp. 1-3.

PROCOP, DUMITRESCU AL.: **Justiţia penală — medicina socială**, pp. 8-9.

PANDREA, PETRE: **Sociologia criminală sau incitaţia mediului la comiterea infracţiunilor**, pp. 21-29.

Aceeaşi revistă, an. I, nr. 2, Oct.-Nov.-Dec. 1942, Bucureşti, Imprimeria Penitenciarului Văcăreşti, 1942, 80 p., lei 350; din cuprins:

MĂRGINEANU, N.: **Aspectul social al crimei**, pp. 8-16.

PARHON, Dr. C. I.: **Problema responsabilităţii privită prin prisma biologiei**, pp. 1-4.

ROŞCA, AL.: **Aspectul psihologic al crimei**, pp. 17-20.

VASILIU, Dr. TH. şi Dr. I. STĂNESCU: **Factorul ereditar în criminologie**, pp. 21-25.

Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht Berlin, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Heft 9, 10 Iuni 1943, 10 Jahrg., 20 p.; idem

Heft 10, 10 Iuli 1943. 10 Jahrg., 20 p.: din cuprins:

GÜNTHER, Dr.: Zur **Angleichung des Familienrechts**, pp. 145-147.

Aceeaşi revistă, Heft 11, 10 Aug. 1943, 10 Jahrg.; din cuprins:

SCHRÖDER, Prof. Dr. **Zum Aufbau der deutschen Geschichte**, pp. 175-177.

Aceeaşi revistă, Heft 13, 10 Ockt. 1943, 10 Jahrg.

MANIFESTĂRI POLITICE ŞI ADMINISTRATIVE

A. Volume:

ANTIPA, GRIGORE: **Rolul Academiei Române în combaterea campaniilor de ponegrire a poporului şi Statului Român**, (extras din Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Ştiinţ., Seria III, Tom. XV, Mem. 11), Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1940, 20 p., lei 15.

DAŞCOVICI, N.: **Regimul Dunării şi al Strâmtorilor în ultimele două decenii (cu o anexă documentară)**. Publicaţiile Institutului de Drept Internaţional al Universităţii Cuza-Vodă din Iaşi, nr. 15, Iaşi, Tip. Al. A. Terek, 1943, 211 p., lei 250.

DELAISI, FRANCIS: **La révolution européenne**, Les Éditions de la Toison d'Or, Bruxelles, 1942, 297 p.

CARR, E. H.: **Grundlagen eines dauernden Friedens, Deutsche Übertragung von Elisabeth Rotten, Der englischen original Ausgabe „Conditions of peace"**, Zürich, Steinberg Verlag, 1943, 320 p.

CARR, EDWARD HALLETT: **Conditions of Peace**, London, Macmillan, 1943, 279 p.

IACOBICI, General I. şi NICHIFOR CRAINIC: **An die deutschen Soldaten in Rumänien**, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţională, 1941, 34 p.

MANOLESCU, PETRE TH.: **Istoricul reglementării navigaţiunii pe Dunăre**. Teza de doctorat, Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Drept. Bucureşti, Inst. de Arte Grafice al Muncii, 1941, 140 p.

ORENDI-HOMMENAU, VIKTOR: **Madjarisches Allzumadjarisches. Ein Beitrag zur Minderheitenfrage in Ungarn.** (Das ist Ungarn), Bukarest, Die Dacia-Bücher. Kleine Schriften, 1941, 22 p.

PĂCLIŞANU, ZENOBIUS: **Der Ausrottungskampf Ungarns gegen seine nationalen Minderheiten. Nach magyarischen Geheimdokumenten**, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1941, 2-te Auflage, 200 p.

PĂCLIŞANU, ZENOBIO: **L'Ungheria contro le sue minoranze etniche. Una lotta di sterminazione rivelata dei documenti segreti**, Bucarest, Edizione Dacia, 1941, 142 p.

PĂCLIŞANU, Z.: **Die magyarische Ordnung im Mitteleuropa**, Bukarest, 1942, 126 p.

PĂCLIŞANU, Z.: **Ordinea maghiară în Europa Centrală**. Bucureşti, 1942, 104 p.

PĂCLIŞANU, Z.: **L'ordre magyar dans l'Europe Centrale**, Bucarest, 1942, 116 p.

PĂCLIŞANU, Z.: **L'ordine magiaro nell' Europa Centrale**, Bucarest, 1942, 108 p.

PĂCLIŞANU, Z.: **Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867-1914)**, Bucureşti, 1943, 140 p.

Rumäniens heiliger Krieg im Spiegel der deutschen Presse, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţională, 1942, 242 p.

Rumänisches Blut für das neue Europa. Rumäniens heiliger Krieg im Spiegel der italienischen Presse, Bucureşti, 1943, 226 p.

Sangue romeno per la nuova Europa. La Romania in guerre nella stampa italiana, Bucureşti 1942, 226 p.

B. Publicaţiuni periodice:

Buletinul Municipiului Arad, an. XXI, nr. 18, Arad, 21 Oct. 1943, Arad, Institut de Arte Grafice I. Ienciu.

Buletin publicat sub îngrijirea Oficiului de Documentare şi Studii Administrative, România,

Ministerul Afacerilor Interne, nr. 9. Sept. 1943. București, M. O. și Imprimeria Națională, 1943, 121, 200; idem, nr. 10, Oct. 1943; idem, nr. 11, Nov. 1943.

Revue d'Histoire politique et constitutionnelle, Institut International d'Histoire Constitutionnelle, 3-ème année, no. 1, Janv.-Mars 1939. Directeur JOSEPH BARTHÉLEMY, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1939, 160 p.; din cuprins:

MONTFORT, H. de: **L'évolution sociale et politique de la Roumanie. Les équipes sociales royales,** pp. 111-121.

Revista Funcționarilor Publici, an. XVIII, nr. 2, April.-Iunie, nr. 3, Iul.-Sept. 1943, București, Tip. Lupta, N. Stroilă.

România militară. Revistă generală lunară, fondată în anul 1864, București, ed. Marelui Stat Major, an. LXXX, nr. 3-5, Mart.-Mai, 1943, 144 p.; idem, an. LXXX, nr. 8-9, Aug.-Sept. 1943, 128 p.; din cuprins:

ATANASIU, General ION: **Tot despre „Șef",** pp. 4-6.

BĂDESCU, Cpt. VICTOR: **Condițiile psihologice ale unei doctrine de războiu autohtone,** pp. 7-27.

Aceeași revistă, an. LXXX, nr. 10, Oct. 1943.

UNITĂȚI SOCIALE

A. Volume:

AGÂRBICEANU, ION: **Preotul și familia preoțească. Rostul lor etnic în satul românesc,** Astra, Colecția Neam și Familie, II, Sibiu, ed. Subsecției eugenice și biopolitice a Astrei și a Institutului de Igienă și Biopolitică al Universității Cluj-Sibiu, 1943, 192 p., lei 220.

BADICEANU, VALERIU D.: **Ștefan Zeletin, Doctrinar al Burgheziei Românești,** București, Tip. Universul, 1943, 136 p., lei 250.

CHELCEA, ION: **Menirea muzeului etnografic al Moldovei,** Biblioteca Muzeului Etnografic al Moldovei, nr. 1, Iași, Tip. Liga Culturală, 1943, 15 p.

CIORĂNESCU, AL.: **Attraverso la Romania in mezz'ora,** Bucarest, 1942. 52 p. + 1 hartă.

CIORĂNESCU, AL.: **Eine Übersicht,** Bukarest, 1943, 52 p. + 1 hartă.

CIUPE, IOAN: **Monografia școalei primare de stat pentru băieți din orașul Dej, cu prilejul împlinirii a 25 ani de existență, 1914-1939,** Dej, Tip. L. Medgyeri, 1939, 76 p., lei 45.

CONSTANTE, C.: **Din trecutul orașului Salonic, capitala Macedoniei. Amintiri,** București, Tip. Universitar, 1942, 52 p., lei 100.

DEKANY, ÉTIENNE: **Communauté et organisation. Essai sur la classification des groupements sociaux présenté au XIV-ème Congrès International de Sociologie,** Essais de Sociologie édités par la Société Sociologique de Hongrie, 16, Paris, Editions Domat-Monchrestien, 1940, 96 p.

HOFFMANN, Prof. Dr. WALTER: **Rumänien von Heute. Ein Querschnitt durch Politik, Kultur und Wirtschaft mit zahlreichen Karten und Bildern,** București, Tip. Cartea Românească, 1942, 264 p.

Indrumarea și controlul învățământului primar. Instrucțiuni pentru inspectorii școlari. Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, București, Tiparul Românesc, 1942, 68 p., lei 30.

KIRIȚESCU, CONSTANTIN: **Școala română într'o răscruce de istorie,** București, edit. Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, 408 p.

MALASCHOFSKY, Dr. ALFRED: **Rumänien** (Kleine Auslandskunde), Berlin, Junker u. Dünnhaupt Verlag, 1943, 96 p. + 2 hărți.

Mama, copilul și căminul familiar în poezia românească, Antologie cu o prefață de ION BREAZU, Astra, Colecția Neam și Familie, nr. 3, Sibiu, ed. Secția Biopolitică a Astrei și Institutul de Igienă și Biopolitică din Cluj-Sibiu, 1943, 112 p., lei 150.

MARCU, ALEXANDRU, RADU VULPE, D. M. PIPPIDI, MIHAIL BERZA și HORIA TEODORU: **Douăzeci de ani de activitate a Școlii Române din Roma, 5 conferințe la radio,** Aso-

ciația Academică Vasile Pârvan a foștilor membri al Școalei Române din Roma, București, 46 p.

MARICA, GEORGE M.: **Despre patrie. Studiu sociologic**, extras din **Transilvania**, an. 73, nr. 1-3, Sibiu, Dacia Traiană, 1942, 52 p., lei 60.

MILIAN, ANETA CHR.: **Monografia orașului Turnu-Măgurele, cu o prefață de N. Dașcovici**, Turnu-Măgurele, Tip. Tiparnița, 1942, 96 p.

Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor. Expoziția documentară. Invățământul practic. Oct. 1943, (cu 155 ilustrații fotografice și diferite grafice reprezentând activitatea învățământului practic), București, Marvan, 1943, 240 p.

MOSCU-FILIPIDESCU, ELEONORA: **Școala încadrată în vieață, Experiențe și realizări pedagogice**, Craiova, ed. Ramuri, 1943, 232 p.

OPREANU, Dr. SABIN: **Die Szekler. Eine völkische Minderheit inmitten des Rumänentums.** Mit 9 Karten und 3 Kunstdruckbeilagen. Sibiu, Hermannstadt, Druck von Kraft et Drotleff, 1939, 212 p.

POPA, Prof. ATANASIE: **Mânăstirea Săraca**, Timișoara, ed. Sf. Mânăstiri Săraca, 1943, 94 p. + XXXII planșe.

POPESCU, GRIGORE N.: **Din trecutul Seminarului Nifon Mitropolitul din București**, București, Universul, 238 p., lei 500.

RĂDULESCU, ANDREI: **Din trecutul de 80 ani al Curții de Casație**, Analele Academiei Române, Mem. Secț. Istorice, Seria III, Tom. XXV, Mem. 14, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1943, 34 p., lei 100.

REYNOLD, GONZAGUE de: **Qu'est-ce que l'Europe**, Fribourg, Éditions de la Librairie de l'Université, 1941, 302 p.

STOIAN, STANCIU: **Sociologia și pedagogia satului**, București, Prometeu, 1943, 456 p.

SUDEȚEANU, CONSTANTIN: **Corelația aspectelor vieții sociale**, Tip. C. R. din Cluj, Sibiu, 1943, 153 p.

B. Periodice:

SOFRONIE, GEORGE: **Transformările doctrinare ale conceptului de națiune, în Transilvania**, Organ al Astrei, an. 74. Iul.-Aug. 1943, nr. 7-8, pp. 493-523.

SOFRONIE, GEORGE: **Națiunea română ca principiu al dreptului nostru, în Transilvania**, Organ al Astrei, an. 74, Mai, nr. 5, 1943, pp. 382-391.

GROFȘOREAN, Dr. C.: **Un cuib de vulturi daco-valahi, în Revista Institutului Social Banat-Crișana**, an. XI, Mai-Iun. 1943, pp. 221-279.

ȘOTROPA, VALERIU: **Unitatea poporului românesc privită din punctul de vedere al toponimiei**, în Revista Institutului Social Banat-Crișana, an. XI, Mai-Iun. 1943, pp. 296-311 și Sept.-Oct. 1943, pp. 389-418.

Anuarul Școlii Normale de Invățători Vasile Lupu din Iași, pe anul școlar 1938-1939, Iași, Tip. Albina Românească, 1939, 716 p., lei 200; din cuprins:

COTORANU, D.: **Schița monografică a satului Cârlig**, pp. 304-336.

Cercetări pedagogice, Buletinul Seminarului Pedagogic din Iași, Director ȘT. BÂRSĂNESCU, Iași, Tip. Al. Terek, 1943, 396 p., lei 400.

Revista de Pedagogie, Director C. NARLY, București, an. XIII, 1943, Caietele I-II. 176 p., lei 300; din cuprins:

NARLY, C.: **Educația tineretului**, pp. 18-41.

Revista Institutului Social Banat-Crișana, Dir. Dr. C. Grofșoreanu, an. XI, Ian.-April. 1943. Timișoara, Tip. G. Matheiu, 1943; 208 p., lei 150; din cuprins:

Inspect. Gen. ION NEGRU: **Statistica Clisurei de Sus**, pp. 29-30.

Revista Școalei, Organul Asociației Invațătorilor din județul Botoșani, Director M. APOSTOL, Tip. Argus, Botoșani, 1943, an. XX, nr. 6, Iunie 1943, 64 p.; idem, an. XX, nr. 7-8, Sept.-Oct. 1943, 56 p.; din cuprins:

BUCUŢA, EMANOIL: **Şcoala de sat**, pp. 1-6.

COSTINIU, ADRIAN: **Satul românesc şi problemele lui culturale, naţionale şi economice**, pp. 16-24.

Şcoala românească, Buletin Oficial al Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor, nr. 11, Nov. 1943, Bucureşti, Tip. Bucovina, pp. 771-848.

Şcoala şi Vieaţa Ilfovului, Revistă trimestrială de pedagogie şi cultură locală, an. VI, nr. 2-3, Iul.-Dec. 1942, 68 p., lei 100.

RELAŢII SOCIALE

A. Volume:

MEHEDINŢI, Prof. S.: **La Romania alla frontiera orientale dell' Europa**, Bucarest, 1942, 30 p.

MEHEDINŢI, Prof. S.: **Rumänien an der Ostgrenzen Europas, Das rumänische Volk in der Welt**, Bukarest, Dacia-Bücher, Kleine Schriften, 1941, 36 p.

B. Publicaţiuni periodice:

Marea noastră, Revistă pentru propagandă, orientarea şi apărarea intereselor pe apă, Bucureşti, Liga Navală Română, an. XII, 1943, nr. 9-10, Sept.-Oct., 152 p.

Donaueuropa, Zeitschrift für die Probleme des europäischen Südostens. Erscheint am 20 jedes Monats. Hauptschriftleiter Prof. Dr. VITÉZ THEO SURANYI-UNGER, I. Jahrg. 1 Heft, Aug. 1941, Budapest, Verlag Societas Carpatho-Danubiana, 1941, 64 p.; din cuprins:

FALUHELYI, FRANZ: **Ungarische Institute für Volkstumsforschung**, pp. 40-48.

SURANYI-UNGER, Vitéz THEO: **Ungarns Wirtschaftsgeltung im europäischen Südosten**, pp. 12-14.

VAJTA, FRANZ: **Soziale Neuordnung in Donaueuropa**, pp. 25-29.

ACŢIUNE CULTURALĂ

A. Volume:

ARBORE, ALEXANDRU P.: **Câteva păreri cu privire la culturalizarea satelor**, extras din volumul **Omagiu Profesorului Ioan Lupaş**, Bucureşti, M. O. Imprimeria Naţională, 1941, 22 p.

BERCA, ION: **Şcoala de cadre pentru conducători de cămine culturale şi şcoli ţărăneşti Dioşti**, Bucureşti, ed. Fundaţia Culturală Regală Regele Mihai I, 1943.

Cronica şezătorilor duminicale ale Căminului Cultural Avram Iancu din primul an de activitate — 17 August 1941 — 17 August 1942, sub îngrijirea şi cu cuvânt introductiv de IUSTIN HANDREA, Directorul Căminului Cultural. Cartea refugiatului ardelean, I. Fundaţia Culturală Regală Regele Mihai I., Bucureşti, ed. Dacia Traiană, 1943, 298 p.

Şcoli şi cursuri ţărăneşti organizate de Fundaţie în anul 1939-40 şi 1940-41, Cartea Căminului Cultural, Fundaţia Culturală Regală Regele Mihai I, Bucureşti, Tip. Şcoala Poporului, 1942, 490 p.

Indrumător pentru munca sanitară şi socială la sate, 1943, Bucureşti, Tip. Presa. 196 p., Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale, Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, Ministerul Culturii Naţionale.

PARASCHIVESCU, MIRON RADU: **Pâine, pământ şi ţărani**, Fundaţia Culturală Regală Regele Mihai I, Craiova, ed. Vatra, 1943, 122 p., lei 200.

Plan de lucru pentru cursurile ţărăneşti din anul 1941-42, Fundaţia Culturală Regală Regele Mihai I., Bucureşti, Tip. Şcoala Poporului, 1942, 24 p.

B. Publicaţiuni periodice:

Albina, Foaie săptămânală pentru popor, Fundaţia Culturală Regală Regele Mihai I., an. XLVI, nr. 1-2, 3-4, 5-8, 17-18, 1943.

Răsăritul, Organ autorizat al Caselor Naţionale, Director General I. MANOLESCU, Bucureşti, Tip. Carpaţi, 1943, an. XXV, nr. 4-6, 32 p.; idem, an. XXV, nr. 7-8, 1943, 24 p.; din cuprins:

TURCULESCU, Dr. VASILE: **Inţelesul economic şi social al locuinţei ţărăneşti,** pp. 8-9.

Timocul, Revistă de luptă naţională-culturală. Redactor FLOREA FLORESCU şi A. ANDREI, Organul Soc. Timoc a Românilor din Valea Timocului şi Dreapta Dunării, an. X, Caietul II şi III, 1943, Bucureşti, Tiparul Românesc, 1943, 62 p., lei 80.

Transilvania. Revistă lunară de cultură. Organ al Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român, Sibiu, Tip. Dacia Traiană, an. 73, Nov., nr. 11, 1942, 83 p., lei 40; idem, an. 74, Mai, nr. 5, 1943, lei 60; din cuprins:

HULEA, EUGEN: **Şcolile ţărăneşti cu internat şi locale,** pp. 374-381.

VARIA

A. **Volume:**

BEZVICONI, C.: **Profiluri de eri şi de azi. Articole,** Bucureşti, edit. Librăriei Universitare I. Cărăbaş, 1943, 336 p., lei 550.

BUCUŢA, EMANOIL: **Basmele Crivăţului,** cu desene de G. Löwendal şi Lena Constante, Casa Şcoalelor, Bucureşti, M. O. şi Imprimeria Naţională, 1943, 86 p., lei 80.

DAVID, Prof. MIHAI: **Călăuza Studentului.** (Universitatea „Cuza Vodă" din Iaşi, Oficiul Universitar), Iaşi, Institutul Românesc de Arte Grafice „Brawo", 1943, 160 p.; lei 120.

MANOLESCU, General ION: **In plin războiu prin alte ţări,** Viena, Roma, Berlin, Copenhaga, Helsinki, Bucureşti, Tip. Lupta, N. Stroilă, 160 + 47 figuri.

MARCU, ALESSANDRO: **Solitudine romena,** Bucureşti, 1942, 14 p.

RÂMNEANŢU, Dr. PETRU: **Expunere de titluri şi lucrări ştiinţifice,** Cluj, Tip. Cartea Românească, 1942, 72 p.

B. **Publicaţiuni periodice:**

Buletinul Centrului Român de Documentaţie, Director Ing. PETRE P. DULFU, an. III, nr. 1-4, 1942; Bucureşti, Imprimeria Remus Cioflec, 32 p.; din cuprins:

DULFU, Ing. P. P.: **Raţionalizarea în România,** pp. 3-7.

ROSETTI, General R.: **Organizarea Bibliotecii Academiei Române,** pp. 11-12.

DRĂGULĂNESCU, Ing. D.: **Documentaţia la Căile Ferate Române,** pp. 12-15.

MERIU, CONSTANTIN: **Documentarea şi statistica,** pp. 18-19.

Societatea de mâine. Revistă de ştiinţă sociografică, estetică şi cultură, Director ION CLOPOŢEL, an. XIX, nr. 9 şi 10, Sept.-Oct. 1942, pp. 127-143, lei 50; din cuprins: **ciologică în Banat,** p. 124.

Aceeaşi revistă, an. XX, 1943, nr. 11, Nov.; din cuprins:

CLOPOŢEL, ION: **Alba-Iulia, izvor de gândire şi reformă radicală,** pp. 155-156.

Viaţa Basarabiei. Revistă lunară, Director PAN HALIPA, an. XII, nr. 9-10, Sept.-Oct. 1943, Bucureşti, Tip. Universul, 1943, pp. 561-668; lei 100.

ERATA

La pag. 19, rândul 17 jos: în loc de făcuic, se ceteşte făcute.
„ „ 20, rândul 15 jos: în loc de Tuţoza, se ceteşte Ţuţora.
„ „ 22, rândul 6 jos: în loc de cea mare, se ceteşte cea mai mare.
„ „ 33, rândul 3 jos: în loc de naştere, se ceteşte naşterea.
„ „ 34, rândul 10 sus: în loc de că admitem, se ceteşte sa admitem.
„ „ 36, rândul 7 jos: în loc de nu afirmă, se cteşte afirma.
„ „ 53, rândul 20 jos: în loc de alţi, se ceteşte alţii.
„ „ 56, rândul 24 jos: în loc de civilizaţie, se ceteşte civilizaţia.
„ „ 61, rândul 6 sus: în loc de seeace, se ceteşte ceeace.
„ „ 61, rândul 23 sus: în loc de tot unei, se ceteşte tot mai.
„ „ 61, rândul 27 sus: în loc de amintirile, se ceteşte amintitele.
„ „ 64, rândul 19 sus (dreapta): în loc de paţi, se ceteşte poţi.
„ „ 66, rândul 15 jos (stânga): în loc de Sunt, se ceteşte Şanţ.
„ „ 66, rândul 17 jos (stânga): în loc de prictica, se ceteşte practică.
„ „ 73, rândul 23 jos (stânga): în loc de lai, se ceteşte la.
„ „ 74, rândul 8 jos (stânga): în loc de membrii, se ceteşte membri.
„ „ 76, rândul 1 jos (stânga): în loc de cureau, se ceteşte cureaua.
„ „ 94, rândul 13 sus (stânga): în loc de colectivul, se ceteşte colectivului.
„ „ 95, Tabel I: în loc de Total elevi Şanţ — 343, se ceteşte 353.
„ „ 97, Tabel IV: în loc de Total absenţe 16902, se ceteşte 17.213.
„ „ 102, rândul 10 jos (stânga): în loc de comitete, se ceteşte comitet.
„ „ 106, rândul 11 sus (dreapta): în loc de el, se ceteşte ele.
„ „ 127, rândul 7 jos (dreapta): în loc de Dute, se ceteşte Du-te.
„ „ 136, rândul 15 jos (dreapta): în loc de partirular, se ceteşte particular.
„ „ 141, rândul 4 sus (dreapta): în loc de trânit, se ceteşte trântit.
„ „ 153, rândul 37 jos (stânga): în loc de Chirilesfi, se ceteşte Chirileşti.
„ „ 153, rândul 15 jos (stânga): în loc de Burzesti, se ceteşte Burzeşti.
„ „ 153, rândul 23 sus (dreapta): în loc de Câdreşti, se ceteşte Cândeşti.
„ „ 153, rândul 19 jos (dreapta): în loc de Trlfeşti, se ceteşte Trifeşti.
„ „ 153, rândul 17 jos (dreapta): în loc de Ighiobeul, se ceteşte Ighiobeni.
„ „ 153, rândul 15 jos (dreapta): în loc de Bâteştl, se ceteşte Bâteşti.
„ „ 153, rândul 7 jos (dreapta): în loc de Pitcrceşti, se ceteşte Piterceşti.
„ „ 154, rândul 21 jos (dreapta): în loc de ararii, se ceteşte arăzii.
„ „ 155, rândul 15 jos (dreapta): în loc de majoritate, se ceteşte majoritatea.

La pag. 155, nota 12: în loc de Sten, se cetește Ştcn.
în loc de Gălbana, se cetește Galbăna.
în loc de Stefanuț, sc cetește Ştefănuț.
„ „ 156, rândul 24 jos (dreapta): în loc de Stiuleț, se cetește Ştiuleț.
„ „ 156, rândul 3 jos (dreapta): în loc de 124, se cetește 126.
„ „ 158, rândul 27 sus (dreapta): în loc de 677, se cetește 683.
„ „ 163, rândul 14 sus (stânga): în loc de căsătorii, se cetește casatori.
„ „ 165, rândul 16 sus stânga): în loc de recepisa, se cetește recipisa.
„ „ 174, rândul 17 jos (stânga): în loc de paiurilor, se cetește plaiurilor.
„ „ 174, nota 42 jos (stânga): în loc de 197, cetește 1937.
„ „ 174, nota 44 (stânga): în loc de Peter Neagoi, se cetește Peter Neagoe cunoscut...
„ „ 177. rândul 1 jos (dreapta): în loc de înaintașilor, se cetește înaintaşilor.
„ „ 177, rândul 71 (dreapta : în loc de normatist, se cetește normalist.
„ „ 180, rândul 26 sus (stânga): în loc de viu, se cetește vin.
„ „ 185, rândul 9 jos (stânga): în loc de btrânească, se cetește bătrâneasca.
„ „ 201, rândul 4 sus (stânga): în loc de tângurire, se cetește tânguire.
„ „ 205, rândul 7 sus (dreapta): în loc de straita, se cetește straița.
„ „ 205, rândul 8 sus (dreapta): în loc de cauceu, se cetește canceu.
„ „ 205, nota 40: în loc de făsut, se cetește făcut.
„ „ 217, rândul 18 sus (stânga): în loc de făcut, se cetește făcute.
„ „ 217, nota 55 sus (stânga): în loc de M. Mario Roque, cetește Mario Roques.
„ „ 219 nota 63 sus (stânga): în loc de Le professenr, se cetește Le professeur.
„ „ 224. rândul 10 jos (dreapta): în loc de Domnului, se cetește Profesorului.
„ „ 229, rândul 13 sus (dreapta): în loc de avea, se cetește aveau.
„ „ 247, rândul 16 jos (stânga): în loc de governement. se cetește government.
„ „ 248, rândul 24 sus (stânga): în loc de pablice, se cetește publice.
„ „ 249, rândul 13 sus (stânga): în loc de saurffrages, se cetește souffrages.
„ „ 266, rândul 4 jos (dreapta): în loc de anul XXII, se cetește XII.
„ „ 268, rândul 17 sus (dreapta): în loc de Comuna, se cetește Cununa.
„ „ 277, rândul 15 jos (dreapta): în loc de Mortalitatea, se cetește Moralitatea.
„ „ 306, rândul 15 sus (dreapta): în loc de principală, se cetește principale.
„ „ 313, rândul 17 sus (stânga): în loc de predigios, se cetește prodigios.
„ „ 317, rândul 9 jos (stânga): în loc de n'au, se cetește n'a.
„ „ 318, nota 7: în loc de lucraera, se cetește lucrarea.
„ „ 320, rândul 17 jos (dreapta): în loc de Charakterologisches, se cetește charakterologischen.

EXECUTATĂ ÎN ATELIERELE
„R A M U R I"
CRAIOVA
IANUARIE
1944

(Urmare de pe pagina a 2-a a copertei)

RECENZII

INSEMNĂRI, DISCUŢII, PROBLEME

INFORMAŢIUNI BIBLIOGRAFICE

COPERTA

In faţa altarului din Şanţ-Năsăud (vezi Insemnari, p. 321-323)

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ
REVISTA INSTITUTULUI DE ŞTIINŢE SOCIALE AL ROMÂNIEI
Director D. GUSTI, Secretar de redacţie GH. FOCŞA
APARE ÎN 12 NUMERE ANUAL
REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA
INSTITUTUL DE ŞTIINŢE SOCIALE AL ROMÂNIEI, Bucureşti, PALATUL ACADEMIEI DE ÎNALTE STUDII COMERCIALE ŞI INDUSTRIALE, PIAŢA ROMANĂ Nr. 6, ETAJ. III. TELEFON 2.07.39
Numărul 100 lei. Abonamentul anual pentru şcoli şi particulari 1.200 lei; 5.000 lei pentru autorităţi şi instituţii. DD. autori şi editori sunt rugaţi să trimită lucrările, pentru a fi recenzate, secretariatului de redacţie.
